Digitized by Google

IndL532.2.5

Harvard College
Library

THE BEQUEST OF

Charles R. Lanman

PROFESSOR OF SANSKRIT
1880–1926

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

409.
5

KAVYASANGRAHA

or

(A SANSCRIT ANTHOLOGY,)

232

Being a Collection of

THE BEST SMALLER POEMS

in the Sanscrit Language,

Edited By

PANDIT JIBANANDA VIDYASAGARA B. A.

Calcutta.

PRINTED AT THE NEW INDIAN PRESS.

1872

To be had from Pandit Jibananda Vidyasagara B.A. Govt. Sanskrit College of Calcutta.

Digitized by Google

पण्डितकुलतिलक-पूज्यपाद श्रीमत् तकवाचस्पति
पाद-प्रणीत-प्रकाशित-पुस्तकान्येतानि ।

१	आशुबोध व्याकरणम्	...	३।
२	धातुरूपादर्शः	...	२
३	शब्दस्तोम-महानिधि [संस्कृत अभिधान]		१०
४	सिद्धान्तकौमुदी—सरलाटीकासहिता	...	११
५	सिद्धान्तबिन्दुसार [वेदान्त]	...	॥
६	तुलादानादिपद्धति [वङ्गाक्षरैः]	...	४
७	गयाश्राद्धादिपद्धति	...	१
८	शब्दार्थरत्न	...	॥
९	वाक्यमञ्जरी [वङ्गाक्षरैः]	...	।
१०	छन्दोमञ्जरी तथा वृत्तरत्नाकर—सटीक		॥
११	वेणीसंहार नाटक—सटीक	...	१
१२	मुद्राराक्षस नाटक—सटीक	...	१॥
१३	रत्नावली	...	२॥
१४	मालविकाग्निमित्र—सटीक	...	१॥
१५	धनञ्जय विजय—सटीक	...	।
१६	महावीरचरित	...	१॥
१७	साङ्ख्यतत्त्वकौमुदी—सटीक	...	२॥
१८	वैयाकरणभूषणसार	...	२
१९	लीलावती	...	॥
२०	बीजगणित	...	१
२१	शिशुपालबध—सटीक	...	६
२२	किरातार्जुनीय—सटीक	...	२॥
२३	कुमारसम्भव—पूर्वखण्ड	...	१

Digitized by Google

काव्यसंग्रहः ।

282

पद्यसप्तति-संस्कृतकाव्यात्मकः ।

वि, ए, उपाधिधारिणा

श्रीजीवानन्द-विद्यासागरभट्टाचार्येण

सङ्कलितः संस्कृतश्च ।

कलिकाता राजधान्यां

नूतनभारतयन्त्रे मुद्रितः ।

१८७२

Digitized by Google

IndL 532.2.5

HARVARD
UNIVERSITY
LIBRARY

7119
51.215
24

Digitized by Google

सूचीपत्रम् ।

१ पञ्चरत्नम् - - - १
२ षड्रत्नम् - - - २
३ सप्तरत्नम् - - - ४
४ अष्टरत्नम् - - - ५
५ नवरत्नानि - - - ७
६ नवरत्नम् - - - ७
७ गुणरत्नम् - - - ९
८ नीतिरत्नम् - - - १२
९ यतिपञ्चकम् - - - १४
१० साधनपञ्चकम् - - १५
११ भ्रमराष्टकम् - - १६
१२ वानराष्टकम् - - १८
१३ वानर्यष्टकम् - - १९
१४ पूर्वचातकाष्टकम् - २१
१५ उत्तरचातकाष्टकम् - २३
१६ शुकाष्टकम् - - - २४
१७ गङ्गाष्टकम् - - - २६
१८ शृङ्गाररसाष्टकम् - २८
१९ मणिकर्णिका महिमा २९
२० मणिकर्णिकाष्टकम् ३०
२१ मोहमुद्गरः - - - ३२
२२ षटकपरिः - - - ३४
२३ नीतिप्रदीपः - - ३८
२४ नीतिसारम् - - - ४१
२५ धर्मविवेकः - - - ४४
२६ वेदसारशिवस्तवः - ४७
२७ पद्यसंग्रहः - - - ५९
२८ महापद्यम् - - - ५३
२९ मुकुन्दमाला - - - ५५
३० व्रजविहारः - - - ५९
३१ अपराधभञ्जनस्तोत्रम् ६२
३२ शृङ्गारतिलकम् - - ६७
३३ ऋतुसंहारः - - - ७०
३४ मेघदूतम् - - - - ८९
३५ हंसदूतम - - - १२१
३६ पदाङ्कदूतम् - - १४७
३७ उद्धवदूतम् - - १५६
३८ चौरपञ्चाशिका १८२
३९ अमरुशतकम् १९१
४० शृङ्गारशतकम् २०९
४१ दृष्टान्तशतकम् २२६
४२ नीतिशतकम् २३५

Digitized by Google

४३ वैराग्यशतकम् २५३
४४ सूर्य्यशतकम् २७१
४५ चाणक्यशतकम् २८०
४६ शान्तिशतकम् ३००
४७ वृन्दावनशतकम् ३२०
४८ आनन्दलहरी ३४१
४९ श्रीकृष्णलहरी ३६०
५० गङ्गालहरी ३६१
५१ श्रुतबोधः ३७१
५२ आर्य्यासप्तशती ३७६
५३ विदग्धमुखमण्डनम् ४४३
५४ रतिमञ्जरी ४८५
५५ नलोदयः ४९१
५६ जगन्नाथाष्टकम् ५१२
५७ यमुनाष्टकम् ५१३
५८ उद्धवसन्देशः ५१५
५९ रामकृष्णविलोमकाव्यम् ५३९
६० काशीस्तोत्रम् ५४५
६१ आत्मबोधः ५५२
६२ भक्तचामरस्तोत्रम् ५५८
६३ रावणकृत शिवस्तवः ५६८
६४ कृष्णताण्डवस्तोत्रम् ५७१
६५ राघवकाव्यम् ५७२
६६ सप्तश्लोकी भागवतम् ५७६
६७ एकश्लोकी भागवतम् ५७७
६८ एकश्लोकी रामायणम् ५७७
६९ एकश्लोकी भारतम् ५७८
७० विष्णुस्तवः ५७८
७१ रसमञ्जरी ५७९
७२ राजप्रशस्तिः ६१८
७३ वृन्दावनयमकम् ६२८
७४ विद्यासुन्दरम् ६३४
७५ गीतगोविन्दम् ६४७

Digitized by Google

काव्यसंग्रहः ।

पञ्चरत्नम् ।

नागः, पोतस्तथा वैद्यं, शान्तिः, शक्रो, वचाक्रमम् ।
पञ्चरत्नमिदं प्रोक्तं विदुषामपि दुर्लभम् ॥

नागो भाति मदेन, कं जलरुहैः, पूर्णेन्दुना शर्व्वरी,
शीलेन प्रमदा, जवेन तुरगो, नित्योत्सवैर्मन्दिरम् ।
वाणी व्याकरणेन, हंसमिथुनैर्नद्यः, सभा पण्डितैः,
सत्पुत्रेण कुलं, नृपेण वसुधा, लोकत्रयं विष्णुना ॥ १ ॥
पोतो दुस्तर-वारिराशि-तरणे, दीपोऽन्धकारागमे,
निर्वाते व्यजनं, मदान्धकरिणां दर्पोपशान्तौ गृणिः ।
भृत्यं सद् भुवि नास्ति, यस्य विधिना नोपायचिन्ता कृता
मन्ये दुर्ज्जनचित्तवृत्तिहरणे धातास्ति भग्नोद्यमः ॥ २ ॥
वैद्यं पानरतं, नटं कुपठितं, स्वाध्यायहीनं द्विजं,
युद्धे कापुरुषं, हयं गतरयं, मूर्खं परिव्राजकम् ।

Digitized by Google

राजानश्च कुमन्त्रिभिः परिवृतं, देशश्च सोपद्रवं,
भार्य्यां यौवनगर्व्वितां परहितां मुञ्चन्ति शीघ्रं बुधाः ॥ ३ ॥
क्षान्तिश्चेत्, कवचेन किं ? किमरिभिः ? क्रोधोऽस्ति चेद्देहिनां,
ज्ञातिश्चेदनलेन किं ? यदि सुहृद् दिव्यौषधैः किं फलम् ? ।
किं सर्पैः ?-यदि दुर्ज्जनः, किमु धनैः ?-विद्यानवद्या यदि,
व्रीड़ा चेत् किमु भूषणेन ? कविता यद्यस्ति राज्येन किम् ?॥ ४ ॥
शक्यो वारयितुं जलेन हुतभुक्, छत्रेण सूर्य्यातपः,
नागेन्द्रो निशिताङ्कुशेन, चपलो दण्डेन गो-गर्दभौ ।
व्याधिर्वैद्यकभेषजैरनुदिनं, मन्त्रप्रभावाद् विषं,
सर्व्वस्यौषधमस्ति शास्त्रविहितं, मूर्खस्य नास्त्यौषधम् ॥ ५ ॥

इति षड्रत्नं समाप्तम् ।

षड़रत्नम् ।

शास्त्रं, शोऽर्थो लघा मूर्खो, दानं दुर्मन्त्रिणं, तथा ।
क्षोभोऽप्यक्षीति विज्ञेयं क्रमात् षड़्रत्नमीरितम् ॥

शास्त्रं सुचिन्तितमथो परिचिन्तनीयम्,
आराधितोऽपि नृपतिः परिशङ्कनीयः ।
अङ्के स्थितापि युवतिः परिरक्षणीया,
शास्त्रे नृपे च युवतौ च कुतो वशित्वम् ? ॥ १ ॥

Digitized by Google

कोऽर्थान् प्राप्य न गर्विलो ? विषयिणः कस्यापदो नागताः ?
स्त्रीभिः कस्य न खण्डितं भुवि मनः ? को नाम राज्ञां प्रियः ?
कः कालस्य न गोचरान्तरगतः ? कोऽर्थी गतो गौरवं ?
को वा दुर्जन-वागुरा-निपतितः क्षेमेण यातः पुमान् ? ॥ २ ॥

मूर्खो द्विजातिः, स्थविरो गृहस्थः,
कामी दरिद्रो, धनवान् तपस्वी ।
वेश्या कुरूपा, नृपतिः कदर्यः,
लोके षडेतानि विडम्बितानि ॥ ३ ॥

दानं दरिद्रस्य, प्रभोश्च शान्तिः
यूनां तपो, ज्ञानवतां च मौनम् ।
इच्छानिवृत्तिश्च सुखार्थितानां,
दया च भूतेषु दिवं नयन्ति ॥ ४ ॥

दुर्मन्त्रितं कमुपयान्ति न नीतिदोषाः ?
सन्तापयन्ति कमपथ्यभुजं न रोगाः ? ।
कं श्रीर्न दर्पयति ? कं न निहन्ति मृत्युः ?
कं स्त्रीकृता न विषया ननु तापयन्ति ? ॥ ५ ॥

लोभोऽस्ति, परेण किं ? पिशुनता यद्यस्ति, किं पातकैः ?
सौजन्यं यदि किं गुणैः ? सुमहिमा यद्यस्ति किं मण्डनैः ?
सत्यं चेत् तपसा च किं ? शुचि मनो यद्यस्ति तीर्थेन किं ?
सद्विद्या यदि किं धनैः ? सुयशो यद्यस्ति किं मृत्युना ? ॥ ५ ॥

इति षड्रत्नं समाप्तम् ।

Digitized by Google

सप्तरत्नम् ।

वाञ्छा, राजा, तथा च्छेदो, वृक्षं, वित्तेन किं तथा ।
स्वर्गो, धनेन किं, श्रेयं सप्तरत्नमिदं क्रमात् ॥

वाञ्छा सज्जनसङ्गमे परगुणे प्रीतिर्गुरौ नम्रता,
विद्यायां व्यसनं स्वयोषिति रतिर्लोकापवादाद्भयम् ।
भक्तिश्चक्रिणि शक्तिरात्मदमने संसर्गमुक्तिः खले,
एते यत्र वसन्ति निर्मलगुणास्तेभ्यो नरेभ्यो नमः ॥१॥
राजा धर्म्मविना द्विजः शुचिविना स्नानं विना योगिनः,
कान्ता सत्यविना हयो गतिविना भूषा च ज्योतिर्विना ।
योद्धा शूरविना तपो व्रतविना छन्दो विना गीयते,
भ्राता स्नेहविना नरो हरिविना मुञ्चन्ति शीघ्रं बुधाः ॥२॥
छेदश्चन्दनचूतचम्पकवने रक्षापि शाखोटके,
हिंसा हंस-मयूरकोकिलकुले काकेषु नित्यादरः ।
मातङ्गेन खरक्रयः समतुला कर्पूरकार्पासयोः ;
एषा यत्र विचारणा गुणिगणे देशाय तस्मै नमः ॥ ३ ॥
वृक्षं क्षीणफलं त्यजन्ति विहगाः शुष्कं सरः सारसाः,
पुष्पं पर्य्युषितं त्यजन्ति मधुपा दग्धं वनान्तं मृगाः ।
निर्द्रव्यं पुरुषं त्यजन्ति गणिका भ्रष्टश्रियं मन्त्रिणः,
सर्वः कार्य्यवशाद् जनोऽभिरमते कस्यास्ति को वल्लभः ? ॥४॥

Digitized by Google

वित्तेन किं ? वितरणं यदि नास्ति दीनै,
किं सेवया ? यदि परोपकृतौ न यत्नः।
किं सङ्गमेन ? तनयो यदि नेक्षणीयः,
किं यौवनेन ? विरहो यदि वल्लभायाः ॥ ५ ॥

स्वर्गः किं ? यदि वल्लभा निजबधूः किं वा विभूषाविधिः ?
लावण्यं यदि किं सुधाकरकरैः ? शृङ्गारगर्भा गिरः।
मृत्युः किं यदि दुर्जनेष्ववनतिः ? किं धिक् यदि प्रार्थना,
प्राप्तेष्टः करिकेतनो यदि भवेत् ? किं कल्पभूमीरुहैः ? ॥ ६ ॥

धनेन किं ? यो न ददाति याचके,
बलेन किं ? यस्य रिपुं न बाधते।
श्रुतेन किं ? यो न च धर्ममाचरेत्,
किमात्मना ? यो न जितेन्द्रियो भवेत् ॥ ७ ॥

इति सप्तरत्नं समाप्तम्।

अष्टरत्नम्।

अर्थी, श्लोभ, तथा नित्यं, ब्रह्मा, भोगे च मन्त्रिणि।
मयी, निःस्वस्य, विज्ञेयमष्टरत्नमिदं क्रमात् ॥

अर्थागमो नित्यमरोगिता च
प्रिया च भार्या प्रियवादिनी च।

Digitized by Google

वश्यश्च पुत्रोऽर्थकरी च विद्या
षड्जीवलोकेषु सुखानि राजन् ! ॥ १ ॥

व्योमैकान्तविहारिणोऽपि विहगाः संप्राप्नुवन्त्यापदं,
बध्यन्ते निपुणैरगाधसलिलात् मत्स्याः समुद्रादपि ।
दुर्नीतं हि विधौ कुतः सुचरितं कः स्थानलाभे गुणः ?
कालो हि व्यसनप्रसारितकरो गृह्णाति दूरादपि ॥ २ ॥

नित्यं छेदस्तृणानां क्षितिनखलिखनं पादयोरल्पपूजा,
दन्तानामल्पशौचं वदनमलिनता रूक्षता मूर्द्धजानाम् ।
हे सन्ध्ये चापि निद्रा विवसन-शयनं ग्रास-हासातिरेकः
खाद्ये पीठे च वाद्यं हरति धनपतेः केशवस्यापि लक्ष्मीम् ॥३॥

ब्रह्मा येन कुलालवन्नियमितो ब्रह्माण्डभाण्डोदरे,
विष्णुर्येन दशावतारगहने न्यस्तो महासङ्कटे ।
रुद्रो येन कपालपाणिरटनं भिक्षाटनं कारितः,
सूर्य्यो धावति नित्यमेव गगने तस्मै नमः कर्म्मणे ॥ ४ ॥

भोगे रोगभयं कुले च्युतिभयं वित्ते नृपालाद्भयं,
माने दैन्यभयं बले रिपुभयं रूपे तरुण्या भयम्,
शास्त्रे वादिभयं गुणे खलभयं काये कृतान्ताद्भयं,
सर्वं वस्तु भयान्वितं भुवि नृणां वैराग्यमेवाभयम् ॥ ५ ॥

अग्नौ खलु कलङ्कः कण्टकं पद्मनाले,
युवतिकुचनिपातः पङ्कता केशजाले ।
जलधिजलमपेयं पण्डिते निर्धनत्वं,
वयसि धनविवेको निर्विवेको विधाता ! ॥ ६ ॥

Digitized by Google

शशी दिवसधूसरो गलितयौवना कामिनी,
सरो विगतवारिजं मुखमनक्षरं स्वाकृतेः ।
प्रभुर्धनपरायणः सततदुर्गतः सज्जनो,
नृपाङ्गणगतः खलो मनसि सप्त शल्यानि मे ॥ ७ ॥

निःस्वो वष्टि शतं शती दशशतं लक्षं सहस्राधिपो
लक्षेशः क्षितिपालतां क्षितिपतिश्चक्रेशतां वाञ्छति ।
चक्रेशः पुनरिन्द्रतां सुरपतिर्ब्राह्मं पदं वाञ्छति,
ब्रह्मा शैवपदं शिवो हरिपदम् आशावधिं को गतः ॥ ८ ॥

इति अष्टरत्नं समाप्तम् ।

नवरत्नानि ।

धन्वन्तरि-क्षपणकामरसिंहशङ्कु-
वेतालभट्ट-घटकर्पर-कालिदासाः ।
ख्यातो वराहमिहिरो नृपतेः सभायां
रत्नानि वै वररुचिर्नव विक्रमस्य ॥

नवरत्नम् ।

मित्रसम्मतौ तथा नीतिधर्म्म-कार्यस्य-मूर्खकाः ।
स्त्रीणां विद्वान् तथोत्पातान् नवरत्नमिदं क्रमात् ॥

Digitized by Google

मित्रं स्वच्छतया रिपुं नयबलै र्लुब्धं धनैरीश्वरं
कार्य्येण द्विजमादरेण युवतीं प्रेम्ना समैर्बान्धवान्।
अत्युग्रं स्तुतिभिर्गुरुं प्रणतिभिः मूर्खं कथाभिः बुधं
विद्याभीरसिकं रसेन सकलं शीलेन कुर्याद् वशम् ॥१॥
अर्थी लाघवमुच्छ्रितो निपतनं कामातुरो लाञ्छनं,
लुब्धोऽकीर्त्तिमसङ्करः परिभवं दुष्टोऽन्यदोषे रतिम्।
निःस्वो वञ्चनमुन्मना विकलतां शोकाकुलः संशयं
दुर्वागप्रियतां दुरोदरवशः प्राप्नोति कष्टं मुहुः ॥ २ ॥
नीतिर्भूमिभुजां नतिर्गुरुवतां क्षीरङ्गनानां धृति-
र्दम्भत्यागः शिशवो गृहस्य कविता बुद्धेः प्रसादो गिराम्।
लावण्यं वपुषः स्मृतिः सुमनसां श्रान्तिर्द्विजस्य क्षमा
भक्तस्य द्रविणं गृहाश्रमवतां स्वास्थ्यं सतां मण्डनम् ॥३॥
धर्म्मः प्रागेव चिन्त्यः सचिवमतिगतिर्भावनीया सदैव,
ज्ञेयं लोकानुवृत्तं वरचरनयनैर्मण्डलं वीक्षणीयम्।
प्रच्छाद्यो रागरोषौ मृदुपरुषगुणौ योजनीयौ च काले,
आत्मा यत्नेन रक्ष्यो रणशिरसि पुनःसोऽपि नापेक्षणीयः ॥४॥
कार्पण्येन यशः क्रुधा गुणचयो दम्भेन सत्यं क्षुधा
मर्य्यादा व्यसनैर्धनानि विपदा स्थैर्य्यं प्रमादैर्द्विजः।
पैशुन्येन कुलं मदेन विनयो दुष्टेष्टया पौरुषं
दारिद्र्येण जनादरो ममतया चात्मप्रकाशो हतः ॥ ५ ॥
मूर्खोऽशान्तस्तपस्वी क्षितिपतिरलसो मत्सरी धर्म्मशीलो,
दुःस्थो मानी गृहस्थः प्रभुरतिकृपणः शास्त्रविद्धर्म्महीनः।

Digitized by Google

आम्नाहीनो नरेन्द्रः शुचिरपि सततं यः परान्नोपभोगी,
वृद्धो रोगी दरिद्रः स च युवतिपतिर्धिग् विडम्बप्रकारम् ॥६॥
स्त्रीणां यौवनमर्थिनामनुगमो राज्ञां प्रतापः सतां
सत्यं स्वल्पधनस्य सन्धितिरसद्वृत्तस्य वाग्डम्बरः ।
साचारस्य मनोदमः परिणतेर्विद्या कुलस्यैकता,
सेवाया धनमन्नतेर्गुणचयः शान्तेर्विवेको बलम् ॥ ७ ॥
विद्वान् संसदि पाण्डिकः परवशो मानी दरिद्रो गृही,
वित्ताढ्यः कृपणः सुखी परवशो वृद्धो न तीर्थाश्रितः,
राजा दुःसचिवप्रियः कुलभवो मूर्खः पुमान् स्त्रीजितो
वेदान्ती हत-सत्क्रियः किमपरं हास्यास्पदं भूतले ।८॥
उत्खातान् प्रतिरोपयन् कुसुमितांश्चिन्वन् शिशून् वर्धयन्,
प्रोत्तुङ्गान् नमयन् नतान् समुदयन् विश्लेषयन् संहतान् ।
तीक्ष्णान् कण्टकिनो वहिर्नियमयन् म्लानान् मुहुः सेचयन्
मालाकार इव प्रयोगनिपुणो राजा चिरं नन्दतु ॥ ९ ॥

इति नवरत्नं समाप्तम् ।

गुणरत्नम्

सानन्दं नन्दिहस्ताहत-मुरज-रवाकृत-कौमार-वर्हि-
त्रासाभ्रासायरन्ध्रं विशति फणिपतौ भोग-सङ्कोच-भाजि ।
गण्डोड्डीनालिमाला-मुखरित-ककुभस्ताण्डवे शूलपाणे
र्वैनायक्यश्चिरं वो वदनविधुतयः पान्तु चीत्कारवत्यः ॥१॥

Digitized by Google

यत्कण्ठे गरलं विराजति सदा मौलौ च मन्दाकिनी,
यस्याङ्के गिरिजाननं कटितटे शार्दूलचर्माम्बरम् ।
यन्माया हि रचयति विश्वमखिलं पायात् स वः शङ्करः
जम्बूवत् जलविन्दुवत् जलजवत् जम्बालवत् जालवत् ॥२॥

विद्या नाम नरस्य रूपमधिकं प्रच्छन्नगुप्तं धनम्,
विद्या भोगकरी यशः-शुभ-करी विद्या गुरूणां गुरुः ।
विद्या बन्धुजनो विदेशगमने विद्या परं दैवतं,
विद्या राजसु पूज्यते न हि धनं विद्याविहीनः पशुः ॥३॥

गुणी गुणं वेत्ति न वेत्ति निर्गुणो ;
बली बलं वेत्ति न वेत्ति निर्बलः ।
पिको वसन्तस्य गुणं न वायसः ;
करी च सिंहस्य बलं न मूषिकः ॥ ४ ॥

गुणा गुणज्ञेषु गुणा भवन्ति,
ते निर्गुणं प्राप्य भवन्ति दोषाः ।
सुस्वादुतोयाः प्रभवन्ति नद्यः
समुद्रमासाद्य भवन्त्यपेयाः ॥ ५ ॥

गुणायन्ते दोषाः सुजनवदने दुर्जनमुखे
गुणा दोषायन्ते किमिति जगतां विस्मयपदम् !
यथा जीमूतोऽयं लवणजलधेर्वारि मधुरं,
फणी पीत्वा क्षीरं वमति गरलं दुःसहतरम् ॥ ६ ॥

विद्या विवादाय धनं मदाय,
शक्तिः परेषां परिपीड़नाय ।

Digitized by Google

खलस्य साधोर्विपरीतमेतत्
ज्ञानाय दानाय च रक्षणाय ॥ ७ ॥
मतिरेव बलात् गरीयसी
तदभावे करिणामियं दशा ।
इति घोषयतीव डिण्डिमः
करिणो हस्तिपकाहतः क्वणन् ॥ ८ ॥

वरं गर्भस्रावो वरमपि च नैवाभिगमनं,
वरं जातप्रेतो वरमपि च कन्याभिजननम् ।
वरं वन्ध्या भार्य्या वरमपि च गर्भेषु वसतिः,
न चाविद्वान् रूप-द्रविण-गुण-युक्तोऽपि तनयः ॥ ९ ॥

या राका शशि-शोभना गतघना सा यामिनी यामिनी,
या सौन्दर्य्य-गुणान्विता पति-रता सा कामिनी कामिनी ।
या गोविन्द-रस-प्रमोद-मधुरा सा माधुरी माधुरी ;
या लोकहय-साधनी तनुभृतां सा चातुरी चातुरी ॥१०॥

भ्रातिभिर्विभज्यते नैव चोरेणापि न नीयते ।
दाने नैव क्षयं याति विद्यारत्नं महाधनम् ॥ ११ ॥
अजरामरवत् प्राज्ञो विद्यामर्थञ्च चिन्तयेत् ।
गृहीत इव केशेषु मृत्युना धर्ममाचरेत् ॥ १२ ॥
गुणेन स्पृहनीयः स्यात् न रूपेण युतो जनः ।
सौगन्ध्यवर्ज्यं नादेयं पुष्पं कान्तमपि क्वचित् ॥ १३ ॥

इति श्रीमहाकवि भवभूतिविरचितं
गुणरत्नकाव्यं समाप्तम् ।

Digitized by Google

नीतिरत्नम् ।

चतुर्मुख-मुखाम्भोज-शृङ्गाटक-विहारिणीम् ।
नित्य-प्रगल्भ वाचालाम् उपतिष्ठे सरस्वतीम् ॥ १ ॥

इतर-तापशतानि यथेच्छया
वितर तानि सहे चतुरानन ! ।
अरसिकेषु रसस्य निवेदनं
शिरसि मा लिख मा लिख मा लिख ॥ २ ॥

संसार-विषवृक्षस्य द्वे फले अमृतोपमे ।
काव्यामृत-रसास्वाद आलापः सज्जनैः सह ॥ ३ ॥

पण्डितेषु गुणाः सर्वे मूर्खे दोषाश्च केवलाः ।
तस्मान् मूर्खसहस्रेभ्यः प्राज्ञ एको विशिष्यते ॥ ४ ॥

पुरो रेवा-पारे गिरिरतिदुरारोह-शिखरो
धनुष्पाणिः पश्चात् शवरनिकरो धावति पुनः ।
सरः सख्येऽसख्ये दव-दहन-दाह-व्यतिकरो
क्व यामः ! किं कुर्मो ! हरिणशिशुरेवं विलपति ॥ ५ ॥

छेदश्चन्दन-चूत-चम्पक-वने रक्षा करीरद्रुमे,
हिंसा हंस-मयूर-कोकिलकुले काकेषु लीलारतिः ।
मातङ्गेन खरक्रयः, समतुला कर्पूरकार्पासयोः,
एषा यत्र विचारणा गुणिगणे देशाय तस्मै नमः ॥ ६ ॥

भिनत्ति भीमं करिराजकुम्भं विभर्ति वेगं पवनादतीव ।
करोति वासं गिरिगह्वरेषु तथापि सिंहः पशुरेव नान्यः ॥ ७ ॥

Digitized by Google

काकस्य चक्षुर्यदि हेमयुक्ता माणिक्ययुक्तौ चरणौ च तस्य।
एकैकपक्षे गजराजमुक्ता तथापि काको न च राजहंसः॥ ८॥

दिव्यं चूतरसं पीत्वा न गर्वं याति कोकिलः।
पीत्वा कर्दमपानीयं भेको मकमकायते॥ ९॥

अगाधजलसञ्चारी न गर्वं याति रोहितः।
अङ्गुष्ठोदकमात्रेण सफरी फर्फरायते॥ १०॥

भद्रं कृतं कृतं मौनं कोकिलैर्जलदागमे।
दर्दुरा यत्र वक्तारस्तत्र मौनं हि शोभनम्॥ ११॥

मणिर्लुठति पादेषु काचः शिरसि धार्यते।
यथैवास्ते तथैवास्तां काचः काचो मणिर्मणिः॥ १२॥

काकः कृष्णः पिकः कृष्णस्तयोर्भेदः पिककाकयोः।
वसन्ते समुपायाते काकः काकः पिकः पिकः॥ १३॥

वरं वने व्याघ्र-गजेन्द्र-सेवितं
द्रुमालयं पत्रफलाम्बुभोजनम्।
तृणानि शय्या वसनञ्च वल्कलं
न बन्धुमध्ये धनहीनजीवनम्॥ १४॥

साध्वी-स्त्रीणां दयितविरहे मानिनां मानभङ्गे
सल्लोकानामपि जनरवे निग्रहे पण्डितानाम्।
अन्योद्रेके कुटिलमनसां निर्गुणानां विदेशे
मृत्याभावे भवति मरणं किन्तु सम्भावितानाम्॥ १५॥

इति श्रीमत्काकविवरुचिविरचितं
नीतिरत्नं सम्पूर्णम्।

Digitized by Google

यतिपञ्चकम् ।

वेदान्तवाक्येषु सदा रमन्तो,
भिक्षान्नमात्रेण च तुष्टिमन्तः ।
विशोकमन्तःकरणे रमन्तः,
कौपीनवन्तः खलु भाग्यवन्तः ॥ १ ॥
मूलं तरोः केवलमाश्रयन्तः,
पाणिद्वयं भोक्तुममन्त्रयन्तः ।
कन्थामिव श्रीमपि कुत्सयन्तः,
कौपीनवन्तः खलु भाग्यवन्तः ॥ २ ॥
देहादिभावं परिवर्त्तयन्तः,
आत्मानमात्मन्यवलोकयन्तः ।
नान्तं न मध्यं न बहिः स्मरन्तः
कौपीनवन्तः खलु भाग्यवन्तः ॥ ३ ॥
स्वानन्दभावे परितुष्टिमन्तः
सुशान्त-सर्वेन्द्रियतुष्टिमन्तः ।
अहर्निशं ब्रह्मसुखे रमन्तः
कौपीनवन्तः खलु भाग्यवन्तः ॥ ४ ॥
पञ्चाक्षरं पावनमुच्चरन्तः
प्रतिं पशूनां सदृशं भावयन्तः ।

Digitized by Google

भिक्षाशिनो दिक्षु परिभ्रमन्तः
कौपीनवन्तः खलु भाग्यवन्तः ॥ ५ ॥

इति श्रीपरमहंसपरिव्राजकाचार्य-शङ्कर-भगवत्-पूज्यपाद-कृतं यतिपञ्चकं समाप्तम् ।

साधनपञ्चकम् ।

वेदो नित्यमधीयतां तदुदितं कर्म स्वनुष्ठीयताम्
तेनेशस्य विधीयतामपचितिः काम्ये मतिस्त्यज्यताम् ।
पापौघः परिधूयतां भवसुखे दोषोऽनुसन्धीयताम्
आत्मेच्छा व्यवसीयतां निजगृहात् तूर्णं विनिर्गम्यताम् ॥१॥
सङ्गः सत्सु विधीयतां भगवतो भक्तिर्दृढा धीयतां
शान्त्यादिः परिचीयतां दृढतरं कर्माशु संत्यज्यताम् ।
सद्विद्वानुपसर्प्यतां प्रतिदिनं तत्पादुका सेव्यतां
ब्रह्मैकाक्षरमर्थ्यतां श्रुतिशिरो वाक्यं समाकर्ण्यताम् ॥२॥
वाक्यार्थश्च विचार्यतां श्रुतिशिरः पक्षः समाश्रीयतां
दुस्तर्कात् सुविरम्यतां श्रुतिमतस्तर्कोऽनुसन्धीयताम् ।
ब्रह्मैवास्मि विभाव्यतां महरहर्गर्वः परित्यज्यताम् ॥३॥
गृह्यापि च चिकित्स्यतां प्रतिदिनं भिक्षौषधं भुज्यतां
स्वाद्वन्नं न तु याच्यतां विधिवशात् प्राप्तेन सन्तुष्यताम् ।

Digitized by Google

यतिपञ्चकम् ।

वेदान्तवाक्येषु सदा रमन्तो,
भिक्षान्नमात्रेण च तुष्टिमन्तः ।
विशोकमन्तःकरणे रमन्तः,
कौपीनवन्तः खलु भाग्यवन्तः ॥ १ ॥
मूलं तरोः केवलमाश्रयन्तः,
पाणिद्वयं भोक्तुममन्त्रयन्तः ।
कन्थामिव श्रीमपि कुत्सयन्तः,
कौपीनवन्तः खलु भाग्यवन्तः ॥ २ ॥
देहादिभावं परिवर्त्तयन्तः,
आत्मानमात्मन्यवलोकयन्तः ।
नान्तं न मध्यं न बहिः स्मरन्तः
कौपीनवन्तः खलु भाग्यवन्तः ॥ ३ ॥
स्वानन्दभावे परितुष्टिमन्तः
सुशान्त-सर्वेन्द्रियतुष्टिमन्तः ।
अहर्निशं ब्रह्मसुखे रमन्तः
कौपीनवन्तः खलु भाग्यवन्तः ॥ ४ ॥
पञ्चाक्षरं पावनमुच्चरन्तः
प्रतिं पशूनां हृदि भावयन्तः ।

Digitized by Google

भिक्षाशिनो दिक्षु परिभ्रमन्तः
कौपीनवन्तः खलु भाग्यवन्तः ॥ ५ ॥

इति श्रीपरमहंसपरिव्राजकाचार्य-गङ्गेश्वर-भगवत्-पूज्यपाद-
कृतं यतिपञ्चकं समाप्तम् ।

साधनपञ्चकम् ।

वेदो नित्यमधीयतां तदुदितं कर्म स्वनुष्ठीयताम्
तेनेशस्य विधीयतामपचितिः काम्ये मतिस्त्यज्यताम् ।
पापौघः परिधूयतां भवसुखे दोषोऽनुसन्धीयताम्
आत्मेच्छा व्यवसीयतां निजगृहात् तूर्णं विनिर्गम्यताम् ॥१॥
सङ्गः सत्सु विधीयतां भगवतो भक्तिर्दृढा धीयतां
शान्त्यादिः परिचीयतां दृढतरं कर्माशु संत्यज्यताम् ।
सद्विद्वान् उपसर्प्यतां प्रतिदिनं तत्पादुका सेव्यतां
ब्रह्मैकाक्षरमर्थ्यतां श्रुतिशिरो वाक्यं समाकर्ण्यताम् ॥२॥
वाक्यार्थश्च विचार्यतां श्रुतिशिरः पक्षः समाश्रीयतां
दुस्तर्कात् सुविरम्यतां श्रुतिमतस्तर्कोऽनुसन्धीयताम् ।
ब्रह्मैवास्मि विभाव्यताम् अहरहर्गर्वः परित्यज्यताम् ॥३॥
शुद्धाधिश्च चिकित्स्यतां प्रतिदिनं भिक्षौषधं भुज्यतां
स्वाद्वन्नं न तु यत्यतां विधिवशात् प्राप्तेन सन्तुष्यताम् ।

Digitized by Google

शीतोष्णादि विसह्यतां न तु वृथावाक्यं समुच्चार्यतां ।
औदासीन्यमभीप्स्यतां जनकृपानैष्ठूर्यमुत्सृज्यताम् ॥४॥
एकान्ते सुखमास्यतां परतरे चेतः समाधीयतां
पूर्णात्मा सुसमीक्ष्यतां जगदिदं तद्बाधितं दृश्यताम् ।
प्राक्कर्म प्रविलोप्यतां चितिबलान्-नाप्युत्तरैः श्लिष्यतां
प्रारब्धं त्विह भुज्यताम् अथ परब्रह्मात्मना स्थीयताम् ॥५॥

यः श्लोकपञ्चकमिदं पठते मनुष्यः
सञ्चिन्त्य तत्पदमुदिनं स्थिरतामुपेत्य ।
तस्याशु संसृतिदवानलतीव्रघोर-
तापः प्रशान्तिमुपयाति चितिप्रसादात् ॥ ६॥

इति श्रीशङ्कराचार्यविरचितं
साधनपञ्चकं समाप्तम् ।

भ्रमराष्टकम् ।

गन्धाढ्यासौ भुवनविदिता केतकी स्वर्णवर्णा
पद्मभ्रान्त्या क्षुधितमधुपः पुष्पमध्ये पपात ।
अन्धीभूतः कुसुमरजसा कण्टकैश्छिन्नपक्षः
स्थातुं गन्तुं हयमपि सखे ! नैव शक्नो हिरेफः ॥१॥
गन्धाढ्यां नवमल्लिकां मधुकरस्त्यक्त्वा गतो यूथिकां
दैवात् ताञ्च विहाय चम्पकवनं पश्चात् सरोजं गतः ।

Digitized by Google

बद्धस्तत्र निशाकरेण विधिना क्रन्दत्यसौ मूढधीः
सन्तोषेण विना पराभवपदं प्राप्नोति मूढो जनः ॥२॥

येऽमी ते मुकुलोद्गमादनुदिनं त्वामाश्रिताः षट्पदा-
स्ते भ्राम्यन्ति फलाद्दहि र्बहिरहो ! दृष्ट्वा न सम्भाषसे ।
ये कीटास्तव दृक्पथञ्च न गतास्ते त्वत्फलाभ्यन्तरे
धिक् त्वां चूत ! यतः परापरपरिज्ञानानभिज्ञो भवान् ॥ ३ ॥

नीतं जन्म नवीन-नीरज-वने पीतं मधु स्वेच्छया
मालत्याः कुसुमेषु येन सततं केलीकृता हेलया ।
तेनेयं मधुगन्धलुब्धमनसा गुल्मा लता सेव्यते
हा धिग् दैवकृतं स एव मधुपः कां कां दशां नागतः ॥ ४ ॥

पलाशकुसुमभ्रान्त्या शुकतुण्डे मधुव्रतः ।
पतत्येष शुकोऽप्येनं जम्बूभ्रान्त्या जिघांसति ॥ ५ ॥

दृष्ट्वा स्फीतोऽभवदलिरसौ लेख्यपद्मं विशालं
चित्रं चित्रं किमिति किमिति व्याहरन् निष्पपात ।
नास्मिन् गन्धो न च मधुकणा नास्ति तत् सौकुमार्य्यं
घूर्णन्मूर्द्धा वत नतशिरा व्रीड़या निर्जगाम ॥ ६ ॥

अलिरसौ नलिनीवनवल्लवः
कुमुदिनीकुलकेलिकलारसः ।
विधिवशेन विदेशमुपागतः
कुटजपुष्परसं बहु मन्यते ॥ ७ ॥

रात्रिर्गमिष्यति भविष्यति सुप्रभातं
भास्वानुदेष्यति हसिष्यति पद्मजालम् ।

Digitized by Google

इत्थं विचिन्तयति कोषगते द्विरेफे
हा हन्त हन्त ! नलिनीं गज उज्जहार ! ॥ ८ ॥

इति भ्रमराष्टकं समाप्तम् ।

वानराष्टकम् ।

ईर्षी दक्षः क्रतौ रूपं लब्धः शुक्लेक्षणं जवः ।
दुर्मन्त्रिवर्जमिति श्लोकाः कथिता वानराष्टके ॥

ईर्षी घृणी त्वसन्तुष्टः क्रोधनो नित्यशङ्कितः ।
परभाग्योपजीवी च षडेते दुःखभागिनः ॥ १ ॥

दक्षः श्रियमधिगच्छति पथ्याशी कल्पतां सुखमरोगी ।
उद्युक्तो विद्यां ; तथा धर्मार्थयशांसि विनीतः ॥ २ ॥

क्रतौ विवाहव्यसने रिपुक्षये
यशस्करे कर्मणि मित्रसंग्रहे ।
प्रियासु नारीषु तथैव बान्धवे-
ऽप्यतिव्ययो नास्ति नराधिपाष्टसु ॥ ३ ॥

रूपं जरा सर्वसुखानि तृष्णा
खलेषु सेवा पुरुषाभिमानम् ।
याच्ञा गुरुत्वं गुणमात्मपूजा
चिन्ता बलं हन्त्यदया च लक्ष्मीं ॥ ४ ॥

स्तब्धस्य नश्यति यशो विषमस्य मैत्री
नष्टक्रियस्य कुलमर्थपरस्य धर्मः ।

Digitized by Google

विद्याफलव्यसनिनः कृपणस्य वित्तं
राज्यं प्रमत्तसचिवस्य नराधिपस्य ॥ ५ ॥
शुष्के भ्रने वह्निरुपैति वृद्धिं
बालेषु शोकस्यपलेषु कोपः।
कान्तासु कामो निपुणेषु चित्तं
धर्मो दयावत्सु महत्सु धैर्यं ॥ ६ ॥
जवो हि सप्तेः परमं विभूषणं,
वपाङ्गनायाः क्षमता तपस्विनः।
द्विजस्य विद्यैव मुनेरपि क्षमा
पराक्रमः शस्त्रबलोपजीविनाम् ॥ ७ ॥
दुर्मन्त्रिणं कमुपयान्ति न नीतिदोषाः ?
सन्तापयन्ति कमपथ्यभुजं न रोगाः ?
कं स्त्री न मोहयति ? कं न जिघन्ति मृत्युः ?
कं खीकृता न विषयाः परितापयन्ति ? ॥ ८ ॥

इति वानराष्टकं समाप्तम्।

वानर्य्याष्टकम्।

माधुर्य्यं शास्त्रमारोग्यं दानं मूर्खो द्विजातिकः।
वैद्यं सुजीर्णं हस्यञ्च वानर्य्युक्तमिहाष्टकम् ॥

माधुर्य्यं प्रमदाजनेषु ललितं दाक्षिण्यमार्ये जने
शौर्य्यं शत्रुषु नम्रता गुरुजने धर्मिष्ठता साधुषु।

Digitized by Google

मर्म्मस्पृष्वनुवर्त्तनं बहुविधं मानं जने पण्डिते
शाठ्यं पापिजने नरस्य कथिताः पर्यन्तमष्टौ गुणाः ॥ १ ॥

शास्त्रं सुचिन्तितमपि प्रतिचिन्तनीयं
स्वाराधितोऽपि नृपतिः परिशङ्कनीयः।
अङ्के स्थितापि युवतिः परिरक्षणीया
शास्त्रे नृपे च युवतौ च कुतो वशित्वम् ॥ २ ॥

आरोग्यमानृण्यमविप्रवासः
सम्प्रत्यया वृत्तिरभीतिवासः।
सद्भिर्मनुष्यैः सह संप्रयोगः
षड् जीवलोकेषु सुखानि राजन्! ॥ ३ ॥

दानं दरिद्रे विभवेऽपि शान्तिः
यूनां तपो ज्ञानवतां च मौनम्।
ईहानिवृत्तिश्च सुखोचितानां
दया च भूते त्रिदिवं नयन्ति ॥ ४ ॥

मूर्खो द्विजातिः, स्थविरो गृहस्थो,
गृही दरिद्रो धनवांस्तपस्वी
वेश्या कुरूपा नृपतिः कुधर्मी
लोके षडेतानि विडम्बितानि ॥ ५ ॥

वैद्यं पानरतं नटं कुपठितं स्वाध्यायहीनं द्विजं
युद्धे कापुरुषं हयं गतरयं मूर्खं परिव्राजकम्।
राजानञ्च कुमन्त्रिभिः परिवृतं देशञ्च सोपद्रवं
भार्य्यां यौवनगर्वितां पररतां मुञ्चन्ति शीघ्रं बुधाः ॥ ६ ॥

Digitized by Google

सुजीर्णमन्नं सुविचक्षणः सुतः
सुशासिता स्त्री नृपतिः सुसेवितः ।
सुचिन्त्य चोक्तं सुविचार्य यत् कृतं
सुदीर्घकालेऽपि न याति विक्रियाम् ॥ ७ ॥

हंसं क्षीणफलं त्यजन्ति विहगाः शुष्कं सरः सारसाः
पुष्पं पर्य्युषितं त्यजन्ति मधुपा दग्धं वनान्तं मृगाः ।
निर्द्रव्यं पुरुषं त्यजन्ति गणिका भ्रष्टश्रियं मन्त्रिणः
सर्व्वः कार्य्यवशात् जनेऽभिरमते कस्यास्ति को वल्लभः ? ॥८॥

इति वाग्वर्यष्टकं समाप्तम् ।

पूर्वचातकाष्टकम् ।

वातैर्विधूनय बिभीषय भीमनादैः
सच्चूर्णय त्वमथवा करकाभिघातैः ।
त्वद्वारिबिन्दुपरिपालितजीवितस्य
नान्यागतिर्भवति वारिद ! चातकस्य ॥ १ ॥

चातकस्त्रिचतुरान् पयःकणान्
याचते जलधरं पिपासितः ।
सोऽपि पूरयति भूयसाम्भसा
चित्रमत्र महतामुदारता ॥ २ ॥

शक्यते येन केनापि जीवनेनैव जीवितुम्
किन्तु कौलव्रतोद्भङ्गप्रसङ्गः परदुःसहः ॥ ३ ॥

Digitized by Google

गर्जसि मेघ ! न यच्छसि तोयं
चातकपक्षी व्याकुलितोऽहम् ।
दैवादिह यदि दक्षिणवातः
क्व त्वं क्वाहं क्व च जलपातः ॥ ४ ॥

वापी स्वल्पजलाशयो विषमयो नीचापगाहो ह्रदः
क्षुद्रात् क्षुद्रतरो महाजलनिधिर्गण्डूषमेकं मुनेः ।
गङ्गाद्याः सरितः पयोनिधिगताः सन्त्यज्य तस्मादिमान्
सम्मानी खलु चातको जलमुचामुच्चैः पयो याचते ॥ ५ ॥

वीजैरङ्कुरितं नदीभिरुदितं वल्लीभिरुज्जृम्भितं
वृक्षैः पल्लवितं जनैश्च मुदितं धाराधरे वर्षति ।
भ्रातश्चातक ! पातकं किमपि ते सम्यङ् न जानीमहे
यत्तेऽस्मिन् न पतन्ति चञ्चुपुटके हित्वाः पयोविन्दवः ॥ ६ ॥

नदेभ्योऽपि ह्रदेभ्योऽपि पिबन्त्यन्ये सदा पयः ।
चातकस्य तु जीमूत ! भवानेवावलम्बनम् ॥ ७ ॥

नभसि निरवलम्बे सीदता दीर्घकालं
त्वदभिमुखनिविष्टोत्तानचञ्चूपुटेन ।
जलधर जलधारादूरतस्तावदास्तां
ध्वनिरपि मधुरस्ते न श्रुतश्चातकेन ॥ ८ ॥

इति पूर्वचातकाष्टकं समाप्तम् ।

Digitized by Google

उत्तरचातकाष्टकम् ।

स्वच्छाः सौम्यजलाशयाः प्रतिदिनं ते सन्तु मा सन्तु वा ।
स्वल्पं वा बहुधा जलं जलधर ! त्वं देहि मा देहि वा ॥ १ ॥
कासारेषु सरित्सु सिन्धुषु तथा नीचेषु नीरग्रहं
धिक् तत्रापि गिरोन्नतिः किमपरं हेयं भवेत् मानिनाम् ।
इत्यालोच्य विमुच्य चातकयुवा तेषु स्पृहामादरा-
दुन्नीवस्तव वारिवाह ! कुरुते धाराधरालोकनम् ॥ २ ॥

के वा न सन्ति भुवि तामरसावतंसा
हंसावलीबलयिनो जलसन्निवेशाः ।
किं चातकः फलमवेक्ष्य सवज्रपातां
पौरन्दरीमुपगतो नववारिधाराम् ॥ ३ ॥

रे धाराधर ! धीरधीरनिकरैरेषा रसा नीरसा
शेषा पूषखरोत्करैरतिखरैरापूरि भूरि त्वया ।
एकान्तेन भवन्तमन्तरगतं स्वान्तेन सञ्चिन्तयन्
आशय्यं परिपीड़ितोऽभिरमते यत् चातकस्तृष्णया ॥४॥

आत्मानमम्भोनिधिरेतु शीघ्रं
ब्रह्माण्डमासिञ्चतु वा तरङ्गैः ।
नास्ति क्षतिर्नोपचितिः कदापि
पयोदहन्तेः खलु चातकस्य ॥ ५ ॥

पयोद हे ! वारि ददासि वा न वा
त्वदेकचित्तः पुनरेष चातकः ।

Digitized by Google

वरं महत्या म्रियते पिपासया
तथापि नान्यस्य करोत्युपासनाम् ॥ ६ ॥
यद्यपि चातकपक्षी क्षपयति जलधरमकालवेलायाम्।
तदपि न कुप्यति जलदो गतिरिह नान्या यतस्तस्य ॥ ७ ॥
एक एव खगमणिश्चिरं जीवतु चातकः।
पिपासया वा म्रियते याचते वा पुरन्दरम् ॥ ८ ॥

इति उत्तर चातकाष्टकं समाप्तम्।

शुकाष्टकम्।

भेदाभेदौ सपदि गलितौ पुण्यपापे विशीर्णे
मायामोहौ क्षयमुपगतौ नष्टसन्देहवृत्तेः।
शब्दातीतं त्रिगुणरहितं प्राप्य तत्त्वावबोधं
निस्त्रैगुण्ये पथि विचरतः को विधिः को निषेधः ॥ १ ॥
यद्वात्मानं सकलवपुषामेकमन्तर्बहिस्थं
दृष्ट्वा पूर्णं खमिव सततं सर्वभाण्डस्थमेकम्।
नान्यत् कार्य्यं किमपि च ततः कारणाद् भिन्नरूपं
निस्त्रैगुण्ये पथि विचरतः को विधिः को निषेधः ॥२॥
हेम्नः कार्य्यं हुतवहगतं हेममेवेति यद्वत्
क्षीरे क्षीरं समरसतया तोयमेवाम्बु मध्ये।
एवं सर्वं समरसतया त्वं पदं तत् पदार्थं
निस्त्रैगुण्ये पथि विचरतः को विधिः को निषेधः ॥ ३ ॥

Digitized by Google

यस्मिन् विश्वं सकलभुवनं सामरस्यैकभूतं
जर्वी ह्यापोऽनलमनिलखं जीवमेवं क्रमेण ।
यत् क्षाराब्धौ समरसतया सैन्धवैकत्वभूतं
निस्त्रैगुण्ये पथि विचरतः को विधिः को निषेधः ॥ ४ ॥
यद्वन्नद्योदधिसमरसो सागरत्वं ह्यवाप्तो
तद्वज्जीवालयपरिगतो सामरस्यैकभूतो ।
भेदातीतं परिलयगतं सच्चिदानन्दरूपं
निस्त्रैगुण्ये पथि विचरतः को विधिः को निषेधः ॥ ५ ॥
दृष्ट्वा वेद्यं परमथ पदं स्वात्मबोधस्वरूपं
बुद्ध्वात्मानं सकलवपुषामेकमन्तर्बहिस्थम् ।
भूत्वा नित्यं सदुदिततया स्वप्रकाशस्वरूपं
निस्त्रैगुण्ये पथि विचरतः को विधिः को निषेधः ॥ ६ ॥
कार्याकार्ये किमपि सततं नैव कर्तृत्वमस्ति
जीवन्मुक्तस्थितिरवगतो दग्धवस्त्रावभासः ।
एवं देहे प्रविलयगते तिष्ठमानो विमुक्तो
निस्त्रैगुण्ये पथि विचरतः को विधिः को निषेधः ॥७॥
कस्मात् कोऽहं किमपि च भवान् कोऽयमत्र प्रपञ्चः
स्वं स्वं वेद्यं गगनसदृशं पूर्णतत्त्वप्रकाशम् ।
आनन्दाख्यं समरसघनं वाह्यमन्तर्विहीनं
निस्त्रैगुण्ये पथि विचरतः को विधिः को निषेधः ॥८॥
सत्यं सत्यं परममृतं सर्वकल्याणरूपं
मायारण्ये दहनमलिने शान्तनिर्वाणदीपम् ।

Digitized by Google

तेजोभूतं निगमसदनं व्यासपुत्राष्टकं यः
प्रातःकाले पठति मनसा याति निर्वाणमार्गं ॥९॥
इति श्रीपरमहंसशुकदेवविरचितं शुकाष्टकं समाप्तम् ।

गङ्गाकष्टम् ।

यद्वधि तव नीरं पातकी नैति गङ्गे !
तद्वधि मलजालैर्नैव मुक्तः कलौ स्यात् ।
तव जलकणिकालं पापिनां पापशुद्ध्यै,
पतितपरमदीनान् त्वं हि पासि प्रपन्नान् ॥ १ ॥
तव शिवजललेशं वायुनीतं समेत्य
सपदि निरयजालं शून्यतामेति गङ्गे ! ।
समलगिरिसमूहाः प्रस्फुटन्ति प्रचण्डाः,
त्वयि सखि विशतां नः पापशङ्का कुतः स्यात् ? ॥ २ ॥
तव शिवजलजालं निःसृतं यर्हि गङ्गे !
सकलभुवनजालं पूतपूतं तदाभूत् ।
यमभटकलिवार्त्ता देवि ! लुप्ता यमोऽपि
व्यधिकृतवरदेहाः पूर्णकामाः सकामाः ॥ ३ ॥
मधुमधुवनपूगरत्नपूगैर्नृपूगैः-
र्मधुमधुवनपूगैर्देवपूगैः सुपूगैः ।
पुरहरपरमाङ्गे भासि मायेव गङ्गे !
शमयसि विषतापं देवदेवस्य वन्द्ये ॥ ४ ॥

Digitized by Google

चलितशशिकुलाभैरुत्तरङ्गैस्तरङ्गैः
अमितनदनदीनामङ्गसङ्गैरसङ्गैः ।
विहरसि जगदण्डे खण्डयन्ती गिरीन्द्रान्
रमयसि निजकान्तं सागरं कान्तकान्ते ! ॥ ५ ॥
तव परमहिमानं चित्तवाचामगम्यं
हरिहरविधिमुख्या नापि मङ्गे ! विदन्ति ।
स्तुतिकुलमभिधत्ते शङ्कितं तं गुणान्तं
गुणगणमुविलापे नेति नेतीति सत्यम् ॥ ६ ॥
तव नुतिननिनामान्यप्यघं पावयन्ति
ददति परमशान्तिं दिव्यभोगान् जनानाम् ।
इति पतितशरण्ये ! त्वां प्रसन्नोऽस्मि मात
र्ललिततरतरङ्गे चारुगङ्गे प्रसीद ॥ ७ ॥
शुभतरशततयोगाद्विघ्ननाथप्रसादात्
भवहरवरविद्यां प्राप्य काश्यां हि गङ्गे ।
भगवति ! तव तीरे नीरसारं निपीय
मुदितहृदयकुञ्जे नन्दसूनुं भजेऽहम् ॥ ८ ॥
गङ्गाष्टकमिदं शुत्वा भुक्तिमुक्तिप्रदं नृणाम् ।
सत्यज्ञानानन्दतीर्थयतिना स्वर्पितं शिवे ॥ ९ ॥
तेन प्रीणातु भगवान् शिवो गङ्गाधरो विभुः ।
करोतु शङ्करः काश्यां जनानां सन्ततं शिवम् ॥ १० ॥

इति सत्यज्ञानानन्दतीर्थयतिना विरचितं

गङ्गाष्टकं सम्पूर्णम् ।

Digitized by Google

शृङ्गाररसाष्टकम् ।

—०:○:०—

अविदितसुखदुःखं निर्गुणं वस्तु किञ्चित्
जड़मतिरिह कश्चित् मोक्ष इत्याचचक्षे ।
मम तु मतमनङ्गस्मेरतारुण्यघूर्णन्-
मदकलमदिराक्षी-नीविमोक्षो हि मोक्षः ॥ १ ॥
कदा कान्तागारे परिमलमिलत्पुष्पशयने
शयानः कान्तायाः कुचयुगमहं वक्षसि वहन् ।
अये कान्ते ! मुग्धे ! कुटिलनयने ! चन्द्रवदने !
प्रसीदेति क्रोशन् निमिषमिव नेष्यामि रजनीम् ॥ १ ॥
सायं नायमुदेति वासरमणिः, चन्द्रो न चण्डद्युति-
र्दावाग्निः कथमम्बरे ? किमशनिः ? स्वच्छान्तरीक्षे कुतः ? ।
हन्तेदं ! निरणायि पान्थरमणीप्राणानिलाशाशया
धावद्घोरविभावरीविषधरीभोगस्थ भौमो मणिः ॥ ३ ॥
आयाति याति पुनरेव जलं प्रयाति
पद्माङ्कुराणि विचिनोति धुनोति पक्षौ ।
उन्मत्तवद् भ्रमति कूजति मन्दमन्दं
कान्तावियोगविधुरो निशि चक्रवाकः ॥ ४ ॥
भंक्त्वा भोक्तुं न भुंक्ते कुटिलविसलताखण्डमिन्दोर्वितर्कात्
तारकाकारास्तृषार्त्तो न पिबति पयसां विप्रुषः पक्षसंस्थाः ।

Digitized by Google

छायामम्भोजिनीनामलिकुलशबलां वीक्ष्य सन्ध्याग्रामसन्ध्याम्
कान्ताविश्लेषभीरुर्दिनमपि रजनीं मन्यते चक्रवाकः ॥ ५ ॥

गन्धाढ्यासौ भुवनविदिता केतकी स्वर्णवर्णा
पद्मभ्रान्त्या चपलमधुपः पुष्पमध्ये पपात ।
अन्धीभूतः कुसुमरजसा कण्टकैर्लूनपक्षः
स्थातुं गन्तुं द्वयमपि सखे ! नैव शक्तो द्विरेफः ॥ ६ ॥

तं वीक्ष्य वेपथुमती सरसाङ्गयष्टि-
र्निक्षेप एव पदमुद्धृतमर्पयन्ती ।
मार्गाचलव्यतिकराकुलितेव सिन्धुः
शैलाधिराजतनया न ययौ न तस्थौ ॥ ७ ॥

का काबला निधुवनश्रमपीडिताङ्गी
निद्रां गता दयितबाहुलतानुबद्धा ।
सा सा तु यातु भवनं मिहिरोऽस्तमोऽयं
सङ्केतवाक्यमिति काकरुचया वदन्ति ॥ ८ ॥

इति महाकविकालिदासविरचितं
शृङ्गाररसाष्टकं समाप्तम्

मणिकर्णिकामहिमा ।

अनेकजन्मसाहस्रतपोध्यानशिवार्चनैः ।
अद्वैतानन्दसङ्गेन लब्धवेदान्तिसत्पदः ॥ १ ॥

Digitized by Google

सदाशिवसुतः शान्तः काश्यां गङ्गाधरः कविः ।
सर्वतीर्थवरां देवीं स्तौति श्रीमणिकर्णिकाम् ॥ २ ॥

आनन्दकाननमिदं सुखदं पुरैव
तत्रापि चक्रसरसी मणिकर्णिकाथ ।
स्वः सिन्धुसङ्गतिरथो परमास्यदस्य
विश्वेशितुः किमिह तत्र विमुक्तये यत् ॥ ३ ॥

गर्जन्ति सर्वतीर्थानि स्वस्वधिष्ठ्यगतान्यहो ।
केवलं बलमासाद्य सुमहत् माणिकर्णिकम् ॥ ४ ॥

शिवाद्या देवसङ्घाश्च सनकाद्या महर्षयः ।
ते सर्वे स्नातुमायान्ति मध्याह्ने मणिकर्णिकाम् ॥५॥

दृच्छन्ति मरणं तत्र मुक्तये चामरा अपि ।
अतश्च स्वस्तैः श्लोकैस्तां देवीं प्रार्थयेऽन्वहम् ॥ ६ ॥

मणिकर्णिकाष्टकम् ।

विष्णोः सुतप्ततपसां चलितोत्तमाङ्ग-
विश्वेशितुस्तडिदिवाम्बरतः सुकर्णात् ।
या चक्रतीर्थसलिले ललिता पपात
सा मे सदा शिवकरी मणिकर्णिकास्तु ॥ १ ॥

चिन्तामणिस्तनुभृतां सहसान्तकाले
तत्तारकं व्यपदिशत्यथ कर्णिकायाम् ।

Digitized by Google

यस्यां मृतो न भवमेति भवप्रसादात्
सा मे सदा शिवकरी मणिकर्णिकास्तु ॥ १ ॥
चन्द्रांशुका सुनयना धवला कुमारी
वेदैश्च पाणिकमलैर्वरमौक्तिकाढ्या ।
या दृश्यते सुकृतिभिर्वरकाशिकायां,
सा मे सदा शिवकरी मणिकर्णिकास्तु ॥ २ ॥
मालां सुपङ्कजमयीं करकण्ठयोर्या
धत्ते वरोद्यतकरे शुभमातुलाङ्गम् ।
हस्तश्च पाणियुगलं शुभपद्ममास्यं
सा मे सदा शिवकरी मणिकर्णिकास्तु ॥ ३ ॥
दानावगाहसुरपूजनतर्पणादि
यस्यामनन्तफलदं भवति प्रसङ्गात् ।
भक्त्या कृतं यदि सदैव जगत् पुनाति
सा मे सदा शिवकरी मणिकर्णिकास्तु ॥ ५ ॥
स्वर्गस्तृणं भवति चीरधरोऽपि राजा
मृत्युः सखा सुखहरोऽपि शवः शिवः स्यात् ।
पातोऽपि यत्र सुरसद्मत उत्तमाद्या
सा मे सदा शिवकरी मणिकर्णिकास्तु ॥ ६ ॥
सुप्तोऽपि योगिसमतां समुपैति यत्र
मग्नः स्मरेद्यदि शिवं स तु कालकालः ।
यद्यानतोऽप्यभयमेति च दूरवासी
सा मे सदा शिवकरी मणिकर्णिकास्तु ॥ ७ ॥

Digitized by Google

संसारचिन्तामणिरत्र यस्मात्
तत्तारकं सज्जनकर्णिकायाम्।
शिवोऽभिधत्ते सहसान्तकाले
तन्नीयतेऽसौ मणिकर्णिकेति ॥ ८ ॥
मोक्षलक्ष्मीमहापीठमणिस्तच्चरणाब्जयोः।
कर्णिकेति ततः प्राहुर्यां जना मणिकर्णिकाम् ॥९॥
मणिकर्ण्याः स्तोत्रमिदं भुक्तिमुक्तिप्रदं वरम्।
पठतां शृण्वतान्वास्तु प्रसन्ना मणिकर्णिका ॥ १० ॥

इति श्रीगङ्गाधरकविविरचितं श्रीमणिकर्णिका-
स्तोत्रं सम्पूर्णम्।

मोहमुद्गरः।

मूढ! जहीहि धनागमतृष्णां. कुरु तनुबुद्धे! मनसि वितृष्णाम्।
यल्लभसे निजकर्मोपात्तं वित्तं, तेन विनोदय चित्तम् ॥ १ ॥
अर्थमनर्थं भावय नित्यं नास्ति ततः सुखलेशः सत्यम्।
पुत्रादपि धनभाजां भीतिः, सर्वत्रैषा विहिता रीतिः ॥ २ ॥
का तव कान्ता? कस्ते पुत्रः? संसारोऽयमतीव विचित्रः।
कस्य त्वं वा? कुत आयातः? तत्त्वं चिन्तय तदिदं भ्रातः! ॥३॥
माकुरु धनजनयौवनगर्वं, हरति निमेषात् कालः सर्वम्।
मायामयमिदमखिलं हित्वा, ब्रह्मपदं प्रविशाशु विदित्वा ॥ ४॥

Digitized by Google

नलिनीदलगतजलमतितरलं, तद्वज्जीवितमतिशयचपलम् ।
विद्धि व्याधिव्यालग्रस्तं, लोकं शोकहतञ्च समस्तम् ॥ ५ ॥
तत्त्वं चिन्तय सततं चित्ते, परिहर चिन्तां नश्वरवित्ते ।
क्षणमिह सज्जनसङ्गतिरेका, भवति भवार्णवतरणे नौका ॥६॥
अष्टकुलाचलसप्तसमुद्रा, ब्रह्म-पुरन्दर-दिनकर-रुद्राः ।
न त्वं, नाहं, नायं लोकः, तदपि किमर्थं क्रियते शोकः ? ॥७॥
यावद्वित्तोपार्जनशक्तः, तावत् निजपरिवारो रक्तः ।
तदनु च जरया जर्जरदेहे, वार्त्तां कोऽपि न पृच्छति गेहे ॥८॥
कामं क्रोधं लोभं मोहं त्यक्त्वात्मानं पश्य हि कोऽहम् ।
आत्मज्ञानविहीना मूढ़ाः, ते पच्यन्ते नरकनिगूढ़ाः ॥ ९ ॥
सुरमन्दिरतरुमूलनिवासः, शय्या भूतलमजिनं वासः ।
सर्वपरिग्रहभोगत्यागः, कस्य सुखं न करोति विरागः ॥ १० ॥
बालस्तावत् क्रीड़ासक्तः, तरुणस्तावत् तरुणीरक्तः ।
वृद्धस्तावत् चिन्तामग्नः, परमे ब्रह्मणि कोऽपि न लग्नः ॥ ११ ॥
शत्रौ मित्रे पुत्रे बन्धौ, मा कुरु यत्नं विग्रहसन्धौ ।
भव समचित्तः सर्वत्र त्वं वाञ्छस्यचिराद् यदि विष्णुत्वम् ॥१२॥
यावज्जननं तावन्मरणं, तावज्जननीजठरे शयनम् ।
इति संसारे स्फुटतरदोषः, कथमिह मानव! तव सन्तोषः ॥१३॥
दिनयामिन्यौ सायं प्रातः, शिशिरवसन्तौ पुनरायातः ।
कालः क्रीड़ति गच्छत्यायुः, तदपि न मुञ्चत्याशावायुः ॥ १४ ॥
अङ्गं गलितं पलितं मुण्डं, दन्तविहीनं यातं तुण्डम् ।
करधृतकम्पितशोभितदण्डं, तदपि न मुञ्चत्याशाभाण्डम् ॥१५॥

Digitized by Google

त्वयि मयि चान्यत्रैको विष्णुः, व्यर्थं कुप्यसि मय्यसहिष्णुः ।
सर्वं पश्यात्मन्यात्मानं, सर्वत्रोत्सृज भेदज्ञानम् ॥ १६ ॥
षोड़शपञ्चकठिकाभिरशेषः, शिष्याणां कथितोऽभ्युपदेशः ।
येषां नैष करोति विवेकं, तेषां कः कुरुतामतिरेकम् ॥ १७ ॥

इति श्रीशङ्कराचार्यविरचितो मोहमुद्गरः समाप्तः ।

घटकर्परः ।

निचितं खमुपेत्य नीरदैः प्रियहीना हृदयावनीरदैः ।
सलिलैर्निहितं रजः शितौ रविचन्द्रावपि नोपलक्षितौ ॥१॥
हंसा नदमेघभयाद् द्रवन्ति निशामुखान्यद्य न चन्द्रवन्ति ।
नवाम्बु मत्ताः शिखिनो नदन्ति मेघागमे कुन्दसमानदन्ति ॥२॥
मेघावृतं निशि न भाति नभो वितारं
निद्राभ्युपैति च हरिं सुखसेवितारम् ।
सेन्द्रायुधश्च जलदोधरसन्निभानां
संरम्भमावहति भूधरसन्निभानाम् ॥ ३ ॥
सतड़ित्जलदार्पितं नगेषु स्खनदम्भोधरभीतपन्नगेषु ।
परिधीररवं जलं दरीषु प्रपतत्यद्भुतरूपसुन्दरीषु ॥ ४ ॥
क्षिप्रं प्रसादयति सम्भृति कोऽपि तानि
कान्तामुखानि रतिविग्रहकोपितानि ।

Digitized by Google

उत्कण्ठयन्ति पथिकान् जलदाः खनन्तः
शोकः समुल्लसति तद्वनिताखनन्तः ॥ ५ ॥

छादिते दिनकरस्य भावने
खाञ्जले पतति शोकभावने।
मन्मथे च हृदि हन्तुमुद्यते
प्रोषितप्रमदयेदमुद्यते ॥ ६ ॥

सर्वकालमवलम्ब्य तोयदा
आगता स्थ दयितो गतो यदा।
निर्घृणेन परदेशसेविना
मारयिष्यथ हतेन मां विना ॥ ७ ॥

ब्रूत तं पथिकपांशुलं घनाः!
यूयमेव पथि शीघ्रलङ्घनाः।
अन्यदेशरतिरद्य मुच्यतां
साथवा तव बधूः किमुच्यताम् ॥ ८ ॥

हंसपङ्क्तिरपि नाथ! सम्प्रति
प्रस्थिता वियति मानसं प्रति।
चातकोऽपि तृषितोऽम्बु याचते
दुःखिता पथिक! सा प्रिया च ते ॥ ९ ॥

नीलश्यामभिभाति कोमलं
वारि विन्दति च चातकोऽमलम्।
अम्बुदैः शिखिगणो विनाद्यते
का रतिर्दयितया विनाद्य ते ॥ १० ॥

Digitized by Google

मेघशब्दमुदिताः कलापिनः
प्रोषिता हृदयशोकलापिनः ।
तोयदागमकृशापि साद्य ते
दुर्धरेण मदनेन साद्यते ॥ ११ ॥
किं कृपापि तव नास्ति कान्तया
पाण्डुगण्डपतितालकान्तया ।
शोकसागरजलेऽद्य पातितां
त्वद्गुणस्मरणमेव पाति ताम् ॥ १२ ॥
कुसुमितकुटजेषु काननेषु
प्रियरहितेषु समुत्सुकाननेषु ।
वहति च कलुषे जले नदीनां
किमिति च मां समवेक्षसे न दीनाम् ॥ १३ ॥
मार्गेषु मेघसलिलेन विनाश्रितेषु
कामे धनुः स्पृशति तेन विना श्रितेषु ।
गम्भीरमेघरसितव्यथिता कदाहं
जह्यां सखि ! प्रियवियोगजशोकदाहम् ॥ १४ ॥
सुसुगन्धतया वने जितानां
स्वनदम्भोधरवायुवीजितानाम् ।
मदनस्य कृते निकेतकानां
प्रतिभान्त्यद्य वनानि केतकानाम् ॥ १५ ॥
तत् साधु, यत् त्वां सुतरूं ससर्ज
प्रजापतिः कामनिवास सर्ज ! ।

Digitized by Google

त्वं मञ्जरीभिः प्रवरो वनानां
नेत्रोत्सवश्चासि सयौवनानाम् ॥ १६ ॥
नवकदम्ब ! शिरोवनताङ्गि ते
वसति यत् मदनः कुसुमक्षिते ।
कुटज ! किं कुसुमैरुपहस्यते
निपतितास्मि सुदुःप्रसहस्य ते ॥ १७ ॥
तरुवर ! विनताङ्गि ते सदाहं
हृदयं मे प्रकरोषि किं सदाहम् ।
तव कुसुमनिरीक्षणे पदेहं
विसृजेयं सहसैव नीपदेहम् ॥ १८ ॥
कुसुमैरुपशोभितां सितैर्
घनसुक्ताम्बुलवप्रकाशितैः ।
मधुनः समवेक्ष्य कालतां
भ्रमरश्चुम्बति यूथिकालताम् ॥ १९ ॥
तासामृतुः सफल एव हि या दिनेषु
सेन्द्रायुधाम्बुधरगर्जितदुर्दिनेषु ।
रत्युत्सवं प्रियतमैः सह मानयन्ति
मेघागमे प्रियसखीव समानयन्ति ॥ २० ॥
एतन्निशम्य विरहानलपीड़िताया:
तस्या वचः खलु दयालुरपीड़िताया: ।
खं खारवेण कथितं जलदैरमोघैः
प्रत्याययौ स गृहमूनदिनैरमोघैः ॥ २१ ॥

Digitized by Google

आलम्ब्य चाम्बु तृषितः करकोषपेयम्
भावानुरक्तवनितास्मरतैः श्रमेयम् ।
जीयेय येन कविना यमकैः परेण
तस्मै वहेयमुदकं घटकर्परेण ॥ २२ ॥

इति श्रीघटकर्परकविकृतं यमककाव्यं समाप्तम् ।

नीतिप्रदीपः ।

रत्नाकरः किं कुरुते स्वरूपैः ?
विन्ध्याचलः किं करिभिः करोति ?
श्रीखण्डखण्डैर्मलयाचलः किं ?
परोपकाराय सतां विभूतिः ॥ १ ॥
कर्णावघातनिपुणेन च ताड्यमाना
दूरीकृताः करिवरेण मदान्धबुद्ध्या ।
तस्यैव गण्डयुगमण्डनहानिरेषा
भृङ्गाः पुनर्विकचपद्मवने चरन्ति ॥ २ ॥
येनाकारि मृणालपत्रमशनं क्रीड़ा करिण्या सह
स्वच्छन्दं भ्रमणञ्च कन्दरगणे पीतं पयो निर्झरम् ।
सोऽयं वन्यकरी नरेषु पतितः पुण्यान्ति देहं तवैः
यद्दैवेन ललाटपत्रलिखितं तत् प्रोज्झितुं कः क्षमः ॥३॥

Digitized by Google

शशिदिवाकरयोर्ग्रहपीड़नं
गजभुजङ्गमयोरपि बन्धनम् ।
मतिमतांच्च विलोक्य दरिद्रतां
विधिरहो बलवान् इति मे मतिः ॥ ४ ॥

व्योमैकान्तविहारिणोऽपि विहगाः सम्प्राप्नुवन्त्यापदं
बध्यन्ते निपुणैरगाधसलिलात् मत्स्याः समुद्रादपि ।
दुर्नीते हि विधौ किमस्ति चरितं कः स्थानलाभे गुणः
कालो हि व्यसनप्रसारितकरो गृह्णाति दूरादपि ॥ ५ ॥

अविदलन्मुकुले बकुले यया
पदमधायि कदापि न हेलया ।
अहह ! सा सहसा विधुरे विधौ
मधुकरी बदरीमनुवर्त्तते ॥ ६ ॥

गतोऽस्मि तीरं जलधेः पिपासया
स चापि शुष्कश्चलुकीकृतो मया ।
न दृश्यते दोषलवोऽपि तोयधेः
ममैव तत्कर्मफलं विजृम्भते ॥ ७ ॥

सिंहक्षुण्णकरीन्द्रकुम्भगलितं रक्ताक्तमुक्ताफलं
कान्तारे बदरीधिया द्रुतमगात् भिल्लस्य पत्नी मुदा ।
पाणीभ्यामवगुह्य शुष्ककठिनं तद्वीक्ष्य दूरे जहौ
अस्थाने पततामतीव महतामेतादृशी स्याद् गतिः ॥८॥

किं ते नम्रतया किमुन्नततया किं ते घनच्छायया
किं ते पल्लवलीलया किमनया चाशोक पुष्पश्रिया ।

Digitized by Google

यत्त्वन्मूलनिषण्णखिन्नपथिकस्तोमः सुखन्वन्वयं
न खादूनि मृदूनि खादति फलान्युत्कण्ठमुत्कण्ठितम् ॥९॥
दूरे मार्गाश्रिवसन्ति पुनः काण्टकैराततोऽसि
छायाशून्यः फलमपि च ते वानरैरप्यभक्ष्यम् ।
निर्गन्धस्त्वं मधुपरहितः शाल्मले ! सारशून्यः
सेवास्माकं भवति विफला तिष्ठ निश्चस्व यामः ॥ १० ॥
हंसा पद्मवनाश्रया मधुलिहः सौरभ्यलाभाशया
पान्थाः स्वादुफलाशया बलिभुजो मद्धाश्च मांसाशया ।
दूरादुन्नतपुष्परागनिकरैर्निःसारमित्योन्नतै
रे रे शाल्मलिपादप ! प्रतिदिनं के न त्वयावञ्चिताः ॥११॥

किं तेन हेमगिरिणा रजताद्रिणा वा
यत्र स्थिता हि तरवस्तरवस्तएव ।
वन्दामहे मलयमेव यदाश्रयेण
शाकोटनिम्बकुटजाऽप्यपि चन्दनानि ॥ १२ ॥
निर्वाणदीपे किमु तैलदानं
चौरे गते वा किमु सावधानम् ।
वयोगते किं वनिताविलासः
पयोगते किं खलु सेतुबन्धः ॥ १३ ॥
शीतेऽतीते वसनमशनं वासरान्ते निशान्ते
क्रीडारम्भः कुवलयदृशां यौवनान्ते विवाहः ।
सेतोर्बन्धः पयसि गलिते प्रस्थिते लग्नचिन्ता
सर्वश्चैतन्नवति विफलं स्वस्वकाले व्यतीते ॥ १४ ॥

Digitized by Google

नवं वस्त्रं नवक्षत्रं नव्या स्त्री नूतनं गृहम् ।
सर्वत्र नूतनं श्रस्तं सेवकान्ने पुरातने ॥ १५ ॥
समायाति यदा लक्ष्मी र्नारिकेलफलाम्बुवत् ।
विनिर्याति यदा लक्ष्मी र्गजभुक्तकपित्थवत् ॥ १६ ॥

इति श्रीमद्भाकविवेताखभट्टविरचितं
नीतिप्रदीपकाव्यं समाप्तम् ।

नीतिसारम् ।

गिरौ कलापी गगने पयोदा
लक्षान्तरेऽर्कश्च जलेषु पद्माः ।
इन्दुर्दिलक्षं कुमदस्य बन्धु
र्यो यस्य मित्रं नहि तस्य दूरम् ॥ १ ॥

माता निन्दति नाभिनन्दति पिता भ्राता न सम्भाषते
भृत्यः कुप्यति नानुगच्छति सुतः कान्ता च नालिङ्गते ।
अर्थप्रार्थनशङ्कया न कुरुतेऽप्यालापमात्रं सुहृत्
तस्मादर्थमुपार्जयस्व च सखे ! ह्यर्थस्य सर्वे वशाः ॥ २ ॥

धनैर्निष्कुलीनाः कुलीनाः भवन्ति
धनैरापदं मानवा निस्तरन्ति ।
धनेभ्यः परो बान्धवो नास्ति लोके
धनान्यर्जयध्वं धनान्यर्जयध्वम् ॥ ३ ॥

Digitized by Google

अर्थस्य पुरुषो दासो दासस्त्वर्थो न कस्यचित् ।
इति सत्यं महाराज ! बद्धोऽस्म्यर्थेन कौरवैः ॥ ४ ॥

त्रिविक्रमोऽभूदपि वामनोऽसौ
स शूकरश्चेति स वै नृसिंहः ।
नीचैरनीचैरतिनीचनीचैः
सर्वैरुपायैः फलमेव साध्यम् ॥ ५ ॥

चलच्चित्तं चलद्वित्तं चलज्जीवनयौवनम् ।
चलाचलमिदं सर्वं कीर्तिर्यस्य स जीवति ॥ ६ ॥

स जीवति यशो यस्य कीर्तिर्यस्य स जीवति ।
अयशोऽकीर्तिसंयुक्तो जीवन्नपि मृतोपमः ॥ ७ ॥

वृद्धस्य वचनं ग्राह्यमापत्काले ह्युपस्थिते ।
सर्वत्रैवं विचारेण नाहारे न च मैथुने ॥ ८ ॥

क्वचिद्रुष्टः क्वचित्तुष्टो रुष्टस्तुष्टः क्षणे क्षणे ।
अव्यवस्थितचित्तस्य प्रसादोऽपि भयङ्करः ॥ ९ ॥

निमित्तमुद्दिश्य हि यः प्रकुप्यति
ध्रुवं स तस्यापगमे प्रसीदति ।
अकारणद्वेषि मनस्तु यस्य
कथं जनस्तं परितोषयिष्यति ॥ १० ॥

शूकर उवाच ।

दश व्याघ्रा जिताः पूर्वं सप्त सिंहास्त्रयो गजाः ।
पश्यन्तु देवताः सर्वा अद्य युद्धं त्वया मया ॥ ११ ॥

Digitized by Google

सिंह उवाच।

गच्छ शूकर ! भद्रं ते ब्रूहि सिंहो मया जितः।
पण्डिता एव जानन्ति सिंहशूकरयोर्बलम् ॥ १२ ॥
उद्योगिनं पुरुषसिंहमुपैति लक्ष्मी
दैवेन देयमिति कापुरुषा वदन्ति।
दैवं निहत्य कुरु पौरुषमात्मशक्त्या
यत्ने कृते यदि न सिद्ध्यति कोऽत्र दोषः ? ॥ १३ ॥
एका भार्य्या प्रकृतिमुखरा चञ्चला च द्वितीया
पुत्रस्त्वेको भुवनविजयी मन्मथो दुर्निवारः।
शेषः शय्या शयनमुदधौ वाहनं पन्नगारिः
स्मारं स्मारं स्वगृहचरितं दारुभूतो मुरारिः ॥ १४ ॥
अतिदूरपथश्रान्तास्छायां यान्ति च शीतलाम्।
शीतलाश्च पुनर्यान्ति का कस्य परिदेवना ॥ १५ ॥
अपमानं पुरस्कृत्य मानं कृत्वा च पृष्ठके।
स्वकार्य्यमुद्धरेत् प्राज्ञः कार्य्यध्वंसे हि मूर्खता ॥ १६ ॥
एको हि दोषो गुणसन्निपाते।
निमज्जतीन्दोरिति यो बभाषे।
नूनं न दृष्टं कविनापि तेन।
दारिद्र्यदोषो गुणराशिनाशी १७ ॥
कृतस्य करणं नास्ति मृतस्य मरणं तथा।
गतस्य शोचनं नास्ति ह्येतद्वेदविदां मतम् ॥ १८ ॥
नाकाले म्रियते जन्तुर्विद्धः शरशतैरपि।

Digitized by Google

कुशकण्टकविद्धोऽपि प्राप्तकालो न जीवति ॥ १९ ॥
निमग्नस्य पयोराशौ पर्वतात् पतितस्य च ।
तक्षकेनापि दष्टस्य आयुर्मर्माणि रक्षति ॥ २० ॥
करोतु नाम नीतिज्ञो व्यवसायमितस्ततः ।
फलं पुनस्तदेव स्यात् यद्विधेर्मनसि स्थितम् ॥ २१ ॥

इति श्रीमद्घाकविघटकर्परविरचितं
नीतिसारं समाप्तम् ।

धर्म्मविवेकः ।

श्रद्धाबीजो विप्रवेदाम्बुसिक्तः
शाखा विद्यास्तास्रयतस्रो दशापि ।
पुण्यान्यर्था द्वे फले स्थूलसूक्ष्मे
मोक्षः कामो धर्मवृक्षोऽयमीदृक् ॥ १ ॥

यातः क्ष्मामखिलां प्रदाय हरये पातालमूलं बलिः;
शक्तुप्रस्थविसर्जनात् स च मुनिः स्वर्गं समारोपितः ।
आबाल्यादसती सती सुरपुरीं कुन्ती समारोहयत्
हा ! सीता पतिदेवतागमदधो धर्मस्य सूक्ष्मा गतिः ॥ २ ॥

कानीनस्य मुनेः स्व-बान्धव-बधू-वैधव्य-विध्वंसिनो
नप्तारः खलु गोलकस्य तनयाः कुण्डाः स्वयं पाण्डवाः ।
तेऽमी पञ्च समानयोनिरतयः तेषां गुणोत्कीर्त्तनात्
अक्षय्यं सुकृतं भवेदविकलं धर्मस्य सूक्ष्मा गतिः ॥ ३ ॥

Digitized by Google

आहारे शुचिता ध्वनौ मधुरता चौढ़े पराधीनता
बन्धौ निर्ममता, वने रसिकता वाक्कालता माधवे ।
यस्यैते गुणराशयः पिकवरं त्यक्त्वा किमेते जना
वन्हन्ते खलु खञ्जनं क्षमिभुजं चित्वा गतिः कर्मणाम् ॥ ४ ॥
कान्तं वक्ति कपोतिकाकुलतया नाद्यान्तकालोऽधुना
व्याधोऽधो धृतचापशाणितशरः श्येनः परिभ्राम्यति ।
इत्थं सत्यहिना स दष्ट इषुणा श्येनोऽपि तेनाहतः
तूर्णं तौ तु यमालयम्प्रति गतौ दैवी विचित्रा गतिः ॥ ५ ॥
शुण्ठीगोखुरयोर्विचार्य मनसा कल्काग्रनं यत्नया
प्रोक्तं तद्विपरीतकं क्षतमहोगोःखूरमात्रं ददौ ।
नार्थो मूर्खजनालये न च सुखं नो वा यशो लभ्यते
सद्वैद्ये कविभूपतौ हरिहरे लाभः परं गोबधः ॥ ६ ॥
पद्मास्यस्य पराभवाय भषको मांसेन गोर्भूयसा
दध्यन्नैरपि पायसैः प्रतिदिनं सम्वर्धितो यो मया ।
सोऽयं सिंहरवानुहान्तरगमद्भीत्याकुलः सभ्रमाद्
हन्ताशा विलयं गता हतविधेर्लाभः परं गोबधः ॥ ७ ॥
पारीन्द्रस्य पराभवाय सुरभीमांसेन दुर्मेधसा
पुष्यन्ते किल पौवराः कटुगिरः श्वानः प्रयत्नादमी ।
नत्वेतन्मदमत्तवारणघटासूद्विद्रावणः केशरी
जेतव्यो भवता किरातनृपते लाभः परं गोबधः ॥ ८ ॥
एका भूरुभयोरेकमुभयोर्दलकाण्डयोः ।
शालिश्यामाकयोर्भेदः फलेन परिचीयते ॥ ९ ॥

Digitized by Google

जातः सूर्यकुले पिता दशरथः क्षोणीभुजामग्रणीः
सीता सत्यपरायणा प्रणयिणी यस्यानुजो लक्ष्मणः ।
दोर्दण्डेन समो न चास्ति भुवने प्रत्यक्षविष्णुः स्वयं
रामो येन विडम्बितोऽपि विधिना चान्ये परे का कथा॥१०॥
एका भार्य्या प्रकृतिमुखरा चञ्चला च द्वितीया
पुत्रस्तेको भुवनविजयी मन्मथो दुर्निवारः ।
शेषः शय्या शयनमुदधौ वाहनं पन्नगारिः
स्मारं स्मारं स्वदुहचरितं दारुभूतो मुरारिः ११ ॥
असारे खलु संसारे सारं श्वशुरमन्दिरं ।
हरो हिमालये शेते विष्णुः शेते महोदधौ ॥ १२ ॥
असारे खलु संसारे सारमेतच्चतुष्टयम् ।
काश्यां वासः सतां सङ्गो गङ्गाम्भः शम्भुसेवनम् ॥ १४ ॥
आपदर्थं धनं रक्षेद्दारान् रक्षेद् धनैरपि ।
आत्मानं सततं रक्षेद्दारैरपि धनैरपि ॥ १४ ॥
चिन्ता ज्वरो मनुष्याणां वस्त्राणामातपो ज्वरः ।
असौभाग्यं ज्वरः स्त्रीणामज्ञानां मैथुनं ज्वरः ॥ १५ ॥
यदि क्षणपदे चिन्ता भक्तिस्तत् पदपङ्कजे ।
विषमे दुर्गमे वापि का चिन्ता मरणे रणे ॥ १६ ॥
देवे तीर्थे द्विजे मन्त्रे दैवज्ञे भेषजे गुरौ ।
यादृशी भावना यस्य सिद्धिर्भवति तादृशी ॥ १७ ॥
न माता शपते पुत्रं न दोषं लभते मही ।
न हिंसां कुरुते साधुर्न देवः सृष्टिनाशकः ॥ १८ ॥

Digitized by Google

जल्पन्ति सूरयः सर्वे धर्मो रक्षति धार्मिकम्।
एतज्ज्ञात्वा त्वमस्यैव किमत्र च भविष्यति ॥ १९ ॥
जयोऽस्तु पाण्डुपुत्राणां येषां पक्षे जनार्दनः।
यतः कृष्णस्ततो धर्मो यतो धर्मस्ततो जयः ॥ २० ॥

इति श्रीमद्राजविद्वज्जायुधविरचितं धर्मविवेकाख्यं काव्यम्।

वेदसारशिवस्तवः।

—०:○:०—

पशूनां पतिं पापनाशं परेशं
गजेन्द्रस्य कृत्तिं वसानं वरेण्यम्।
जटाजूटमध्ये स्फुरद्गाङ्गवारि
महादेवमेकं स्मरामि स्मरारिम् ॥ १ ॥
महेशं सुरेशं सुरारातिनाशं,
विभुं विश्वनाथं विभूत्यङ्गभूषम्।
विरूपाक्षमिन्द्वर्कवह्नित्रिनेत्रं
सदानन्दमीड़े प्रभुं पञ्चवक्त्रम् ॥ २ ॥
गिरीशं गणेशं गले नीलवर्णं
गवेन्द्राधिरूढं गुणातीतरूपम्।
भवं भास्वरं भस्मना भूषिताङ्गं
भवानीकलत्रं भजे पञ्चवक्त्रम् ॥ ३ ॥

Digitized by Google

शिवाकान्त ! शम्भो ! शशाङ्कार्धमौले !
महेशान ! शूलिन् ! जटाजूटधारिन् !।
त्वमेको जगद्व्यापको विश्वरूप !
प्रसीद प्रसीद प्रभो ! पूर्णरूप ! ॥ ४ ॥
परात्मानमेकं जगद्बीजमाद्यं
निरीहं निराकारमोङ्कारवेद्यम् ।
यतो जायते पाल्यते येन विश्वं
तमीशं भजे लीयते यत्र विश्वम् ॥ ६ ॥
न भूमिर्न चापो न वह्निर्न वायु
र्न चाकाशमास्ते न तन्द्रा न निद्रा ।
न ग्रीष्मो न शीतं न देशो न वेशो
न यस्यास्ति मूर्तिस्त्रिमूर्तिं तमीड़े ॥ ७ ॥
अजं शाश्वतं कारणं कारणानां
शिवं केवलं भासकं भासकानाम् ।
तुरीयं तमः पारमाद्यन्तहीनं
प्रपद्ये परं पावनं द्वैतहीनम् ॥ ७ ॥
नमस्ते नमस्ते विभो विश्वमूर्त्ते !
नमस्ते नमस्ते चिदानन्दमूर्त्ते !
नमस्ते नमस्ते तपोयोगगम्य !
नमस्ते नमस्ते श्रुतिज्ञानगम्य ! ॥ ८ ॥
प्रभो ! शूलपाणे ! विभो ! विश्वनाथ !
महादेव ! शम्भो ! महेश ! त्रिनेत्र ! ।

Digitized by Google

शिवाकान्त ! शान्त ! स्मरारे ! पुरारे !
त्वदन्यो वरेण्यो न मान्यो न गण्यः ॥ ९ ॥
शम्भो ! महेश ! करुणामय ! शूलपाणे !
गौरीपते ! पशुपते ! पशुपाशनाशिन् !
काशीपते ! करुणया जगदेतदेक
स्त्वं हंसि पासि विदधासि महेश्वरोऽसि ॥ १० ॥
त्वत्तो जगद्भवति देव ! भव ! स्मरारे !
त्वय्येव तिष्ठति जगन्मृड ! विश्वनाथ ! ।
त्वय्येव गच्छति लयं जगदेतदीश !
लिङ्गात्मके हर ! चराचरविश्वरूपिन् ! ॥ ११ ॥

इति श्रीमद्भगवत् शङ्कराचार्यविरचितं वेदसार-
शिवस्तोत्रं सम्पूर्णम् ।

पद्यसंग्रहः ।

नत्वा तां परमेश्वरीं शिवकरीं श्रीभारतीं भास्वतीं
गङ्गातीरनिवासिना सुकविना लोकोपकारार्थिना ।
नानापण्डितवक्त्रनिर्गतवतां निर्मीयते केनचित्
पद्यानामिह संग्रहोऽमृतकथाप्रस्तावविस्तारिणाम् ॥ १ ॥

काव्ये भव्यतमेऽपि विघ्ननिवहैरास्वाद्यमाने मुहु
र्दोषान्वेषणमेव मत्सरयुषां नैसर्गिको दुर्ग्रहः ।

Digitized by Google

कासारेऽपि विकाशिपङ्कजचये खेलन्मरालेऽपुनः
क्रौञ्चश्चञ्चुपुटेन कुञ्चितवपुः शम्बूकमन्वेषते ॥ २ ॥
अतिरमणीये काव्येऽपि पिशुनो दूषणमन्वेषयति ।
अतिरमणीये वपुषि व्रणमिव मक्षिकानिकरः ॥ ३ ॥
कीर्त्तिस्वर्गतरङ्गिणीभिरभितो वैकुण्ठमाप्लावितं
क्षीरीनाथ ! तव प्रतापतपनैः सन्तापितः क्षीरधिः ।
इत्येवं दयितायुगेन हरिणा त्वं याचितः स्वाश्रयं
हृत्पद्मं हरये श्रिये स्वभवनं कण्ठं गिरे दत्तवान् ॥ ४ ॥

रवेः कवेः किं समरस्य सारं ?
क्षपेर्भयं किं किमदन्ति भृङ्गाः ? ।
सदा भयं चाभयञ्च केषां ?
भागीरथीतीरसमाश्रितानाम् ॥ ५ ॥

वासः काञ्चनपिञ्जरे नृपकराभ्योजैस्तनमार्जनं
भक्ष्यं खादुरसालदाडिमफलं पेयं सुधाभं पयः ।
पाठः संसदि रामनाम सततं धीरस्य कीरस्य मे
हाहा हन्त ! तथापि जम्बुविटपिक्रीडं मनो धावति ॥ ६ ॥

उदयति यदि भानुः पश्चिमे दिग्विभागे
विकसति यदि पद्मं पर्वतानां शिखाग्रे ।
प्रचलति यदि मेरुः शीततां याति वह्निः
न चलति खलु वाक्यं सज्जनानां कदाचित् ॥ ७ ॥

निर्वाणदीपे किमु तैलदानं ?
चौरे गते वा किमु सावधानम् ? ।

Digitized by Google

वयोगते किं वनिताविलासः ?
पयोगते किं खलु सेतुबन्धः ? ॥ ८ ॥
वरमसिधारा तरुतलवासो
वरमिह भिक्षा वरमुपवासः ।
वरमपि घोरे नरके पतनं
न च धनगर्वितबान्धवशरणम् ॥ ९ ॥
कुग्रामवासः कुजनस्य सेवा
कुभोजनं क्रोधमुखी च भार्या ।
मूर्खश्च पुत्रो विधवा च कन्या
विनाग्निना संदहते शरीरम् ॥ १० ॥
वरं मौनं कार्यं न च वचनमुक्तं यदनृतं
वरं क्लैब्यं पुंसां न च परकलत्राभिगमनम् ।
वरं भैक्ष्याशित्वं न च परधनास्वादनसुखं
वरं प्राणत्यागो न च पिशुनवादेष्वभिरतिः ॥ ११ ॥
निःस्वो वष्टि शतं शती दशशतं लक्षं सहस्राधिपः
लक्षेशः क्षितिपालतां क्षितिपतिश्चक्रेश्वरत्वं पुनः ।
चक्रेशः पुनरिन्द्रतां सुरपतिर्ब्राह्मं पदं वाञ्छति
ब्रह्मा विष्णुपदं हरिः शिवपदं त्वाशावधिं के गताः ? ॥१२॥
ख्यातः शक्रो भगाङ्गो विधुरपि मलिनो माधवो गोपजातो
वेश्यापुत्रो वशिष्ठः सरजपदयमः सर्वभक्ष्यो हुताशः ।
व्यासो मत्स्योदरीयः सलवण उदधिः पाण्डवा जारजाता
रुद्रः प्रेताक्षिधारी त्रिभुवनवसतां कस्य दोषो न जातः ॥१३॥

Digitized by Google

तुरगशतसहस्रं गो-गजानाञ्च लक्षं
कनकरजतपात्रं मेदिनीं सागरान्ताम् ।
विमलकुलबधूनां कोटिकन्याश्च दद्यात्
नहि नहि सममेतैरन्नदानं प्रधानम् ॥ १४ ॥

कालिदासकविता नवं वयः माहिषं दधि सशर्करं पयः ।
ऐनमांसमबला च कोमला सन्भवन्तु मम जन्मजन्मनि ॥ १५ ॥

नाक्षराणि पठता किमपाठि ?
पाठितोऽपि किमु विस्मृत एव ? ।
इत्यमर्थिजनसंशयदोला
खेलनां खलु चकार नकारः ॥ १६ ॥

लक्ष्मणसेन उवाच ।

शैत्यं नाम गुणस्तवैव सहजः स्वाभाविकी स्वच्छता
किं ब्रूमः शुचितां ! भवन्ति शुचयः स्पर्शेन यस्या परे ।
किं चातः परमं तव स्तुतिपदं त्वं जीवनं जीविनां
त्वं चेन्नीचपथेन गच्छसि पयः ! कस्त्वां निरोद्धुं क्षमः ? ॥१७॥

वल्लाल उवाच ।

तापो नापगतस्तृषा न च क्षुधा धौता न धूली तनो
र्न स्वच्छन्दमकारि कन्दकवलः का नाम केलीकथा ।
दूरोत्क्षिप्तकरेण हन्त करिणा सृष्टा नवा पद्मिनी
प्रारब्धो मधुपैरकारणमहो ! झङ्कारकोलाहलः ॥ १८ ॥

Digitized by Google

तत् पुत्र उवाच ।

परीवादस्तथ्यो भवति वितथो वापि महताम्
अतथ्यस्तथ्यो वा हरति महिमानं जनरवः ।
तुलोत्तीर्णस्यापि प्रकटितहताशेषतमसो
रवेस्ताष्टतेजो नहि भवति कर्ण्यां गतवतः ॥ १९ ॥

राजोवाच ।

सुधांशोर्जातेयं कथमपि कलङ्कस्य कणिका
विधातुर्दोषोऽयं न च गुणनिधेस्तस्य किमपि ।
स किं नाचेः पुत्रो न किमु हरचूडार्चनमणि
र्न वा हन्ति ध्वान्तं जगदुपरि किं वा न वसति ॥ २० ॥

इति श्रीकविभट्टकृतः पद्यसंग्रहः समाप्तः ।

महापद्यम् ।

अस्थिवद्दधिवच्चैव शंखवद्दकवत्तथा ।
राजन् ! तव यशो भाति पुनः क्षत्रगतिर्द्दन्तवत् ॥ १ ॥
कालिदास इमं श्लोकं स्वकवित्वस्य मोषकम् ।
लिखित्वा प्रददौ पत्रं कवये शङ्कराय वै ॥ २ ॥
पठित्वा शङ्करः श्लोकं प्रहसन् कौतुकाय तत् ।
पत्रं करे समादाय सानन्दस्वरया तदा ॥ ३ ॥

Digitized by Google

कालिदासेन सहितो भोजराजसभां ययौ ।
अथ दृष्ट्वा स राजानमाशिषं प्रजगाद ह ॥ ४ ॥

राजन् ! अभ्युदयोऽस्तु शङ्करकवे ! किं पत्रिकायामिदं ?
पद्यं--कस्य ? तवैव कीर्त्तिरचना तत् पठ्यतां—पठ्यते ।
किन्त्वासामरविन्दसुन्दरदृशां द्राक् चामरान्दोलना
दुद्वेल्लद्भुजवल्लिकङ्कणझणत्कारः क्षणं वार्यताम् ॥ ५ ॥
महाराज! श्रीमन् ! जगति यशसा ते धवलिते
पयः पारावारं परमपुरुषोऽयं मृगयते ।
कपर्दी कैलाशं करिवरमथोयं कुलिशभृत्
कलानाथं राहुः कमलभवनोहंसमधुना ॥ ६ ॥
नीरक्षीरे गृहीत्वा सकलखगपतीन् यातिनालैकजन्मा
तक्रं धृत्वा कराग्रेसकलजलनिधीन् चक्रपाणिर्मुकुन्दः ।
सर्वानुद्धृत्य शैलान्दहति पशुपतिर्भालनेत्रेण पश्यन्
व्याप्ता त्वत्कीर्त्तिकान्ता सकलवसुमतीं भोजराज! क्षितीन्द्र !॥७॥
श्रीमद्राजशिखामणे ! तुलयितुं धाता त्वदीयं यशः
कैलाशञ्च निरीक्ष्य तत्र लघुतां तत्पूर्तये पर्यधात् ।
उत्तीर्णं तदुपर्यमासहचरं तन्मूर्द्धि गङ्गाझरं
तस्याग्रे फणिपुङ्गवं तदुपरि स्फारं सुधादीधितीम् ॥ ८ ॥
अपायि मुनिना पुरा पुनरमायि मर्य्यादया
अतारि कपिना पुरा पुनरदाहि लङ्कारिणा ।

Digitized by Google

भ्रमन्ति सुरवैरिणा पुनरबन्धि लङ्कारिणा
क्व नाम वसुधापते ! तव यशोऽम्बुधिः क्वाम्बुधिः ॥ ९ ॥
स्वस्ति श्रीभोजराज त्रिभुवनविजयी धार्मिकः सत्यवादी
पित्रा ते मे गृहीता नव नवतियुता रत्नकोटिर्मदीया।
तां त्वं मे देहि शीघ्रं सकलबुधजनैर्न्यायते सत्यमेतत्
नो वा जानन्ति केचिन्नवक्तमितिचेद् देहि लक्षं ततो मे ॥१०॥
मागाः प्रत्युपकारकातरधिया वैमुख्यमाकर्ण्य
श्रीकर्णाटवसुन्धराधिपसुधासिक्तानि सूक्तानि मे।
वर्ण्यन्ते कति नाम नार्णवनदीभूगोलविन्ध्याटवी
भल्लामारुतचन्द्रमप्रभृतयस्तेभ्यः किमासं मया ॥ ११ ॥

इति श्रीमत्कविकालिदासकृतं महापद्मषट्कं समाप्तम्।

मुकुन्दमाला।

वन्दे मुकुन्दमरविन्ददलायताक्षं
कुन्देन्दुशंखदशनं शिशुगोपवेशम्।
इन्द्रादिदेवगणवन्दितपादपीठं
वृन्दावनालयमहं वसुदेवसूनुम् ॥ १ ॥
श्रीवल्लभेति वरदेति दयापरेति
भक्तिप्रियेति भवलुण्ठनकोविदेति।

Digitized by Google

नाथेति नागशयनेति जगन्निवासे-
त्यालापिनं प्रतिदिनं कुरु मां मुकुन्द ! ॥ २ ॥
जयतु जयतु देवो देवकीनन्दनोऽयं
जयतु जयतु कृष्णो वृष्णिवंशप्रदीपः ।
जयतु जयतु मेघश्यामलः कोमलाङ्गो
जयतु जयतु पृथ्वीभारनाशो मुकुन्दः ॥ ३ ॥
मुकुन्द ! मूर्ध्ना प्रणिपत्य याचे
भवन्तमेकान्तमियन्तमर्थम् ।
अविस्मृतिस्त्वच्चरणारविन्दे
भवे भवे मेऽस्तु तव प्रसादात् ॥ ४ ॥
श्रीगोविन्दपदाम्भोजमधुनो मद्दृङ्मधुव्रतम् ।
यत्पायिनो न मुह्यन्ति मुह्यन्ति यदपायिनः ॥ ५ ॥
नाहं वन्दे तव चरणयोर्द्वन्द्वमद्वन्द्वहेतोः
कुम्भीपाकं गुरुमपि हरे ! नारकं नापनेतुम् ।
रम्या रामा मृदुतनुलता नन्दने नापि रन्तुं
भावे भावे हृदयभवने भावयेऽहं भवन्तम् ॥ ६ ॥
नाशा धर्मे न वसु-निचये नैव कामोपभोगे
यद्भाव्यं तद्भवतु भगवन् ! पूर्वकर्मानुरूपम् ।
एतत्प्रार्थ्यं मम बहुमतं जन्मजन्मान्तरेऽपि
त्वत्पादाम्भोरुहयुगगता निश्चला भक्तिरस्तु ॥ ७ ॥
दिवि वा भुवि वा ममास्तु वासो
नरके वा नरकान्तक ! प्रकामम् ।

Digitized by Google

अवधीरितशारदारविन्दौ
चरणौ ते मरणेऽपि चिन्तयामि ॥ ८ ॥
सरसिजनयने सशंखचक्रे
मुरभिदि मा विरमेह चित्त ! रन्तुम् ।
सुखतरमपरं न जातु जाने
हरिचरणस्मरणामृतेन तुल्यम् ॥ ९ ॥

मा भैर्मन्दमनो विचिन्त्य बहुधा यामीस्थिरं यातना
नैवामी प्रभवन्ति पापरिपवः स्वामी ननु श्रीधरः ।
आलस्यं व्यपनीय भक्तिसुलभं ध्यायस्व नारायणं
लोकस्य व्यसनापनोदकरणे दासस्य किं न क्षमः ? ॥१०॥

भवजलधिगतानां द्वन्द्ववाताहतानां
सुत-दुहितृ-कलत्रत्राणभाराद्दतानाम् ।
विषमविषयतोये मज्जतामप्लवानां
भवति शरणमेको विष्णुपोतो नराणाम् ॥ ११ ॥
रजसि निपतितानां मोहजालावृतानां
जननमरणदोलादुर्गसंसर्गक्लानाम् ।
शरणमशरणानामेकएवातुराणां
कुशलपथनियुक्तश्चक्रपाणिर्नराणाम् ॥ १२ ॥

अपराधसहस्रसङ्कुलं पतितं भीमभवार्णवोदरे ।
अगतिं शरणागतं हरे ! कृपया केवलमात्मसात् कुरु॥१३॥

मा मे स्त्रीत्वं मा च मे स्यात् कुभावो
मा मूर्खत्वं मा कुदेशेषु जन्म ।

Digitized by Google

मिथ्यादृष्टिर्मा च मे स्यात् कदाचित्
जातो जातो विष्णुभक्तो भवेयम् ॥ १४ ॥
कायेन वाचा मनसेन्द्रियैश्च
बुद्ध्यात्मना वानुसृतिस्वभावात् ।
करोमि यद्यत् सकलं परस्मै
नारायणायैव समर्पयामि ॥ १५ ॥
यत् कृतं यत् करिष्यामि तत् सर्वं न मया कृतम् ।
त्वया कृतन्तु फलभुक् त्वमेव मधुसूदन ! ॥ १६ ॥
भवजलधिमगाधं दुस्तरं निस्तरेयं
कथमहमिति चेतो मा स्म गाः कातरत्वम् ।
सरसिजदृशि देवे तावकी भक्तिरेका
नरकभिदि निषण्णा तारयिष्यत्यवश्यम् ॥ १७ ॥
तृष्णातोये मदनपवनोद्भूतमोहोर्मिमाले
दारावर्त्ते नयनसहजग्राहग्रस्तांकुले च ।
संसाराख्ये महति जलधौ मज्जतां नस्त्रिधामन्
पादाम्भोजे वरद ! भवतो भक्तिभावे प्रसीद ॥ १८ ॥
पृथ्वीरेणुरणुः पयांसि कणिकाः फल्गुः स्फुलिङ्गो लघुः
तेजो निःश्वसनं मरुत्तनुतरं रन्ध्रं सुसूक्ष्मं नभः ।
क्षुद्रा रुद्रपितामहप्रभृतयः कीटाः समस्ता सुरा
दृष्टे यत्र सतारके विजयते श्रीपादधूलीकणः ॥ १९ ॥
आम्नायाभ्यसनान्यरण्यरुदितं क्षुच्छ्रव्रतान्यन्वहं
भेदच्छेदपदानि पूर्त्तविधयः सर्वं हुतं भस्मनि ।

Digitized by Google

तीर्थानामवगाहनानि च गजज्ञानं विना यत् पद-
द्वन्द्वाम्भोरुहसंस्तुतिं विजयते देवः स नारायणः ॥ २० ॥

आनन्द गोविन्द मुकुन्द राम
नारायणानन्त निरामयेति ।
वक्तुं समर्थोऽपि न वक्ति कश्चिद्
अहो जनानां व्यसनानि मोहे ॥ २१ ॥

क्षीरसागरतरङ्गशीकराकारतारकितचारुमूर्तये ।
भोगिभोगशयनीयशायिने माधवाय मधुविद्विषे नमः ॥२२॥

इति श्रीकुलशेखरेण राज्ञा विरचिता
मुकुन्दमाला समाप्ता ।

व्रजविहारः ।

गायन्तीनां गोपसीमन्तिनीनां
श्रीतोत्काङ्क्षामन्थरोलम्बमालाम् ।
निस्यन्दश्यामाम्बवक्त्रारविन्दे
कुर्वन्नव्याद्देवकीनन्दनो वः ॥ १ ॥

सुपर्णस्थर्णाद्रौ रचितमणिशृङ्गे जलधिजा
मुखाम्भोजे भृङ्गो निगमविलसत्पञ्चरशुकः ।
त्रिलोकीकस्तूरीतिलककमनीयो व्रजवधू-
विहारी श्रीकृष्णो दिशतु भवतां शर्म सततम् ॥२॥

Digitized by Google

कस्त्वं बाल ? बलानुजस्त्वमिह किं ? मन्मन्दिराङ्गणया
बुद्धं तत् नवनीतकुम्भविवरे हस्तं कथं न्यस्यसि ?
कर्त्तुं तत्र पिपीलिकापनयनं सुप्ताः किमुद्बोधिताः ?
बाला वत्सगतिं विवेक्तुमिति संजल्पन् हरिः पातु वः ॥ २ ॥

जीर्णा तरिः सरिदतीवगभीरनीरा
बाला वयं सकलमित्यमनर्थहेतुः ।
निस्सारबीजमिदमेव कृशोदरीणां
यन्माधवस्त्वमसि सम्प्रति कर्णधारः ॥ ४ ॥

श्रीश्रीकृष्णो जयति जगतां जन्मदाता च पाता
हर्त्ता चान्ते हरति भजतां यश्च संसारभीतिम् ।
राधानाथः सजलजलदश्यामलः पीतवासा
वृन्दारण्ये विहरति सदा सच्चिदानन्दरूपः ॥ ५ ॥

ज्योतीरूपं परमपुरुषं निर्गुणं नित्यमेकं
नित्यानन्दं निखिलजगतामीश्वरं विश्वबीजम् ।
गोलोकेशं द्विभुजमुरलीधारिणं राधिकेशं
वन्दे वृन्दारकहरिहरब्रह्मवन्द्यांघ्रिपद्मम् ॥ ६ ॥

येषां श्रीमद्यशोदासुतपदकमले
नास्ति भक्तिर्नराणां
येषामाभीरकन्याप्रियगुणकथने
नानुरक्ता रसज्ञा ।
येषां श्रीकृष्णलीलाललितगुणकथा
सादरौ नैव कर्णौ

Digitized by Google

धिक् तान् धिक् तान् धिगेतान् कथयति नितरां
कीर्त्तनस्थो मृदङ्गः ॥ ७ ॥
केचिद् वदन्ति धनहीनजनो जघन्यः,
केचिद् वदन्ति गुणहीनजनो जघन्यः ।
व्यासो वदत्यखिलवेदविशेषविज्ञो
नारायणस्मरणहीनजनो जघन्यः ॥ ८ ॥
वृन्दावने द्रुमलताप्रतानै
र्वृन्दावनेशस्य विहारहेतोः ।
पुरा विधात्रा रचितान् सुकुञ्जान्,
जगाम कृष्णः सह राधया सः ॥ ९ ॥
नवीनमेघोपमनीलदेहः,
सुपीतपट्टाम्बरयुग्मधारी ।
स्मिताननः कुण्डलवान् किरीटी,
वंशीधरो मालतिमाल्यधारी ॥ १० ॥
नवीननीलाम्बुदकान्तिमद्वपुः,
सशेरवक्त्राम्बुजवेणुवादनः ।
अनेकरत्नाभरणैर्विभूषितः,
स सुन्दराङ्गो महसा महोज्ज्वलः ॥ ११ ॥
गोपीजनानन्दकरो मुरारिः
वृन्दावनेन्द्रो वनमाल्यशोभी ।
वंशीनिनादेन व्रजाङ्गनानां
मनांसि सम्मोहितवान् स कामी ॥ १२ ॥

Digitized by Google

नाशाय बालकगणान् सहि कंसराजः,
तां पूतनां मानुषराक्षसीञ्च ।
संप्रेषयामास यदा तदा तां,
मायाशिशुः प्राणसमं शशोष ॥ १३ ॥
जिघांसया समायान्तीं पूतनां राक्षसीवराम् ।
क्रोड़े कृत्वा स्तन्यदात्रीं जघान बालको हरिः ॥१४॥
गोपीगणो तमिह कामदृशा भजन्ते,
यं भक्तिभाज इह केवलभक्तिभावैः ।
यं योगिनो हृदि धिया परिचिन्तयन्ति,
तं केवलं कमललोचनमाश्रयेऽहम् ॥ १५ ॥
कृष्णे कारुण्यपूर्णे शशधरवदने पीतकौषेयवस्त्रे
रत्नालङ्कारभूषे सजलजलधरश्यामले सुन्दराङ्गे ।
वंशीवाद्यप्रमोदे व्रजजनयुवतीजीवने यादवेन्द्रे
भूयाद्भक्तिर्दृढ़ा मे सकलसुरवरैः सेव्यमाने मुरारौ ॥१६॥
वृन्दारण्ये विहरति सदा वासुदेवो दयालु,
गोपस्त्रीभिः स्मरशरशतैर्भिन्नहृत्कामुकीभिः ।
गोपैर्बालैरपि सहचरैः सार्द्धमानन्दयुक्तै,
र्योऽसौ कृष्णः परमकरुणस्तं सदा चिन्तयेऽहम् ॥ १७ ॥
वृन्दावनस्थानविहारहेतो,
राधासमं कुञ्जगृहप्रवेशम् ।
चकार गोपीजनवल्लभोऽसौ,
पायादपायादपि मां मुरारिः ॥ १८ ॥

Digitized by Google

वने वने कुञ्जवने मुरारि
भ्रमन् भ्रमन् भ्राजति राधिका च।
सहैव कुञ्जे रमते च राधया,
पायादपायादिह कृष्ण एकः॥ १९॥
अनन्त! विश्वम्भर! वासुदेव!
समस्तदेवैरपि वन्द्यपाद!
निरामय! त्राणपते! मुरारे!
हरे! हराशेषमहाघसङ्घम्॥ २०॥

इति श्रीधरस्वामिना विरचितं व्रजविहारकाव्यं समाप्तम्।

अपराधभञ्जनस्तोत्रम्।

शान्तं पद्मासनस्थं शशधरमुकुटं पञ्चवक्त्रं त्रिनेत्रम्।
शूलं वज्रञ्च खड्गं परशुमपि वरं दक्षिणाङ्गे वहन्तम्।
नागं पाशञ्च घण्टां डमरुकसहितं चाङ्कुशं वामभागे
नानालङ्कारदीप्तं स्फटिकमणिनिभं पार्वतीशं भजामि॥१॥
वन्दे देवमुमापतिं सुरगुरुं वन्दे जगत्कारणं
वन्दे पन्नगभूषणं मृगधरं वन्दे पशूनां पतिम्।
वन्दे सूर्यशशाङ्कवह्निनयनं वन्दे मुकुन्दप्रियं
वन्दे भक्तजनाश्रयञ्च वरदं वन्दे शिवं शङ्करम्॥२॥

Digitized by Google

आदौ कर्मप्रसङ्गात् कलयति कलुषं मातृकुक्षौ स्थितः सन्,
विण्मूत्रामेध्यमध्ये व्यथयति नितरां जाठरो जातवेदाः ।
यद्यद्वा तत्र दुःखं विषयति विषमं शक्यते केन वक्तुं
क्षन्तव्यो मेऽपराधः शिव शिव शिव भोः श्रीमहादेव शम्भो ! ॥३॥
बाल्ये दुःखातिरेको मललुलितवपुः स्तन्यपाने पिपासा,
नो शक्यं चेन्द्रियेभ्यो भवगुणजनिता जन्तवो मां तुदन्ति ।
नानारोगोत्थदुःखादुदरपरिवृतः शङ्करं न स्मरामि,
क्षन्तव्यो मेऽपराधः शिव शिव शिव भोः श्रीमहादेव शम्भो ! ॥४॥
प्रौढोऽहं यौवनस्थो विषयविषधरैः पञ्चभिर्मर्मसन्धौ
दष्टो नष्टो विवेकः सुतधनयुवतीस्वादुसौख्ये निषण्णः ।
शैवे चिन्ताविहीनं मम हृदयमहो ! मानगर्वाधिरूढं,
क्षन्तव्यो मेऽपराधः शिव शिव शिव भोः श्रीमहादेव शम्भो ! ॥५॥
बार्द्धक्ये चेन्द्रियाणां विगतगतमतेराधिदैवादितापैः
पापैः रोगैर्वियोगैरसदृशवपुषं प्रौढ़हीनञ्च दीनम् ।
मिथ्यामोहाभिलाषैर्भ्रमति मम मनो धूर्जटेर्ध्यानशून्यं
क्षन्तव्यो मेऽपराधः शिव शिव शिव भोः श्रीमहादेव शम्भो ! ॥६॥
नो शक्यं स्मार्त्तकर्म प्रतिपदगहनं प्रत्यवायाकुलाख्यं
श्रौते वार्त्ता कथं मे द्विजकुलविहिते ब्रह्ममार्गे च सारे ।
नष्टो धर्मो विचारः श्रवणमननयोः को निदिध्यासितव्यः
क्षन्तव्यो मेऽपराधः शिव शिव शिव भोः श्रीमहादेव शम्भो ! ॥७॥
स्नात्वा प्रत्यूषकाले स्नपनविधिविधौ नाहृतं गाङ्गतोयं
पूजार्थं वा कदाचिद् बहुतरुगहनात् खण्डबिल्वैकपत्रम् ।

Digitized by Google

नानीता पद्ममाला सरसि विकसिता गन्धपुष्पे त्वदर्थं
क्षन्तव्योमेऽपराधः शिव शिव शिव भोः श्रीमहादेव शम्भो !॥८
दुग्धैर्मध्वाज्ययुक्तैर्घटशतसहितैः स्नापितं नैव लिङ्गं
नो लिप्तं चन्दनाद्यैः कनकविरचितैः पूजितं न प्रसूनैः।
धूपैः कर्पूरदीपैर्विविधरसयुतैर्नैव भक्ष्योपहारैः
क्षन्तव्यो मेऽपराधः शिव शिव शिव भोः श्रीमहादेव शम्भो !॥९॥
नग्नो निःसङ्गशुद्धस्त्रिगुणविरहितो ध्वस्तमोहान्धकारो
नासाग्रे न्यस्तदृष्टिर्विहरभवगुणैर्नैव दृष्टं कदाचित्।
उन्मत्तावस्थया त्वां विगतकलिमलं शङ्करं न स्मरामि,
क्षन्तव्यो मेऽपराधः शिव शिव शिव भोः श्रीमहादेव शम्भो !॥१०॥
ध्यानं चित्ते शिवाख्यं प्रचुरतरधनं नैव दत्तं द्विजेभ्यो,
हव्यं ते लक्षसंख्यं हुतवहवदने नार्पितं बीजमन्त्रैः।
नो जप्तं गाङ्गतोरे व्रतपरिचरणैरुद्रजप्यैर्न वेदैः,
क्षन्तव्यो मेऽपराधः शिव शिव शिव भोः श्रीमहादेव शम्भो ! ॥११॥
स्थित्वास्थाने सरोजे प्रणवमयमरुत् कुम्भके सूक्ष्ममार्गे,
शान्ते स्वान्ते प्रलीने प्रकटितगहने ज्योतिरूपे पराख्ये।
लिङ्गं त्वद्ब्रह्मवाच्यं सकलमभिमतं नैव दृष्टं कदाचित्,
क्षन्तव्यो मेऽपराधः शिव शिव शिव भोः श्रीमहादेव शम्भो !॥१२॥
आयुर्नश्यति पश्यतां प्रतिदिनं, याति क्षयं यौवनं,
प्रत्यायान्ति गताः पुनर्न दिवसाः, कालो जगद्भक्षकः।
लक्ष्मीस्तोयतरङ्गभङ्गचपला, विद्युत्-चलं जीवनं,
तस्मान्मां शरणागतं शरणद ! त्वं रक्ष रक्षाधुना ॥ १३ ॥

Digitized by Google

चन्द्रोद्भासितशेखरे स्मरहरे गङ्गाधरे शङ्करे
सर्पैर्भूषितकण्ठकर्णविवरे नेत्रोत्थ-वैश्वानरे ।
दन्तित्वक्कृतिसुन्दराम्बरधरे त्रैलोक्यसारे हरे
मोक्षार्थं कुरु चित्तवृत्तिममलामन्यैस्तु किं कर्मभिः ॥१४॥
किं दानेन धनेन वाजिकरिभिः प्राप्तेन राज्येन किं ?
किं वा पुत्रकलत्रमित्रपशुभिर्देहेन गेहेन किम् ।
ज्ञात्वैतत् क्षणभङ्गुरं सपदि रे ! त्याज्यं मनो दूरतः
स्वात्मार्थं गुरुवाक्यतो भज भज श्रीपार्वतीवल्लभम् ॥१५॥

करचरणकृतं वा कायजं कर्मजं वा
श्रवणनयनजं वा मानसं वापराधम् ।
विदितमविदितं वा सर्वमेतत् क्षमस्व
जय जय करुणाब्धे श्रीमहादेव शम्भो ! ॥१६॥
गात्रं भस्मसितं सितश्च हसितं हस्ते कपालं सितं
खट्वाङ्गश्च सितं सितश्च वृषभः कर्णे सिते कुण्डले ।
गङ्गाफेनसितं जटापयसि तच्चन्द्रः सितो मूर्धनि
सोऽयं सर्वसितो ददातु विभवं पापक्षयं शङ्करः ॥१७॥

इति श्रीपरमहंसपरिव्राजकाचार्य-श्रीशङ्कराचार्य-
भगवत्कृतमपराधभञ्जनस्तोत्रं समाप्तम् ।

———

शृङ्गारतिलकम्।

बाहू हौ च मृणालमास्यकमलं लावण्यलीला जलं
श्रोणी तीर्थशिला च नेत्रसफरं धम्मिल्लशैवालकम्।
कान्तायाःस्तनचक्रवाकयुगलं कन्दर्पबाणानलै-
र्दग्धानामवगाहनाय विधिना रम्यं सरो निर्मितम् ॥१॥
आयाता मधुयामिनी यदि पुनर्नायात एव प्रभुः
प्राणा यान्तु विभावसौ यदि पुनर्जन्मग्रहं प्रार्थये।
व्याधः कोकिलबन्धने विधुपरिध्वंसे च राहुग्रहः
कन्दर्पे हरनेत्रदीधितिरियं प्राणेश्वरे मन्मथः ॥ २ ॥

इन्दीवरेण नयनं मुखमम्बुजेन
कुन्देन दन्तमधरं नवपल्लवेन।
अङ्गानि चम्पकदलैः स विधाय धाता
कान्ते! कथं घटितवानुपलेन चेतः ॥ ३ ॥
एको हि खञ्जनवरो नलिनीदलस्थो
दृष्टः करोति चतुरङ्गबलाधिपत्यम्।
किं मे करिष्यति? भवद्वदनारविन्दे
जानामि नो नयनखञ्जनयुग्ममेतत् ॥ ४ ॥

ये ये खञ्जनमेकमेव कमले पश्यन्ति दैवात् क्वचित्
ते सर्वे मनुजा भवन्ति सुतरां प्रख्यातभूमीभुजः।
त्वद्वक्त्राम्बुजनेत्रखञ्जनयुगं पश्यन्ति ये ये जना-
स्ते ते मन्मथबाणजालविकला मुग्धे! किमित्यद्भुतम्!॥५॥

Digitized by Google

झटिति प्रविश गेहं मा वहिस्तिष्ठ कान्ते !
ग्रहणसमयवेला वर्त्तते शीतरश्मेः ।
अयि ! सुविमलकान्तिं वीक्ष्य नूनं स राहु-
र्ग्रसति तव मुखेन्दुं पूर्णचन्द्रं विहाय ॥ ६ ॥
कस्तूरीवरपत्रभङ्गनिकरो भ्रष्टो न गण्डस्थले
नो लुप्तं सखि ! चन्दनं स्तनतटे धौतं न नेत्राञ्जनम् ।
रागो न स्खलितस्तवाधरपुटे ताम्बूलसंवर्द्धितः
किं रुष्टासि गजेन्द्रमन्दगमने ! किं वा श्वशुस्ते पतिः ? ॥७॥
समायाते कान्ते कथमपि च कालेन बहुना
कथाभिर्दैन्यानां सखि ! रजनिरर्द्धं गतवती
ततो यावल्लोलाकलहकुपितास्मि प्रियतमे
सपत्नीव प्राची दिगियमभवत् तावदरुणा॥ ८ ॥
श्लाघ्यं नीरसकाष्ठताड़नशतं श्लाघ्यः प्रचण्डातपः
क्लेशः श्लाघ्यतरः सुपङ्कनिचयैः श्लाघ्योऽतिदाहोऽनलैः ।
यत् कान्ताकुचपार्श्वबाहुलतिकाहिल्लोललीलासुखं
लब्धं कुम्भकर ! त्वया ; न हि सुखं दुःखैर्विना लभ्यते॥ ९
किं मे वक्त्रमुपेत्य चुम्बसि बलात् निर्लज्ज ! लज्जा न ते
वस्त्रान्तं शठ ! मुञ्च मुञ्च शपथैः किं धूर्त्त ! निर्वञ्चसे ।
क्षीणाहं तव रात्रिजागरवशात् तामेव याहि प्रियां
निर्माल्योज्झितपुष्पदामनिकरे का षट्पदानां रतिः॥१०॥
वाणिज्येन गतः स मे गृहपतिर्वार्त्तापि न श्रूयते
प्रातस्तज्जननी प्रसूततनया जामातृगेहं गता ।

Digitized by Google

बालाहं नवयौवना निशि कथं स्थातव्यमस्मद्गृहे
सायं सम्प्रति वर्त्तते पथिक हे! स्थानान्तरं गम्यताम्॥११॥
यामिन्येषा बहुलजलदैर्बद्धभीमान्धकारा
निद्रां याती मम पतिरसौ क्लेशितः कर्मदुःखी।
बाला चाहं मनसिजभयात् प्राप्तगाढ़प्रकम्पा
ग्रामश्चोरैरयमुपहतः पान्थ! निद्रां जहीहि॥१२॥
क्व भ्रातश्चलितोऽसि? वैद्यकमहं,किं तव? शास्त्रैर्वृथा
किं ते नास्ति सखे! गृहे प्रियतमा सर्वं गदं हन्ति या?।
वातश्चेत् कुचकुम्भमर्दनवशात् पित्तञ्च वक्त्राम्बुतात्
श्लेष्माणं विनिहन्ति हन्त! सुरतव्यापारकेलिश्रमात्॥१३

दृष्टिं देहि पुनर्बाले! कमलायतलोचने!।
श्रूयते हि पुरा लोके विषस्य विषमौषधम्॥१४॥
अन्तर्गता मदनवह्निशिखावली या
सा वाधते किमिह चन्दनलेपनेन।
यत् कुम्भकारपवनोपरिपङ्कलेप-
स्तापाय केवलमसौ न तु तापशान्त्यै॥१५॥

दृष्ट्वा यासां नयनसुभगं वक्त्रवाराङ्गनानां
देशत्यागः परमकृतिभिः कृष्णसारैरकारि।
तासामेव स्तनयुगजिता दन्तिनः सन्ति मत्ताः
प्रायो मूर्खः परिभवविधौ नाभिमानं तनोति॥१६॥
अपूर्वो दृश्यते वह्निः कामिन्याः स्तनमण्डले।
दूरतो दहते गात्रं हृदि लग्नस्तु शीतलः॥१७॥

Digitized by Google

कुसुमे कुसुमोत्पत्तिः श्रूयते न तु दृश्यते।
बाले तव मुखाम्भोजे कथमिन्दीवरद्वयम्॥ १७॥
अयि मन्मथचूतमञ्जरि! श्रवणायतचारुलोचने!
अपहृत्य मनः क्व यासि मे किमराजकमत्र राजते॥ १८॥
कोपस्तया यदि कृतो मयि पङ्कजाक्षि!
सीऽस्तु प्रियस्तव किमत्र विधेयमन्यत्।
आश्लेषमर्पय मदर्पितपूर्वमुच्चै-
रुच्चैः समर्पय मदर्पितचुम्बनञ्च॥ २०॥

इति श्रीकालिदासकृतं ऋतुसंहारतिलकं समाप्तम्।

ऋतुसंहारः।

ग्रीष्मवर्णना।

प्रचण्डसूर्यः स्पृहणीयचन्द्रमाः
सदावगाहक्षमवारिसञ्चयः।
दिनान्तरम्योऽभ्युपशान्तमन्मथो
निदाघकालः समुपागतः प्रिये!॥ १॥
निशाः शशाङ्कः क्षतनीरराजयः
क्वचिद्विचित्रं जलयन्त्रमन्दिरम्।
मणिप्रकाराः सरसश्च चन्दनं,
शुचौ प्रिये! सन्ति जनस्य सेव्यताम्॥ २॥
सुवासितं हर्म्यतलं मनोरमं,
प्रियामुखोच्छ्वासविकम्पितं मधु।

Digitized by Google

श्रुतस्त्रिगीतं मदनस्य दीपनं,
शुचौ निशीथेऽनुभवन्ति कामिनः ॥ ३ ॥
नितम्बबिम्बैः सुदुकूलमेखलैः
स्तनैः सहाराभरणैः सचन्दनैः ।
शिरोरुहैः स्नानकषायवासितैः
स्त्रियो निदाघं शमयन्ति कामिनाम् ॥ ४ ॥
नितान्तलाक्षारसरागलोहितै-
र्नितम्बिनीनां चरणैः सनूपुरैः ।
पदे पदे हंसकृतानुकारिभि-
र्जनस्य चित्तं क्रियते समन्मथम् ॥ ५ ॥
पयोधराश्चन्दनपङ्कशीतला-
स्तुषारगौरार्पितहारशेखराः ।
नितम्बदेशाश्च सहेममेखलाः
प्रकुर्वते कस्य मनो न सोत्सुकम् ॥ ६ ॥
समुद्गतस्वेदचिताङ्गसन्धयो,
विमुच्य वासांसि गुरूणि सांप्रतम् ।
स्तनेषु तन्वंशुकमुद्गतस्तना
निवेशयन्ते प्रमदाः सयौवनाः ॥ ७ ॥
सचन्दनाम्बुव्यजनोद्भवानिलैः
सहारयष्टिस्तनमण्डलार्पणैः ।
सवल्लकी-काकलि-गीतनिस्वनैः
प्रबुध्यते सुप्त इवाद्य मन्मथः ॥ ८ ॥

Digitized by Google

सितेषु हर्म्येषु निशासु योषितां
सुखप्रसुप्तानि मुखानि चन्द्रमाः।
विलोक्य निर्यन्त्रणमुत्कचिरं
निशात्ययेयाति क्रियैव पाण्डुताम् ॥ ९ ॥
असह्यवातोद्धतरेणुमण्डला
प्रचण्डसूर्य्यातपतापिता मही।
न शक्यते द्रष्टुमपि प्रवासिभिः
प्रियावियोगानलदग्धमानसैः ॥ १० ॥
मृगाः प्रचण्डातपतापिता भृशं
तृषा महत्या परिशुष्कतालवः।
वनान्तरे तोयमिति प्रधाविता
निरीक्ष्य भिन्नाञ्जनसन्निभं नभः ॥ ११ ॥
सविभ्रमैः सस्मितजिह्मवीक्षितै-
र्विलासवत्यो मनसि प्रवासिनाम्।
अनङ्गसन्दीपनमाशु कुर्वते
यथा प्रदोषाः शशिचारुभूषणाः ॥ १२ ॥
रवेर्मयूखैरभितापितो भृशं
विदह्यमानः पथि तप्तपांशुभिः।
अवाङ्मुखो जिह्मगतिः श्वसन् मुहुः
फणी मयूरस्य तले निषीदति ॥ १३ ॥
तृषा महत्या हतविक्रमोद्यमः
श्वसन् मुहुर्भूरि विदारिताननः।

Digitized by Google

न हन्त्यदूरेऽपि गजान् मृगाधिपो
विखोलजिह्वस्खलिताग्रकेशरः ॥ १४ ॥
विशुष्ककण्ठोद्गतशीकराम्भसो
गभस्तिभिर्भानुमतोऽभितापिताः ।
प्रवृद्धतृष्णोपहता जलार्थिनो
न दन्तिनः केशरिणोऽपि बिभ्यति ॥ १५ ॥
हुताग्निकल्पैः सवितुर्मरीचिभिः
कलापिनः क्लान्तशरीरचेतसः ।
न भोगिनं घ्नन्ति समीपवर्त्तिनं
कलापचक्रेषु निवेशितानन्म् ॥ १६ ॥
सुभद्रमुस्तं परिपाण्डुकर्दमं
सरः खनन्नायतपोत्रमस्खलैः ।
प्रदीप्तभासा रविणाभितापितो
वराहयूथो विशतीव भूतलम् ॥ १७ ॥
विवस्वता तीव्रतरांशुमालिना
सपङ्कतोयात् सरसोऽभितापितः ।
उत्प्लुत्य भेकस्तृषितस्य भोगिनः
फणातपत्रस्य तले निषीदति ॥ १८ ॥
समुद्धृताशेषमृणालजालकं
विपन्नमीनं द्रुतभीतसारसम् ।
परस्परोत्पीड़नसंहतैर्गजैः
कृतं सरः सान्द्रविमर्दकर्दमम् ॥ १९ ॥

Digitized by Google

रविप्रभोद्भिन्नशिरोमणिप्रभो
विलोलजिह्वाद्वयलीढ़मारुतः ।
विषाग्निसूर्य्यातपतापितः फणी
न हन्ति मण्डूककुलं तृषाकुलः ॥ २० ॥
सफेणलालाद्रुतवक्त्रसंपुटं
विनिर्गतालोहितजिह्वमुन्मुखम् ।
तृषाकुलं निःसृतमद्रिगह्वराद्
गवेषमाणं महिषीकुलं जलम् ॥ २१ ॥
पटुतरवनदाहात् प्रुष्टशस्यप्ररोहाः
परुषपवनवेगात् क्षिप्तसंशुष्कपर्णाः ।
दिनकरपरितापात् क्षीणतोयाः समन्ताद्
विदधति भयमुच्चैर्वीक्ष्यमाणा वनान्ताः ॥ २२ ॥
खसिति विहगवर्गः शीर्णपर्णद्रुमस्थः
कपिकुलमुपयाति क्लान्तमद्रेर्निकुञ्जम् ।
भ्रमति गवययूथः सर्वतस्तोयमिच्छन्
शरभकुलमजिह्मं प्रोद्वरत्यम्बु कूपात् ॥ २३ ॥
विकचनवकुसुम्भस्वच्छसिन्दूरभासा
परुषपवनवेगोद्भूतवेगेन तूर्णम् ।
तरुविटपलताग्रालिङ्गनव्याकुलेन
दिशि दिशि परिदग्धा भूमयः पावकेन ॥ २४ ॥
ध्वनति पवनविद्धः पर्वतानां दरीषु
स्फुटति पटुनिनादः शुष्कवंशस्थलीषु ।

Digitized by Google

प्रसरति तृणमध्ये लब्धवृद्धिः क्षणेन
क्षपयति मृगयूथं प्रान्तलग्नो दवाग्निः ॥ २५ ॥
बहुतर इव जातः शाल्मलीनां वनेषु
स्फुटति कनकगौरः कोटरेषु द्रुमाणाम् ।
परिणतदलशाखादुत्पतत्याशु पश्चाद्
भ्रमति पवनधूतः सर्वतोऽग्निर्वनान्ते ॥ २६ ॥
गजगवयमृगेन्द्रा वह्निसन्तप्तदेहाः
सुहृद इव समेता द्वन्द्वभावं विहाय ।
हुतवहपरिखेदादाशु निर्गत्य कक्षाद्
विपुलपुलिनदेशात् निम्नगामाश्रयन्ते ॥ २७ ॥
कमलवनचिताम्बुः पाटलामोदरम्यः
सुखसलिलनिषेकः सेव्यचन्द्रांशुजालः ।
व्रजतु तव निदाघः कामिनीभिः समेतो
निशि सुललितगीतैर्हर्म्यपृष्टे सुखेन ॥ २८ ॥

इति कालिदासकृतावृतुसंहारे काव्ये
ग्रीष्मवर्णना समाप्ता ।

वर्षावर्णना ।

प्रणीकराम्भोधरमत्तकुञ्जर-
स्तडित्पताकोऽशनिशब्दमर्दलः ।

Digitized by Google

समागतो राजवदुन्नतध्वनि
र्घनागमः कामिजनप्रियः प्रिये ! ॥ १ ॥
नितान्तनीलोत्पलपत्रकान्तिभिः
क्वचित् प्रभिन्नाञ्जनराशिसन्निभः ।
क्वचित् सगर्भप्रमदास्तनप्रभैः
समाचितं व्योम घनैः समन्ततः ॥ २ ॥
तृषाकुलैश्चातकपक्षिणां कुलैः
प्रयाचितास्तोयभरावलम्बिनः ।
प्रयान्ति मन्दं नववारिवर्षिणो
बलाहकाः श्रोत्रमनोहरस्वनाः ॥ ३ ॥
बलाहकाश्चाग्निनिभध्वजभूषणाः
सुरेन्द्रचापं दधतस्तडिद्गुणम् ।
सुतीक्ष्णधारापतनोग्रसायका
स्तुदन्ति चेतो ध्वनिभिः प्रवासिनाम् ॥ ४ ॥
प्रभिन्नवैदूर्यनिभैस्तृणाङ्कुरैः
समाचिता प्रोत्थितकन्दलीदलैः ।
विभाति शुक्लेतररत्नभूषिता
वराङ्गनेव क्षितिरिन्द्रगोपकैः ॥ ५ ॥
सदा मनोज्ञाम्बुदनादसोत्सुकं
विभाति विस्तीर्णकलापशोभितम् ।
सविभ्रमालिङ्गनचुम्बनाकुलं
प्रवृत्तनृत्यं कुलमद्य बर्हिणाम् ॥ ६ ॥

Digitized by Google

विपाटयन्त्यः पतितस्तटद्रुमान्
प्रवृद्धवेगैः सलिलैरनिर्मलैः।
स्त्रियः प्रकामा इव जातविभ्रमाः
प्रयान्ति नद्यस्त्वरितं पयोनिधिम् ॥ ७ ॥

तृणोद्गमैरुद्गतकोमलाङ्कुरैश्चितानि नीलैर्हरिणीमुखक्षतैः।
वनानि रम्याणि हरन्ति मानसं विभूषितान्युद्गतपल्लवद्रुमैः ॥ ८ ॥

विलोलनेत्रोत्पलशोभितानने र्मृगः समन्तादुपजातसाध्वसैः।
समाचिता सैकतिनी वनस्थली समुत्सुकत्वं प्रकरोति चेतसः ॥ ९ ॥

सुतीक्ष्णमुच्चैर्ध्वनतां पयोमुचां
घनान्धकारावृतशर्वरीष्वपि।
तडित्प्रभादर्शितमार्गभूमयः
प्रयान्ति रागाद्भिसारिकाः स्त्रियः ॥ १० ॥

पयोधरैर्भीमगभीरनिस्वनै-
र्ध्वनद्भिरुद्वेजितचेतसो भृशम्।
कृतापराधानपि योषितः प्रियान्
परिष्वजन्ते शयने निरन्तरम् ॥ ११ ॥

विलोचनेन्दीवरवारिविन्दुभि-
र्निषिक्तविम्बाधरचारुपल्लवाः।
निरस्तमाल्याभरणानुलेपनाः
स्थिता निराशाः प्रमदाः प्रवासिनाम् ॥ १२ ॥

विपाण्डवं कीटरजस्तृणान्वितं
भुजङ्गवद्वक्रगतिप्रसर्पितम्।

Digitized by Google

ससाध्वसैर्भेककुलैर्विलोकितं
प्रयाति निम्नाभिमुखं नवोदकम् ॥ १३ ॥
प्रफुल्लपत्रां नलिनीं समुत्सुकां
विहाय भृङ्गाः श्रुतिहारिनिस्वनाः ।
पतन्ति मूढाः शिखिनां प्रनृत्यतां
कलापचक्रेषु नवोत्पलाशया ॥ १४ ॥
वनद्विपानां नवतोयदस्वनै-
र्मदान्वितानां स्वनतां मुहुर्मुहुः ।
कपोलदेशा विमलोत्पलप्रभाः
सभृङ्गयूथैर्मदवारिभिः स्रिताः ॥ १५ ॥
सतोयनम्राम्बुदसुम्बितोपलाः
समाचिताः प्रस्रवणैः समन्ततः ।
प्रवृत्तनृत्यैः शिखिभिः समाकुलाः
समुत्सुकत्वं जनयन्ति भूधराः ॥ १६ ॥
कदम्बसर्जार्जुननीपकेतकी-
र्विकम्पयंस्तत्कुसुमाधिवासितः ।
सशीकराम्भोधरसङ्गशीतलः
समीरणः कं न करोति सोत्सुकम् ॥ १७ ॥
शिरोरुहैः श्रोणितटावलम्बिभिः
कृतावतंसैः कुसुमैः सुगन्धिभिः ।
स्तनैः सुपीनैर्वदनैः सशीधुभिः
स्त्रियो रतिं सज्जनयन्ति कामिनाम् ॥ १८ ॥

Digitized by Google

तड़ित्लताः शक्रधनुर्विभूषिताः
पयोधरास्तोयभरावलम्बिनः।
स्त्रियश्च काञ्चीमणिमेखलोज्ज्वला
हरन्ति चेतो युगपत् प्रवासिनाम् ॥ १९ ॥
मालाः कदम्बनवकेशरकेतकीभि
रायोजिताः शिरसि बिभ्रति योषितोऽद्य।
कर्णान्तरेषु ककुभद्रुममञ्जरीभिः
श्रोत्रानुकूलरचितानवतंसकांश्च ॥ २० ॥
कालागुरुप्रचुरचन्दनचर्चिताङ्गाः
पुष्पावतंससुरभीकृतकेशपाशाः।
श्रुत्वा ध्वनिं जलमुचां त्वरितं प्रदोषे
शय्यागृहं गुरुगृहात् प्रविशन्ति नार्यः ॥ २१ ॥
कुवलयदलनीलैरुन्नतस्तोयनम्रै
र्मृदुपवनविधूतैर्मन्दमन्दं चलद्भिः।
अपहृतमिव चेतस्तोयदैः सेन्द्रचापैः
पथिकजनवधूनां तद्वियोगच्यतानाम् ॥ २२ ॥
मुदित इव कदम्बैर्जातपुष्पैः समन्तात्
पवनचलितशाखैः शाखिभिर्नृत्यतीव।
हसितमिव विधत्ते सूचिभिः केतकीनां
नवसलिलनिषेकाच्छान्ततापो वनान्तः ॥ २३ ॥
शिरसि वकुलमालां मालतीभिः समेतां
विकसितवनपुष्पैर्यूथिकाकुन्दजैश्च।

Digitized by Google

विकचनवकदम्बैः कर्णपूरं बधूनां
रचयति जलदौघः कान्तवत् काल एषः ॥ २४ ॥
दधति कुचयुगाग्रैरुन्नतैर्हारयष्टिं
प्रतनुसितदुकूलान्यायतैः श्रोणिबिम्बैः ।
नवजलकणसेकादुन्नतां रोमराजीं
त्रिवलिवलिविभागैर्मध्यदेशैश्च नार्यः ॥ २५ ॥
नवजलकणसेकाच्छीततामादधानः
कुसुमभरनतानां नाशकः पादपानाम् ।
जनितसुरभिगन्धः केतकीनां रजोभि
रपहरति नभस्वान् प्रोषितानां मनांसि ॥ २६ ॥
जलभरनमितानामाश्रयोऽस्माकमुच्चै-
रयमिति जलसेकैस्तोयदास्तोयनम्राः ।
अतिशयपरुषाभिर्ग्रीष्मवह्नेः शिखाभिः
समुपजनिततापं ह्लादयन्तीव विन्ध्यम् ॥ २७ ॥
बहुगुणरमणीयो योषितां चित्तहारी
तरुविटपलतानां बान्धवो निर्विकारः ।
जलदसमय एष प्राणिनां प्राणहेतु
र्दिशतु तव हितानि प्रायशो वाञ्छितानि ॥ २८

इति कालिदासकृतावृतुसंहारे वर्षावर्णना
समाप्ता ।

Digitized by Google

शरद्वर्णना ।

काशांशुकावृतवपुर्मनोज्ञवस्त्रा
सोन्मादहंसरुतनूपुरनादरम्या ।
आपक्वशालिललितातनुगात्रयष्टिः
प्राप्ता शरन्नवबधूरिवरम्यरूपा ॥ १ ॥
काशैर्महीं शिशिरदीधितिना रजन्यो
हंसैर्जलानि सरितां कुमुदैः सरांसि ।
सप्तच्छदैः कुसुमभारनतैर्वनान्ताः
शुक्लीकृताश्चपवनानि च मालतीभिः ॥ २ ॥
चञ्चन्मनोज्ञसफरीरसनाकलापाः
पर्यन्तसंस्थितसिताण्डजपंक्तिहाराः ।
नद्यो विशालपुलिनोरुनितम्बबिम्बा
मन्दं प्रयान्ति समदाः प्रमदा इवाद्य ॥ ३ ॥
व्योम क्वचिद्रजतशंखमृणालगौरै
रभ्रैरभ्रंलिहुतया शतशः प्रयातैः ।
उत्प्रेक्ष्यते पवनवेगचलैः पयोदै
राजेव चामरशतैरभिवीज्यमानः ॥ ४ ॥
भिन्नाञ्जनप्रचयकान्ति नभो मनोज्ञं
बन्धूकपुष्परजसारुणिता च भूमिः ।
वप्राश्च पक्वकलमावृतभूमिभागा
उत्कण्ठयन्ति न मनो भुवि कस्य यूनः ? ॥५ ॥

Digitized by Google

मन्दानिलाकुलितचारुविशालशाखः
पुष्पोद्गमप्रचयकोमलपल्लवाग्रः।
मत्तद्विरेफपरिपीतमधुप्रसेक-
श्चित्तं विदारयति कस्य न कोविदारः? ॥ ६ ॥
तारागणप्रचुरभूषणमुद्वहन्ती
मेघोपरोधपरिमुक्तशशाङ्कवक्त्रा।
ज्योत्स्नादुकूलममलं रजनी दधाना
वृद्धिं प्रयात्यनुदिनं प्रमदेव बाला ॥ ७ ॥
कारण्डवाननविघट्टितवीचिमालाः
कादम्बसारसकुलाकुलतीरदेशाः।
कुर्वन्ति हंसविरुतैः परितो जनस्य
प्रीतिं सरोरुहरजोरुणिताश्च नद्यः ॥ ८ ॥
नेत्रोत्सवो हृदयहारिमरीचिमालः
प्रह्लादकः शिशिरशीकरवारिवर्षी।
पत्युर्वियोगविषदिग्धशरव्रतानां
चन्द्रो दहत्यनुदिनं तनुमङ्गनानाम् ॥ ९ ॥
आकम्पयन् फलभरानतशालिजालान्
आनर्तयन् कुरुवकान् कुसुमावनम्रान्।
प्रोत्फुल्लपङ्कजवनां नलिनीं विधुन्वन्
यूनां मनो मदयति प्रसभं नभस्वान् ॥ १० ॥
सोन्मादहंसमिथुनैरुपशोभितानि
स्वच्छानि फुल्लकमलोत्पलभूषितानि।

Digitized by Google

मन्दप्रचारपवनोद्गतवीचिमाला-
न्युत्कण्ठयन्ति हृदयं सहसा सरांसि ॥ ११ ॥
नष्टं धनुर्बलभिदो जलदोदरेषु
सौदामिनी स्फुरति नाद्य वियत्पताका ।
धुन्वन्ति पक्षपवनैर्न नभो बलाकाः
पश्यन्ति नोन्नतमुखा गगनं मयूराः ॥ १२ ॥
नृत्यप्रयोगरहितान् शिखिनो विहाय
हंसानुपैति मदनो मधुरप्रगीतान् ।
त्यक्त्वा कदम्बकुटजार्जुनसर्जनीपान्
सप्तच्छदानुपगता कुसुमोद्गमश्रीः ॥ १३ ॥
शेफालिकाकुसुमगन्धमनोहराणि
स्वच्छस्खिताण्डजगणप्रतिनादितानि ।
पर्यन्तसंस्थितमृगीनयनोत्पलानि
प्रोत्कण्ठयन्त्युपवनानि मनांसि पुंसाम् ॥ १४ ॥
कह्लारपद्मकुसुमानि मुहुर्विधुन्वन्
तत्सङ्गमादधिकशीतलतामुपेत्य ।
सोत्कां करोति वनितां पवनः प्रभाते
पत्रान्तलग्नतुहिनानि हरंस्तरूणाम् ॥ १५ ॥
सम्पन्नशालिनिचयावृतभूतलानि
सुस्थस्थितप्रचुरगोकुलशोभितानि ।
हंसैश्च सारसकुलैः प्रतिनादितानि
सीमान्तराणि जनयन्ति जनप्रमोदम् ॥ १६ ॥

Digitized by Google

हंसैर्जिता सुललिता गतिरङ्गनानां
अम्भोरुहैर्विकसितैर्मुखचन्द्रकान्तिः ।
नीलोत्पलैर्मदचलानि विलोचनानि
भ्रूविभ्रमाश्च सरितां तनुभिस्तरङ्गैः ॥ १७ ॥
श्यामा लताः कुसुमभारनतप्रवालाः
स्त्रीणां हरन्ति धृतभूषणबाहुकान्तिम् ।
दन्तावभासविशदस्मितवक्त्रकान्तिं
बन्धूकपुष्परचिता नवमालती च ॥ १८ ॥
केशान्वितान्तघननीलविकुञ्चिताग्रान्
आपूरयन्ति वनिता नवमालतीभिः ।
कर्णेषु च प्रचलकाञ्चनकुण्डलेषु
नीलोत्पलानि विकचानि निवेशयन्ते ॥ १८ ॥
हारैः सचन्दनरसैः स्तनमण्डलानि
श्रोणीतटं सुविपुलं रसनाकलापैः ।
पादाम्बुजानि वरनूपुरशेखरैश्च
नार्यः प्रहृष्टमनसोऽद्य विभूषयन्ति ॥ २० ॥
स्फटकुमुदचितानां राजहंसाश्रितानां
मरकतमणिभासा वारिणा भूषितानाम् ।
श्रियमतिशयरूपां व्योमतोयाशयानां
वहति विगतमेघश्चन्द्रतारावकीर्णम् ॥ २१ ॥
दिवसकरमयूखैर्बोध्यमानं प्रभाते
वरयुवतिमुखाभं पङ्कजं जृम्भतेऽद्य ।

Digitized by Google

कुमुदमपि गतेऽस्तं लीयते चन्द्रबिम्बे
हसितमिव बधूनां प्रोषितेषु प्रियेषु ॥ २२ ॥
शरदि कुमुदसङ्गादायती वान्ति शीता
विगतजलदबन्धा दिग्विभागा मनोज्ञाः।
विगतकलुषमभ्रः शालिपक्वा धरित्री
विमलकिरणचन्द्रं व्योम तारावितिचित्रम् ॥ २३ ॥
असितनयनलक्ष्मीं लक्षयित्वोत्पलेषु
क्वणितकनककाञ्चीं मत्तहंसस्वनेषु।
अधररुचिरशोभां बन्धुजीवे प्रियायाः
पथिकजन इदानीं रोदिति भ्रान्तचित्तः ॥२४॥
क्षीणां निधाय वदनेषु शशाङ्कलक्ष्मीं
हास्ये विशुद्धवदने कुमुदाकरश्रीम्।
बन्धूककान्तिमधरेषु मनोहरेषु
क्वापि प्रयाति सुभगा शरदागमश्रीः ॥२५॥
विकचकमलवक्त्रा फुल्लनीलोत्पलाक्षी
कुसुमितनवकाशा व्याकुलालम्बिवासा।
कुमुदरुचिरहासा कामिनीवोन्मदेयं
उपदिशतु शरद्वस्तेतसः प्रीतिमग्राम् ॥ २६ ॥

इति कालिदासकृताद्भुतसंहारे शरद्वर्णना समाप्ता।

Digitized by Google

हेमन्तवर्णना ।

नवप्रवालोद्गमपुष्परम्यः
प्रफुल्ललोध्रः परिपक्वशालिः ।
विलीनपद्मः प्रपतत्तुषारो
हेमन्तकालः समुपागतः प्रिये ! ॥ १ ॥
मनोहरैश्चन्दनरागगौरै
स्तुषारकुन्देन्दुनिभैश्च हारैः ।
विलासिनीनां स्तनशालिनीनां
नालंक्रियन्ते स्तनमण्डलानि ॥ २ ॥
न बाहुयुग्मेषु विलासिनीनां
प्रयान्ति सङ्गं वलयाङ्गदानि ।
नितम्बबिम्बेषु नवं दुकूलं
तच्चांशुकं पीनपयोधरेषु ॥ ३ ॥
काञ्चीगुणैः काञ्चनरत्नचित्रै-
र्न भूषयन्ति प्रमदा नितम्बान् ।
न नूपुरैर्हंसरुतं भजद्भिः
पादाम्बुजान्यम्बुजकान्तिभाञ्जि ॥ ४ ॥
गात्राणि कालीयकचर्चितानि
सपत्रलेखानि मुखाम्बुजानि ।
शिरांसि कालागुरुधूपितानि
कुर्वन्ति नार्यः सुरतोत्सवाय ॥ ५ ॥

Digitized by Google

रतिश्रमच्छामविपाण्डुवक्त्राः
प्राप्तेऽपि हर्षाभ्युदये तरुण्यः।
हसन्ति नोच्चैर्दशनाग्रभिन्नान्
प्रभिन्नरागानधरानवेक्ष्य ॥ ६ ॥
पीनस्तनोरुस्थलभागशोभाम्
आपाद्य तत्पीड़नजातखेदः।
तृणाग्रलग्नैस्तुहिनैः पतद्भि-
राक्रन्दतीवोषसि शीतकालः ॥ ७ ॥
प्रभूतशालिप्रसवैश्चितानि
मृगाङ्गनायूथविभूषितानि।
मनोहरक्रौञ्चनिनादितानि
सीमान्तराण्युत्सुकयन्ति चेतः ॥ ८ ॥
प्रफुल्लनीलोत्पलशोभितानि
चरारिकादम्बविघट्टितानि।
प्रसन्नतोयानि सशैवलानि
सरांसि चेतांसि हरन्ति यूनाम् ॥ ९ ॥
"मार्गं समीक्ष्यातिनिरस्तनीरं
प्रवासखिन्नं पतिमुद्वहन्त्यः।
प्रवेक्ष्यमाणा हरिणेक्षणाक्ष्यः
प्रबोधयन्तीव मनोरथानि ॥ १० ॥"
पाकं व्रजन्ती हिमसङ्गशीतैः
राधूयमाना सततं मरुद्भिः।

प्रिये ! प्रियङ्गुप्रियविप्रयुक्ता
विपाण्डुतां याति विलासिनीव ॥ ११ ॥
पुष्पासवामोदसुगन्धिवक्त्री
निश्वासवातैः सुरभीकृताङ्गः ।
परस्परालङ्व्यतिसङ्गशायी
शेते जनः कामशरानुविद्धः ॥ १२ ॥
दन्तच्छदैर्दन्तविघातचिह्नैः
स्तनैश्च पाण्यग्रकृताभिलेखैः ।
संसूच्यते निर्दयमङ्गनानां
रतोपभोगो नवयौवनानाम् ॥ १३ ॥
काचिद्विभूषयति दर्पणसक्तहस्ता
बालातपेषु वनिता वदनारविन्दम् ।
दन्तच्छदं प्रियतमेन निपीतसारं
दन्ताग्रभिन्नमपलक्ष्य निरीक्षते च ॥ १४ ॥
अन्याः प्रकामसुरतश्रमखिन्नदेहा
नक्तं प्रजागरविपाटलनेत्रपद्माः ।
शय्यान्तदेशलुलिताकुलकेशपाशाः
निद्रां प्रयान्ति मृदुसूर्य्यकराभितप्ताः ॥ १५ ॥
निर्माल्यदामपरिभुक्तमनोज्ञगन्धं
मूर्ध्नोपनीय घननीलशिरोरुहान्ताः ।
पीनोन्नतस्तनभरानतगात्रयष्ट्यः
कुर्वन्ति केशरचनामपरास्तरुण्यः ॥ १६ ॥

Digitized by Google

अन्या प्रियेण परिभुक्तमवेक्ष्य गात्रं
ईर्षान्विता विरचिताधरगण्डशोभा।
रक्तांशुकं परिदधाति नवं नताङ्गी
व्यालम्बिनी विलुलितालककुण्डिताक्षी ॥ १७ ॥
अन्याश्चिरं सुरतकेलिपरिश्रमेण
खेदं गताः प्रमिथिलीकृतगात्रयष्टयः।
संपीड्यमानविपुलोरुपयोधरार्त्ता
अभ्यञ्जनं विदधति प्रमदाः सुशोभाः ॥ १८ ॥
बहुगुणरमणीयो योषितां चित्तहारी
परिणतबहुशालिव्याकुलग्रामसीमः।
विनिपतिततुषारः क्रौञ्चनादोपगीतः
प्रदिशतु हिमयुक्तः काल एष प्रियं वः ॥ १९ ॥

इति कालिदासकृतौ ऋतुसंहारे हेमन्तवर्णना समाप्ता।

शिशिरवर्णना।

प्ररूढशालीक्षुचयावृतक्षितिं
सुस्थस्थितक्रौञ्चनिनादशोभितम्।
प्रकामकामं प्रमदाजनप्रियं
वरोरु! कालं शिशिराह्वयं शृणु ॥ १ ॥
निरुद्धवातायनमन्दिरोदरं
हुताशनो भानुमतो गभस्तयः।

Digitized by Google

गुरूंणि वासांस्यबला: सयौवना:
प्रयान्ति कालेऽद्य जनस्य सेव्यताम् ॥ २ ॥
न चन्दनं चन्द्रमरीचिशीतलं
न हर्म्यपृष्ठं शरदिन्दुनिर्मलम् ।
न वायव: सान्द्रतुषारशीतला
जनस्य चित्तं रमयन्ति साम्प्रतम् ॥ ३ ॥
तुषारसंघातनिपातशीतला:
शशाङ्कभाभि: शिशिरीकृता: पुन: ।
विपाण्डुतारागणचारुभूषणा:
जनस्य सेव्या न भवन्ति रात्रय: ॥ ४ ॥
गृहीतताम्बूलविलेपनस्रज:
पुष्पासवामोदितवक्त्रपङ्कजा: ।
प्रकामकालागुरुधूपवासितं
विशन्ति शय्यागृहमुत्सुका: स्त्रिय: ॥ ५ ॥
कृतापराधान् बहुशोऽभितर्जितान्
सवेपथून् साध्वसमन्दचेतस: ।
निरीक्ष्य भर्तॄन् सुरताभिलाषिण:
स्त्रियोऽपराधान् समदा विसस्मरु: ॥ ६ ॥
प्रकामकामैर्युवभि: सुनिर्दयं
निशासु दीर्घास्वभिभाविताश्चिरम् ।
भ्रमन्ति मन्दं श्रमखेदितोरव:
क्षपावसाने नवयौवना: स्त्रिय: ॥ ७ ॥

Digitized by Google

पयोधरैः कुङ्कुमरागपिञ्जरैः
सुखोपसेव्यैर्नवयौवनोत्सवः।
विलासिनीनां परिपीड़ितोरसः
क्षपन्ति शीतं परिभूय कामिनः॥ ८॥
मनोज्ञकुर्पासकपीड़ितस्तनाः
सरागकौशेयविभूषितोरवः।
निवेशिताम्तःकुसुमैः शिरोरुहैः
विभूषयन्तीव हिमागमं स्त्रियः॥ ९॥
सुगन्धिनिःश्वासविकम्पितोत्पलं
मनोहरं कामरतिप्रबोधनम्।
निशासु हृष्टाः सह कामिभिः स्त्रियः
पिबन्ति मद्यं मदनीयमुत्तमम्॥ १०॥
अपगतमदरागा योषिदेका प्रभाते
कृतविनतकुचाग्रा पत्युरालिङ्गनेन।
प्रियतमपरिभुक्तं वीक्षमाणा स्वदेहं
व्रजति शयनवासाद्धासमन्यं हसन्ती॥ ११॥
अगुरुसुरभिधूपामोदितं केशपाशं
गलितकुसुममालं कुञ्चिताग्रं वहन्ती।
त्यजति गुरुनितम्बा निम्ननाभिः सुमध्या
उषसि शयनवासं कामिनी कामशोभा॥ १२॥
कनककमलकान्तैः सद्य एवाम्बुधौतैः
श्रवणतटनिषक्तैः पाटलोपान्तनेत्रैः।

Digitized by Google

उषसि वदनबिम्बैरंशसंयुक्तकेशैः
श्रिय इव गृहमध्ये संस्थिता योषितोऽद्य ॥ १३ ॥
पृथुजघनभरार्त्ताः किञ्चिदानम्रमध्याः
स्तनभरपरिखेदान्मन्दमन्दं व्रजन्त्यः ।
सुरतशयनवेषं नैशमन्यत् प्रहाय
दधति दिवसयोग्यं वेषमेतास्तरुण्यः ॥ १४ ॥
नखपदक्षतभङ्गान् वीक्षमाणाः स्तनान्तान्
अधरमणिसलयाग्रं दन्तभिन्नं सृजन्त्यः ।
अभिमतरतवेग्रं नन्दयन्त्यस्तरुण्यः
सवितुरुदयकाले भूषयन्त्याननानि ॥ १५ ॥
प्रचुरगुडविकारस्वादुशालीक्षुरम्यः
प्रबलसुरतकेलिर्जातकन्दर्पदर्पः ।
प्रियजनरहितानां चित्तसन्तापहेतुः
शिशिरसमय एष श्रेयसे वोऽस्तु नित्यम् ॥ १६ ॥

इति कालिदासकृतऋतुसंहारे शिशिरवर्णना समाप्ता ।

वसन्तवर्णना ।

प्रफुल्लचूताङ्कुरतीक्ष्णसायको
द्विरेफमालाविलसद्धनुर्गुणः ।
मनांसि भेत्तुं सुरतप्रसङ्गिनां
वसन्तयोधः समुपागतः प्रिये ! ॥ १ ॥

Digitized by Google

द्रुमाः सपुष्पाः सलिलं सपद्मं
स्त्रियः सकामाः पवनः सुगन्धिः।
सुखाः प्रदोषा दिवसाश्च रम्याः
सर्वं प्रिये! चारुतरं वसन्ते॥ २॥
प्रसक्तुषारैः कृतशीतहर्म्यैः
सुवासितं चारु शिरः सचम्पकैः।
कुर्वन्ति नार्योऽपि वसन्तकाले
स्तनं सहारं कुसुमैर्मनोहरैः॥ ३॥
वापीजलानां मणिमेखलानां
मृगाङ्कभासां प्रमदाजनानाम्।
चूतद्रुमाणां कुसुमानतानां
ददाति सौरभ्यमयं वसन्तः॥ ४॥
स्तनेषु हाराः सितचन्दनार्द्रा
भुजेषु कम्बूवलयाङ्गदानि।
प्रयान्ति निःशङ्कमनङ्गसौख्यं
नितम्बिनीनां जघनेषु काञ्चयः॥ ५॥
कुसुम्भरागारुणितैर्दुकूलै-
र्नितम्बबिम्बानि विलासिनीनाम्।
तन्वंशुकैः कुङ्कुमरागगौरै-
रलंक्रियन्ते स्तनमण्डलानि॥ ६॥
कर्णेषु योग्यं नवकर्णिकारं
स्तनेषु हारा अलकेष्वशोकः।

Digitized by Google

उषसि वदनबिम्बैरंससंयुक्तकेशैः
श्रिय इव गृहमध्ये संस्थिता योषितोऽद्य ॥ १३ ॥
पृथुजघनभरार्त्ताः किञ्चिदानम्रमध्याः
स्तनभरपरिखेदान्मन्दमन्दं व्रजन्त्यः ।
सुरतशयनवेषं नैशमन्यत् प्रहाय
दधति दिवसयोग्यं वेषमेतास्तरुण्यः ॥ १४ ॥
नखपदक्षतभङ्गान् वीक्षमाणाः स्तनान्तान्
अधरकिसलयाग्रं दन्तभिन्नं सृजन्त्यः ।
अभिमतरतवेगं नन्दयन्त्यस्तरुण्यः
सवितुरुदयकाले भूषयन्त्याननानि ॥ १५ ॥
प्रचुरगुडविकारस्वादुशाल्योदनरम्यः
प्रबलसुरतकेलिर्जातकन्दर्पदर्पः ।
प्रियजनरहितानां चित्तसन्तापहेतुः
शिशिरसमय एष श्रेयसे वोऽस्तु नित्यम् ॥ १६ ॥

इति कालिदासकृतौ संहारे शिशिरवर्णना समाप्ता ।

वसन्तवर्णना ।

प्रफुल्लचूताङ्कुरतीक्ष्णशायको
द्विरेफमालाविलसद्धनुर्गुणः ।
मनांसि भेत्तुं सुरतप्रसङ्गिनां
वसन्तयोधः समुपागतः प्रिये ! ॥ १ ॥

Digitized by Google

द्रुमाः सपुष्पाः सलिलं सपद्मं
स्त्रियः सकामाः पवनः सुगन्धिः।
सुखाः प्रदोषा दिवसाश्च रम्याः
सर्वं प्रिये! चारुतरं वसन्ते॥ २॥
ईषत्तुषारैः कृतशीतहर्म्यः
सुवासितं चारु शिरः सचम्पकैः।
कुर्वन्ति नार्योऽपि वसन्तकाले
स्तनं सहारं कुसुमैर्मनोहरैः॥ ३॥
वापीजलानां मणिमेखलानां
शशाङ्कभासां प्रमदाजनानाम्।
चूतद्रुमाणां कुसुमानतानां
ददाति सौरभ्यमयं वसन्तः॥ ४॥
स्तनेषु हाराः सितचन्दनार्द्रा
भुजेषु कम्बूवलयाङ्गदानि।
प्रयान्ति निःशङ्कमनङ्गसौख्यं
नितम्बिनीनां जघनेषु काञ्च्यः॥ ५॥
कुसुम्भरागारुणितैर्दुकूलै-
र्नितम्बबिम्बानि विलासिनीनाम्।
तन्वंशुकैः कुङ्कुमरागगौरै-
रलंक्रियन्ते स्तनमण्डलानि॥ ६॥
कर्णेषु योग्यं नवकर्णिकारं
स्तनेषु हारा अलकेष्वशोकः।

Digitized by Google

शिखासु माला नवमल्लिकायाः
प्रयान्ति शोभां प्रमदाजनस्य ॥ ७ ॥
सपत्रलेखेषु विलासिनीनां
वक्त्रेषु हेमाम्बुरुहोपमेषु ।
स्तनान्तरे मौक्तिकसङ्गजातः
खेदोद्गमो विस्तरतामुपैति ॥ ८ ॥
उच्छ्वासयन्त्यः श्लथबन्धनानि
गात्राणि कन्दर्पसमाकुलानि ।
समीपवर्त्तिष्वपि कामुकेषु
समुत्सुका एव भवन्ति नार्य्यः ॥ ९ ॥
तनूनि पाण्डूनि मदालसानि
मुहुर्मुहुर्जृम्भनतत्पराणि ।
अङ्गान्यनङ्गः प्रमदाजनस्य
करोति लावण्यरसोत्सुकानि ॥ १० ॥
नेत्रेष्वलोलो मदिरालसेषु
गण्डेषु पाण्डुः कठिनः स्तनेषु ।
मध्येषु नम्रो जघनेषु पीनः
स्त्रीणामनङ्गो बहुधा स्थितोऽद्य ॥ ११ ॥
अङ्गानि निद्रालसविह्वलानि
वाक्यानि किञ्चिन्मदिरालसानि ।
भ्रूचेष्टितज्ञानि च वीक्षितानि
चकार कामः प्रमदाजनानाम् ॥ १२ ॥

Digitized by Google

प्रियङ्गुकालीयककुङ्कुमानि
स्तनाङ्गरागेषु विसर्जितानि ।
आलिप्यते चन्दनमङ्गनाभि-
र्मदालसाभिर्मृगनाभियुक्तम् ॥ १३ ॥
गुरूणि वासांसि विहाय तूर्णं
तनूनि लाक्षारसरञ्जितानि ।
सुगन्धिकालागुरुधूपितानि
धत्ते जनः कामशरासुविद्धः ॥ १४ ॥
पुंस्कोकिलश्चूतरसेन मत्तः
प्रियामुखं चुम्बति सादरोऽयम् ।
गुञ्जन् द्विरेफोऽप्ययमम्बुजस्थः
क्षिप्रं प्रियायाः प्रकरोति चाटुम् ॥ १५ ॥
ताम्रप्रवालस्तवकावनम्रा-
श्चूतद्रुमाः पुष्पितचारुशाखाः ।
कुर्वन्ति कान्ते ! पवनावधूताः
समुत्सुकम्मानसमङ्गनानाम् ॥ १६ ॥
आमूलतो विद्रुमरागताम्राः
सपल्लवं पुष्पचयं दधानाः ।
कुर्वन्त्यशोका हृदयं सशोकं
निरीक्ष्यमाणा नवयौवनानाम् ॥ १७ ॥
मत्तद्विरेफपरिचुम्बितचारुपुष्पा
मन्दानिलाकुलितचारुमृदुप्रवालाः ।

Digitized by Google

कुर्वन्ति कामिमनसां सहसोत्सुकत्वं
बालातिमुक्तलतिकाः समवेक्ष्यमाणाः ॥ १८ ॥
कान्ताननद्युतिमुषामचिरोद्गतानां
शोभां परां कुरुवकद्रुममञ्जरीणाम् ।
दृष्ट्वा प्रिये ! हि पथिकस्य भवेन्न कस्य
कन्दर्पबाणनिकरैर्व्यथितं हि चेतः ? ॥ १९ ॥
आदीप्तवह्निसदृशैर्मरुतावधूतैः
सर्वत्र किंशुकवनैः कुसुमावनम्रैः ।
सद्यो वसन्तसमये समुपागते हि
रक्तांशुका नववधूरिव भाति भूमिः ॥ २० ॥
किं किंशुकैः शुकमुखच्छविभिर्न दग्धं ?
किं कर्णिकारकुसुमैर्न हृतं मनोज्ञैः ? ।
यत्कोकिलाः पुनरमी मधुरैर्वचोभि-
र्यूनां मनः सुवदने ! नियतं हरन्ति ॥ २१ ॥
पुंस्कोकिलैः फलरसैः समुपात्तहर्षैः
कूजद्भिरुच्चमदकराणि वचांसि धीरम् ।
लज्जान्वितं सविनयं हृदयं क्षणेन
मर्य्यादकुलं कुलगृहेऽपि हृतं वधूनाम् ॥ २२ ॥
आकम्पयन् कुसुमिताः सहकारशाखा
विस्तारयन् परभृतस्य वचांसि दिक्षु ।
वायुर्विवाति हृदयानि हरन् वधूनां
नीहारपातविगमात् सुभगो वसन्ते ॥ २३ ॥

Digitized by Google

कुन्दैः सविभ्रमवधूहसितावदातै-
रुद्द्योतितान्युपवनानि मनोहराणि ।
चित्तं मुनेरपि हरन्ति निहतरागं
प्रायेण रागचलितानि मनांसि पुंसाम् ॥ २४ ॥
प्रालम्बिहेमरसनाः स्तनसक्तहाराः
कन्दर्पदर्पशिथिलीकृतगात्रयष्ट्यः ।
मासे मधौ मधुरकोकिलभृङ्गनादैः
रामा हरन्ति हृदयं प्रसभं नराणाम् ॥ २५ ॥
नानामनोज्ञकुसुमद्रुमभूषिताग्रान्
हृष्टान्यपुष्टनिनदाकुलसानुदेशान् ।
शैलेयजालपरिणद्धशिलागुहान्तान्
दृष्ट्वा जनः क्षितिभृतो मुदमेति सर्वः ॥ २६ ॥
नेत्रे निमीलयति रोदिति याति मोहं
घ्राणं करेण विरुणद्धि विरौति चोच्चैः ।
कान्तावियोगपरिखेदितचित्तवृत्ति-
र्दृष्ट्वाध्वगः कुसुमितान् सहकारवृक्षान् ॥ २७ ॥
समदमधुकराणां कोकिलानाञ्च नादैः
कुसुमितसहकारैः कर्णिकारैश्च रम्यैः ।
इषुभिरिव सुतीक्ष्णैर्मानसं मानिनीनां
तुदति कुसुमवाणो मन्मथोद्दीपनाय ॥ २८ ॥
रुचिरकनककान्तीन् सुष्ठुतः पुष्पराशीन्
मृदुपवनविधूतान् पुष्पितांश्चूतवृक्षान् ।

Digitized by Google

अभिमुखमभिवीक्ष्य चामदेहोऽपि मार्गे
मदनशरनिघातैर्मोहमेति प्रवासी ॥ १९ ॥
परभृतकलगीतैर्भृङ्गादिभिः सहचांसि
स्मितदशनमयूखान् कुन्दपुष्पप्रभाभिः ।
करकिसलयकान्तिं पल्लवैर्विद्रुमाभै-
रुपहसति वसन्तः कामिनीनामिदानीम् ॥ २० ॥
कनकसकमलकान्तैराननैः पाण्डुगण्ड-
रुपरिनिहितहारैश्चन्दनार्द्रैः स्तनान्तैः ।
मदजनितविलासैर्दृष्टिपातैर्मुनीन्द्रान्
स्तनभरनतनार्यः कामयन्ति प्रशान्तान् ॥ २१ ॥
मधुसुरभिमुखाब्जं लोचने लोध्रताम्रे
नवकुरुवकपूर्णः केशपाशो मनोज्ञः ।
गुरुतरकुचयुग्मं श्रोणिबिम्बं तथैव
न भवति किमिदानीं योषितां मन्मथाय ॥ २२ ॥
आकम्पितानि हृदयानि मनस्विनीनां
वातैः प्रफुल्लसहकारकृताधिवासैः ।
सम्बाधितं परभृतस्य मदाकुलस्य
श्रोत्रप्रियैर्मधुकरस्य च गीतनादैः ॥ २३ ॥
रम्यः प्रदोषसमयः स्फुटचन्द्रभासः
पुंस्कोकिलस्य विरुतं पवनः सुगन्धिः ।
मत्तालियूथविरुतं निशि श्रीधुपानं
सर्वं रसायनमिदं कुसुमायुधस्य ॥ २४ ॥

Digitized by Google

छायां जनः समभिवाञ्छति पादपानां
नक्तं तथेच्छति पुनः किरणं सुधांशोः।
हर्म्यं प्रयाति शयितुं सुखशीतलत्वं
कान्तास्च गाढ़मुपमूहति शीतलत्वात्॥ २५॥
मलयपवनविद्धः कोकिलेनाभिरम्यः
सुरभिमधुनिषेकाल्लब्धगन्धप्रबन्धः।
विविधमधुपयूथैर्वेष्ट्यमानः समन्ताद्
भवतु तव वसन्तः श्रेष्ठकालः सुखाय॥ २६॥

इति श्रीकाविद्दावलताहलसंस्कारकाव्ये वसन्तवर्णना समाप्ता।

मेघदूतम्।

कश्चित् कान्ताविरहगुरुणा स्वाधिकारप्रमत्तः
शापेनास्तङ्गमितमहिमा वर्षभोग्येण भर्तुः।
यक्षश्चक्रे जनकतनयास्नानपुण्योदकेषु
स्निग्धच्छायातरुषु वसतिं रामगिर्याश्रमेषु॥ १॥
तस्मिन्नद्रौ कतिचिदबलाविप्रयुक्तः स कामी
नीत्वा मासान् कनकवलयभ्रंशरिक्तप्रकोष्ठः।
आषाढ़स्य प्रथमदिवसे मेघमाश्लिष्टसानुं
वप्रक्रीड़ापरिणतगजप्रेक्षणीयं ददर्श॥ २॥

Digitized by Google

तस्थौ स्थित्वा कथमपि पुरः केतकाधानहेतो-
रन्तर्बाष्पश्चिरमनुचरो राजराजस्य दध्यौ ।
मेघालोके भवति सुखिनोऽप्यन्यथावृत्ति चेतः
कण्ठाश्लेषप्रणयिनि जने किं पुनर्दूरसंस्थे ॥ ३ ॥
प्रत्यासन्ने नभसि दयिताजीवितालम्बनार्थी
जीमूतेन स्वकुशलमयीं हारयिष्यन् प्रवृत्तिम् ।
स प्रत्यग्रैः कुटजकुसुमैः कल्पितार्घाय तस्मै
प्रीतः प्रीतिप्रमुखवचनं स्वागतं व्याजहार ॥ ४ ॥
धूमज्योतिःसलिलमरुतां सन्निपातः क्व मेघः
सन्देशार्थाः क्व पटुकरणैः प्राणिभिः प्रापणीयाः ।
इत्यौत्सुक्यादपरिगणयन् गुह्यकस्तं ययाचे
कामार्त्ता हि प्रकृतिकृपणाश्चेतनाचेतनेषु ॥ ५ ॥
जातं वंशे भुवनविदिते पुष्करावर्त्तकानां
जानामि त्वां प्रकृतिपुरुषं कामरूपं मघोनः ।
तेनार्थित्वं त्वयि विधिवशाद् दूरबन्धुर्गतोऽहं
याच्ञा मोघा वरमधिगुणे नाधमे लब्धकामा ॥ ६ ॥
सन्तप्तानां त्वमसि शरणं तत् पयोद! प्रियायाः
सन्देशं मे हर धनपतिक्रोधविश्लेषितस्य ।
गन्तव्या ते वसतिरलका नाम यक्षेश्वराणां
बाह्योद्यानस्थितहरशिरश्चन्द्रिकाधौतहर्म्या ॥ ७ ॥
त्वामारूढं पवनपदवीमुद्गृहीतालकान्ताः
प्रेक्षिष्यन्ते पथिकवनिताः प्रत्ययादाश्वसत्यः ।

Digitized by Google

कः सन्नद्धे विरहविधुरां त्वय्युपेक्षेत जायां
न स्यादन्योऽप्यहमिव जनो यः पराधीनवृत्तिः ॥ ८ ॥
मन्दं मन्दं नुदति पवनश्चानुकूलो यथा त्वां
वामश्चायं नदति मधुरं चातकस्ते सगर्वः।
गर्भाधानक्षणपरिचयान्नूनमाबद्धमालाः
सेविष्यन्ते नयनसुभगं खे भवन्तं बलाकाः ॥ ९ ॥
तां चावश्यं दिवसगणनातत्परामेकपत्नीं
मय्यापन्नामविहतगतिर्द्रक्ष्यसि भ्रातृजायाम्।
आशाबन्धः कुसुमसदृशं प्रायशो ह्यङ्गनानां
सद्यःपाति प्रणयि हृदयं विप्रयोगे रुणद्धि ॥ १० ॥
कर्तुं यच्च प्रभवति महीमुच्छिलीन्ध्रामवन्ध्यां
तच्छ्रुत्वा ते श्रवणसुभगं गर्जितं मानसोत्काः।
आकैलासाद्विसकिसलयच्छेदपाथेयवन्तः
सम्पत्स्यन्ते नभसि भवतो राजहंसाः सहायाः ॥ ११ ॥
आपृच्छस्व प्रियसखममुं तुङ्गमालिङ्ग्य शैलं
वन्द्यैः पुंसां रघुपतिपदैरङ्कितं मेखलासु।
काले काले भवति भवतो यस्य संयोगमेत्य
स्नेहव्यक्तिश्चिरविरहजं मुञ्चतो बाष्पमुष्णम् ॥ १२ ॥
मार्गं तावच्छृणु कथयतस्त्वत्प्रयाणानुरूपं
सन्देशं मे तदनु जलद! श्रोष्यसि श्रोत्रपेयम्।
खिन्नः खिन्नः शिखरिषु पदं न्यस्य गन्तासि यत्र
क्षीणः क्षीणः परिलघु पयः स्रोतसां चोपयुज्य ॥ १३ ॥

Digitized by Google

अद्रेः शृङ्गं हरति पवनः किंस्विदित्युन्मुखीभि-
र्दृष्टोत्साहश्चकितचकितं मुग्धसिद्धाङ्गनाभिः ।
स्थानादस्मात् सरसनिचुलादुत्पतोदङ्मुखः खं
दिङ्नागानां पथि परिहरन् स्थूलहस्तावलेपान् ॥ १४ ॥
रत्नच्छायाव्यतिकर इव प्रेक्ष्यमेतत् पुरस्तात्
वल्मीकाग्रात् प्रभवति धनुःखण्डमाखण्डलस्य ।
येन श्यामं वपुरतितरां कान्तिमापत्स्यते ते
वर्हेणेव स्फुरितरुचिना गोपवेशस्य विष्णोः ॥ १५ ॥
त्वय्यायत्तं कृषिफलमिति भ्रूविकारानभिज्ञैः
प्रीतिस्निग्धैर्जनपदबधूलोचनैः पीयमानः ।
सद्यः सीरोत्कर्षणसुरभि क्षेत्रमारुह्य मालं
किञ्चित् पश्चात् व्रज लघुगतिः किञ्चिदेवोत्तरेण ॥ १६ ॥
अध्वश्रान्तं प्रतिमुखगतं सानुमांश्चित्रकूट-
स्तुङ्गेन त्वां जलद ! शिरसा वक्ष्यति श्लाघमानः ।
आसारेण त्वमपि शमयेस्तस्य नैदाघमग्निं
सन्नावार्द्रः फलति न चिरेणोपकारो महत्सु ॥ १७ ॥
त्वामासारप्रशमितवनोपप्लवं साधु मूर्ध्ना
वक्ष्यत्यध्वश्रमपरिगतं सानुमानाम्रकूटः ।
न क्षुद्रोऽपि प्रथमसुकृतापेक्षया संश्रयाय
प्राप्ते मित्रे भवति विमुखः किं पुनर्यस्तथोच्चैः ॥ १८ ॥
छन्नोपान्तः परिणतफलद्योतिभिः काननाम्रै-
स्त्वय्यारूढे शिखरमचलः स्निग्धवेणीसवर्णे ।

Digitized by Google

नूनं यास्यत्यमरमिथुनप्रेक्षणीयामवस्थां
मध्ये श्यामः स्तन इव भुवः शेषविस्तारपाण्डुः ॥ १९ ॥
क्षित्वा तस्मिन् वनचरवधूभुक्तकुञ्जे मुहूर्तं
तोयोत्सर्गाद् द्रुततरगतिस्तत्परं वर्त्म तीर्णः।
रेवां द्रक्ष्यस्युपलविषमे विन्ध्यपादे विशीर्णां
भक्तिच्छेदैरिव विरचितां भूतिमङ्गे गजस्य ॥ २० ॥
तस्याश्चित्तैर्वनगजमदैर्वासितं वान्तवृष्टि-
र्जम्बूकुञ्जप्रतिहततरयं तोयमादाय गच्छेः।
अन्तःसारं घन ! तुलयितुं नानिलः शक्ष्यति त्वां
रिक्तः सर्वो भवति हि लघुः पूर्णता गौरवाय ॥ २१ ॥
नीपं दृष्ट्वा हरितकपिशं केशरैरर्धरूढै-
राविर्भूतप्रथममुकुलाः कन्दलीश्चानुकच्छम्।
दृष्ट्वारण्येष्वधिकसुरभिं गन्धमाघ्राय चोर्व्याः
सारङ्गास्ते जललवमुचः सूचयिष्यन्ति मार्गम् ॥ २२ ॥
अभ्रोविन्दुग्रहणचतुरांश्चातकान् वीक्षमाणाः
श्रेणीभूताः परिगणनया निर्दिशन्तो बलाकाः।
त्वामासाद्य स्तनितसमये मानयिष्यन्ति सिद्धाः
सोत्कम्पानि प्रियसहचरीसम्भ्रमालिङ्गितानि ॥ २३ ॥
उत्पश्यामि द्रुतमपि सखे ! मत्प्रियार्थं यियासोः
कालक्षेपं ककुभसुरभौ पर्वते पर्वते ते।
शुक्लापाङ्गैः सजलनयनैः स्वागतीकृत्य केकाः
प्रत्युद्यातः कथमपि भवान् गन्तुमाशु व्यवस्येत् ॥ २४ ॥

Digitized by Google

पाण्डुच्छायोपवनवृतयः केतकैः सूचिभिन्नै-
र्नीड़ारम्भे गृहबलिभुजामाकुलग्रामचैत्याः।
त्वय्यासन्ने फलपरिणतिश्यामजम्बूवनान्ताः
सम्पत्स्यन्ते कतिपयदिनस्थायिहंसा दशार्णाः॥ २५॥
तेषां दिक्षु प्रथितविदिशालक्षणां राजधानीं
गत्वा सद्यः फलमतिमहत् कामुकत्वस्य लब्धा।
तीरोपान्तस्तनितसुभगं पास्यसि स्वादुयुक्तं
सम्भ्रूभङ्गं मुखमिव पयो वेत्रवत्यास्चलोर्म्मि॥ २६॥
नीचैराख्यं गिरिमधिवसेस्तत्र विश्रामहेतो-
स्त्वत्सम्पर्कात् पुलकितमिव प्रौढ़पुष्पैः कदम्बैः।
यः पण्यस्त्रीरतिपरिमलोद्गारिभिर्नागराणा-
मुद्दामानि प्रथयति शिलावेश्मभिर्यौवनानि॥ २७॥
विश्रान्तः सन् व्रज नगनदीतीरजातानि सिञ्चन्
उद्यानानां नवजलकणैर्यूथिकाजालकानि।
गण्डस्वेदापनयनरुजा क्लान्तकर्णोत्पलानां
छायादानक्षणपरिचितः पुष्पलावीमुखानाम्॥ २८॥
वक्रः पन्था यदपि भवतः प्रस्थितस्योत्तराशां
सौधोत्सङ्गप्रणयविमुखो मा स्म भूरुज्जयिन्याः।
विद्युद्दामस्फुरणचकितैस्तत्र पौराङ्गनानां
लोलापाङ्गैर्यदि न रमसे लोचनैर्वञ्चितोऽसि॥ २९॥
वीचिक्षोभस्तनितविहगश्रेणिकाञ्चीगुणायाः
संसर्पन्त्याः स्खलितसुभगं दर्शितावर्त्तनाभेः।

Digitized by Google

निर्विन्ध्याया: पथि भव रसाभ्यन्तर: सन्निपत्य
स्त्रीणामाद्यं प्रणयवचनं विभ्रमो हि प्रियेषु ॥ ३० ॥
वेणीभूतप्रतनुसलिला तामतीतस्य सिन्धु:
पाण्डुच्छाया तटरुहतरुभ्रंशिभि: शीर्णपर्णै: ।
सौभाग्यं ते सुभग! विरहावस्थया व्यञ्जयन्ती
कार्श्यं येन त्यजति विधिना स त्वयैवोपपाद्य: ॥ ३१ ॥
प्राप्यावन्तीमुदयनकथाकोविदग्रामवृद्धान्
पूर्वोद्दिष्टामनुसर पुरीं श्रीविशालां विशालाम् ।
स्वल्पीभूते सुचरितफले स्वर्गिणां गां गतानां
शेषै: पुण्यैर्हृतमिव दिव: कान्तिमत् खण्डमेकम् ॥ ३२ ॥
दीर्घीकुर्वन् पटु मदकलं कूजितं सारसानां
प्रत्यूषेषु स्फुटितकमलामोदमैत्रीकषाय: ।
यत्र स्त्रीणां हरति सुरतग्लानिमङ्गानुकूल:
सिप्रावात: प्रियतम इव प्रार्थनाचाटुकार: ॥ ३३ ॥
जालोद्गीर्णैरुपचितवपु: केशसंस्कारधूपै-
र्बन्धुप्रीत्या भवनशिखिभिर्दत्तनृत्योपहार: ।
हर्म्येष्वस्या: कुसुमसुरभिष्वध्वखिन्नान्तरात्मा
त्वन्ना खेदं ललितवनितापादरागाङ्कितेषु ॥ ३४ ॥
भर्तु: कण्ठच्छविरिति गणै: सादरं वीक्ष्यमाण:
पुण्यं यायास्त्रिभुवनगुरोर्धाम चण्डेश्वरस्य ।
धूतोद्यानं कुवलयरजोगन्धिभिर्गन्धवत्या-
स्तोयक्रीड़ाविरतयुवतिस्नानतिक्तैर्मरुद्भि: ॥ ३५ ॥

Digitized by Google

अप्यन्यस्मिन् जलधर ! महाकालमासाद्य काले
स्थातव्यं ते नयनविषयं यावदभ्येति भानुः ।
कुर्वन् सन्ध्याबलिपटहतां शूलिनः श्लाघनीया-
मामन्द्राणां फलमविकलं लप्स्यसे गर्जितानाम् ॥ ३६ ॥
पादन्यासैः क्वणितरसनास्तत्र लीलावधूते-
रभ्रच्छायाखचितबलिभिश्चामरैः क्लान्तहस्ताः ।
वेश्यास्त्वत्तो नखपदसुखान् प्राप्य वर्षाग्रबिन्दून्
आमोक्ष्यन्ते त्वयि मधुकरश्रेणिदीर्घान् कटाक्षान् ॥३७॥
पश्चादुच्चैर्भुजतरुवनं मण्डलेनाभिलीनः
सान्ध्यं तेजः प्रतिनवजवापुष्परक्तं दधानः ।
नृत्यारम्भे हर पशुपतेरार्द्रनागाजिनेच्छां
शान्तोद्वेगस्तिमितनयनं दृष्टभक्तिर्भवान्याः ॥ ३८ ॥
गच्छन्तीनां रमणवसतिं योषितां तत्र नक्तं
रुद्धालोके नरपतिपथे सूचिभेद्यैस्तमोभिः ।
सौदामिन्या कनकनिकषच्छायया दर्शयोर्वीं
तोयोत्सर्गस्तनितमुखरो मा स्म भूर्विक्लवास्ताः ॥ ३९ ॥
तां कस्याञ्चिद्भवनवलभौ सुप्तपारावतायां
नीत्वा रात्रिं चिरविलसनात् खिन्नविद्युत्कलत्रः ।
दृष्टे सूर्ये पुनरपि भवान् वाहयेदध्वशेषं
मन्दायन्ते न खलु सुहृदामभ्युपेतार्थकृत्याः ॥ ४० ॥
तस्मिन् काले नयनसलिलं योषितां खण्डितानां
शान्तिं नेयं प्रणयिभिरतो वर्त्म भानोस्त्यजाशु ।

Digitized by Google

प्रालेयास्रं कमलवदनात् सोऽपि हर्तुं नलिन्याः
प्रत्यादृत्तस्त्वयि करुधि स्यादनल्पाभ्यसूयः ॥ ४१ ॥
गम्भीरायाः पयसि सरितश्चेतसीव प्रसन्ने
छायात्मापि प्रकृतिसुभगो लप्स्यते ते प्रवेशम् ।
तस्मादस्याः कुमुदविशदान्यर्हसि त्वं न धैर्यात्
मोघीकर्तुं चटुलसफरोद्वर्तनप्रेक्षितानि ॥ ४२ ॥
तस्याः किञ्चित् करधृतमिव प्राप्तवानीरशाखं
हृत्वा नीलं सलिलवसनं मुक्तरोधोनितम्बम् ।
प्रस्थानं ते कथमपि सखे ! लम्बमानस्य भावि
ज्ञातास्वादः पुलिनजघनां को विहातुं समर्थः ॥ ४३ ॥
त्वन्निष्यन्दोच्छ्वसितवसुधागन्धसम्पर्करम्यः
स्रोतोरन्ध्रध्वनितसुभगं दन्तिभिः पीयमानः ।
नीचैर्वास्यत्युपजिगमिषोर्देवपूर्वं गिरिं ते
शीतो वायुः परिणमयिता काननोदुम्बराणाम् ॥ ४४ ॥
तत्र स्कन्दं नियतवसतिं पुष्पमेघीकृतात्मा
पुष्पासारैः स्नपयतु भवान् व्योमगङ्गाजलार्द्रैः ।
रक्षाहेतोर्नवशशिभृता वासवीनां चमूनाम्
अत्यादित्यं हुतवहमुखे सम्भृतं तद्धि तेजः ॥ ४५ ॥
ज्योतिर्लेखाबलयि गलितं यस्य बर्हं भवानी
पुत्रप्रेम्णा कुवलयदलप्रापि कर्णे करोति ।
धौतापाङ्गं हरशशिरुचा पाण्डुपुण्यां मयूरं
पश्चादद्रिग्रहणगुरुभिर्गर्जितैर्नर्तयेथाः ॥ ४६ ॥

Digitized by Google

आराध्यैनं शरवणभवं देवमुल्लङ्घिताध्वा
सिद्धद्वन्द्वैर्जलकणभयाद् वीणिभिर्दत्तमार्गः ।
व्यालम्बेथाः सुरभितनयालम्भजां मानयिष्यन्
स्रोतोमूर्त्या भुवि परिणतां रन्तिदेवस्य कीर्त्तिम् ॥ ४७ ॥
त्वय्यादातुं जलमवनते शार्ङ्गिणो वर्णचोरे
तस्याः सिन्धोः पृथुमपि तनुं दूरभावात् प्रवाहम् ।
प्रेक्षिष्यन्ते गगनगतयो नूनमावर्ज्य दृष्टी-
रेकं मुक्तागुणमिव भुवः स्थूलमध्येन्द्रनीलम् ॥ ४८ ॥
तामुत्तीर्य व्रज परिचितभ्रूलताविभ्रमाणां
पक्ष्मोत्क्षेपादुपरिविलसत्कृष्णशारप्रभाणाम् ।
कुन्दक्षेपानुगमधुकरश्रीयुषामात्मबिम्बं
पात्रीकुर्वन् दशपुरबधूनेत्रकौतूहलानाम् ॥ ४९ ॥
ब्रह्मावर्त्तं जनपदमधश्छायया गाहमानः
क्षेत्रं क्षत्रप्रधनपिशुनं कौरवं तद्भजेथाः ।
राजन्यानां शितशरशतैर्यत्र गाण्डीवधन्वा
धारापातैस्त्वमिव कमलान्यभ्यषिञ्चन् मुखानि ॥ ५० ॥
हित्वा हालामभिमतरसां रेवतीलोचनाङ्कां
बन्धुप्रीत्या समरविमुखो लाङ्गली याः सिषेवे ।
कृत्वा तासामभिगममपां सौम्य ! सारस्वतीनाम्
अन्तःशुद्धस्त्वमपि भविता वर्णमात्रेण कृष्णः ॥ ५१ ॥
तस्माद् गच्छेरनुकनखलं शैलराजावतीर्णां
जह्नोः कन्यां सगरतनयस्वर्गसोपानपंक्तिम् ।

Digitized by Google

गौरीवक्त्रभ्रुकुटिरचनां या विहस्येव फेनैः
शम्भोः केशग्रहणमकरोदिन्दुलग्नोर्मिहस्ता ॥ ५२ ॥
तस्या पातुं सुरगज इव व्योम्नि पूर्वावलम्बी
त्वद्वेदच्छस्फटिकविशदं तर्कयेत्तिर्यगम्भः ।
संसर्पन्त्या सपदि भवतः स्रोतसि च्छाययासौ
स्यादस्थानोपगतयमुनासङ्गमेवाभिरामा ॥ ५३ ॥
आसीनानां सुरभितशिलं नाभिगन्धैर्मृगाणां
तस्या एव प्रभवमचलं प्राप्य गौरं तुषारैः ।
वक्ष्यस्यध्वश्रमविनयने तस्य शृङ्गे निषण्णः
शोभां शुभ्रत्रिनयनवृषोत्खातपङ्कोपमेयाम् ॥ ५४ ॥
तद्वेद वायो सरति सरलस्कन्धसंघट्टजन्मा
बाधेतोल्का क्षपितचमरीबालभारो दवाग्निः ।
अर्हस्येनं शमयितुमलं वारिधारासहस्रै-
रापन्नार्त्तिप्रशमनफलाः सम्पदो ह्युत्तमानाम् ॥ ५५ ॥
ये त्वां मुक्तध्वनिमसहनाः खाङ्गभङ्गाय तस्मिन्
दर्पोल्लेकादुपरि शरभा लङ्घयिष्यन्त्यलंघ्यम् ।
तान्कुर्वीथास्तुमुलकरकावृष्टिहासावकीर्णान्
के वा न स्युः परिभवपदं निष्फलारम्भयत्नाः ॥ ५६ ॥
तत्र व्यक्तं दृषदि चरणन्यासमर्द्धेन्दुमौलेः
शश्वत् सिद्धैरुपचितबलिं भक्तिनम्रः परीयाः ।
यस्मिन् दृष्टे करणविगमाद्ऊर्ध्वमुद्धूतपापाः
कल्पन्तेऽस्य स्थिरगणपदप्राप्तये श्रद्दधानाः ॥ ५७ ॥

Digitized by Google

शब्दायन्ते मधुरमनिलैः कीचकाः पूर्यमाणाः
संरक्ताभिस्त्रिपुरविजयो गीयते किन्नरीभिः ।
निर्ह्रादी ते मुरज इव चेत् कन्दरेषु ध्वनिः स्यात्
सङ्गीतार्थो ननु पशुपतेस्तत्र भावी समग्रः ॥ ५८ ॥
प्रालेयाद्रेरुपतटमतिक्रम्य तांस्तान् विशेषान्
हंसद्वारं भृगुपतियशो वर्त्म यत् क्रौञ्चरन्ध्रम् ।
तेनोदीचीं दिशमनुसरेस्तिर्यगायामशोभी
श्यामः पादो बलिनियमनाभ्युद्यतस्येव विष्णोः ॥ ५९ ॥
गत्वा चोर्द्धं दशमुखभुजोच्छ्वासितप्रस्थसन्धेः
कैलासस्य त्रिदशवनितादर्पणस्यातिथिः स्याः ।
शृङ्गोच्छ्रायैः कुमुदविशदैर्यो वितत्य स्थितः खं
राशीभूतः प्रतिदिशमिव त्र्यम्बकस्याट्टहासः ॥ ६० ॥
उत्पश्यामि त्वयि तटगते स्निग्धभिन्नाञ्जनाभे
सद्यःकृत्तद्विरददशनच्छेदगौरस्य तस्य ।
शोभामद्रेःस्तिमितनयनप्रेक्षणीयां भवित्रीम्
अंसन्यस्ते सति हलभृतो मेचके वाससीव ॥ ६१ ॥
तस्मिन् हित्वा भुजगवलयं शम्भुना दत्तहस्ता
क्रीडाशैले यदि च विचरेत् पादचारेण गौरी ।
भङ्गीभक्त्या विरचितवपुःस्तम्भितान्तर्जलौघः
सोपानत्वं व्रज पदसुखस्पर्शमारोहणेषु ॥ ६२ ॥
तत्रावश्यं वलयकुलिशोद्घट्टनोद्गीर्णतोयं
नेष्यन्ति त्वां सुरयुवतयो यन्त्रधाराग्रहस्तम् ।

Digitized by Google

ताभ्यो मोचस्तव यदि सखे ! धर्मलब्धस्य न स्यात्
क्रीडालोलाः श्रवणपरुषैर्गर्जितैर्भाययेस्ताः ॥ ६३ ॥
हेमाम्भोजप्रसवि सलिलं मानसस्याददानः
कुर्वन् कामात् क्षणमुखपटप्रीतिमैरावतस्य ।
धुन्वन् वातैः सजलशृणतैः कल्पवृक्षांशुकानि
च्छायाभिन्नस्फटिकविशदं निर्विशेस्तं नगेन्द्रम् ॥ ६४ ॥
तस्योत्सङ्गे प्रणयिन इव स्रस्तगङ्गादुकूलां
न त्वं दृष्ट्वा न पुनरलकां ज्ञास्यसे कामचारिन् ! ।
या वः काले वहति सलिलोद्गारमुच्चैर्विमानै-
र्मुक्ताजालग्रथितमलकं कामिनीवाभ्रवृन्दम् ॥ ६५ ॥
विद्युत्वन्तं ललितवनिताः सेन्द्रचापं सचित्राः
सङ्गीताय प्रहतमुरजाः स्निग्धगम्भीरघोषम् ।
अन्तस्तोयं मणिमयभुवस्तुङ्गमभ्रंलिहाग्राः
प्रासादास्त्वां तुलयितुमलं यत्र तैस्तैर्विशेषैः ॥ ६६ ॥
हस्ते लीलाकमलमलकं बालकुन्दानुविद्धं
नीता लोध्रप्रसवरजसा पाण्डुतामाननश्रीः ।
चूडापाशे नवकुरुवकं चारु कर्णे शिरीषं
सीमन्ते ऽपि त्वदुपगमजं यत्र नीपं वधूनाम् ॥ ६७ ॥
यस्यां यक्षाः सितमणिमयान्येत्य हर्म्यस्थलानि
ज्योतिश्छायाकुसुमरचितान्युत्तमस्त्रीसहायाः ।
आसेवन्ते मधु रतिफलं कल्पवृक्षप्रसूतं
त्वद्गम्भीरध्वनिषु शनकैः पुष्करेष्वाहतेषु ॥ ६८ ॥

Digitized by Google

गत्युत्कम्पादलकपतितैर्यत्र मन्दारपुष्पैः
क्षीयन्ते ते कनककमलैः कर्णविभ्रंशिभिश्च ।
मुक्ताजालैः स्तनपरिसरच्छिन्नसूत्रैश्च हारै-
र्नैशो मार्गः सवितुरुदये सूच्यते कामिनीनाम् ॥ ६९ ॥
नीवीबन्धोच्छ्वसितशिथिलं यत्र विम्बाधरार्णां
क्षौमं रागादनिभृतकरेष्वाक्षिपत्सु प्रियेषु ।
अर्चिस्तुङ्गानभिमुखमपि प्राप्य रत्नप्रदीपान्
ह्रीमूढ़ानां भवति विफलप्रेरणा चूर्णमुष्टिः ॥ ७० ॥
नेत्रानीताः सततगतिना यद्विमानाग्रभूमी-
रालेख्यानां सजलकणिकादोषमुत्पाद्य सद्यः ।
शङ्कास्पृष्टा इव जलमुचस्त्वादृशा यत्र जाले-
र्धूमोद्गारानुकृतिनिपुणा जर्जरा निष्पतन्ति ॥ ७१ ॥
"यस्यां मत्तभ्रमरमुखराः पादपा नित्यपुष्पा
हंसश्रेणीरचितरसना नित्यपुष्पा नलिन्यः ।
केकोत्कण्ठा भवनशिखिनो नित्यभास्वत्कलापा
नित्यज्योत्स्नाः प्रतिहततमोवृत्तिरम्याः प्रदोषाः" ॥७२॥
यत्र स्त्रीणां प्रियतमभुजोच्छ्वासितालिङ्गितानाम्
अङ्गग्लानिं सुरतजनितां तत्क्षजालावलम्बाः ।
त्वत्संरोधापगमविशदैश्चन्द्रपादैर्निशीथे
व्यालुम्पन्ति स्फुटजललवस्यन्दिनश्चन्द्रकान्ताः ॥ ७३ ॥
मत्वा देवं धनपतिसखं यत्र साक्षाद् वसन्तं
प्रायश्चापं न वहति भयान्नम्रयष्टिः षट्पदज्यम् ।

Digitized by Google

सभ्रूभङ्गप्रहितनयनैः कामिलक्ष्येष्वमोघै-
स्तस्यारब्धस्खटुलवनिताविभ्रमैरेव सिद्धः ॥ ७४ ॥
तत्रागारं धनपतिगृहादुत्तरेणास्मदीयं
दूरालक्ष्यं सुरपतिधनुश्चारुणा तोरणेन ।
यस्योद्याने कृतकतनयः कान्तया वर्धितो मे
हस्तप्राप्यस्तवकनमितो बालमन्दारवृक्षः ॥ ७५ ॥
वापी चास्मिन् मरकतशिलाबद्धसोपानमार्गा
हैमैश्छन्ना कमलकुसुमैः स्निग्धवैदूर्यनालैः ।
यस्यास्तोये कृतवसतयो मानसं सन्निकृष्टं
नाध्यास्यन्ति व्यपगतशुचस्त्वामपि प्रेक्ष्य हंसाः ॥ ७६ ॥
तस्यास्तीरे रचितशिखरः पेशलैरिन्द्रनीलैः
क्रीडाशैलः कनककदलीवेष्टनप्रेक्षणीयः ।
मद्भेहिन्याः प्रिय इति सखे ! चेतसा कातरेण
प्रेक्ष्योपान्तस्फुरिततडितं त्वां तमेव स्मरामि ॥ ७७ ॥
रक्ताशोकश्चलकिसलयः केशरश्चात्र कान्तः
प्रत्यासन्नौ कुरुवकबृतेर्माधवीमण्डपस्य ।
एकः सख्यास्तव सह मया वामपादाभिलाषी
कांक्षत्यन्यो वदनमदिरां दोहदच्छद्मनाऽस्याः ॥ ७८ ॥
तन्मध्ये च स्फटिकफलका काञ्चनी वासयष्टि-
र्मूले बद्धा मणिभिरनतिप्रौढ़वंशप्रकाशैः ।
तालैः शिञ्जावलयसुभगैर्नर्तितः कान्तया मे
यामध्यास्ते दिवसविगमे नीलकण्ठः सुहृद्वः ॥ ७९ ॥

Digitized by Google

एभिः साधो ! हृदयनिहितैर्लक्षणैर्लक्षयेथाः
द्वारोपान्ते लिखितवपुषौ शंखपद्मौ च दृष्ट्वा ।
मन्दक्कायं भवनमधुना मद्वियोगेन नूनं
सूर्य्यापाये न खलु कमलं पुष्यति स्वामभिख्याम् ॥ ८० ॥
गत्वा सद्यः कलभतनुतां शीघ्रसम्पातहेतोः
क्रीड़ाशैले प्रथमकथिते रम्यसानौ निषण्णः ।
अर्हस्यन्तर्भवनपतितां कर्त्तुमल्पाल्पभासं
खद्योतालीविलसितनिभां विद्युदुन्मेषदृष्टिम् ॥ ८१ ॥
तन्वी श्यामा शिखरिदशना पक्वबिम्बाधरोष्ठी
मध्ये क्षामा चकितहरिणीप्रेक्षणा निम्ननाभिः ।
श्रोणीभाराद्दलसगमना स्तोकनम्रा स्तनाभ्यां
या तत्र स्याद् युवतिविषये सृष्टिराद्येव धातुः ॥ ८२ ॥
तां जानीयाः परिमितकथां जीवितं मे द्वितीयं
दूरीभूते मयि सहचरे चक्रवाकीमिवैकाम् ।
गाढ़ोत्कण्ठां गुरुषु दिवसेष्वेषु गच्छत्सु बालां
जातां मन्ये शिशिरमथितां पद्मिनीं वान्यरूपाम् ॥८३॥
नूनं तस्याः प्रबलरुदितोच्छूननेत्रं प्रियायाः
निश्वासानामशिशिरतया भिन्नवर्णाधरोष्ठम् ।
हस्तन्यस्तं मुखमसकलव्यक्तिलम्बालकत्वाद्
इन्दोर्दैन्यं त्वदनुसरणक्लिष्टकान्तेर्बिभर्त्ति ॥ ८४ ॥
आलोके ते निपतति पुरा सा बलिव्याकुला वा
मत्सादृश्यं विरहतनु वा भावगम्यं लिखन्ती ।

Digitized by Google

पृच्छन्ती वा मधुरवचनां सारिकां पञ्जरस्थां
कच्चिद्भर्तुः स्मरसि रसिके ! त्वं हि तस्य प्रियेति ॥ ८५ ॥
उत्सङ्गे वा मलिनवसने सौम्य ! निक्षिप्य वीणां
मद्गोत्राङ्कं विरचितपदं गेयमुद्गातुकामा ।
तन्त्रीमार्द्रां नयनसलिलैः सारयित्वा कथञ्चिद्
भूयोभूयः स्वयमपि कृतां मूर्च्छनां विस्मरन्ती ॥ ८६ ॥
शेषान्मासान् गमनदिवसस्थापितस्यावधेर्वा
विन्यस्यन्ती भुवि गणनया देहलीदत्तपुष्पैः ।
मत्सङ्गं वा हृदयनिहितारम्भमास्वादयन्ती
प्रायेणैते रमणविरहेष्वङ्गनानां विनोदाः ॥ ॥ ८७ ॥
सव्यापारामहनि न तथा पीडयेन्मद्वियोगः
शङ्के रात्रौ गुरुतरशुचं निर्विनोदां सखीं ते ।
मत्सन्देशैः सुखयितुमलं पश्य साध्वीं निशीथे
तामुन्निद्रामवनिशयनां सौधवातायनस्थः ॥ ८८ ॥
आधिक्षामां विरहशयने सन्निषण्णैकपार्श्वां
प्राचीमूले तनुमिव कलामात्रशेषां हिमांशोः ।
नीता रात्रिः क्षण इव मया सार्धमिच्छारतैर्या
तामेवोष्णैर्विरहजनितैरश्रुभिर्यापयन्तीम् ॥ ८९ ॥
"स्निग्धाः सख्यः क्षणमपि दिवा तां न मोक्ष्यन्ति तन्वीम्
एकापेक्ष्या भवति हि जगत्यङ्गनानां प्रवृत्तिः ।
स त्वं रात्रौ जलद ! शयनासन्नवातायनस्थः
कान्तां सुप्ते सति परिजने वीतनिद्रामुपेयाः' ॥ ९० ॥

Digitized by Google

निश्वासेनाधरकिसलयक्लेशिना विक्षिपन्तीं
शुद्धस्नानात् परुषमलकं नूनमागण्डलम्बम् ।
मत्सम्भोगः कथमुपनयेत् स्वप्नजोऽपीति निद्राम्
आकांक्षन्तीं नयनसलिलोत्पीडरुद्धावकाशाम् ॥ ९१ ॥
आद्ये बद्धा विरहदिवसे या शिखा दाम हित्वा
शापस्यान्ते विगलितशुचा तां मयोद्वेष्टनीयाम् ।
स्पर्शक्लिष्टामयमितनखेनासकृत् सारयन्तीं
गण्डाभोगात् कठिनविषमामेकवेणीं करेण ॥ ९२ ॥
पादानिन्दोरमृतशिशिरान् जालमार्गप्रविष्टान्
पूर्वप्रीत्या गतमभिमुखं सन्निवृत्तं तथैव ।
चक्षुः खेदात् सलिलगुरुभिःपक्ष्मभिश्छादयन्तीं
साभ्रेऽह्नीव स्थलकमलिनीं न प्रबुद्धां न सुप्ताम् ॥ ९३ ॥
सा संन्यस्ताभरणमबला पेशलं धारयन्ती
शय्योत्सङ्गे निहितमसकृद् दुःखदुःखेन गात्रम् ।
त्वामप्यस्रं नवजलमयं मोचयिष्यत्यवश्यं
प्रायः सर्वो भवति करुणावृत्तिरार्द्रान्तरात्मा ॥ ९४ ॥
जाने सख्यास्तव मयि मनः सम्भृतस्नेहमस्माद्
इत्थम्भूतां प्रथमविरहे तामहं तर्कयामि ।
वाचालं मां न खलु सुभगं मन्यभावः करोति
प्रत्यक्षं ते निखिलमचिराद् भ्रातः ! रूक्षं मया यत् ॥९५॥
रुद्धापाङ्गप्रसरमलकैरञ्जनस्नेहशून्यं
प्रत्यादेशादपि च मधुनो विस्मृतभ्रूविलासम् ।

Digitized by Google

त्वय्यासन्ने नयनमुपरिस्पन्दि शङ्के मृगाक्ष्याः
मीनक्षोभाकुलकुवलयश्रीतुलामेष्यतीति ॥ ९६ ॥
वामश्चास्याः करुहपदैर्मुच्यमानो मदीयै-
र्मुक्ताजालं चिरपरिचितं त्याजितो दैवगत्या ।
संभोगान्ते मम समुचितो हस्तसंवाहनानां
यास्यत्यूरुः कनककदलीस्तम्भगौरश्रियत्वम् ॥ ९७ ॥
तस्मिन् काले जलद ! यदि सा लब्धनिद्रासुखा स्याद्
अन्वास्यैनां स्तनितविमुखो याममात्रं सहस्व ।
मा भूदस्याः प्रणयिनि मयि स्वप्नलब्धे कथञ्चित्
सद्यः कण्ठच्युतभुजलतायन्थि गाढोपगूढम् ॥ ९८ ॥
तामुत्थाप्य स्वजलकणिकाशीतलेनानिलेन
प्रत्याश्वस्तां सममभिनवैर्जालकैर्मालतीनाम् ।
विद्युत्कन्यास्तिमितनयनां त्वत्सनाथे गवाक्षे
वक्तुं धीरः स्तनितवचनैर्मानिनीं प्रक्रमेथाः ॥ ९९ ॥
भर्तुर्मित्रं प्रियमविधवे ! विद्धि मामम्बुवाहं
त्वत्सन्देशैर्मनसि निहितैरागतं त्वत्समीपम् ।
यो वृन्दानि त्वरयति पथि श्राम्यतां प्रोषितानां
मन्द्रस्निग्धैर्ध्वनिभिरबलावेणीमोक्षोत्सुकानि ॥ १०० ॥
इत्याख्याते पवनतनयं मैथिलीवोन्मुखी सा
त्वामुत्कण्ठोच्छ्वसितहृदया वीक्ष्य सम्भाव्य चैव ।
श्रोष्यत्यस्मात् परमवहिता सौम्य ! सीमन्तिनीनां
कान्तोदन्तः सुहृदुपगतः सङ्गमात् किञ्चिदूनः ॥ १०१ ॥

Digitized by Google

तामायुष्मन् ! मम च वचनाद् आत्मनश्चोपकर्त्तुं
ब्रूया एवं तव सहचरो रामगिर्य्याश्रमस्थः ।
अव्यापन्नः कुशलमबले ! पृच्छति त्वां वियुक्तां
पूर्वाभाष्यं सुलभविपदां प्राणिनामेतदेव ॥ १०२ ॥
अङ्गेनाङ्गं प्रतनु ! तनुना गाढतप्तेन तप्तं
सासेनाश्रु द्रुतमविरतोत्कण्ठमुत्कण्ठितेन ।
उष्णोच्छ्वासं समधिकतरोच्छ्वासिना दूरवर्त्ती
सङ्कल्पैस्तैर्विशति विधिना वैरिणा रुद्धमार्गः ॥ १०३ ॥
शब्दाख्येयं यदपि किल ते यः सखीनां पुरस्तात्
कर्णे लोलः कथयितुमभूद् आननस्पर्शलोभात् ।
सोऽतिक्रान्तः श्रवणविषयं लोचनाभ्यामदृश्य-
स्त्वामुत्कण्ठाविरचितपदं मन्-मुखेनेदमाह ॥ १०४ ॥
श्यामास्वङ्गं चकितहरिणीप्रेक्षणे दृष्टिपातं
वक्त्रच्छायां शशिनि शिखिनां बर्हभारेषु केशान् ।
उत्पश्यामि प्रतनुषु नदीवीचिषु भ्रूविलासान्
हन्तैकस्मिन् क्वचिदपि न ते चण्डि ! सादृश्यमस्ति॥१०५॥
धारासिक्तस्थलसुरभिणस्त्वन्मुखस्यास्य बाले !
दूरीभूतं प्रतनुमपि मां पञ्चबाणः क्षिणोति ।
घर्म्मान्तेऽस्मिन् विगणय कथं वासराणि व्रजेयु-
र्दिक्संसक्तप्रविततघनव्यस्तसूर्य्यातपानि ॥ १०६ ॥
त्वामालिख्य प्रणयकुपितां धातुरागैः शिलायाम्
आत्मानं ते चरणपतितं यावदिच्छामि कर्त्तुम् ।

Digitized by Google

अस्रैस्तावन्-मुहुरुपचितैर्दृष्टिरालुप्यते मे
क्रूरस्तस्मिन्नपि न सहते सङ्गमं नौ कृतान्तः ॥ १०७ ॥
मामाकाशप्रणिहितभुजं निर्दयाश्लेषहेतो-
र्लब्धायास्ते कथमपि मया स्वप्नसन्दर्शनेषु ।
पश्यन्तीनां न खलु बहुशो न स्थली देवतानां
मुक्तास्थूलास्तरुकिसलयेष्वश्रुलेशाः पतन्ति ॥ १०८ ॥
भित्वा सद्यः किसलयपुटान् देववारुद्रुमाणां
ये तत्क्षीरस्रुतिसुरभयो दक्षिणेन पवनाः ।
आलिङ्गन्ते गुणवति ! मया ते तुषाराद्रिवाताः
पूर्वं स्पृष्टं यदि किल भवेदङ्गमेभिस्तवेति ॥ १०९ ॥
संक्षिप्येत क्षण इव कथं दीर्घयामा त्रियामा
सर्वावस्थास्वहरपि कथं मन्दमन्दातपं स्यात् ।
इत्थं चेतश्चटुलनयने ! दुर्लभप्रार्थनं मे
गाढ़ोष्माभिः कृतमशरणं त्वद्वियोगव्यथाभिः ॥ ११० ॥
नन्वात्मानं बहुविगणयन्नात्मनैवावलम्बे
तत् कल्याणि ! त्वमपि सुतरां मा गमः कातरत्वम् ।
कस्यात्यन्तं सुखमुपनतं दुःखमेकान्ततो वा
नीचैर्गच्छत्युपरि च दशा चक्रनेमिक्रमेण ॥ १११ ॥
शापान्तो मे भुजगशयनाद् उत्थिते शार्ङ्गपाणौ
मासानेतान् गमय चतुरो लोचने मीलयित्वा ।
पश्चादावां विरहगणितं तं तमात्माभिलाषं
निर्वेक्ष्यावः परिणतशरच्चन्द्रिकासु क्षपासु ॥ ११२ ॥

Digitized by Google

भूयश्चाह त्वमपि शयने कण्ठलग्ना पुरा मे
निद्रां गत्वा किमपि रुदती सत्वरं विप्रबुद्धा ।
सान्तर्हासं कथितमसकृत् पृच्छतश्च त्वया मे
दृष्टः स्वप्ने कितव ! रमयन् कामपि त्वं मयेति ॥ ११३ ॥
एतस्मान्-मां कुशलिनमभिज्ञानदानाद् विदित्वा
मा कौलीनादसितनयने मय्यविश्वासिनी भूः ।
स्नेहानाहुः किमपि विरहे ध्वंसिनस्ते त्वभोगा-
दिष्टे वस्तुन्युपचितरसाः प्रेमराशीभवन्ति ॥ ११४ ॥
आश्वास्यैवं प्रथमविरहोद्ग्रहशोकां सखीं ते
शैलादाशु त्रिनयनवृषोत्खातकूटाश्चिहत्तः ।
साभिज्ञानप्रहितकुशलैस्तद्वचोभिर्ममापि
प्रातःकुन्दप्रसवशिथिलं जीवितं धारयेथाः ॥ ११५ ॥
कच्चित् सौम्य ! व्यवसितमिदं बन्धुकृत्यं त्वया मे
प्रत्यादेशान्-न खलु भवतो धीरतां तर्कयामि ।
निःशब्दोऽपि प्रदिशसि जलं याचितश्चातकेभ्यः
प्रत्युक्तं हि प्रणयिषु सतामीप्सितार्थक्रियैव ॥ ११६ ॥
एतत् कृत्वा प्रियमनुचितप्रार्थनावर्त्तिनो मे
सौहार्दाद्वा विधुर इति वा मय्यनुक्रोशबुद्ध्या ।
इष्टान् देशान् जलद ! विचर प्रावृषा संभृतश्री-
र्मा भूदेवं क्षणमपि च ते विद्युता विप्रयोगः ॥ ११७ ॥
श्रुत्वा वार्त्तां जलदकथितां तां धनेशोऽपि सद्यः
शापस्यान्तं सदयहृदयः संविधायास्तकोपः ।

Digitized by Google

संयोज्यैतौ विगलितशुचौ दम्पती हृष्टचित्तौ
भोगानिष्टानविरतसुखान् प्रापयामास शश्वत् ॥ ११८ ॥

इति श्रीकालिदासकृतं मेघदूताख्यं काव्यं
समाप्तम् ।

हंसदूतः ।

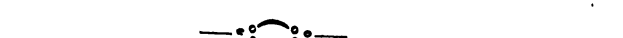

दुकूलं विभ्राणो दलितहरितालद्युतिहरं
जवापुष्पश्रेणीरुचिरुचिरपादाम्बुजतलः ।
तमालश्यामाङ्गो दरहसितलीलाञ्चितमुखः
परानन्दाभोगः स्फुरतु हृदि मे कोऽपि पुरुषः ॥ १ ॥
यदा यातो गोपीहृदयमदनो नन्दसदनान्-
मुकुन्दो गान्धिन्यास्तनयमनुविन्दन् मधुपुरीम् ।
तदामाङ्घ्रीचिन्तासरिति घनघूर्णापरिचये-
रगाधायां बाधामयपयसि राधा विरहिणी ॥ २ ॥
कदाचित् खेदाग्निं विघटयितुमन्तर्गतमसौ
सहालीभिर्लेभे तरलितमना यामुनतटीम् ।
चिरादस्याश्चित्तं परिचितकुटीरावकलनाद्
अवस्थां तस्तार स्फुटमथ सुषुप्तेः प्रियसखीम् ॥ ३ ॥
तदा निष्पन्दाङ्गी कलितनलिनीपल्लवकुलैः
परीणाहात् प्रेम्नामकुशलशताशङ्कितहृदयैः ।

Digitized by Google

दृगभ्योगभ्योरीक्षतमिहिरपुत्रीलहरिभि-
र्विलीना धूलीनामुपरि परिवव्रे परिजनैः ॥ ४ ॥
ततस्तां व्यक्ताङ्गीमुरसि ललिताधाः कमलिनी-
पलाशैः कालिन्दीसलिलशिशिरैर्वीजिततनुम् ।
पराक्तत्तश्वासाङ्कुरचलितकण्ठीं कलयतां
सखीसन्दोहानां प्रमदभरभ्राली ध्वनिरभूत् ॥ ५ ॥
निधायाङ्के पङ्केरुहदलविटङ्कस्य ललिता
ततो राधां नीराहरणसरणीन्यस्तचरणा ।
मिलन्तं कालिन्दीपुलिनभुवि खेलाञ्चितगतिं
ददर्शाग्रे कञ्चिन्मधुरविरुतं खेतगरुतम् ॥ ६ ॥
तदालोकस्तोकोच्छ्वसितहृदया सादरमसौ
प्रणामं शंसन्ती लघु लघु समासाद्य सविधम् ।
धृतोत्कण्ठा सद्यो हरिसदसि सन्देशहरणे
वरं दूतं मेने तमतिललितं हन्त ! ललिता ॥ ७ ॥
अमर्षात् प्रेम्णां सपदि दधती कंसमथने
प्रवृत्ता हंसाय स्वमभिलषितं शंसितुमसौ ।
न तस्या दोषोऽयं यदिह विहगं प्रार्थितवती
न कस्मिन् विश्रम्भं दिशति हरिभक्तिप्रणयिता ॥ ८ ॥
पवित्रेषु प्रायो विरचयसि तोयेषु वसतिं
प्रमोदं नालीके वहसि विषदात्मा स्वयमसि ।
अतोऽहं दुःखार्ता शरणमबला त्वां गतवती
न भिक्षा सत्पक्षे व्रजति हि कदाचिद्विफलताम् ॥ ९ ॥

Digitized by Google

चिरं विस्मृत्यास्मान् विरहदहनज्वालविकलाः
कलावान् सानन्दं वसति मधुरायां मधुरिपुः ।
तदेतं सन्देशं स्वमनसि समाधाय निखिलं
भवान् क्षिप्रं तस्य श्रवणपदवीं सङ्गमयतु ॥ १० ॥
निरस्तप्रत्यूहं भवतु भवतो वर्त्मनि शिवं
समुत्तिष्ठ क्षिप्रं मनसि मुदमाधाय सदयम् ।
अधस्ताद्गावन्तो लघु लघु समुत्ताननयनै-
र्भवन्तं वीक्षन्तां कुतुकतरला गोपशिशवः ॥ ११ ॥
किशोरोत्तंशोऽसौ कठिनमतिना दानपतिना
यया निन्ये तूर्णं पशुप-युवतीजीवितपतिः ।
तया गन्तव्या ते निखिलजगदेकप्रथितया
पदव्या भव्यानां तिलक ! किल दाशार्हनगरी ॥ १२ ॥
गलद्हासासारप्लुतधवलगण्डा मृगदृशो
विदूयन्ते यत्र प्रबलमदना वेशविवशाः ।
त्वया विज्ञातव्या हरिचरणसङ्गप्रणयिनो
ध्रुवं सा चक्राङ्की रतिसखशताङ्कस्य पदवी ॥ १३ ॥
पिबन् जम्बुश्यामं मिहिरदुहितुर्वारिमधुरं
मृणालीर्भुञ्जानो हिमकरकलाकोमलरुचः ।
क्षणं हृष्टस्तिष्ठन् निविडविटपे शाखिनि सखे !
सुखेन प्रस्थानं रचयतु भवान् वृष्णिनगरे ॥ १४ ॥
बलादाक्रन्दन्तीरथ पथिकमक्रूरमिलितं
विदूरादाभीरीततिरनुययौ येन रमणम् ।

Digitized by Google

तमादौ पन्थानं रचय चरितार्था भवतु ते
विराजन्ती सर्वोपरि परमहंसस्थितिरियम् ॥ १५ ॥
अकस्मादस्माकं हरिरपहरन्नंशुकचयं
यमारूढो गूढ़प्रणयलहरीं कन्दलयितुम् ।
तव श्रान्तस्यान्तःस्थगितरविबिम्बः किसलयैः
कदम्बः कादम्ब ! त्वरितमवलम्बः स भविता ॥ १६ ॥
किरन्ती लावण्यं दिशि दिशि शिखण्डस्तवकिनी
दधाना साधीयः कनकविमलद्योतिवसनम् ।
तमालश्यामाङ्गी सरलमुरलीचुम्बितमुखी
जगौ चित्रं यत्र प्रकटपरमानन्दलहरी ॥ १७ ॥
तया भूयः क्रीड़ाभ्रमविकसदल्लवलभू-
वपुर्वल्लीभिश्चञ्चन्मृगमदकणश्यामलिकया ।
विधातव्यो हल्लीसकदलितमल्लीलतिकया
समन्तादुल्लासस्तव मनसि रासस्थलिकया ॥ १८ ॥
तदन्ते वासन्तीविरचितमनङ्गोत्सवकला
चतुःशालं शौरेः स्फुरति न दृशौ तत्र विकिरेः ।
तदालोकोद्रेकप्रमदभरविस्मारितगति-
क्रिये जाने तावत्त्वयि वत हता गोपवनिता ॥ १९ ॥
मम स्यादर्थानां चतिरिह विलम्बाद् यदपि ते
विलोकेथाः सर्वं तदपि हरिकेलिस्थलमिदम् ।
तवेयं न व्यर्था भवतु शुचिता कः स हि सखे !
गुणो यस्याणूरप्यपि मयिनिवेशाय न भवेत् ॥ २० ॥

Digitized by Google

सकृद्वंशीनादश्रवणमिलिताभीरवनिता-
रहःक्रीड़ास्राची प्रतिपदलतासञ्चरभगः ।
स धेनूनां बन्धुर्मधुमथनखट्वायितशिलः
करिष्यत्यानन्दं सपदि तव गोवर्द्धनगिरिः ॥ २१ ॥
तमेवाद्रिं चक्राङ्कितकरपरिष्वङ्गरसिकं
महीचक्रे शङ्के महि शिखरिणां शेखरतया ।
अरातिं ज्ञातीनां ननु हरिहयं यः परिभवन्
यथार्थं स्वं नाम व्यधित भुवि गोवर्द्धन इति ॥ २२ ॥
तमालस्यालोकाद्गिरिपरिसरे सन्ति चपलाः
पुलिन्दो गोविन्दस्मरशरभसोत्तम्भवपुषः ।
श्रमैस्तापं तासां क्षणमपनयन् यास्यति भवान्
अवश्यं कालिन्दीसलिलशिशिरैः पक्षपवनैः ॥ २३ ॥
तदन्ते श्रीकान्तस्मरसमरधाटी पुटकिता
कदम्बानां वाटी रसिकपरिपाटीं स्फुटयति ।
त्वमासीनस्तस्यां न यदि परितो नन्दसि ततो
बभूव व्यर्था ते घनरसनिवेशव्यसनिता ॥ २४ ॥
शरन्मेघश्रेणीप्रतिभटमरिष्टासुरशिर-
श्चिरं शुष्कं वृन्दावनपरिसरे द्रक्ष्यति भवान् ।
यदारोढुं दूराद्विलति किल कैलासशिखरि
भ्रमाक्रान्तस्वान्तो गिरिशसुहृदः किङ्करगणः ॥ २५ ॥
रुवन् याहि स्वैरं चरमदशया चुम्बितरुचो
नितम्बिन्यो वृन्दावनभुवि सखे ! सन्ति बहवः ।

Digitized by Google

परावर्तिष्यन्ते तुलितमुरजिन्नूपुररवात्
तव ध्यानात् तासां वहिरपि गताः क्षिप्रमसवः ॥ २६ ॥
त्वमासीनः शाखान्तरमिलितचण्डत्विषि सुखं
दधीथा भाण्डीरे क्षणमपि घनश्यामलरुचौ ।
ततो हंसा विभ्रन्निखिलनभसश्चिक्रमिषया
स वर्धिष्णुं विष्णुं कलितदरचक्रं तुलयिता ॥ २७ ॥
त्वमष्टाभिर्नेत्रैर्विगलदमलप्रेमसलिलै-
र्मुहुः सिक्तस्तभ्यां चतुर चतुरास्यस्तुतिभुवम् ।
जिह्रीथा विख्यातां स्फुटमिह भवद्वान्धवरथं
प्रविष्टं मंस्यन्ते विधिमटविदेव्यस्त्वयि गते ॥ २८ ॥
उदञ्चन्नेत्राम्भःप्रसरलहरीपिच्छिलपथ
स्खलत्पादन्यासप्रणिहितविलम्बाकुलधियः ।
हरौ यस्मिन्मग्ने त्वरितयमुनाकूलगमन-
स्पृहाचिप्ता गोप्यो ययुरनुपदं कामपि दशाम् ॥ २९ ॥
मुहुर्लास्यक्रीड़ाप्रमदमिलदाहोपुरुषिका
विकाशेन भ्रष्टैः फणिमणिकुलेर्धूमलरुचौ ।
पुरस्तस्मिन्नीपद्रुमकुसुमकिञ्जल्कसुरभौ
त्वया पुण्ये पेयं मधुरमुदकं कालियह्रदे ॥ ३० ॥
तृणावर्तारातेर्विरहदवसन्तापिततनोः
सदाभीरीवृन्दप्रणयवहमानोन्नतिविदः ।
प्रणेतव्यो नव्यस्तवकभरसम्बर्धितशुच-
स्त्वया वृन्दादेव्याः परमविनयावृन्दनविधिः ॥ ३१ ॥

Digitized by Google

इति क्रान्त्वा केकाकृतविरुतिमेकादशवनीं
घनीभूतं चूतैर्जमनुवनं द्वादशमिदम् ।
पुरी यस्मिन्नास्ते यदुकुलभुवां निर्मलयशो-
भराणां धाराभिर्धवलितधरित्रीपरिसरा ॥ ३२ ॥
निकेतैराकीर्णा गिरिशगिरिडिम्भप्रतिभटै-
रवष्टम्भस्तम्भावलिविलसितैः पुष्पितवना ।
निविष्टा कालिन्दीतटभुवि तवाधास्यति सखे !
समन्तादानन्दं मधुरजनवृन्दा मधुपुरी ॥ ३३ ॥
हृषः शम्भोर्यस्यां दशति नवमेकत्र यवसं
विरिञ्चेरन्यस्मिन् गिलति कलहंसो विसलताम् ।
क्वचित् क्रौञ्चारातेः कवलयति केकी विषधरं
विलीढे शम्भक्ष्मा बलरिपुकरी पल्लवमितः ॥ ३४ ॥
अबोधिष्ठाः काषान्नहि विघटितां प्रच्छदपटीं
विमुक्तामश्नासीः पथि पथि न मुक्ताबलिमपि ।
अयि श्रीगोविन्दस्मरणमदिरामत्तहृदये
सतीति ख्यातिं ते हसति कुलटानां कुलमिदम् ॥ ३५ ॥
असत्यं विभ्राणा पदमधृत लाक्षारसमसौ
प्रयाताहं मुग्धे ! विरम मम वेशैः किमधुना ।
अमन्दादाग्रहे सखि ! पुरपुरन्ध्रीकलकलाद्
अलिन्दाग्रे वृन्दावनकुसुमधन्वा विजयते ॥ ३६ ॥
अयं लीलापाङ्गस्रपितपुरवीथीपरिसरो
नवाग्रोकोत्तंसस्खलति पुरतः कंसविजयी ।

Digitized by Google

किमस्मानेतस्माद्वणिभवनपृष्ठाद्विनुदती
त्वमेका स्तब्धाक्षि ! स्थगयसि गवाक्षावलिमपि ॥ ३७ ॥
मुहुः शून्यां दृष्टिं वहसि रहसि ध्यायसि सदा
शृणोषि प्रत्यक्षं न परिजनविज्ञापनशतम् ।
अतः शङ्के पङ्केरुहमुखि ! ययौ श्यामलरुचिः
स यूनामुत्तंसस्तव नयनवीथीपथिकताम् ॥ ३८ ॥
विलज्जं मा रोदीरिह सखि ! पुनर्यास्यति हरि-
स्तवापाङ्गक्रीड़ां त्रिविड़परिचर्थ्यायहिलताम् ।
इति स्वैरं यस्यां पथि पथि मुरारेरभिनव-
प्रवेशे नारीणां रतिरभसजल्पावबबिरे ॥ ३९ ॥

पञ्चभिः कुलकम् ।

सखे ! साक्षाद्दामोदरवदनचन्द्रावलोकन-
स्फुरत्प्रेमानन्दप्रकरलहरीचुम्बितधियः ।
मुहुस्तत्राभीरीसमुदयगिरोन्मस्तविपद-
स्तवाप्यौरानन्दं विदधति पुरा पौरवनिताः ॥ ४० ॥
अथ क्रामं क्रामं क्रमघटनया सङ्कटतरान्
निवासान् वृष्णीनामनुसर पुरीमध्यविशिखान् ।
मुरारातेर्यत्र स्थगितगगनाभि र्विजयते
पताकाभिः सन्तर्पितभुवनमन्तःपुरवरम् ॥ ४१ ॥
यदुत्सङ्गे तुङ्गस्फटिकरचिताः सन्ति परितो
मरालाः माणिक्यप्रकरघटितत्रोटिचरणाः ।
मुहुर्मुक्ता हंसाः कलितमधुरश्यामवपुजभुवः

समर्य्यादा येषां सपदि परिचर्य्यां विदधति ॥ ४२ ॥
चिराम्भृग्यन्तीनां पशुपरमणीनामपि कुले-
रलब्धं कालिन्दीपुलिनविपिने लीनमभितः ।
मदालोकोल्लासिस्मितपरिचितास्यं प्रियसखि !
स्फुरन्तं वीक्षिष्ये पुनरपि किमग्रे मुरभिदम् ॥ ४३ ॥
विषादं माकार्षीर्द्रुतमवितथव्याहृतिरसौ
समागन्ता राधे ! धृतनवशिखण्डस्तव सखा ।
इति ब्रूते यस्यां शुकमिथुनमिन्द्रानुजकृते
यदाभीरीद्वन्द्वैरुपकृतमभूदुद्धवकरे ॥ ४४ ॥

युग्मकम् ।

घनश्यामा भाग्यात्पथिहरिहर्म्यस्य शिखिभिः
कृतस्तोत्रा मुग्धैरगुरुजनिता धूमलतिका ।
तदालोकाद्धीर स्फुरति तव चेष्मानसरुचि-
र्जितं तर्हि खैरं जनसहनिवासप्रियतया ॥ ४५ ॥
ततोमध्येकक्षं प्रतिनवगवाक्षस्तवकितं
चलन्मुक्तालम्बस्फुरितममलस्तम्भनिवहम् ।
भवान् द्रष्टा हेमोल्लिखितदशमस्कन्धचरितै-
र्लसच्चित्तिप्रान्तं मुरविजयिनः केलिनिलयम् ॥ ४६ ॥
अलिन्दे यस्यास्ते मरकतमयी यष्टिरमला
शयालुर्य्यां रात्रौ मदकलकलापी कलयति ।
निरातङ्कन्यस्याः शिखरमधिरुह्य श्रमनुदं
प्रतीक्षेथा भ्रातर्वरमवसरं यादवपतेः ॥ ४७ ॥

Digitized by Google

निविष्टः पर्य्यङ्के मृदुलतरतूलीधवलिते
त्रिलोकीलक्ष्मीणां ककुदि दरसाचीकृततनुः ।
भ्रमन्तं पूर्णेन्दुप्रतिमसुपधानं प्रमुदितो
निधायाग्रे तस्मिन्नुपहितकपोलिद्वयभरः ॥ ४८ ॥
उदञ्चत्कालिन्दीसलिलसुभगं भावुकरुचिः
कपोलान्ते प्रेङ्खन्मणिमकरमुद्रामधुरिमा ।
वसानः कौषेयं जितकनकलक्ष्मीपरिमलं
मुकुन्दस्ते साचात् प्रमद सुधया सेक्ष्यति दृशौ ॥ ४९ ॥
विकट्टः पौराणीरखिलकुलवृद्धो यदुपते-
रदूरादासीनो मधुरभणितिर्गास्यति तदा ।
प्ररस्तादाभीरीगणभयदनामा स कठिनो
मणिस्तम्भालम्बी क्रुरुकुलकथां सङ्कलयिता ॥ ५० ॥
शिलीनामुत्तंसः स किल कृतवर्माप्युभयतः
प्रणेष्येते बालव्यजनयुगलान्दोलनविधिम् ।
स जानुभ्यामष्टापदभुवमवष्टभ्य भविता
गुरोः शिष्यो नूनं पदकमलसम्बाहनरतः ॥ ५१ ॥
विहङ्गेन्द्रो युग्मीकृतकरसरोजो भुवि पुरः
कृताग्रङ्गो भावी प्रजविनि निदेशेऽर्पितमनाः ।
कदङ्गे यस्य ध्वनति मथुरावासिवटवो
व्युदस्यन्ते सामस्वरकलितमन्योन्यकलहम् ॥ ५२ ॥
न निर्वक्तुं दामोदरपदकनिष्ठाङ्गुलिनख-
द्युतीनां लावण्यं भवति चतुरास्योऽपि चतुरः ।

Digitized by Google

तथापि स्तोत्रस्रासुलभतरलत्वादहमसौ
प्रवृत्ता तन्मूर्त्तिस्तवरतिमहासाहसरसे ॥ ५३ ॥
विराजन्ते यस्य व्रजशिशुकुलस्तेयविकल-
स्वयम्भूचूड़ाग्रैर्लुलितशिखराः पादनखराः ।
क्षणं यानालोक्य प्रकटपरमानन्दविरसः
स देवर्षिर्मुक्तानपि तनुभृतः शोचति भृशम् ॥ ५४ ॥
सरोजानां व्यूहः श्रियमभिलषन् यस्य पदयो-
र्ययौ रागाख्यानां विधुरमुदवासव्रतविधिम् ।
हिमं वन्दे नीचैरनुचितविधानध्वसनिनां
यदेषां प्राणान्तं दमनमनुवर्षं प्रणयति ॥ ५५ ॥
रुचीनामुल्लासैर्मरकतमयस्थूलकदली-
कदम्बाहङ्कारं कवलयति यस्योरुयुगलम् ।
यदालानस्तम्भद्युतिमवललम्बे बलभृतां
मदादुद्दामानां पशुपरमणीचित्तकरिणाम् ॥ ५६ ॥
सखे ! यस्याभीरीनयनसफरीजीवनविधौ
निदाघं गाम्भीर्य्यप्रसरकलिता नाभिसरसी ।
यतः कल्पस्यादौ सनकजनकोत्पत्तिवड़भी-
गभीरान्तःकक्षाधृतभुवनमम्भोरुहमभूत् ॥ ५७ ॥
द्युतिं धत्ते यस्य त्रिवलिलतिका सङ्कटतरं
सखे ! दामश्रेणीक्षणपरिचयाभिन्नमुदरम् ।
यशोदा यस्यान्तः सुरनरभुजङ्गैः परिवृतं
मुखद्वारावारद्वयमवलु लोके त्रिभुवनम् ॥ ५८ ॥

Digitized by Google

उरो यस्य स्फारं स्फुरति वनमालावलयितं
वितन्वानं तन्वीजनमनसि सद्यो मनसिजम् ।
मरीचीभिर्यस्मिन् रविनिवहतुल्योऽपि वहते
सदा खद्योताभां भुवनमधुरः कौस्तुभमणिः ॥ ५९ ॥
समन्तादुन्मीलद्दलभिदुपलस्तम्भयुगल-
प्रभाजैत्रं केशिद्विजलुलितकेयूरललितम् ।
स्मरक्लाम्यद्गोपीपटलहठकण्ठग्रहपरं
भुजद्वन्द्वं यस्य स्फुटसुरभिगन्धं विजयते ॥ ६० ॥
जिहीते साम्राज्यं जगति नवलावण्यलहरी
परिपाकस्यान्तर्मुदितमदनावेशमधुरम् ।
नटद्भ्रूवल्लीकं स्मितनवसुधाकेलिसदनं
स्फुरच्चुक्तापङ्क्तिप्रतिमरदनं यस्य वदनम् ॥ ६१ ॥
किमेभिर्व्यर्थाहारैः कलय कथयामि स्फुटमहं
सखे ! निःसन्देहं परिचयपदं केवलमिदम् ।
परानन्दो यस्मिन्नयनपदवीभाजि भविता
त्वया विज्ञातव्यो मधुररव ! सोऽयं मधुरिपुः ॥ ६२ ॥
विलोकेथाः कृष्णं मदकलमरालीरतिकला-
विदग्धश्यामुग्धं यदि पुरबधूविभ्रमभरैः ।
तदा नास्मान् ग्राम्याः श्रवणपदवीं तस्य गमयेः
सुधापूर्णं चेतः कथमपि न तक्रं मृगयते ॥ ६३ ॥
यदा वृन्दारण्यस्मरणलहरीहेतुरमलं
पिकानां वैवेष्टि प्रतिहरितमुच्चैः कुहुरुतम् ।

Digitized by Google

वहन्ते वा वाताः स्फुरितगिरिमल्लीप्रविमला
स्तदैवाकाकीनां गिरमुपहरेथा मुरभिदि ॥ ६४ ॥
पुरा तिष्ठन् गोष्ठे निखिलरमणीभ्यः प्रियतया
भवान् यस्यां गोपीरमण ! विदधे गौरवभरम् -
सखी तस्या विज्ञापयति ललिता धीरललित !
प्रणम्य श्रीपादाम्बुजकनकपीठोपरिसरे ॥ ६५ ॥
प्रयत्नादाबाल्यं नवकमलिनीपल्लवकुलै-
स्त्वया भूयोयस्याः कृतमहह सम्वर्धनमभूत् ।
चिरादूधोभाराप्युरणगरिमाक्रान्तजघना
बभूव प्रष्टौही मुरमथन ! सेयं कपिलिका ॥ ६६ ॥
समीपे नीपानां त्रिचतुरदला हन्त गमिता
त्वया माकन्दस्य प्रियसहचरी भावनियतिम् ।
इयं सा वासन्ती गलदमलमाध्वीकपटली-
मिषादग्रे गोपीरमण ! रुदती रोदयति नः ॥ ६७ ॥
प्रसूतो देवक्या मुरमथन यः कोऽपि पुरुषः
स जातो गोपालाभ्युदयपरमानन्दवसतिः ।
धृतो यो गान्धिन्या कठिनजठरे सम्प्रति ततः
समन्तादेवास्तं शिव शिव गता गोकुलकथा ॥ ६८ ॥
अरिष्टेनाक्षप्ताः पशुपसुदृशो यान्ति विपदं
तृणावर्ताक्रान्त्या रचयति भयं चत्वरचयः ।
अमी व्योमीभूता व्रजवसतिभूमीपरिसरा
वहन्ते नस्तापं मुरहर ! विदूरं त्वयि गते ॥ ६९ ॥

Digitized by Google

त्वया नागन्तव्यं कथमिह हरे ! गोष्ठमधुना
लताश्रेणी वृन्दावनभुवि यतोऽभूद्विषमयी ।
प्रसूनानां गन्धं कथमितरथा वातनिहितं
भजन् सद्यो मूर्च्छां वहति निवहो गोपसुदृशाम् ॥ ७० ॥
कथं सङ्गोऽस्माभिः सह समुचितः सम्प्रति हरे !
वयं ग्राम्या नार्य्यस्तमसि नृपकन्यार्चितपदः ।
गतः कालो यस्मिन् पशुपरमणीसङ्गमकृते
भवान् व्यग्रस्तस्थौ तमसि गृहवाटीविटपिनः ॥ ७१ ॥
वयं त्यक्ताः स्वामिन् ! यदिह तव किं दूषणमिदं
निसर्गः श्यामानामयमतितरां दुष्परिहरः ।
कुरङ्गकण्ठैरण्डावधिसहनिवासात् परिचिता
विसृज्यन्ते सद्यः कलितनवपत्त्रैर्वलिभुजः ॥ ७२ ॥
अयं पूर्वो रङ्गः किल विरचितो यस्य तरसा
रसादाख्यातव्यं परिकलय तन्नाटकमिदम् ।
मया प्रष्टव्योऽसि प्रथममिति वृन्दावनपते !
किमाहो राधेति स्मरसि कृपणं कर्णयुगलम् ॥ ७३ ॥
अये कुरङ्गश्रेणीकुहरगृहमेधिन् ! किमधुना
परोक्षं वक्ष्यन्ते पशुपरमणीदुर्नियतयः ।
प्रवीणा गोपीनां तव चरणपद्मेऽर्पितमना
ययौ राधा साधारणसमुचितग्राम्यपदवीम् ॥ ७४ ॥
त्वया गोष्ठं गोष्ठीतिलक ! किल चेद्विस्मृतमिदं
न तूर्णं धूमोर्णापतिरपि विधत्ते यदि कृपाम् ।

Digitized by Google

अहर्द्वन्द्वं वृन्दावनकुसुमपालीपरिमलै-
र्दुरालोकं शोकास्पदमथ कथं नेष्यति सखी ॥ ७५ ॥
तरङ्गैः कुर्वाणा शमनभगिनीलाघवमसौ
नदीं काश्चिन्नीष्टे नयनजलपूरैरजनयत्।
इतीवास्याहेषादभिमतदशाप्राप्तनमयीं
मुरारे विघ्नघ्निं निशमयति मानी न शमनः ॥ ७६ ॥
लताकृष्टिक्रीड़ं किमपि तव रूपं मम सखी
सकृद्दृष्टा दूरादहितहितबोधोज्झितमतिः।
हताग्नेयं प्रेमानलमनुविशन्ती सरभसं
पतङ्गीवात्मानं मुरहर! मुक्तार्हितवती ॥ ७७ ॥
मया वाच्यः किं वा त्वमिह निजदोषात् परमसौ
ययौ मन्दा वृन्दावनकुमुदबन्धो विधुरताम्।
यदर्थं दुःखाग्निर्दहति न तमद्यापि हृदयान्
न यस्माद्धैर्यं मे लवमपि भवन्तं द्रवयति ॥ ७८ ॥
त्रिवक्राहो धन्या हृदयमिव ते स्वं वपुरियं
समासाद्य स्वैरं यदिह विलसन्ती निवसति।
ध्रुवं पुण्यभ्रंशादजनि सरलेयं मम सखी
प्रवेशस्तत्रासीत् क्षणमपि मदस्या न सुलभः ॥ ७९ ॥
किमाविष्टा भूतैः सपदि यदि वा क्रूरफणिना
क्षतापस्मारेण च्युतमतिरकस्मात् किमपतत्।
इति व्यग्रैरस्यां गुरुभिरभितो वेणुनिनद-
श्रवाद् विभ्रष्टायां मुरहर विकल्पा विदधिरे ॥ ८० ॥

Digitized by Google

नवीनेयं सम्प्रत्यकुशलपरीपाकलहरी
नरीनर्त्ति स्वैरं मम सहचरीचित्तकुहरे ।
जगन्नेत्रश्रेणी-मधुरमथुरायां निवसत-
श्चिरादार्त्ता वार्त्तामपि तव यदेषा न लभते ॥ ८१ ॥
जनान् सिद्धादेशान् नमति भजते मान्त्रिकगणान्
विधत्ते शुश्रूषामधिकविनये नौषधिविदाम् ।
त्वदीक्षादीक्षायै परिचरति भक्त्या गिरिसुतां
मनीषा हि व्यग्रा किमपि सुखहेतुं न मनुते ॥ ८२ ॥
पशूनां पातारं भुजगरिपुपत्त्रप्रणयिनं
स्मरोद्दर्पक्रीड़ं निविडघनसारद्युतिहरम् ।
सदाभ्यर्णं नन्दीश्वरगिरिभुवो रङ्गरसिकं
भवन्तं कंसारे भजति भवदाप्तैव मम सखी ॥ ८३ ॥
भवन्तं सन्तप्ता विदलिततमालाङ्कुररसै-
र्विलिख्य भ्रूभङ्गीकृतमदनकोदण्डकदनम् ।
निधास्यन्ती कण्ठे तव निजभुजावल्लरिमसौ
धरण्यामुन्मीलज्जड़िमनिविड़ाङ्गी विलुठति ॥ ८४ ॥
कदाचिन्-मूढ़े यं निविड़भवदीयस्मृतिमदा-
दमन्दादात्मानं कलयति भवन्तं मम सखी ।
तथास्था राधाया विरहदहनाकल्पितधियो
मुरारे ! दुःसाधा क्षणमपि न राधा विरमति ॥ ८५ ॥
त्वया सन्तापानामुपरि परिमुक्तापि रभसा-
दिदानीमापेदे तदपि तव चेष्टां प्रियसखी ।

Digitized by Google

यदेषा कंसारे भिदुरहृदयं त्वामवयती
सतीनां मूर्द्धन्या भिदुरहृदयाऽभूदनुदिनम् ॥ ८९ ॥
समक्षं सर्व्वेषां निवससि समाधिप्रणयिनाम्
इति श्रुत्वा नूनं गुरुतरसमाधिं कलयति ।
सदा कंसारातें भजसि यमिनां नेत्रपदवीम्
इति व्यक्तं सज्जीभवति यममालम्बितुमपि ॥ ८७ ॥
मुरारे ! कालिन्दीसलिलचलदिन्दीवररुचे !
मुकुन्द ! श्रीवृन्दावनमदनवृन्दारकमणे ! ।
व्रजानन्दिन्नन्दीश्वरदयितनन्दात्मजहरे !
सदेति क्रन्दन्ती परिजनशुचं कन्दलयति ॥ ८८ ॥
समन्तादुत्तप्तस्तव विरहदावाग्निशिखया
कृतोद्वेगः पक्षाशुगमृगयुवेधव्यतिकरैः
तनूभूतं सद्यस्तनुवनमिदं हास्यति हरे
हठादद्य श्वो वा मम सहचरी प्राणहरिणः ॥ ८९ ॥
पयोराशिस्फीतत्विषि हिमकरोत्तंसमधुरे
दधाने दृग्भङ्ग्या स्मरविजयिरूपं मम सखी ।
हरे दत्तस्वान्ता भवति तदिमां किं प्रभवति
स्मरो हन्तुं किन्तु व्यथयति भवानेव कुतुकी ॥ ९० ॥
विजानीषे भावं पशुप-रमणीनां यदुपते !
न जानीमः कस्मात् तदपि वत मायां रचयसि ।
समन्तादध्वानं यदिह पवनव्याधिरलपद्-
बलादस्यास्ते न व्यसनकुलमेव द्विगुणितम् ॥ ९१ ॥

Digitized by Google

गुरोरन्तेवासी स भजति यदूनां सचिवतां
सखी कालिन्दीयं किल भवति कालस्य भगिनी ।
भवेदन्यः को वा नरपतिपुरे मत्परिचितो
दशामस्याः शंसन् यदुतिलक ! यस्त्वामनुनयेत् ॥ ९२ ॥
विशीर्णाङ्गीमन्तर्व्रणविलुठनादुत्कलिकाया
परीतां भूयस्या सततमपरागव्यतिकराम् ।
परिध्वस्तामोदां विरमितसमस्तालिकुतुकां
विधौ पादस्यर्शादपि सुखय राधाकुमुदिनीम् ॥ ९३ ॥
विपत्तिभ्यः प्राणान् कथमपि भवत्सङ्गमसुख-
स्पृहाधीना शौरे मम सहचरी रक्षितवती ।
अतिक्रान्ते सम्प्रत्यवधिदिवसे जीवनविधौ
हताशा निःशङ्कं वितरति दृशौ चूतमुकुले ॥ ९४ ॥
प्रतीकारारम्भश्लथमतिभिरुद्यत्परिणतै-
र्विमुक्ताया व्यक्तस्मरकदनभाजः परिजनैः ।
अमुञ्चन्ती सङ्गं कुवलयदृशः केवलमसौ
बलादद्य प्राणानवति भवदाशासहचरी ॥ ९५ ॥
अये रासक्रीड़ारसिक ! मम सख्यां नवनवा
पुरा बद्धा येन प्रणयलहरी हन्त गहना ।
स चेन्मुक्तापेक्षस्त्वमसि धिगिमां तूलशकलं
यदेतस्या नासानिहितमिदमद्यापि चलति ॥ ९६ ॥
मुकुन्द भ्रान्ताऽौ किमपि यदसङ्कल्पितशतं
विधत्ते तद्वक्तुं जगति मनुजः कः प्रभवति ।

Digitized by Google

कदाचित् कल्याणी विलपति यदुत्कण्ठितमति-
स्तदाख्यामि स्वामिन् ! गमय मकरोत्तंससविधम् ॥९७॥
अभूत् कोऽपि प्रेमा मयि मुररिपोर्यः सखि पुरा
पराङ् धर्मापेक्षामपि तदवलम्बादलघयन् ।
तथेदानीं हा धिक् ! समजनि तटस्थः स्फुटमहं
भजे लज्जां येन क्षणमिह पुनर्जीवितुमपि ॥ ९८ ॥
अमी कुब्जाः पूर्वं मम न दधिरे कामपि मुदं
द्रुमालीयं चेतः सखि न कतिशो नन्दितवती ।
इदानीं पश्यैते युगपदुपतापं विदधते
प्रभौ मुक्तापेक्षे भजति न हि को वा विमुखताम् ॥९९॥
गरीयान् मे प्रेमा त्वयि परमितिस्नेहलघुता
न जीविष्यामीति प्रणयगरिमाख्यापनविधिः ।
कथं नायासीति स्मरणपरिपाटीप्रकटनं
हरौ सन्देशाय प्रियसखि ! न मे वागवसरः ॥ १०० ॥
ययौ कालः कल्यान्यवकलितकेलीपरिमलां
विलासार्थी यस्मिन् न चलकुहरे लीनवपुषीम् ।
स मां धृत्वा धूतः कृतकपटरोषां सखि हठाद्-
अकार्षीदाकर्षन्नुरसि शशिलेखाग्रतहताम् ॥ १०१ ॥
कदा प्रेमोन्मीलन्-मदनमदिराक्षी समुदयं
बलादाकर्षन्तं मधुरमुरलीकाकलिकया ।
मुहुर्भ्रम्यच्चित्ता चुलुकितकुलस्त्री व्रतमहं
विलोकिष्ये लीलामदमिलदपाङ्गी मुरभिदम् ॥ १०२ ॥

Digitized by Google

रणद्भङ्गश्रेणीसुहृदि शरदारम्भमधुरे
वनान्ते चान्द्रीभिः किरणलहरीभिर्धवलिते ।
कदा प्रेमोद्दण्डस्मरकलहवैतण्डिकमहं
करिष्ये गोविन्दं निविड़भुजबन्धप्रणयिनम् ॥ १०३ ॥
मनो मे हा कष्टं ज्वलति किमहं हन्त करवै
न पारं नावारं किमपि कलयाम्यस्य जलधेः ।
इयं वन्दे मूर्ध्ना सपदि तमुपायं कथय मे
परामृष्टं यस्मादृतिकलिकयापि क्षणिकया ॥ १०४ ॥
प्रयातो मां हित्वा यदि विबुधचूड़ामणिरसौ
प्रयातु स्वच्छन्दं मम समयधर्मः किल गतिः ।
इदं सोढ़ुं का वा प्रभवति यतः स्वप्नकपटाद्
इहायातो वृन्दावनभुवि बलान्मां रमयति ॥ १०५ ॥
अनौचित्यं तस्य व्यथयति मनो हन्त मथुरां
त्वमासाद्य स्वैरं चपलहृदयं धावय हरिम् ।
सखि ! स्वप्नारम्भे पुनरपि यथा विभ्रममदाद्
इहायातो धूर्तः क्षपयति न मे किङ्किनिगुणम् ॥ १०६ ॥
अयि स्वप्नो दूरे निवसतु समक्षं शृणु हठाद्
अविश्वस्ता मा भूरिह सखि मनोविभ्रमधिया ।
वयस्यस्ते गोवर्द्धनविपिनमासाद्य कुतुकाद्
अकाण्डे यद्यूयः स्मरकलहपाण्डित्यमकरोत् ॥ १०७ ॥
अमर्षाद्धावन्तीं गहनकुहरे सूचितपथां
तुलाकोटिक्वाणैश्चकितपदपातद्विगुणितैः ।

Digitized by Google

दिधीर्षन्त्यां हर्षोत्तरलनयनान्तः स कुतुकी
न वंशीमभ्यासीद्भुवि करसरोजादिगलिताम् ॥ १०८ ॥
अशङ्कां गन्तव्ये कलितनवचेलाञ्चलतया
लतालीभिः पुष्पस्मितशबलिताभिर्विरुधतीम् ।
परीहासारम्भी प्रियसखि समालम्बितमुखीम्
प्रपेदे चुम्बाय स्फुरदधरबिम्बस्तव सखा ॥ १०९ ॥
ततोऽहं धम्मिल्ले स्थगितमुरलीका सखि मनै-
रलीकामर्षेण भ्रमदविरलभ्रूरुदचलम् ।
कचाकृष्टिक्रीड़ाक्रमपरिचिते चौर्यचरिते
हरिर्लब्धोपाधिः प्रसभमनयन्मां गिरिदरीम् ॥ ११० ॥
कदाचिद्वासन्ती कुहरभुवि धृष्टः सरभसम्
हसन् पृष्ठालम्बी स्थगयति कराभ्यां मम दृशौ ।
दिधीर्षोर्जातेर्थं मयि सखि तदीयाङ्गलिशिखाम्
न जाने कुत्रायं व्रजति कितवानां कुलगुरुः ॥ १११ ॥
अतीतेयं वार्ता विरमतु पुरः पश्य सरले
वयस्यस्ते सोऽयं स्मितमधुरिमोन्मृष्टवदनः ।
भुजस्तम्भोल्लासादभिमतपरीरम्भरभसः
स्मरक्रोड़ासिन्धुः क्षिपति मयि बन्धूककुसुमम् ॥ ११२ ॥
तदुत्तिष्ठ व्रीड़ावति निविड़मुन्नालतिकया
बधानैनं धूर्तं सखि मधुपुरीं याति न यथा ।
इति प्रेमोन्मीलन्नवदनुभवारूढ़जड़िमा
सखीनामाक्रन्दं न किल कतिशः कन्दलयति ॥ ११३ ॥

Digitized by Google

अहो कष्टं बाल्यादहमिह सखीं दुष्टहृदया
मुहुर्मानग्रन्थिं सहजसरलां ग्राहितवती ।
तदारभ्याद् गोपीगणरतिगुरौ निर्भरमसौ ।
न लेभे लुब्धापि त्वदमलभुजस्तम्भरभसम् ॥ ११४ ॥
अलिन्दे कालिन्दीकमलसुरभौ कुञ्जवसते-
र्धसन्तीं वासन्तीनवपरिमलोद्गारचिकुराम् ।
त्वदुत्सङ्गे लीनां मदकुलितार्द्धीं पुनरिमां
कदाहं सेविष्ये किसलयकलापव्यजनिनी ॥ ११५ ॥
धृतानन्दां वृन्दावनपरिसरे शारदनिशा
विलासोल्लासेन ग्रथितकबरीस्फुल्लकुसुमाम् ।
तव स्कन्धोपान्ते विनिहितभुजावल्लरिमहं
कदा कुञ्जे लीना रहसि विहसिष्यामि सुमुखीम् ॥११६॥
विदूरादाहर्तुं कुसुममुपयामि त्वमधुना
पुरस्तीरे तीरे कलय तुलसीपल्लवमिदम् ।
इति व्याजादेनां विदितभवदीयस्थितिरहं
कदा कुञ्जे गोपीरमण गमयिष्यामि समये ॥ ११७ ॥
इति श्रीकंसारेः पदकमलयोर्गोकुलकथां
निवेद्य प्रत्येकं भज परिजनेषु प्रणयिताम् ।
निजाङ्के कादम्बीसहचर वहन्मण्डनतया
स यात्युच्चैः प्रेमप्रवणमनुजग्राह भगवान् ॥ ११८ ॥
मिलन्नङ्गीं हंसीरमण ! वनमालां प्रथमतो
मुदा चेमं पृच्छन्निदमुपहरेथा मम वचः ।

Digitized by Google

चिरं कंसारातेरुरसि सहवासप्रणयिनीं
किमेनामेणाक्षीं गुणवति विसस्मार भवति ॥ ११९ ॥
इदं किं वा हन्त स्मरसि रसिके खण्डनरुषा
परीताङ्गी गोवर्द्धनगिरिनितम्बे मम सखी ।
भिया संभ्रान्ताक्षं यदिह विचकर्ष त्वयि बलाद्
गृहीत्वा विभ्रश्यद्वलयझिझिरिं गोकुलपतिम् ॥ १२० ॥
ततः सभाषेथाः स्मितमकरमुद्रामिति मुदा
भवत्यां कर्त्तव्यः किमिति कुशलप्रश्नजड़िमा ।
रुचिस्मेरा या त्वं रचयसि वालाश्चुम्बनकलाम्
अपाङ्गेन स्पृष्टा सखि मुरभिपोर्गण्डकुहरे ॥ १२१ ॥
निवासस्ते देवि श्रवणलतिकायामिति धिया
प्रयत्नात्त्वामेव प्रणयहृदया यामि शरणम् ।
परीक्षं वृष्णीनां निभृतनिभृतं कर्णकुहरे
हरेः काकून्मिश्रां कथय सखि ! राधाविधुरताम् ॥१२२॥
परीरम्भं प्रेम्ना मम सवनयं कौस्तुभमणौ
ब्रवाणः कुर्वीथाः पतगवर ! विज्ञापनमिदम् ।
अगाधा राधायामपि तव सखे ! विस्मृतिरभूत्
कथं वा कल्याणं वहति तरले हि प्रणयिता ॥ १२३ ॥
मुहुः कूजत्काञ्चीमणिवलयमञ्जीरमुरली-
वरालम्बी भ्राम्यद्युवतिकलगीतैः सुरमणे ।
स किं साक्षाद्भावी पुनरपि हरेस्ताण्डवरसै-
रमन्दः कालिन्दीपुलिनभुवि तीर्थत्रिकभरः ॥ १२४ ॥

Digitized by Google

नवीनस्त्वं कस्त्रो पशुपरमणीभिः परिचयं
न धत्ते राधाया गुणगरिमगन्धेऽपि न क्षती ।
तथापि त्वां याचे हृदयनिहितं दोहदमहं
वहन्ते हि क्लान्ते प्रणयमवदातप्रकृतयः ॥ १२५ ॥
गृहीत्वा गोविन्दं जलधिहृदयानन्दन सखे !
सुखेन श्रीवृन्दावनपरिसरे नन्दतु भवान् ।
कथं वा ते गोष्ठं भवतु दयितं हन्त बलवान्
यदेतस्मिन् वेणोर्जयति चिरसौभाग्यमहिमा ॥ १२६ ॥
इति प्रेमोद्गारप्रभवणमनुनीय क्रमवशात्
परीवारान् भ्रातर्निशमयति चानूरमथने ।
पुनः कोपोद्भिन्नप्रणयचटुलं तस्य निकटे
कथामाचख्यौ दा दशभिरवतारैर्विलसिताम् ॥ १२७ ॥
ग्रहीतुं त्वां प्रेमामिषपरिवृतं चित्तवडिशं
महामीनं क्षिप्रं न्यधित रसपुरे मम सखी
विवेकाख्यं क्षित्वा गुणमथ तदग्रासि भवता
हताशेयं किं वा शिव शिव ! विधातुं प्रभवति ॥ १२८ ॥
वराकीयं दृष्ट्वा सुभग ! वपुषो विभ्रमभरं
तवाभ्यर्णं भेजे परमकुतुकोल्लासितमतिः ।
तिरोधाय स्वाङ्गं प्रकटयसि यत्त्वं कठिनतां
तदेतत् किं न स्यात् तव कमठमूर्तेः समुचितम् ॥ १२९ ॥
सदा कंसारातेः स्फुरति चिरमद्यापि भवतः
स्फुटं क्रीडाकारे वपुषि निविडप्रेमलहरी ।

Digitized by Google

यतः सा सैरिन्ध्री मलयरुहपङ्कप्रणयिनी
तया क्रोडीचक्रे परमरभसादाप्तदयिता ॥ १२० ॥
चिरादन्तर्भूता नरहरिमयी मूर्त्तिरभित-
स्तदीयो व्यापारस्तव हि न ययौ विस्मृतिपथम् ।
विनीतप्रह्लादस्त्वमिह परमक्रूरचरित-
प्रयुक्तो यद्भूयः परहृदयभेदं जनयसि ॥ १२१ ॥
यदात्मानं दर्पादगणितगुरुर्वामन मुदा
मनोवाचे नाटं त्वयि वलितया कल्पितवती ।
प्रपेदे तस्येदं फलमुचितमेव प्रियसखी
विदूरे यत् क्षिप्ता व्यसनकुलपाथैर्निगडिता ॥ १२२ ॥
इयं नाथ क्रूरा भृगुपतनमाकांक्षति ततो
यदस्यां काठिन्यं तव समुचितं तद् भृगुपतेः ।
इयं ते दुर्बोधाकृतिरज्ञ भवद्विस्मृतिपथं
यतो यातः साक्षाद् गुरुरपि स नन्दीश्वरपतिः ॥ १२३ ॥
निरानन्दा गावश्चिरमुपहता दूषणकुलैः
खरायन्ते सद्यो रघुतिलक गोवर्धनतटाः ।
विराधत्वं घोषो व्रजति भवदीयप्रवसनाद्
इदानीं मारीचः स्फुटमिह नरीनर्त्ति परितः ॥ १२४ ॥
प्रपन्नः कालोऽयं पुनरुदयितुं रासभजने-
र्विलासिन्नद्यापि स्फुटमनपराधा वयमपि ।
वितन्वानः कान्तिं वपुषि शरदाकाशवनितां
कथं न त्वं सीरध्वज भजसि वृन्दावनमिदम् ॥ १२५ ॥

Digitized by Google

न रागं सर्व्वत्र क्वचिदपि विधत्ते नरपतिं
सुदुर्दृष्टिं द्वेष्यं कलयति बलादिष्टविषये ।
चिरं ध्यानासक्ता निवसति सदासौ गतरति-
स्तथाप्यस्यां हंहो सदयहृदयत्वं न दयते ॥ १३६ ॥
परिक्लेशक्लेच्छान् समदमधुपालीमधुरया
निशान्तान् नेत्रान्तप्रणयरचनाखञ्जनतया ।
त्वमासन्नः कर्त्तुं किमिह च तुरगोपाहितरुचिः
स्वदेयं कुर्वीथाः प्रतिमुदितधीराधिकमिदम् ॥ १३७ ॥
इति प्रेमोद्गाढस्खपुटितवचो भङ्गिरखिलं
स्वमावेद्य क्लिद्यन्मुखपरिसरो लोचनजलैः ।
ततो गोविन्दस्य प्रतिचरणमाध्वीकपदवीम्
उपासीनो दृग्भ्यां क्षणमवदधीथाः खगपते ॥ १३८ ॥
प्रणेतव्यो दृष्टेरनुभवपथं मन्दतनयो
विधेया गोपीनां शरपरिहतानामुपकृतिः ।
इयं यामैर्गम्या चतुर मथुरापि त्रिचतुरै-
रिति द्वैधं नाम्नः कलय कलहंसीकुलपते ! ॥ १३९ ॥
अपूर्वा यस्यान्तर्विलसति मुदा सारसरुचि-
र्विवेत्तुं शक्येते सपदि मिलिते येन पयसी ।
कथङ्कारं युक्तो भवतु भवतस्तस्य क्षतिनो
विलम्बः कादम्बीरमण मथुरासङ्गमविधौ ॥ १४० ॥
प्रपन्नः प्रेमार्द्रं भगवति सदा भागवतभाक्
पराचीनो जन्मावधिभवरसाद् भक्तिमधुरः ।

Digitized by Google

चिरं कोऽपि श्रीमान् जयति विदितः साकरतया
धुरीणो धीराणामधिधरणि वैयासकिरिव ॥ १४१ ॥
रसानामाधारैरपरिचितदोषः सहृदयै-
र्मुरारातिक्रीड़ानिविड़घटनारूपसहितः ।
प्रबन्धोऽयं बभ्रोरखिलजगतां तस्य सरसां
प्रभोरन्तः साम्द्रां प्रमदलहरीं पल्लवयतु ॥ १४२ ॥

इति श्रीरूपगोस्वामिविरचितं हंसदूताख्यं काव्यं समाप्तम् ।

पदाङ्कदूतः ।

गोपी भर्तुर्विरहविधुरा काचिदिन्दीवराक्षी
उन्मत्तेव स्खलितकवरी निःश्वसन्ती विशालम् ।
अग्रेवास्ते मुररिपुरिति भ्रान्तिदूतीसहाया
त्यक्त्वा गेहं झटिति यमुनामच्छुकुच्छं जगाम ॥ १ ॥
अप्राप्यैव व्रजपतिसुतं तत्र कालं कियन्तं
मूर्च्छाप्राणप्रियतमसखीसङ्गता सङ्गमय्य ।

Digitized by Google

तस्योपान्ते कुलिशकमलस्यन्दनाङ्कादियुक्तं
पद्माकारं मुरहरपदस्यारु चिह्नं ददर्श ॥ २ ॥
तस्मिन्नुद्यद्ध्वजलधरध्वानमाकर्ण्य भूयः
कन्दर्पेण व्यथितहृदयोन्मत्ततुल्या ययाचे ।
प्रज्ञाहीनं वचनरहितं निश्चलं श्रोत्रहीनं
दौत्यं कर्तुं मुरहरपदो लक्ष्मणं पक्ष्मलाक्षी ॥ ३ ॥
रम्यं यावन् मुरहरपदे शोभते तावदेव
त्वय्यप्यास्ते कुलिशकमलस्यन्दनाङ्काङ्कुशादि ।
गोपीदौत्यप्रकटनभिया सन्निधौ चक्रपाणे-
र्यानेधीरप्रमुख मुखरो नूपुरो नो गृहीतः ॥ ४ ॥
युक्तं चैतत् त्वयि मधुपुरीं प्रस्थिते पुण्यशीलाः
कीलालोर्मैः सुरभिकुसुमैरर्चयन्तोऽपि भक्त्या ।
पश्यन्तस्त्वां नयनसुभगं साम्बुधाराच्चियुग्मं
यास्यन्त्युच्चैः पुलकिततनु प्रेमधारामुदाराम् ॥ ५ ॥
चेतः प्रस्थापितमणुतया दौत्यकर्मोपयुक्तं
तत्रैवास्ते मुरहरपदस्यर्गमासाद्य मुग्धम् ।
आकांक्षेयं तनुगुरुतया नैव गन्तुं समर्था
कोऽन्यो गच्छेद्वद मधुपुरीं गोपिकानां हिताय ॥ ६ ॥
आगन्तव्यं झटिति मथुरामण्डलाद् गोपकान्ते
श्रान्तेति त्वं भव मधुरिपुः प्रस्थितः प्रोच्य चेदम् ।
वाक्यं तच्च श्रवणमभवत् तेन मेने क्रमाङ्क
प्रायः सत्यं मतमिदमहो कारणं कार्यमेव ॥ ७ ॥

Digitized by Google

तूर्णं तस्यां गमनमुचितं तेन मे तद्वियोग-
व्याधेः शान्तिस्तव च भविता तत्पुरीस्पर्शपुण्यम् ।
वृन्दारण्यान्नवतु सुकृतं भूरि तेनैव किं स्यान्
नाकांङ्क्षा किं भवति विपुलश्रीमतोऽर्थान्तरेषु ॥ ८ ॥
अक्रूरस्य व्रजकुलबधूप्राणपानोद्यतस्य
प्रीतिर्भूयो भवतु भवतो दर्शनात्तेन किं वा ।
कार्य्यासिद्धिर्भवति यदहो मादृशां दुःखहेतु-
र्नैवौचित्यं सकलभुवनप्रार्थनीयं रिपूणाम् ॥ ९ ॥
सन्त्येवास्मत्कलुषकरिणः कोटिशो वारणीया-
स्तेऽप्यस्माभिः स्मृतिकरवरेणाङ्कुशं ते गृहीत्वा ।
स्वच्छन्देन व्रज मधुपुरीं को भवेद्वा विरोधी
गोपीभर्तुर्विरहजलधिं गोपकन्यास्तरन्तु ॥ १० ॥
आस्ते नूनं यदुषु मथुरामण्डले चक्रपाणिः
कूजद्भृङ्गैरमलकमलैराकुले गोकुले वा ।
तस्मान्नच्छेरतिलघुपुरीं तांश्च जन्मावनीवद्
बालक्रीड़ां रचयति मुहुर्यत्र तत्रानुरागः ॥ ११ ॥
आस्तां मध्ये तरणितनया भीषणा भूरिनक्र-
रावर्ताद्यैर्नयनभयदैस्तां तरिष्यस्यवश्यम् ।
संसाराब्धिं तरति सहसा यत् स्मरणं चिन्तयित्वा
तस्यासाध्यं भवति किमहो ! पारयानं तटिन्याः ॥ १२ ॥
दृष्ट्वैव त्वां विदितमधुना पूर्ववत् पद्मनाभं
प्राप्यावश्यं विरहजलधेः पारमासादयिष्ये ।

Digitized by Google

मोदित्थे च क्षणमपि हरे राजचन्द्रामृतेन
प्राप्तप्राणा सुरभिकुसुमामोदिते मञ्जुकुञ्जे ॥ १३ ॥
सम्यक्कीर्त्ते तरणितनयातीरसोपानद्वन्द्वं
राज्ञः पन्थास्तलमपि तरोराचितं पद्मरागैः ।
शोभां यास्यत्यचिरमतुलां स्वीयकार्यानुरोधाद्
उक्तैरेतैर्मृदुरपि सखे ! तत्र न स्थेयमेव ॥ १४ ॥
ये वीक्षन्ते सततमधुना श्रीपतेरङ्घ्रिपद्मं
मञ्जीराद्यैः कनककलितैर्भूषणैर्भूषितञ्च ।
तेषां च त्वं किमु न भविता लोचनप्रीतिहेतु-
र्व्यक्तैरेतैः कुलिशकमलस्यन्दनाङ्कादिचिह्नैः ॥ १५ ॥
यस्यासङ्गादलभत तनुं मानुषीं गौतमस्त्री
ध्यानेनैव ग्रथितमहिमाश्रीपतिं नारदादिः ।
तस्याज्ञाते त्वयि मधुरिपोरङ्घ्रिपद्मादिचिह्नः
किं दीनानामुपरि करुणालिङ्गितो दृष्टिपातः ॥ १६ ॥
एकं चिह्नं हरिपदभवं पन्नगस्योत्तमाङ्गे
तादृक् शोभामपि खगपतेर्निर्भयत्वं चकार ।
पिण्डेनान्यत्तरणिरभवद् घोरसंसारसिन्धौ
ध्यातं तादृक् त्वमपि महतां जन्म विश्वोपकृत्यै ॥ १७ ॥
उत्फुल्लानामतिसुरभयः सौरभैरम्बुजानाम्
अभ्यालेयैस्तरणिदुहितुः शीतलैः शीतलाश्च ।
अध्यावश्यं सततगतयः स्वैरमाधूतवर्हा
वर्तिष्यन्ते भवदभिमतप्रीतये लाञ्छनाग्र ॥ १८ ॥

Digitized by Google

त्यक्तव्येयं चिरपरिचिता जन्मभूमीति बुद्ध्या
मा खिद्यस्व त्रिभुवनजनत्राणहेतो ! क्रमाङ्क ! ।
किं न त्याज्यं भवति महतां चेत् परस्योपकारो
वाराणस्या मुनिरपि गतो दक्षिणाग्रामगस्थः ॥ १९ ॥
कर्पूरादेः सलिलमभवत् वैतरण्यद्भुतुल्यं
वाक्यागम्यं नहति कठिनं कोकिलः षट्पदोऽपि ।
हन्दारण्ये किरति गरलं दुःसहं शीतरश्मि-
र्नैतद् वाच्यं सदृदपि सखे ! सन्निधौ केशवस्य ॥ २० ॥
प्रस्थानं ते कुलिशकलनाञ्चिह्नितं पण्डितायै-
श्चित्तेऽस्माकं तदपि रमते याहि याहीति वाणी ।
अप्रामाण्यं जनयति सदा नन्दसूनोर्वियोगो
व्याप्यज्ञानाद् व्रजकुलभुवां व्यापकस्यापि सिद्धौ ॥ २१ ॥
उन्नप्रायं तरलितनयानागयोस्तत्कथायाम्
आस्ते को वा जगति भवतां भीतिहेतुः क्रमाङ्क ! ।
किञ्च स्वान्ते क्षणमपि भवत्सङ्गमे याति दूरं
भीतिर्मृत्योरपि किमशनिं लोकरीत्या दधासि ॥ २२ ॥
येनारूढं विषधरगिरौ भूरि वक्तव्यमन्यत्
किं वाकारि स्तनगिरिवरारोहणं च श्रुतञ्च ।
उत्पन्नस्य प्रियतमपदा तेन भीतिस्तवास्ते
को वा ब्रूयादिति हि सदृशं कारणेनैव कार्य्यम् ॥ २३ ॥
ज्ञातं ज्ञातं कुलिशसदृशं चिह्नमेतत्त्व वक्षं
नोचेदेवं जनयति कथं लोचनप्रीतिधाराम् ।

Digitized by Google

दूरस्थश्च श्लपयति मनो निस्वनो यस्य तस्या-
स्नेत्रप्रीतिप्रदमिति वचो न श्रुतं क्वापि केन ॥ २४ ॥
आस्ते चैवं नवजलधरो यं विलोक्य प्रमोदान्
नृत्यन्त्युच्चैर्विषधरभुजो निस्वनोऽप्यस्य भौमः ।
मिथ्यैवायं यदवधि मया वीक्षितस्तादृशोऽयं
क्रन्दर्पो मां तदवधि दहत्येव वाणैरसह्यैः ॥ २५ ॥
क्रोशस्यान्ते चरणयुगलं क्षालयन् सूरजायां
यायाः किञ्च क्षणमपि तरोर्मूलमासाद्य तिष्ठेः ।
उत्कृष्टं यज्जनयति पदं सेवकानां जनानां
पङ्गुत्वं हीनं तदिति जगतां प्रत्ययः कूर्मलोम ॥ २६ ॥
आरुह्यास्मत्हृदयमथवा गच्छ तुङ्गं तुरङ्गं
सौरं तेजः सजलजलदच्छायया वारणीयम् ।
दृष्टिं नैव त्वदुपरि करिष्यत्ययं चण्डरश्मिः
खेदाशङ्की सरसिजसखस्त्वद्धृताभ्रोरुहस्य ॥ २७ ॥
एतेन स्यान्मधुपुरगतिः केन मे पङ्किलोऽभूत्
पन्था नन्दव्रजकुलभुवां लोचनाम्भोभिरुच्चैः ।
नो वा शुष्को हरिविरहजोत्तापितोऽपीन्दुवक्त्रे
नित्योत्पत्तेर्नयनपयसां वाक्यमेतन्निरस्तम् ॥ २८ ॥
अङ्गिस्ताभिस्तरणितनया पीनतां नैव लब्धा
गोपीभर्तुर्विरहदहनैः प्रत्युत क्षीणतां च ।
नोचेदेवं सलिलतरसा गोकुले मास्तु किन्तु
प्रस्थानं ते किल मधुपुरे निर्विरोधं क्रमाङ्क !॥ २९ ॥

Digitized by Google

क्षीणैवास्ते तरणितनया वस्तुतस्त्वद्वियोगे
का वा पीना भवति वचनं कस्यचिन्नेति युक्तम् ।
गोपस्त्रीणां नयनसलिलैर्वर्धते सा विशीर्णा
अन्ये नन्दव्रजपुरजना नूनमत्यर्थकं यत् ॥ ३० ॥
सामग्री चेन्न फलविरहो व्याभिरेवेति तत्वं
तत्वं गोपीनयनसलिले केवलेऽप्यस्ति मैवम् ।
उत्कण्ठायां हृदि न कुरुते कारणानां सहस्रं
लक्षं वापि क्षणमपि यतः पीवरत्वं जनानाम् ॥ ३१ ॥
तस्मात्तस्या विरतिरथवा हेतुरन्याद्दशोऽस्या
न स्यादेव क्वचिदपि फलं कारणासन्निधाने ।
नष्टे हेतौ प्रभवति कुतः कार्यमित्यप्ययुक्तं
यागेऽपूर्वादिव जनकताद्दारतस्तस्य सिद्धा ॥ ३२ ॥
क्लेशोऽस्माकं मलयपवनैर्मूर्च्छया चोपकार-
स्तस्मात् सर्वं किल विधिकृतं कारणं कारणं न ।
अम्भोजानामसृतकिरणज्योतिषा ग्लानिरुच्चै-
रुग्रज्योतिः किरणमिलनाज्जायते च प्रकाशः ॥ ॥ ३३ ॥
स्त्रीभिः प्रेम प्रियतमकृतं नैव शक्यं विहातुं
यातेऽतस्त्वां किल मधुपुरीं चक्रमाय क्रमाङ्क ।
दग्धेनापि व्यथितहृदया पञ्चबाणेन बाणैः
क्रूरैरुच्चैर्मदनरमणौ तत्कृते रोदिति स्म ॥ ३४ ॥
आस्ते चित्ते किल कलयितुं वासना शम्बरारे-
रेकैकेन व्रजकुलवधूप्राणमेकैकमङ्क ।

Digitized by Google

वाणेनातः सततमतनुर्जातकोपाहितुण्डैः
क्रूरैरस्मान् दहति कुसुमैः शायकैः पञ्चसंख्यैः ॥ २५ ॥
यन्नीकानामपकृतिभयात् कालकूटोऽपि पीत-
स्तानेवायं दहति गरलैस्ताद्दृगैराचितेन ।
वाणेनेति त्रिपुररिपुणा जातकोपेन दग्धो
नेत्रोत्थेन प्रबलशिखिना निर्दयं शम्बरारिः ॥ २६ ॥
नैवं न्यूनः स गरजमरः शम्बरारेः शरस्य
ब्रह्मादीनामयमपि यतो धैर्य्यविध्वंसहेतुः ।
एतद्वाक्यं गिरिशचरणैः खण्डितं मण्डिताग्रै-
रन्यासङ्गाद्ग्रथितहृदयैर्निर्दयं दग्धकामैः ॥ २७ ॥
उत्तापोऽयं मदनजनितो वर्द्धते नित्यमुच्चै-
र्वृन्दारण्ये वसतिरधुना केवलं दुःखहेतुः ।
किञ्चास्माकं नयनसलिलैर्वर्द्धते चेयदीयं
केन स्थेयं द्रुतगतिजलैराचिते कुक्षमध्ये ॥ २८ ॥
यस्य ध्यानं जनयति सुखं तादृशं तादृशं न
स्वर्लोकादावपि किमपरं ब्रह्मसाद्यात्कृतो च ।
त्रैयश्चैतन्मुनिवरमुखाभोजतः कीदृशी ते
बुद्धिस्तादृग् जनकविषये दर्शने नास्ति यत्नः ॥ २९ ॥
वक्तव्यं यन्मदनजनितं दुःखमस्माकमेतद्
भूयोभूयः प्रियतमपदे गोपयित्वा स्वदेहम् ।
दृष्टे तेन त्वयि नयनयोर्निर्वृतप्रीतिहेतौ
यास्यत्येव क्षणमपि मनस्तत्कथायां न तस्य ॥ ३० ॥

Digitized by Google

वक्तव्यं च स्फुटमिति यदा निर्जनस्थो मुकुन्दः
यत्नायत्नैरतिसुललितैरङ्कितं तत्पदाब्जैः ।
वृन्दारण्यं स्मरसि न कथं श्रीपते ! मच्चकुच्चं
स्नातं स्नातं यदिह न परीरम्भणं कुञ्जिकायाः ॥ ४१ ॥
आकाङ्क्षाया व्यपयति मनो मादृशां वासना सा
शाश्वद्धर्मे सति न भविता हानिरेव क्रमाच्च !
साकाङ्क्षोक्त्या मुरहरपदे सर्वमेतन्निवेद्यं
नोचेत्तस्य प्रमितिजनने केन हेतुस्तवोक्तिः ॥ ४२ ॥
आगन्तव्यं सरसिजदृशा बोधितेन त्वदुक्त्या
नाप्रत्यक्षं प्रमितिकरणं वाक्यमेतन्न युक्तम् ।
स्वीकर्तव्यं नयनविरहापत्तिभीत्येति सर्वै-
र्मानाभावात् दृशि न हि भवेन्मानमन्यद्वितीयात् ॥४३ ॥
बोधस्यैतन्मतविटपिनो मूलमाच्छादितं स्यात्
सङ्क्लिष्टस्यानृतवचनतो यच्चया पूर्वमुक्तम् ।
यच्चस्याकं सततमतनोः शायकक्षुण्णदेहः
प्रामाण्ये स्यात् कुसुमविशिखोऽस्तीति वाक्ये न साक्षी ॥४४॥
मूर्खा एव क्षणिकमनिशं विश्वमाहुर्न धीराः
खेदोऽस्माकं हरिविरहजः सर्वदैवास्ति चित्ते ।
नान्यः शब्दो वचनमपि यत्तादृशं तस्य किन्तु
प्रेमेवास्मिन्प्रियतमगतं तच्च गोपाङ्गनासु ॥ ४५ ॥
शाके शायकवेदषोडशमिते श्रीकृष्णशर्मार्पयन्
स्वानन्दप्रदनन्दनन्दनपदद्वन्द्वारविन्दं हृदि ।

Digitized by Google

चक्रे कृष्णपदाङ्कदूतरचनं विद्वन्मनोरञ्जनं
श्रीलश्रीयुतरामजीवनमहाराजाधिराजाहृतः ॥ ४६ ॥

इति महामहोपाध्याय श्रीकृष्णसार्वभौम विरचितं
पदाङ्कदूतकाव्यं समाप्तम् ।

उद्धवदूतः ।

गोपीबन्धोरनवधिकृपादाद्यदाक्षिण्यसिन्धो-
रादेशेन प्रणयपटुना प्रापितं गोकुलाय ।
गोधुग्वृन्दव्यसनविसरालोकदुःस्थं रहस्थं
मध्ये कृत्य प्रियसहचरीमुद्धवं काचिदूचे ॥ १ ॥
कस्त्वं साधो ! कुवलयदलश्यामविस्तीर्णदृष्टे !
दृष्टे सद्यो भवति भवति स्निग्धमत्यन्तमन्तः ।
किंवा प्रश्नैरहह ! मथुरानाथभुक्तं तदेतत्
यत्ते मौलौ कनककपिशं सौरभोन्नारि वासः ॥ २ ॥
तत् त्वं तत्त्वं मधुपुरपतेलब्धलोभ्यप्रसाद-
स्तद्विश्रम्भस्खलमतिमहत्नेह सन्देहलेशः ।
वक्तव्येतन्मम च किमिदं कथ्यते दर्श्यते वा
जातं यस्मादखिलमधुना हन्त ! हास्यास्पदं नः ॥ ३ ॥
प्रस्थानं ते भवतु भगवन्नत्र वाप्यन्यतो वा
गम्भीरत्वं भजतु स भवानित्यमुत्तानतां वा ।

Digitized by Google

यद्वा तद्वा भवतु विधिना वञ्चितेयं वराकी
यत्ते विज्ञापयति निमिषं पातनीयोऽत्र कर्णः ॥ ४ ॥
कैषा स्त्रीणित् प्रकृतिचपला पामरी कातरा च
ज्यायान् यातो यदुकुलपतेर्वल्लभत्वं क्व च त्वम् ।
विघ्नो मे तदपि भवता भव्य ! नोदासितव्यं
सानुक्रोशं वहति हि मनो दुर्गते दुर्जनोऽपि ॥ ॥ ५ ॥
त्वं कल्याणी ननु कुलबधूः सार्धमन्येन पुंसा
संलापस्ते सपदि समुदाचारमेतुं भिनत्ति ।
जल्पन्नेवं नहि जहि घनश्यामदास्योन्मदानां
लोकातीतं किमपि चरितं केन नालोकितं नः ॥ ६ ॥
अभ्रश्यामं स्मरसि न मनागित्यमुन्नामिणीनां
प्राणत्राणप्रवणमनसी गोदुहो गेहिनीनाम् ।
एताः प्रस्वत्कुसुमशयने शाययित्वा सखीव
मन्दं मन्दं सरसविसिनीपल्लवैर्वीजयन्ति ॥ ७ ॥
सिंहव्याघ्रप्रभृतिभिरपि प्रेक्ष्यमाणाः प्रवाद्यै-
राक्रन्देषु प्रखरकुररीसंसदं शिक्षयन्त्यः ।
एकाकिन्यस्तरुणतिमिरास्तत्पदस्पर्शपुण्ये
वृन्दारण्ये कति युवतयो यामिनीर्यापयन्ति ॥ ८ ॥
पश्यन्त्यश्चिद्दयमविरलस्यन्दमानाश्रुधारा
क्लिन्नाभोगं मम च किमभूर्लक्षितो विस्मयेन ।
गोगोपानां विरमतु कथा नेह भीरस्ति गत्वा
शारङ्गाणामपि वनजुषां पश्य क्रीडत्तमस्मि ॥ ९ ॥

Digitized by Google

राधे ! मन्युं परिहर हरिः पादमूले तवायं
जातं दैवादसदृशमिदं वारमेकं क्षमस्व ।
एतानाकर्णयसि नयवन् ! कुब्जकीरानुवादान्
एभिः क्रूरैर्वयमविरतं वञ्चिता वञ्चिताः स्म ॥ १० ॥
त्वच्चेदक्षैरिह विमुखतामत्र बाले तमाले
प्राणान्मोक्ष्ये वनलतिकया कण्ठमुद्बध्य सद्यः ।
आतङ्को वा क इह भवतां सेवकास्तस्य यूयं
यस्योद्देश्यं न खलु किमपि स्त्रीबधादन्यदस्ति ॥ ११ ॥
पीतप्राणा प्रथममसुना पूतना स्तन्यदात्री
दिष्टस्यान्तं कति न गमिता वेणुगीतेन गोप्यः ।
तस्य प्रीत्या जगति विदितं यत् कृतं यज्ञपत्नीभा
स्वातन्त्र्येण प्रविशति मनस्तत्र तत् किं करोमि ॥ १२ ॥
अश्रुस्निग्धं नयनयुगलं रूढ़रोमाञ्चराजि
प्रत्यङ्गं ते तदलमनया देव दुःशङ्कया नः ।
एतद्दीनोद्धरणपटवे तुभ्यमभ्यर्थनीयं
मत्सन्दिष्टं मुदिर महसि प्रेयसि प्रापयेति ॥ १३ ॥
नन्दो न त्वां त्यजति निमिषं नापि देवी यशोदा
श्रीदामाद्या अपि न शिशवो नापि पौराः सदाराः ।
स त्वं लब्धो रहसि च मया केनचिन्नापि दृष्ट-
स्तन्निर्णीतं किमपि सुकृतं शिष्टमस्माकमस्ति ॥ १४ ॥
दिव्यानद्यावससि दिवसानास्यदं घोषभर्तुः
स्तेनाशङ्के पुरमिदमसि प्रेषितो माधवेन ।

Digitized by Google

एतद्बीजं किमपि बहुधा महिधा भावयन्त्य-
स्तस्याचिन्त्यं किमपि न पुनः कृत्यमालोकयन्ति ॥ १५ ॥
तेन प्राप्तौ सपदि जनकौ पोषकाभ्यां किमाभ्यां
किं गोरक्षैः सखिभिरधुना राजपुत्राः सखायः ।
तस्य द्वारे कति करटिनस्तर्णकादेः क्व चिन्ता
हन्ताभीरीः स्मरतु स कथं संवृतो नागरीभिः ॥ १६ ॥
आस्तामेतन्मम किमनया कूटकृत्यानुवृत्त्या
सारं फल्गु प्रियमथ परं पथ्यमन्यादृशं वा
धर्माधीनैरिति मम वचः पुण्डरीकाक्षसाक्षाद्
आख्यातव्यं यदनुकरणे कुत्रचिन्नैव दोषः ॥ १७ ॥
विख्यातोऽभूर्दिनकतिपयं नन्दसूनुर्यशोदा-
नेत्रानन्दो व्रजजनपतिर्वल्लभो वल्लवीनाम् ।
अद्य ख्यातो मधुपुरपतिर्माधवीप्राणनाथः
सूनुः सौरेरगणितगुणो देवकीनन्दनोऽसि ॥ १८ ॥
गोपीभूभुग्विव तव समो भोगकालः कलानां
भर्तुः कर्तुर्निखिलनयनानन्द इन्दोरिवासीत् ।
तासां मध्ये तदपि रमणी रोहिणीव प्रसिद्धा
सा त्वां नत्वा रहसि परमाकिञ्चना किञ्चिदाह ॥१९ ॥
इत्यत्रत्यैरुपधिभिरपि स्निग्धसम्बोधनं ते
जायेतारुन्तुदमुदयिनी रीतिरन्याद्य यद्वः ।
प्राक्संस्कारास्तदपि यदि मां तेऽनुबध्नन्ति दोषः
क्षन्तव्योऽयं भवतु भवता वाचिकप्रक्रियासु ॥ २० ॥

Digitized by Google

वाक्चातुर्यं त्वयि वत वृथा सन्ततान्तस्वरेण
ज्ञातं चेतश्चरितमखिलं मन्मथेन त्वया च ।
विघ्नस्तिमें तदपि मथुरानाथ ! नेयं विरुद्धा
सन्तापादेर्वचसि विदितं पौनरुक्त्यं न दोषः ॥ २१ ॥
गोरक्षत्वं समजनि यदा तावकीनं तदैव
स्वेच्छन्दत्वं तव तिरयितुं नाथ ! माभूम शक्ताः ।
वश्यः कस्य त्वमथ जगतामीशिता किन्तु वाचा-
माविस्कारैरदय ! हृदयग्रन्थिमुद्घाटयामि ॥ २२ ॥
किन्ते जन्मान्तरमुपगतं पारसश्वारकाले
धौतं नद्याः किमिदमथवा कार्मणं माथुरीणाम् ।
स्निग्धश्यामं यदिह न तनौ यच्च बन्धः घनोर-
प्यत्र प्रेम्णि क्षणकतिपयैर्नाथ ! निर्लेपकोऽसि ॥ २३ ॥
कत्तों कृष्णो नियतमधुना गोकुलं राजधानी-
बन्धुभ्योऽपि प्रगुणमनुना गोदुहो माननीयाः ।
काचिद् गोपी भवति महिषीत्युक्तमग्रे नवा कै-
स्वद्वैदग्ध्ये न तु पिटवनप्रे तवत् कारिताः स्म ॥ २४ ॥
नीते नामन्यपि च भवतः प्रस्नुवाना स्तनाभ्यां
विभ्रत्यङ्गे पुलकिनि भवद्वेणुवेत्रप्रतोदान् ।
सोरस्ताड़ं न वहतु तवाक्रन्दमम्बा कथं वा
यस्मादद्य प्रशमितपरो राजराजेश्वरोऽसि ॥ २५ ॥
तैरुत्साहैः क्व खलु चलितं क्व च ते नर्मवादाः
कण्ठो भग्नः करुणकरुणैस्तात कृष्णेति शब्दैः ।

Digitized by Google

पर्वस्वन्तः किमपि विरुजन्नाममात्रानुकारी
विच्छेदस्ते तमपि कृतवान् नन्दमस्यन्दमेव ॥ २६ ॥
दोहः प्रायो न भवति गवां दोहनं चेन्न पाकः
क्षीराणां स्यात् स भवति यदा दुर्लभं तद्घृतित्वम् ।
दध्नः सिद्धौ क्व खलु मथनं मन्थने क्षोपयोग-
स्तक्रादीनामिति गतिरभूदद्य गोधुग्गृहेषु ॥ २७ ॥
तन्न क्षौणीखुरविलिखनं वप्रभङ्गो न शृङ्ग-
र्नैवास्यन्दी नवजलमुचां घोरहम्बानिनादः ।
कामोन्मादैरुदयति न वा सोपचर्या सपर्या
नामी वाहा मधुपुरपथादन्यदालोकयन्ति ॥ २८ ॥
वत्सालोकस्मरणसुलभप्रस्रवप्लावनीयं
धूलीजालं नयनसलिलैरध्वसु प्लावयन्त्यः ।
त्वानन्विष्य व्रजपुरसरित्तीरभूषु भ्रमन्त्यः
सद्योजातामपि सुरभयो नार्भकान् पाययन्ति ॥ २९ ॥
निःप्रेमाणौ ललितयवसश्यामसीमन्यरण्ये
न्यस्य न्यस्य त्वदनुसृतये चक्षुषी दिक्षु दिक्षु ।
आजिघ्रन्ति व्यथितमनसः किञ्च सिञ्चन्ति बाष्पैः
क्रीडानीपं तव यदुपते ! वत्सला वत्सतर्यः ॥ ३० ॥
भास्वत्कन्याकमलविपिनं कर्णिकाशेषमेतद्
इन्दारण्यद्रुमकिशलयाः पाण्डुपत्री भवन्ति ।
शस्यैः पङ्कैः पिहितमभितस्त्वद्विलासानुकूलं
मूलं धत्ते स तव कमलाक्रान्त केलीकदम्बः ॥ ३१ ॥

Digitized by Google

ये वै गोवर्द्धनधर ! तव स्निग्धगम्भीरघोषैः
केकावाचः स्तिमितनयनास्तेनिरे ताण्डवानि ।
अद्य प्रावृड्घनघनघटागर्जितेऽपि प्रहृष्टे
भग्नग्रीवाः किमपि न हि ते पृच्छमुल्लासयन्ति ॥ ३२ ॥
यस्य स्कन्धो मसृणसुरभिस्तावकैरङ्गसङ्गै-
र्यंत्रास्माकं सिचयनिचयं चोरयन्नुत्थितोऽसि ।
यस्याधस्तात्तव चरणयोश्चक्रचिह्ना धरित्री
धन्यो नीपः समभवदसौ देव ! दोग्धुं दृशौ नः ॥ ३३ ॥
पाण्डुच्छायाः कुसुमरजसा भृङ्गमालाजटालाः
संवीताङ्गाः किशलयरुचा पाटलेनाम्बरेण ।
भोगाभावादपगतरुजः पावनाभ्यासभाजः
सर्वे वृन्दावनविटपिनो योगिचर्यां चरन्ति ॥ ३४ ॥
शृङ्गस्नानप्रियसखसमाकृतिगोरजहिक्काः
प्रत्याख्याय व्रजपुरपथस्योपकण्ठे विशिष्य ।
स्वगोत्रहाख्याः सहसुरभयस्तोकलक्षणादयस्ते
सायं प्रातर्नगरसरणौ चोरवत् सञ्चरन्ति ॥ ३५ ॥
विस्मृत्य त्वन्मधुपुरगतिं वासरान्ते पुरान्तः
श्रीदामादौ विशति विशती हस्तहैयङ्गवीना ।
वत्स क्वासि क्व च मम सुतेत्युच्चदेव भ्रमन्ती
त्वामप्राप्य व्रजपतिवधूः क्रन्दयत्यश्मनोऽपि ॥ ३६ ॥
वीतासङ्गाः शयनवसनस्नानपानाशनादौ
गायन्त्यस्त्वच्चरितगुणिताः सन्ततं गीतगाथाः ।

Digitized by Google

औदासीन्यं किमपि सकला बन्धवृन्दे वहन्तो
गोप्यो लीलाचितिषु भवतो योगिनीवत् भ्रमन्ति ॥३७॥
स्वार्थं नैतत् समुचिततया वच्मि कर्मातितीव्रं
सह्यं यस्मिन्नजनि समये नाथ ! यातः स कालः ।
अद्य तस्यस्त्रिभुवनवशीकारमाधुर्यधूर्ये
त्वच्चातुर्यं न भवति यथा लाञ्छनं तद्विदध्याः ॥ ३८ ॥
एकैकाभिर्विहितमसकृत् तत्तवेहानुगत्यं
यस्मै कस्मिन्नपि गणयति क्रीतमात्मानमन्यः ।
धिग्वैदग्धं तव तदिह ताः स्निग्धुपारे विहाय
स्वैरो वैरी परमसुभ यन्निर्भरं निर्वृतोऽसि ॥ ३९ ॥
कूलक्रोड़े तपनदुहितुः ध्यानपङ्के निमग्नं
यत्नादुत्थापितमथ कृतोपस्क्रियं कौशलेन ।
न्यस्तं पीठे तव चरणयोर्यच्चिह्नं पदं तत्
शालग्रामोपलमिव सदा महिधाः पूजयन्ति ॥ ४० ॥
युक्ता सर्वात्मनि मयि मनः सच्चिदानन्दरूपे
चेतस्तापं जहित न हितः कस्विदेवाङ्गसङ्गः ।
इत्युद्देशान् कथयसि वृथा मादृशां बालिशानाम्
एते हि स्वद्विरहशिखिनः सामिधेनीं भजन्ति ॥ ४१ ॥
वेशे वाम्यं तदपि मुदिरश्याम सावर्ण्यतस्ते
मुग्धा हस्ते मरकतमयी काङ्क्षणश्रेणिरीट्क् ।
अङ्गालेपो मृगमदरसैः स्निग्धनीलं दुकूलं
सर्वाङ्गीनं व्रजपुरजुषामङ्गनानामिदानीम् ॥ ४२ ॥

Digitized by Google

साचादीचां घटयति घनश्याम यत्ते कुतस्तत्
तन्नावण्यं कथय कृतिना केन चित्रेण लेख्यम् ।
अक्रूरस्यागमनदिवसाविद्रया नाथ नष्टं
कुत्र स्वप्नः शिव शिव दृशौ वाष्पदृष्ट्यै परं नः ॥ ४३ ॥
दत्तस्वप्नो भवसि यदि मे दर्शनीयः कदाचिद्
वर्हापीड़ं मधुरमुरलीधाम तद्वाम दध्याः ।
अस्मादन्यद् यदि वितनुषे दीयते दिव्यमुग्रं
पादस्पर्शः पुरमृगदृशां दुर्लभस्तत्तव स्यात् ॥ ४४ ॥
मन्नावेन स्थिरमथ चरं भावयन्त्यो भवत्यः
सन्तुष्यन्तु त्वमिति बहुधा सत्वमस्मानवादीः ।
आख्यातव्यं किमिह भवतः किञ्चिदूनो नवासौ
नैवास्माकं मदयति मनो नाम नीलाम्बरोऽपि ॥ ४५ ॥
व्यक्तीभूतः स्वयमयमसि श्राघनीयः सदृक्षा
ऋज्वीषु त्वं कथमिह परीतोषमस्मासु यायाः ।
तत्तद्बन्धुप्रकरपुरतस्तत्र कापि त्रिवक्रा
धृत्वा यत्त्वामधिनिवसनं नाथ निन्नीचकार ॥ ४६ ॥
गव्यस्तेनः प्रथममुदभूर्वत्सपालश्च पश्चात्
तत्रेदानीं तदनु तदनु छिद्रनौकर्णधारः ।
लुण्ठाकोऽभूरथ कुलबधूजातिजीवार्थसार्थे
धिग्धातारं भवति निहितो येन भूचक्रभारः ॥ ४७ ॥
भक्तिप्रीतिप्रणयसहितं मानदम्भाद्यपेतं
चेतोऽस्माकं गुणवदगुणं गोदुहां देहमेतत् ।

Digitized by Google

विक्रीतं ते युगपदुभयं खीकृतश्च त्वयार्थी
हृद्गृह्णासि त्यजसि च वपुर्नाथ कोऽयं विचारः ॥ ४८ ॥
यत्राधर्मः प्रभवतितरां यत्र भूयाननर्थो
यत्राकामः सपरमुदयी यत्र ते नास्ति मोघः ।
त्यागे तस्मिन्नपि परिजने गोचरे यत् त्वमर्थी
तस्मादर्थी भवति विदुषां पौरुषव्यत्ययेऽपि ॥ ४९ ॥
शैलोद्धर्ता दमितभुजगः पीतदावाग्निचक्रो
माद्यन्नागायुतबलगजाधीशभोजेन्द्रहन्ता ।
स त्वं दोषेऽप्यसति कुरुषे किङ्करीणामभद्रं
वक्तुं नास्ते जन इति न भोः कर्तुमेवं युनक्षि ॥ ५० ॥
लोकातीतं य इह कुरुते कर्म किं धर्मधारा
तेन त्याज्या किमिह विहितं श्रीमता राघवेण ।
त्यक्ता सीता तदपि सुचिरं सेव क्षमा प्रयाभूत्
त्यक्ता यस्मिन्नहनि तु वयं तत्र कुमारतोऽसि ॥ ५१ ॥
व्यावर्तध्वं स्वभवनमितः कुत्र रे यात मुग्धा
ऋज्वीरद्य स्पृशतु स कथं वल्लभः कुञ्जिकायाः ।
संभूय त्वच्चरणकमलस्पर्शलोभेन यान्ती-
रित्थं गोपीः पथि पथि बलाद्ध्वगा अप्यरुन्धन् ॥ ५२ ॥
धीयूषात्मा तव कुलगुरुर्जन्मदातावदातो
माता याभूदियमपि जगत्पावनीति प्रसिद्धम् ।
एकैकन्ते जयति जगदानन्दि चित्रं चरित्रं
कस्मादेवं विरहदहने देव दासीर्जुहोषि ॥ ५३ ॥

Digitized by Google

स्वामी वामो भवति यदि तत्सन्निधौ सञ्चरिष्णुः
पथ्यं प्रत्याययति समयः सोऽयमौशानयानाम् ।
लोकदिष्टं किमपि भवते कुर्वते युक्तवादी
साधुस्तस्मिन्न किमु मथुरामण्डले कश्चिदस्ति ॥ ५४ ॥
येनागत्य त्वमपि मथुरां यानमारोप्य नीतो
यस्याविष्टस्तव चरणयोश्चक्रचिह्ने लुलोठ ।
अस्माकं त्वन्मनसमये सा दशा येन दृष्टा
सोऽपि स्वामिन् ! किमपि करुणाकातरो न ब्रवीति ॥ ५५ ॥
अस्मन्मर्मच्छिदुरमकरोत् कृत्यमत्युत्कटं यत्
कंसस्तेन त्रिभिरपि दिनैस्तत्फलं साधु लेभे ।
त्वामुत्थाप्य त्वरिततुरगं येन यानं वितेने
किञ्चित्तस्य प्रभुवर कृतः श्रूयते नाधुनापि ॥ ५६ ॥
स्वामन् राज. प्रसादावमलत्वेन सक्रान्तसर्व
प्रत्यक्षत्व व्यवधिबहुलं विश्वरूपप्रकाशि ।
आन्ध्यं जन्मावधि जनयताशेषलोकैकरत्नं
हा हा तेन त्वमपि मुषितं तारकं चक्षुषोर्नः ॥ ५७ ॥
सूक्ष्मं सूक्ष्मादपि च कलयन्नन्धवच्चेष्टते यो
नान्ध्यं तस्यात्तिरयति रसैरञ्चिनीनन्दनोऽपि ।
विज्ञातः स त्वमपि रचयन्नेवमङ्ग व्यवस्थां
वक्तीकार्यः कथमिव हृषा किं परं दूषयामि ॥ ५८ ॥
तस्मे चित्तं शरणमपि नः सर्वतो भद्ररूपं
व्याहृत्यास्मान् वसति बलवन्नागरीहृन्दमत्र ।

Digitized by Google

वैदग्ध्यं ते किमिदमधुना तद्बहिर्वीथिकान्ते
वासोरासोत्सवनट विभो दुर्लभो यन्ममापि ॥ ५९ ॥
किं नो दृष्ट्या न किमशनिभिर्भूभृता वाहृताः स्म
किं न भ्रष्टा दवहुतवहैर्दंशिताः किं न सर्पैः ।
प्रेम प्रौढ़ं किमपि जनयन् नव्यलोकांश्च सृष्ट्वन्
अस्मत्येवं कथमपयशो घोरमङ्गीकरोषि ॥ ६० ॥
अस्मत्प्राणास्तवपदनखच्छायनीराजनाय
त्वं यातोऽभूः सपदि यदि ते यान्ति को वा विषादः ।
एकं किन्तु व्यथयति मनस्त्वन्मना किङ्करीणां
प्राणान्निन्ये यदुपतिरिति त्वद्गता किं वदन्ती ॥ ६१ ॥
सङ्कोचो यस्तव गुरुजने यश्च पौराङ्गनासु
व्यक्तीभूतं तदुभयमभूत् कुञ्जिकोपग्रहेण ।
अस्मानेव क्षिपसि सहसा देव दूराद्वीयः
कर्तुं यः पारयति स कृती किं करोत्येवमेव ॥ ६२ ॥
एतस्मादप्यधिकमधिकं यत्तदस्मासु कुर्या
न स्वप्नेऽपि त्वयि विसदृशं चिन्तयत्येतदन्तः ।
दन्ते कृत्वा तृणमिति महासभ्यमभ्यर्थयामि
स्वामित्येवं नहि मधुपुरीं क्षीणमध्यां विदध्याः ॥ ६३ ॥
द्रोणीरादौ मलयजयुताः शोचिताः सञ्चिनुध्वं
वापीर्निम्नीकुरुत यतश्चो नालश्चैवालपूर्णाः ।
सख्यं सख्यो यदि यदुपतौ याति तोयं तदेति
प्रेथो वश्यो मिलति यदि तन्माथुरोर्वन्दयिष्ये ॥ ६४ ॥

Digitized by Google

सौभाग्येन व्रजकुलवधूसार्थसीमन्तरत्नं
या कांसारेरतिगुरुवती स्कन्धमध्यारुरोह ।
सेयं राधा किमिदमिति मामुद्विग्नन्तोऽङ्गुलीभिः
लोकानन्त स्थपितनयनाः साक्षिनो रोदयन्ति ॥ ६५ ॥
यो विद्यायां तपसि भवतो ज्येष्ठएवादिदेवो
माद्यन्मायाविभव भवता वञ्चितः सोऽपि हृष्टः ।
या त्वामम्बा शरणमविग्रहस्त्वकस्यापि तस्या-
स्त्वासुहामा कथय न कथं लोकलज्जा रुणद्धि ॥ ६६ ॥
आदावेव त्रणमुखकारं कृष्ण कल्पान्तभोग्य-
क्लेशारम्भं त्वयि मम महत् पातकं प्रेम मन्ये ।
प्रायश्चित्तं भवति नच मे दुर्गताया विधेयं
तेनैव त्वामहमविरतं सानुतापा स्मरामि ॥ ६७ ॥
मातुर्नापि स्मरणमियता लक्षितं लौकिकं ते
धर्माधीनो यदसि तदपि व्यक्तमेतावतैव ।
किञ्च ब्रूते तव रसिकतां निग्रहः स्वामिनीनां
को जानीते कितव ! भवतः कुत्र तात्पर्यमस्ति ॥ ६८ ॥
तत्त्वज्ञानं कथय शतधा प्रेषय प्रेषलत्वं
चिन्तारत्नं वितर कुरु वा सानुतापप्रसङ्गान् ।
यावद्दोर्भ्यां तव नवघनश्यामलं धाम गाढ़ं
नाश्लिष्यामि त्रुटति नहि मे तावदेवैष तापः ॥ ६९ ॥
लक्ष्मीकान्तं कतिचन चिदानन्दमन्ये विदुस्त्वां
मायाकारं कतिचिदपरे साधकाः सिद्धिमाहुः ।

Digitized by Google

योवाऽन्योवा भव नवघनश्याम तस्यैव धाम्नो
दासीभूता वयमिति परे बन्धकथ्या विकथ्याः ॥ ७० ॥
नायासि त्वं नच नयसि मामात्मनः पादमूलं
नो वा दूतं विसृजसि नवा लेखलेशं ददासि ।
निश्वासाग्निर्निपतति न ते काचिदाश्वासवार्त्ता
कस्मिन्नाथास्मुपहितवती जीवितं धारयामि ॥ ७१ ॥
यत् पूर्वेद्युर्गमनदिवसाद्यानभङ्गाभिलाषी
लक्ष्मीकान्त त्वमपि पतितः पादमूले ममाग्रे । ।
सृष्टोऽक्रूरस्त्वया तदपि न मया नापि नेत्रान्तपीतः
चित्ते शल्यं सविषमिव तन्मामके लग्नमस्ति ॥ ७२ ॥
को जानाति त्वदपहरणक्रूरमक्रूरमास्तं
कः प्रत्येति त्वमपि सहसा गोकुलं त्यक्ष्यसीति ।
त्यक्त्वा मायास्यसि पुनरिदं नाथ ! केनाग्र मेयं
मद्दैवान्यद्यह सुमहादुर्घटं साधयन्ति ॥ ७३ ॥
भूयस्त्वच्चेश्चिलसि महिलासम्प्रदायं विहाय
द्राभ्यां दृग्भ्यां युगपदपि तद्रूपमादौ ग्रहीष्ये ।
आश्लिष्य त्वामद्य ! तदनु सन्दृब्धसम्बन्धहीना
कल्पक्रूरामपि निमिषतां यामिनीं यापयिष्ये ॥ ७४ ॥
यात्राकाले कथमपि चलन्नन्दपत्नीकराब्ज-
व्यस्तन्यस्तेन च सुरुचिरं रोचनाचित्रकेण ।
आशीर्दूर्वाक्षतचितमनुस्मार्यमाणं मुखं ते
सर्वक्लेशापहमपि जगन्नाथ ! मर्म छिनत्ति ॥ ७५ ॥

Digitized by Google

न स्मर्तव्यस्तदयमदयः कर्हिचिद्दर्हचूडो
निश्चित्येति स्पृहयति मनो यावदर्थान्तराय ।
किं ते वैरं विहितमव रे क्षण क्षयन्निवान्त-
र्धारावाहिस्मरणपदवीं गाहसे तावदेव ॥ ७६ ॥
गुञ्जाहारं कतिचन तदा पत्रशृङ्गाणि केचित्
केचिद् वर्हस्तवकमपरे वेत्रमन्ये प्रतोदम्
वंशीं काचित् त्वदधरसुधासारसौरभ्यरम्यां
निन्युर्धन्या निजमविदुषो दीर्घमायुर्मृतास्मि ॥ ७७ ॥
आयास्यामि स्वयमिति पुरः प्रस्थितौ यत् त्वयोक्तं
मय्येवास्तु ध्रुवमिव तदा नाथ ! निःचिन्तमच्चि ।
आस्थामत्र प्रणिहितवती प्राणिमि प्राणबन्धो !
चिन्ताबन्धोऽभवदथ भवेः सत्यसन्धो न वेति ॥ ७८ ॥
सेयं सिन्धुर्विकचकमला कामनं फुल्लमेतन्-
नीपश्चायं कुसुमनमितः श्रूयतं भृङ्गगीतम् ।
स त्वं साहं स च रतिपतिः किं वदामः परन्तं
भावोभिन्नः सपदि विदधे सर्वमन्याद्दगेव ॥ ७९ ॥
योषिल्लक्षं रमय दमय द्वेषिणो दुर्विनीतान्
सम्राड्रेधि प्रणयसुमुखो बन्धुवृन्दं पुराणम् ।
क्लेशानेषा वहतु बहुशः कान्त ! किं तेन वार्तां
कल्याणीं ते भवतु मम तु श्रोतुमेवेदमायुः ॥ ८० ॥
यत्तस्मेऽस्तु त्वयि तु चरितं युक्तिवर्त्म व्यतीतं
सम्पश्यन्ती किमपि किमपि प्राणबन्धो ! विभेमि ।

Digitized by Google

दीना याचे विधिमहमतस्त्वत्कृते मन्मयन्ते
यद्गर्गाद्याः किमपि निपुणे तद्वचः सत्यमस्तु ॥ ८१ ॥
आगः कस्मिन्नहनि न कृतं तिष्ठतापि त्वयेह
प्रस्थानेन प्रकटितमथो वीर ! वैरं वरीयः ।
रुग्नत्वं नो न जयितुमियानेव यत्नस्तवाभूद्
एतच्चेतस्त्वयि तु न गुणादन्यदङ्गीकरोति ॥ ८२ ॥
तुभ्यं दातुं विषमुपनता पूतनाघानि युक्तं
विश्लोकाधिष्वपि समुचितो निग्रहः पूरुषेषु ।
अम्ब योषित् प्रकृतिलघुपाणानन्यहत्तिश्च या ते
तत्रोन्माथे किमपयशसः पातकाद्बान्यदस्ति ॥ ८३ ॥
संभोग्योऽभूर्दिनकतिपयं माद्दशीनामथ त्वं
माथुर्यस्येदिनकतिपयं भुज्यते सख्यमेतत् ।
अस्माभिर्यो भवदनुभवः सोऽपि सर्वात्मना यन्-
निःसंस्कारः समजनि मनो दग्धमेतावतैव ॥ ८४ ॥
तुल्याकारं समनु भवतोरत्र दुःखं सुखञ्च
क्रीड़ाकारी त्वमहमिति नो शब्दभेदोऽपि जातः ।
स त्वं योषित्कुलरतिगुरुः साहमेवं वराकी
सा किं नाहं त्वमसि न स किं नाथ! किं जातमेतत् ॥८५॥
धैर्यात् काचित् कतिचन सखीग्रिघया लज्जयान्या
भीत्या काचित् कतिचन रुषा काचिदालस्यतोऽपि ।
स्वाधीनेऽपि त्वयि रतिगुरौ केलिकुञ्जावलम्बि-
न्यस्वाध्यायाः कति कति निशामाद्दशामत्र नासन् ॥८६॥

Digitized by Google

दूरं दूरादपि च विषमं कञ्चिदेत्य प्रहारं
कुर्वन्नेकं पशुमिव जगन्नाथ ! किं नावधीर्माम् ।
वाटीसीमप्रसरणपटु श्रूयमाणैरजस्रं
किं दुःशीलप्रहरणशतैरङ्गमङ्गं लुनासि ॥ ८७ ॥
सोढव्यं ते सकलमधुना संभृतब्रह्मचर्य्यो
राजर्षित्वं कलयसि यदि स्वीयवंशानुरूपम् ।
लक्ष्म श्रोणिः पुरयुवतिषु श्रूयमाणा नवीना
किं कुर्य्याम स्पृशति हृदयं शासिता सर्वलेव ॥ ८८ ॥
यान्ति प्राणा न हि बहिरमी मुद्यमानाश्च गाढं
सत्यं गत्यन्तरमपि न मे किञ्चिदस्ति स्वसत्याः ।
मन्नं चेतः कुलिशकठिनं त्वय्यनुद्दार्य्यमेतत्
तेनैवाहं भवदनुगतिं संश्रिता किं करोमि ॥ ८९ ॥
किं नो दण्डप्रहररजनीपक्षिणीपञ्चरीत्था
स्फीतस्फीतां विरहविपदं साहयन्मामहासीः ।
दत्तो यस्यै न खलु निमिषो दृष्टिविघ्नोऽपि तस्यै
दूरस्थित्यै वितरसि विभो ! योगपद्याद् युगानि ॥ ९० ॥
स्वामिन्नेकं वचसि भवतः स्वान्तविश्रान्तमन्यत्
कर्म्मण्यन्यन्मधुरिदमभिव्यक्तमन्योऽपि वेद् ।
भूयोभूयस्त्वदति सुधिता नाम गृह्णामि किं ते
तिष्ठत्यस्मिन् जगति यदि नो जीवनस्यानमन्यत् ॥ ९१ ॥
त्वत्सेवासु स्खलनमभवन्मादृशः कस्य किं वा
सेवाधर्मो गहन इति यन्नीतिनिष्ठाः पठन्ति ।

Digitized by Google

तेन त्यागः किमयमुचितो वच्मि सङ्कोचहीना
पान्थो यत्र त्वमसि रसिकैरोचितो नैष पन्थाः ॥ ९२ ॥
पाण्डुच्छायं वपुरिदममी कुन्तलाः क्लान्तभारा
वासोऽप्येवंविधमिति भिदा भिक्षुकीभिः कृतो नः ।
एषा क्रोशाः क्रुति च मथुरा यामि चेदद्य किं तत्-
नेत्रेदन्द्रं न भवति क्रति श्रीमुखालोकनाय ॥ ९३ ॥
कुब्जद्वाराद्दहिरपि यदि प्राणनाथ ! प्रयासि
प्राणैः स्थेयं क्षणमपि तदा नैव मे सत्यमेतत् ।
भूयोभूयो विलुभितवती त्वामिति ध्वस्तलज्जा
दूराद्दूरं कथमतिचिरादाननं दर्शयिष्ये ॥ ९४ ॥
त्वच्चेद्दानीं नगरतरुणीसार्थसर्वस्वभूत-
स्ता अप्येवं तव किमितरास्तुभ्यमद्य स्वदन्ते ।
अत्यौत्सुक्यात्तदपि भवतः सम्मुखी वा यदि स्यां
किं स्यादेतन्न खलु निपुणं भावयन्त्यप्यवैमि ॥ ९५ ॥
न स्यादस्या यदि मम तनोः प्रत्यभिज्ञेयता वा
स्यादेवाथ स्फुटमुभयथा मामकीनो विडम्बः ।
आद्ये नो वः स्मृयति भवतो दृष्टिरौदास्यमुद्राम्
अन्यत्रापि प्रणयलघुता तादवस्थ्यं व्यनक्ति ॥ ९६ ॥
सांमुख्यं ते भवति यदि मे तद्गृहे वा बहिर्वा
सौजन्ये न स्मरसि यदि तत् सा कथा दुर्लभैव ।
पूर्वावस्थास्मरणलघिमा दुर्निवारः सभायाम्
शुद्धान्ते चेच्चतुरतरुणीसार्थसौहार्दभङ्गः ॥ ९७ ॥

Digitized by Google

दूरादेव स्मिततरसुधासिच्यमानाधरौष्ठं
गण्डोद्वृत्तत्पुलककमलाकारविस्फारदृष्टि ।
एह्येहीति स्वयमवशतः प्रेयसः प्रार्थनं या
लेभे तस्यामनतिशयनी माननैवापमृत्युः ॥९८॥
रूक्षा लोकाः कटुकुवचसः स्वालये सर्व एव
क्षीणासि त्वं कथमिति वहिर्ग्राम्यवाचो दहन्ति ।
ग्रामस्यान्ते तपनतनयाकूलमुद्यानमूलं
शून्यं लीलाशरणमपि ते कुत्र तन्निर्वृणोमि ॥ ९९ ॥
वैमुख्यन्ते किमपि मदनो माद्यति क्रूरकर्मा
नर्मालापेष्वपि कुवचनैर्बाधते बन्धुवर्गः ।
चेतो नाथ ! त्वयि विनिहितं वाचमुल्लंघ्य यासा
मासामुक्तिः स्मितकलुषिता कल्पते किं करोमि ॥१००॥
कुल्ले कुल्ले रतिरुपहिता धिक्कृतं धाम धौतं
मग्नं वेणोर्वचसि विहितो बन्धुवाचां विसर्गः ।
दृष्टः स्वामी कपिरिव कृतः प्राणसारोऽसि जारो
हीनोपाया कथमहममूनद्य भूयो नियोक्ष्ये ॥ १०१ ॥
एते नित्यं नवपरिमलोद्गारिणः सन्तु कुल्लाः
सन्तु क्लेशा न च मम तनोरत्र वीभत्सभावः ।
एतद्दृष्ट्वा रमयति हरिर्गूढमागत्य राधाम्
इत्यद्यापि व्रजयुवतयोमन्युमीर्ष्यां वहन्ति ॥ १०२ ॥
राधे राधे कथय कथय त्वय्यसौ नन्दनो मे
बाल्यादेव प्रभृति कुरुते वत्सलो हृत्प्रकाशम् ।

Digitized by Google

द्रष्टव्योऽसौ पुनरपि मया मन्यते कौटग्यं वा
मानिन्यस्वा तव च रुदती पृच्छती दन्दहीति ॥ १०३ ॥
अत्रागच्छ त्वरितमथवा तिष्ठ तत्राब्दलक्षं
शृण्वन्त्येते जनपदजना मुक्तकण्ठा ब्रवीमि ।
यामि स्वर्गं निरयमथवा प्राणिमीह म्रिये वा
श्यामादन्यो नहि नहि नहि प्राणनाथो ममास्ते ॥१०४
राधाबन्धुर्लिखितपठितो विश्रुतो यत्त्वमासीः
साहं साहंकृतिरुद्भवं यत्तवातिप्रियेति ।
लक्ष्मीकान्त ! प्रणयसुधया सिञ्च वा मां नवा त्वम्
एतज्ज्ञातं ननु मम जनुर्धन्य एतावतैव ॥ १०५ ॥
यान्ति प्राणा मम यदि न ते प्रक्ष्यनीयः पुरोधा
देया मह्यं किसलयरुचा पाणिनैव त्वयापः ।
याचे तत्र व्यवधिकृतिनः क्षालनं क्षारनीरः
कर्तव्यं ते मधुपुरबधूपादलाक्षारसस्य ॥ १०६ ॥
सौदत्यङ्गं दलति हृदयं किं नु कुर्वन्ति हन्त !
प्राणाः श्यामाश्रय मम बधाभद्रभागी त्वमेव ।
हा धिक् कौटग् वदसि रसने ! तत्त्वतो यत्तदास्तां
वन्दीभूय स्वयमिह मया मोचितः प्राणनाथः ॥ १०७ ॥
श्याम श्याम स्मर सहचरी मन्दकारी कृतं मे
केनाकस्माद् भ्रमति भुवनं मज्जति द्यौरवन्याम्
काहं काहं क्व मम दयितः कुत्र तस्यैष दासो,
हा हा हा हा ! हरि हरि हरि ! क्षीणमध्य प्रसीद ॥१०८॥

Digitized by Google

इत्युद्बाहुर्विमलपुलकाकम्पनासन्नकण्ठी
छिन्ना मूले पतति भुवि सा हेमवल्लीव यावत्।
शृङ्गारैस्तैः शिशिरसलिलैस्तावदेवोद्ववोऽस्याः
सिञ्चन्नास्यं तदुपरि विभोरुत्तरीयं दुधाव ॥ १०९ ॥
चक्रे चैतन्यनसि चतुरास्ये टकाश्वक्रपाणे-
र्लब्धं यत्स्यात् तदपि यदसौ मामिहैकं न्ययुङ्क्त।
एतत् सम्भावनसमुचितं साध्वभूत्पुण्यं मे
यद्वत्तायामहमधिकृतो नाभितेयं मयैव ॥ ११० ॥
सम्यग्जातं सुचिरविरहज्वालया दूयमाना
सेयं साध्वी विशति परमानन्दधामन्यनन्ते।
मन्वी वैज्ञानिक इति तथा मानमासाद्यमाद्यन्
अद्य स्वीयां मतिपरिणतिं बुद्धवानुद्धवोऽपि ॥ १११ ॥
शृण्वन्नेतन्मधुपुरपतिर्मंस्यते कौतुकं मां
किं वा भावी कथमिव मया दर्श्यतामास्यमस्यै।
ध्यायन्नेतत् पुलकमुकुलारब्धिसस्यन्दतारं
पश्यन्नस्या मुखमकथयत् प्राणिति प्राणितीति ॥ ११२ ॥
नष्टं प्राप्तं निधिमिव मुखं वीक्ष्यमाणोऽयमस्या
भूयः सिञ्चन्मधुपुरपतेरुत्तरीयानिलेन।
उच्चैराह श्रुतिपरिसरे किङ्करं कंसशत्रो-
र्दूतं राधे! त्वयि विनिहितं विद्धिमामुद्धवोऽस्मि॥११३॥
सातिस्वादुर्दवथुदमनो तुल्यपीयूषवाणी
वर्णश्रेणि श्रवणपुटकेनान्तरस्या विशन्ती।

Digitized by Google

की जानीते किमङ्गात परं सत्वरं सापि तन्वी
किङ्किं किङ्किं कथय कथयेत्युत्थिता कौतुकेन ॥ ११४ ॥
आदायास्यै मलयजजलैर्मर्मरीभूतमन्त-
र्ज्ञानाभोगं नयनपयसः प्रोञ्छनात् साञ्जनस्य ।
किञ्च प्रोतं बहुभिरभितः शुष्कशैवालखण्डैः
सारं शौरेरखिलमपि तद्दर्शयामास भूयः ॥ ११५ ॥
पश्चादूचे पुनरयमिदं चेलवल्लीं धुनान
स्तस्मादस्याः शपथशतकैः सन्निहस्तः कथञ्चित् ।
लक्ष्मीर्यस्मान्निवसति बहिस्त्वं तदन्तर्मिमर्मा
मन्योरन्यो भवतु विषयः सा किमेवं विधासि ॥ ११६ ॥
धारावाहि व्यसनकथनाङ्कितवत्याः प्रियायाः
सूत्रासक्तिव्यवधिभयतो यत्र मध्ये मयोक्तम् ।
मौढ्यादेवं मम किमु महानेव न स्यादनर्थ-
स्तस्यायं चेद्वसनपवनः पावनो नाभविष्यत् ॥ ११७ ॥
यस्ते मन्यौ मनसि, हृदये यस्य च त्वं विलीना
मन्यन्ते यच्चरणशरणा भूतिमैन्द्रीं तृणाय ।
यस्यालाभात् पुरयुवतयो नालशैवालशय्याः ॥
सूर्य्यापाये ज्वलितवपुषो यामिनीर्यापयन्ति ॥ ११८ ॥
यस्याद्य त्वद्विरहदहनज्वालया पाण्डुभासो
वासो नीलं गमयति भिदामम्ब नीलाम्बरेण ।
दासो रासोत्सवनटगुरोरस्य सीऽहं समीऽहं
स त्वामावेदयति यदिदं मन्मुखेन प्रतीहि ॥ ११९ ॥

Digitized by Google

दैवादद्य प्रतिपदमितो विप्रतो बन्धुपार्श्वै-
र्देहेनैव द्विजपदमनुप्रापितः संयतोऽस्मि ।
यस्मिन् बाले तपनतनयाकूलकुञ्जान्तराले
चित्तेन त्वं विरमसि न मे किन्तु केलीविनोदः ॥१२०॥
साद्यादीद्या न भवतु चिरं चिन्तिता तेन माभू-
दैवाधीनो गमयति जनः कोऽपि कुत्रापि कालम् ।
बन्दीभूतं मयि तव मनस्त्वय्यपीदं ममेति
द्वाभ्यामाभ्यां मिलनमचिरादावयोः साधनीयम् ॥१२१॥
राधे ! राधे ! क्व चलसि मनाक् तिष्ठ कल्याणि ! कुञ्जे
प्रातर्जातं न हि न हि निशा सावशेषाधुनापि ।
इत्यावेशप्रलपितशतं मन्नतं देवि ! दिग्भ्यः
संप्राप्तास्ते कथयितुममी साक्षिणः सन्ति सभ्याः ॥१२२॥
रुद्धा बन्धुप्रणयपदवी लङ्घिता लोकलज्जा
मूर्ध्नि न्यस्तं पदमयशसः शङ्कितो नापमृत्युः ।
मामाराद्धुं किमिव न कृतं दुष्करं त्वादृशीभि-
स्त्यक्त्वा युष्मान् मम यदुपतेरद्य राज्यं धिगस्तु ॥ १२३ ॥
रम्या हर्म्यावलिरियममी बन्धवः सानुबन्धाः
निर्वैरेयं जयति नगरी गुम्फिता नागरीभिः ।
एषा सम्पत् किमिह न सुखं किन्तु कान्तारकुक्षौ
युष्माभिर्यैः समजनि स मे दुर्लभो हृद्विनोदः ॥ १२४ ॥
नोपेक्ष्यो गुणवति ! तवं स्यादयं चेत् तदानीं
नाहं नासावतिनवघनश्यामलो देहबन्धः ।

Digitized by Google

दुःखं क्वापि क्वचिदपि सुखं यच्छसि क्वापि मोहं
सर्वत्रैवं स्फुरति मम तु त्वन्मयी सृष्टिरेव ॥ १२५ ॥
कुञ्जान्मञ्जीमकरवमुरीकृत्य यन्निर्घृणत्वं
तत्तात्पर्यं विपुलमतयो नापयन्ति क्षतिः का ।
हित्वा वेशं कुवलयदृशां केशमन्यिभ्रुवं वा
चन्तव्या मे न हि कुटिलतेत्येतदुन्नायकं तत् ॥ १२६ ॥
विद्युल्लोलं वपुरिदमितो यौवनादेः कथा का
दृश्यं मिथ्या सकलमिति महासदासोऽपि वेद् ।
किं ते वच्मे स्वयमसुमहं नैव वक्तुं समर्थो
यन्नोपीतत् प्रणयमदिरामत्तमात्मानमेव ॥ १२७ ॥
उद्यन्नोत्रस्खलनमनिशं गोपिते गोपयिष्यन्
राधानाम्नीमकरवमहं सारिकामन्तिकस्थाम् ।
नीता राधे मम मुरलिकेत्येवमादीन्यकाण्डे
वक्तुः सभ्यस्मितजनयितुस्तन्ममासीदृथैव ॥ १२८ ॥
अस्तं प्रस्थापनमपि मया लब्धमुन्निद्रकेण
यस्मिन्नेतन्निहितमथ ते स्वप्नसन्दर्शनाय ।
जाग्रद्भावे भवति भवती भावनीयैव धिङ्मे
तेनाशेषस्मरणशमनो हन्त जाता सुषुप्तिः ॥ १२९ ॥
जाने प्राणेश्वरि मम यथा निर्विवादं तथा ते
सन्तप्तायां युगपदभियान्त्यद्यतन्यो रजन्यः ।
यास्यन्त्येता दिनकतिपयैरङ्गपल्यङ्कभाजोः
सत्यं सत्यं निमिषनिभृतामावयोः सुस्थिता स्याः॥१३०॥

Digitized by Google

ग्रामेयो हसति निभृतं बन्धुवर्गो रुणद्धि
व्रीड़ामन्तर्दधति गुरवो गौरवो भृत्यलोकः।
चित्रीयन्ते किमपि सुजना दुर्जनाः कुत्सयन्ते
श्लाघन्ते मां सदसि रसिकाः सादरं त्वत्कथासु ॥१२१॥
इत्यादिष्टं भुवनगुरुणा गौरवेण क्रियाणाम्
अत्रागन्तुं किमिव शयितुं भोक्तुमप्यक्षमेण।
तामौत्सुक्यादिति स कथयन्नात्मनः पादमूले
निन्नासीनः सुरभिशिशिरं निर्झरं किञ्चिदाप ॥ १२२ ॥
पश्यैतत् किमिति कथयन्सुधारामुदारां
मन्दाकिन्याइव तनुभृतः सुभ्रुवः सुस्थितायाः।
हा हा जातं किमिति चकितः सत्वरं प्रोच्य पादौ
भक्तिश्रद्धासपुलकमुपादाय मूर्ध्ना ववन्दे ॥ १२३ ॥
बुद्ध्वा बद्धाञ्जलिपुटमिमां किञ्चिदाख्यातुकामाम्
इत्याचख्यौ विरमतु परं निष्फलो देवि खेदः।
एतद्दासो नयवति हरेः श्रीमदङ्काधिरूढं
चेतोमूढं न कुरु करुणासागरे सङ्गतासि ॥ १२४ ॥
भास्वानस्तानयमति कृती खेलयन्नम्बरान्त
र्धर्मस्थित्यै भ्रमति भुवने तामसोन्मूलनाय।
प्रादक्षिण्याच्छटिति विनतानन्दनाधीनयानो
रागी चिन्तां न कुरु कुरुते पद्मिनीनां प्रबोधम् ॥१२५॥
गोपीमात्रं घृणलिपिनयान्माधवप्रेमपात्रं
मत्वा यत्त्वामनतिशयिनी दृष्टिरग्ने ममासीत्

Digitized by Google

ज्ञन्तव्यं तद्विधिविधिसुतव्योमकेशाब्दिपुची-
कृत्यः पाशे पशुरिव तव प्रेम्नि बद्धो यदस्ति ॥ १३६ ॥
मातर्मातर्जय जय जगन्मोहनं मोहयन्त्याः
कस्ते तत्त्वं कलयतु न यद्दे दगर्भोऽपि वेद ।
मन्तव्योऽसौ परिजनतया वल्लभस्येति तस्यै
वारं वारं तदनु दधिरे तेन दण्डप्रणामाः ॥ १३७ ॥
सर्वाङ्गीनं पुलकमुदभूदस्रु मग्ने च दृष्टौ
कण्ठो भग्नस्वर इव वचः पर्यवस्थानशून्यम् ।
तस्यास्तस्याप्यजनि युगपद्यानकाले तदानीं
मुग्धा मूर्च्छन्यभवदुभयोरद्भुता पुष्यदृष्टिः ॥ १३८ ॥
आमन्त्र्यैकस्तदनु सकलं घोषमुत्कण्ठमानः
सद्यो राधारमणचरणप्रेक्षणाय प्रतस्थे ।
मन्त्रं चिन्तामणिमिव परा चिन्तयन्ती चिराय
प्रेयः सूक्तं वनभुवि घनानन्दमग्नावतस्थे ॥ १३९ ॥
नानारामप्रणयि-सुमनःसङ्गसौभाग्यभाजा
जाद्यापाये सुरभिसमयस्थायिना माधवेन ।
राधाबन्धोरुपहृतमिति प्रेममाध्वीकमेतन्-
निर्विघ्ने न श्रवणपुटकैः पुण्यवन्तः पिबन्तु ॥ १४० ॥
विचारपारदृश्वानः क्षतं क्षम्यधिया मया ।
करुणार्द्राः करिष्यन्ति शुद्धसुद्धवदूतकम् ॥ १४१ ॥

इति तालितनगरनिवासि श्रीमाधवकवीन्द्र भट्टाचार्य्य-
विरचितं उद्धवदूतं खण्डकाव्यं सम्पूर्णम् ।

Digitized by Google

चौरपञ्चाशिका ।

—०::०—

अद्यापि तां कनकचम्पकदामगौरीं
फुल्लारविन्दवदनां तनुलोमराजीम् ।
सुप्तोत्थितां मदनविह्वललालसाङ्गीं
विद्यां प्रमादसुखितामिव चिन्तयामि ॥ १ ॥
अद्यापि तां अग्निसुखीं नवयौवनाढ्यां
पीनस्तनीं पुलरहं यदि गौरकान्तिम् ।
पश्यामि मन्मथशरानलपीड़ितानि
गात्राणि सम्प्रति करोमि सुशीतलानि ॥ २ ॥
अद्यापि तां यदि पुनः कमलायताक्षीं
पश्यामि पीवरपयोधरभारखिन्नाम् ।
सम्पीड्य बाहुयुगलेन पिबामि वक्त्रम्
उन्मत्तवन्मधुकरः कमलं यथेष्टम् ॥ ३ ॥
अद्यापि तां निधुवनक्लमनिःसहाङ्गीम्
आपाण्डु गण्डपतितालककुञ्चिताक्षीम् ।
प्रच्छन्नपापकृतमन्तरमावहन्तीं
कण्ठावसक्तमृदुबाहुलतां स्मरामि ॥ ४ ॥
अद्यापि तां सुरतजागरघूर्णमानां
तिर्य्यक्खलत्तरलतारकमावहन्तीम्

Digitized by Google

शृङ्गारसारकमलाकरराजहंसीं
व्रीड़ावनम्रवदनामुरसि स्मरामि ॥ ५ ॥
अद्यापि तां सुरततापवसूत्रधारीं
पूर्णेन्दुसुन्दरमुखीं मदविह्वलाङ्गीम्
तन्वीं विशालजघनां स्तनभारखिन्नां
व्यालोलकुन्तलकलापवतीं स्मरामि ॥ ६ ॥
अद्यापि तां मसृणचन्दनचर्चिताङ्गीं
कस्तूरिकापरिमलेन विजृम्भिगन्धाम् ।
अर्धेन्दुरेखपरिशीलितभालरेखां
मुग्धाभिरामनयनां मनसे स्मरामि ॥ ७ ॥
अद्यापि तां निधुवने मधुपानपात्रीं
लीढ़ाम्बरां क्षणतनुं चपलायताक्षीम् ।
काश्मीरपङ्कसुरनाभिकृताङ्गरागां
कर्पूरपूगपरिपूर्णमुखीं स्मरामि ॥ ८ ॥
अद्यापि तां क्षणमपत्रपदिरापराग-
प्रस्वेदविह्वलितं वदनं प्रियायाः ।
अन्ते स्मरामि रतिखेदविलोलनेत्रं
राहुपरागपरिमुक्तमिवेन्दुबिम्बम् ॥ ९ ॥
अद्यापि तन्मुखशशी परिवर्तते मे
रात्रौ मयि श्रुतमति क्षितिपालपुत्र्या ।
जीवेति मङ्गलवचः परिहृत्य कोपात्
कर्णे कृतं कनकपत्रमनालपन्त्या ॥ १० ॥

Digitized by Google

अद्यापि तत् कनककुण्डलघृष्टमास्यम्
तस्याः स्मरामि विपरीतरताभियोगे ।
आन्दोलनश्रमजलस्फुटसान्द्रबिन्दु
मुक्ताफलप्रकरविच्छुरितं प्रियायाः ॥ ११ ॥
अद्यापि तत्प्रणयभङ्गुरदृष्टिपातं
तस्याः स्मरामि रतिविभ्रमगात्रभङ्गम् ।
वस्त्राञ्चलेन परिघर्षिपयोधरान्तं
दन्तच्छदं दशनखण्डनमण्डनञ्च ॥ १२ ॥
अद्याप्यशोकनवपल्लवरक्तहस्तां
मुक्ताफलप्रचयचुम्बितचूचुकाग्राम् ।
अन्तःस्मितोच्छ्वसितपाण्डुरगण्डदेशां
तां वल्लभां रहसि सम्बलितां स्मरामि ॥ १३ ॥
अद्यापि तत् कुसुमरेणुसुगन्धिमिश्रं
न्यस्तं स्मरामि नखरक्षतलक्ष्म तस्याः ।
आकृष्टहेमरुचिराम्बरमुत्थितायाः
लज्जावशात् करधृतं न कृतोव्रजन्त्याः ॥ १४ ॥
अद्यापि तां विधृतकज्जललोलनेत्रां
पृथ्वीप्रभिन्नकुसुमाकुलकेशपाशान् ।
सिन्दूरसम्बलितमौक्तिकहारभाराम्
आबद्धहेमकटिकां रहसि स्मरामि ॥ १५ ॥
अद्यापि तां धवलवेश्मनि रत्नदीप-
मालामयूखपटलैर्गलितान्धकारैः ।

Digitized by Google

सुप्ताश्च मे रहसि हास्यमुखीं प्रसन्नां
लज्जाभरार्द्रनयनां परिचिन्तयामि ॥ १६ ॥
अद्यापि तां गलितबन्धनकेशपाशां
स्रस्तस्रजं स्मितसुधामधुराधरोष्ठीं
पीनोन्नतस्तनयुगोपरि चारु चुम्बन्
मुक्तावलिं रहसि लोलदृशं स्मरामि ॥ १७ ॥
अद्याप्यहं विरहवह्निनिपीड़िताङ्गीं
तन्वीं कुरङ्गनयनां सुरतैकपात्रीम् ।
नानाविचित्ररतभङ्गनमावहन्तीं
तां राजहंसगमनां सुदतीं स्मरामि ॥ १८ ॥
अद्यापि तां विरहितां कुचभारनम्रां
मुक्ताकलापविमलीकृतकण्ठदेशाम् ।
तां केलिमन्दिरगतां कुसुमायुधस्य
कान्तां स्मरामि रुचिरोज्वलधूमकेतुम् ॥ १९ ॥
अद्यापि चाटुशतगोपितस्मितन्तु
तस्याः स्मरामि सुरतक्लमविह्वलायाः ॥
अव्याजनिस्तनितकातरकाकुकण्ठ-
सङ्कीर्णवर्णरुचिरं वदनं प्रियायाः ॥ २० ॥
अद्यापि तां सुरतघूर्णनिमीलिताक्षीं
स्रस्ताङ्गयष्टिगलितां गुरुकेशपाशाम् ।
शृङ्गारवारिकमलाम्बुजराजहंसीम्
जन्मान्तरे निधुवनेऽप्यनुचिन्तयामि ॥ २१ ॥

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

उन्मत्तः स च राजपुत्रनिवहस्ते वन्दिनस्ताः कथाः
सर्वं यस्य वशादगात् स्मृतिपथं कालाय तस्मै नमः॥३८॥
यत्रानेकः क्वचिदपि गृहे तत्र तिष्ठत्यथैको
यत्राप्येकस्तदनु बहवस्तत्र नैकोऽपि चान्ते ।
इत्थञ्चेमौ रजनिदिवसौ दोलयन् द्वाविवाद्यौ
कालः काष्ठा भुवनफलके क्रीड़ति प्राणिसारैः ॥ ३९ ॥
आदित्यस्य गतागतैरहरहः संक्षीयते जीवनं
व्यापारैर्बहुकार्य्यभारगुरुभिः कालो न विज्ञायते ।
दृष्ट्वा जन्मजराविपत्तिमरणं त्रासश्च नोत्पद्यते
पीत्वा मोहमयीं प्रमादमदिरामुन्मत्तभूतञ्जगत् ॥ ४० ॥
रात्रिः सैव पुनः स एव दिवसो मत्वा मुधा जन्तवो
धावन्त्युद्यमिनस्तथैव निभृतं प्रारब्धतत्तत्क्रियाः ।
व्यापारैः पुनरुक्तभूतविषयैरित्थं विधेनामुना
संसारेण कदर्थिता वयमहो मोहं न जानीमहे ॥ ४१ ॥
न ध्यातं पदमीश्वरस्य विधिवत्संसारविच्छित्तये
स्वर्गद्वारकपाटपाटनपटुर्धर्मोऽपि नोपार्जितः ।
नारीपीनपयोधरोरुयुगलं स्वप्नेऽपि नालिङ्गितं
मातुः केवलमेव यौवनवनच्छेदे कुठारावयम् ॥ ४२ ॥
नाभ्यस्ता भुवि वादिहृन्दमनी विद्या विनीतोचिता
खड्गाग्रैः करिकुम्भपीठदमनैर्नाकं न नीतं यशः ।
कान्ताकोमलपल्लवाधररसः पीतो न चन्द्रोदये
तारुण्यङ्गतमेव निष्फलमहो शून्यालये दीपवत् ॥ ४३ ॥

Digitized by Google

विद्या नाधिगता कलङ्करहिता वित्तञ्च नोपार्जितं
शुश्रूषापि समाहितेन मनसा पित्रोर्न सम्पादिता
आलोलायतलोचना युवतयः स्वप्नेऽपि नालिङ्गिताः ।
कालोऽयं परपिण्डलोलुपतया काकैरिव प्रेषितः ॥ ४४ ॥
वयं येभ्यो जातास्चिरपरिगताएव खलु ते
समा येषां हृद्याः स्मृतिविषयतां तेऽपि गमिताः ।
इदानीमेतेस्मत्प्रतिदिवसमापन्नपतना
गता स्तुल्यावस्थां सिकतिलनदीतीरतरुभिः ॥ ४५ ॥
आयुर्वर्षशतं नृणां परिमितं रात्रौ तदर्द्धं गतं
तस्यार्द्धस्य परस्य चार्द्धमपरं बालत्ववृद्धत्वयोः ।
शेषं व्याधिवियोगदुःखसहितं सेवादिभिर्नीयते
जीवे वारितरङ्गचञ्चलतरे सौख्यं कुतः प्राणिनाम् ॥ ४६ ॥
क्षणं बालो भूत्वा क्षणमपि युवा कामरसिकः
क्षणं वित्तैर्हीनः क्षणमपि च सम्पूर्णविभवः ।
जराजीर्णैरङ्गैर्नटइव वलीमण्डिततनुः
नरः संसारान्ते विशति यमधानीयवनिकाम् ॥ ४७ ॥

यतिब्रह्मपतिसम्वादः ।

त्वं राजा वयमप्युपासितगुरुप्रज्ञाभिमानोन्नताः
ख्यातस्त्वं विभवैर्यशांसि कवयो दिक्षु प्रतन्वन्ति नः ।
इत्थं मानधनातिदूरमुभयोरप्यावयोरन्तरं
यद्यस्मासु पराङ्मुखोऽसि वयमप्येकान्ततोनिस्पृहाः ॥ ४८ ॥

Digitized by Google

अहौ वा हारे वा बलवति रिपौ वा सुहृदि वा
मणौ वा लोष्ट्रे वा कुसुमशयने वा दृषदि वा।
तृणे वा स्त्रैणे वा मम समदृशो यान्ति दिवसाः
क्वचित्पुण्येऽरण्ये शिवशिवशिवेति प्रलपतः ॥ ४८ ॥
एकाकी निस्पृहः शान्तः पाणिपात्रोदिगम्बरः।
कदा शम्भो गविष्यामि कर्मनिर्मूलनक्षमः ॥ ५० ॥
पाणिं पात्रयतां निसर्गशुचिना भैक्षेण सन्तुष्यताम्
यत्र क्वापि निषीदतां बहुतृणं विश्वं मुहुः पश्यताम्।
अत्यागेऽपि तनोरखण्डपरमानन्दावबोधस्पृहां
मर्त्याः कोऽपि शिवप्रसादसुलभां सम्प्राप्स्यते योगिनाम् ॥ ५१ ॥
अर्थानामीशिषे त्वं वयमपि च गिरामीश्महे यावदर्थं
शूरस्त्वं वादिदर्पज्वरशमनविधावक्षयं पाटवं मे।
सेवन्ते त्वां धनाढ्या मतिमलहतये मामपि श्रोतुकामा
मय्यप्याख्या न ते चेत्त्वयि मम नितरामेव राजन्! गतासीत्॥५२
वयमिह परितुष्टा वल्कलैस्त्वं दुकूलैः
समइह परितोषो निर्विशेषो विशेषः।
सतु भवतु दरिद्रो यस्य तृष्णा विशाला
मनसि च परितुष्टे कोऽर्थवान् को दरिद्रः ॥ ५३ ॥
फलमलमशनाय स्वादु पानाय तोयं
शयनमवनिपृष्टे वाससी वल्कले च।
धनलवमधुपानभ्रामिसर्वेन्द्रियाणा
मविनयमनुमन्तुं नोत्सहे दुर्जनानाम् ॥ ५४ ।

Digitized by Google

अश्नीमहि वयं भिक्षामाशावासो वसीमहि।
शयीमहि महीपृष्ठे कुर्वीमहि किमीश्वरैः ॥ ५५ ॥
न नटा न विटा न गायका न च तथ्येतरवादतत्पराः।
नृपसंसदि नाम के वयं स्तनभारानमिता न योषितः ॥ ५६ ॥
विपुलहृदयैरीशैः कैश्चिज्जगज्जनितं पुरा
विधृतमपरैर्दत्तं चान्यैर्विजित्य तृणं यथा।
इह हि भुवनान्यन्ये धीराश्चतुर्दश भुञ्जते
कतिपयपुरस्वाम्ये पुंसां कएष मदज्वरः ॥ ५७ ॥
अभुक्तायां यस्यां क्षणमपि न यातं नृपशतैः
भुवस्तस्या लाभे कइह बहुमानः खलु भृताम्।
तदंशस्याप्यंशे तदवयवलेशेऽपि पतयो
विषादे कर्तव्ये विदधति जड़ाः प्रत्युत मुदम् ॥ ५८ ॥
परेषां चेतांसि प्रतिदिवसमाराध्य बहुधा
प्रसादं किंनेतुं विशसि हृदय! क्लेशमफलम्।
प्रसन्ने त्वय्यन्तः स्वयमुदितचिन्तामणिगुणे
विविक्ते सङ्कल्पे किमभिलषितं पुष्यति न ते ॥ ५९ ॥
परिभ्रमसि किं मुधा क्व च न चित्तं विश्राम्यतां
स्वयम्भवति यद्यथा भवति नान्यथा तत्तथा।
अतीतमपि न स्मरन्नपि च भाव्यसङ्कल्पयन्
न तर्कितगमागमाननुभवस्व भोगानिह ॥ ६० ॥
एतस्मादिरमेन्द्रियार्थगहनादायासकादाश्रयात्
श्रेयोमार्गमशेषदुःखशमनव्यापारदक्षं क्षणात्।

Digitized by Google

आत्मीभावमुपैहि सत्यज निजां कल्लोललोलां मतिं
मा भूयो भज भङ्गुराभवरतिं चेतः प्रसीदाधुना ॥ ६१ ॥
मोहं मार्जय तामुपाश्रय रतिं चन्द्रार्धचूड़ामणौ
चेतः स्वर्गतरङ्गिणीतटभुवि व्यासङ्गमङ्गीकुरु
कोवा वीचिषु बुद्बुदेषु च तड़ित्लेखासु च श्रीषु च
जालाग्रेषु च पन्नगेषु च सरिद्वर्गेषु च प्रत्ययः ॥ ६२ ॥
चेतश्चिन्तय मा रमां सकृदिमामस्थायिनीमाश्रया
भूपालभ्रुकुटीकुटीरविहरव्यापारपण्याङ्गनाम् ।
कन्याकञ्चुकिताः प्रविश्य भवनद्वाराणि वाराणसी
रथ्यापंक्तिषु पाणिपात्रपतितां भिक्षामपेक्षामहे ॥ ६३ ॥
अग्रे गीतं सरसकवयः पार्श्वयो र्दाक्षिणात्याः
पश्चाल्लीलावलयरणितं चामरग्राहिणीनाम् ।
यद्यस्त्येवं कुरु भवरसास्वादने लम्पटत्वं
नोचेच्चेतः प्रविश सहसा निर्विकल्पे समाधौ ॥ ६४ ॥
प्राप्ताः श्रियः सकलकामदुघास्ततः किं
न्यस्तं पदं शिरसि विद्विषतां ततः किम् ।
सम्मादिताः प्रणयिनोविभवास्ततः किं
कल्पस्थितास्तनुभृतान्तनवस्ततः किम् ॥ ६५ ॥
भक्तिर्भवे मरणजन्मभयं हृदिस्थं
स्नेहो न बन्धुषु च मन्मथजा विकाराः
संसर्गदोषरहिताविजना वनान्ता
वैराग्यमस्ति किमतः परमर्थनीयम् ॥ ६६ ॥

Digitized by Google

तस्मादनन्तमजरं परमं विकासि
तद्ब्रह्म चिन्तय किमेभिरसद्विकल्पैः ।
यस्यानुषङ्गिण इमे भुवनाधिपत्य
भोगादयः कृपणलोकमता भवन्ति ॥ ६७ ॥
पातालमाविशसि यासि नभोविलंघ्य
दिङ्मण्डलं भ्रमसि मानस ! चापलेन ।
भ्रान्त्यापि जातु विमलं कथमात्मनीनं
न ब्रह्म संस्मरसि निर्वृतिमेषि केन ॥ ६८ ॥

नित्यानित्यविचारः ।

किं वेदैः स्मृतिभिः पुराणपठनैः शास्त्रैर्महाविस्तरैः
स्वर्गग्रामकुटीनिवासफलदैः कर्मक्रियाविभ्रमैः ।
मुक्त्वैकं भवदुःखभाररचनाविध्वंसकालानलं
स्वात्मानन्दपदप्रकाशकलनं शेषा वणिग्वृत्तयः ॥ ६९ ॥
गात्रं सङ्कुचितं गतिर्विगलिता भ्रष्टा च दन्तावली
दृष्टिर्नश्यति वर्धते वधिरता वक्त्रञ्च लालायते ।
वाक्यं नाद्रियते च बान्धवजनो भार्या न शुश्रूषते
हा कष्टं ! पुरुषस्य जीर्णवयसः पुत्रोऽप्यमित्रायते ॥ ७० ॥
वर्णं सितं समवलोक्य शिरोरुहाणां
स्थानं जरापरिभवस्य तदेव पुंसाम् ।
आरोपिताखिलशैकलं परिहृत्य यान्ति
चाण्डालकूपमिव दूरतरं तरुण्यः ॥ ७१ ॥

Digitized by Google

यावत्स्वस्थमिदं शरीरमरुजं यावज्जरा दूरतो
यावच्चेन्द्रियशक्तिरप्रतिहता यावत् क्षयो नायुषः ।
आत्मश्रेयसि तावदेव विदुषा कार्यः प्रयत्नो महान्
सन्दीप्ते भवने तु कूपखननं प्रत्युद्यमः कीदृशः ॥ ७२ ॥
तपस्यन्तः सन्तःकिमधिनिवसामः सुरनदीं
गुणोदारान्दारानुत परिचरामः सविषयान् ।
पिबामः शास्त्रौघानुत विविधकाव्यामृतरसान्
न विद्मः किं कुर्मः कतिपयनिमेषायुषि जने ॥ ७३ ॥
दुराराध्यः स्वामी तुरगचलचित्ताः क्षितिभुजो
वयश्च स्थूलेक्षाः सुमहति पदे बद्धमनसः ।
जरा देहे मृत्युर्हरति दयितं जीवितमिदं
सखे ! नान्यच्छ्रेयोजगति विदुषामत्र तपसः ॥ ७४ ॥
रम्यं हर्म्यतलं न किं वसतये श्राव्यं न गेयादिकं
किं वा प्राणसमासमागमसुखं नैवाधिकं प्रीतये ।
किन्तु भ्रान्तपतङ्गपक्षपवनव्यालोलदीपाङ्कुर
च्छायाचञ्चलमाकलय्य सकलं सन्तो वनान्तङ्गताः ॥ ७५ ॥

शिवार्चनपद्धति ।

आसंसारं त्रिभुवनमिदं चिन्वतां तात तादृक्
नैवास्माकं नयनपदवीं श्रोत्रमार्गं गतोवा ।
योऽयं धत्ते विषयकरिणीगाढ़गूढ़ाभिमानः
क्षीवस्यान्तःकरणकरिणः संयमालानलीलाम् ॥ ७६ ॥

Digitized by Google

जीर्णएव मनोरथाश्च हृदये यातश्च तद्यौवनं
हन्ताङ्गेषु गुणाश्च बन्ध्यफलतां याता गुणज्ञैर्विना।
किं युक्तं सहसाभ्युपैति बलवान् कालः कृतान्तोऽक्षमी
न ध्यातं मदनान्तकाङ्घ्रि युगलं मुक्तेस्त्वनान्यागतिः॥७७॥
महेश्वरे वा जगतामधीश्वरे जनार्दने वा जगदन्तरात्मनि।
न वस्तुतो मे प्रतिपत्तिरस्ति तथापि भक्तिस्तरुणेन्दुशेखरे॥७८॥

स्फरत्स्फारज्योत्स्नाधवलिततले क्वापि पुलिने
सुखासीनाः शान्तध्वनिषु रजनीषु व्युसरितः।
भवाभोगोभग्नाः शिवशिवशिवेत्युच्चिवचसः
कदा यास्यामोऽन्तर्गतबहुलबाष्पाकुलदृशः॥ ७९॥
वितीर्णे सर्वस्वे तरुणकरुणापूर्णहृदया
स्मरन्तः संसारं विरसपरिणामावधिगतम्।
कदा पुण्यारण्ये परिगतशरच्चन्द्रकिरणा
स्त्रियामा नेष्यामो हरचरणचित्तैकशरणाः॥ ८०॥
कदा वाराणस्याममरतटिनीरोधसि वसन्
वसानः कौपीने शिरसि निदधानोऽञ्जलिपुटम्।
अये गौरीनाथ! त्रिपुरहर! शम्भो! त्रिनयन!
प्रसीदेति क्रोशन्निमिषमिव नेष्यामि दिवसान्॥ ८१॥
स्नात्वा गाङ्गैः पयोभिः शुचिकुसुमफलैरर्चयित्वा विभो! त्वां
ध्येये ध्यानं निवेश्य स्थितिधरकुहरग्रावशय्यानिषण्णः।
आत्मारामः फलाशी गुरुवचनरतस्त्वत्प्रसादात् स्मरारे!
दुःखं मोक्षे कदाहं समकरचरणे पुंसि सेवासमुत्थम्॥८२॥

Digitized by Google

महीशय्या शय्या विपुलमुपधानं भुजलता
वितानञ्चाकाशं व्यजनमनुकूलोऽयमनिलः ।
स्फुरद्दीपश्चन्द्रो विरतिवनितासङ्गमुदितः
सुखं शान्तः शेते मुनिरतनुभूतिर्नृपइव ॥ ८३ ॥

अवधूतचर्य्या ।

कौपीनं शतखण्डजर्जरतरं कन्था पुनस्तादृशी
नैश्चिन्त्यं निरपेक्ष्यभैक्ष्यमशनं निद्रा श्मशाने वने ।
स्वातन्त्र्येण निरंकुशं विहरणं स्वान्तं प्रशान्तं सदा
स्थैर्य्यं योगमहोत्सवेऽपि च यदि त्रैलोक्यराज्येन किम् ॥ ८४ ॥
भूः पर्य्यङ्को निजभुजलता कन्दुकः खं वितानं
दीपश्चन्द्रोविरतिवनितालब्धसङ्गप्रमोदः ।
दिक्कान्ताभिः पवनचमरैर्वीज्यमानः समन्तात्
भिक्षुः शेते नृपइव भुवि त्यक्तसर्वस्पृहोऽपि ॥ ८५ ॥
ब्रह्माण्डो मण्डलीमात्रं को लोभोऽयं मनस्विनः
शफरीस्फुरितेनाब्धे क्षुब्धता जातु जायते ॥ ८६ ॥
यदासीदज्ञानं स्मरतिमिरसंस्कारजनितं
तदा दृष्टं नारीमयमिदमशेषं जगदिति ।
इदानीमस्माकं पटुतरविवेकाञ्जनजुषां
समीभूता दृष्टिस्त्रिभुवनमपि ब्रह्म मनुते ॥ ८७ ॥
रम्याश्चन्द्रमरीचयस्तृणवती रम्या वनान्तस्थली
रम्यं साधुसभा समागमसुखं काव्येषु रम्याः कथाः ।

Digitized by Google

कोपोपाहितवाष्पविन्दुतरलं रम्यं प्रियाया मुखं
सर्वं रम्यमनित्यतामधिगतं चित्ते न किञ्चित् पुनः ॥८८॥
भिक्षाशी जनमध्यसङ्गरहितः स्वायत्तचेष्टः सदा
स्नानादानविभिन्नवर्णरहितः कश्चित्तपस्वी स्थितः ।
रथ्याकीर्णविशीर्णजीर्णवसनैराच्छूतककन्थाधरो
निर्मानो निरहंकृतिः शमसुधाभोगैकबद्धस्पृहः ॥ ८९ ॥
मातर्मेदिनि ! तात मारुत ! सखे ज्योतिः ! सबन्धो जल !
भ्रातर्व्योम ! निबद्धएष भवतामग्रे प्रणामाञ्जलिः ।
युष्मत्सङ्गवशोपजातसुकृतोद्रेकस्फुरन्निर्मल
ज्वालापास्तसमस्तमोहमहिमा लीये परे ब्रह्मणि ॥ ९० ॥
स्वादिष्टं मधुनो घृताच्च रसवद्यत् प्रस्रवत्यक्षरं
दैवीवागमृतात्मनो रसवतस्तेनैव तृप्ता वयम् ।
कुक्षौ यावदिमे भवन्ति धृतये भिक्षाहृताः शालयः
तावद्दास्यकृतार्जनैर्नहि धनैर्वृत्तिं समीहामहे ॥ ९१ ॥
निवृत्ता भोगेच्छा पुरुषबहुमानो विगलितः
समानाः स्वर्याताः सपदि सुहृदो जीवितसमाः ।
शनैर्यष्ट्युत्थानं घनतिमिररुद्धे च नयने
अहो भ्रष्टः ! कायस्तदपि मरणोपायचकितः ॥ ९२ ॥
हिंसाशून्यमयत्नलभ्यमशनं वायुः कृतो वेधसा
व्यालानां पशवस्तृणाङ्कुरभुजः पुष्टा स्थलीशायिनः ।
संसारार्णवलङ्घनक्षमधियां वृत्तिः कृता सा नृणां
यामन्वेषयतां प्रयान्ति सहसा सर्वे समाप्तिं गुणाः ॥९३॥

Digitized by Google

क्लेशः काणः खञ्जः श्रवणरहितः पुच्छविकलो
व्रणी पूयस्निग्धः कृमिकुलशतैरावृततनुः
क्षुधाक्षामो जीर्णः पिवरकृतकपालार्दितगलः।
शुनीमन्वेति श्वा हतमपि निहन्त्येव मदनः॥ ९४॥

मृत्पिण्डो जलरेखया वलयितः सर्वोऽप्ययं नश्वरः
स्वयीकृत्य तमेव संयुगशतैराज्ञां गणाः भुञ्जते।
दह्यन्ते ददतोऽथवा किमपरे क्षुद्रा दरिद्रा भृशं
धिग्धिक् कापुरुषाधमान् धनलवं तेभ्योऽपि वाञ्छन्ति ये॥९५॥

ददतु ददतु गालीर्गालिमन्तो भवन्तः
वयमपि तदभावाद्गालिदानेऽसमर्थाः।
जगति विदितमेतद्दीयते विद्यमानं
नहि शशकविषाणं कोऽपि कस्मै ददाति॥ ९३॥

पुरा विद्वत्तासीदमलिनधियां क्लेशहतये
गता कालेनासौ विषयसुखसिद्धौ विषयिणाम्।
इदानीं सम्प्रेक्ष्य क्षितिलवभुजःशास्त्रविमुखान्
अहो कष्टं! सापि प्रतिदिनमधोऽधः प्रविशति॥ ९७॥

स जातः कोऽप्यासीन्मदनरिपुणा मूर्द्धि धवलं
कपालं यस्योच्चैर्विनिहितमलङ्कारविधये।
नृभिः प्राणत्राणप्रवणमतिभिः कैश्चिदधुना
नमद्भिः कः पुंसामयमतुलदर्पज्वरभरः॥ ९८॥

यदा किञ्चिज्ज्ञोऽहं द्विपइव मदान्धः समभवं
तदा सर्वज्ञोऽस्मीत्यभवदवलिप्तं मम मनः।

Digitized by Google

यदा किञ्चित् किञ्चिद्बुधजनसकाशादधिगतं
तदा मूर्खोऽस्मीति ज्वरइव मदो मे व्यपगतः ॥ ९९ ॥
माने म्लायिनि खण्डिते च वसुनि व्यर्थे प्रयातेऽर्थिनि
क्षीणे बन्धुजने गते परिजने नष्टे धने यौवने
युक्तं केवलमेतदेव सुधियां यज्जह्नुकन्यापयः
पूतग्रावगिरीन्द्रकन्दरदरीकुञ्जे निवासः क्वचित् ॥ १०० ॥

इति श्रीभर्तृहरिविरचितं वैराग्य शतकं समाप्तम्।

सूर्यशतकम्।

रश्मिवर्णनम्।

जम्भारातीभकुम्भोद्भवमिव दधतः सान्द्रसिन्दूररेणुं
रक्ताः सप्तैरिवोधैरुदयगिरितटीधातुधाराद्रवस्य।
आयान्त्या तुल्यकालं कमलवनरुचेवारुणा वो विभूत्यै
भूयासुर्भासयन्तो भुवनमभिनवा भानवो भानवीयाः ॥ १ ॥
भक्तिप्रह्वाय दातुं मुकुलपुटकुटीकोटरक्रोड़लीनां
लक्ष्मीमाकर्षुकामाइव कमलवनोद्घाटनं कुर्वते ये
कालाकारान्धकारानननपतितजगत्त्रासध्वंसकर्त्र्याः
कल्याणं वः क्रियासुः किसलयरुचयस्ते करा भास्करस्य॥२॥
गर्भेष्वभ्रोरुहाणां शिखरिषु च शिताग्रेषु तुल्यं पतन्तः
प्रारम्भे वासरस्य व्युपरतिसमये चैकरूपास्तथैव।

Digitized by Google

निष्पर्य्यायं पतन्तस्त्रिभुवनभवनप्राङ्गणे पान्तु युष्मान्
उष्मानं सन्तताध्वश्रमजमिव भृशं विभ्रतो ब्रध्नपादाः ॥ ३ ॥
प्रभ्रश्यत्युत्तरीयत्विषि तमसि समुद्दीक्ष्य वीताह्नतीन् प्राग्
जन्तूंस्तन्तून् यथा यानतनु वितनुते तिग्मरोचिर्मरीचीन् ।
ते सान्द्रीभूय सद्यः क्रमविगददगाग्रादगालीविशालं
शश्वत्सम्पादयन्तोऽम्बरममलमलं मङ्गलं वो दिशन्तु ॥ ४ ॥
न्यक् कुर्वन्नोषधीशे मुषितरुचि शुचेरोषधीः प्रोषिताभा
भास्वद्भावोन्नतेन प्रथममिव कृताभ्युन्नतिः पावकेन ।
पक्षच्छेदव्रणासृक्स्रुतइव दृषदो दर्शयन् प्रातरद्रेः
आताम्रस्तीव्रभानोरनभिमतनुदे स्तान्नभस्युन्नमो वः ॥ ५ ॥
शीर्णघ्राणाङ्घ्रिपाणीन् घृणिभिरपघनैर्घर्घराव्यक्तघोषान्
दीर्घाघ्रातानघौघैः पुनरपि घटयत्येक उल्लाघयन् यः ।
घर्मांशोस्तस्य वोऽन्तर्द्विगुणघनघृणानिघ्ननिर्विघ्नवृत्तेः
दत्तार्घाः सिद्धसङ्घैर्वदधतु घृणयः शीघ्रमंहोविघातम् ॥ ६ ॥
बिभ्राणा वामनत्वं प्रथम मथ तथैवांशवः प्रांशवो वः
क्रान्ताकाशान्तरालास्तदनु दश पूरयन्तस्ततोऽपि ।
ध्वान्तादाच्छिद्य देवद्विष इव बलितो विश्वमाश्वग्रुवानाः
कृच्छ्राण्युच्छ्रायहेलावहसितहरयो हारिदश्वा हरन्तु ॥ ७ ॥
उद्गाढेनारुणिम्ना विदधति बहुलं येऽरुणस्यारुणत्वं
मूर्द्धीभूतो खलीनच्छतरुधिररुचो ये रथाश्वाननेषु ।
शैलानां शेखरत्वं श्रितशिखरिशिखास्तन्वते ये दिशन्तु
प्रेङ्खन्तः खे खरांशोः खचितदिनमुखास्ते मयूखाः सुखं वः ॥ ८ ॥

Digitized by Google

दत्तानन्दाः प्रजानां समुचितसमयाकृष्टसृष्टैः पयोभिः
पूर्वाङ्के विप्रकीर्णा दिशि दिशि विरमत्यङ्क संहारभाजः।
दीप्तांशोर्दीर्घदुःखप्रभवभयोदन्वदुत्तारनावो
गावो वः पावनानां परमपरिमितां प्रीतिमुत्पादयन्तु ॥ ९ ॥
बन्धध्वंसैकहेतुं शिरसि नतिवशाबद्धसन्ध्याञ्जलीनां
लोकानां ये प्रबोधं विदधति विपुलाम्भोजषण्डाशयेव।
ते युष्माकं स्वचित्तप्रथितपृथुतरप्रार्थनाकल्पवृक्षाः
कल्पन्तां निर्विकल्पं दिनकरकिरणाः केतवः कल्मषस्य ॥ १० ॥
धारा रायोधनायापदिसपदिकरालम्बभूताः प्रपाते
तत्त्वालोकैकदीपास्त्रिदिवपतिपुरःप्रस्थितो वीथ्य एव।
निर्वाणोद्योगियोगिप्रशमनिजतनुहारि वेत्रायमाणा
स्त्रायन्तांतोव्रभानोर्दिवसमुखसुखारश्मयः कल्मषाद्रेः ॥ ११ ॥
प्राचि प्रागाचरन्त्योऽनतिचिरमचले चारुचूडामणित्वं
कुर्वन्त्योरोचनाम्बुप्रचुरमिव दिशामुच्चकैश्चर्चनाय।
चाटूत्कैश्चक्रनाम्नां चतुरमविचलैर्लोचनैरर्च्यमानाः
चेष्टन्तां चिन्तितानामुचितमचरमाश्चण्डरोचीरुचो वः ॥ १२ ॥
एकं ज्योतिर्द्वयो द्वे त्रिजगति गदितान्यब्जजास्यैश्चतुर्भि
र्भूतानां पञ्चमं यान्यलमृतुषु तथा षट्सु नानाविधानि।
युष्माकं तानि सप्तत्रिदशमुनिनुतान्यष्टदिग्भाञ्जि भानोः
यान्ति प्राङ्के नवत्वं दश दधतु शिवं दीधितीनां शतानि ॥ १३ ॥
आवृत्तिभ्रान्तविश्वाः श्रममिव दधतः शोषिणः स्वेषणैव
ग्रीष्मे दावाग्नितप्ता इव रसमसकृद्ये धरित्र्या धयन्ति।

Digitized by Google

ते प्रावृषात्तपानातिशयरुज इवोद्वान्ततोया हिमर्त्तौ
मार्त्तण्डस्य प्रचण्डाश्चिरमशुभभिदे भीषवो वो भवन्तु ॥ १४ ॥
तन्वाना दिग्वधूनां समधिकमधुरालोकरम्यामवस्था
मारूढप्रौढिलेशोत्कलितकपिलिमालंकृतिः केवलैव ।
उज्जृम्भाभोजनेत्रद्युतिनि दिनमुखे किञ्चिदुद्भिद्यमाना
अंशुश्रेणीव तासां दिशतु दशशतो शर्म घर्मत्विषो वः ॥ १५ ॥
मौलीन्दोर्मैषमोषीद्द्युतिमिति वृषभाङ्केन यः शङ्कितेव
प्रत्यग्रोद्घाटिताभ्रोरुहकुहरगुहासंस्थितेनेव धात्रा ।
क्षणे न ध्वान्तक्षणाखतनुपरिभवत्रस्नुनेव स्तुतोऽलं
त्राणाय स्तात्तनीयानपि तिमिररिपोः स त्विषामुद्गमो वः॥ १६ ॥
विस्तीर्णैर्व्योमदीर्घाः सपदि दश दिशोव्याप्तवेलाभसोऽब्धीन्
कुर्वद्भिर्दृश्यमानां नगनगरगणाभोगपृथ्वीञ्च पृथ्वीं ।
पश्चिम्युच्छास्यते यैरुषसि जगदपि ध्वंसयित्वा तमिस्रा
मुस्रावि स्रंसयन्तु द्रुतमनभिमतं ते सहस्रत्विषो वः ॥ १७ ॥
अस्तव्यस्तत्वशून्यो निजरुचिरनिशानश्वरः कर्त्तुभीशो
विश्वं वेश्मेव दीपः प्रतिहततिमिरं यः प्रदेशे स्थितोऽपि ।
दिक्कालापेक्षयासौ त्रिभुवनमटतस्तिग्मभानोर्नवाख्यां
यातः प्रातक्रतव्यां दिशि दिशतु शिवं सोऽर्चिषामुद्गमो वः॥१८॥
मागान् म्लानिं मृणालीमृदुरितिदययेवाप्रविष्टोऽहिलोकं
लोकालोकस्य पार्श्वं प्रतपति न परं यस्तदाख्यार्थमेव ।
ऊर्द्धं ब्रह्माण्डखण्डस्फुटनभयपरित्यक्तदैर्घ्योद्युसौम्नि
स्वेच्छावश्यावकाशावधिरवतु स वस्तापनोरोचिरोघः ॥ १९ ॥

Digitized by Google

अश्यामः कालएको न भवति भुवनान्तेऽपि वीतेऽन्धकारे
सद्यः प्रालेयपादो न विलयमचलश्चन्द्रमाश्चाभ्युपैति।
बन्धः सिद्धाञ्जलीनां नहि कुमुदवनस्यापि यत्रोज्झिहाने
तत्प्रातः प्रेक्षणीयं दिशतु दिनपतेर्धाम कामाधिकं वः॥ २०॥
यत्कान्तिं प्रङ्कजानां न हरति कुरुते प्रत्युताधिक्यरम्यां
नो धत्ते तारकाभां तिरयति नितरामाशु यन्नित्यमेव।
कर्त्तुं नालं निमेषं दिवसमपि परं यत्तदेकं त्रिलोक्याः
चक्षुः सामान्यचक्षुर्विसदृशमघभिद्भास्वतस्ताम्रहोवः॥ २१॥
क्ष्मां क्षेपीयः क्षपाश्रः शिशिरतरलसप्तर्षतर्षादृतेव
द्रागाशा नेतुमाशादिरदकरसरः पुष्कराणां विबोधम्।
प्रातः प्रोल्लङ्घ्य विष्णोः पदमपि घृणये वातिवेगाद्वरीय
स्तद्दामद्योतमाना दहतु दिनपतेर्दुर्निमित्तं द्युतिर्वः॥ २२॥
नो कल्पापायवायोरदयरयदलत् क्ष्माधरस्यापि गम्या
गाढ़ोन्नीर्णोज्ज्वलश्रीरहनि न रहिता नो तमः कज्जलेन।
प्राप्तोत्पत्तिः पतङ्गान्न पुनरुपगता भीषमुष्णत्विषो वो
वर्तिः सैवान्यरूपा सुखयतु निखिलद्वीपदीपस्य दीप्तिः॥ २३॥
निःशेषाशावपूरप्रवणगुरुगुणश्लाघनीयस्वरूपा
पर्य्याप्ता नोदयाद्रौ दिनगमसमयोपप्लवेऽप्युन्नतैव।
अत्यन्तं यानभिज्ञा क्षणमपि तमसा साकमेकत्र वस्तुं
ब्रह्मस्येद्धा रुचिर्वोरुचिरिव रुचितस्यात्मये वस्तुनोऽस्तु॥ २४॥
विभ्राणः शक्तिमाशु प्रशमितबलवत्तारकौर्जित्यगुर्वीं
कुर्वाणो लीलयाधः शिखिनमपि लसच्चन्द्रकान्तावभासम्।

Digitized by Google

आदध्यादन्धकारे रतिमतिशयिनीमावहन् वीक्षणानां
बालो लक्ष्मीमपारामपरइव गुहोऽहर्पतेरातपो वः ॥ २५ ॥
तीव्रं निर्वाणहेतुर्यदपि च विपुलं यत् प्रकर्षेण चाणु
प्रत्यक्षं यत् परोक्षं यदिह यदपरं नश्वरं शाश्वतञ्च ।
यत् सर्वस्य प्रसिद्धं जगति कतिपये योगिनो यद्विदन्ति
ज्योतिस्तद्दिप्रकारं सवितुरवतु वो बाह्यमाभ्यन्तरञ्च ॥ २६ ॥
ज्योत्स्नांसाक्तत्सपाण्डुद्युतितिमिरमसौशेषकल्माषमीषत्
जृम्भोद्भूतेन पिङ्गं सरसिजरजसा सन्ध्यया शोणशोचिः ।
प्रातः प्रारब्धकाले सकलमिव जगच्चित्रमुन्मीलयन्ती
कान्तिस्तीक्ष्णत्विषोऽक्ष्णांमुदमुपनयतान्मूलिकेवातुलां वः ॥ २७ ॥
आयान्ती किं सुमेरोः सरणिरुणिता पाद्मरागैःपरागैः
आहोस्वित्स्वस्य माहारजनविरचिता वैजयन्ती रथस्य ।
माच्छिष्ठी प्रष्ठवाहावलिविधृतशिरश्चामरालीनु लोकैः
आशङ्क्यालोकितैवं सवितुरघनुदे स्यात् प्रभाते प्रभा वः ॥ २८ ॥
ध्वान्तध्वंसं विधत्ते न तपति नितरां नातिरूपं व्यनक्ति
न्यक्त्वं नीत्वापि नक्तं न वितरतितरां तावदक्ष्णस्विषं यः ।
स प्रातर्भाविरंसोदसकलपटिमा पूरयन् युष्मदाशा
माशाकाशावकाशावतरणतरुणप्रक्रमोऽर्कप्रकाशः ॥ २९ ॥
रत्नानां मण्डनाय प्रभवति नियतोद्देशलब्धावकाशं
वक्षेर्दोषादि दग्धुं निजजड़िमतया कर्त्तुमानन्दमिन्दोः ।
यत्तु त्रैलोक्यभूषाविधिरघदहनं श्लाघ्यमुद्भ्याशु तद्धो
बाहुल्योत्पाद्य कार्याधिकतरमवतादेकमेवार्कतेजः ॥ ३० ॥

Digitized by Google

श्रीलक्ष्मीविजिह्म श्रुतिजड़रसनं विप्लितप्राणवृत्ति
स्वव्यापाराद्यमत्वक् परिमुषित मनः खासमाधावशेषम् ।
विस्रस्ताङ्गं पतित्वा स्वपदपहरतादप्रियं वोऽर्कजन्मा
क्रालव्यालावलीढं जगदगद इवेत्यापयन् प्राक् प्रतापः ॥ २१ ॥
निःशेषं नैशमभ्रः प्रसभमपनुदन्नश्रुलेशानुकारि
स्तोकस्तोकापनीतारुणरुचिरचिरादस्तदोषानुषङ्गः ।
दाता दृष्टिं प्रसन्नां त्रिभुवननयनस्याशु युञ्जन्विरुद्धं
बध्नाद् ब्रह्मस्य सिद्धाञ्जनविधिरपरः प्राक्तनोऽर्चिः प्रचारः ॥ २२ ॥
भूत्वा जन्मस्य भेत्तुः ककुभि परिभवारम्भभूः शुम्भमानोः
विभ्राणा वज्रभावं प्रसभमभिनवाम्भोजजृम्भा प्रगल्भा ।
भूषाभूयिष्ठशोभात्रिभुवनभवनस्याशुवैभाकरी प्राग्
विभ्रान्ति भ्राजमाना विभवतु विभवोद्भूतये सा विभा वः ॥ २३ ॥
संसक्तं सिक्तमूलादभिनवभुवनोद्यानकौतूहलिन्या
यामिन्या कन्ययेवामृतकरकलशावर्जितेनामृतेन ।
अर्कालोकः क्रियाद्वो मुदमुदयगिरेश्चक्रवालालवालाद्
उद्यन्बालप्रवालप्रतिमरुचिरुहः पादपप्राक्प्रवालः ॥ २४ ॥
भिन्नं भासारुणस्य क्वचिदभिनवया विद्रुमाणां त्विषेव
भिन्नं नक्षत्ररत्नद्युतिनिकरकरालान्तरालं क्वचिच्च ।
अन्तर्निःशेषकृष्णप्रियमुदधिमिव ध्वान्तराशिं पिबंस्ता
दौर्वः पूर्वोऽप्यपूर्वोऽग्निरिव भवदघप्लुष्टयेऽर्कावभासः ॥ २५ ॥
गन्धर्वैर्गद्यपद्यव्यतिकरितवचो हृद्यमातोद्यवाद्यैः
यो देवो नारदाद्यैर्मुनिभिरभिनुतो वेदवेद्यैर्विभिद्य ।

Digitized by Google

आसाद्यापाद्यते यं पुनरपि च जगद्यौवनं सद्य उद्यन्
उद्योतोद्योतितद्यौर्यतु दिवसकृतो सावद्यानिवोऽद्य ॥३६॥
आरालैश्चन्द्रकान्तैश्चुतति मिरतया भानवात्तारकाणाम्
एणाङ्कालोकलोपादुपहृतमहसामोषधीनां लयेन।
आरादुत्प्रेक्ष्यमाणाचणमुदयतटान्तर्हितस्याहिमांशोः
आभा प्राभातकीवोऽवतुनतुनितरान्तावदाविर्भवन्ती ॥३७॥
सानौ सा नौदयेनारुणितदलपुनर्यौवनानां वनानाम्
आलीमालोढ़पूर्वा परिकृतकुहरोपान्तनिम्नातनिम्ना।
भावोभावोपशान्तिं दिशतु दिनपतेर्भासमाना समाना
राजी राजीवरेणोः समसमयमुदेतीव यस्या वयस्या ॥३८॥
उज्जृम्भाभोरुहाणां प्रभवति पयसां या प्रियै नोष्णतायै
पुष्णात्यालोकमात्रं नतु दिशति दृशां दृश्यमाना विघातम्।
पूर्वाद्रेरेव पूर्वन्दिवमनु च पुनः पावनी दिक्सुखानां
एनां स्नेनीविभासीन्नुदतनुतिपदैकाक्षदंप्राक्षनी वः ॥३९॥
वाचां वाचस्पतेरप्यचलभिदुचिता चार्यकाणां प्रपञ्चैः
वैरिञ्चानां तथोच्चारितरुचिर ऋचामाननानां चतुर्णाम्।
उच्चेतार्चासु वाच्यच्युतिशुचिचरितं यस्य नोचै र्विविच्य
प्राचं वर्चश्चकासच्चिरमुपचिनुतात्तस्य चण्डार्चिषो वः ॥४०॥
मूर्द्धप्रद्रेर्घातुरागस्तरुषु किशलयो विद्रुमोघः समुद्रे
दिक्नातङ्गोत्तमाङ्गेष्वभिनवनिहितः सान्द्रसिन्दूररेणुः।
सौम्ये व्योम्नश्च हेम्नः सुरशिखरिभुवो जायते यः प्रकाशः
श्रोणिन्नाऽसोखरांशोरुषसि दिशतु वः शर्म्मशोभैकदेशः ॥४१॥

Digitized by Google

अस्ताद्रीशोत्तमाङ्गे स्थितशशिनि तम: कालकूटे निपीते
याति व्यक्तिं पुरस्तादरुणकिशलये प्रत्युष: पारिजाते ।
उद्यन्त्यारक्तपीताम्बरविशदतरोद्दीप्तिता तीक्ष्णभानो:
लक्ष्मीर्लक्ष्मीरिवास्तु स्फुटकमलपुटोपाश्रया श्रेयसे व: ॥४२॥
नोदन्वान् जन्मभूमिर्नतदुदरभुवो बान्धवा: कौस्तुभाद्या
यस्या: पाणौ न पद्मं नच नरकरिपूरस्थलीवासवेश्म ।
तेजोरूपा परैव त्रिषु भुवनतटेष्वादधाना व्यवस्थां
सा श्रीश्रेयांसि दिश्यादशिशिरमहसोमण्डलाग्रोद्गता व: ॥४३॥

अश्ववर्णना ।

रत्नस्तम्बेषु हेमोपलपटलमलं लाघवादुत्पतन्त:
पातङ्गापङ्क्तिवग्नाजितपवनजवा वाजिनस्ते जगन्ति ।
येषां वीतान्यचिह्नोन्वयमपि वहतां मार्गमाख्याति मेरा
वुद्यद्वुहामदीप्तिद्यु मणिमणिशिलावेदिकाजातवेदा: ॥४४॥
प्रुष्टा: पृष्टैंशुपातैरतिनिकटतया दत्तदाहातिरेकै:
एकाहाक्रान्तकृत्स्नत्रिदिवपथपृथुश्वासशोषा: श्रमेण ।
तीव्रोदन्वास्वरन्तामहितविहतये सप्तय: सप्तसप्ते
रभ्यासाकाशगङ्गाजलशबलगलावर्जिताग्राणना व: ॥४५॥
मत्वाऽन्यान् पार्श्वतोऽस्थान् स्फटिकतटदृषद्दृष्टदेहाद्रवन्ती
व्यस्तेऽहन्यस्तसन्धेयमिति मृदुपदा पद्मरागोपलेषु ।
साटश्यात् दृश्यमूर्त्तिर्मरकतदृषदि क्लिष्टसूता सुमेरो:
मूर्द्धन्याहत्तिलब्धध्रुवगतिरवतु ब्रह्मवाहावली व: ॥४६॥

Digitized by Google

हेलालोलं वहन्तौ विषधरदमनस्याग्रजैनावकृष्टां
स्वर्वाहिण्याः सुदूरं जनितजवपयःस्यन्दनस्य स्वदेन ।
निर्व्याजं तापमाने हरितिमनि निजेस्फीतफेनाहितश्रीः
श्रेयांस्यश्वपङ्क्तिः समयतु यमुनेवापरा तापनी वः ॥ ४७ ॥
मार्गोपान्ते सुमेरोर्नुवतिकृतनतौ नाकधात्रां निकाये
वीक्ष्य व्रीड़ावतीनां प्रतिकुहरमुखं किन्नरीणां मुखानि ।
सूतेऽसूयत्यपीषज्जड़गतिवहतां कन्धरार्द्धैर्वलद्भिः
वाहानां व्यस्यताहः सममसमहरेर्ङ्खेषितं कल्मषाणि ॥ ४८ ॥
धुन्वन्तो नीरदालीर्निजरुचिहरिताः पार्श्वयोः पत्त्रतुल्या
स्तानूत्तानैः खलीनैः खचितमुखरुचःस्रोतता लोहितेन ।
उड्डीयेव व्रजन्तो वियति गतिवशादर्कवाहाः क्रियासुः
क्षेमं हेमाद्रिहृद्यद्रुमशिखरशिरः श्रेणिशाखाशुका वः ॥ ४९ ॥

सारथिवर्णना ।

प्रातः शैलाग्रङ्गेरजनिजवनिकापायसंलक्ष्य लक्ष्मीः
विच्छिद्याधूर्वपुष्पाञ्जलिमुडुनिकरं सूत्रधारायमाणः ।
यामेष्वङ्केष्विवाङ्कः कृतरुचिषु चतुर्ष्वेव यातः प्रतिष्ठा
मध्यात् प्रस्तावयन् वो जगदटनमहानाटिकां सूर्यसूतः ॥५०॥
आक्रान्त्यावाह्यमानं पशुमिव हरिणां वाहकोऽग्र्योहरीणां
भ्राम्यन्तं पक्षपाताज्जगति समरुचिः सर्वकर्मैकसाक्षी ।
शत्रुं नेत्रश्रुतीनामवजयति वयोज्येष्ठभावे समेऽपि
स्थात्रा धात्रां निधिर्यः सभवदघनुदे नूतनस्तादनूरुः ॥५१॥

Digitized by Google

दत्तार्घैर्दूरनम्रै र्विनयति विनयतो वीक्षितः सिद्धसङ्घैः
सामर्थ्यं सारथिर्वः स दशशतरुचेः सातिरेकं करोतु।
आपीय प्रातरेव प्रततहिमपयः स्यन्दिनीरिन्दुभासो
यः काष्ठादीपनोऽग्नेर्जडित इव भृशं सेवते पृष्ठतोऽर्कम् ॥५२॥
मुञ्चन् रश्मीन् दिनादौ दिनगमसमये संहरंश्च स्वतन्त्रः
स्तोत्रप्रख्यातवीर्यो विरतहरिपदाक्रान्ति वज्राभियोगः।
कालोत्कर्षात्प्रभुत्वं प्रसभमधिपतौ योजयन् यो द्विजानां
सेवाप्रीतेन पूष्णा स्वसम इव कृतस्तायतां सोऽरुणो वः ॥५३॥
प्रातः श्यामालतायाः परशुरिव तमोऽरण्यवह्नेरिवार्चिः
प्राच्येवाग्रे ग्रहीतुं ग्रहकुमुदवनं प्रागुदस्तो ग्रहस्तः।
ऐक्यं भिन्दन् द्युभूम्योरवधिरिव विधातेव विश्वप्रबोधं
वाहानां वोविनेता व्यपनयतु विपन्नाम धामाधिपस्य ॥ ५४ ॥
पौरस्त्यस्तोयदर्त्तोः पवन इव पतन् पावकस्येव धूमो
विश्वस्येवादिसर्गः प्रणव इव परं पावनं वेदराशेः।
सन्ध्यानृत्योत्सवेच्छोरिव मदनरिपोर्नन्दिनान्दीनिनादः
सौरस्याग्नेसुखंवो वितरतु विनतानन्दनः स्यन्दनस्य ॥ ५५ ॥
पर्य्याप्तं तप्तचामीकरकटकतटेश्लिष्टशीतेतरांशो
रासीदत् स्यन्दनाश्वानुकृतिमरकते पद्मरागायमाणः।
यः सोत्कर्षां विभूषां कुरुत इव कुलक्ष्माभृदीशस्य मेरोः
एनां स्वश्चाय दूरं समयतु स गुरुः काद्रवेयद्विषो वः ॥ ५६ ॥
नीत्वाश्वान् सप्तकक्षा इव नियमवशं वैत्तकल्पप्रतोद
स्तूर्णं ध्वान्तस्य राशावितरजन इवोत्सारितैः दूरभाजि।

Digitized by Google

पूर्वं प्रष्ठो रथस्य क्षितिभृदधिपतीन् दर्शयंस्त्रायतां व
स्त्रैलोक्यास्थानदानोद्यतदिवसपतेः प्राक् प्रतीहारपालः ॥५७॥
वह्निन् जातं विकाशीक्षणकमलवनं भासिनो भासि वक्षे
तातं नत्वाम्बुपार्श्वान्नय यम महिषं राक्षसा वीक्षिताः स्थ ।
सम्मान् सिञ्च प्रचेतः पवन भज जवं वित्तपा वेदितस्त्वं
वन्देशर्व्वेति जल्पन् प्रतिदिग्रमधिपान् पातु पूष्णोऽग्रणीर्वः॥५८
पाशानाशान्तपालादरुण वरुणतो मा ग्रहीः प्रग्रहार्थं
तृष्णां क्षणस्य चक्रे जहिहि नहि रथो याति मे नैकचक्रः ।
योक्तुं योग्यं किमुच्चैःश्रवसमभिलषस्यष्टमं हन्त्रशत्रो
स्यक्तान्यापेक्षविश्वोपकृतिरिति रविः शास्ति यं सोऽवताद्वः ।५९॥
नोमूर्च्छां क्षिप्रवाञ्छः श्रमविवशवपुर्नैवनाप्यास्व शोषी
पान्थः पथ्यतराणि क्षपयतु भवतां भास्वतोऽग्रेसरः सः ।
यः संश्रित्यत्रिलोकीमटति पटुतरैस्ताप्यमानो मयूखैः
आरादारामरेखामिवहरितमणिश्यामलामम्बपंक्तिम् ॥ ६० ॥
शीदन्तोऽन्तर्निमज्जज्जड़खुरमुषलाः सैकते नाकनद्याः
स्कन्दन्तःकन्दराली कनकगिरिवरिणो मेखलासु स्खलन्तः ।
दूरं दूर्वास्थलोत्का मरकतहरिदि स्थास्नवो यत्र याताः
पूष्णोऽश्वाः पूरयंस्तैस्तदवतु जवनैर्हृद्गतेनाग्रगो वः ॥ ६१॥
पीनोरःप्रेरिताभ्रैश्चरमखुरपुटाग्रस्थितैः प्रातरद्रा
वादीर्घांगैरुदस्तो हरिभिरपगतासङ्गनिःशब्दचक्रः ।
उत्तानानूरुमूर्द्धावनतिहठभवद्दिप्रतीपप्रणामः
प्राङ्मेरोर्यो विधत्तांसवितुरवतरन् व्योमवीथीं रथो वः ॥६२ ॥

Digitized by Google

उत्कीर्णस्वर्णरेणुद्रुतसुरदलितापार्श्वयोः शश्वदश्वैः
अश्रान्तभ्रान्तचक्रभ्रमनिखिलमिलन्नेत्रि निम्ना भरेण ।
मेरोर्मूर्धन्यघं वो विघटयतु रवेरेकवीथी रथस्य
स्रोणोदन्ताम्बुरिक्तप्रकटितपुलिनोद्भूसरा स्वर्धुनी वः ॥ ६३ ॥
ध्वान्तोद्यध्वंसदीक्षाविधिगुरु वहता प्राक्सहस्रंकराणां
अर्यम्णा यो गरिम्णः पदमतुलमुपानीयताध्यासनेन ।
सश्रान्तानां नितान्तं भरमिव मरुतामत्तमाणां विसोढुं
स्कन्धात् स्कन्धं व्रजन् वो व्रजिनविजितये भास्वतः स्यन्दनोऽस्तु॥६४
योक्त्रीभूतान् युगस्य ग्रसितुमिवपुरो दन्दशूकान् दधानो
हेधाव्यस्ताम्बुवाहावलिविहितहृहत्यत्तविक्षेपशोभः
सावित्रः स्यन्दनोऽसौ निरतिशयरयप्रीणितानूरुरेनः
क्षेपीयो वो गरुत्मानिव हरतु हरीच्छाविधेयप्रचारः ॥ ६५॥
धूर्ध्वस्ताग्रग्रहाणि ध्वजपटपवनान्दोलितेन्दूनि दूरं
राहौ ग्रासाभिलाषादनुसरति पुनर्दत्तचक्रव्यथानि ।
श्रान्ताश्वश्वासहेलाधुतविबुधधुनीनिर्झराम्भांसि भद्रं
देयासुर्वोदवीयो दिवि दिवसपतेः स्यन्दनप्रस्थितानि ॥६६॥
अक्षे रक्षां निवध्य प्रतिसरवलयैर्योजयन्त्यो युगाग्रं
धूस्तम्भे दग्धधूपाः प्रतिहतसुमनो गोचरे कूबरस्य ।
चर्चाचक्रे ददत्यो मलयजरजसा सिद्धसाध्यस्त्रिसन्ध्रं
वन्दन्तेयं द्युमार्गे स दहतु दुरितान्यंशुमत्स्यन्दनो वः ॥६७॥
नन्तुं नाकालयानामनिशमुपनतास्यद्वतिः पंक्तिरेव
द्योदेः नक्षत्रराशेरक्षशरयमिलच्चक्रपिष्टस्य धूलिः ।

Digitized by Google

क्षेषाक्षादो हरीणां सुरगिखरिदरीः पूरयन्नेमिनादो
यस्याव्यात्तीव्रभानोः स दिवि भुवि यथा व्यक्तचिह्नोरथो वः ॥ ६८ ॥
एकाहेनैव दीर्घां त्रिभुवनपदवीं लङ्घयन् यो लघिष्ठः
पृष्ठे मेरोर्गरीयान्दलितमणिशिलत्विंषि पिंषन् शिरांसि
यः सर्वस्योपरिष्टादथच पुनरधस्तादिवास्तादिमूर्द्धि
ब्रह्मस्याव्यात्स एवं दुरधिगमपरिस्पन्दनः स्यन्दनो वः ॥ ६९ ॥
निष्यन्दानां विमानावलिविततदिवां देवनन्दारकाणां
नन्दैरानन्दसान्द्रोद्यममपि वहतां विन्दतां वन्दितुं नो ।
मन्दाकिन्याममन्दः पुलिनभृति मृदुर्मन्दरे मन्दराभे
मन्दारैर्मण्डितोऽरं दधदपिदिनकृत्स्यन्दनस्तात्सुदेवः ॥ ७० ॥
चक्री चक्रारपंक्तिं हरिरपि च हरीन् धूर्जटिर्धूर्ध्वजाग्रान्
अक्षं नक्षत्रनाथोऽरुणमपि वरुणः कूबरायं कुबेरः ।
रंहः सङ्गः सुराणां जगदुपकृतये नित्यमुक्तस्य यस्य
स्तोतिप्रीतिप्रसन्नोन्वहमहिमरुचेःसोऽवतात्स्यन्दनो वः ॥ ७१ ॥
नेत्राहीनेन मूले विहितपरिकरः सिद्धसाध्यैर्मरुद्भिः
पादोपान्ते स्तुतोऽलं वलिहरिरभसाकर्षणावद्धवेगः ।
भ्राम्यन् व्योमाम्बुराशावग्निगिरिकिरणस्यन्दनः सन्ततं वो
दिश्यान्नक्षौमतुल्यामतुलितमहिमेवापरो मन्दराद्रिः ॥ ७२ ॥

मण्डलवर्णकम् ।

यज्जाग्रायो बीजमङ्कामपङ्कततिमिरं चक्षुषामञ्जनं यत्
यद्द्वारं मुक्तिभाजां यदखिलभुवनज्योतिषामेकमोकः ।

Digitized by Google

यद्दृष्ट्याम्भोनिधानं धरणिरसमुधापानपात्रं महद्यद्
दिश्यादीशस्य भासां सततमविकलं मण्डलं मङ्गलं वः ॥७३॥
वेलावद्विष्णुसिन्धोः पय इव खमिवार्द्धोद्गतोऽयग्रहोडु
स्तोकोन्निद्रस्वचिह्नप्रसवमिव मधोरास्यमस्यन् महांसि।
प्रातः पूष्णोऽशुभानि प्रशमयतु शिरःशेखरीभूतमद्रेः
पौरस्त्यस्योद्गभस्तिस्तिमिततमतमः खण्डनं मण्डलं वः॥ ७४ ॥
प्रत्युप्तस्तप्तहेमोज्ज्वलरुचिरचलः पद्मरागेण येन
ध्यायः किञ्जल्कपुञ्जं यदलिकुलसितैरम्बरेन्दीवरस्य।
कालव्यालस्य चिह्नं महिततममहोमूर्द्धि रत्नं महद्यत्
दीप्तांशोः प्रातरव्याद्दविकलजगन्मण्डनंमङ्गलं वः॥ ७५ ॥
कस्यातो तारकाणां पतति तनुरवश्यायविन्दुर्यथेन्दु
निद्राघाटक्स्मरारेरुषसि मुररिपोःकौस्तुभोद्गभस्तिः।
वज्रेः सापङ्कतैव द्युतिरुदयगते यत्र तन्मण्डलं वो
मार्तण्डीयं पुनीयाद्दिवि भुवि च तमांसीव मृण्वन् महांसि।७६॥
यत्प्राच्यांप्राक्चकास्ति प्रभवति च यतः प्राच्यसाधुव्यिहाना
दिदं मध्ये यदक्षो भवति ततरुचा येन चोत्पाद्यतेऽहः।
यत्पर्य्यायेण लोकानवति च जगतां जीवितं यच्च तद्दो
विघ्नानुग्राहि विघ्नंस्तृजदपि च रवेर्मण्डलं मुन्नयेऽस्तु ॥ ७७ ॥
मुष्णन्त्यूढ़ान्धकारामकरवसतयोमारवीणां स्थलीनां
येनोत्तप्ताः स्फुटन्तस्तडिति तिलतुलां यान्त्यगेन्द्रायुगान्ते।
तच्चण्डांशोरकाण्डत्रिभुवनदहनाशङ्कया धाम लक्ष्मं
संहृत्यालोकमात्रं प्रलघुविदधतस्तान्मुदे मण्डलं वः॥ ७८ ॥

Digitized by Google

उद्यद्यूथानवाप्यां बहुलतमतमः पङ्कपूरं विदार्य
प्रोन्मिषं पत्रपार्श्वेष्वविमलमरुणच्छायया विस्फुरन्त्या ।
कल्याणानि क्रियाद्दः कमलमिव महन्मण्डलं चण्डभानोः
अन्वीतं दृष्टिहेतोरसकृदलिकुलाकारिणाराद्गुणा यत् ॥ ७९ ॥
चक्षुर्दद्यद्विषो यन्न तु दहति पुरा पूरयत्येव कामं
नाप्तं जुष्टं मरुद्भिर्यदिह नियमिनां यानपात्रं भवाब्धौ ।
यद्दीप्तभ्रान्तिशस्त्रक्रमदपि जगतां भ्रान्तिमद्भ्रान्ति हन्ति
ब्रह्मस्याद्यादिरुद्रक्रियमथ चहिताधायि तन्मण्डलं वः ॥ ८० ॥
सिद्धैः सिद्धान्तमिश्रं श्रितविधिविबुधैश्चारणैश्चाटुगर्भं
गीत्या गन्धर्वमूख्यैर्मुहुरहिपतिभिर्यातुधानैर्यताग्रा ।
सार्ध्यं साध्यैर्मुनीन्द्रैर्मुदिततममनो मोक्षिभिः पक्षपातात्
प्रातः प्रारभ्यमाणस्तुतिरवतु रविर्विश्वबन्धोर्दयो वः ॥ ८१ ॥
भासामासन्नभावाधिकतरपटुलक्ष्मवालस्य तापात्
क्षेदाद्विच्छिन्नगच्छत्तुरगखुरपुटन्यासनिःशङ्कटङ्कैः ।
निःसङ्गस्यन्दनाङ्ग भ्रमणनिकषणात्पातु वस्त्रिप्रकारं
तप्तांशुस्तत्परीक्षापर इव परितः पर्यटन् हाटकाद्रिम् ॥ ८२ ॥
नोशुष्कं नाकनद्या विकसितकनकाम्भोरुहाभ्राजितन्तुं
प्रुष्टानेवोपभोग्या भवति भृशतरं नन्दनोद्यानलक्ष्मीः ।
नोशृङ्गाणि द्रुतानि द्रुतममरगिरेः कामधौतानि धौता
नीचं धाम द्युमार्गेन्नदयति दयया यत्र सोव्यादिनो वः ॥ ८३ ॥
ध्वान्तस्यैवान्तहेतुर्न भवति मलिनैकाक्षनः पाक्षनोऽपि
प्राक्पादोपान्तभाजां जनयति नपरम्यङ्जानां प्रबोधम् ।

Digitized by Google

कर्त्ता निःश्रेयसानामपि नतु खलु यः केवलं वासराणां
सोऽव्यादेकोद्यमेच्छाविहितबहुतरद्विग्धकार्योर्यमा वः ॥ ८४॥
लोठल्लोष्टाविचेष्टः श्रितशयनतलो निःसहीभूतदेहः
सन्देही प्राणितव्येसपदि दिदृशदिग्रः प्रेक्षमाणोऽन्धकाराः ।
निःश्वासायासनिष्ठः परमपरवशोजायते जीवलोकः
शोकेनान्यत्र लोकाभ्युदयगतिगते यत्र सोऽर्कोऽवताद्वः ॥८५॥
क्रामल्लोलोपिलोकांस्तदुपगतिलताबाधितः स्थैर्यकोटीं
दृष्णां दृष्टिं विजिह्मां विदधदपि करोत्यन्तरत्यन्तभद्राम् ।
यस्तापस्यापि हेतुर्भवति नियमिनामेकनिर्वाणदायी
भूयात्तप्रागवस्थाधिकतरपरिणामोदयोऽर्कः श्रिये वः ॥८६॥
व्यापन्नर्तुर्नकालो व्यभिचरति फलं नौषधीर्वृष्टिरिष्टा
नेष्टैस्तुष्यन्ति देवा नहि वहति मरुन्निर्मलाभानि भानि ।
आशाः शान्तानभिन्दन्त्यवधिमुदधयोविभ्रति क्षाभृतक्षां
यस्मिंस्त्रैलोक्यमेवं न चलतितपतिस्तात् स सूर्यः श्रिये वः ॥ ८७
कैलासे क्लान्तिवासा विहरतिविरहत्रासदैहोढ़कान्तः
श्रान्तः शेते महाब्धावधिजलधिविनाच्छन्ना पन्नाभः ।
योगीद्योगैकतानो गमयति सकलं वासरं स्वं स्वयम्भू
र्भूरित्रैलोक्य चिन्ताभृतिभुवनविभो यत्र भास्वान् स वोऽव्यात्॥८८
एतद्यन्मण्डलं खे तपति दिनकृतस्तान्ऋचोचीं षि यानि
द्योतन्ते तानि सामान्यवयमपि पुरुषोमण्डलेणुर्यजूंषि ।
एवं यं वेद वेदत्रितयमयमयं वेद वेदीसमग्रो
वर्गः स्वर्गापवर्ग प्रकृतिरविकृतिः सोऽस्तु सूर्यः श्रिये वः ॥८९॥

Digitized by Google

नाकौकः प्रत्यनीकच्छतिपटुमहसां वासवाग्रेसराणां
सर्वेषां साधुपातां जगदिदमदितेरात्मजत्वे समेऽपि ।
येनादित्याभिधानं निरतिशयगुणे नात्मनि न्यस्तमस्तु
स्तुत्यः त्रैलोक्यवन्द्यै स्विदशमुनिगणैः सोऽशुमान् श्रेयसे वः ॥९०
भूमिं धान्नोभिवृद्ध्याजगतिजलमयीं पावनीं संस्मृताव
प्याग्नेयीं दाहशक्तिं मुहुरपि यजमानालिकांप्रार्थितानाम् ।
लीलामाकाश एवामृतकरघटितां ध्वान्तपक्षस्य पर्व
ण्येवं सूर्योऽष्टभेदो भवदव भवतः पातु विभ्रत् स्वमूर्त्तिम् ॥९१॥
प्राक्कालोन्निद्रपद्माकरपरिमलनाविर्भवत्यादशोभो
भक्त्यात्यक्तोरुखेदोन्नतिदिवि विनतासूनुना नीयमानः ।
सप्ताश्वाप्तापरान्तान्यधिकमधरयन् योजगन्ति स्तुतोऽलं
देवैर्देवः सपायादपर इव मुरारातिरङ्कां पतिर्वः ॥ ९२ ॥
यः स्रष्टापां पुरस्तादचलवरसमम्युन्नतेर्हेतुरेको
लोकानां यस्त्रयाणां स्थित उपरिपदेदुर्विलंघ्येन धाम्ना ।
सद्यः सिद्धौ प्रसन्नद्युतिशुभचतुराशामुखस्तादृभक्तो
हेधावेधादवाविष्कृतकमलरुचिः सोऽर्चिषामाकरो वः ॥९३॥
सादृश्यवीनदोकादिशति दशदिशोदर्शयन् प्राग् दृशो यः
सादृश्यं दृश्यते नो सदशशतदृशि त्वेदशेयस्य देशे ।
दीप्तांशुर्वः स दिश्यादशिवयुगदशा दर्शितद्वादशात्मा
शंशास्त्यश्वांश्च यस्याशयविदतिशयं दन्दशूकासनाद्यः ॥ ९४ ॥
तीर्थानि व्यर्थकानि क्रदनदसरसीनिर्झराम्भोजिनीनां
नीदन्वन्तो नुदन्ति प्रतिदिनमशुभं शुभ्रपातानुबन्धि ।

Digitized by Google

आपो नाकापगाया अपि कलुषमुषो मज्जतां नैव यत्र
त्रातुं यातेऽन्यलोकान् स दिशतु दिवसस्यैकहेतुर्हितं वः ॥९५॥
एतत्पातालपङ्कप्लुतमिव तमसा साकमुद्गाढमासी
दग्रग्राताप्रतर्क्यं निरवगति तथालक्षणं सुप्तमग्नः।
यादृक् सृष्टेः पुरस्तान्निशि निशि निखिलं जायते तादृगेव
त्रैलोक्यं यद्वियोगादवतु रविरसौ सर्गतुल्योदयो वः ॥ ९६ ॥
द्वीपे योऽस्ताचलोऽस्मिन् भवति खलु स एवापरोदयाद्रिः
या यामिन्युज्वलेन्दुद्युतिरिह दिवसोऽन्यत्र दीप्रातपः सः।
यद्दृश्यो देशकालाविति हि नियमतोनोभयं देशकाला
वच्छात्रुस्वप्रभुत्वाहितभुवनहितो हेतुरङ्कामिनेः वः ॥ ९७ ॥
व्यग्रैरुग्रग्रहोद्ग्रसनगुरुतरैर्नीसमग्रैरुदग्रैः
प्रत्यग्रैरीषदुग्रैरुदयगिरिगतो गोगणैर्गौरयन् गाम्।
उद्भूमार्चिर्विलीनामरनगर नगग्रामगर्भामिवाङ्काम्
अग्रेश्रेयोविधत्ते ग्लपयतु गहनं स ग्रहग्रामणीर्वः ॥ ९८ ॥
यौनिः सान्नां विधाता मधुरिपुरजितोधूर्जटिः शङ्करोऽसौ
मृत्युःकालोऽलकायाः पतिरपिधनदः पावकोजातवेदाः
इत्थं संज्ञा इवित्यादिवदमृतभुजां या यदृच्छाप्रवृत्ता:
स्तासामेकोऽभिधेयस्तदनुगुणगणो यः स सूर्योऽवताद्वः ॥९९॥
देवः किं बान्धवः स्यात्प्रियसुहृदथवाचार्य आहोस्विदार्यो
रक्षा चक्षुर्नु दीपो गुरुरुत जनकौ जीवितं बीजमोकः।
एवं निर्णीयते यः कइव न जगतां सर्वदा सर्वदोसौ
सर्वाकारोपकारी दिशतु दृग्रग्रताभीष्टुरम्यर्थितं वः ॥ १०० ॥

Digitized by Google

श्लोका लोकस्यभूत्यै शतमिति रचिताः श्रीमयूरेण भक्त्या
युक्तश्चैतान् पठेद्यः सकृदपि पुरुषः सर्वपापैर्विमुक्तः ।
आरोग्यं सत्कवित्वं मतिमतुलबलं कीर्त्तिमायुः प्रकर्षं
विद्यामैश्वर्य्यमर्थं सुखमपि लभतेसोऽत्रसूर्य्यप्रसादात् ॥ १०१ ॥

इति महाकवि श्रीमयूरभट्टकृतं सूर्य्यशतकं समाप्तम् ।

चाणक्यशतकम् ।

नानाशास्त्रोद्धृतं वक्ष्ये राजनीतिसमुच्चयम् ।
सर्व्ववीजमिदं शास्त्रं चाणक्यं सारसंग्रहम् ॥ १ ॥
मूलसूत्रं प्रवक्ष्यामि चाणक्येन यथोदितम् ।
यस्य विज्ञानमात्रेण मूर्खो भवति पण्डितः ॥ २ ॥
विद्वत्वञ्च नृपत्वञ्च नैव तुल्यं कदाचन ।
स्वदेशे पूज्यते राजा विद्वान् सर्व्वत्र पूज्यते ॥ ३ ॥
पण्डिते च गुणाः सर्वे मूर्खे दोषा हि केवलम् ।
तस्मान्मूर्खसहस्रेषु प्राज्ञ एको विशिष्यते ॥ ४ ॥
मातृवत् परदारेषु परद्रव्येषु लोष्टवत् ।
आत्मवत् सर्व्वभूतेषु यः पश्यति स पण्डितः ॥ ५ ॥
किं कुलेन विशालेन गुणहीनस्तु यो नरः ।
अकुलीनोऽपि शास्त्रज्ञो दैवतैरपि पूज्यते ॥ ६ ॥

Digitized by Google

रूपयौवनसम्पन्ना विशालकुलसम्भवाः।
विद्याहीना न शोभन्ते निर्गन्धा इव किंशुकाः॥ ७॥
नक्षत्रभूषणं चन्द्रो नारीणां भूषणं पतिः।
पृथिवीभूषणं राजा विद्या सर्व्वस्य भूषणम्॥ ८॥
माता शत्रुः पिता वैरी येन बालो न पाठितः।
न शोभते सभामध्ये हंसमध्ये बको यथा॥ ९॥
वरमेको गुणी पुत्रो नच मूर्खशतैरपि।
एकश्चन्द्रस्तमो हन्ति न च तारागणैरपि॥ १०॥
लालयेत् पञ्च वर्षाणि दश वर्षाणि ताड़येत्।
प्राप्ते तु षोड़शे वर्षे पुत्रं मित्रवदाचरेत्॥ ११॥
लालने बहवो दोषास्ताड़ने बहवो गुणाः।
तस्मात् पुत्रञ्च शिष्यञ्च ताड़येन्नतु लालयेत्॥ १२॥
एकेनापि सुवृक्षेण पुष्पितेन सुगन्धिना।
वासितं तद्वनं सर्वं सुपुत्रेण कुलं यथा॥ १३॥
एकेनापि कुवृक्षेण कोटरस्थेन वह्निना।
दह्यते तद्वनं सर्वं कुपुत्रेण कुलं यथा॥ १४॥
दूरतः शोभते मूर्खो लम्बशाटपटावृतः।
तावच्च शोभते मूर्खो यावत् किञ्चिन्न भाषते॥ १५॥
विषादप्यमृतं ग्राह्यममेध्यादपि काञ्चनम्।
नीचादप्युत्तमां विद्यां स्त्रीरत्नं दुष्कुलादपि॥ १६॥
उत्सवे व्यसने चैव दुर्भिक्षे शत्रुविग्रहे।
राजद्वारे श्मशाने च यस्तिष्ठति स बान्धवः॥ १७॥

Digitized by Google

परोक्षे कार्यहन्तारं प्रत्यक्षे प्रियवादिनम्।
वर्जयेत्तादृशं मित्रं विषकुम्भं पयोमुखम्॥ १८॥
सकृद् दुष्टञ्च मित्रं यः पुनः सन्धातुमिच्छति।
स मृत्युमुपगृह्णाति गर्भमश्वतरी यथा॥ १९॥
न विश्वसेदविश्वस्तं मित्रञ्चापि न विश्वसेत्।
कदाचित् कुपितं मित्रं सर्वदोषं प्रकाशयेत्॥ २०॥
जानीयात् प्रेषणे भृत्यान् बान्धवान् व्यसनागमे।
मित्रञ्चापदि काले च भार्यांञ्च विभवक्षये॥ २१॥
उपकारगृहीतेन शत्रुणा शत्रु मुद्धरेत्।
पादलग्नं करस्थेन कण्टकेनेव कण्टकम्॥ २२॥
न कश्चित् कस्यचिन्मित्रं न कश्चित् कस्यचिद्रिपुः।
कारणेन हि जानाति मित्राणि च रिपूंस्तथा॥ २३॥
दुर्जनः प्रियवादी च नैतद्विश्वासकारणम्।
मधु तिष्ठति जिह्वाग्रे हृदये तु हलाहलम्॥ २४॥
दुर्जनः परिहर्तव्यो विद्ययालङ्कृतोऽपि सः।
मणिना भूषितः सर्पः किमसौ न भयङ्करः॥ २५॥
सर्पः क्रूरः खलः क्रूरः सर्पात् क्रूरतरः खलः।
मन्त्रौषधिवशः सर्पः खलः केन निवार्य्यते॥ २६॥
नखिनाञ्च नदीनाञ्च शृङ्गिणां शस्त्रपाणिनाम्।
विश्वासो नैव कर्तव्यः स्त्रीषु राजकुलेषु च॥ २७॥
हस्ती हस्तसहस्रेण शतहस्तेन वाजिनः।
शृङ्गिणो दशहस्तेन स्थानत्यागेन दुर्जनः॥ २८॥

Digitized by Google

आपदर्थं धनं रक्षेत् दारान् रक्षेद्धनैरपि।
आत्मानं सततं रक्षेद्दारैरपि धनैरपि ॥ २८ ॥
परदारं परद्रव्यं परीवादं परस्य च।
परीहासं गुरोः स्थाने चापल्यञ्च विवर्जयेत् ॥ ३० ॥
त्यजेदेकं कुलस्यार्थे ग्रामस्यार्थे कुलं त्यजेत्।
ग्रामं जनपदस्यार्थे आत्मार्थे पृथिवीं त्यजेत् ॥ ३१ ॥
चलत्येकेन पादेन तिष्ठत्येकेन बुद्धिमान्।
नासमीक्ष्य परं स्थानं पूर्व्वमायतनं त्यजेत् ॥ ३२ ॥
लुब्धमर्थेन गृह्णीयात् क्रुद्धमञ्जलिकर्म्मणा।
मूर्खं छन्दोऽनुवृत्तेन तथा तत्त्वेन पण्डितम् ॥ ३३
अर्थनाशं मनस्तापं गृहे दुश्चरितानि च।
वञ्चनञ्चापमानञ्च मतिमान् न प्रकाशयेत् ॥ ३४
धनधान्यप्रयोगेषु तथा विद्यागमेषु च।
आहारे व्यवहारे च त्यक्तलज्जः सदा भवेत् ॥ ३५ ॥
धनिनः श्रोत्रियो राजा नदी वैद्यस्तु पञ्चमः।
पञ्च यत्र न विद्यन्ते तत्र वासं न कारयेत् ॥ ३६ ॥
यस्मिन् देशे न सम्मानं न प्रीतिर्न च बान्धवाः।
न च विद्यागमः कश्चित् तं देशं परिवर्जयेत् ॥ ३७ ॥
मनसा चिन्तितं कर्म्म वचसा न प्रकाशयेत्।
अन्यलक्षितकार्य्यस्य यतः सिद्धिर्न जायते ॥ ३८ ॥
कुदेशञ्च कुवृत्तिञ्च कुभार्य्यां कुनदीं तथा।
कुद्रव्यञ्च कुभोज्यञ्च वर्जयेत्तु विचक्षणः ॥ ३९ ॥

Digitized by Google

ऋणशेषोऽग्निशेषश्च व्याधिशेषस्तथैव च ।
पुनश्च वर्धते यस्मात्तस्मात् शेषं हि कारयेत् ॥ ४० ॥
चिन्ताज्वरो मनुष्याणां वस्त्राणामातपो ज्वरः ।
असौभाग्यं ज्वरः स्त्रीणामज्ञानां मैथुनं ज्वरः ॥ ४१ ॥
अस्ति पुत्रो वशे यस्य भृत्यो भार्या तथैव च ।
अभावे सति सन्तोषः स्वर्गस्थोऽसौ महीतले ॥ ४२ ॥
दुष्टा भार्या शठं मित्रं भृत्यश्चोत्तरदायकः ।
ससर्पे च गृहे वासो मृत्युरेव न संशयः ॥ ४३ ॥
माता यस्य गृहे नास्ति भार्या चाप्रियवादिनी ।
अरण्यं तेन गन्तव्यं यथारण्यं तथा गृहम् ॥ ४४ ॥
ऋणकर्ता पिता शत्रुर्माता च व्यभिचारिणी ।
भार्या रूपवती शत्रुः पुत्रः शत्रुरपण्डितः ॥ ४५ ॥
कोकिलानां स्वरो रूपं नारीरूपं पतिव्रता ।
विद्या रूपं कुरूपाणां क्षमा रूपं तपस्विनाम् ॥ ४६ ॥
अविद्याजीवनं शून्यं दिक् शून्या चेदबान्धवा ।
पुत्रहीनं गृहं शून्यं सर्वशून्या दरिद्रता ॥ ४७ ॥
अदाता वंशदोषेण कर्मदोषाद्दरिद्रता ।
उन्मादो मातृदोषेण पितृदोषेण मूर्खता ॥ ४८ ॥
गुरुरग्निर्द्विजातीनां वर्णानां ब्राह्मणो गुरुः ।
पतिरेको गुरुः स्त्रीणां सर्वत्राभ्यागतो गुरुः ॥ ४९ ॥
अतिदर्पे हता लङ्का अतिमाने च कौरवाः ।
अतिदाने बलिर्बद्धः सर्वमत्यन्तगर्हितम् ॥ ५० ॥

Digitized by Google

वस्त्रहीनस्त्वलङ्कारो घृतहीनश्च भोजनम् ।
स्तनहीना च या नारी विद्याहीनश्च जीवनम् ॥ ५१ ॥
भोज्यं भोजनशक्तिश्च रतिशक्तिर्वराः स्त्रियः ।
विभवो दानशक्तिश्च नाल्पस्य तपसः फलम् ॥ ५२ ॥
पुत्रप्रयोजना दाराः पुत्रः पिण्डप्रयोजनः ।
हितप्रयोजनं मित्रं धनं सर्व्वप्रयोजनम् ॥ ५३ ॥
दुर्लभं प्राकृतं वाक्यं दुर्लभः क्षेमकृत् सुतः ।
दुर्लभा सदृशी भार्य्या दुर्लभः स्वजनः प्रियः ॥ ५४ ॥
शैले शैले न माणिक्यं मौक्तिकं न गजे गजे ।
साधवो न हि सर्व्वत्र चन्दनं न वने वने ॥ ५५ ॥
अशोच्यो निर्धनः प्राज्ञोऽशोच्यः पण्डितबान्धवः ।
अशोच्या विधवा नारी पुत्रपौत्रप्रतिष्ठिता ॥ ५६ ॥
अविद्यः पुरुषः शोच्यः शोच्यं मैथुनमप्रजम् ।
निराहाराः प्रजाः शोच्याः शोच्यं राज्यमराजकम् ॥ ५७ ॥
कुलीनैः सह सम्पर्कं पण्डितैः सह मित्रताम् ।
ज्ञातिभिश्च समं मेलं कुर्व्वाणो न विनश्यति ॥ ५८ ॥
कष्टा वृत्तिः पराधीना कष्टो वासो निराश्रयः ।
निर्धनो व्यवसायश्च सर्व्वकष्टा दरिद्रता ॥ ५९ ॥
तस्करस्य कुतो धर्म्मो दुर्जनस्य कुतः क्षमा ।
वेश्यानाञ्च कुतः स्नेहः कुतः सत्यञ्च कामिनाम् ॥ ६० ॥
प्रेषितस्य कुतो मानं कोपनस्य कुतः सुखम् ।
स्त्रीणां कुतः सतीत्वञ्च कुतो मैत्री खलस्य च ॥ ६१ ॥

Digitized by Google

दुर्बलस्य बलं राजा बालानां रोदनं बलम् ।
बलं मूर्खस्य मौनित्वं चौराणामनृतं बलम् ॥ ६२ ॥
यो ध्रुवाणि परित्यज्य अध्रुवं परिषेवते ।
ध्रुवाणि तस्य नश्यन्ति अध्रुवं नष्टमेव च ॥ ६३ ॥
शुष्कं मांसं स्त्रियो दृष्टा बालार्कस्तरुणं दधि ।
प्रभाते मैथुनं निद्रा सद्यः प्राणहराणि षट् ॥ ६४ ॥
सद्यो मांसं नवान्नञ्च बाला स्त्री क्षीरभोजनम् ।
घृतमुष्णोदकञ्चैव सद्यः प्राणकराणि षट् ॥ ६५ ॥
सिंहादेकं बकादेकं षट् शुनस्त्रीणि गर्दभात् ।
वायसाच्चतुः शिक्षेत् चत्वारि कुक्कुटादपि ॥ ६६ ॥
प्रभूतमल्पकार्यं वा यो नरः कर्तुमिच्छति ।
सर्वारम्भेण तत् कुर्यात् सिंहादेकं प्रकीर्त्तितम् ॥ ६७ ॥
सर्वेन्द्रियाणि संयम्य बकवत् पण्डितो जनः ।
कालदेशोपपन्नानि सर्वकार्याणि साधयेत् ॥ ६८ ॥
बह्वाशी स्वल्पसन्तुष्टः सुनिद्रः शीघ्रचेतनः ।
प्रभुभक्तश्च शूरश्च ज्ञातव्याः षट् शुनो गुणाः ॥ ६९ ॥
अविश्रामं वहेद्भारं शीतोष्णञ्च न विन्दति ।
ससन्तोषस्तथा नित्यं त्रीणि शिक्षेत गर्दभात् ॥ ७० ॥
गूढमैथुनधर्मञ्च काले काले च संग्रहम् ।
अप्रमादमनालस्यं चतुः शिक्षेत वायसात् ॥ ७१ ॥
युद्धञ्च प्रातरुत्थानं भोजनं सह बन्धुभिः ।
स्त्रियमाक्रमतां दृष्ट्वा चतुः शिक्षेत कुक्कुटात् ॥ ७२ ॥

Digitized by Google

कोऽतिभारः समर्थानां ? किं दूरं व्यवसायिनाम् ?
को विदेशः सविद्यानां ? कः परः प्रियवादिनाम् ? ।७३।
आपदां कथितः पन्था इन्द्रियाणामसंयमः।
तज्जयः सम्पदां मार्गो येनेष्टं तेन गम्यताम् ॥ ७४ ॥
नच विद्यासमो बन्धुर्न च व्याधिसमो रिपुः।
न चापत्यसमः स्नेहो नच दैवात् परं बलम् ॥ ७५ ॥
समुद्रावरणा भूमिः प्राकारावरणं गृहम्।
नरेन्द्रावरणा देशास्त्रिशावरणाः स्त्रियः ॥ ७६ ॥
घृतकुम्भसमा नारी तप्ताङ्गारसमः पुमान्।
तस्माद् घृतञ्च वह्निञ्च नैकत्र स्थापयेद्बुधः ॥ ७७ ॥
आहारो द्विगुणः स्त्रीणां बुद्धिस्तासां चतुर्गुणा।
षड्गुणो व्यवसायश्च कामश्चाष्टगुणः स्मृतः ॥ ७८ ॥
जीर्णमन्नं प्रशंसीयात् भार्यां च गतयौवनाम्।
रणात् प्रत्यागतं शूरं शस्यञ्च गृहमागतम् ॥ ७९ ॥
असन्तुष्टा द्विजा नष्टाः सन्तुष्टा इव पार्थिवाः।
सलज्जा गणिका नष्टा निर्लज्जाश्च कुलस्त्रियः ॥ ८० ॥
अवंशपतितो राजा मूर्खपुत्रश्च पण्डितः।
अधनेन धनं प्राप्य तृणवन्मन्यते जगत् ॥ ८१ ॥
ब्रह्महापि नरः पूज्यो यस्यास्ति विपुलं धनम्।
अग्निस्तुल्यवंशोऽपि निर्धनः परिभूयते ॥ ८२ ॥
पुस्तकस्था तु या विद्या परहस्तगतं धनम्।
कार्यकाले समुत्पन्ने न सा विद्या न तद्धनम् ॥ ८३ ॥

Digitized by Google

पादपानां भयं वातात् पद्मानां शिशिराद् भयम्।
पर्वतानां भयं वज्रात् साधूनां दुर्जनाद् भयम् ॥ ८४ ॥
प्राज्ञे नियोज्यमाने तु सन्ति राज्ञस्त्रयो गुणाः।
यशः स्वर्गनिवासश्च विपुलश्च धनागमः ॥ ८५ ॥
मूर्खे नियोज्यमाने तु त्रयो दोषा महीपतेः।
अयशश्चार्थनाशश्च नरके गमनं तथा ॥ ८६ ॥
बहुभिर्मूर्खसङ्घातैरन्योन्यपशुवृत्तिभिः।
प्रच्छाद्यन्ते गुणाः सर्वे मेघैरिव दिवाकरः ॥ ८७ ॥
यस्य चेत्रं नदीतीरे भार्या वापि परप्रिया।
सुतस्य विनयो नास्ति मृत्युरेव न संशयः ॥ ८८ ॥
असम्भाव्यं न वक्तव्यं प्रत्यक्षमपि दृश्यते।
शिला तरति पानीयं गीतं गायति वानरः ॥ ८९ ॥
सुभिक्षं क्षत्रके नित्यं नित्यं सुखमरोगिणि।
भार्या भर्तुः प्रिया यस्य तस्य नित्योत्सवं गृहम् ॥ ९० ॥
हेला स्यात् कार्यनाशाय बुद्धिनाशाय निर्धनम्।
याचना माननाशाय कुलनाशाय भोजनम् ॥ ९१ ॥
सेवितव्यो महावृक्षः फलच्छायासमन्वितः।
यदि दैवात् फलं नास्ति छाया केन निवार्यते ? ॥ ९२ ॥
प्रथमे नार्जिता विद्या द्वितीये नार्जितं धनम्।
तृतीये नार्जितं पुण्यं चतुर्थे किं करिष्यति ? ॥ ९३ ॥
नदीकूले च ये वृक्षाः परहस्तगतं धनम्।
कार्यं स्त्रीगोचरो यत् स्यात् सर्वं तद्विफलम्भवेत् ॥ ९४ ॥

Digitized by Google

कुदेशमासाद्य कुतोऽर्थसञ्चयः ?
कुपुत्रमासाद्य कुतो जलाञ्जलिः ? ।
कुगेहिनीं प्राप्य गृहे कुतः सुखं ?
कुशिष्यमध्यापयतः कुतो यशः ? ॥ ९५ ॥

कूपोदकं वटच्छाया श्यामा स्त्री चेष्टकालयम् ।
शीतकाले भवेदुष्णं ग्रीष्मकाले च शीतलम् ॥ ९६ ॥

विषं चंक्रमणं रात्रौ विषं राज्ञोऽनुकूलता ।
विषं स्त्रियोऽप्यन्यगृहो विषं व्याधिरवोचितः ॥ ९७ ॥

दुरधीता विषं विद्या अजीर्णे भोजनं विषम् ।
विषं गोष्ठी दरिद्रस्य वृद्धस्य तरुणी विषम् ॥ ९८ ॥

प्रदोषे निहतः पत्या: पतिता निहताः स्त्रियः ।
अल्पबीजं हतं क्षेत्रं भृत्यदोषाद् हतः प्रभुः ॥ ९९ ॥

हतमश्रोत्रियं श्राद्धं हतो यज्ञस्त्वदक्षिणः ।
हता रूपवती वन्ध्या हतं सैन्यमनायकम् ॥ १०० ॥

वेदवेदाङ्गतत्त्वज्ञो जपहोमपरायणः ।
आशीर्वादवचोयुक्त एष राजपुरोहितः ॥ १०१ ॥

कुलशीलगुणोपेतः सर्वधर्मपरायणः ।
प्रवीणः प्रेषणाध्यक्षो धर्माध्यक्षो विधीयते ॥ १०२ ॥

आयुर्वेदकृताभ्यासः सर्वेषां प्रियदर्शनः ।
आर्यशीलगुणोपेत एष वैद्यो विधीयते ॥ १०३ ॥

सकृदुक्तग्रहीतार्थोलघुहस्तो जिताक्षरः ।
सर्वशास्त्रसमालोकी प्रकृष्टो नाम लेखकः ॥ १०४ ॥

Digitized by Google

समस्तनीतिशास्त्रज्ञो वाहने पूजितश्रमः।
शौर्यवीर्यगुणोपेतः सेनाध्यक्षो विधीयते ॥ १०५ ॥
मेधावी वाक्पटुः प्राज्ञः परचित्तोपलक्षकः।
धीरो यथोक्तवादी च एष दूतो विधीयते ॥ १०६ ॥
पुत्रपौत्रगुणोपेतः शास्त्रज्ञो मिष्टपाचकः।
शूरश्च कठिनश्चैव सूपकारः स उच्यते ॥ १०७ ॥
इङ्गिताकारतत्त्वज्ञो बलवान् प्रियदर्शनः।
अप्रमादी सदा दक्षः प्रतीहारः स उच्यते ॥ १०८ ॥
यस्य नास्ति स्वयं प्रज्ञा शास्त्रं तस्य करोति किम्।
लोचनाभ्यां विहीनस्य दर्पणः किं करिष्यति ॥ १०९ ॥
किं करिष्यन्ति वक्तारः श्रोता यत्र न विद्यते।
नग्नत्वपणके देशे रजकः किं करिष्यति ॥ ११० ॥

इति श्रीचाणक्यशतकं समाप्तं।

शान्तिशतकम्।

नमस्यामो देवान् ननु हतविधेस्तेऽपि वशगा
विधिर्वन्द्यः सोऽपि प्रतिनियतकर्मैकफलदः।
फलं कर्मायत्तं किममरगणैः किञ्च विधिना
नमस्तत् कर्मभ्यो विधिरपि न येभ्यः प्रभवति ॥ १ ॥

Digitized by Google

यदि शास्त्रो मनो देयं यदि मुक्तिपदे रतिः ।
तदा शिङ्खनमिश्रस्य पद्यमाराध्यतां धिया ॥ २ ॥

सन्तोषसन्ततिकरं विदुषां कवीनां
सांसारिकाप्रतिमदुःखविनाशबीजम् ।
यत्नेन शान्तिशतकं विदधे विवेकी
श्रीशिङ्खनः प्रकृतिसुन्दरशुद्धबुद्धिः ॥ ३ ॥

आत्मज्ञानविवेकनिर्मलधियः कुर्वन्त्यहो दुष्करम्
यन्नुज्झन्त्युपभोगभाञ्जपि धनान्येकान्ततो निस्पृहाः ।
न प्राप्तानि पुरा न सम्प्रति न च प्राप्तौ दृढ़प्रत्यया
वाञ्छामात्रपरिग्रहाण्यपि वयं त्यक्तुं न तानि क्षमाः ॥ ४ ॥

धन्यानां गिरिकन्दरोदरभुवि ज्योतिः परं ध्यायतां
आनन्दाश्रुजलं पिबन्ति शकुना निःशङ्कमङ्के स्थिताः ।
अस्माकन्तु मनोरथोपरचितप्रासादवापीतट
क्रीड़ाकाननकेलिमण्डपसुखामायुः परं क्षीयते ॥ ५ ॥

विशीर्णः प्रारब्धो वपुरपि जराव्याधिविधुरं
गतं दूरे विप्रस्वजनभरणं वाञ्छितमपि ।
इदानीं व्यामोहादहह! विपरीते हतविधौ
विधेयं यत्तत्त्वं स्फुरति मम नाद्यापि हृदये ॥ ६ ॥

वीभत्साः प्रतिभान्ति किन्न विषयाः किन्तु स्पृहायुक्तता
देहस्यापचयो मतो निविशते गाढ़ो गृहेषु ग्रहः ।
ब्रह्मोपास्यमिति स्फुरत्यपि हृदि व्यावर्तिका वासना
का नामेयमतर्क्यहेतुगहना दैवी सतां यातना ॥ ७ ॥

Digitized by Google

अजानन्दाहार्त्तिं विशति शलभो दीपदहनं
न मीनोऽपि ज्ञात्वा ग्रसति बडिशमश्नाति पिशितम्।
विजानन्तोऽप्येतान् वयमिहविपज्जालजटिलान्
न मुञ्चामः कामानहह! गहनो मोहमहिमा ॥ ८ ॥
क्षान्तं न क्षमया गृहोचितसुखं त्यक्तं न सन्तोषतः
सोढ़ा दुःसहशीतवाततपनक्लेशा न तप्तं तपः।
ध्यातं वित्तमहर्निशं नच पुनर्विष्णोः पदं शाश्वतं
तत् तत् कर्म कृतं यदेव मुनिभिस्तैस्तैः फलैर्वञ्चितम् ॥९॥
कृत्वा मुखविभीषिकां कतिपयग्रामेषु दीनाः प्रजा
मथ्नन्तोविटजल्पितैरुपहता क्षौणीभुजस्ते किल।
विद्मांसोऽपि वयं किल त्रिजगतीसर्गस्थितिव्यापदां
ईशस्तत्परिचर्य्यया न गणितो यैरेष नारायणः ॥ १० ॥
नाथे श्रीपुरुषोत्तमे त्रिजगतामेकाधिपे चेतसा
सेव्ये स्वस्य पदस्य दातरि सुरे नारायणे तिष्ठति।
यं कञ्चित् पुरुषाधमं कतिपयग्रामेशमल्पार्थदं
सेवायै मृगयामहे नरमहो मूढ़ा वराका वयम् ॥ ११ ॥
जन्मेदं बन्ध्यतां नीतं भवभोगोपलिप्सया।
काचमूल्येन विक्रीतो हन्त! चिन्तामणिर्मया ॥ १२॥
याच्ञाशून्यमयत्नलभ्यमशनं वायुः क्षतौ वेधसा
व्यालानां पशवस्तृणाङ्कुरभुजः खुस्थाः स्थलीशायिनः।
संसारार्णवलङ्घनक्षमधियां वृत्तिः कृता सा नृणां
यामन्वेषयतां प्रयान्ति सततं सर्वे समाप्तिं गुणाः ॥ १३ ॥

Digitized by Google

यदङ्क मुहुरीक्षसे न धनिनां ब्रूषे न चाटुं वृषा
नैषां गर्वगिरः शृणोषि न पुनः प्रत्याशया धावसि।
काले वालतृणानि खादसि सुखं निद्रासि निद्रागमे
तन्मे ब्रूहि कुरङ्ग! कुत्र भवता किं नाम तप्तं तपः? ॥१४॥
कामं वनेषु हरिणास्तृणेन जीवन्त्ययत्नसुलभेन।
विदधति धनिषु न दैन्यं ते खलु पशवो वयं सुधियः॥१५॥
आस्तां स्वयमेव वक्ष्मि महती मर्मच्छिदो वेदना
मा भूत् कस्यचिदप्ययं परिभवो याच्ञेति संसारिणः।
पश्य भ्रात! रियं हि यौवनजराधिक्कारकेलिस्थली
मानम्लानमसौ गुणव्यतिकरप्रागल्भ्यगर्वच्युतिः॥ १६॥
क्व गन्तासि? भ्रातः! क्षतवसतयो यत्र धनिनः
किमर्थं? प्राणानां स्थितिमनुविधातुं कथमपि।
धनैर्याच्ञालब्धैर्ननु परिभवोऽभ्यर्थनफलं
निकारोऽयं पश्चाद्वनमहह! भो! स्तद्धि निधनम्॥१७॥
प्राणानां वत किं ब्रुवे कठिनतां तैरेव सा विष्कृता
निष्क्रामन्ति कथञ्चिदेव हि न ये याच्ञावचोभिः समम्।
आत्मानं पुनराक्षिपामि विदितस्थैर्योऽपि येषामहो
मिथ्याशङ्कितदद्वियोगविधुरो यत् प्रार्थये सर्वशः॥ १८॥
अमीषां प्राणानां तुलितविसिनीपत्रपयसां
कृते किं नास्माभिः विगलितविवेकैः व्यवसितम्।
यदीशानामग्रे द्रविणकणमोहान्धमनसां
कृतं वीतव्रीड़ैः निजगुणकथापातकमपि॥ १९॥

Digitized by Google

वीभत्सा विषया जुगुप्सिततमः कायो वयो गल्वरं
प्रायोबन्धुभिरध्वनीव पथिकैः योगो वियोगावहः ।
ह्रातव्योऽयमसार एष विरसः संसार इत्यादिकं
सर्वस्यैव हि वाचि चेतसि पुनः कस्यापि पुण्यात्मनः ॥ २० ॥
तड़िज्वालालोलं प्रतिदिवसदत्तान्धतमसं
भवे सौख्यं हित्वा शमसुखमुपादेयमनघम् ।
इतिव्यक्तोद्गारं चटुलवचसः शून्यमनसो
वयं वीतव्रीड़ाः शुकइव पठामः परममी ॥ २१ ॥
यदासौ दुर्वारः प्रसरति मदश्चित्तकरिणः
तदा तस्योद्दामप्रसररसरूढ़ैः व्यवसितैः ।
क्व तत् धैर्यालानं क्व च निजकुलाचारनिगड़ः
क्व सा लज्जारज्जुः क्व विनयकठोराङ्कुशमपि ॥ २२ ॥
भिक्षाशनं भवनमायतनैकदेशः
शय्या भुवः परिजनो निजदेहभारः ।
वासश्च जीर्णपटखण्डनिबद्धकन्था
हाहा ! तथापि विषयान् न जहाति चेतः ॥ २३ ॥
त्वामुदर ! साधु मन्ये शाकैरपि यदसि लब्धपरितोषम् ।
हृतहृदयं ह्यधिकाधिकवाञ्छा शतदुर्भरं न पुनः ॥ २४ ॥
शुचां पात्रं धात्री परिणतिरमेध्यप्रचयभूः
रयं भूतावासो विमृश किियतीं याति न दशाम् ।
तदस्मिन् धीराणां क्षणमपि किमास्थातुमुचितं
खलीकारः कोऽयं यदहमहमेवेति रभसः ॥ २५ ॥

Digitized by Google

रेतः श्रोणितयोरियं परिणतिर्यद्दर्शनं तन्नाभवन्
मृत्योरास्यदमाश्रयो गुरुरुजां रोगस्य विश्रामभूः ।
जानन्नप्यवशो विवेकविरहान्मज्जन् न विद्मोऽधो
मूढ़ायीयति पुत्रकाम्यति वत क्षेत्रीयति स्त्रीयति ॥ २६ ॥
क्वैतद्दुष्कृतबिम्बं क्व तदधरमधु क्वायतास्ते कटाक्षाः
क्वालापाः कोमलास्ते क्व च मदनधनुर्भङ्गुरौ भ्रूविलासः ।
इत्थं खट्वाङ्गकोटौ प्रकटितदशनं मज्जुगुप्सालसौरं
रागान्धानामिवोच्चैरुपहसति महामोहजालं कपालम् ॥२७॥

शृणु हृदय ! रहस्यं यत् प्रशस्तं मुनीनां
न खलु न खलु योषित्सन्निधिः संविधेयः ।
हरति हि हरिणाक्षी क्षिप्रमक्षिप्तुरग्रैः
पिहितशमतनुत्रं चित्तमध्युत्तमानाम् ॥ २८ ॥
समाश्लिष्यत्युच्चैर्घनपिशितपिण्डं स्तनधिया
मुखं लालाक्लिन्नं पिबति चषकं सासवमिव ।
अमेध्यक्लेदार्द्रे पथि च रमते सर्परसिको
महामोहान्धानां किमपि रमणीयं न भवति ॥ २८॥

इति शान्तिशतके परीतापोपशमो नाम
प्रथमः परिच्छेदः ॥ १ ॥

Digitized by Google

अयमविचारितचारुतया संसारो भाति रमणीयः ।
अत्र पुनः परमार्थदृशां न किमपि सारमणीयः ॥ १ ॥

केनाप्यनर्थरुचिना कपटं प्रयुक्तं
एतत् सुकृत्तनयबन्धुमयं विचित्रम् ।
कस्यात्र कः परिजनः स्वजनो जनो वा
स्वप्नेन्द्रजालसदृशः खलु जीवलोकः ॥ २ ॥

आरम्भः संशयानामविनयभवनं पत्तनं साहसानाम्
दोषाणां सन्निधानं कपटशतमयं चेतनप्रत्ययानाम् ।
दुस्त्याज्यं यन्महद्भिः सुरनरवृषभैः सर्वमायाकरण्डं
स्त्रीरूपं केन लोके विषममृतमयं धर्मनाशाय सृष्टम् ॥ ३ ॥

यदा प्रक्षत्यैव जनस्य रागिणो
भृशं प्रदीप्तो हृदि मन्मथानलः ।
तदात्र भूयः किमनर्थपण्डितैः
कुकाव्यहव्याहुतयो निवेशिताः ॥ ४ ॥

दहति तावदमी विषयाःसुखं
स्फुरति यावदियं हृदि मूढ़ता ।
मनसि तत्त्वविदान्तु विवेचके
क्व विषयाः क्व सुखं क्व परिग्रहाः ॥ ५ ॥

निस्त्रो वष्टि शतं शती दशशतं लक्षं सहस्राधिपो
लक्षेशः क्षितिपालतां क्षितिपतिश्चक्रेश्वरत्वं पुनः ।
चक्रेशः पुनरिन्द्रतां सुरपतिर्ब्रह्मास्पदं वाञ्छति
ब्रह्मा विष्णुपदं पुनःपुनरहो आशावधिं को गतः॥ ६॥

Digitized by Google

यदा पूर्वं नासीदुपरि च तथा नैव भविता
तदा मध्यावस्था क्षणपरिचयो भूतनिचयः ।
अतः संयोगेऽस्मिन् परिणतिवियोगे च सहजे
किमाधारःप्रेमाः किमधिकरणाः सन्तु च शुचः ॥७॥
इन्द्रस्याशुचिशूकरस्य च सुखे दुःखे च नास्त्यन्तरं
स्वेच्छाकल्पनया तयोः खलु सुधा विष्ठा च काम्याशनम् ।
रम्भा चाशुचिशूकरी च परमप्रेमास्पदं मृत्युतः
संत्रासोऽपि समः स्वकर्मगतिभिश्चान्योन्यभावः समः ॥८॥
कृमिकुलचितं लालाक्लिन्नं विगन्धि जुगुप्सितं
निरुपमरसप्रीत्या खादन्नरास्थि निरामिषम् ।
सुरपतिमिव पार्श्वस्थं वीक्ष्य सशङ्कितमीक्षते
गणयति न हि क्षुद्रो लोकः परिग्रहफल्गुताम् ॥ ९ ॥
अमीषां जन्तूनां कतिपयनिमेषस्थितिजुषां
वियोगे धीराणां क इह परितापस्य विषयः ।
क्षणादुत्पद्यन्ते विलयमपि यान्ति क्षणममी
न केऽपि स्थातारः सुरगिरिपयोधिप्रभृतयः ॥ १० ॥
पुत्रः स्यादिति दुःखितः सति सुते तस्यामये दुःखितः
तद्दुःखादिकमार्जने तदनये तन्मूर्खता दुःखितः ।
जातश्चेत् सगुणोऽथ तन्मृतिभयं तस्मिन्मृते दुःखितः
पुत्रव्याजमुपागतो रिपुरयं मा कस्यचिज्जायताम् ॥ ११ ॥
स्थिरापायः कायः प्रणयिषु सुखं स्थैर्यविमुखं
महाभोगा रोगाः कुवलयदृशः सर्पसदृशः ।

Digitized by Google

महावेगः क्लेशः प्रकृतिचपला श्रीरपि खला
यमः खेरी वैरी तदपि न हितं कर्म्म विहितम् ॥ १२ ॥
अर्थप्राणविनाशसंशयकरीं प्राप्यापदं दुस्तरां
प्रत्यासन्नभयं न वेत्ति विभवं स्वं जीवितं कांक्षति ।
उत्तीर्णस्तु ततो धनार्थमपरां भूयो विशत्यापदं
प्राणानाञ्च धनस्य चाधमधिया मन्योन्यभावः फलः ॥ १३ ॥
विमलमतिभिः कैरप्येतज्जगज्जनितं पुरा
विधृतमपरैर्दत्तं चान्यैर्विजित्य तृणं यथा ।
इह हि भुवनान्यन्ये वीराश्चतुर्दश भुञ्जते
कतिपयपुरस्वाम्ये पुंसां क एष मदज्वरः ॥ १४ ॥
रम्यं हर्म्यतलं न किं वसतये श्राव्यं न गीतादिकं
किं वा प्राणसमासमागमसुखं नैवाधिकप्रीतये ।
किन्तु प्रान्तपतत्पतङ्गपवनव्यालोलदीपाङ्कुर-
च्छायाचञ्चलमाकलय्य सकलं सन्तो वनान्तं गताः ॥ १५ ॥
आस्तामकण्टकमिदं वसुधाधिपत्यं
त्रैलोक्यराज्यमपि नैव तृणाय मन्ये ।
निःशङ्कसुप्तहरिणीकुलसङ्कुलासु
चेतः परं वलति शैलवनस्थलीषु ॥ १६ ॥
हरिणचरणक्षुण्णोपान्ताः सशाद्वलनिर्झराः
कुसुमललितैर्विश्रब्धातैस्तरङ्गितपादपाः ।
विविधविहगश्रेणी चित्रध्वनिप्रतिनादिता
मनसि न मुदं केषां दध्युः शिवा वनभूमयः ॥ १७ ॥

Digitized by Google

ते तीक्ष्णदुर्जननिकारशरैर्न भिन्ना
धीरास्तएव शमसौख्यभुजस्तएव ।
सीमन्तिनीभुजलतागहनं व्युदस्य
येऽवस्थिताः शमफलेषु तपोवनेषु ॥ १८ ॥
कुरङ्गाः कक्षायां प्रतिविटपमारोग्य मटवीं
श्रयन्ति क्षेमं ते पुलिनकुशलं भद्रमुपलाः ।
निशान्तादक्षान्तात् कथमपि विनिष्क्रान्तमधुना
मनोऽस्माकं दीर्घा मभिलषति युष्मत्परिचितम् ॥ १९ ॥
वासो वल्कल मास्तरः किशलयान्यीक स्तरूणां तलं
मूलानि क्षतये क्षुधां गिरिनदीतोयं तृषाशान्तये ।
क्रीड़ा मुग्धमृगैर्वयांसि सुहृदो नक्तं प्रदीपः शशी
स्वाधीने विभवे तथापि कृपणा याचन्तइत्यद्भुतम् ॥ २० ॥
शय्या शाद्वल मासनं शुचिशिला सङ्ग द्रुमाणामधः
शीतं निर्झरवारि पान मशनं कन्दः सहाया मृगा ।
इत्यप्रार्थितसर्वलभ्यविभवे दोषोऽयमेको वने
दुष्प्रापार्थिनि यत् परार्थघटनायत्नै र्विना क्षीयते ॥ २१ ॥
पूरयित्वार्थिनामाशां प्रियं कृत्वा द्विषामपि
पारं गत्वा श्रुतौघस्य धन्या वनमुपासते ॥ २२ ॥
अलमति चपलत्वात् स्वप्नमायोपमत्वात्
परिणतिविरसत्वात् सङ्गमेनाङ्गनायाः ।
इति यदि शतकृत्व स्त्वत्तमालोचयाम
स्तदपि न हरिणाक्षीं विस्मरत्यन्तरात्मा ॥ २३ ॥

Digitized by Google

आहारः फलमूलमात्मरचितं शय्या मही वल्कलं
सम्वीताय परिच्छदः कुशसमित्पुष्पाणि पुत्रा मृगाः ।
वस्त्रान्नाश्रयदानभोगविभवा नियंन्त्रणाः शाखिनो
मित्राणीत्यधिकं गृहेषु गृहिणां किं नाम दुःखादृते॥२४॥
विवेकः किं सोऽपि स्वरसजनिता यत्र न कृपा
स किं योगो यस्मिन् न भवति परानुग्रहरसः ।
स किं धर्मो यत्र स्फुरति न परद्रोहविरतिः
श्रुतं किं तद्वा स्यादुपशमफलं यत्र न भवति ॥ २५ ॥
अग्रे कस्यचिदस्ति कश्चिदभितः केनापि पृष्ठे कृतः
संसारः शिशुभाव-यौवनजराभारावतारादयम् ।
बालस्तं बहुमन्यतामसुलभं प्राप्तं युवा सेवतां
दृष्ट्वा विषयाद्विष्कृत इव व्याहृत्य किं पश्यसि ॥ २६ ॥
पुत्रदारादिसंसारः पुंसां सम्मूढचेतसाम्
विदुषां शास्त्रसंसारः सद्योगाभ्यासविघ्नकृत् ॥ २७ ॥
सार्वभौमभवनं वनवासो निस्वभावभवभावनया ते ।
वालिशो हि विषयेन्द्रियचौरैः मुष्यते स्वभवने च वने च ॥२८॥
स्थूलप्रावरणोऽतिपूर्वकथकः काशाश्रुलालाविलो
भग्नोरःकटिपृष्टजानुदशनो मुग्धेऽतिथीन् वारयन् ।
शृण्वन् धृष्टवधूवचांसि धनुषा संत्रासयन् वायसान्
आशापाशनिबद्धजीवविभवो वृद्धो गृहे ग्लायति ॥ २९ ॥
वनेषु दोषाः प्रभवन्ति रागिणां
गृहेषु पञ्चेन्द्रियनिग्रहस्तपः ।

Digitized by Google

अकुत्सिते कर्म्मणि यः प्रवर्त्तते
निवृत्तरागस्य गृहं तपोवनम् ॥ ३० ॥

इति शान्तिशतके विवेकोदयो नाम द्वितीयः
परिच्छेदः ॥ २ ॥

महता पुण्यपण्येन क्रीतेयं काय-नौ स्वया
पारं दुःखोदधेर्गन्तुं त्वरया यत्न भिद्यते ॥ १ ॥
दिवसरजनीकूलच्छेदैः पतद्भिरनारतं
वहति निकटे कालः स्रोतःसमस्तभयावहम् ।
इह हि पततां नास्त्यालम्बो न चापि निवर्त्तनं
तदिह महतां कोऽयं मोहो यदेष मदाविलः ॥ २ ॥
अवश्यं यातारश्चिरतरमुषित्वापि विषया
वियोगे को भेदस्त्यजति न जनो यत् स्वयमिमान् ।
व्रजन्तः स्वातन्त्र्यात् परमपरितापाय मनसः
स्वयं मुक्ता ह्येते शमसुखमनन्तं विदधति ॥ ३ ॥
भवारण्यं भीमं तनुगृहमिदं छिद्रबहुलं
बली कालस्तीरो नियतमसिता मोहरजनी ।
गृहीत्वा ज्ञानासिं विरतिफलकं शीलकवचं
समाधानं कृत्वा स्थिरतरदृशो जाग्रत जनाः ! ॥ ४ ॥
गृहे पर्यन्तस्थे द्रविणकणमोषं श्रुतवता
स्वगेहान्यारक्षा क्रियत इति मार्गोऽयमुचितः ।

Digitized by Google

नरान् गेहात् गेहात् प्रतिदिवसमाकृष्य नयतः
कृतान्तात् किं शङ्का नहि भवति रे ! जाग्रत जनाः ॥५॥
के यूयं नो वयमिति च वः के भवामो भवाब्धौ
कर्मीर्मीणां विषमवलनैः फेणवत् पुञ्जिताः स्मः ।
तत्क्षेपीयः क्षयिणि विषये चित्तमाधाय धीराः
सर्वारम्भै र्विशति जगतामन्तरात्मन्यनन्ते ॥ ६ ॥
सूक्तिं कर्णसुधां व्यनक्तु सुजनस्तस्मिन्न मोदामहे
ब्रूतां वाचमसूयको विषमुचं तस्मिन्न खिद्यामहे ।
या यस्य प्रकृतिः सतां वितनुतां किं नस्तया जायते
कुर्मस्तत् खलु कर्म जन्मनिगड़च्छेदाय यज्जायते ॥ ७ ॥
मन्निन्दया यदि जनः परितोष मेति
नन्वप्रयत्नसुलभोऽयमनुग्रहो मे ।
श्रेयोऽर्थिनोहि पुरुषाः परतुष्टिहेतोः ।
दुःखार्जितान्यपि धनानि परित्यजन्ति ॥ ८ ॥
स्वधर्म पीड़ामपहाय योऽयं मत्पापशुद्ध्यर्थमिह प्रवृत्तः ।
मचेत् क्षमामप्यहमस्य कुर्य्यां मत्तः कृतघ्नो वद कीदृशोऽन्यः ॥ ९ ॥
कश्चित् पुमान् क्षिपति मां प्रतिरूक्षवाक्यैः
सोऽहं क्षमाभवनमेत्य मुदं प्रयामि ।
शोकं व्रजामि पुनरेवयत स्तपस्वी
चारित्रतः स्खलितवानिति मन्निमित्तम् ॥ १० ॥
नन्वात्मन्यवधीयतां गृहसुखाद्वैराग्यमाधीयताम्
बन्धुभ्यो व्यवधीयतां सुरसरित्तीरे सदा स्थीयताम् ।

Digitized by Google

भिक्षार्थं व्यवसीयतां प्रतिदिनं सत्कर्म सञ्चीयतां
क्षीयन्तेतसि हीयतां परतरं ब्रह्मानुसन्धीयताम् ॥ ११ ॥
यत् क्षान्तिः समये श्रुतिः शिव शिवेत्युक्तौ मनोनिर्वृतिः
भैक्षे चाभिरुचिर्धनेषु विरतिः शश्वत्समाधौ रतिः।
एकान्ते वसतिर्गुरौ प्रतिनतिः सद्भिः समं सङ्गतिः
सत्त्वे प्रीतिरनङ्गनिर्जिति रसौ सन्मुक्तिमार्गे स्थितिः ॥ १२॥
सम्भोगादिषयामिषस्य परितस्त्वैमित्यमस्त्याखिल
ज्ञानोन्मेषतया कथं तव भवेदात्मास्पदं देहिनः।
साध्यं तद्धि तदेव साधनमितो व्यावृत्तिरेवामिषात्
तस्यां ज्योतिरुपैत्यनिन्धनमिदं दोषत्रयं धक्ष्यति ॥१३॥

बुद्धेरगोचरतया न गिरां प्रचारो
दूरे गुरुप्रथितवस्तुकथावतारः।
तत्त्वं क्रमेण विदुषां करुणावदाते
श्रद्धावतां हृदि पदं स्वयमादधाति ॥ १४ ॥

दुःखाङ्गारकतीव्रः संसारोऽयं महानसो गहनः
हृद्द विषयामिषलालस मानस मार्जार मा निपत ॥१५॥
अरे चेतोमीन भ्रमणमधुना यौवनजले
त्यज त्वं स्वच्छन्दं युवतिजलधौ पश्यसि न किम्।
तनूजालीजालं स्तनयुगलतुम्बीफलयुतं
मनोभूः कैवर्तः क्षिपति परितस्त्वां प्रति मुहुः ॥ १६ ॥
विषयविषधराणां दोषदंष्ट्रोत्कटानां
क्षिषयविषविमर्दव्यक्तदुःखेष्टितानाम्।

Digitized by Google

विरम विरम चेतः ! सन्निधानादमीषां
सुखकणमणिहेतोः साहसं मास्म कार्षीः ॥ १७ ॥
एकीभूय स्फुटमिव किमप्याचरद्भिः प्रलीनैः
एभिर्भूतैः स्मर कति कृताः स्वान्त ते विप्रलम्भाः ।
तस्मादेषां त्यज परिचयं चिन्तय स्वप्यवस्थाम्
आभाषन्ते किमु न विदितः खण्डितः पण्डितः स्यात् ॥१८॥
धूर्तैरिन्द्रियनामभिः प्रणयितामापादयद्भिः स्वयं
सम्भोक्तुं विषयामिषं किल पुमान् सौख्याशया वञ्चितः ।
तैः शेषे कृतकृत्यतामुपगतैरौदास्यमालम्बितं
तस्मत्येष विधेर्नियोगवशगः कर्मान्तरैर्बध्यते ॥ १९ ॥
दैवे समर्प्य चिरसञ्चितमोहजालं
सुस्थाः सुखं वसत किं परयाचनाभिः ।
मेरुं प्रदक्षिणयतोऽपि दिवाकरस्य
ते तस्य सप्त तुरगा न कदाचिदृष्टौ ॥ २० ॥
आकाशमुत्पततु गच्छतु वा दिगन्तम्
अम्भोनिधिं विशतु तिष्ठतु वा यथेष्टम् ।
जन्मान्तरार्जितशुभाशुभकर्मराणां
छायेव न त्यजति कर्मफलानुबन्धः ॥ २१ ॥
उपशमफलादिद्यावीजात् फलान्तरमिच्छतां
भवति विफलो यत् प्रारम्भस्तदत्र किमद्भुतम् ।
नियतविषया ह्येते भावा न यान्ति विपर्ययं
जनयति यतः शालेर्बीजं न जातु यवाङ्कुरम् ॥ २२ ॥

Digitized by Google

यदेते साधूनामुपरि विमुखाः सन्ति धनिनो
नचैषावज्ञैषामपितु निजवित्तव्ययभयम् ।
अतः खेदो नास्मिन् परममनुकम्प्यैव भवति
स्वमांसत्रस्तेभ्यः कदृह हरिणेभ्यः परिभवः ॥ २३ ॥
तस्मादनन्तमजरं परमं विकाशि
तद्ब्रह्म वाञ्छत बुधा यदि चेतनास्ति ।
यस्यानुषङ्गत इमे भुवनाधिपत्य-
भोगादयः क्षयिणइव सतां विभान्ति ॥ २४ ॥

इति शान्तिशतके कर्त्तव्यतोपदेशो नाम तृतीयः
परिच्छेदः ॥ ३ ॥

लक्ष्मीर्निष्ठुरतिमेति हीनचरितैर्यैरेव तच्छिक्षया
किं नार्यैव करोमि तामनुचरीं रामां सकामामिव ।
ब्रह्माण्डे निपतत्यपि स्खलति न प्रायेण येषां मनः
तेषामार्यमनस्विनामनुपदं गन्तास्मि नाहं यदि ॥ १ ॥
लब्धाः श्रियः सकलकामदुघास्ततः किं ?
सन्तर्पिताः प्रणयिनो विभवैस्ततः किम् ? ।
न्यस्तं पदं शिरसि विद्विषतां ततः किं ?
कल्पं स्थितं तनुभृतां तनुभिस्ततः किम् ? ॥ २ ॥
निष्कन्दाः किमु कान्दरोदरभुवः क्षीणास्तरूणां त्वचः
किं शुष्काः सरितः स्फुरन्निरिगुरुग्रावस्खलद्धीचयः ।
प्रत्युत्थानमितस्ततः प्रतिदिनं कुर्वद्भिरुद्ग्रीविभिः

Digitized by Google

यद्द्वारार्पितदृष्टिभिः क्षितिभुजां विद्वद्भिरप्यास्यते ॥ ३ ॥
कामं जीर्णपलाशसंहतिकृतां कन्थां वसानैर्वने
कुर्यामम्बुभिरप्ययाचितसुखैः प्राणानुबन्धस्थितिम् ।
साङ्गग्लानि सवेपितं सचकितं स्वान्तर्निदाघज्वरं
वक्तुं नत्वहमुत्सहे सकृपणं देहीति दीनं वचः ॥ ४ ॥
सत्यं वक्तुमशेषमस्ति सुलभा वाणी मनोहारिणी
दातुं दानवरं शरण्यमभयं स्वच्छं पिपासुभ्यो जलम् ।
पूजार्थं परमेश्वरस्य विमलः स्वाध्याययज्ञः परं
क्षुद्बाधेः फलमूलमस्ति शमनं क्लेशात्मकैः किं धनैः ॥ ५ ॥
सन्ति स्वादुफला वनेषु तरवःस्वच्छं पयो निर्झरं
वासो वल्कलमाश्रयो गिरिगुहा शय्या लतावल्लरी ।
आलोकाय निशासु चन्द्रकिरणाः सख्यं कुरङ्गैः सह
स्वाधीने विभवेऽप्यहो नरपतिं सेवन्त इत्यद्भुतम् ॥ ६ ॥
पाणिः पात्रं पवित्रं भ्रमणपरिगतं भैक्षमक्षय्यमन्नं
वस्त्रं विस्तीर्णमाशादशकममलिनं तल्पमस्वल्पमुर्वी ।
येषां निःसङ्गताङ्गीकरणपरिचितिः स्वान्तसन्तोषिणस्ते
धन्याः संन्यस्तदैन्यव्यतिकरनिकराः कर्म निर्मूलयन्ति ॥ ७ ॥
महाशय्या भूमिर्भवतृणमुपधानं भुजलता
वितानश्चाकाशं व्यजनमनुकूलोऽयमनिलः ।
स्फुरच्चन्द्रो दीपः स्वधृतिवनितासङ्गमुदितः
सुखं शान्तः शेते विगतभवभीतिर्नृप इव ॥ ८ ॥
धैर्यं यस्य पिता क्षमा च जननी शान्तिश्चिरं गेहिनी

Digitized by Google

सत्यं सूनुरयं दया च भगिनी भ्राता मनःसंयमः ।
शय्या भूमितलं दिशोऽपि वसनं ज्ञानामृतं भोजनं
यस्यैते हि कुटुम्बिनो वद सखे ! कस्मात् भयं योगिनः ?॥९॥
धिक् धिक् तान् क्रमिनिर्विशेषवपुषः स्फूर्जन्महासित्वयो
निष्यन्दीक्षतशान्तयोऽपि च तमःकाराग्रहेष्वासते ।
तं विद्वांसमिह स्तुमः करपुटीभिक्षान्नशाकेऽपि वा ।
बाला वक्त्रसरोजिनीमधुनि वा यस्या विशेषो रसः ॥१०॥
मातर्लक्ष्मि ! भजस्व कञ्चिदपरं मत्कांक्षिणी माऽस्मभूः
भोगेभ्यः स्पृहया लवस्तव वशाः का निःस्पृहाणामसि ।
सद्यः स्यूतपलाशपत्रपुटिकापात्रे पवित्रीकृते
भिक्षाशक्तुभिरेव सम्प्रति वयं वृत्तिं समीहामहे ॥ ११ ॥
जिह्वे ! लोचननासिके श्रवण ! हे ! त्वक् ! चापि नो वार्यसे
सर्वेभ्योऽस्तु नमःकृताञ्जलिरहं सप्रश्रयं प्रार्थये ।
युष्माकं यदि सम्मतं तदधुना नात्मानमिच्छाम्यहं
होतुं भूमिभुजां निकारदहनज्वालाकराले गृहे ॥१२॥
गतः कालो यत्र प्रणयिनि मयि प्रेमकुटिलः
कटाक्षः कालिन्दीलघुलहरिवृत्तिः प्रभवति ।
इदानीमस्माकं जठरमकठीपृष्ठकठिना
मनोवृत्तिस्तत् किं व्यसनिनि मुधैव क्लपयसि ॥ १३ ॥
यदासीदज्ञानं स्मरतिमिरसंस्कारजनितं
तदा ज्ञातं तारामयमिदमशेषं जगदपि ।
इदानीमस्माकं पटुतरविवेकाञ्जनजुषां

Digitized by Google

समीभूता दृष्टिस्त्रिभुवनमपि ब्रह्म मनुते ॥ १४ ॥
गतः कालो यत्र द्विचरणपशूनां क्षितिभुजां
पुरः स्वस्तीत्युक्त्वा विषयसुखमास्वादितमभूत् ।
इदानीमस्माकं तृणमिव समस्तं कलयतां
अपेक्षा भिक्षायामपि किमपि चेतस्तपयति ॥ १५ ॥
पूर्वं तावत् कुवलयदृशां लोललोलैरपाङ्गैः
आकर्षद्भिः किमपि हृदयं पूजिता योवनश्रीः।
सम्प्रत्यन्तर्निहितसदसद्भावलब्धप्रबोध-
प्रत्याहारैर्विगलदहृदये वर्त्तते कोऽपि भावः ॥ १६ ॥
गङ्गातीरे हिमगिरिशिलाबद्धपद्मासनस्य
ब्रह्मज्ञानाभ्यसनविधिना योगनिद्रां गतस्य ।
किं तैर्भाव्यं मम सुदिवसैर्यत्र ते निर्विशङ्काः
सम्भास्यन्ते जठरहरिणा गात्रकण्डूविनोदम् ॥ १७ ॥
कदा भिक्षाभक्षैः करकलितगङ्गाम्बुतरलैः
शरीरं मे स्थास्यत्युपरतसमस्तेन्द्रियसुखम् ।
कदा ब्रह्माभ्यासस्थिरतनुतयारण्यविहगाः
पतिष्यन्ति स्थाणुभ्रमहतधियः स्कन्धशिरसि ॥ १८ ॥
रथ्यान्तश्चरतस्तथा धृतजरत्कन्थाञ्चलस्याध्वगैः
सत्रासञ्च सकौतुकञ्च सकृपं दृष्टस्य तैर्नागरैः ।
निर्व्याजोज्झितचिल्लुधारसमुदा निद्रायमानस्य मे
निःशङ्कं करटः कदा करपुटीभिक्षां विलुण्ठिष्यति ॥ १९ ॥
एणाक्षीस्मृदयालुतान कथमप्यास्ते विवेकोदयान्

Digitized by Google

नित्यं प्रच्युतिशङ्कया क्षणमपि स्वर्गे न मोदामहे ।
अप्यन्येषु विना शिवस्तु विषयाभोगेषु तृष्णा न मे
स्वर्णद्याः पुलिने परं हरिपदध्यानं मनो वाञ्छति ॥२०॥
अयि बोधाम्बुधौ भावः स्वच्छोऽयं विश्ववुद्बुदः
विनीत उदितो वेत्ति विकल्पपटलं मनः ॥ २१ ॥
अहङ्कारः क्वापि व्रजतु जिनहेमात्वमिहभूः
अभूमिर्दर्पाणामहमपसरत्वं पिशुनः हे ।
अरे क्रोध ! स्थानान्तरमनुसरानन्यमनसां
त्रिलोकीनाथो नो हृदि वसतु देवो हरिरसौ ॥ २२ ॥
मातर्माये ! भमिन्नि कुमत्ते ! हे पितर्मोहजाल !
व्यावर्तध्वं भवतु भवतामेष दीर्घो वियोगः ।
सद्यो लक्ष्मीरमणचरणभ्रष्टगङ्गाप्रवाह-
व्यामिश्रायां दृषदि परमब्रह्मदृष्टिर्भवामि ॥ २३ ॥
आदित्यस्य गतागतैरहरहः संक्षीयते जीवितं
व्यापारैर्बहुकार्यकारणभृतैः कालोऽपि न ज्ञायते ।
दृष्ट्वा जन्मजरावियोगमरणं त्रासश्च नोत्पद्यते
पीत्वा मोहमयीं प्रमोदमदिरामुन्मत्तभूतं जगत् ॥ २४ ॥
मातर्मेदिनि ! तात ! मारुत सखे ज्योतिः ! सुबन्धो जल !
भ्रातर्व्योम ! निबद्ध एष भवतामस्तु प्रणामाञ्जलिः ।
युष्मत्सङ्गवशोपजातसुकृतोद्रेकस्फुरन्निर्मल-
ज्ञानापास्तसमस्तमोहमहिमा लीये परे ब्रह्मणि ॥ २५॥
आशा नाम नदी मनोरथजला तृष्णातरङ्गाकुला

Digitized by Google

रागग्राहवती वितर्कविहगा धैर्यद्रुमध्वंसिनी ।
मोहावर्त्त सुदुस्तरा प्रकटितप्रोत्तुङ्गचिन्तातटी
तस्याः पारगता विशुद्धमनसो नन्दन्ति योगीश्वराः॥२६॥

इतो न किञ्चित् परतो न किञ्चित्
यतो यतो यामि ततो न किञ्चित् ।
विचार्य्य पश्यामि जगन्नकिञ्चित् ।
स्वात्मावबोधादधिकं न किञ्चित् ॥ २७ ॥

संसारमृगतृष्णां त्वं मनो धावसि किंमुधा ।
अनाविल मिदं ब्रह्मसरः किं नावगाहसे ॥ २८ ॥

इति शान्तिशतके ब्रह्मप्राप्ति नामचतुर्थः
परिच्छेदः सम्पूर्णम् ॥ ४ ॥

वृन्दावन शतकम् ।

नमस्तस्मै कस्मैचिदपि पुरुषायाद्भुत महा
महिम्ने विभ्राजत्कनकरुचिधाम्ने स्वकृपया ।
असङ्कोचेनैव स्वपचमखिलेभ्यः स्वयमहो
ददौ यत्तद्भक्तिं विमलतरनानारसमयीम् ॥ १ ॥
यस्मिन्न प्रविशेन्मनोऽपि महतां का तत्त्ववार्ता पुनः
शास्त्राणां स्रपितञ्च यद्भगवता भक्तैव भक्तोद्धवे ।

Digitized by Google

तद्वृन्दावनमुग्मदेन रसिकद्वंद्वेन येनाप्यहो
नित्यक्रीड़तया गृहीतमिह के विद्युर्न गौरप्रियाः ॥ २ ॥
गुणैः सर्वैर्हीनोऽप्यहमखिलजीवाधमतमो
ऽप्यशेषैः दोषाद्यैरपिच वलितो दुर्मतिरपि ।
प्रसादात्तस्यैवाविदमहह राधां व्रजपतेः
कुमारं श्रीवृन्दावनमपि स गौरो मम गतिः ॥ ३ ॥
श्रीवृन्दावनकेलिरङ्गसहजं सौन्दर्य्यशोभावयो
वैदग्ध्यादिचमत्कृतेः परतरं विश्रान्तिधामाद्भुतम् ।
तत्प्रेमोद्दनदिव्यनागरवरद्वन्द्वं मिथो जीवनं
गौरश्यामलमुज्वलोज्जदरसाविष्टं हृदि स्फूर्जतु ॥ ४ ॥
हह भ्रामं भ्रामं जगति नहि गन्धोऽपि कलितो
यदीयस्तत्रैवाखिलनिगमदुर्लक्षशरणो ।
अपारे श्रीवृन्दावनमहिमपीयूषजलधौ
महाश्चर्य्यौघीने मधुरिमनि चित्तं लगतु मे ॥ ५ ॥
जयति जयतो वृन्दारण्यान्यूनसिन्धोः
अनुपममिव सारं शारदाकोटिचक्थम् ।
खगमृगतरुवल्लीकुञ्जवापीतड़ाग
स्थलगिरिरुदिनीनामद्भुतैः सौभगाद्यैः ॥ ६ ॥
वृन्दारण्ये चर चरण दृक् पश्य वृन्दावनश्रीः
जिघ्र ! वृन्दावनगुणगणान् कीर्त्तय श्रोत्र दृष्टान् ।
वृन्दाटव्या भज परिमलं घ्राण गात्र त्वमस्मिन्
वृन्दारण्ये लुठ पुलकितं कृष्णकेलिस्थलीषु ॥ ७ ॥

Digitized by Google

महोज्वलवसोन्मदप्रणयसिन्धुनिःस्यन्दिनौ
महामधुरराधिकारमणखेलनानन्दिनौ
रसेन समधिष्ठिता भुवनवन्द्यया वृन्दया
चकास्तु हृदि मे हरेः परमधाम वृन्दाटवी ॥ ८ ॥
जन्मनि जन्मनि वृन्दावनभुवि वृन्दारकेन्द्रवंद्यायाम्
अपि तृणगुल्मकभावे भवतु ममाशासमुल्लासः ॥ ९ ॥
हरिपदपङ्कजसपर्याहेनर समनुभूय पूर्णोऽपि
यत्रोद्धव आशास्ते तृणतां तन्नौमि राधिकाविपिनम् ॥ १० ॥
राधावल्लभपादपल्लवजुषां सद्धर्मनीतायुषां
नित्यं सेवितवैष्णवांघ्रिरजसां वैराग्यजीवस्पृशाम् ।
वृन्तैकान्तरसप्रविष्टमनसामप्यस्ति यद्धरतः
तद्राधाकरुणावलोकमचिराद्विन्दन्तु वृन्दावने ॥ ११ ॥
राधानन्दकिशोरौ निरवधिरससागरे निमग्नौ
निजकेलिधाम वृन्दाविपिनमुदीक्ष्यैव सौख्यमाप्नुवतः ॥ १२ ॥
उद्दामप्रमदोज्वलैकरसया भक्त्या विधूताः कृते
व्यक्तं कस्यचिदेव चित्तमुदये तत्तद्विधाभोगवत् ।
यस्मिन् दिव्यविचित्रकेलिमिथुनं तच्छ्यामगौरं विधु
ज्योत्स्नावत् परिचायये तदिह किं विन्देय वृन्दावनम् ॥ १३ ॥
विशुद्धाद्वैतैकप्रणयरसपीयूषजलधेः
घनीभूतद्वीपे समुदयति वृन्दावनमहो ।
मिथः प्रेमोद्पूर्णद्रसिकमिथुनक्रीड़मनिशं
तदेवाध्यासीनं प्रविशति पदे क्वापि मधुरे ॥ १४ ॥

Digitized by Google

नाहं वेद्मि कथं नु माधवपदाम्भोजद्वयी ध्यायते
क्वा वा श्रीशुकनारदाद्यकलिते मार्गेऽस्तु मे योग्यता ।
तस्मान्नन्दमभद्रमेव यदि नामास्तां ममैकं परं
राधाकेलिनिकुञ्जमञ्जुलतरं वृन्दावनं जीवनम् ॥ १५ ॥
यत्सीमानमपि स्पृशन्न निगमो दूरात् परं लज्जत
किञ्चिद्गूढतया यदेव परमानन्दोत्सवैकावधिः ।
यन्माधुर्यकलोऽप्यवेदि न शिवस्वायम्भुवाद्यैरहं
तद्वृन्दावननामधाम विशदं विन्दामि राधापतेः ॥ १६ ॥
कदानु वृन्दावनकुञ्जमण्डले भ्रमंभ्रमं हेमहरिन्मणिप्रभम्
संस्मृत्य संस्मृत्य तदङ्गु तप्रियं हृयं हृयं विस्मृति मेतु मेऽखिलम् ॥१७॥
क्षियेत खण्डश इदं यदि मे शरीरम्
घोरा विपद्विततयो यदि वा पतन्ति ।
हा हन्त हन्त न तथापि ममेह भूयात्
वृन्दावनादितरतीर्थपदे वियासा ॥ १८ ॥
स्वयं पतितपत्रकणामृतवत् क्षुधाभक्षयन्
सदा मिहिरनन्दिनीशुचिपयोञ्जलीभिः पिवन् ।
कदा मधुरराधिकारमणरासकेलिस्थलिं
विलोक्य रसशेवधिमधिवसामि वृन्दावनम् ॥ १९ ॥
भूमिर्यत्र सुकोमला बहुविधप्रद्योतिरत्नच्छटा
नानाचित्रमनोहरं खगमृगाद्याश्चर्यरागान्वितम् ।
वल्लीभूरुहजातयोऽद्भुततमा यत्र प्रधानादिभिः
तन्मे नन्दकिशोरकेलिभवनं वृन्दावनं जीवनम् ॥२०॥

Digitized by Google

साक्षादिवास्ते पुरुषोत्तमांघ्रि सेवारसादप्यधिको रसौघः ।
स्यन्देत वृन्दाविपिनेऽप्यदृष्टोराधाप्रियो यो भुवनस्य साक्षी ॥२१॥

जागर्ति दुन्दुभिरवः परमोऽत्र राधा
वृन्दावन वनमतिप्रकटं पुराणे ।
तस्याविधेयमसमेदमहानुराग
मूर्तेस्तदङ्गनमिहेत्य हरिं क्व पश्ये ॥ २२ ॥

मिलन्तु चिन्तामणिकोटिकोटयः
स्वयं वहिर्दृष्टिमुपैतु वा हरिः ।
तथापि वृन्दावनधूलिधूसरं
न देहमन्यत्र कदापि यातु मे ॥ २३ ॥

कृपयतु मयि वृन्दारण्यराजीमनाग
प्यतिवहनकृप्रोरुस्नेहभावादुदिष्णुः
फलतु तदनुकम्पाकल्पवल्लीफलं त्वत्
प्रभवतु वसतिर्मे तत्प्रियारामसीम्नि ॥२४॥

तेनाकारि समस्तएव भगवद्धर्मोऽपि तेनाश्रुतः
सर्वस्मात् पुरुषार्थतोऽपि परमः कश्चित् करस्थीकृतः ।
तेनाधायि समस्तमूर्द्धनि पदं ब्रह्मादयस्तं नम-
न्त्यादेहान्तमधारि येन वसतो वृन्दावने निश्चयः ॥२५॥

पुलिने पुलिने कलिन्दजाया विचरंश्चापि तले तले तरूणाम् ।
सघणीभूतसुसौख्यकन्दवृन्दाविपिने हन्त कदा दिनानि नेष्ये ॥२६॥

गौरश्यामलमिथुनं खेलति कन्दर्प लीलया यत्र ।
राधामाधवनाम्ना प्रथितं तन्नौमि काननं किमपि ॥२७॥

Digitized by Google

खगवृन्दं पशुवृन्दं द्रुमवल्लीवृन्दमुन्मदप्रेम्णा।
प्रीणयदमृतरसेन ख्यातं वृन्दावनं नमत ॥ २८ ॥
जघरमपि हरिभक्तेः नाना दुर्मार्गनिष्ठमप्यधमम्।
वृन्दाविपिनमचिन्त्यप्रभावमुन्मादये प्रेम्णा ॥ २९ ॥
भक्तैकयान्यत्र कृतार्थमानिनो धीरास्तदेतन्न वयं विदामः।
श्रीराधिकामाधववल्लभं नः परन्तु वृन्दावनमेव संश्रयः ॥३०॥
दोषाकरोऽहं गुणलेशहीनः सर्वाधमो दुर्लभवस्तुकांक्षी।
वृन्दाटवीमुज्ज्वलभक्तिसारबीजं कदा प्राप्य भवामि पूर्णः ॥३१॥
शुद्धोज्ज्वलप्रेमरसामृताब्धेः अनन्तपारस्य किमप्युदारम्।
राधाभिधाय प्रचकास्ति सारं तदेव वृन्दाविपिनं गतिर्मे ॥३२॥
सर्वसाधनहीनोऽपि वृन्दारण्यैकसंश्रयः।
यः कोऽपि प्राप्नुयादेव राधाप्रियरसोत्सवम् ॥ ३३॥
त्यजन्तु स्वजनाः कामं देहवृत्तीश मास्मवन्।
न वृन्दावनसीमातः पदं मे चलतु क्वचित् ॥ ३४ ॥

सा मे न माता स च मे पिता न
स मे न बन्धुः स च मे सखा न।
स मे न मित्रं स च मे गुरुर्न
यो मे न वृन्दावनवासमादिशेत् ॥ ३५ ॥

तच्छास्त्रं मम कर्णमूलमपि न स्पृशेऽपि यायादहो
श्रीवृन्दाविपिनस्य यत्र महिमा नात्यद्भुतः श्रूयते।
ते मे दृष्टिपथं न यान्तु नितरां सम्भाषतामाप्नुयुः
ये वृन्दावनवैभवे श्रुतिगते नोल्लासिनो नोऽखिलाः ॥३६॥

Digitized by Google

अलमलमिह योषिद्दर्भीसङ्गरङ्गैः
अलमलमिह वित्तापत्यविद्यायशोभिः।
अलमलमिह नानासाधनायासदुःखैः
भवत भवत वृन्दारण्यमाश्रित्य धन्याः॥ ३७॥

वैकुण्ठं कोटिकोटिप्रगुणितमपिनो यत्र जालेयमात्रां
प्रोन्मीलत्सौभगाब्धेर्लवमपि लभते शुद्धभावोज्ज्वलायाः।
कुर्वीरन् भक्तिकोटीर्भगवति न तथाप्यङ्गु तप्रेममूर्तेः
श्रीराधाया अभक्तैः किमपि बकलितां नौमि वृन्दाटवीं ताम्॥३८॥

इदमपि भविता किं यत्र कुत्रापि वृन्दा
पदमपि मम जातं श्रोत्रवीथीमकस्मात्।
मधुरमधुरराधामाधवानङ्गखेला-
वनमुपनयदन्तर्दास्यति प्रेममूर्च्छाम्॥ ३९॥
कदा नु वृन्दावनवीथिकास्वहं
परिभ्रमन् श्यामलगौरमङ्गु तम्।
किशोरमूर्तिद्वयमेकजीवनं
पुरःस्फुरद्वीक्ष्य पतामि मूर्च्छितः॥ ४०॥
किमेतादृग्भाग्यं मम कलुषमूर्तेरपिभवेन्
निवासो देहान्तावधि यदिह वृन्दावनभुवि।
तयोः श्रीदम्पत्योः नवनवविलासैर्विहरतोः
पदज्योतिःपूरैरपितु मम सङ्गोऽपि भविता॥ ४१॥
भूतं स्थावरजङ्गमात्मकमहो यत्र प्रविष्टं किम-
प्यानन्दैकघनाकृतिस्वमहसा नित्योत्सवं भासते।

Digitized by Google

मायान्धीकृतदृष्टिभिस्तु कलितं नानाविरूपाभिधा
तद्वृन्दाविपिनं कदाधिवसतः स्याम्मे तनुस्त्रिमयी ॥ ४२ ॥
यत्र प्रविष्टः सकलोऽपि जन्तुः सर्वः पदार्थोऽप्यवुधैरदृश्यः ।
स्वानन्दसम्बीतघनत्वमेति तदेव वृन्दावनमाश्रयन्तु ॥ ४३ ॥
वृन्दावनस्थेष्वपि येऽत्र दोषान्
आरोपयन्ति स्थिरजङ्गमेषु ।
आनन्दमूर्तिष्वपराधिनस्ते
श्रीराधिकामाधवयोः कथं स्युः ॥ ४४ ॥
ये वृन्दावनवासिनिन्दनरता ये वा न वृन्दावनं
श्लाघन्ते तुलयन्ति ये च कुधियः केनापि वृन्दावनम् ।
ये वृन्दावनमत्र नित्यसुखचिद्रूपं सहन्ते न वा
तैः पापिष्ठनराधमैः न भवतु स्वप्नेऽपि मे सङ्गतिः ॥ ४५ ॥
असभ्य बहुदुर्वचो यदिह वदन्ति साधाश्रम
स्त्रियं बलादपहरन्ति चेत् प्रियसुतादिकं घ्नन्ति वा
धनान्यपि च जीवनं यदि हरन्ति वृन्दावनस्थिता-
स्तदपि ते प्रिया मम भवन्ति वन्द्याः परम् ॥ ४६ ॥
परस्वस्तेयैकव्यसनमपि नित्यं परवधू-
प्रसक्तं विश्वेषामहह बहुधा हिंसकमपि ।
दुराचारं लोभादपहृतमपि भ्रातरकृष -
दिवान्धस्त्वं वृन्दावनगतजनं नावगणयेः ॥ ४७ ॥
परधनपरदारद्वेषमात्सर्यलोभा-
वृतपरुषपराभिद्रोहमिथ्याभिलापान् ।

Digitized by Google

त्यजति य इह भक्तो राधिकाप्राणनाथं
न खलु भवति बन्ध्या तस्य वृन्दावनाशा ॥ ४८ ॥
कुरु सकलमधर्मं मुञ्च सर्वं स्वधर्मं
त्यज गुरुमपि वृन्दारण्यवासानुरोधात् ।
स तव परमधर्मः सा च भक्तिर्गुरूणां
स किल कलुषराशिर्यद्धि वासान्तरायः ॥ ४९ ॥
निर्मर्यादाद्वर्यकारुण्यपूर्णौ
राधाकृष्णौ पश्यतश्चेत् कदाचित् ।
यः कोऽप्यस्मिन् यादृशस्तादृशो वा
देहस्यान्ते प्राप्नुयादेव सिद्धिम् ॥ ५० ॥

राधामधुपतिपादाम्बुजभक्तादूरमुक्तस्य ।
अजितेन्द्रियस्य कृपया मम वृन्दारण्यमाश्रयो भवतु ॥ ५१ ॥
राधामाधवपादपङ्कजरजः प्रेमोन्मदैतत्प्रिय-
क्रीडाकाननवासिषु स्थिरचरप्राणिष्वपि द्रोहिषु ।
प्रद्वेषं परमापराधमहह ! त्यक्तेतरैरप्यघैः
युक्तोऽप्यामरणान्तलब्धवसतिर्वृन्दावने स्यात् कृती ॥ ५२ ॥
न लोकवेदोद्यतमार्गभेदैः आविश्य संक्लिश्यत रे विमूढाः ।
हठेन सर्वं परिकृत्य वृन्दावनान्तरे पर्णकुटीं कुरुध्वम् ॥ ५३ ॥
यत्तद्वलग्नु शास्त्राणहह ! जनतया गृह्यतां यत्तदेव
स्वं स्वं यत्तन्मतं स्थापयतु लघुमतिस्तर्कमात्रे प्रवीणः
अस्माकं तूज्ज्वलैकोन्मदविमलरसप्रेमपीयूषमूर्त्तेः
श्रीराधाया विहाराटविमिहनविमान्यत्रनिर्यांति चेतः ॥ ५४ ॥

Digitized by Google

स्निग्धश्यामाभिरामच्छविमृदुमसृणोत्तप्तहेमावदातं
ज्योतिर्वृन्दं किशोराकृतिमधुरमहो घूर्णमानं रसेन ।
नित्यं यत्रैव खेलायति मदनकलाकौतुकेनात्युदारं
सारं सारादशेषादवतु दशदिशःश्रीलवृन्दावनं नः ॥ ५५ ॥
अपारकरुणाकरं व्रजविलासिनीनागरं
मुहुः सुवदुकाकुभिर्नतिभिरेतदभ्यर्थये ।
अनर्गलवहन्महाप्रणयसीधुसिन्धौ मम
क्वचिज्जनुषि जायतां रतिरिहैव वृन्दावने ॥ ५६ ॥
नानामार्गरतोऽपि दुर्मतिरपि त्यक्तस्वधर्मोऽपि हि
स्वच्छन्दाचरितोऽपि दूरभगवत्सम्बन्धगन्धोऽपि च ।
कुर्वन् यत्र च कामलोभवशतो वासं समस्तोत्तमं
यायादेव रसात्मकं परमहं तन्नौमि वृन्दावनम् ॥ ५७ ॥
इह सकलसुखेभ्यः सूत्तमं भक्तिसौख्यं
तदपि चरमकाष्टां सम्यगाप्नोति यत्र ।
तदिह परमपुंसो धाम वृन्दावनाख्यं
निखिलनिगमगूढं मूढबुद्धिर्न वेद ॥ ५८ ॥
भजन्तमपि देवतान्तरमथाचरन्नक्षणि स्थितं
पशुवदेव वा विषयभोगमात्रे रतम् ।
अचिन्त्यनिजशक्तितः खगतराधिकामाधव-
प्रगाढरसदुर्मदं कुरुत एव वृन्दावनम् ॥ ५९ ॥
यत्कोटयंशमपि स्पृशेन्न निगमो यन्नो विदुर्योगिनः
श्रीशब्रह्मशुकार्जुनोद्धवमुखाः पश्यन्ति यत्र क्वचित् ।

Digitized by Google

अन्यत् किं व्रजवासिनामपि न यत् दृश्यं कदालोकये
तद्वृन्दावनरूपमद्भुतमहं राधापदैकाश्रयः ॥ ६० ॥

विस्मृत्य द्वैतमात्रं प्रणयमयमहो ज्योतिरेकार्णवान्तः
श्रीवृन्दारण्यमत्युच्चलदतुलरसाप्लोधितस्त्रिन् सखे त्वम् ।
वेषं किञ्चिद्गृहीत्वोज्वलमखिलकलाकोमलाभीरबाला
प्राणाः श्रीराधिकायाः किमपि रसनिधेस्चाटुकारं भजेथाः ॥ ६१

दुर्वासनासुदृढरज्जुशतैर्निबद्धम्
आकृष्य सर्वत इदं खबलेन कृष्ण ! ।
वृन्दावने विहरतः सह राधया ते
पादारविन्दसविधं नय मानसं मे ॥ ६२ ॥

वशीकर्तुं शक्यो नहि नहि मनागिन्द्रियगणो
गुणोभूत्वैकोऽपि प्रविशति सदा दोषनिचयः ।
क्व यामः किं कुर्मो हरि हरि मयीशोऽप्यकरुणः
स्ववासं श्रीवृन्दावन वितर मान्यगतिकम् ॥ ६३ ॥

जातिप्राणधनानि यान्तु सुयशोराशिः परिक्षीयतां
सद्धर्मा विलयं प्रयान्तु सततं सर्वैश्च निर्भर्त्स्यताम् ।
आधिव्याधिशतेन जीर्यतु वपुर्लुप्तप्रतीकारतः
श्रीवृन्दाविपिनं तथापि न मनाक् त्यक्तुं ममास्तां मतिः ॥ ६४ ॥

रचति संसारभयाद्दोषाकरम् अप्यशेषदेहभृद्वृन्दम् ।
वृन्दावनमिति तेन प्रथितं तं नौमि काननं किमपि ॥ ६५ ॥

वृन्दारण्यदन्यत् प्रकृतेरन्तर्बहिर्वापि ।
नैवास्ति मधुरवस्त्वित्यवकलितं यैः नमस्तेभ्यः ॥ ६६ ॥

Digitized by Google

विभ्राजत्तिलका कलिन्दतनयानीरौघनीलाम्बरा
उद्यत्कान्चनचम्पकच्छविरहो नानारसोल्लासिनी ।
कृष्णप्रेमपयोभरेण रसदेनात्यन्तसम्मोहिनी
गोपस्त्रीमजवल्लभा विजयते राधेव वृन्दाटवी ॥ ६७ ॥
यस्मिन् कोटिसुरद्रुमैः धुरयुता भूमीरुहः पोषका
भक्तिः सद्दनिता महारसमयी यत्र स्वयं स्निग्धति ।
यत्र श्रीहरिदासवर्यवनिताः खट्वायमानाः शिलाः
तद् वृन्दावनमद्भुतं सुखमयं को नाम नालम्बते ॥ ६८ ॥
विन्दन्ति यावत् प्रणयं न मन्दा वृन्दावने प्रेमविलासकन्दे ।
तावन्न गोविन्दपदारविन्द स्वच्छन्दसङ्गिरहस्यलाभः ॥ ६९ ॥
सारं सारं नवजलधरश्यामलं धामविद्युत्
कोटिर्ज्योतिस्तुलतिकया राधयाश्लिष्यमाणः ।
उच्चैरुच्चैः सरससरसी प्राज्ञवी जृम्भमाण-
प्रेमाविष्टो भ्रमति सुकृती कोऽपि वृन्दावनान्तः ॥ ७० ॥
राधापदाङ्कभूषितवृन्दारण्यस्थलीषु निर्भरप्रेम्णा हरि हरि ।
कदा लुठामि प्रतिपद गलदश्रुकुलसत्पुलकः ॥ ७१ ॥
पूर्णोज्वलत्प्रेमरसैकमूर्तिः यत्रैव राधाविजयी हरीति ।
तदेव वृन्दावनमाश्रितानां भवेत् परं भक्तिरहस्यलाभः ॥७२॥
सर्वं त्यक्त्वा सरसविगद्प्रेमपीयूषसान्द्रे
वृन्दारण्येऽद्भुततरुलतागुल्मकाद्यैः मनोज्ञे ।
राधाकृष्णोज्वलगुणगणोद्दानमत्तालिकारैः
नीरेणापि स्थितिमिह तनोरध्वस्था वसन्तु ॥ ७३ ॥

Digitized by Google

श्रीराधायाः कनकरुचिरज्योतिरङ्गच्छटौघैः
शुद्धप्रेमोज्ज्वलरसमयैः सेव्यमानं समन्तात्।
गोविन्दस्याम्बुदरुचितनोर्ज्योतिरब्धिप्रपूरैः
सान्द्रानन्दात्मभिरपि चितं नौमि वृन्दावनं तत् ॥ ७४॥
निन्दा वा स्तुतिरेव वा बहुविपत् सम्पत्तिरेवास्तु वा
पाण्डित्यं वत मूर्खतापि यदि वा रागो विरागोऽथवा।
यत् किंचिद्भवतु श्रुतेरपि मनाग्लक्ष्यं न यद्वैभवं
तद्वृन्दाविपिनं न जीवनमहं स्वप्नेऽपि हातुं क्षमः ॥ ७५॥
चाण्डालश्वखरादिवा यदि जनाः कुर्वन्ति सर्वे तिर-
स्कारंदुर्विषहञ्च तेन नहि मे खेदोऽस्त्यणीयानपि।
देवा देव्य इमे च भूतनिवहाः प्राणाश्च दद्युर्महा-
स्नेहात्तुष्टिमतो न मे गुरुतया वृन्दावनीये वने ॥ ७६ ॥

भ्रातः! समस्तान्यपि साधनानि
विहाय वृन्दावनमाश्रयस्व
यथा तथा प्राक्तनवासनावशात्।
शरीरवाणी हृदयं विचेष्टताम् ॥ ७७ ॥

तादृक् कालो भवतु भगवान् येन कस्याञ्चि देनी
दृश्या शक्तोऽप्यहह न बहिर्यामि वृन्दाटवीतः।
तादृक् दभोऽप्युदयतु तथाहङ्कृतिश्चापि मे स्याद्
येनाप्यस्मिन्विलसयवने रोचये नित्यवासम् ॥ ७८ ॥
वरं वृन्दारण्ये हरि हरि करेखर्परभृतो
भ्रमामो भैक्षार्थं स्वपचगृहवीथीषु दिनशः।

Digitized by Google

तथापि प्राचीनैः परमसुकृतैरत्र मिलितं
न नेष्यामीऽन्यत्र क्वचिदपि कथञ्चिद्दुरितम् ॥ ७९ ॥
जरत्कन्थामेकां दधदपि च कौपीनमनिशं
प्रगायन् श्रीराधामधुपतिरहःकेलिलहरीम् ।
फलं वा मूलं वा किमपि दिवसान्ते कवलयन्
कदा नेष्ये वृन्दावनभुवि दृशां जीवनमयीम् ॥ ८० ॥
प्रकृत्युपरि केवले सुखनिधौ परब्रह्मणि
श्रुतिप्रथितवैभवं परपदं विकुण्ठाभिधम् ।
तदन्तरखिलोज्वलं जयति माथुरं मण्डलं
महारसमयं सखे ! कलय तत्र वृन्दावनम् ॥ ८१ ॥
कदा वृन्दारण्यं श्रवणवसनस्पर्शननिरी-
क्षणघ्राणाद्यैः मे स्फुरति वसमिच्छन् श्रवदिव ।
कदा वा तल्लोकोत्तरवसमदान्धो मधुपते
गुणानुच्चैरुच्चैः सरसमुपगास्यामि परितः ॥ ८२ ॥

स्वानन्दसच्चिदनरूपतामतिः
पावन् न वृन्दावनवासिजन्तुषु ।
तावत् प्रविष्टोऽपि न तत्र विन्दते
ततोऽपराधात् पदवीं परात्पराम् ॥ ८३ ॥

यदैव सच्चिद्रसरूपबुद्धिः
वृन्दावनस्थस्थिरजङ्गमेषु ।
स्यान्निर्व्यलीकं पुरुषस्तदैव
चकास्ति राधाप्रियसेविरूपः ॥ ८४ ॥

Digitized by Google

सकलविभवसारं सर्वधर्मैकसारं
सकलभजनसारं सर्वसिद्धैकसारम् ।
सकलमहिमसारं वस्तु वृन्दावनान्तः
सकलमधुरिमाम्भोराशिसारं विहारम् ॥ ८५ ॥

देवी वाक् प्रतिषेधिनी भवतु मे स्याद्वा गुरूणां गिरां
श्रेणी शास्त्रविदामिहास्तु बहुधा यः कोऽपि कोलाहलः ।
त्यक्त्वा साधनसाध्यजातमखिलं प्रलगेन्तु मे राधिका
क्रीड़ाकाननवाससम्पदि मनाक् व्यावर्तते नो मनः ॥ ८६ ॥

प्रगायन्नटन्नुद्धसन्नालुठन्
वप्रे धावन् रुदन् सम्मत् मूर्छितो वा ।
कदा वा महाप्रेममाध्वीमदान्धः
विचरिष्यामि वृन्दावने लोकबाह्यः ॥ ८७ ॥

न लोकं न धर्मं न गेहं न देहं
न निन्दा स्तुतिर्वापि सौख्यं न दुःखम् ।
विजानन् किमप्युच्चदप्रेममाध्वी-
ग्रहग्रस्तवत् कर्हि वृन्दावनेस्याम् ॥ ८८ ॥

हरे कृष्ण कृष्णेति कृष्णेति मुख्यान्
महाद्यर्थनामावलीसिद्धमन्त्रान् ।
कृपामूर्त्तिचैतन्यदेवेन गीतान्
कदाभ्यस्य वृन्दावने स्यां कृतार्थः ॥ ८९ ॥

हैमस्फाटिकपद्मरागरचितैर्माहेन्द्रनीलैर्दृमैः
नानारत्नमयस्थलीभिरलिभिर्झङ्कारितोद्वल्लिभिः ।

Digitized by Google

चित्रैः कीरमयूरकोकिलमुखैर्नानाविहङ्गैर्लसत्
पद्माद्यैश्च सरोभिरद्भुतमहं ध्यायामि वृन्दावनम् ॥ ८० ॥

ताम्बूलपानकमनोहरमोदकादि-
रम्ये लसन्मृदुलपल्लवचारुतल्पे ।
दूरेस्थितालिभिरहोसुहृदावपेक्ष्य
वृन्दावनं स्मर निकुञ्जगतैः मनोज्ञम् ॥ ८१ ॥

क्वचिद्रतिविमर्दितप्रसवतल्पकैः कुत्रचिद्
क्वचितोपकरणाद्रिन्वतप्रियसृदुप्रसूनास्तरैः ।
क्वचित् प्रमदराधिकामधुपतिप्रहृत्तोत्सवैः
सदानवनिकुञ्जकैः स्मर सुमञ्जु वृन्दावनम् ॥ ८२ ॥

राधाकृष्णरहःसुहृद्वितिधरस्योपत्यकासु स्फुरन्
नानाकेलिनिकुञ्जवीथिषु नवोन्मीलत्कदम्बादिषु ।
भ्रामं भ्राममहर्निशं ननु परं श्रीवासकेलिस्थली
रम्यास्येव कदा प्रकाशितरहः प्रेमा भवेयं क्षती ॥ ८३ ॥

अलं त्वयिसृदुःखदैः युवतिपुत्रवित्तादिकैः
विमुक्तिकथयाप्यलं मम नमो विकुण्ठप्रिये ।
परंत्विह भवेभवे भवतु वासमानव्यथो
भजे नन्दतनयो वने लसति यत्र तस्मिन् रतिः ॥ ८४ ॥

नमामि वृन्दावनमेवमूर्ध्ना वदामि वृन्दावनमेव वाचा ।
स्मरामि वृन्दावनमेव बुद्ध्या वृन्दावनादन्यदहं न जाने ॥८५॥

राधापतिरतिकन्दं वृन्दावनमेव जीवनं येषाम् ।
तत्परमाम्बुजरेणो राधामेवाहमाश्रये ॥ ८६ ॥

Digitized by Google

शृण्वन्ति शुकसारिकाः सुचरितानि राधापते
स्तदेकपरितुष्टये तरुलतासदोत्फुल्लिताः ।
सरांसि कमलोत्पलादिभिरधुश्च यत्र श्रियं
तदुत्सवक्षते मनः स्मरतदेववृन्दावनम् ॥ ९७ ॥
नानाकेलिनिकुञ्जमण्डपयुते नानासरोवापिका
रम्ये गुल्मलताद्रुमैश्च परितो नानाविधैः शोभिते ।
नानाजातिसमुल्लसत्खगमृगैः नानाविलासस्थली
प्रद्योतद्युति रोचिषि प्रिय कदा ध्येयोऽसि वृन्दावने ॥ ९८ ॥
यत्रैवातिरसन्मदं विहरते मत्प्रेष्ठवस्तुद्वयं
भक्तिः कापि महारसोत्सवमयी यत्रैव निस्यन्दते ।
तत्रैव प्रविशन्ति नैव निगमश्रेणीगिरां भङ्गय
स्तस्मिन्नेव ममास्तु धीः प्रणयिनी वृन्दावने पावने ॥ ९९ ॥
वाणी गद्गदया कदा मधुपतेः नामानि संकीर्तये
धाराभिर्नयनाभ्रसां तरुतलक्ष्मौणीं कदा पङ्कये ।
दृष्ट्वा भावनया पुरोमिलदिव स्वन्तस्वभोग्यं महो
द्वन्द्वं हेमहरिन्मणिच्छवि कदा नं स्ये मुहुर्विह्वलः ॥१०० ॥
वृन्दारण्यनिकुञ्जसीमनि वसन् प्रेमान्तरश्चिन्तयन्
स्वप्राणैकघनं किशोरमिथुनं द्रक्ष्याम्यकस्मात् कदा ।
श्यामाकाञ्चनचन्द्रिका रसमयी गौरीश्च काश्चित् छटाः ।
पश्यामि शृणयांच शीतमधुरा काश्चिन्मिथोवाक्सुधा ॥१०१॥
वृन्दारण्ये किमपि जनतादुःप्रवेशं प्रदेशं
गत्वा प्रद्यैर्निजदयितयोर्नामजल्पन्मुदश्रुः ।

Digitized by Google

अत्यन्तार्त्या विकलविकलोदिव्यमूर्तैकयापि
श्रीश्वर्याज्ञाकरसृगदृशावाक्सुधास्वासितः स्याम् ॥१०२॥
एतत् कारुण्यपुञ्जं कतिदिनकलितस्वाश्रयप्रौढ़ि राधा
कृष्णाङ्घ्रिद्वन्द्वगूढप्रणयमयरसास्वाञ्चितो साधुदृष्टैः ।
श्रीमद्वृन्दावनं ये निजमहितपराकारिरूपेण सान्द्रा
नन्दोघस्य दिवाप्रोच्चलितमधुरिमैकार्णवेनाविरास्ताम् । १०३ ॥
कदा सुदृढभावनोदितनिजेष्टरूपो
ऽनागपि स्मृतशरीरकोनहिरसेप्रविष्टोऽद्भुते ।
क्षणं किमु मुहूर्त्तकं किमथवा नमे वाञ्छितो
बहिर्दृगपि मुग्धवद्वा बहुविहरामि वृन्दावने ॥ १०४ ॥
नान्यद्ददामि न शृणोमि न चिन्तयामि
नान्यद्भजामि न भजामि न चाश्रयामि ।
पश्यामि जाग्रति तथास्वप्नेऽपिनान्यत्
श्रीराधिकारतिविनोदवनं विनाहम् ॥ १०५ ॥
किं मां खेदयसे विमुञ्च वसनं तल्पोत्तमेऽस्मिन् सुखे
नागत्य स्वपिहि त्यज त्यजभुज श्लिष्यामि कान्तेसकृत् ।
आः किं निर्दयमुञ्च मुञ्च नकिमप्यापीड़ये राधिका
कृष्णा लापमिमं कदानु शृणुयां वृन्दाटवीकीरतः ॥१०६॥
कदा वास्वच्छन्दं दिनरजनिवृन्दावनवने
चरन्नेकान्तः स्वस्तुत नवनिजकुञ्जानि प्रविशन् ।
अकस्मादेकासौकिरमधुरकैशोरसुधया
हृतो न त्वं याया इति मृदुगिरा वारयति माम् ॥ १०७॥

Digitized by Google

कदा वा तूष्णीकः शिथिलितसमस्तव्यवहृतिः
त्यजन् दीर्घश्वासं कथमपि गृहीतैककवलः ।
सदा जायत्प्रायक्षणमुदिततन्द्रोऽतिमधुरं
तदालोके वृन्दावनभुवि निजप्राणमिथुनम् ॥ १०८ ॥
अकस्मादेकस्मात्सबलललितकुञ्जाद्वत वहिः
भवत् स्मित्वा नव्यं तरुणमिथुनं लौकिकमिव ।
गतो दूरं दृष्ट्वा पुनरथ निहत्य स्वदयितौ
वितर्कं स्यांवृन्दावनभुवि महाप्रेमविकलः ॥ १०९ ॥
कदा पर्णज्योत्स्नाधवलरजनौ वासवलये
चरन्नेको वृन्दावनप्रतिविलासस्मृतिपरः ।
अकस्मादानन्दाम्बुधिलहरिकोलाहलमिव
ध्वनिं दिव्यं वेणोर्वलयरसनादेश्च शृणुयाम् ॥ ११० ॥
कदा वा कस्यापि स्फुटनवकदम्बस्य विटपे
स्फुरन्नोपीभूतः किमपि कवये क्षेरवदनम् ।
कदा श्रीराधायाः कुसुमचयलीलाश्चललितं
करं वृत्ते वृन्दावनभुवि लतासु क्वचिदपि ॥ १११ ॥
इदं मे किं भावि स्फुतकनकगौरच्छवि हरिं
मणिश्यामं धामद्वयमिह मिथो मेऽर्पितभुजम् ।
निरीक्षे तत्क्षेरं बहुविध महाप्रेमविकृतिं
स्थितं पश्चाच्छायाद्वयमथ पुरो मूर्च्छयति माम् ॥ ११२ ॥
अपि प्रेमोत्कण्ठाप्रतिपदविलुठत् स्वं वपुरिदं
करेण स्पृष्ट्वा मामनुचरयते राधा प्रियसुता ।

Digitized by Google

अहो ! वृन्दारण्येऽद्भुतमहिमसीमन्यपि मृदु-
घटाया काप्येका समुदयति हा किं न भविता ॥ ११३ ॥
कदा वा कालिन्दीतटनिकटवृन्दावनलता
निकुञ्जान्तः सुप्तं तदतिसरसं प्रेष्ठमिथुनम् ।
मिथो गाढाश्लिष्टं मृदु मृदु मया लालितपदं
मुदा वीक्षे स्वप्नेऽप्यहह सुखनिद्रागतमहम् ॥ ११४ ॥
महाश्चर्यानन्तस्वमहिमबलादेव सकला
धमस्याप्याशानां व्यतिकरमसम्भाव्यमपि मे ।
कदा वृन्दारण्यं स्ववसतिकथामात्रनिवहत्
कृपापूरं सम्पूरयतु परतोऽप्यर्बुदजनैः ॥ ११५ ॥
स्वकर्मस्रोतोभिः सततमभितश्चालितमसुं
प्रभो ! जीवं यत्र क्वचिदपि न यात्यन्तविवशम् ।
परन्त्वेतावन्मे भवतु भवदुःखार्दितहृदो-
ऽप्यविश्रान्तं वृन्दावनपदपरे वाक्सुरसना ॥ ११६ ॥
न सत्याख्ये लोके स्पृहयति मनो ब्रह्मपदवीं
न वैकुण्ठे विष्णोरपि मृगयते पार्षदतनुम् ।
अपि श्रीवृन्दावनसरसभावोल्लवरतां
निवासे धन्यानां सुबहुलमिजन्मापि मनुते ॥ ११७ ॥
श्रीमद्वृन्दाविपिनकुसुमामोदवाही समीरो
यस्मिन् देशे सरति तदवच्छिन्नलक्ष्मामुतो वा ।
येषां वृन्दावनमनुसरद्भीवया सञ्चरं वा
तत्रैवास्तां मम खलु जनिर्हन्त तेषां गृहेऽपि ॥ ११८ ॥

Digitized by Google

ममापि स्यादेतादृशमपि दिनं किन्नु परमं
यदा वृन्दाटव्याः कथमपि कृतस्पर्शनमपि ।
अहो ! देहं दूरादपि समवलोक्यापि जनुषां
सुदुर्धन्यं मन्ये धरणिपतितः स्यां कृतनतिः ॥ ११९ ॥
यदपि च मम नास्ति श्रीलवृन्दावनीये
महिमनि न समोऽर्हे हन्त विश्वासगन्धः ।
यदपि मम न तस्मिन्वास्ति वासैष नापि
प्रसरतु मम तादृश्येव वाणी तथापि ॥ १२० ॥
अचैतन्यप्रायं जगदिदमहो सर्वविदपि
प्रथीयः श्रीवृन्दावनमहिमबीजाञ्जनमतिः ।
अहो ! भाग्यदृष्ट्या विविधसदसद्दर्शसु तथा
न पूर्णं स्याच्चित्तं परमिह निषेवे पदरजः ॥ १२१ ॥
हा वृन्दावन ! हा महारसमय ! प्रेमैकसम्पन्निधे !
हा राधापति ! नागर ! स्मरकलासाक्षिन् ! मदेकप्रिय !
हा रासेश्वरविश्वमूर्च्छनलतावल्लीखगाद्यद्भुत
श्रीमद्वाप्रकृतेः परादपि पर त्वं मे गतिस्त्वं गतिः ॥१२२॥

नमोऽस्तु वृन्दावनसुन्दराभ्यां
नमोऽस्तु वृन्दावनविभ्रमाभ्याम् ।
नमोऽस्तु वृन्दावनजीवनाभ्यां
नमोऽस्तु वृन्दावननागराभ्याम् ॥ १२३ ॥
नमोऽस्तु वृन्दावनसत्कृपाभ्यां
नमोऽस्तु वृन्दावनसद्रसाभ्याम् ।

Digitized by Google

नमोऽस्तु वृन्दावनपूर्णताभ्यां
नमोऽस्तु वृन्दावनगोचराभ्याम् ॥ १२४ ॥
वृन्दारण्योत्तमं नास्ति नास्ति मत्तोऽधमः क्वचित् ।
राधानाम्नः प्रभावेण यदि स्याच्चेलनं तयोः ॥ १२५ ॥
श्रीमद्वृन्दावने सर्याः सङ्कल्पामैकमङ्गलम् ।
सर्वाश्चर्यानन्तशक्ति मुखे विजयतां मम ॥ १२६ ॥

इति श्रीवृन्दावनशतकं समाप्तम् ॥

आनन्दलहरी ।

शिवः शक्त्या युक्तो यदि भवति शक्तः प्रभवितुं
नचेदेवं देवो न खलु कुशलः स्पन्दितुमपि ।
अतस्त्वामाराध्यां हरिहरविरिञ्चादिभिरपि
प्रणन्तुं स्तोतुं वा कथमकृतपुण्यः प्रभवति ॥ १ ॥
तनीयांसं पांसुं तव चरणपङ्केरुहभवं
विरिञ्चिः सञ्चिन्वन् विरचयति लोकानविकलम् ।
वहत्येनं शौरिः कथमपि सहस्रेण शिरसा
हरः संक्षुभ्यैनं भजति भसितोद्धूननविधिम् ॥ २ ॥
अविद्यानामन्तस्तिमिरमिहिरोद्दीपनकरी
जडानां चैतन्यं स्तवकमकरन्दस्रुतिझिरा ।

Digitized by Google

दरिद्राणां चिन्तामणिगुणिनका जन्मजलधौ
निमग्नानां दंष्ट्रा मुररिपुवराहस्य भवति ॥ ३ ॥
त्वदन्यः पाणिभ्यामभयवरदो दैवतगणः
त्वमेकानैवासि प्रकटितवराभित्यभिनया ।
भयात् त्रातुंदातुं फलमपि च वाञ्छासमधिकं
शरण्ये लोकानां तव हि चरणावेवनिपुणौ ॥ ४ ॥
हरिस्त्वामाराध्य प्रणतजनसौभाग्यजननी
पुरा नारीभूत्वा पुररिपुमपि क्षोभमनयत् ।
स्मरोऽपि त्वां नत्वा रतिनयनलेह्येन वपुषा
मुनीनामप्यन्तः प्रभवति हि मोहाय महताम् ॥ ५ ॥
धनुः पौष्पं मौर्वीमधुकरमयी पञ्चविशिखा
वसन्तः सामन्तो मलयमरुदायोधनरथः ।
तथाप्येकः सर्वं हिमगिरिसुते कामपि कृपां
अपाङ्गात्ते लब्ध्वा जगदिदमनङ्गो विजयते ॥ ६ ॥
क्वणत्काञ्चीदामा करिकरभकुम्भस्तनभरा
परिक्षीणा मध्ये परिणतशरच्चन्द्रवदना ।
धनुर्बाणान् पाशं सृणिमपि दधाना करतलैः
पुरस्तादास्तां नः पुरमथितुराहोपुरुषिका ॥ ७ ॥
सुधासिन्धोर्मध्ये सुरविटपिवाटीपरिवृते
मणिद्वीपे नीपोपवनवति चिन्तामणिगृहे ।
शिवाकारे मञ्चे परमशिवपर्यङ्कनिलयां
भजन्ति त्वां धन्याः कति च न चिदानन्दलहरीम् ॥ ८ ॥

Digitized by Google

महीं मूलाधारे कमपि मणिपूरे हुतवहं
स्थितं स्वाधिष्ठाने हृदि मरुतमाकाशमुपरि ।
मनोऽपि भ्रूमध्ये सकलमपि भित्वा कुलपथं
सहस्रारे पद्मे सह रहसि पत्या विहरसि ॥ ९ ॥
सुधाधारासारैश्चरणयुगलान्तर्विगलितैः
प्रपञ्चंसिञ्चन्ती पुनरपि रसाम्नायमहसा ।
अवाप्य स्वां भूमिं भुजगनिभमध्युष्टवलयं
स्वमात्मानं कृत्वा स्वपिषि कुलकुण्डे कुहरिणि ॥ १० ॥
चतुर्भिः श्रीकण्ठैः शिवयुवतिभिः पञ्चभिरपः
प्रभिन्नाभिः शम्भोर्नवभिरितिमूलप्रकृतिभिः ।
चयश्चत्वारिंशद्वसुदलकलाश्रत्रिवलयः
त्रिरेखाभिः सार्धं तव भवनकोणाः परिणताः ॥ ११॥
त्वदीयं सौन्दर्यं तुहिनगिरिकन्ये तुलयितुं
कवीन्द्राः कल्पान्ते कथमपि विरिञ्चिप्रभृतयः ।
यदालोक्योत्सुक्यादमरललना यान्ति सहसा
तपोभिर्दुष्प्रापामपि गिरिशसायुज्यपदवीम् ॥ १२ ॥
नरं वर्षीयांसं नयनविरसं नर्मसु जडं
तवापाङ्गालोके पतितमनुधावन्ति शतशः ।
गलद्वेणीबन्धाः कुचकलसविस्रस्तसिचया
हठात् त्रुट्यत्काञ्चीविगलितदुकूला युवतयः ॥ १३ ॥
क्षितौ षट्पञ्चाशद्द्विसमधिकपञ्चाशदुदके
हुताशे द्वाषष्टिश्चतुरधिकपञ्चाशदनिले ।

Digitized by Google

दिवि द्विषट् त्रिंशन्मनसि च चतुःषष्टिरिति ये
मयूखास्तेषामप्युपरि तव पादाम्बुजयुगम् ॥ १४ ॥
शरज्ज्योत्स्नाशुभ्रां शशियुतजटाजूटमुकुटां
वरत्रासत्राणस्फटिकगुटिकापुस्तककराम् ।
सकृन्नत्वा न त्वां कथमपि सतां संविदधते
मधुक्षीरद्राक्षामधुरिमधुरीणा भणितयः ॥ १५ ॥
कवीन्द्राणां चेतः कमलवनमालातपरुचिं
भजन्ते ये सन्तः कतिचिदरुणामेव भवतीम् ।
विरिञ्चिप्रेयस्यास्तरुणतरशृङ्गारलहरीं
गभीराभिर्वाग्भिर्विदधति सुधारम्भनमयीम् ॥ १६ ॥
सवित्रीभिर्वाचां शशिमणिशिलाभङ्गरुचिभिः
वशिन्याद्याभिस्त्वां सह जननि सञ्चिन्तयति यः ।
स कर्त्ता काव्यानां भवति महतां भङ्गिशुभगैः
वचोभिर्वाग्देवीवदनकमलामोदमधुरैः ॥ १७ ॥
तनुच्छायाभिस्ते तरुणतरणिश्रीसरणिभिः
दिवं सर्वामुर्वीमरुणिमणिमग्नां स्मरति यः ।
भवन्त्यस्य त्रस्यद्वनहरिणशालीननयनाः
सहोर्वश्या वश्याः कति कति नगीर्वाणगणिकाः ॥१८॥
मुखं बिन्दुं कृत्वा कुचयुगमधस्तस्य तदधो
हरस्यार्द्धं ध्यायेद्यरमहिषि ते मन्मथकलाम् ।
स सद्यः संक्षोभं नयति वनिता इत्यतिलघु
त्रिलोकीमप्याशु भ्रमयति रवीन्दुस्तनयुगाम् ॥ १९ ॥

Digitized by Google

किरन्तीमङ्गेभ्यः किरणनिकुरुम्बामृतरसं
हृदि त्वामाधत्ते हिमगिरिशिलामूर्तिमिव यः ।
स सर्पाणां दर्पं शमयति शकुन्ताधिपइव
ज्वरप्लुष्टं दृष्ट्या सुखयति सुधासारसिचया ॥ २० ॥
तडिल्लेखातन्वीं तपनशशिवैश्वानरमयीं
निषण्णां षण्णामप्युपरि कमलानां तव कलाम् ।
महापद्माटव्यां मुदितमलमायेन मनसा
महान्तः पश्यन्तो दधति परमाह्लादलहरीम ॥ २१ ॥
भवानि त्वं दासे मयि वितर दृष्टिं सकरुणा
मिति स्तोतुं वाञ्छन् कथयति भवानि त्वमिति यः ।
तदैव त्वं तस्मै दिशसि निजसायुज्यपदवीं
मुकुन्दब्रह्मेन्द्रस्फुटमुकुटनीराजितपदाम् ॥ २२ ॥
त्वया हृत्वा वामं वपुरपरिच्छेन मनसा
शरीरार्धं शम्भोरपरमपि शङ्के हृतमभूत् ।
तथाहि त्वद्रूपं सकलमरुणाभं त्रिनयनं
कुचाभ्यामानम्रं कुटिलशशिचूडालमुकुटम् ॥ २३ ॥
जगत् सूते धाता हरिरवति रुद्रः क्षपयति
तिरस्कुर्वन्नेतान् स्वमपि वपुरीशस्तिरयति ।
सदापूर्वः सर्वं तदिदमनुगृह्णाति च शिवः
तवाज्ञामालम्ब्य क्षणचलितयोर्भ्रूलतिकयोः ॥ २४ ॥
त्रयाणां देवानां त्रिगुणजनितानामपि शिवे
भवेत् पूजा पूजा तव चरणयो र्या विरचिता ।

Digitized by Google

तथाहित्वत्पादोद्वहनमणिपीठस्य निकटे
स्थिता श्लेते शश्वन्मुकुलितकरोत्तंसमुकुटाः ॥ २५ ॥
विरिञ्चिः पञ्चत्वं व्रजति हरिराप्नोति विरतिं
विनाशं कीनाशो भजति धनदो याति निधनम् ।
वितन्द्रा माहेन्द्री विततिरपि संमीलितदृशां
महासंहारेऽस्मिन् विहरति सति त्वत्पतिरसौ ॥ २६ ॥
जपो जल्पः शिल्पं सकलमपि मुद्राविरचनं
गतिः प्रादक्षिण्यभ्रमणमदनाद्या हुतविधिः ।
प्रणामः संवेशः सुखमखिलमात्मार्पणदृशा
सपर्यापर्यायस्तव भवतु यन्मे विलसितम् ॥ २७ ॥
ददाने दीनेभ्यः श्रियमनिशमात्मानुसदृशीं
समन्दं सौन्दर्यस्तवकमकरन्दं विकिरति ।
तवास्मिन्मन्दारस्तवकशुभगे यातु चरणे
निमज्जन्मज्जीवः करणचरणैः षट्चरणताम् ॥ २८ ॥
सुधामप्यास्वाद्य प्रतिभयजरामृत्युहरिणीं
विपद्यन्ते विश्वे विधिशतमखाद्या दिविषदः ।
करालं यत् क्ष्वेडं कवलितवतः कालकलना
न शम्भोस्तन्मूलं जननि तव ताटङ्कमहिमा ॥ २९ ॥
किरीटं वैरञ्चं परिहर पुरः कैटभभिदः
कठोरे कोटीरे स्खलसि जहि जम्भारिमुकुटम् ।
प्रणम्रेष्वेतेषु प्रसभमुपयातस्य भवनं
भवस्याभ्युत्थाने तव परिजनोक्तिर्विजयते ॥ ३० ॥

Digitized by Google

चतुःषष्ट्या तन्त्रैः सकलमभिसन्धाय भवनं
स्थितस्तत्तत्सिद्धिप्रसवपरतन्त्रः पशुपतिः।
पुनस्त्वन्निर्बन्धादखिलपुरुषार्थैकघटनात्
स्वतन्त्रन्ते तन्त्रं क्षितितलमवातीततदिदम् ॥ ३१ ॥
शिवः शक्तिः कामः क्षितिरथ रविः शीतकिरणः
स्मरो हंसः शक्रस्तदनु च परामारहरयः।
अमी हृल्लेखाभिस्तिसृभिरवसानेषु घटिता
भजन्ते ते वर्णास्तव जननि नामावयवताम् ॥ ३२ ॥
स्मरं योनिं लक्ष्मीं त्रितयमिदमादौ तव मनो
निधायैके नित्ये निरवधिमहाभोगरसिकाः।
जपन्ति त्वां चिन्तामणिगुणनिबद्धाक्षरलयाः
शिवाग्नौ जुह्वन्तः सुरभिघृतधाराहुतिशतैः ॥ ३३ ॥
शरीरं त्वं शम्भोः शशिमिहिरवक्षोरुहयुगं
तवात्मानं मन्ये भगवति भवात्मानमनघम्।
अतः शेषः शेषीत्ययमुभयसाधारणतया
स्थितः सम्बन्धो वां सरसपरमानन्दपदयोः ॥ ३४ ॥
मनस्त्वं व्योम त्वं मरुदसि मरुत्सारथिरसि
त्वमापस्त्वं भूमिस्त्वयि परिणतायां नहि परम्।
त्वमेव स्वात्मानं परिणमयितुं विश्ववपुषा
चिदानन्दाकारं शिवयुवतिभावेन बिभृषे ॥ ३५ ॥
तवाज्ञाचक्रस्थं तपनशशिकोटिद्युतिधरं
परं शम्भुं वन्दे परिमिलितपार्श्वंपरचिता।

Digitized by Google

यमाराद्धुं भक्त्या रविशशिशुचीनामविषये
निरालोके लोके निवसति निजालोकभवने ॥ ३६ ॥
विशुद्धौ ते शुद्धस्फटिकविशदं व्योमसदृशं
शिवं सेवे देवीमपि शिवसमानव्यसनिनीम् ।
ययोः कान्त्या यान्त्या शशिकिरणसारूप्यसरणीं
विधूतान्तर्ध्वान्ता विलसति चकोरीव जगती ॥ ३७ ॥
समुन्मीलत् संवित् कमलमकरन्दैकरसिकं
भजेहं सद्वन्द्वं किमपि महतां मानसचरम् ।
यदालापादष्टादशगुणितविद्यापरिणतिः
यदादत्ते दोषाद्गुणमखिलमद्भ्यः परइव ॥ ३८ ॥
तडित्वन्तं शक्त्या तिमिरपरिपन्थिस्फुरणया
स्फुरन्नानारत्नाभरणपरिणद्धेन्द्रधनुषम् ।
तमश्यामं मेघं कमपिमणिपूरैकशरणं
निषेवे वर्षन्तं हरमिहिरतप्तं त्रिभुवनम् ॥ ३९ ॥
तव स्वाधिष्ठानं हुतवहमधिष्ठाय निरतं
तमीड़ेसम्बर्त्तं जननि जननीं ताञ्च समयाम् ।
यदालोके लोकान् दहति महति क्रोधकलिते
दयार्द्रा ते दृष्टिः शिशिरमुपचारं रचयति ॥ ४० ॥
तवाधारे मूले सह समयया लास्यपरया
भवात्मानं वन्दे नवरसमहाताण्डवनटम् ।
उभाभ्यामेताभ्यामुभयविधिमुद्दिश्य दयया
सनाथाभ्यां जज्ञे जनकजननीमज्जगदिदम् ॥ ४१ ॥

Digitized by Google

गते मौलिक्षौक्षं गगनमणिभिः साम्द्रघटितं
किरीटं ते हैमं हिमगिरिसुते कीर्तयति यः ।
समीपे यच्छाया स्फुरणकिरणं चन्द्रशकलं
धनुः सौनासीरं किमिदमिति वभ्राति विबुधाम् ॥ ४२ ॥
धुनोतु ध्वान्तं नस्तुलितदलितेन्दीवरदलं
घनं स्निग्धं श्लक्ष्णं चिकुरनिकुरुम्बं तव शिवे ।
यदीयं सौरभ्यं सहजमुपलब्धुं सुमनसो
वसन्त्यस्मिन् मन्ये वलमथनवाटीविटपिनाम् ॥ ४३ ॥
अहस्ती सिन्दूरं प्रबलकबरीभारतिमिर
द्विषां वृन्दैर्वन्दीकृतमिव नवीनार्ककिरणम् ।
तनोतु क्षेमं नस्तव वदनसौन्दर्यलहरी
परीवाहस्रोतःसरणिरिव सीमन्तसरणिः ॥ ४४ ॥
अरालैः स्वाभाव्यादलिकरभसभ्रीभिरलकैः
परीतं ते वक्त्रं परिहसति पङ्केरुहरुचिम् ।
दरस्मेरे यस्मिन् दशनरुचिकिञ्जल्करुचिरे
सुगन्धौ माद्यन्ति स्मरमथनचक्षुर्मधुलिहः ॥ ४५ ॥
ललाटं लावण्यद्युतिविमलमाभाति तव यत्
द्वितीयं तन्मन्ये मुकुटघटिताया शकलम् ।
विपर्यासन्यासादुभयमभिसन्धाय मिलितः
सुधालेपस्यूतिः परिणमति राकाहिमकरः ॥ ४६ ॥
भ्रुवौ भुग्ने किञ्चिद्भुवनभयभङ्गव्यसनिनि
त्वदीये नेत्राभ्यां मधुकररुचिभ्यां धृतगुणे ।

Digitized by Google

धनुर्मन्ये सव्येतरकरगृहीतं रतिपतेः
प्रकोष्ठे मुष्टौ च स्थगयति निगूढान्तरमिदम् ॥ ४७ ॥
अहः सूतेः सख्यं तव नयनमर्कात्मकतया
त्रियामां वामं ते सृजति रजनीनायकतया।
तृतीया ते दृष्टिर्दरदलितहेमाम्बुजरुचिः
समाधत्ते सन्ध्यां दिवसनिशयोरन्तरचरीम् ॥ ४८ ॥
विशाला कल्याणी स्फुटरुचिरयोध्या कुवलयैः
कृपापारावारा किमपि मधुराभोगलतिका।
अवन्ती ते दृष्टिर्बहुनगरविस्तारविजया
ध्रुवं तत्तन्नाम्नव्यवहरणयोग्या विजयते ॥ ४९ ॥
कवीनां सन्दर्भस्तवकमकरन्दैकरसिकं
कटाक्षव्याक्षेपभ्रमरकलभौ कर्णयुगलम्।
अमुञ्चन्तौ दृष्ट्वा तव नवरसास्वादतरला
वसूयासंसर्गादलिकनयनं किञ्चिदरुणम् ॥ ५० ॥
शिवे शृङ्गारार्द्रातदितरमुखे कुत्सनपरा
सरोषागङ्गायां गिरिशनयने विस्मयवती।
हराहिभ्यो भीता सरसिरुहसौभाग्यजननी
सखीषु स्मेरा ते मयि जननि दृष्टिः सकरुणा ॥ ५१ ॥
गते कर्णाभ्यर्णं गरुड इव पक्ष्माणि दधती
पुरांभेत्तुश्चित्ते प्रशमरसविद्रावणफले।
इमे नेत्रे गोत्राधरपतिकुलोत्तंसकलिके
तवाकर्णाकृष्टस्मरशरविलासं कलयतः ॥ ५२ ॥

Digitized by Google

विभक्तं त्रैवर्ण्यं व्यतिकरितलीलाञ्जनतया
विभाति त्वन्नेत्रत्रितयमिदमीशानदयिते ।
पुनःस्रष्टुं देवान् द्रुहिणहरिरुद्रानुपरतान्
रजःसत्वं बिभ्रत्तमइतिगुणानां त्रयमिदम् ॥ ५३ ॥
पवित्रीकर्तुं नः पशुपतिपराधीनहृदये
दयामित्रैर्नेत्रैररुणधवलश्यामरुचिभिः ।
नदः शोणो गङ्गा तपनतनयेतिध्रुवमसुं
त्रयाणां तीर्थानामुपनयसि सम्भेदमनघे ॥ ५४ ॥
तवापर्णे कर्णेजपनयनपैशुन्यचकिता
विलीयन्ते तोये नियतमनिमेषाः सफरिकाः ।
इयञ्च श्रीर्बद्धच्छदपुटकवाटं कुवलयं
जहाति प्रत्यूषे निशि च विघटय्य प्रविशति ॥ ५५ ॥
निमेषोन्मेषाभ्यां प्रलयमुदयं याति जगती
तवेत्याहुः सन्तो धरणिधरराजन्य तनये
त्वदुन्मेषाज्जातं जगदिदमशेषं प्रलयतः
परित्रातुं शङ्के परिहृतनिमेषास्तव दृशः ॥ ५६ ॥
दृशाद्राघीयस्यादरदलितनीलोत्पलरुचा
दवीयांसन्दीनं स्नपय कृपया मामपि शिवे ।
अनेनायं धन्यो भवति न च ते हानिरियता
वने वा हर्म्ये वा समकरनिपातो हिमकरः ॥ ५७ ॥
अरालं ते पाणियुगलमगराजन्यतनये
न केषामाधत्ते कुसुमशरकोदण्डकुतुकम् ।

Digitized by Google

तिरश्चीनो यत्र श्रवणपथमुल्लंघ्य विलसन्
अपाङ्गव्यासङ्गो दिशति शरसन्धानधिषणाम् ॥५८॥
स्फुरन्नण्डाभोगप्रतिफलिततादङ्कयुगलं
चतुष्कं शङ्के तव मुखमिदं मन्मथरथम्।
यमारुह्य द्रुह्यत्यवनिरथमर्केन्दुचरणं
महावीरो मारः प्रमथपतये स्वं जितवते ॥५९॥
सरस्वत्याः सूक्तीरमृतलहरीकौशलभिदः
पिबन्त्याः सर्वाणि श्रवणचुलुकाभ्यामविकलम्।
चमत्कारश्लाघाचलितशिरसः कुण्डलगणो
झणत्कारैस्तारैः प्रतिवचनमाचष्टइव ते ॥६०॥
असौ नासावंशस्तुहिनगिरिवंशध्वजपटे
त्वदीयो नेदीयः फलतु फलमस्माकमुचितम्।
वहन्नन्तर्मुक्ताः शिशिरतरनिश्वासघटिताः
समृद्ध्या यस्तासां बहिरपि च मुक्तामणिधरः ॥६१॥
प्रकृत्यारक्तायास्तव सुदति दन्तच्छदरुचेः
प्रवक्ष्ये सादृश्यं जनयतु कथं विद्रुमलता।
न बिम्बं तद्बिम्बप्रतिफलनलाभादरुणितं
तुलामध्यारोढुं कथमपि विलज्जेत कलया ॥६२॥
स्मितज्योत्स्नाजालं तव वदनचन्द्रस्य पिबतां
चकोराणामासीदतिरसतया चञ्चुजड़िमा।
अतस्ते शीतांशोरमृतलहरीरत्नरुचयः
पिबन्ति स्वच्छन्दंनिशि निशि भयं काश्विकधिया ॥६३॥

Digitized by Google

अविश्रान्तं पत्युर्गुणगणकथाम्रेडनजड़ा
जपापुष्पच्छाया जननि! तव जिह्वाविजयते ।
यदग्रासीनायाः स्फटिकदृषदच्छच्छविमयी
सरस्वत्या मूर्तिः परिणमति माणिक्यवपुषा ॥ ६४ ॥
रणे जित्वा दैत्यानपहृतशिरोभिः कवचिभिः
निवृत्तैश्चण्डांशुत्रिपुरहरनिर्माल्यविमुखैः
विरिञ्चीन्द्रोपेन्द्रैः शशिशकलकर्पूररुचिरा
विलुठन्ते मातस्तव वदनताम्बूलकणिकाः ॥ ६५ ॥
विपंच्या गायन्ती विविधमवदानं पशुपतेः
तयारब्धे वक्तुं चलितशिरसा साधुवदने ।
त्वदीयैर्माधुर्यैरपलपिततन्त्रीकलरवां
निजाम्बीणां वाणी निचुलयति चोलेन निभृतम् ॥ ६६ ॥
करायेण स्पृष्टं तुहिनगिरिणा वत्सलतया
गिरीशेनोदन्तं मुहुरधरपानाकुलतया ।
करग्राह्यं शम्भोर्मुखमुकुरवृन्तं गिरिसुते
कथङ्कारं ब्रूमस्तवचिबुकमौपम्यरहितम् ॥ ६७ ॥
भुजाश्लेषान्नित्यं पुरदमयितुः कण्टकवती
तव ग्रीवाधत्ते मुखकमलनालश्रियमियम् ।
स्वतःश्वेताकालागुरुबहुलजम्बालमलिना
मृणालीलालित्यं व्रजति तदधोहारलतिका ॥ ६८ ॥
गले रेखास्तिस्रो गतिगमकगीतैकनिपुणे
विवाहव्यालम्बस्वगुणगणसंख्याप्रतिभुवः ।

Digitized by Google

विराजन्ते नानाविधमधुररागाङ्कुरभुवां
त्रयाणां ग्रामाणां स्थितिनियमसीमानइव ते ॥ ६९ ॥
मृणालीमुद्दीर्णां तव भुजलतानां चतसृणां
चतुर्भिः सौन्दर्य्यं सरसिजभवस्तोति वदनैः ।
नखेभ्यः सन्भ्रस्यन् प्रमथदलनादन्धकरिपोः
चतुर्णां शीर्षाणां सममभयहस्तार्पणधिया ॥ ७० ॥
नखानामुद्योतैर्नवनलिनरागं विहसतां
कराणान्ते कान्तिं कथय कथयामः कथममी ।
कदाचिद्वा साम्यं व्रजतु कलया हन्त कमलं
यदि क्रीड़ल्लक्ष्मीचरणतललाक्षारुणदलम् ॥ ७१ ॥
समन्देवि ! स्कन्दद्विपवदनपीतं स्तनयुगं
तवेदं नः खेदं हरतु सततं प्रस्तुतमुखम् ।
यदालोक्याशङ्काकुलितहृदयो हासजनकः
स्वकुम्भौ हेरम्बः परिमृशति हस्तेन झटिति ॥ ७२ ॥
अमू ते वक्षोजावमृतरसमाणिक्यकलसौ
न सन्देहस्पन्दौ नगपतिपताके मनसि नः ।
पिबन्तौ तौ यस्मादविदितबधूसङ्गरसौ
कुमारावद्यापि द्विरदवदनक्रौञ्चदलनौ ॥ ७३ ॥
वहत्यम्बस्तम्बेरमवदनकुम्भप्रसृतिभिः
समारब्धां मुक्तामणिभिरमलां हारलतिकाम् ।
कुचाभोगो बिम्बाधररुचिभिरन्तः शबलितां
प्रतापव्यामिश्रां पुरविजयिनः कीर्त्तिमिव ते ॥ ७४ ॥

Digitized by Google

कुचौ सद्यः स्विद्यत्तुटघटितकूर्पासभिदुरौ
कषन्तौ दोर्मूलं कनककलसाभौ कलयताम् ।
भयात् त्रातुं भङ्गादुदरमविलग्नं तनुभुवा
त्रिधा वद्धं देवि ! त्रिवलिनवलीवल्लिभिरिव ॥ ७५ ॥
तव स्तन्यं मन्ये धरणिधरकन्ये हृदयतः
पयः पारावारः परिहरति सारस्वतमिव ।
दयावत्या दत्तं द्रविड़शिशुरास्वाद्य तव यत्
कवीनां प्रौढ़ानामजनि कमनीयं कवयिता ॥ ७६ ॥
हरक्रोधज्वालावलिभिरवलीढेन वपुषा
गभीरे ते नाभीसरसि कृतभम्भो मनसिजः ।
समुत्तस्थौ तस्मादचलतनये धूमलतिका
जनस्तां जानीते जननि तव रोमावलिरिति ॥ ७७ ॥
यदेतत् कालिन्दीतनुभरतरङ्गाकृति शिवे
कृशे मध्ये किञ्चिज्जघटिति तव भाति सुधियाम् ।
विमर्दादन्योन्यं कुचकलसयोरन्तरगतं
तनूभूतं व्योम प्रविशदिव नाभिं कुहरिणीम् ॥ ७८ ॥
स्थिरोगङ्गावर्तस्तनमुकुललोमावलिलता
कलाराल कुण्डं कुसुमशरतेजोहुतभुजः ।
रते लीलागारं किमपि तव नाभीति गिरिजे
विलद्वारं सिद्धेर्गिरिश यनयानां विजयते ॥ ७९ ॥
निसर्गक्षीणस्य स्तनतटभरेण क्लमजुषो
नमन्मूर्तेर्नाभी वलिषु शनकैस्त्रुटयतदिव ।

Digitized by Google

चिरन्ते मध्यस्य त्रुटिततटिनीतीरतरुणा
समावस्था हेम्नो भवतु कुशलं शैलतनये ॥ ८० ॥
गुरुत्वं विस्तारं क्षितिधरपतिः पार्वति निजान्
नितम्बादाक्षिप्य त्वयि हरणरूपेण विदधे।
अतस्ते विस्तीर्णा गुरुरयमशेषां वसुमतीं
नितम्बप्राग्भारः स्थगयति लघुत्वं नयति च ॥ ८१ ॥
करीन्द्राणां शुण्डाकनककदलीकाण्डपटलीम्
उभाभ्यामूरुभ्यामुभयमपि निर्जित्य भवती।
सुवृत्ताभ्यां पत्यौ प्रणतिकठिनाभ्यां गिरिसुते
विजिग्ये जानुभ्यां विबुधकरिकुम्भद्वयमपि ॥ ८२ ॥
पराजेतुं रुद्रं द्विगुणशरगर्भौ गिरिसुते
निषङ्गौ ते जङ्घे विषमविशिखो बाढ़मकृत।
यदग्रे दृश्यन्ते दशशरफलाः पादयुगले
नखाग्रच्छद्मानः सुरमुकुटशाणैकनिशिताः ॥ ८३ ॥
श्रुतीनां मूर्धानो दधति तव यौ शेखरतया
ममाप्येतौ मातः ! शिरसिदयया धेहि चरणौ।
ययोः पाद्यं पाथः पशुपतिजटाजूटतटिनी
ययोर्लाक्षालक्ष्मीररुणहरिचूड़ामणिरुचिः ॥ ८४ ॥
हिमानीहन्तव्यं हिमगिरितटाक्रान्तरुचिरौ
निशायां निद्राणं निशि च परभागेण विषदौ।
परं लक्ष्मीपात्रं श्रियमभिसृजन्तौ प्रणयिनां
सरोजं त्वत्पादौ जननि ! जयतश्चित्रमिह किम् ॥ ८५ ॥

Digitized by Google

नमोवाचं ब्रूमोनयनरमणीयाय पदयो
स्तवास्मै इन्दाय स्फुटरुचिरमालक्तकरुचे ।
असूयत्यत्यन्तं यदभिहननाय स्पृहयते
पशूनामीशानः प्रमदवनकङ्केन्दितरवे ॥ ८६ ॥
मृषा कृत्वा गोत्रस्खलनमथ वैलक्ष्यनमितं
ललाटे भर्तारं चरणयुगलं ताड़यति ते ।
चिरादन्तःशल्यं दहनकृतमुल्लीलितवता
तुलाकोटिक्वाणैः किलकिलितमीशानरिपुणा ॥ ८७ ॥
पदन्ते कान्तीनां प्रपदमपदं देवि विपदां
कथं नीतं सद्भिः कठिनकमठीकर्परतुलाम् ।
कथम्बा बाहुभ्यामुपयमनकाले पुरभिदा
तदादाय न्यस्तं दृषदि दयमानेन मनसा ॥ ८८ ॥
नखैर्नाकस्त्रीणां करकमलसङ्कोचशशिभिः
तरूणां दिव्यानां हसत इव ते चण्डि ! चरणौ ।
फलानि स्वःस्थेभ्यः किशलयकरायेण ददतां
दरिद्रेभ्यो भद्रां श्रियमनिशमङ्काय ददतौ ॥ ८९ ॥
कदा काले मातः ! कथय कलितालक्तकरसं
पिवेयं विद्यार्थी तव चरणनिर्णेजनजलम् ।
प्रकृत्या मूकानामपिच कविताकारणतया
यदाधत्ते वाणी मुखकमलताम्बूलरसताम् ॥ ९० ॥
पदन्यासक्रीड़ापरिचयमिवालब्धुमनसः
चरन्तस्ते खेलां भवनकलहंसा न जहति ।

Digitized by Google

सुविक्षेपे शिक्षां सुभगमणिमञ्जीररणित-
च्छलादाचष्टाणं चरणकमलं चारुचरितम् ॥ ९१ ॥
अराला केशेषु प्रकृतिसरलानन्दहसित
शिरीषाभा गात्रे दृषदिव कठोरा कुचतटे ।
भृशं तन्वी मध्ये पृथुरसि वरारोहविषये
जगन्मातुं ग्रभ्नोर्जयति करुणा काचिदरुणा ॥ ९२ ॥
पुररातेरन्तः पुरमसि ततस्त्वच्चरणयोः
सपर्या मर्यादातरुणकरुणा नाम सुलभा ।
तथाह्येते नीताः शतमखमुखाः सिद्धिमतुलां
तव द्वारोपान्तस्थितिभिरणिमाद्याभिरमराः ॥ ९३ ॥
शतास्ते पञ्चत्वं दुहिणहरिरुद्रेश्वरशिवाः
शिवस्वच्छच्छायाघटितकपटप्रच्छदपटः ।
त्वदीयानां भासां प्रतिफलनलाभारुणतया
शरीरी शृङ्गारो रसइव दृशां दोग्धि कुतुकम् ॥ ९४ ॥
कलङ्कः कस्तूरीरजनिकरविम्बं जलमयं
कलाभिः कर्पूरैर्मरकतकरण्डं निविडितम् ।
अतस्त्वद्भोगेन प्रतिदिनमिदं रिक्तकुहरं
विधिर्भूयो भूयो निविडयति नूनं तव कृते
स्वदेहोद्भूताभि र्गृणिभिरणिमाद्याभिरभितो
निषेव्ये नित्ये त्वामहमिति सदा भावयति यः ।
किमाश्चर्यं तस्य त्रिनयनसमृद्धिं तृणयतो
महासम्वर्ताग्निर्विरचयति नीराजनविधिम् ॥ ९६ ॥

Digitized by Google

समुद्भूतस्थूलस्तनभरमुरश्चारुहसितं
कटाक्षे कन्दर्पाः कतिचनकदम्बद्युतिवपुः।
रहस्यं त्वद्भ्रान्तिं मनसि जनयन्तः समतुलां
भवत्यां ये भक्ताः परिणतिरमीषामियमुमे ॥ ९७ ॥
कलत्रं वैधात्रं कति कति भजन्ते न कवयः
श्रियो देव्याः को वा न भवति पतिः कैरतिधनैः।
महादेवं हित्वा तव रति सतीनामचरमे
कुचाभ्यामासङ्गः कुरुवकतरोरप्यसुलभः ॥ ९८ ॥
गिरामाहुर्देवीं द्रुहिणगृहिणीमागमविदो
हरेः पत्नीं पद्मां हरसहचरीमद्रितनयाम्।
तुरीया कापि त्वं दुरधिगमनिःसीममहिमा
महामाये विश्वं भ्रमयसि परब्रह्ममहिषि ॥ ९९ ॥
सरस्वत्या लक्ष्म्या विधिहरिसपत्नोर्विजयते
रतेः पातिव्रत्यं शिथिलयति रम्येण वपुषा।
चिरञ्जीवन्नेव क्षयितपशुपाशव्यतिकरः
परब्रह्माभिख्यं रसयति रसं त्वद्भजनवान् ॥ १०० ॥
निधे नित्यस्मेरे निरवधि गुणे नीतिनिपुणे
निरायत्तज्ञाने नियमपरिचित्तैकनिलये।
नियत्या निर्मुक्ते निखिलनियमान्तस्तुतिपदे
निरातङ्के नित्ये निगमय ममापि स्तुतिमिमाम् ॥ १०१
प्रदीपज्वालाभिर्दिवसकरनीराजनविधिः
सुधासूतेश्चन्द्रोपलजलवैरर्घ्यरचना।

Digitized by Google

स्वकीयैरम्भोभिः सलिलनिधिसौहित्यकरणं
त्वदीयाभिर्वाग्भिस्तव जननि ! वाचां स्तुतिरियम् ॥१०२

मञ्जीरशोभिचरणं वलिशोभिमध्यं
हाराभिरामकुचमम्बुरुहायताक्षम् ।
लीलालकं हिममहीधरकन्यकाख्यं
ज्ञानस्वरूपमिदमीश्वरदीपदीप्यम् ॥ १०३ ॥

इति श्रीशङ्कराचार्यविरचितानन्दलहरी समाप्ता ।

श्रीकृष्णलहरी ।

कदा वृन्दारण्ये विपुलयमुनातीरपुलिने
चरन्तं गोविन्दं बलधरसुदामादिसहितम् ।
अहो कृष्ण ! स्वामिन् मधुरमुरलीमोहनविभो !
प्रसीदेतिक्रोशन्निमिषमिवनेष्यामि दिवसान् ॥१॥

कदा कालिन्दीये हरिचरणमुद्राङ्कितततटे:
स्मरं गोपीनाथं कमलनयनं सस्मितमुखम् ।
अहो पूर्णानन्दाम्बुजवदनभक्तकललनं "प्रसी" ॥ २ ॥

कदाचित् खेलन्तं व्रजपरिसरे गोपतनयैः
कुतश्चित् संप्राप्तं किमपि भयितं गोपललनम् ।
अये राधे ! किं वा हरसि रसिके ! कञ्चुकयुगं "प्रसी" ॥३॥

कदाचित् गोपीनां हसितचकितस्निग्धनयनं
स्थितं गोपीवृन्दे नटमिवनटं तं सललितम् ।

Digitized by Google

सुराधीशैः सर्वैः स्तुतपदमसुं श्रीहरिमिति "प्रसौ ॥४॥"
कदाचित्स्वच्छायाश्रितमभिमहान्तं यदुपतिं
समाधिस्वच्छायाश्रण इव विलोलैकमकरम् ।
अये ! भक्तोदाराम्बुजवदन ! नन्दस्य तनयं "प्रसौ" ॥ ५ ॥
कदाचित्कालिन्द्यास्तटतरुकदम्बे स्थितमसुं
जयन्तं साकूतं हृतवसनगोपीस्तनपटम् ।
अहो ! अज्ञानन्दोम्बुजवदन ! गोवर्द्धनधरं "प्रसौ" ॥६॥
कदाचित् कान्तारे विजयसखमिष्टं नृपसुतं
वदन्तं पार्थेत्थं नृपसुत ! सखे ! बन्धुरिति च ।
भ्रमन्तं विश्रान्तं श्रितमुरसि रम्यं हरिममी "प्रसौ" ॥७॥
कदा दृक्षे पूर्णं पुरुषममलं पङ्कजदृशं
अहो ! विष्णो ! राधारसिक ! सुरलीमोहन ! विभो !
दृशां कर्तुं दीने परमकरुणाब्धे समुचितं "प्रसौ" ॥ ८ ॥

इति कृष्णलहरी संपूर्णा ।

गङ्गालहरी ।

सदृशं सौभाग्यं सकलवसुधायाः किमपि तत्
महैश्वर्यं लीलाजनितजगतः खण्डपरशोः ।
श्रुतीनां सर्वस्वं सुकृतमथ मूर्त्तं सुमनसाम्
सुधासौन्दर्य्यन्ते सलिलमशिवं नः शमयतु ॥ १ ॥

Digitized by Google

स्वकीयैरम्भोभिः सलिलनिधिसौहित्यकरणं
त्वदीयाभिर्वाग्भिस्तव जननि ! वाचां स्तुतिरियम् ॥१०२

मञ्जीरशोभिचरणं वलिशोभिमध्यं
हाराभिरामकुचमम्बुरुहायताक्षम् ।
लीलालकं हिममहीधरकन्यकाख्यं
ध्यानस्वरूपमिदमीश्वरदीपदीप्यम् ॥ १०३ ॥

इति श्रीशङ्कराचार्यविरचितानन्दलहरी समाप्ता ।

श्रीकृष्णलहरी ।

कदा वृन्दारण्ये विपुलयमुनातीरपुलिने
चरन्तं गोविन्दं हलधरसुदामादिसहितम् ।
अहो कृष्ण ! स्वामिन् मधुरमुरलीमोहनविभो !
प्रसीदेतिक्रोशन्निमिषमिवनेष्यामिदिवसान् ॥१॥

कदा कालिन्दीये हरिचरणमुद्राङ्किततटैः
स्मरं गोपीनाथं कमलनयनं सस्मितमुखम् ।
अहो पूर्णानन्दाम्बुजवदनभक्तकललनं "प्रसी" ॥ २ ॥

कदाचित् खेलन्तं व्रजपरिसरे गोपतनयैः
कुतश्चित् संप्राप्तं किमपि भयितं गोपललनम् ।
अये राधे ! किं वा हरसि रसिके ! कञ्चुकयुगं "प्रसी" ॥३॥

कदाचित् गोपीनां हसितचकितस्निग्धनयनं
स्थितं गोपीवृन्दे नटमिवनटं तं सललितम् ।

Digitized by Google

सुराधीशैः सर्वैः स्तुतपदमसुं श्रीहरिमिति "प्रसी ॥४॥"
कदाचित्स्वच्छायाश्रितमभिमहान्तं यदुपतिं
समाधिस्वच्छायाश्चल इव विलोलैकमकरम् ।
अये ! भद्रोदाराम्बुजवदन ! नन्दस्य तनयं "प्रसी" ॥ ५ ॥
कदाचित्कालिन्द्यास्तटतरुकदम्बे स्थितमसुं
स्मयन्तं साक्रूतं हृतवसनगोपीस्तनपटम् ।
अहो ! भद्रानन्दाम्बुजवदन ! गोवर्द्धनधरं "प्रसी" ॥६॥
कदाचित् कान्तारे विजयसखमिष्टं नृपसुतं
वदन्तं पार्थेत्वं नृपसुत ! सखे ! बन्धुरिति च ।
भ्रमन्तं विश्रान्तं श्रितमुरसि रम्यं हरिमसौ "प्रसी" ॥७॥
कदा दृश्ये पूर्णं पुरुषममलं पङ्कजदृशं
अहो ! विष्णो ! राधारसिक ! मुरलीमोहन ! विभो !
दृशां कर्तुं दीने परमकरुणाब्धे समुचितं "प्रसी" ॥ ८ ॥

इति कृष्णलहरी संपूर्णा ।

गङ्गालहरी ।

सदृशं सौभाग्यं सकलवसुधायाः किमपि तन्
महैश्वर्यं लीलाजनितजगतः खण्डपरशोः ।
श्रुतीनां सर्वस्वं सुकृतमथ मूर्त्तं सुमनसाम्
सुधासौन्दर्य्यन्ते सलिलमशिवं नः शमयतु ॥ १ ॥

Digitized by Google

दरिद्राणां दैन्यं दुरितमथ दुर्वासनहृदां
द्रुतं दूरीकुर्वन् सकृदुपगतो दृष्टिसरणिम् ।
अपि द्रागाविद्यद्रुमदलनदीक्षागुरुरिह
प्रवाहस्ते वारां श्रियमयमपारां दिशतु नः ॥ २ ॥
स्मृतिं याता पुंसामकृतसुकृतानामपि च या
हरत्यन्तस्तन्द्रां तिमिरमिव चन्द्रांशुसरणिः ।
इयं सा ते मूर्त्तिः सकलसुरसंसेव्यसलिला
ममान्तःसन्तापं त्रिविधमथ तापञ्च हरताम् ॥ ३ ॥
तवालम्बादम्ब ! स्फुरदलघुगर्वेण सहसा
मया सर्वे स्वप्नासरणिमथ नीताः सुरगणाः ।
इदानीमौदास्यं यदि भजसि भागीरथि ! तदा
निराधारो हा ! रोदिमि कथय कस्यामिह पुरः ॥ ४ ॥
अपि प्राज्यं राज्यं तृणमिव परित्यज्य सहसा
विलोलद्वानीरं तव जननि ! तीरं श्रितवताम् ।
सुधातःस्वादीयः सलिलमिदमाप्लवि पिबतां
जनानामानन्दः परिहसति निर्वाणपदवीम् ॥ ५ ॥
उदञ्चन्मात्सर्य्यस्फटकपट-हेरम्बजननी-
कटाक्षव्याक्षेपक्षणजनितसंक्षोभनिवहाः ।
भवन्तु त्वङ्गस्तो हरशिरसि गङ्गातनुभुव
स्तरङ्गाःप्रोत्तुङ्गा दुरितभवभङ्गाय भजताम् ॥ ६ ॥
प्रभाते स्नातीनां नृपतिरमणीनां कुचतटी
गतो यावन्मात ! र्मिलति तव तोयैर्मृगमदः ।

Digitized by Google

मृगास्तावद्वैमानिकशतसहस्रैःपरिवृता
विशन्ति स्वच्छन्दं विमलवपुषो नन्दनवनम् ॥ ७ ॥
मृतं सद्यः स्वान्तं विरचयति शान्तं सकृदपि
प्रगीतं यत्पापं झटिति भवतापञ्च हरति ।
इदं तत्त्वेति श्रवणरमणीयं खलु पदं
मम प्राणप्रान्ते वदनकमलान्तर्विलसतु ॥ ८ ॥
यदन्तः खेलन्तः खलु बहुल सन्तोषभरिता
न काकानाकाधीश्वरनगरसाकाङ्क्षमनसः ।
निवासाल्लोकानां जनिमरणशोकापहरणं
तदेतत्ते तीरं श्रमशमनधीरं भवतु नः ॥ ९ ॥
नयत् साक्षाद्वेदैरपिगलितभेदैरवसितं
न यस्मिञ्जीवानां प्रसरति मनोवागवसरः ।
निराकारं नित्यं निजमहिमनिर्वासिततमो
विशुद्धं यत्तत्त्वं सुरतटिनि तत्त्वं न विषयः ॥ १० ॥
महादानैर्ध्यानैर्बहुविधवितानैरपि च यन्
न लभ्यं धीराभिःसुविमलतपोराजिभिरपि ।
अचिन्त्यं तद्विष्णोःपदमखिलसाधारणतया
ददाना केनासि त्वमिह तुलनीया कथय ? नः ॥ ११ ॥
नृणामीक्षामात्रादपि परिहरन्त्या भवभयं
शिवायास्ते मूर्त्तेःक इह बहु मानं कथयतु ? ।
अमर्षक्षानायाः परममनुरोधं गिरिभुवो
विहाय श्रीकण्ठःशिरसि नियतं धारयति याम् ॥ १२ ॥

Digitized by Google

विनिन्द्यान्युग्मैरपि च परिहार्य्याणि पतितै
रवाच्यानि व्रात्यैःसपुलकमपहास्यानि पिशुनैः ।
हरन्ती लोकानामनवरतमेनांसि कियतां
कदाप्यश्रान्ता त्वं जगति पुनरेका विजयसे ॥ १३ ॥
स्खलन्ती स्वर्लोकादवनितलशोकापहृतये
जटाजूटग्रन्थौ यदसि विनिबद्धा पुरभिदा ।
अये निर्लोभानामपि मनसिलोभञ्जनयतां
गुणानामेवायं तव जननि ! दोषः परिणतः ॥ १४ ॥
जड़ानन्धान् पङ्गून् प्रकृतिबधिरानुन्निविक्लान्
ग्रहग्रस्तानस्ताखिलदुरितनिस्तारसरणान् ।
निलिम्पैर्निर्मुक्तानपि च निरयान्तर्निपतितान्
नरानम्ब ! त्रातुं त्वमिह परमं भेषजमसि ॥ १५ ॥
स्वभावस्वच्छानां सहजशिशिराणामयमपाम्
अपारस्ते मात ! जगति महिमा कोऽपि जयति ।
मुदा यं गायन्ति द्युतलमनवद्यद्युतिभृतः
समासाद्याद्यापि स्फुटपुलकसान्द्राःसगरजाः ॥ १६ ॥
क्षताद् क्षुद्रात्पापाच्छटिति निःसन्तप्तमनसः
समुत्तर्तुं सन्ति त्रिभुवनतले तीर्थनिवहाः ।
अपि प्रायश्चित्तप्रसरणपथातीतचरिता-
नरानूरीकर्तुं त्वमिव जननि ! त्वं विजयसे ॥ १७ ॥
निधानन्धर्म्माणां किमपि च विधानं नवमुदां
प्रधानं तीर्थानाममलपरिधानं त्रिजगतः ।

Digitized by Google

समाधानं बुद्धेरथ खलु तिरोधानमधियां
त्रियामाधानं नः परिहरतु तापस्तव वपुः ॥ १८ ॥
पुरो धावं धावं द्रविणमदिराघूर्णितदृशं
मदीपानां नानातरुतरुणचेष्टस्य नियताम् ।
ममैवायं मन्तुः खहितयतत्तुर्जडधियो
वियोगस्ते मातः ! यदिह करुणाम्लः क्षणमपि ॥ १९ ॥
मरुल्लीलालोलल्लहरिलुलिताम्भोजपटल-
स्खलत्पांशुव्रातच्छुरणविरसत्कोकुमरुचि ।
सुरस्त्रीवक्षोजच्चरदगुरुजं बालजटिलं
जलं ते जम्बालं मम जननजालं रमयतु ॥ २० ॥
समुत्पत्तिः पद्मारमणपदपद्मामलतला
निवासः कन्दर्पप्रतिभटजटाजूटभवने ।
अथायं व्यासङ्गो हतपतितविस्तारणविधे
र्न कस्मादुत्कर्षस्तव जननि ! जागर्त्ति जगतः ॥ २१ ॥
न गेभ्यो यान्तीनां कथय तटिनीनां कतमया
पुराणां संहर्तुः सुरधुनि ! कपर्दोऽधिरुरुहे
कया वा श्रीभर्त्तुः पदकमलमच्चालि सलिले
स्तुलालेयो यस्यां तव जननि ! दीयेत कविभिः ॥ २२ ॥
विधत्तां निःशङ्कश्चिरवधिसमाधिं विधिरहो
सुखं शेषे शूतां हरिरविरतं नृत्यति हरः ।
क्रतैः प्रायश्चित्तैरलमथ तपोदानयजनैः
सवित्री कामानां यदि जगति जागर्त्ति भवती ॥ २३ ॥

Digitized by Google

अनाधिःसौहार्दो विगलितगतिः पुण्यगतिदां,
पतन्विघ्नोद्वर्त्तीं, गदविदलितः सिद्धभिषजम् ।
सुधासिन्धुं तृष्णाकुलितहृदयो मातरमयं
शिशुःसंप्राप्तस्त्वामहमिह निदध्यासमुचितम् ॥ २४ ॥
विलीनोऽयं वैवस्वतनगरकोलाहलभयो
गता दूता दूरं क्वचिदपि परेतान्मृगयितुम् ।
विमानानां व्रातोविदलयति वीथीर्दिविषदां
कथा ते कल्याणीयदवधि महीमण्डलमगात् ॥ २५ ॥
स्फुरत् कामक्रोधप्रबलरससञ्जातजटिल-
ज्वरज्वालाजालज्वलितवपुषां नः प्रतिदिनम् ।
हरन्तां सन्तापं कमपि मरुदुल्लासिलहरी
छटाचञ्चत्पाथः कणसरणयो दिव्यसरितः ॥ २६ ॥
इदं हि ब्रह्माण्डं सकलभवनाभोगभवनं
तरङ्गैर्यस्यान्तर्लुठति परितस्त्विन्दुकमिव ।
सएष श्रीकण्ठप्रविततजटाजूटजड़ितो
जलानां सङ्घातस्तव जननि ! तापं हरतु नः ॥ २७ ॥
चयन्ते तीर्थानि त्वरितमिह यस्योद्गतिविधौ
करं कर्णे कुर्वन्त्यपि किल कपालिप्रभृतयः ।
इमं तं मामम्ब ! त्वमियमनुकम्पार्द्रहृदया
पुनाना सर्वेषामघशमनदर्पन्दलयसि ॥ २८ ॥
श्वपाकानां व्रातैरमितविचिकित्साविगलितै
र्विमुक्तानामेके किल सदनमेनःपरिषदाम् ।

Digitized by Google

अहोमामुद्धर्तुं जननि ! घटयन्त्या परिकरं
तव श्लाघाङ्कर्तुं कथमिव समर्थो नरपशुः ॥ २८ ॥
न कोऽप्येतावन्तं खलु समयमारभ्य मिलितो
यदुद्दारादाराद्भवति जगतो विस्मयभरः ।
इतीमामोहान्ते मनसि चिरकालं स्थितवतो
भयं सम्भावोऽहं सफलयितुमम्ब प्रणयतः ॥ ३० ॥
खहत्तिव्यासङ्गो नियतमथ मिथ्याप्रलपनं
कुतर्कैष्वभ्यासः सततपरपैशून्यमननम् ।
अपि श्रावंश्रावं मम तु पुनरेवंविधगुणा-
न्नतेऽन्यत् कोनाम क्षणमपि निरीक्षेत वदनम् ॥ ३१ ॥
विशालाभ्यामाभ्यां किमिह नयनाभ्यां खल फलम्
नयाभ्यामालीढ़ा परमरमणीया तव तनुः ।
अयं हि न्यक्कारो जननि ! मनुजस्य श्रवणयो
र्ययोर्नान्तर्यातस्तव लहरिलीलाकलकलः ॥ ३२ ॥
विमानैःस्वच्छन्दं सुरपुरमयन्ते सुकृतिनः
पतन्ति द्राक् पापाजननि ! नरकान्तःपरवशाः ।
विभागोऽयं तस्मिन्नुभयमथ मूर्त्तौ जनपदे
न यत्र त्वं लीलाशमितमनुजाशेषकलुषाः ॥ ३३ ॥
अपि घ्नन्तोविप्रानविरतमुषन्तोगुरुसतीः
पिबन्तो मैरेयं पुनरपहरन्तश्च कनकम् ।
विहाय त्वय्यन्ते तनुमतनुदानाध्वरजषा
मुपर्य्यं विक्रीडन्त्यखिलसुरसभ्यावितपदाः ॥ ३४ ॥

Digitized by Google

अलभ्यं सौरभ्यं हरति सततं यः सुमनसां
क्षणादेव प्राणानपि विहर शङ्खचतभृताम् ।
त्वदीयानां लीलाचलितलहरीणां व्यतिकरः
पुनीते सोऽपि द्राग्महह ! पवमानस्त्रिभुवनम् ॥ २५ ॥
कियन्तःसन्त्येके नियतमिह लोकार्थघटकाः
परे पूतात्मानःकति न परलोकप्रणयिनः ।
सुखं शेतेमातः ! तव खलु कृपातःपुनरयं
जगन्नाथः शङ्कस्त्वयि विहितलोकद्वयभरः ॥ २६ ॥
भवत्या हित्रात्याधमपतित पाषण्डपरिषत्-
परित्राणक्लेशःस्मययितुमशक्यः खलु यथा ।
ममाप्येवं प्रेम्णा दुरितनिवहेष्वम्ब जगति
स्वभावोऽयं सर्वैरपि खलु यतोदुष्परिहरः ॥ २७ ॥
प्रदोषान्ते नृत्यत्पुरमथनलीलोद्धतजटा
तटाभोगप्रेङ्खल्लहरिभुजसन्तानविधुतिः ।
गलक्रोडक्रीड़ज्जलडमरुढाङ्कारसुभग
स्थिरोधत्तां तापं चिदशतटिनीताण्डवविधिम् ॥ २८ ॥
सदैव त्वय्येवार्पितकुशलचिन्ताभरमिमं
यदि त्वं मामम्ब त्यजसि समयेस्मिन्नविषये ।
तदाविश्वासोऽयं त्रिभुवनतलादस्तमयते
निराधारा चेयं भवति खलु निर्व्याजकरुणा ॥ २९ ॥
कपर्दोदुल्लस्य प्रणयमिलदर्धाङ्गयुवतेः
पुरारेःप्रेयस्यो मृदुलतरसीमन्तसरणी ।

Digitized by Google

भवान्यासापत्त्यास्फुरितनयनं कोमलरुचा
करेणोत्क्षिप्तास्ते जननि! विजयन्तां लहरयः ॥ ४० ॥
प्रपद्यन्ते लोकाः कति न भवतीमत्रभवती-
मुपाधिस्तत्रायं स्फुरति यदभीष्टं वितरसि।
अये! तुभ्यंमात! मम तु पुनरात्मा सुरधुनि!
स्वभावादेवत्थमितमनुरागं विधृतवान् ॥ ४१ ॥
ललाटे यालोकैरिह खलु सलीलं तिलकिता
तमो हन्तुं धत्ते तरुणतरमार्तण्डतुलनाम्।
विलुम्पन्ती सद्योविधिलिखितदुर्वर्णसरणिं
तदीया सा मत्त्रा मम हरतु कृत्स्नामपि शुचम् ॥४२॥
नरान्मूढांस्तत्तज्जनपदसमासक्तमनसो
हसन्तःसोल्लासं विकचकुसुमव्रातमिषतः।
पुनाना सौरभ्यैः सततमलिनोऽनित्यमलिवान्
सखायो नः सन्तु त्रिदशतटिनीतीरतरवः ॥ ४३ ॥
यजन्त्येके देवान् कठिनतरसेवांस्त्वदपरे
वितानव्यासक्ता यमनियमरक्ताःकतिपये।
अहन्तु त्वन्नामस्मरणश्रुतकामस्त्रिपथगे
जगज्जालं जाने जननि! तृणजालेन सदृशम् ॥ ४४ ॥
अधिश्रान्तंजन्मावधिसुकृतकर्मार्जनकृतां
सतां श्रेयःकर्तुं कति न कृतिनः सन्ति विबुधाः।
निरस्तालम्बानामकृतसुकृतानान्तु भवती
विनामुष्मिंल्लोके न परमवलोके हितकरः ॥ ४५ ॥

Digitized by Google

पयः पीत्वा मातः ! स्तवसपदि यातःसहचरै
र्विमूढैः संरम्भं क्वचिदपि न विश्रान्तिमगमत् ।
इदानीमुत्सङ्गे मृदुपवनसञ्चारशिशिरे
चिरादुन्निद्रं मां सदयहृदये स्थापय चिरम् ॥ ४६ ॥
विधान द्रागेव द्रढिमरमणीयं परिकरं
किरीटे वालेन्दुं नियमय पुनःपन्नगगणैः ।
न कुर्य्यास्त्वंहेलामितरजनसाधारणधिया
जगन्नाथस्थायं सुरधुनि ! समुद्धारसमयः ॥ ४७ ॥
शरच्चन्द्रश्वेतां शशिशकलशोभालमुकुटां
करैःकुम्भाम्भोजे वरभयनिरासौ विदधतीम ।
सुधासाराकाराभरणवसनां शुभ्रमकर
स्थितां त्वां ध्यायन्त्युदयति न तेषां परिभवः ॥ ४८ ॥
दरस्मितसमुल्लसद्वदनकान्तिपूरामृतै
र्भवज्वलनभर्जिताननिशमूर्ज्जयन्ती नरान् ।
विवेकमयचन्द्रिकाचयचमत्कृतिं तन्वती
धनोतु तमसस्तनोः सपदि सन्तनोरङ्गना ॥ ४९ ॥
मन्त्रैर्मीलितमौषधैर्मुकुलितं चस्तं सुराणां गणैः
स्रस्तं सान्द्रसुधारसै र्विदलितं गारुत्मतैर्गारवभिः ।
वीचिचालितकालिमाहितपदे स्वर्लोककल्पेलिनि
त्वं तापं निरयाधुना ममभवव्यालावलीढात्मनः ॥ ५० ॥
द्यूते नागेन्द्रशक्तिंप्रमथगणफणिश्रेणिनन्दीन्दुमुख्यं
सर्वस्वं हारयित्वा त्वमथ पुरभिदि द्राक् पणीकर्तुकामे ।

Digitized by Google

साकूतं हैमवत्या मृदुलहसितया वीक्षितायास्तवाम्ब !
व्यालोलव्यासितत्वाल्लहरिनवघटाताण्डवं नः पुनातु ॥५१॥
विभूषिता नागरिपूत्तमाङ्गा सद्यःकृतानेकजनार्त्तिभङ्गा ।
मनोहरोत्तुङ्गचलत्तरङ्गा गङ्गा ममाङ्गान्यमलीकरोतु ॥५२॥
इमां पीयूषलहरीं जगन्नाथेन निर्मिताम्
यःपठेत्तस्य सर्वत्र जायन्ते जयसम्पदः ॥ ५३ ॥

इति श्रीपण्डितराजाभिध श्रीजगन्नाथकविरचितो
गङ्गालहरीस्तवराजः सम्पूर्णः ।

श्रुतबोधः ।

छन्दसां लक्षणं येन श्रुतमात्रेण बुध्यते ।
तमहं सम्प्रवक्ष्यामि श्रुतबोधमविस्तरम् ॥ १ ॥
संयुक्ताद्यं दीर्घं सानुस्वारं विसर्गसंमिश्रम् ।
विज्ञेयमक्षरं गुरु पादान्तस्थं विकल्पेन ॥ २ ॥
एकमात्रो भवेद् ह्रस्वो द्विमात्रो दीर्घ उच्यते ।
त्रिमात्रस्तु प्लुतो ज्ञेयो व्यञ्जनं चार्द्धमात्रकम् ॥ ३ ॥
यस्याः पादे प्रथमे द्वादश मात्रास्तथा तृतीयेऽपि ।
अष्टादश द्वितीये चतुर्थके पञ्चदश सार्य्या ॥ ४ ॥
आर्य्यापूर्वार्द्धसमं द्वितीयमपि भवति यत्र हंसगते ।
छन्दोविदस्तदानीं गीतिं तामामनन्ति भाषन्ते ॥५॥

Digitized by Google

आर्यीत्तरार्द्धतुल्यं प्रथमार्द्धमपि प्रयुक्तं चेत् ।
कामिनि तामुपगीतिं प्रतिभाषन्ते महाकवयः ॥ ६ ॥

आद्यचतुर्थं पञ्चमकं चेत् ।
यत्र गुरु स्यात् साक्षरपङ्क्तिः ॥ ७ ॥
अगुरु चतुष्कं भवति गुरू द्वौ ।
घनकुचयुग्मे ! अग्निवदनासौ ॥ ८ ॥

तुर्यं पञ्चमकं चेद् यत्र स्याल्लघु बाले ।
विद्वद्भिर्मृगनेत्रे प्रोक्ता सा मदलेखा ॥ ९ ॥
श्लोके षष्ठं गुरु ज्ञेयं सर्वत्र लघु पञ्चमम् ।
द्विचतुःपादयोर्भङ्गं सप्तमं दीर्घमन्ययो ॥ १० ॥
आदिगतं तुर्यगतं पञ्चमकं चान्त्यगतम् ।
स्यात् गुरु चेत् संकथितं माणवकाक्रीडमिदम् ॥ ११॥
द्वितुर्यषष्ठमष्टमं गुरु प्रयोजितं यदा ।
तदा निवेदयन्ति तां बुधा नगखरूपिणीम् ॥ १२ ॥
सर्वे वर्णा दीर्घा यस्यां विश्रामः स्याद्वेदैर्वेदैः ।
विद्वद्भिर्वीणावाणि ! व्याख्याता सा विद्युन्माला ॥ १३ ॥
तन्वि ! गुरु स्यादाद्यचतुर्थं पञ्चमषष्ठं चान्त्यमुपान्त्यम् !
इन्द्रियबाणैः यत्र विरामः सा कथनीया चम्पकमाला ।
चम्पकमाला यत्र भवेद् अन्त्यविहीना प्रेमनिधे !
छन्दसि दक्षा ये कवय स्तत्र्राणिमध्यं ते ब्रुवते ॥ १५ ॥
मन्दाक्रान्ताऽन्त्ययतिरहिता सालङ्कारे यदि भवति या ।
सा विद्वद्भिर्व्योमभिहिता ज्ञेया हंसी कमलवदने ! ॥१६॥

Digitized by Google

ह्रस्वोवर्णो जायते यत्र षष्ठः कम्बुग्रीवो तद्देवाष्टमान्त्यः
विश्रान्तः स्यात्तन्विवेदैस्तुरङ्गैःतांभाषन्तेगालिनींछान्दसीयाः
आद्यचतुर्थमहीननितम्बे सप्तमकं दशमञ्च तथान्त्यं
यत्र गुरु प्रकटस्मरसारे तत् कथितं ननु दोधकवृत्तं १८
यस्याक्षिषट्सप्तममक्षरं स्यात् ह्रस्वं सुजंघे नवमञ्च तद्वत्
गत्वा विलज्जीकृतहंसकान्ते तामिन्द्रवज्रां ब्रुवते कवीन्द्राः १९
यदीन्द्रवज्राचरणेषु पूर्वे भवन्ति वर्णा लघवः सुवर्ण
अमन्दमाद्यमदने तदानीमुपेन्द्रवज्रा कथिता कवीन्द्रैः २०
यत्र द्वयोरप्यनयोस्तु पादा भवन्ति सीमन्तिनि चन्द्रकान्ते
विद्वद्भिरादौ: परिकीर्तिता सा प्रयुज्यतामित्युपजातिरेषा२१
आख्यानकी सा प्रकटीकृतार्थे यदीन्द्रवज्राचरणः पुरस्तात्
उपेन्द्रवज्राचरणास्त्रयोऽन्ये मनीषिणोक्ता विपरीतपूर्वा २२
आद्यमक्षरमतस्तृतीयकं सप्तमञ्च नवमं तथान्तिमं
दीर्घमिन्दुमुखि यत्र जायते तां वदन्ति कवयो रथोद्धतां २३
अक्षरञ्च नवमं दशमञ्च व्यत्ययाद् भवति यत्र विनीते
प्राज्ञनैः सुनयने यदि सैव स्वागतेति कविभिः कथितासौ २४
सप्ततीयकषष्ठमनङ्गरते नवमं विरतिप्रभवं गुरु चेत्
घनपीनपयोधरभारनते ननु तोटकवृत्तमिदं कथितं २५
यदि तोटकस्य गुरु पञ्चमकं विहितं विलासिनि तदक्षरकं
रससंख्याकं गुरु न चेदबले प्रमिताक्षरेति कविभिः कथिता २६
यदादौ चतुर्थं तथा सप्तमं स्यात्तथैवाक्षरं ह्रस्वमेकादशाद्यं
शरच्चन्द्रविद्वेषिवक्त्रारविन्दे तदुक्तं कविन्द्रैर्भुजङ्गप्रयातं २७

Digitized by Google

अयि कृशोदरि यत्र चतुर्थकं गुरु च सप्तमकं दशमं तथा
विरतिगश्च तथैव सुमध्यमे द्रुतविलम्बितमित्युपदिश्यते २८
प्रथमाक्षरमादृतीययो र्द्रुतविलम्बितकस्य हि पादयोः
यदि नास्ति तदा कमलेक्षणे भवतिसुन्दरि सा हरिणीप्लुता२९
उपेन्द्रवज्राचरणेषु सन्ति चेदुपान्त्यवर्णा लघवः परेकृताः
मदोल्लसद्भ्रूजितकामकार्मुके वदन्ति वंशस्थविलं बुधास्तदा३०
यस्यामशोकांकूरपाणिपल्लवे वंशस्थपादा गुरुपूर्ववर्णकाः
तारुण्यहेलारतिरङ्गलालसे तामिन्द्रवंशां कवयःप्रचक्षते ३१
यस्यां प्रिये प्रथमकमक्षरद्वयं तुर्यं तथा गुरु नवमं दशान्तिमं
सान्त्यं भवेद्यतिरपिचेद्युगग्रहैःसालक्ष्यतामृतरुतेप्रभावती३२

आदंग चेत् त्रितयमथाष्टमं नवान्त्यं
द्वावन्तौ गुरुविरतौ सुभाषिते स्यात्
विश्रामो भवति महेशनेत्रदिग्भि
र्विज्ञेया ननु सुदति प्रहर्षिणी सा ३३
आदंग द्वितीयमपि चेद् गुरु तच्चतुर्थं
यत्राष्टमञ्च दशमान्त्यमुपान्त्यमन्त्यं
अष्टाभिरिन्दुवदने विरतिश्च षड्भिः
कान्ते वसन्ततिलकं किल तं वदन्ति ३४
प्रथममगुरु षट्कं विद्यते यत्र कान्ते
तदनु च दशमं चेदक्षरं द्वादशान्त्यं
गिरिभिरथ तुरङ्गैर्यत्र कान्ते विरामः
सुकविजनमनोज्ञा मालिनी सा प्रसिद्धा ३५

Digitized by Google

सुभुखि लघवः पञ्च प्राच्यास्ततो दशमान्तिमः
तदनु ललितालापे वर्णौ ततीयचतुर्थकौ
प्रभवति पुनर्यत्रोपान्त्यः स्फुरन्कनकप्रभे
यतिरपि रसैर्वेदैरश्वैः स्मृता हरिणीति सा ३६
यदि प्राच्यौ ह्रस्वःकलितकमले पञ्च गुरवः
ततो वर्णाः पञ्च प्रकृतिसुकुमाराङ्गि लघवः
त्रयोन्ये चोपान्त्याः सुतनुजघने भोगसुभगे
रसैरोगैर्यस्यां भवति विरतिः सा शिखरिणी ३७
द्वितीयमलिकुन्तले गुरु षडष्टमद्वादशं
चतुर्दशमथ प्रिये गुरु गभीरनाभीह्रदे
सपञ्चदशमान्तिमं तदनु यत्र कान्ते यतिः
गिरीन्द्रफणभृत्कुलैर्भवति सुभ्रु पृथ्वीति सा ३८
चत्वारः प्राक् सुतनु गुरवो द्वौ दशैकादशौ चेन्
मुग्धे वर्णौ तदनु कुसुदामोदिनि द्वादशान्त्यौ
तद्वान्त्यौ युगरसहयैर्यत्र कान्ते विरामो
मन्दाक्रान्तां प्रवरकवयस्तन्वि तां सङ्गिरन्ते ३९
आदंग यत्र गुरुत्रयं प्रियतमे षष्ठं ततश्चाष्टमं
सन्त्येकादशतस्त्रयस्तदनु चेद्दशाद्यान्तिमाः
मार्तण्डैर्मुनिभिश्च यत्र विरतिः पूर्णेन्दु विम्बानने
तद्वृत्तं प्रवदन्ति काव्यरसिकाः शार्दूलविक्रीडितं ४०
चत्वारो यत्र वर्णाः प्रथममलघवः षष्ठकः सप्तमोऽपि
द्वौ तद्वत् षोडशाद्यो मृगमदतिलके षोडशान्त्यौ तथान्त्यौ

Digitized by Google

रम्भास्तम्भोरुकान्ते मुनिमुनिमुनिभि र्दृश्यते चेद्विरामो
बाले वन्द्यैः कवीन्द्रैः सुतनु निगदिता स्रग्धरा सा प्रसिद्धा४१

इति श्रीकालिदासविरचितः श्रुतबोधः सम्पूर्णः ॥

आर्यासप्तशती ।

पाणिग्रहे पुलकितं वपुरेयं भूतिभूषितं जयति ।
अङ्कुरितइव मनोभूर्यस्मिन् भस्मावशेषोऽपि ॥ १
मा वम संवृणु विषमिदमिति सातङ्कं पितामहेनोक्तः ।
प्रातर्जयति सलज्जः काज्जलमलिनाधरः शम्भुः ॥ २
जयति प्रियापदान्ते गरलग्रैवेयकः स्मरारातिः ।
विषमविशिखे विशङ्कित्व शरणं गलबद्धकरवालः ॥ ३
जयति ललाटकटाक्षः शशिमौलेः पक्ष्मलः प्रियाप्रणतौ ।
धनुषि स्मरेण निहितः सकरटकः केतकेषुरिव ॥ ४
जयति जटाकिञ्चल्कं गङ्गामधु, मुण्डवलयबीजमयं ।
गलगरलपङ्कसम्भव मम्भोरुहमाननं शम्भोः ॥ ५
सन्त्रासलिलाञ्जलिमपि कङ्कणफणिपीयमानमविजानन् ।
गौरीमुखार्पितमना विजयाहसितः शिवो जयति ॥ ६
प्रतिबिम्बितगौरीमुखविलोकनोत्कम्पशिथिलकरगलितः ।
स्वेदभरपूर्यमाणः शम्भोः सलिलाञ्जलि र्जयति ॥ ७

Digitized by Google

प्रणयकुपितप्रियापदलाक्षासन्ध्यानुबन्धमधुरेन्दुः ।
तडलयकनकनिकषग्रावग्रीवः शिवो जयति ॥ ८
पूर्णनखेन्दु द्विगुणितमञ्जीरा प्रेमशृङ्खला जयति ।
हरशशिलेखा गौरीचरणाङ्गुलिमधुरागुलुफेषु ॥ ९
श्रीकरपिहितं चक्षुः सुखयतु नः पुण्डरीकनयनस्य ।
जघनमिवेच्छितुमागतमलनिभं नाभिसुषिरेण ॥ १०
श्यामं श्रीकुचकुङ्कुममञ्चरितमुरो मुरद्विषो जयति ।
दिनमुखनभ इव कौस्तुभविभाकरो यद्विभूषयति ॥ ११
प्रतिविम्बितप्रियातनु सकौस्तुभं जयति मुरभिदो वक्त्रः ।
पुरुषायितमभ्यस्यति लक्ष्मीर्यद्वीक्ष्य मुकुरमिव ॥ १२
केलिचलाङ्गुलिसञ्चितलक्ष्मीनाभि मुरद्विषश्चरणः ।
स जयति येन कृता श्रीरनुरूपा पद्मनाभस्य ॥ १३
रोमावली मुरारेः श्रीवत्सनिषेवितायभागा वः ।
उन्नालनाभिनलिनच्छायेवोत्तापमपहरतु ॥ १४
आदाय सप्ततन्त्रीचितां विपञ्चीमिव त्रयीं गायन् ।
मधुरं तुरङ्गवदनोचितं, हरिर्जयति हयमूर्धा ॥ १५
स जयति महावराहो जलनिधिजठरे चिरं निमग्नापि ।
येनाम्बरैरिव सह फणिगणै र्बलादुद्धृता धरणी ॥ १६
ब्रह्माण्डकुम्भकारं भुजगाकारं जनार्दनं स्तौमि ।
स्फारे यत्फणचक्रे धरा, शरावश्रियं वहति ॥ १७
चरणोजङ्घाकाण्डः शिरसा चरणस्पृशि प्रिये जयति ।
शङ्करयत्नैरन्तर्जितो वीरस्तम्भः स्मरस्येव ॥ १८

Digitized by Google

उन्मालनाभिपङ्केरुह इव येनावभाति शम्भुरपि ।
जयति पुरुषायितायास्तदाननं शैलकन्यायाः ॥ १९
अङ्कनिलीनगजाननशङ्काकुलबाहुलेयसङ्कतवसनौ ।
सस्मितहरकरकलितौ हिमगिरितनयास्तनौ जयतः ॥ २०
कण्ठोचितोपि हुङ्कृतिमात्रनिरस्तः पदान्तिके पतितः ।
यस्याश्चन्द्रमुखिः स्मरभल्लनिभो जयति सा चण्डी ॥ २१
देवैरर्पितवरणस्रजि बहुमाये वहति कैटभीरूपं ।
जयति सुरासुरहसिता लज्जाजिह्मेक्षणा लक्ष्मीः ॥ २२
तानसुरानपि हरिमपि तं वन्दे कपटकैटभीरूपं ।
यैर्यद्विम्बाधररसलुब्धैः पीयूषमपि मुमुचे ॥ २३
तल्पीकृताहिरगणितगरुड़ो हाराभिहतविधि र्जयति ।
फणशतपीतश्वासो रागान्धायाः श्रियः केलिः ॥ २४
क्षीराननेन हरिणा सस्पृहमाकारवेदिना कलितं ।
जयति पुरुषायितायाः कमलायाः कैटभीध्यानं ॥ २५
कृतकान्तकेलिकुतुकश्रीशीतश्वाससेकनिद्राणः ।
घोरितविततालिरुतो नाभिसरोजे विधि र्जयति ॥ २६
एकरदद्वैमातुर, निस्त्रिगुण, चतुर्भुजापि पञ्चकर ।
जय वरानतमुख सप्तच्छदगन्धिमदाष्टतनूतनय ॥ २७
मङ्गलकलशद्वयमयकुम्भमदम्भेन भजत गजवदनं ।
यद्दानतोयतरले स्खिलतुलनालम्बि रोलम्बैः ॥ २८
याभिरनङ्गः साङ्गीकृतः स्त्रियोऽस्त्रीकृताश्च येन ।
वाम्याचारप्रवणौ प्रणमत तौ कामिनीकामौ ॥ २९

Digitized by Google

विहितघनालङ्कारम् विचित्रवर्णावलीमयस्फुरणम् ।
शक्रायुधमिव वक्रम् वल्मीकभुवं मुनिं नौमि ॥ ३०
व्यासगिरां निर्यासं सारं विश्वस्य भारतं वन्दे ।
भूषणतयैव संप्राप्तां पदाङ्कितां भारतीं वहतीं ॥ ३१
श्रीरामायणभारतबृहत्कथानां कवीन् नमस्कुर्मः ।
तिस्रोताइव सरसा सरस्वती स्फुरति यैर्भिन्ना ॥ ३२
सति काकुत्स्थकुलोन्नतिकारिणि रामायणे किमनयाकाव्येन ।
रोहति कुलया गङ्गापूरे किं बदरसे वसति ॥ ३३
अतिदीर्घजीविदोषाद् व्यासेन यशोऽपहारितं हन्त ।
कै नोचैरत गुणाढ्यः स एव जन्मान्तरापन्नः ॥ ३४
साकूतमधुरकोमलविलासिनीकण्ठकूजितप्राये ।
शिखासमयेऽपि मुदे रतलीलाकालिदासोक्तौ ॥ ३५
भवभूतेः सम्बन्धाद् भूधरभूरेव भारती भाति ।
एतत्कृतकारुण्ये किमनया रोदिति व्यावा ॥ ३६
जाता शिखण्डिनी प्राग् यथा शिखण्डी तथावगच्छामि ।
प्रागल्भ्यमधिकमाप्तुम् वाणी वाणी बभूवेति ॥ ३७
यं गणयन्ति गुरोरनु यस्यास्तेऽधर्मकर्म सङ्कुचितं ।
कविमहमुशनसमिव तं तातं नीलाम्बरं वन्दे ॥ ३८
सकलकलाः कल्पयितुम् प्रभुः प्रबन्धस्य कुमुदबन्धोश्च ।
सेनकुलतिलकभूपति रेको राकाप्रदोषश्च ॥ ३९
काव्यस्याचरमैत्रीभाजो नच कर्कशा नच ग्राम्याः ।
शब्दा अपि सत्पुरुषा अपि साधव एवार्थबोधाय ॥ ४०

Digitized by Google

वंशे घुणइव न विद्यति दोषो रसभावितं सतां मनसि ।
रसमपितु न प्रतीच्छति बहुदोषः सन्निपातीव ॥ ४१
विगुणोपि काव्यबन्धः साधूनामाननं गतः खदते ।
फुत्कारोपि सुवंशे नुदामानः श्रुतिं हरति ॥ ४२
स्वयमपि भूरिच्छिद्रश्चापलमपि सर्वतोमुखं तन्वन् ।
विततस्कषस्य पिशुनो दोषस्य विवेचने ऽधिकृतः ॥ ४३
अन्तर्गूढानर्थान् व्यञ्जयतः प्रसादरहितस्य ।
सन्दर्भस्य नदस्य च न रसः प्रीत्यै रसज्ञानाम् ॥ ४४
यदमेवनीयमसतामसृतप्रायं सुवर्णविन्यासं ।
सुरसार्थमयं काव्यं त्रिविष्टपं वा समं विद्मः ॥ ४५
सत्कविरसनाशूर्पीनिष्कषतरशब्दशालिपाकेन ।
तृप्तो दयिताधरमपि नाद्रियते का सुधा दासी ॥ ४६
अकलितशब्दालङ्कृतिरनुकूला सुवलितपदनिवेशापि ।
अभिसारिकेव रमयति सूक्तिः सोत्कर्षशृङ्गारा ॥ ४७
अध्वनि पदग्रहपरं मदयति हृदयं नवा नवा श्रवणं ।
काव्यमभिन्नसभायां मञ्जीरं केलिवेलायाम् ॥ ४८
आस्वादितदयिताधररसस्यैव सूक्तयो मधुराः ।
अकलितरसालमुकुलो न कोकिलः कलमुदं चयति ॥ ४९
बालाकटाक्षसूचित मसतीनेत्रत्रिभागकृतभाष्यम् ।
कविमाणवको दतीव्याख्यातमधीयते भावम् ॥ ५०
मसृणपदरीतिगीताः सज्जनहृदयाभिसारिकाः सुरसाः ।
मदनाद्ययोपनिषदो विशदा गोवर्द्धनस्यार्याः ॥ ५१

Digitized by Google

वाणी प्राज्ञतसमुचितरसा बलेनैव संस्कृतं नीता।
निम्नानुरूपतीरा कलिन्दकन्येव गगणतलं ॥ ५२
आर्य्या सप्तशतीयं प्रगल्भमनसामनादृता येषाम्।
दूतीरहिता इव ते न कामिनीमनसि निविशन्ते ॥ ५३
रतरीतिवीतरसना प्रियेव शुद्धापिवा मुदे सरसा।
अरसा सालङ्कृतिरपि न रोचते शालभञ्जीव ॥ ५४
अवधिदिनावधिजीवाः प्रसीद जीवन्तु पथिकजनजायाः।
दुर्लङ्घ्यवर्षशैलौ स्तनौ पिधेहि प्रियापालि ॥ ५५
अतिवत्सला सुशीला सेवाचतुरा मनोनुकूला च।
अजनि विनीता गृहिणी सपदि सपत्नीस्तनोद्वेदे ॥ ५६
अयि कुलनिचुलमूलोच्छेदनदुःशीतवीचिवाचाले।
बकविघस पङ्कसारा न चिरात् कावेरि भवितासि ॥ ५७
अयि विविधवचनरसने ददासि चन्द्रं करे समानीय।
व्यसनदिवसेषु दूति क्व पुनस्त्वं दर्शनीयासि ॥ ५८
अस्तम्भानिर्लोको लाञ्छनमुपदिशतु होयतामोजः।
तदपि न मुञ्चति स त्वां वसुधाच्छायामिव सुधांशुः ॥ ५९
अतिचापलं वितन्वन् अन्तर्विविशन् निकामकाठिन्यः।
मुखरयसि खयमेतां सद्वृत्तां शङ्कुरिव घण्टाम् ॥ ६०
अङ्केषु जीर्य्यति परं खञ्जनयूनो मनोभवप्सरः।
न पुनरनन्तर्गमितनिधिनि धरामण्डले केलिः ॥ ६१
अन्धत्वमन्धसमये वधिरत्वं वधिरकाल आलम्बा।
श्रीकेशवयोः प्रणयी प्रजापतिर्नाभिवास्तवः ॥ ६२

Digitized by Google

अयि कोशकार कुरुषे वनेचराणाम् पुरो गुणोद्गारम् ।
यन्नविचार्य विदारितजठरस्त्वं स खलु ते लाभः ॥ ६३
अगणितमहिमा लक्षितगुरुरधनेहः स्तनन्धयविरोधी ।
इष्टाकीर्त्तिस्तस्या स्वयि रागः प्राणनिरपेक्षः ॥ ६४
अपराधादधिकं मां, व्यथयति तव, कपटवचनरचनेयम् ।
अस्त्राघातो न तथा सूचीव्यधवेदना यादृक् ॥ ६५
असतीलोचनमुकुरे किमपि प्रतिफलति यन्मनोवर्त्ति ।
सारस्वतमपि चक्षुः सतिमिरमिव तन्न लक्षयति ॥ ६६
अनामुखे दुर्व्वादो यः प्रियमुखे स एव हि परिहासः ।
इतरेन्धनजन्मा यो धूमः सोऽगुरुसम्भवो धूपः ॥ ६७
अयि सुभग कुतुकतरला विचरन्ती सौरभानुसारेण ।
त्वयि मोहाय वराकी पतिता मधुपीव विषकुसुमे ॥ ६८
अयि मुग्धगन्धसिन्धुरशङ्कामात्रेण दन्तिनो दलिताः ।
उपभुञ्जते कररयून् केवलमिह मत्कुणाः करिणः । ६९
अतिविनयवामनतनु विलङ्घते गेहदेहलीं न वधूः ।
अस्याः पुनरारभटीं कुसुमवाटी विजानाति ॥ ७०
अन्तर्गते गुणैः किं द्विजा अपि यत्र साक्षिणो विरलाः ।
सगुणो गीते यदसौ वनेचरं हरिणमपि हरति ॥ ७१
अलुलितसकलविभूषाम् प्रातर्बालां विलोक्य मुदिताभिः ।
प्रियशिरसि वीक्ष्य यावकमथ निश्वसितं सपत्नीभिः ॥ ७२
अयि लज्जावति, निशीथरतनिःसहाङ्गि, सुखसुप्ते ।
लोचनकोकनदच्छदमुन्मीलय सुप्रभातं ते ॥ ७३

Digitized by Google

अमिलितवदनमपोड़ितवक्षोरुहमतिविधुरजघनोरु ।
शपथशतेन भुजाभ्यां केवलमालिङ्गितोऽस्मि तया ॥ ७४

अतिपूजिततारेयं दृष्टिश्चुतिलङ्घनक्षमा सुतनु ।
जिनसिद्धान्तस्थितिरिव सवासना कं न मोहयति ॥ ७५

अलमविषयभयलज्जा वञ्चितमात्मानमियमियत्समयम् ।
नवपरिचितदयितगुणा शोचति नालपति शयनसखीः ॥ ७६

अनुरागवर्त्तिनी तव विरहेणोग्रेण सा गृहीताङ्गी ।
त्रिपुरारिपुणेव गौरीवरतनुरर्द्धावशिष्टेव ॥ ७७

अन्यप्रवणे प्रेयसि विपरीते स्रोतसीव विहितास्थाः ।
तद्गतिमिच्छन्त्यः सखि भवन्ति विफलश्रमा हास्याः ॥ ७८

अधिकः सर्व्वेभ्यो यः प्रियः प्रियेभ्यो हृदि स्थितः सततम् ।
स लुठति विरहे जीवः कण्ठेहस्यास्त्रमिव सम्भोगे ॥ ७९

अनयनपथे प्रिये न तु वृथा यथा दृश्य एव दुष्प्रापे ।
ध्यानेव केवलं निशि तपनग्रिला वासरे ज्वलति ॥ ८०

अजनितप्रेमैव वरम् न पुनः सञ्जातविघटितप्रेम ।
उत्पाटितनयन स्त्रामाति यथा न तथा जातान्धः ॥ ८१

अविभावेगा मित्रेऽपि स्थितिमाचेणैव नन्दयन् दयितः ।
रहसि वावदेशादय मर्थं इवाराजके भोगः ॥ ८२

अथौषीरपराधान् तथामिदं कथय मन्मुखं वीक्ष्य ।
अभिधीयते न किं यदि न मानचौरानन: कितवः ॥ ८३

अनेगानमनुश्रोतसमवादथान्यत्तटात्तटं भजतोः ।
उदितेऽर्कोपि तन्नाघस्रानं प्रसमापयते यूनोः ॥ ८४

Digitized by Google

अयि चूतश्रीफलभरनताङ्गि विषम्बिकाग्रिसौरभ्य ।
खपचघटखर्परारङ्गा त्वं किल फलितापि विफलैव ॥ ८५
अञ्जलिरकारि लोकै र्ह्रानिमवापैव रक्षिता जगती ।
सन्ध्यायाइव वसतिः स्वल्पापि सखे सुखायैव ॥ ८६
अगृहीतानुनयां मामुपेत्य सखेगा गता ततैकाहम् ।
प्रसभं करोषि मयि च त्वदुपरि वपुरद्य मोक्ष्यामि ॥ ८७
अस्थिरराग: कितव: मानी चपलो विदूषक त्वमसि ।
मम सख्या: पतसि करे पश्यामि यथा ऋजु र्भवसि ॥ ८८
अकरुण कारतमनसो दर्शितनीरा निरन्तरालेयं ।
त्वामनुधावति विमुखं गङ्गेव भगीरथं दृष्टि: ॥ ८९
अन्त:कलुषस्तम्भितरसया भृङ्गारनालयेव मम ।
अपुण्यमुखस्य विहिता वरवर्णिनि त त्वया दृष्टि: ॥ ९०
अयि सरले सरलतरो मदमुदितद्विपकपोलपालेय ।
अनेगानगमुग्धगन्ध: वृतिहार: कथमाचष्टे ॥ ९१
अस्या: कररुहखण्डितकाण्डपटप्रकटनिर्गता दृष्टि: ।
पटविगलितनिष्कलुषा खदते पीयूषधारेव ॥ ९२
अस्या: पतिगृहगमने करोति माता ऽश्रुपिच्छिलां पदवीम् ।
सुतगर्विता पुनरसौ हसति शनै: शुष्करुदितमुखी ॥ ९३
अङ्के निवेश्य कृणितदृश:शनैरकरुणेति शंसन्त्या: ।
मोक्ष्यामि वेणीवन्धं कदा नखै र्गन्धतैलाक्तै: ॥ ९४
अलमनलङ्कृतिसुभगे भूषणमुपहासविषयमितरासाम् ।
कुरुषे वनस्थतिलताप्रसूनमिव वन्धवल्लीनाम् ॥ ९५

Digitized by Google

अबुधा अजङ्गमा अपि कथापि गत्वा परं पदस्खलनाः ।
मन्विष्यन्ति कीर्त्यन्ते नयबलगुलिका इव जनेन ॥ ९६
अतिशीतशीतलतया लोकेषु सखी मृदुप्रतापा नः ।
चण्डवामादहमानः प्रतापमस्याः प्रियो वेद ॥ ९७
अन्वास्वपि गृहिणीति ध्यायन्नभिलषितमाप्नोति ।
पश्यन् पाषाणमयीः प्रतिमाइव देवतालेन ॥ ९८
अनुपेत्य नीचभावं बालक परितोगभीरमधुरस्य ।
अस्याः प्रेम्णः पात्रं न भवति सरितो रसस्येव ॥ ९९
अधिवासनमाधेयं गुणमार्गमपेक्षते न च ग्रथनां ।
कलयति युवजनमौलिं केतककलिकाखरूपेण ॥ १००
अपनीतनिखिलतापां सुभग स्वकरेण विनिहितां भवता ।
पतिशयनवारपालिं ज्वरौषधिं वहति सा मालां ॥ १०१
अगणितगुणेन सुन्दर कृत्वा चारित्रमपुरादस्मीनम् ।
भवताऽनन्यगतिः सा विहितावर्त्तेन तरणिरिव ॥ १०२
अनुरक्तरामया पुनरागत्तये स्थापितोत्तरीयस्य ।
अपेक्षवासस स्तव सर्वयुवभ्योऽधिका शोभा ॥ १०३
अर्धः प्राणितेशकी सुत इतरो मे विधुन्तुदस्येव ।
सुधयेव प्रियायाः पथि सङ्गतयालिङ्गितार्धस्य ॥ १०४
अवधीरितोऽपि निद्राभिषेण माहात्म्यमरुणया प्रियया ।
अवबोधितोऽस्मि चपलो बाष्पस्तिमितेन तल्पेन ॥ १०५
अयि शब्दमात्रसाम्यादास्वादितशर्करस्य तव पथिक ।
सखो रसनाच्छेदः पुरतो नतु हास्यता महती ॥ १०७

Digitized by Google

अभिनवयौवनदुर्जयविषमयजनहनुमानमानमपि ।
मुग्धः पिहप्रियत्वाद् बिभर्ति सुभगामदं गृहिणी ॥ १०७
आपन्नमनितमिव सम्प्रति गुरुणा श्रीमेण दुर्वलं शैत्यं ।
स्नानोत्सुकतरुणीस्तनकलशमिमं पयो विशति ॥ १०८
अलसयति गात्रमखिलं क्लेशं मोचयति लोचनं हरति ।
स्वप कुव प्रेयान् मम मोक्तुम् न ददाति शयनीयम् ॥ १०९
अंशावलम्बिकरधृतकचमिदमभिषेकधवलनखरेखं ।
प्रीताधरनयनं वपुरस्नमनङ्गस्य तव निसितम् ॥ ११०
अविनिहितं विनिहितमिव युवसु स्वच्छेषु वारवामदृशः ।
उपदर्शयन्ति हृदयं दर्पणविम्बेषु वदनमिव ॥ १११
अतिलज्जया त्वयैव प्रकटः प्रेयानकारि निभृतो ऽपि ।
प्रासादमौलेरुपरि प्रसरन्ता वैजयन्तेव ॥ ११२
अनिगानसंग्रथनगुणयोगाद् गावः पदार्थवै बन्धुभिः ।
खलमपि तुदन्ति भेदोद्भूतमधास्यमालम्ब्य ॥ ११३
अनमुग्रहेण न तथा बाधयति कटुकूजितैर्यथा पिशुनः ।
रुधिरादानादधिकं दुनोति कर्णे क्षणस्यकः ॥ ११४
अग्रे लघिमा पश्चान् महतापि पिधीयते न हि महिम्ना ।
वामन इति त्रिविक्रममभिदधति दशावतारविदः ॥ ११५
अङ्गं स्नानन्यय स्तव चरणे परिचारिकाः प्रियः पृष्ठे ।
अस्मिं किमलब्धमधिकं गृहिणि यदाशङ्कसे बालां ॥ ११६
अधर उदस्तः कुञ्जितनासोलितमच्चि लोलितो मौलिः ।
आसादितमिव चुम्बनसुखमस्यै ऽपि तरुणाभाम् ॥ ११७

Digitized by Google

अतिरभसेन भुजोयं हृतिविवरेण प्रवेशितः सदनं।
वयिता स्पर्शोल्लसितो नागच्छति वर्त्मना तेन ॥ ११८
अम्बरमधानिविष्टं तवेदमतिचपलमलघु जघनतटं।
पातक इव नवमभ्रं निरीक्षमाणो न तृप्यामि ॥ ११९
अयमन्धकारसिन्धुरभाराक्रान्तावनीभराक्रान्तः।
उदयतपूर्वाद्रिमुखः कूर्म्मः सन्ध्यास्वमुद्वमति ॥ १२०
अन्तर्भूतो निवसति जड़े जड़ः शिशिरमङ्कसि हरिणदृव।
अजड़े शशीव तपने सुतनु प्रविष्टोऽपि निःसरति ॥ १२१
अगणितजनापवादा त्वत्पाणिस्पर्शहर्षतरलेयं।
आयास्यती वराकी ज्वरस्य तल्पं प्रकल्पयति ॥ १२२
अपोकवंशजनुषोः पश्यत पूर्णत्वतुच्छताभाजोः।
ज्याकार्मुकयोः कश्चिद् गुणभूतः कश्चिदपि भर्त्ता ॥ १२३
अभिनवकेलिक्रान्ता कलयति बाला क्रमेण घर्म्माम्भः।
जागर्मयितुं नमिता कुसुमास्त्रधनुर्लतेव मधु ॥ १२४
अविरलपतिताश्रु वपुः पाण्डुस्निग्धं तवोपनीतमिदं।
मृतधौतमाजमिव मे स्मरशरदाहव्यथां हरति ॥ १२५
अस्तंनिपतितगुञ्जागुणरमणीय इकास्ति केदारः।
निजगोपोविनयव्ययखेदेन विदीर्णहृदय इव ॥ १२६
अमुना हृतमिदमिदमिति प्रतिवेश्मिनेऽङ्गमङ्गमियं।
रोषमिषदलितलज्जा गृहिणी दर्शयति पतिपुरतः ॥ १२७
आत्मानमपि बहिरिव हि बाञ्छयितुमशेषतः सततं।
असतो सत्कविसूक्तिः काचघटीति त्रयं वेद ॥ १२८

Digitized by Google

आलोक एव विमुखो क्वचिदपि दिवसे न दक्षिणा भवसि ।
छायेव तदपि तापं त्वमेव मे हरसि मानवति ॥ १२८

आज्ञाकाकुर्याच्ञाक्षेपो हसितञ्च शुष्करुदितञ्च ।
इति निधुवनपाण्डित्यं धात्रा त्वय्येव न्यधायि ॥ १२९

आज्ञाप्रथिषासि पदं दास्यसि दयितस्य शिरसि किं त्वरसे ।
अस्तमयमानिनि रङ्गे मा कुरु भङ्गाङ्कुरं प्रेम ॥ १३०

आसाद्य भङ्गमनया द्यूते विहिताभिरुचितकेलिषये ।
निःसारयताच्चानिति कपटरुषात्सारिताः सखयः ॥ १३१

आदरणीयगुणा सखि महता निहितासि तेन शिरसि त्वं ।
तव लाघवदोषोऽयं सौधपताकेव यच्चलसि ॥ १३२

आयाति याति खेदं करोति मधु हरति मधुकरीवान्या ।
अधिदेवता त्वमेव, श्रीरिव कमलस्य, मम मनसः ॥ १३३

आर्द्रमपि स्तनजघनान् निरस्य सुतनु त्वयैतदुक्तं ।
स्वस्थमवाप्तुमिव त्वाम् तपनांशूनंशुकं पिबति ॥ १३४

आरोपिता शिलायाम् अश्मेव त्वं स्थिरा भवेति मन्त्रेण ।
मन्नापि परिणयापदि जारमुखं वीक्ष्य हसितेव ॥ १३५

आसाद्य दक्षिणां दिशमविलम्बं त्यजति चोत्तरां तरणिः ।
पुरुषं हरन्ति कान्ताः प्रायेण हि दक्षिणा एव ॥ १३६

आदानपानलेपैः काश्चिद् गरलोपतापहारिण्यः ।
सदसि स्थितेव सिद्धौषधिवत् स्त्री कापि जीवयति ॥ १३७

आन्दोललोलकेशीं चलकाञ्चीकिङ्किणीगणक्षुभितां ।
पुरुषायितां स्मरे तां स्मरचामरचिक्रयष्टिमिव ॥ १३८

Digitized by Google

आश्विषसि कर्णमूले विधेव वह्नीवलि स्वया मध्ये।
इतिजितसकलवदान्ये तनुदाने किम्न लज्जसे युवति॥ २४०
आक्षेपचरणलङ्घनकेशग्रहकेलिकुतुकतरलेन।
स्त्रीणां पतिरपि गुरुरिति धर्मे न श्रविता तेन॥ १४१
आकुञ्चितैकजङ्घं दराहृतार्धोरु गोपितार्धोरु।
सुतनोः स्खलितक्रमनमदुदरं स्फुटनाभि शयनमिदं॥ १४२
आलग्च्छताऽनवेक्षितपृष्ठेनार्धो वराटकेनेव।
सुप्ताऽपि तेन जघनांशुकमपि वोढुमशक्नोव॥ १४३
आदाय धनमनल्पं ददानया सुभग तावकं वारः।
सुग्धा रजकस्य हिरवा जाता दिनैः कतिपयैर्निःस्वा॥ १४४
आस्तां वरमवकेशी मा दोहद मस्य रचय चूततरोः।
एतस्मात् फलितादपि केवलमुद्वेगमवगच्छ॥
आरब्धमध्यमथनं स्वहस्तयित्वा हिजिह्मममरैर्यत्।
उचितस्तत्परिणामो विषमं विषमेव यज्जातं॥ १४६
आवर्जितालकावलि श्वासोत्कम्पस्तनार्तितैकभुजं।
शयनं रतिविवशतनोः स्मरामि शिथिलांशुकं तस्याः॥ १४७
आस्याङ्गुराग्यमरुणश्यामलरुचि रश्मिनिर्गतः सुतनु।
तव क्रमठखर्परपुटान् मूर्ध्वोर्ध्वं गतः स्फुरति॥ १४८
आभङ्गुराग्रबहुगुणदीर्घा स्वादप्रिया दृष्टिः।
कर्षति मनो मदीयं क्रदमीनं वडिशरज्जुरिव॥ १४९
आलप यथा यथेच्छसि युक्तं तव कितव किमुपरीधयसि।
स्त्रीजातिलाञ्छनमसौ जीवितरक्षा सखी सुभगा॥ १५०

Digitized by Google

आस्तां हितोऽसि मोहाद् अत विदिता वदनमाधुरी भवतः ।
मधुलिप्तक्षुररसनाच्छेदाय परं विजानासि ॥ १५१
आकृष्टिभग्नकटकं क्षेन तव प्रकृतिकोमलं सुभगे ।
धनेन भुजक्षणालं ग्राह्यं मदनस्य राज्यमिव ॥ १५२
आरुह्य दूरमगणितरौद्रक्लेशा प्रकाशयन्ती स्वं ।
वातपृतोच्छ्रमपटी वह्निर्वामिव हरसि मां सुतनु ॥ १५३
आयासः परहिंसा वैतंसिक सारमेय तव सारः ।
त्वामुत्साद्यो विभाज्यः कुरङ्ग एषोऽधुनैवान्यैः ॥ १५४
आनमति पथिकतरुणो हरिणं दृष्ट्वा प्रापयर्षिवाक्यानं ।
उपकलमगोपि कोमलकलमावलिकवलनोत्तरलः ॥ १५५
आसीदेष यदार्द्रः किमपि तदा नायमाहतोऽप्याह ।
निष्ठुरभावादधुना कटूनि रटति सखि पटह इव ॥ १५६
आक्रोशस्य ताडनपरिभवसहस्य सत्यमहमस्याः ।
न तु शीलशीतलेयं प्रियेतरं वक्तुमपि वेद ॥ १५७
आधाय दुग्धकलशे मन्थानं क्लान्तदोर्लता गोपी ।
अप्राप्तपारिजाता दैवे दोषं निवेशयति ॥ १५८
आस्तां मानसकथनं सखीषु वा मयि निवेद्य दुर्विनये ।
शिथिलितरतिगुणगर्वा ममापि सा लज्जिता सुतनु ॥ १५९
आवर्त्तैरातर्पण क्षोभां हिण्डीरपाण्डुरै र्दधती ।
गायति मुखरितसलिला प्रियसङ्गममङ्गलं सुरसा ॥ १६०
दृयमुन्नतिं हरन्ती नेलनिकोचं विदधती पुरतः ।
न विजानीमः किं तव वदति सपत्नीव दिननिद्रा ॥ १६१

Digitized by Google

इदमुभयभित्तिसन्ततहारगुणान्तर्गतैकस्तनमुकुलं ।
गुलिकाधनुरिव बालावपुः स्मरः श्रयति कुतुकेन ॥ १६२
इह शिखिशिखरावलम्बिविनोददरतरलवपुषि तरुहरिणे ।
पश्याभिलषति पतितुम् विहङ्गी निजमीक्षणेन ॥ १६३
इक्षुनदीप्रवाहे। द्यूतं मानग्रहश्च ते सुतनु ।
स्खलतिका च तवेयं भङ्गे रसमधिकमावहति ॥ १६४
इन्दोरिवास्य पुरतो यद्विमुखी सापवारणा भ्रमसि ।
तत् कथय किन्नु दुरितं सखि त्वया च्छाययेव कृतं ॥ १६५
इह कपटकुतुकतरलितदृशि विश्वासं कुरङ्ग किं कुरुषे ।
नवरभसतरलितेयं व्याधवधू बालधौ बलते ॥ १६६
इह वहति बहुमहोदधिविभूषणा मानमियमुर्व्वी ।
देवस्य कमठमूर्त्तेर्न पृष्ठमपि निखिलमाप्नोति ॥ १६७
ईर्षारोषज्वलितो निजपतिसङ्गं विचिन्त्ययंस्तस्याः ।
च्युतवसनजघनभावनसान्द्रानन्देन निर्व्वामि ॥ १६८
ईश्वरपरियहोचितमोहोऽस्यां मधुप किं मुधा पतसि ।
कनकाभिधानसारा वीतरसा कितव कलिकेयं ॥ १६९
ईषदवशेषजड़िमा शिशिरे गतमात्र एव चिरमङ्गैः ।
नवयौवनेव तन्वी निषेव्यते निर्भरं वापी ॥ १७०
उल्लसितभ्रूधनुषा तव पृथुना लोचनेन रुचिराङ्गि ।
अचला अपि न महान्तः के चञ्चलभावमानीताः ॥ १७१
उपनीय यन्मित्रभे भुजङ्गमुच्चैरलम्भि विबुधैः श्रीः ।
एकः स मन्दरगिरिः सखि गरिमाणं समुद्वहतु ॥ १७२

Digitized by Google

उल्लसितलाञ्छनोऽयं ज्योत्स्नावर्षी सुधाकरः स्फुरति ।
आसन्नकृष्णवरणः प्रकट इव प्रकटितचीरः ॥ १७३
उपचारानुनयाद्ये कितवस्त्रीपेक्षिताः सखीवचसा ।
अधुना निष्ठुरमपि यदि स वदति कलिकैतवाद् यामि ॥ १७४
उषसि परिवर्त्तयन्त्या मुक्तादामोपवीततां नीतं ।
पुरुषायितवैदग्ध्यं व्रीड़यति कं न कलितं ते ॥ १७५
उड्डीनानामेषां प्रासादात् तरुषि पक्षिणां पङ्क्तिः ।
विस्फुरति वैजयन्ती पवनच्छिन्नापविद्धेव ॥ १७६
उज्जागरितभ्रामितदन्तुरदलरुद्धमधुकरप्रकरे ।
काञ्चनकेतकि मा तव विकसतु सौरभ्यसम्भारः ॥ १७७
उल्लसितभ्रूः किमतिक्रान्तं चिन्तयसि निस्तरङ्गान्धि ।
क्षुद्रापचारविरसः पाकः प्रेम्णः गुड़स्येव ॥ १७८
उद्दिश्य निःसरन्ती सखीमियं कपटकोपकुटिलभ्रूः ।
एवमवतंसमार्द्रिपदाहतदीपं यथा पतति ॥ १७९
उद्दितोऽपि तुहिनगहने गगनप्रान्ते न दीप्यते तपनः ।
कठिनघृतपूरपूर्णे शरावशिरसि प्रदीप इव ॥ १८०
उन्नमनोपनिवेशनहासपरावृत्तिचलनवचनेषु ।
अनिशं स मोहयति मां क्षुल्लग्नः श्वास इव दयितः ॥ १८१
उच्छ्वसितसौभाग्यमदस्फुटयाच्ञाभङ्गभीतयो यूनोः ।
अकलितमनसोरेका दृष्टिर्दूती निसृष्टार्था ॥ १८२
उत्तम्भुजङ्गमसङ्गमनिस्यन्दनितम्बचापल स्त्रस्याः ।
मन्दरगिरिरिव विबुधैरितस्ततः क्षथते कायः ॥ १८३

Digitized by Google

उपनीय कलमकुड्वं कथयति सभय विकित्सकं हरिकः।
शोणं सीमान्तनिभं वधूस्तने व्याधिमुपजातं ॥ १८४
उन्मुकुलिताधरपुटे भूतिकणवासमिलितावोधि।
धूमोऽपि नेह विरम भ्रमरोऽयं श्वसितमनुसरति ॥ १८५
उपरि परिप्लवते मम बालेयं गृहिणि हंसमालेव।
सरसइव नलिनमाला पुनस्त्वमाश्रयं प्राप्य वससि ॥ १८६
उत्कल्पवर्त्मपिच्छिलदोःसाधिक हस्तविच्युत खोरः।
शिवमाशास्ते सुतनु स्तनयो स्तव चञ्चलाञ्चलयोः ॥ १८७
उत्क्षिप्तवाहुदर्शितभुजमूलं चूतमुकुल मम सख्या।
आस्यमास्ते राजति भवतः पदमुच्चे स्तो लाभः ॥ १८८
उच्चकुचकुम्भनिहितो हृदयं चालयति जघनलग्नाग्रः।
अतिनिम्नमधःसक्तनदारुनिभ स्तरुणि ते हारः ॥ १८९
उल्लसितशीतदीधितिकलोपकण्ठे स्फुरन्ति तारौघाः।
कुसुमायुधविधृतधनुर्निर्गतमकरन्दविन्दुनिभाः ॥ १९०
उपनीय प्रियमसमवविदं च मे दग्धं मानमपनीय।
नर्मोपक्रम एव क्षणदे दूतीव चलितासि ॥ १९१
उत्तमवलितैकगतिः करीव सरसोपयः सखे धैर्यं।
आक्रन्दितोरुणा त्वं हस्तेनैव स्रगम् हरसि ॥ १९२
ऊढाऽसुनातिवाहय पृष्ठे लग्नापि कालमचलापि।
सर्वंसहे कठोरत्वचः किमङ्गेन कमठस्य ॥ १९३
ऋजुना निधेहि चरणौ परिहर सखि निखिलनागाचारं।
दृढ डाकिनीति पत्नीपतिः कटाक्षेऽपि दशत्यति ॥ १९४

Digitized by Google

कथमपि स्त्र गोवत इति श्रुत्वा खरपरागा वयं प्राप्ताः ।
को वेद गोष्ठमेतद् गोग्रास्तो विहितबहुमानं ॥ १९५
एको हरः प्रियाभरणवेदी दिविषदः परे मूढाः ।
विषमसृतंवा समभिति यः पश्यन् गरलमेव पपौ ॥ १९६
एष्यति मां पुनरयमिति ममने पदमङ्कं मयाऽकारि ।
अधुना तद्वे कारणमवखितौ, दग्धगेहपतेः ॥ १९७
एकैकशो युवजनं विलङ्घमानाद्यनिकरमिव तरला ।
विश्राम्यति सुभग त्वां अङ्गुलि रासाद्य मेरुमिव ॥ १९८
एकः सएव जीवति हृदयविमूढोऽपि सहृदयो राहुः ।
यः सकलबिम्बकारणमुदरं न बिभर्त्ति दुष्पूरं ॥ १९९
एकेन चूर्णकुन्तलमपरेण च कदा चिबुकमुन्नमन् ।
पश्यामि वाष्पधौतश्मृति, नगरद्वारि तद्वदनं ॥ २००
एकं जीवनमूलं चञ्चलमपि तापचक्षमपि सततं ।
अन्तर्वहति वराकी सा त्वां नासेव निश्वासं ॥ २०१
एकं वदति मनो मे यामि न यामीति हृदयमपरं मे ।
हृदयद्वयमुचितं तव सुन्दरि हृतकान्तचित्तायाः ॥ २०२
एरण्डपत्रशयना जनयन्ती स्वेदमलघु जघनतटं ।
धूलिपुटोव मिलन्ती खरज्वरं हरति हलिकवधूः ॥ २०३
केलिनिलयं सखीमिव न याति नवोढा स्वयं न भां भजते ।
इत्थं गृहिणीमार्ये स्तवति प्रतिवेशिना हसितं ॥ २०४
कालक्रमक्षमनीयक्रीड्यं केतकीति का मुग्धा ।
हृदयं या यया स्यात् तथा तथा कस्तदुत्कर्षः ॥ २०५

Digitized by Google

ज्ञातकरस्पार्शं मदीयश्वासध्वनिरुत्तरकर्णं किं तीव्रैः ।
विधास्यसि मां निश्वासैः खरः खरैः शब्दकेधीव ॥ २०६
ज्ञ स निर्मोचितदुकूलः कालज्ञस्त्वमसि कामिमणिरत्रैव ।
कान्तिय भुजङ्गगमनाद् यमुने विश्वस्य गम्यासि ॥ २०७
किञ्चित्र राधयोक्तं न समप्रसाद्या निवेशिता दृष्टिः ।
मयि प्रदपतिते केवलमकारि मुखपञ्जरो विमुखः ॥ २०८
ज्ञातहसितहस्तालां मन्मथतरले विलोकितां युवभिः ।
क्षिप्तः क्षिप्तो निपतन्न अङ्गे मर्त्तयति भृङ्ग त्वां ॥ २०९
कमलमुखि सर्वतोमुखनिवारणं विदधदेव भूषयति ।
रोधो रुद्धस्वरसा स्तरङ्गिणी स्तरलनयनाद्य ॥ २१०
कितव प्रवञ्चिता सा भवता मन्दाक्षमन्दसञ्चारा ।
बहुदायै रपि सम्प्रति पाशकगारीव नायाति ॥ २११
कः स्नाघनीयजन्मा माघनिशीथेऽपि यस्य सोभाग्यं ।
प्रालेयानिलदीर्घः कथयति काश्मीनिनादीयं ॥ २१२
किमगकनीयं प्रेम्णः फणिनः कथयापि या विभेति त्र ।
सा गिरिशभुजभुजङ्गमफणीपधानाऽद्य निद्राति ॥ २१३
कृत्रिमकनकेनेव प्रेम्णा सुघितस्य पारवनिताभिः ।
लघुरिव त्रिदिवनाथश्लेषो जनहास्यता महती ॥ २१४
किं पर्वदिवसमाश्रित्य तदलीष्टि निजं वपु र्भ मण्डयसि ।
न त्वां त्यक्ष्यति पर्वण्यपि मधुरामिक्षुयष्टिमिव ॥ २१५
कष्टं साहसकारिणि तव नयनार्द्रेन सोऽध्वनि स्पृष्टः ।
उच्चैतादपि चिदितो न द्विजदेह स्पर्शी ते ॥ २१६

Digitized by Google

क्षणभेऽत्र गोवत इति श्रुत्वा खरपरागा वयं प्राप्ताः।
को वेद गोऽमेतद् गोगास्तो विहितबहुमानं॥ १८५
एको हरः प्रियाधरगुणवेदी दिविषदः परे मूढाः।
विषमक्षतंवा समभिति यः पश्यन् गरलमेव पपौ॥ १८६
एषति मां पुनरयमिति ममने पदमङ्गलं मयाऽकारि।
अधुना तद्वे कारणमवखितौ, दग्धगेहपतेः॥ १८७
एकैकशो युवजनं विलङ्घमानाधनिकरमिव तरला।
विश्राम्यति सुभग त्वां अङ्गुलि रासाद्य मेरुमिव॥ १८८
एकः सएव जीवति हृदयविमूढोऽपि सहृदयो राहुः।
यः सकललविमकारणमुदरं न विभर्त्ति दुष्पूरं॥ १८९
एकेन चूर्णकुन्तलमपरेण च ललाटं चिबुकमुन्नमन्।
पश्यामि वाष्पधौतमुखि, नगरदारि तद्वदनं॥ २००
एकं जीवनमूलं चञ्चलमपि तापचक्षमपि सततं।
अन्तर्वहति वराकी सा त्वां नासेव निश्वासं॥ २०१
एकं वदति मनो मे यामि न यामीति हृदयमपरं मे।
हृदयद्वयमुचितं तव सुन्दरि हृतकान्तचित्तायाः॥ २०२
एरण्डपत्रशयना जनयन्ती स्वेदमलघु जघनतटं।
धूलिपुटोव मिलन्ती खरध्वरं हरति हलिकवधूः॥ २०३
केलिनिलयं सखीमिव न याति नवोढा स्वयं न भां भजते।
इत्थं गृहिणीमार्ये स्तवति प्रतिवेशिना हसितं॥ २०४
कालक्रमक्रमनीयक्रोडेयं क्रेतकीति का गङ्गा।
हर्षो यथा यथा स्यात् तथा तथा कस्य कोत्कर्षः॥ २०५

Digitized by Google

क्षतकस्याग्र मदीयश्वासश्चनिरस्तकर्णं किं तीव्रैः ।
विधास्यि मां निखातैः खरः शरैः शब्दवेधीव ॥ २०६
क्व स निर्मोकदुकूलः कालङ्गरमाय फणिमणिमेखी: ।
कालिय भुजङ्गगमनाद् यमुने विश्वस्य गम्यासि ॥ २०७
किंश्चिन्न बालवीक्षं न समसाहा निवेशिता दृष्टिः ।
मयि मदपतिते केवलमकारि मुखपञ्जरो विमुखः ॥ २०८
क्षतहसितहस्तलालां मन्मथतरलै विलोकितां युवभिः ।
खिन्नः खिन्नो निपतन भङ्गे मर्त्तयति भङ्ग स्वां ॥ २०९
कमलमुखि सर्वतोमुखनिवारणं विदधदेव भूषयति ।
रोधो रुद्धस्वरसा स्वरङ्गिणी स्वरलनयनाद्य ॥ २१०
कितव प्रवञ्चिता सा भवता मन्दाक्षमन्दसञ्चारा ।
बहुदायै रपि सम्पति पाशकमारीव नायाति ॥ २११
कः स्रावनीयजन्मा माघनिशीथेऽपि यस्य सोभाग्यं ।
प्रालेयानिलदीर्घः कथयति काश्मीनिनादीव्यं ॥ २१२
किमयकनीयं प्रेम्णः फणिनः कथयापि या बिभेति क्व ।
सा गिरिशभुजभुजङ्गमफणीपधानाद्य निद्राति ॥ २१३
कृत्रिमकनकेनेव प्रेम्णा सुषितस्य वारवनिताभिः ।
लघुरिव त्रिसविनाशश्लेषो जनहास्यता महती ॥ २१४
किं पर्वदिवसमार्ज्जितदक्षोष्टि निजं वपु न मण्डयसि ।
न त्वां त्यक्ष्यति पर्वस्वपि मधुरामिक्षुयष्टिमिव ॥ २१५
कष्टं साहसकारिणि तव नयनार्द्रेन सोऽध्वनि स्पृष्टः ।
उपवीतादपि विहितो न द्विजदेह सपत्नी ते ॥ २१६

Digitized by Google

क्लेशेऽपि तव ध्यानैर्निश्चिन्तैयं सा प्रमोदत्वमेव ।
रौद्रेऽनभ्रेऽपि नभः सुराधगाकारदृष्टिरिव ॥ २१७
कूपप्रभवाणां परसुचितमपां पङ्कबन्धनं मन्ये ।
याः प्रक्रान्ते खन्तुं न पार्थिवेनापि विगुणेन ॥ २१८
कररुहशिखानिखातभ्रान्त्वा त्रिभाग रजनिहुरराप ।
रविरिव यन्नोल्लिखितः क्रमोऽपि लोकस्य हरसि दृशं ॥ २१९
किंकरवाणि दिवानिशमपि लग्ना सहजशीतल प्रकृतिः ।
हन्त सुखयामि न प्रियमात्मानमिवाकृतस्नेहा ॥ २२०
केशैः शिरसो गरिमा मरणं पीयूषकुण्डपातेन ।
दयितवदनेन वहसि यदि भार स्तदिदमविचित्रत्वं ॥ २२१
किञ्चित् कार्कश्यतामुरसं प्रदास्यन्निसर्गमधुरो मे ।
दृष्टोरिव ते सुन्दरि मानस्य ग्रन्थिरपि क्षाम्यः ॥ २२२
केन गिरिशस्य दत्ता बुद्धि भुजङ्गं जटावनेऽर्पयितुम् ।
येन रतिरभसकान्ताकरचिकुराकर्षणं सुषितं ॥ २२३
करस्खलकाञ्चिदामग्रहारमविचिन्त्य बलग्रहीतकचः ।
ग्रणयी चुम्बति दयितावदनं स्फुरदधरमरुणाक्षं ॥ २२४
कुरुतां चापलमधुना कलयतु सुरसासि यादृशी तदपि ।
सुन्दरि हरीतकीमनु परिपीता वारिधारेव ॥ २२५
कालकलितिप्रकालक्षितमुखचन्द्रे गलितसलिलकणबिन्दौ ।
नवविरहदहनदूनो जीवयितव्यस्त्वया कृतमः ॥ २२६
कृत्वाप्युपकारोऽपि हि परोपकारं त्यजन्ति न महान्तः ।
कृष्णमृगजीवना अपि वारिणी दानदूर्वाङ्कुरा; ॥ २२७

Digitized by Google

किं हसस्य किं प्रधावस्य किं जनमाद्रियस्य बालका विकलं।
हृदयं दर्शयति यथा रिष्टः कण्ठेऽमुना जग्रहे ॥ २२८
मातरताकेकरितरसज्ञारोषमसृणंमधुराक्षी ।
भोक्तुं न भङ्क्ते मथवा बलतेऽसावर्द्धलब्धनतिः ॥ २२९
को विक्रमो गुणा के का कान्तिः शिशिरकिरणलेखायां ।
अन्तः प्रविश्य यासामाक्रान्तं पशुविशेषेण ॥ २३०
केतकगर्भे गन्धादरेण दूरादमी द्रुतमुपेताः ।
मदनस्यन्दनवाजिन इव मधुपा भूरिमाददते ॥ २३१
ज्ञातविविधमथनयत्नः पराभवाय प्रभुः सुरासुरयोः ।
इच्छति सौभाग्यमदात् स्वयम्बरेण श्रियं विष्णुः ॥ २३२
किं पुत्रि गण्डशैलश्रमेण नवनीरदेषु निद्रासि ।
अनुभव चपलाविलसितगर्ज्जितदेशान्तरभ्रान्तीः ॥ २३३
कान्तः पदेन हत इति सरलामपराध्य किं प्रसादयस !
सोऽप्येवमेव सुलभः पदप्रसादतः प्रहारः किं ॥ २३४
कर्णगतेयमभोघा दृष्टि स्तव शक्तिरिन्द्रदत्ता च ।
सा नासादितविजया क्वचिदपि नापार्थपतितेयं ॥ २३५
क्लेशयसि किमिति दूतीर्यदशक्यं सुमुखि तव कटाक्षेण ।
कामोऽपि तत्र सायकमकीर्त्तिभङ्गो न सन्धत्ते ॥ २३६
को वेद मूल्यमच्युते प्रभुणा पणीकृतस्य विधोः ।
प्रतिपिपिये यत्प्रतिपणमधरं धरनन्दिनी विदधे ॥ २३७
कुपितां प्रहरणभयेन मुञ्चामि न खल चक्षि त्वां ।
अलिरनिलचपलकिसलयताड़नसहनो लतां भजते ॥ २३८

Digitized by Google

कोपाक्षिप्तभ्रुस्मरशरासने सम्भ्रमेण प्रिये पतितः ।
क्षिप्तश्यामधुपानिव कज्जलमलिनाश्रुजलबिन्दून् ॥ २३९
कामेनापि न भेत्तुं किमु हृदयमपारि बालवनितानाम् ।
मूढविधिखप्रहारोच्छूनमिवाभाति रन्ध्रः ॥ २४०
किं मरजोवै र्दीव्यसि विस्मयमधुराणि गच्छ सखि दूरं !
अस्मिमधिचत्वरमुरगग्राही खेलयतु निर्विघ्नः ॥ २४१
करचरणेन प्रहरति यथा यथाङ्गेषु कोपतरलाक्षी ।
रोषयति परुषवचनैस्तथा तथा प्रेयसीं रसिकः ॥ २४२
कस्त्वां निन्दति लुम्पति कः स्मरफलकस्य वर्णकं सुगन्धः ।
को भवति रत्नकण्टकमसते कस्यारुचिरुदेति ॥ २४३
कोपवती पाणिलीलाचञ्चलचूताङ्कुरे त्वयि भ्रमति ।
स्मरकम्पितकरवाले स्मर इव सा मूर्च्छिता सुतनुः ॥ २३४
कौलीनाद्भिन्नां भजामि न कुलं स्मरः प्रमाणयति ।
तद्भावनेन भजतो मम गोत्रस्खलनमनिवार्यं ॥ २४५
कुत इह कुरङ्गशावक केदारे कलममञ्जरीं त्यजसि ।
तृणधन्वा तृणविशिखः तृणघटितकपटपुरुषोऽयम् ॥ २४६
खलसख्यं प्राङ्मधुरं वयसामन्तराले निदाघदिनमध्ये ।
एकादिमध्यपरिणतिरमणीया साधुजनमैत्री ॥ २४७
गुणमधिगतभपि धनवान् अचिरान्नाशयति रचति दरिद्रः ।
भज्जयति रज्जुमभ्भसि पूर्णकुभः सखि न तुच्छः ॥ २४८
गुरुरपि लघूयतीतो निमज्जति नियतमाशये महतः ।
वानरकरोपनीतः शैलो मकरालयस्येव ॥ २४९

Digitized by Google

गौरीपते गरीयो गरलं गत्वा गले जीर्णं जीर्यति ।
जीर्यति कर्णे महतां दुर्वादो नाल्पमपि निविशति ॥ २५०
गृहिपतिपुरतो जारं कपटकथाकथितमन्यथावस्थं ।
प्रीणयति पीड़यति च वाला निश्वस्य निश्वस्य ॥ २५१
गतिगञ्जितवरयुवतिः करी कपोलौ करोतु मदमलिनौ ।
मुखबन्धमात्रसिन्धुर लम्बोदर किं मदं वहसि ॥ २५२
गेहिन्या मृगयन्ती गोत्रस्खलितापराधतो मानं ।
स्निग्धा प्रिये सगर्वा सखीषु बाला दृशं दिशति ॥ २५३
ग्रीष्मसमये समयेऽस्मिन् विनिर्मितं कलय केलिवनमूले ।
अलमालवालवलयच्छलेन कुण्डलितमिव शैत्यं ॥ २५४
गुरुवद्वरण इति मा लीलाविहगं विमुञ्च सखि मुग्धे ।
अस्मिन् वलयितशाखे क्षणेन गुणयन्त्रणं त्रुटति ॥ २५५
गुरुगर्ज्जसान्द्रविद्युद्भयमुद्रितकर्णचक्षुषां पुरतः ।
बाला चुम्बति जारं वज्रादधिको हि मदनेषुः ॥ २५६
गृहिणीगुणेषु गणिता विनय सेवा विधेयतेति गुणाः ।
मानः प्रभुता वाग्यं विभूषणं वामनयनानां ॥ २२७
गुणमान्तरमगुणत्वा लक्ष्मी गङ्गा च वेद हरिहरयोः ।
एका पदेऽपि रमते न वसति निहिता शिरस्यपरा ॥ २५८
गत्वा जीवितसंशयमभ्यस्तः सोढुमतिचिराद्विरहः ।
अकरुण पुनरपि दित्ससि सुरतदुरभ्यासमस्माकं ॥ २५९
गोत्रस्खलितप्रश्नेष्युत्तरमतिशीलशीतलं दत्त्वा ।
निश्वस्य मोघरूपे स्वपुषि निहितं तया चक्षुः ॥ २६०

Digitized by Google

गुरुषु मिलितेषु शिरसा प्रणमसि लघुभूयता समेषु समा ।
उचितज्ञासि तुले किं तुलयसि गुञ्जाफलैः कनकं ॥ २६१
गन्धग्राहिणी ग्रालोन्मीलन्निर्यासनिहितनिखिलाङ्गि ।
उपभुक्तमुक्तभूरुहगतेऽधुना भ्रमरि न भ्रमसि ॥ २६२
गेहिन्या क्रियमाणं निरुध्यमानं नवोढ़या पुरतः ।
मम नौका हितयार्पितगुणा इव हृदयं द्विधा भवति ॥ २६३
गुण आकर्षणयोग्यो धनुष इवैकोपि सज्जलाभाय ।
सूतातन्तुभिरिव किं गुणै र्विमर्दसहै र्बहुभिः ॥ २६४
गायति गीतं शंसति वंशे वादयति सा विपञ्चीषु ।
पाठयति पञ्जरशुकं तव सम्बादाचरं बाला ॥ २६५
गणयति न मधुव्ययमयमविरतमापिबतु मधुकरः कुसुमं ॥
सौभाग्यमानवान् परमसूयति द्युमणये चन्द्रः ॥ २६६
गुणविधृता सखि तिष्ठसि तथैव देहेन किन्तु हृदयं ते ।
हृतमसुना मालायाः समीरणेव सौरभ्यं ॥ २६७
गुरुसदने नेदीयसि चरणगते मयि च मूकयापि तया ।
नूपुरमपास्य पदयोः किं न प्रियमीरितं प्रियया: ॥ २६८
गन्थिलतया किमिक्षोः किमपभ्रंशेन गीतस्य ।
किमनार्जवेन ग्रथिनः किं दारिद्र्येण दयितस्य ॥ २६९
गेहिन्या चिकुरग्रहसमयससीत्कारमीलितदृगापि ।
बालाकपोलपुलकं विलोक्य निहितोऽस्मि शिरसि पदा ॥ २७०
गुरुपक्ष जागरारुणघूर्णन्तारं कथञ्चिदपि चलते ।
नयनमिदं स्फुटनखपदनिवेशकोपकुटिलभ्रु ॥ २७१

Digitized by Google

घटितजघनं निपीडितपीनोरु न्यस्तनिखिलकुचभारं ।
आलिङ्गन्त्यपि बाला वदत्यसौ मुञ्च मुञ्चेति ॥ २७२
घटितमलाभ्रकपाटं निधि निधि सुखिनोहि शेरते पद्माः ।
उज्जागरेण कैरव कति भवता रचितुं सञ्चीः ॥ २७३
घूर्णन्ति विमलच्छायाः स्नेहापायात् प्रदीपकलिकाश्च ।
म्लानः प्रस्विद्याथ स्त्रीहृदयं स्फुटति कमलश्च ॥ २७४
चपलस्य पक्षितलाञ्छितचिकुरं दयितस्य मौलिमवलोक्य ।
खेदोचितेऽपि समये सभयं मेवादृष्टे गृहिणी ॥ २७५
चण्डि प्रसारितेन स्पृशन् भुजेनापि कोपनां भवतीं ।
त्यक्ष्यामि पद्मिनामिव पिबन्नहीं नलिननालेन ॥ २७६
चपलभुजङ्गीभुक्तोज्झितशीतलगन्धवह निधि भ्राम्य ।
अपराद्धां पूरयितुम् प्रत्यूषसदागते मच्छ ॥ २७८
चिरपथिक द्राघिमभिलदलकलताशैवालावलिग्रथितौ ।
करलोयेव मृगाक्ष्याः दृष्टिरिदानीं सदानीरा ॥ २७९
चण्डि दरचपलचेलव्यक्तोरुविलोकनैकरसिकेन ।
धूलिभयादपि न मया, चरणाहतौ कुत्रिमं चक्षु ॥ २८०
चलकुण्डलचलदलकलखदुरसिजवसनसज्जदूरुयुगं ।
जघनभरक्लमकूणित नयनमिदं हरति गतमस्याः ॥ २८१
चरणैः परागसैकतमफलमिदं लिखसि केतक्याः ।
इह वसति कान्तिसारे नान्तःसलिलापि मधुसिन्धुः ॥ २८२
चिरकालपथिक यद्यातरङ्गिताक्षः किमीक्षसे मुग्धः ।
त्वन्निःश्वासेनेव व्रजति राजीयमेतस्याः ॥ २८३

Digitized by Google

चपलां यथा मदान्धन्यायामयमाजानः करी हन्ति ।
आस्फालयति करं प्रतिगज'स्तथायं पुरो वहः ॥ २८४
चुम्बनलोलुपमदधरक्षतकाश्मीरं स्मरन्नहम्यामि ।
हृदयद्विरदालानस्तम्भं तस्या स्तनद्वयुगं ॥ २८५
चिकुरविसारणतिर्थगात्तकण्ठो विमुखस्तिरिति बाला ।
त्वामियमङ्गुलिकलितकचावकाशा विलोकयति ॥ २६
चुम्बनक्षताञ्जनार्द्रं स्फुटजागरमीक्षणं क्षिपसि ॥
किमुषसि वियोगकातरमसमेषुरिवार्द्रमाराचं ॥ २८७
छायाग्राही चन्द्रः कूटत्वं सततमम्बुजे भवति ।
हित्वोभयं सभायां स्तौति तवैवाननं लोकः ॥ २८८
छायामात्रं पश्यन्धोपुद्गतेन धैर्येण ।
तुदति मम हृदयमिषुणा राधाचक्रं किरिटीव ॥ २८९
जलविन्दवः कतिपये नयनाद् गमनोद्यमे तव स्खलिताः ।
कान्ते मम मन्यव्या भूरेतैरेव पिच्छलिता ॥ २९०
जृम्भोत्तम्भितदोर्युगयन्त्रिततारुण्यक पीड़ितकपोलं ।
तस्याः स्मरामि अलकणलुलिताञ्जनमलसदृष्टि मुखं॥२९१
जागरयित्वा पुरुषं परं वने सर्व्वतोमुखं हरसि ।
मयि शरदनुरूपं तव शीलमिदं जातिशालिन्याः ॥ २९२
जीवामि लक्षितावधिदिनेति लज्जावशेन गेहिन्याः ।
मयि सम्भृतोऽपि वाष्पैरसम्भरै व्यक्तितो मानः ॥ २९३
जाल्मो गुरुः सुदृष्टो वामेतरचरणभेद उपदेशः ।
ख्याति गुणबला इति भ्रमसि सुखं दुर्लभ रथाङ्ग ॥ २९४

Digitized by Google

ज्वर वीतौषधिबाध स्तिष्ठ सुखं दत्तमङ्गमखिलं ते ।
असुलभलोकाकर्षणपाषाणसखेन मोक्ष्यसि मां ॥ २९५
जीवमहेतो र्मिलिता मुञ्चति करकर्षेऽपि न खलु त्वां ।
नैरिव निम्नं सुन्दर मुग्धा तद्दिरसतां मागाः ॥ २९६
जघनेन चापलं तव वितन्वतेयं तनूलता तनुः ।
शाखेनेव क्षीणा स्मरारिपुत्री मनो विशति ॥ २९७
ज्योत्स्नाभिसारसमुचितवेशे व्याकोषमल्लिकोसंवे ।
विशति मनो निशितेव स्मरस्य कुसुमास्त्रस्य क्षुरिका ॥ २९८
जड़ सुखयसि परतरुणीं गृहिणीं कारयसि केवलं सेवां ।
आखिडगति दिशमिन्दुः स्नात्तु शिलां वारि वाहयति ॥२९९
ज्योत्स्नागर्भितसैकतमध्यगतः स्फुरति यामुनः पूरः ।
दुग्धनिधौ नागाधिपतल्पतले सुप्त इव कृष्णः ॥ ३००
ठुड्डुतकङ्कणपाणिक्षेपै स्तम्भावलम्बनै र्मौनैः ।
शोभयसि शुष्करुदितैरपि सुन्दरि मन्दिरद्वारं ॥ ३०१
उत्कामाहत्य मदं वितन्वते करिण इव पुरुषाः ।
स्त्रीणां करिणीनामिव मदः परं स्वकुलनाशाय ॥ ३०२
तां तापयन्ति मन्मथबाणा स्त्वां प्रीणयन्तीव ते सुभग ।
तपनकरा स्तपनशिलां ज्वलयन्ति विधुं मधुरयन्ति ॥ ३०३
तव सुतनु सानुमत्या बहुधातुजनितनितम्बरागायाः ।
गिरिवरभुवइव लावि नाप्नोमि दृङ्नुलेन दिवं ॥ ३०४
त्यक्तो मुञ्चति जीवनमुभुञ्जति नानुग्रहेऽपि लोलत्वं ।
किं प्राणेन पशाकारस्य करणीयमस्य मया ॥ ३०५

Digitized by Google

तद्विरहार्तहि पाण्डुस्तम्बौ ध्यायसे केवलम् ॥
हंसीव ज्योत्स्नायां सा सुभग प्रत्यभिज्ञेया ॥ ३०६
त्वयि विनिवेशितचित्ता सुभग गता केवलेन भावेन ।
घनजालरुद्धमीना नदीव सा नीरभावेन ॥ ३०७
त्वयि संलग्नं तस्याः कठोरतरं हृदयमतलमरतरङ्गं ।
मरुतरुखमण्डलमिव कण्टकसम्पर्कतः कुटिलं ॥ ३०८
त्वमसूर्यम्पश्यासि यदपि न विनयचारणं भ्रमसि ।
छाये किमिह विधेयं सुच्छन्ति न मूर्तिमन्तस्त्वां ॥ ३०९
तव विरहे विस्तारितरजनी जयितेन्दुचन्दनहविषे ।
विलिनीव माघमासे विना हुताशेन सा दग्धा ॥ ३१०
तत्रापि त्वत्परवाहति कुसुमितकङ्केलि कोरकप्रहारं ।
कुटिलचरिता सपत्नी न पिबति वत शोकविलासि ॥ ३११
तल्पे प्रभुरिव गुरुरिव मनसिजतल्पे स्वभेषु भुजिष्येव ।
वेश्मनि श्रीरिव गुरुजनपुरतो मूर्त्तेव सा व्रीड़ा ॥ ३१२
त्वमलभ्या मम तावच्छोकप्रशमक्षमस्य सम्मुखं व्रजतः ।
छायेवापसरन्ती भीत्या न निवार्य्यसे यावत् ॥ ३१३
तपसा क्षेपित एषः प्रोढबलो न खलु फाल्गुनेऽप्यासीत्
मधुना प्रमत्तमधुना को मदनं मिहिरमिव सहते ॥ ३१४
त्वद्गमनदिवसगणनावलक्षरेखाभिरङ्कितां सा सुभग ।
गणकखलीव तस्याः पाण्डुरिता भवनभित्तिरपि ॥ ३१५
तस्याग्रे त्वत्सखाहं सखि वक्त्रनिमधमधुरया दृष्टया ।
विद्धा तदेकनेया पोषितइव दंष्ट्रया धरणी ॥ ३१६

Digitized by Google

त्वयि कुग्रामवटद्रुम वैश्रवणो वसतु वा लक्ष्मीः।
पामरकुठारपातात् कातरशिरसैव ते रक्षा ॥ ३१७
तव मुखर वदनदोषं सहमाना मोक्तुमक्षमा सुतनुः।
सा वहति वत भवनं घुणमन्तः शालभञ्जीव ॥ ३१८
क्षयमुखमपि न खलु त्वां त्यजन्ति अमी हरिणवैरिणः शबराः।
बधसैव जीवितमिदं त्यज योजितशृङ्गसङ्गामः ॥ ३१९
त्रिपुररिपोरिव गङ्गा मम मानिनि जनितमदनदाहस्य।
जीवनमर्पितशिरसो ददासि चिक्षुरग्रहेणैव ॥ ३२०
त्वत्सङ्कथासु मुखरः सनिर्व्याजानन्दसावहित्थइव।
स खलु सखीनां निभृतं त्वया कृतार्थीकृतः सुभगः ॥३२१
त्वयि सर्पति पथि दृष्टिः सुन्दर द्युतिविवरविनिर्गता तस्याः।
हरतरलभिन्नशैवलजाला शफरीव विस्फुरति ॥ ३२२
ते सुतनु शून्यहृदया ये शङ्कं शून्यहृदयमपि विदधति।
अङ्गीकृतकरपद्मो यस्तव हस्तग्रहं कुरुते ॥ ३२३
ते श्रेष्ठिनः क्व सम्प्रति शक्रध्वज यैः कृतस्तवोच्छ्रायः।
ईषाम्बा मेठिम्बा अधुनातनाख्यां विधित्सन्ति ॥ ३२४
तानवमेत्य च्छिन्नः परोपहितरागमदनसङ्कटितः।
कर्षं इव कामिनीनां विराजते निर्भरः प्रेमा ॥ ३२५
तस्मिन्नास्राद्रभावे विगतरसे शुष्कशकल इव।
पतिभूतिभाजि मलिने नागरशब्दो विडम्बाय ॥ ३२६
तमसि घने विषमे पथि जम्बुकमुक्कामुखं प्रपन्नाः स्म।
किं कुर्मः सोऽपि सखे स्थितो मुखं मुद्रयित्वेव ॥ ३२७

Digitized by Google

त्वामभिलषतो मानिनि मम गरिमगुणोपि दोषतां यातः।
पङ्किलकूलां तटिनीं पिपासतः सिन्धुरस्येव ॥ ३२८
तिमिरेपि दूरदृश्या कठिनाश्लेषे च रहसि मुखरा च।
शङ्खमयवलयराजी गृहपतिशिरसा सह स्फुटतु ॥ ३२९
तव वृत्तेन गुणेन च समुचितसम्यक्कथग्रथनायाः।
हारस्रजइव सुन्दरि कृतः पुनर्नायके स्तरलः ॥ ३३०
दर्शनविनीतमाना हर्षोल्लसत्कपोलतलं।
चुम्बननिषेधमिषतो वदनं पिदधाति पाणिभ्यां ॥ ३३१
देहस्तम्भः स्खलनं श्रैथिल्यं वेपथुः प्रियध्यानं।
पथि पथि गगनाश्लेषः कामिनि कस्तेऽभिसारगुणः ॥ ३३२
द्रावयता दिवसानि त्वदीयविरहेण तीव्रतापेन।
ग्रीष्मेणेव नलिन्या जीवनमल्पीकृतं तस्याः ॥ ३३३
दुर्जनसहवासादपि श्रीलोत्कर्षं न सज्जन स्त्यजति।
प्रतिपर्वतपवनवासी निस्तप्तमात्रः शशी शीतलः ॥ ३३४
दयित प्रहितां दूतीमालक्ष्य करेण तमसि गच्छन्ती।
खेदच्युतमृगनाभि र्दूराद् गौराङ्गि दृश्यसि ॥ ३३५
दयितागुणप्रकाशं नीतः खेदेव वदनदोषेण।
प्रतिदिनविदलितवाटीवृत्तिघटनैः खिद्यसे किमिति ॥ ३३६
दाक्षिण्यान्वादिमानं भजस्तमेनं न भानुमवमंस्थाः।
रौद्रीमुपागतेऽस्मिन् कः क्षमते दृष्टिमपि दातुम् ॥ ३३७
दृष्टैव विरहकातरतारकया प्रियमुखे समर्पितया।
यान्ति मृगवल्लभायाः पुलिन्दबाणार्दिताः प्राणाः ॥ ३३८

Digitized by Google

दूरस्थापितहृदयो गूढरहस्यो निकामसाध्वसः ।
आश्लेषो बालानां भवति खलानाञ्च सम्भेदः ॥ ३३९
हारे गुरवः कीर्त्ते शुष्काः सकाशे शिशु र्यत्ते सख्यः ।
कालासह चमल प्रिय प्रसीद प्रभातमहः ॥ ३४०
दधिकणामुक्ताभरणा स्वासोत्तुङ्गस्तनार्पणमनोज्ञं ।
प्रियमालिङ्गति गोपीमन्यश्रममन्यरैरङ्गैः ॥ ३४१
दलितोहेगेन सखि प्रियेण लग्नेन रागमावहता ।
मोहयता शयनीयं ताम्बुलेनेव नीताऽस्मि ॥ ३४२
दृष्टमदृष्टप्रायां दयितं कृत्वा प्रकाशितस्तनया ।
हृदयं करेण ताड़ितमथ मिथ्याव्यञ्जितत्रपया ॥ ३४३
दर्शितयमुनोच्छ्वासे भ्रूविभ्रमभाजि बलति तव नयने ।
त्वयि हले हलधर इव पुरमेवावर्ज्जितं सुतनु ॥ ३४४
दयितप्रार्थितदुर्लभसुखमदिरासारसेकसुकुमारः ।
व्यथयति विरहे वकुलः कृपरिचयः प्रकृतिकठिनानां ।३४५
दिवैरेष्यामि दिनैरिति किं तद्वचसि सखि तवाश्वासः ।
कथयति चिरपथिककृतं दूरनिखातो नखाङ्क स्ते ॥ ३४६
दयितस्यांसोल्लिखितघर्म्मजलस्खलितचरणनखलाक्षे ।
गर्वभरमुखरिते सखि तच्चिकुरान् किमपराधयसि ॥ ३४७
दुष्टग्रहेण गेहानि तेन कुपुत्रेण किं प्रजातेन ।
भौमेनेव निजं कुलमङ्गारवत् कृतं येन ॥ ३४८
दर्शिततापोच्छ्वासैस्तेजोवद्भिः सुगोत्रसञ्जातैः ।
हीरैरस्त्रप्रवीरैरापत्स्वपि गम्यते नाथः ॥ ३४९

Digitized by Google

दरनिद्राचस्यापि सरस्य शिरसेन निर्गता मुग्धे ।
मुग्धे तव दृष्टिरसावर्जुनयन्त्रेषुरिव हन्ति ॥ ३५०
दुर्गतगृहिणी तनये करुणार्द्रा प्रियतमे रागमयी ।
मुग्धा रताभियोगं न मन्यते न प्रतिक्षिपति ॥ ३५१
दुर्गतगेहिनि जर्जरमन्दिर सुप्तेव वन्द्यसे चन्द्रं ।
वयमिन्दुवञ्चितदृशो निचुलितदोषाविहारिक्षः ॥ ३५२
दारयितुम् किमपारि न हृदयं कुसुमेषुणापि बालानां ।
गूढप्रहारोच्छूनमिवाभाति यदच्चः ॥ ३५३
दीर्घगवाक्षमुखान्तर्निपातिन स्तरुणि रश्मयः शोभाः ।
कृष्णहरिनखाइव दानवबक्षःप्रविशन्ति सौधतलं ॥ ३५४
दरतरलेक्षणि वचसि दरोन्नते तव मुखे च दरहसिते ।
आस्तां कुसुमं वीरः स्मरोऽधुना चित्रधनुषापि ॥ ३५५
दुष्टसखी सहितेयं पूर्णेन्दुमुखी सुखाय नेदानीं ।
राकेव दृष्टियुक्ता भवतोऽभिमताय निशि भवतु ॥ ३५६
दलिते पलालपुञ्जे वृषभं परिभवति गृहपतौ कुपिते ।
निभृते निभालितवदनो हलिकवधूदेवरो हसतः ॥ ३५७
दीप्यन्तां ये दोषैर्घटिता मणयश्च वीरपुरुषाश्च ।
तेजः स्वविनाशाय तु तृणां तृणानामिव लघूनां ॥ ३५८
धूमैरभ्राणि पातय दह शिखया दहन मलिनयाङ्गारैः ।
जागरयिष्यति दुर्गतगृहिणी त्वां तदपि शिशिरनिशि ॥ ३५९
धैर्यं निधेहि गच्छतु रजनी सोप्यस्तु सुमुखि सोत्कण्ठः ।
प्रविश्य हृदि तस्य दूरं चपलदृशा शरेणेव ॥ ३६०

Digitized by Google

धवलनखलक्ष्म दुर्वलमकलितनिपद्यामलकपिङ्गिताक्षाः ।
दृक्यामि मदवलोकनदिगुणाश्च वपुः पुरोद्वारि ॥ ३६०
धर्म्मारण्ये ऽप्यसतां परहिंसैव प्रयोजिका भवति ।
काकानामभिषेके कारणतां दृष्टिरनुभवति ॥ ३६१
नीलवलरणदन्तुरसैकतभेदमिदुरैः शिशिरे ।
राजन्ति तूलराशिस्थूलपटैरिव तटैः सरितः ॥ ३६२
निजकायच्छायायां विश्रम्य निदाघविपदमपनेतुम् ।
वत विविधानुभङ्गी मुग्धकुरङ्गीयमाचरति ॥ ३६३
न हसन्ति जरठ इति यद् वल्लववाला नमन्ति नन्दमपि ।
सखि स यशोदातनयो नित्यं कन्दलितकान्दर्पः ॥ ३६४
नीता क्षमाधरमपि तवपुरपि वाग्यं न कामिनी त्यजति ।
हरदेहार्धग्रथिता निदर्शनं पार्वती तत्र ॥ ३६५
नागरभोगानुमितस्वबधूसौन्दर्यगर्वतरलस्य ।
निपतति पदं न भूमौ ज्ञातिपुरतस्तन्तुवायस्य ॥ ३६६
निपतन्ति चरणे कोणं प्रविश्य निशि यन्निरीक्षते क स्वत् ।
सखि स खलु लोकपुरतः स्वसः स्वगरिमाणमुद्गिरति ॥३६७
न विलोचयितुं शक्यः क्षमां महाभोगितो यदि कथञ्चित् ।
मन्दरनिरिक्षिप्त गरलं निवर्त्तते ऽनर्थमुत्पाद्य ॥ ३६८
नियतो पदे निसेव्यं खलतिलेवर्षाकृतं समाश्रयति ।
सत्त्ववतां नागगतिः क्व सङ्गमवाप्तं दुरीक्षश्च ॥ ३६९
निर्जपदगुणैरुज्झित जगतां वरिषाच्च सत्कवीनाच्च ।
वहतामपि महिमानं शोभायै साज्जना एव ॥ ३७०

Digitized by Google

नोत्तपति न स्नेहं हरति न निर्वाति न मलिनं चमति।
तस्योच्चलो निशि निशि प्रेमा रत्नप्रदीप इव ॥ ३७१
निहितान् निहितानुज्झति नियतं मम पार्थिवानपि प्रेम।
भ्रामं भ्रामं तिष्ठति तत्रैव कुलालचक्रमिव ॥ ३७२
निर्भरमपि संभुक्तं दृष्ट्वा प्रातः पिबन् न तृप्यामि।
जघनमनंशुकमस्याश्चकोर इव शिशिरकरबिम्बं ॥ ३७३
निविड़घटितोरुयुगलां श्वासोत्कम्पस्तनार्पितव्यजनां।
तां स्निग्धकुपितदृशं स्मरामि रतिनिःसहां सुतनुं ॥ ३७४
निर्गुणइति सतइति च द्वावेकार्थाभिधायिनौ विद्धि।
पश्य धनुर्गुणशून्यं निर्जीवं यद्दिह शंसन्ति ॥ ३७५
निजसूक्ष्मसूत्रलम्बी विलोचनं तरुण ते वेगं हरतु।
स्वयमुद्गृहीतवड़िशः कर्कट इव मर्कटः पुरतः ॥ ३७६
नागरक गीतिरिव सा ग्रामस्थितापि हृदयहरा सुतनुः।
कस्तूरी न मृगोदरवासवशाद् विस्रतामेति ॥ ३७७
नखलिखितस्तनि कुरुवकमयपृष्ठे भूमिलुलितशर्वाङ्गि।
हृदयविदारणनिःसृतकुसुमास्त्रशरइव हरसि मनः ॥ ३७८
नीता लघिमानमियं तस्यां गरिमाणमधिकमर्पयसि।
भार इव विषमभाग्यैः सुदुर्वहो भवति गृहवासः ॥ ३७९
नच दूती नच याच्ञा नचाञ्जलि र्नच कटाक्षनिक्षेपः।
सौभाग्यमानिनां सखि कुचग्रहः प्रथममभियोगः ॥ ३८०
निशि विषमकुसुमविशिखप्रेरितयो र्नौ लब्धरतिरसयो र्हिं।
मान स्तथैव विलसति दम्पत्योरभिविलग्नयोः ॥ ३८१

Digitized by Google

निजगात्रनिर्विशेषस्थापितमपि निखिलसारमादाय ।
निर्मोकमुज्झ भुजङ्गो सुञ्चति पुरुषश्च वारबधुः ॥ ३८२
नृत्यश्रमघर्मार्द्रं मुञ्चसि लच्छ्रेण कञ्चुकं सुतनु ।
मकरध्वजजुष्टं मदनधनुर्वल्लिरिव चोलं ॥ ३८३
नाहं वदामि सुतनु त्वमशीला वा प्रचण्डचरिता वा ।
प्रेमस्वभावसुलभं भयमुदयति मम तु हृदयस्य ॥ ३८४
नखदशनमुष्टिपातैरदयैरालिङ्गनैश्च सुभगस्य ।
अपराधं शंसन्त्यः शान्तिं रचयन्ति रागिण्यः ॥ ३८५
न निरूपितोऽसि सख्या नियतं नेत्रत्रिभागमात्रेण ।
हारयति येन कुसुमं विमुखे त्वयि कण्ठदेव देवे ॥ ३८६
न गुणे न लक्षणे वा वयसि च रूपे च नादरो विहितः ।
त्वयि सौरभेयि घण्टा कपिलापुत्रीति बद्धेयं ॥ ३८७
निष्कारणापराधं निष्कारणकलहपोषपरितोषं ।
सामान्यमरणजीवनसुखदुःखं जयति दाम्पत्यं ॥ ३८८
न प्राप्यसे कराभ्यां हृदयान्नापैषि वितनुषे बाधां ।
त्वं मम भग्नावस्थितकुसुमायुधविग्रहफलिकेव ॥ ३८९
नाथइति परुषमुचितं प्रियइति दासइत्यनुग्रहो यत्र ।
तद्दाम्पत्यमतोऽन्यं नौर्वी रज्जुः पशुः पुरुषः ॥ ३९०
निहितायामन्यस्यामपि सैवैका मनसि मम स्फुरति ।
रेखान्तरोपधाना यवाङ्कररेखेव दयिता ॥ ३९१
निधिनिक्षेपस्थानस्योपरि चिह्नार्थमिव लता निहिता ।
लोभयति तव तनूदरि जघनतटादुपरि रोमावली ॥ ३९२

Digitized by Google

निहितार्धलोचनाया त्वं तस्या हरसि हृदयमर्धान्तं ।
न सुभग समुचितमीदृशमङ्गुलिहत्ते भुजं गिलसि ॥ ३९३
नीत्वागारं रजनीजागरमेकश्च सादरं दत्त्वा ।
अचिरेण कैर्न तरुणै र्दुर्गायत्वेव विमुक्तासि ॥ ३९४
नखलेखनाभिन्दारुदरे कनके मणौ दृशि समुद्रे ।
यत् खलु तेजस्तदखिलमोजायितमत्र मित्रस्य ॥ ३९५
न स वर्णो न च रूपं न संस्कृतिः कापि नापि सा प्रकृतिः ।
बाला त्वद्विरहापदि जाताऽपभ्रंशभाषेव ॥ ३९६
न विभूषणे तवास्या वपुर्गुणेनैव जयसि सखि पुनः ।
अवधीरितास्त्रयस्त्रा कुसुमेषो मन्त्रविद्येव ॥ ३९७
नेत्राकृष्टो भ्रामं भ्रामं प्रेयान् यथा यथाऽस्ति तथा ।
मन्थयति सखि मनो मम दधिभाण्डं मन्थदण्डइव ॥ ३९८
नानावर्णकरूपं प्रकल्पयन्ती मनोहरं तन्वी ।
चित्रकरतूलिकेव त्वां सा प्रतिभिन्ति भावयति ॥ ३९९
पथिकासक्ता किञ्चिन् न वेद घनकालमगेपिका गोपी ।
केकिकलाङ्कुरैः कीरावली मोघमपसरति ॥ ४००
प्रणमति चुम्बति यच्छति संश्लिष्यति पुलकमुकुलितैरङ्गैः ।
प्रियसङ्गाय स्फुरन्तीं वियोगिनी वामबाहुलतां ॥ ४०१
प्रविशसि नच निर्यातुम् जानासि व्याकुलत्वमात्मनुते ।
बालक चेतसि तस्या चक्रव्यूहेऽभिमन्युरिव ॥ ४०२
पश्यानुरूपमिन्दिन्दिरेण माकन्द शेखरो मुखरः ।
अपिच शिवुमर्दमुकुले मौकुलि कुलमाकुलं पतति ॥ ४०३

Digitized by Google

प्रतिबिम्बसम्वृताननमादर्शं मुग्ध मम सखीहस्तात् ।
आदातुमिच्छसि मुधा किं लोलाकमलमोहेन ॥ ४०४
प्राचीनाचलमौलौ यथा शशी गगनमध्यमधिवसति ।
त्वां सखि पश्यामि तथा छायामिव सङ्कुचन्तीं ॥ ४०५
प्राङ्मुखीभेऽपि निशापतिः सन्तापं सुधाभयो हरति ।
यदि मां रजनीज्वर इव स न विरुणद्धि मेहपतिः ॥ ४०६
पतिपुत्रकृतनामा खच्छायावीक्षणेऽपि या सभया ।
अभिसरति सुभग सा त्वां दलयन्ती करकं तमसि ॥ ४०७
प्रतिभूःशुक्ले त्रिपदे दण्डः शृङ्गारसंकथा गुरुषु ।
पुरुषायितं चरस्तद बाले परिभाव्यतां दायः ॥ ४०८
पद्मोदरनाल सुतो निष्करुणे तरसि तव कदाचोऽयं ।
विश्लिष्टश्च कलिलकर्णः प्रविशति हृदयं न निःसरति ॥ ४०९
अपदालक्षितभूमिश्चन्ती प्रीतिभीतिमधुराक्षी ।
प्रियवीनांसनिवेशितचिबुकतया न पतिता सुतनुः ॥ ४१०
प्रातरुपेतैव सखा वदतः सखि नास्य विद्यते व्रीडा ।
मुखलम्बथाऽपि योऽसौ न लज्जते पश्य कालिकया ॥ ४११
पश्योत्तर स्तनूदरि फाल्गुनमासाद्य निर्जितत्रिपथः ।
वैराटिरिव पतङ्गः प्रत्यानयनं करोति गवां ॥ ४१२
प्रमदवनं तव च स्तनशैलं मूलं गभीरसरसाश्च ।
जनयति निदाघनिरस्तश्रीत्वो दुर्गत्वयं श्रयति ॥ ४१३
प्रोञ्छति तमापराधं मानं मर्दयति निर्वृतिं हरति ।
सुखतमिहन्ति शपथा सुजागरदीर्घा निशा सुभग ॥ ४१४

Digitized by Google

प्रिय आयाते दूरादभूत इव सङ्गमोऽभवत् पूर्वः ।
मानरुदितप्रसादाः पुनरासन्नपरसुरतादौ ॥ ४१५
पूर्वमहीधरशिखरे तमः समासन्नमिहिरकरकलितं ।
शूलप्रोतं रुधिरमिदमन्धकवपुरिवाभाति ॥ ४१६
परिवृत्तनाभि लुप्तत्रिवलि श्यामस्तनायमखसाक्षि ।
बहुधवलजघनलेखं वपु नः पुरुषायितं सहते ॥ ४१७
प्रारब्धनिधुवनेव खेदजलं कोमलाङ्गि किं वहसि ।
श्यामयितुं नमिता कुसुमास्त्रधनुर्लतेव मधु ॥ ४१८
पुंसां दर्शय सुन्दरि मुखेन्दुमीषत्स्मरामपाङ्गाक्ष ।
जायाजित इति रूढा जनश्रुतिर्मे यशो भवतु ॥ ४१९
प्रसरतु शरत्त्रियामा जगन्ति धवलयतु धाम तुहिनांशोः ।
पञ्जरचकोरिकाणाम् कणिकाकलोऽपि न विशेषः ॥ ४२०
पतितेऽशुके स्तनार्पितहस्तां तां निविड़जघनपिहितोरुं ।
भग्नपदविकलां फूत्कृतिमुग्धधूतदीपां मनः स्मरति ॥ ४२१
प्रथमागत सोत्कण्ठा चिरचलितेयं विलम्बदोषेव ।
वक्ष्यन्ति साङ्गरागाः पथि तरव स्तव समाधानं ॥ ४२२
परितः स्फुरितमहीधरमणिनिकरे केलितल्प इव शैले ।
काञ्चीगुण इव पतितः स्थितैकरत्नः फणी स्फुरति ॥ ४२३
प्रावृषि शैलस्थेणीनितम्बमुभ्जसि दिगन्तरे भ्रमसि ।
चपलान्तरघन किं तव वचनीयं पवनवश्योऽसि ॥ ४२४
प्रतिदिवसक्षीणदृशः तवैष वसनाञ्चलोऽतिकरक्लृप्तः ।
निजनाथक्रमतिक्रपनं कथयति कुग्राम इव विरलः ॥ ४२५

Digitized by Google

पथिक कथं चपलोज्ज्वलमम्बुदजलबिन्दुनिवहमविषह्यं ।
मयपुरकनकद्रवमिव शिवशरशिखिभावितं सहसे ॥ ४२६
पथिकं श्रमेण सुप्तं दरतला तरुणि सुमधुरच्छाया ।
व्यालम्बमानवेणिः सुखयसि शाखेव सारोहा ॥ ४२७
प्रददासि नापरासां प्रवेशमपि पीनतुङ्गजघनोरुः ।
या लुप्तकीलभारा यतो हृदि बहिरदृश्यासि ॥ ४२८
प्रातर्निद्राति यथा यथाज्ञया लुलितनिःसहैरङ्गैः ।
जामातरि मुदितमाना स्वथा तथा सादरा श्वश्रूः ॥ ४२९
प्रणयवलितया सकपटकोपकटाक्षैर्मया कृतस्तम्भः ।
त्रासतरलो गृहीतः सहासरभसं प्रियः कण्ठे ॥ ४३०
प्रियदुर्मर्षेण हृदय स्फुटसि यदि स्फुटनमपि तव श्लाघ्यं ।
तत्कलि समये तत्पौरुषतस्य वसनाञ्चलस्येव ॥ ४३१
पवनोपनीतसौरभदूरोदकपूरपद्मिनीलुब्धः ।
अपरीक्षितस्वपक्षो गन्ता हन्ता पदं मधुपः ॥ ४३२
प्रेमलघुकृतकेशवबलोभरविपुलपुलककुचकलसा ।
गोवर्द्धनगिरिगुरुतां मुग्धवधू निर्भृतमुपहसति ॥ ४३३
प्रियविरहनिःसहायाः सहजविपक्षाभिरपि सपत्नीभिः ।
रक्ष्यन्ते हरिणाक्ष्याः प्राणा गृहभङ्गभीताभिः ॥ ४३४
प्रकटयति रागमधिकं लपनमिदं वक्रिमाणमावहति ।
प्रीणयति च प्रतिपदं दूति शुकस्येव दयितस्य ॥ ४३५
प्रविशन्त्याः प्रियहृदयं बालायाः प्रबलयौवनव्याप्तं ।
नवनिर्गतदरतरङ्गितनयनमयेनासिना पन्थाः ॥ ४३६

Digitized by Google

प्रणयापराधरोषप्रसादविश्वासकेलिपाण्डित्यैः ।
रूढप्रेमा क्रियते किमु बाला कुतुकमात्रेण ॥ ४३७
पूर्वैरेव विचित्रैर्गमनैर्जनितास्ति पूज्यता भवतः ।
मुञ्च मदमस्य गन्धात् युवभिः कुञ्जरगञ्जनीयोऽसि ॥ ४३८
प्रसभं प्रवेशितायां वासागारं कथञ्च न सखीभिः ।
न शृणोतीव प्रातः सा निर्गममासङ्केता ॥ ४३९
पूजा विना प्रतिष्ठां नास्ति न मद्यं विना प्रतिष्ठा च ।
तदुभयविप्रतिपन्नः पश्यतु गीर्वाणपाषाणं ॥ ४४०
पूर्वाधिको गृहिण्यां बहुमानः प्रेम नर्म विश्वासः ।
भीरधिकेयं कथमिति रागं बालया बिभर्त्तमिव ॥ ४४१
पुलकितकठोरपीवरकुचकलशाश्लेषवेदनाभिन्नः ।
शम्भोरुपवीतफणी वाञ्छति मनयन्तुं देव्याः ॥ ४४२
प्रिय आयाते दूरादिति या प्रीतिर्बभूव गेहिन्याः ।
पथिकेभ्यः पूर्वागतइति गर्वात् सापि गतशिखरा ॥ ४४३
पृष्ठं प्रयच्छ मा स्वयं दूरादपसर्प विहितवैमुख्यः ।
त्वामनुधावति तरुणि स्तदपि गुणाकर्षतरलेयं ॥ ४४४
प्रियाया कुङ्कुमपिञ्जरपाणिद्वययोजनाङ्कितं वासः ।
पृहितं मां याच्ञाञ्जलिसहस्र करुणाय शिक्षयति ॥ ४४५
पश्चातिनिर्दय कुलटाशोषित नैवेर्ष्यया न रोषेण ।
दग्धममतोपतप्ता रोदिमि तव तानवं वीक्ष्य ॥ ४४६
प्राचीरान्तरितेयं प्रियस्य वदनेऽधरं समर्पयति ।
प्राग्गिरिपिहिता रात्री सन्ध्यारागं दिनस्येव ॥ ४४७

Digitized by Google

परपतिनिर्दयकुलटासख नेर्ष्यया न शुचा न कोपेन।
दग्धममतोपतप्ता रोदिमि तव तानवं वीक्ष्य ॥४४८
प्राङ्गण एव कदा मां श्लिष्यति मन्युकम्पितकुचकलशा।
अंसनिषण्णमुखी सा क्षपयति वाष्पेण मम पृष्ठं ॥ ४४९
प्रेतैः प्रशस्तसत्वा साश्रुकैर्वीक्षिता खलद्ग्रासैः।
चुम्बति मृतस्य वदनं भूतमुखोल्कैक्षितं बाला ॥ ४५०
पिशुनः खलु सुजनानां खलमेव पुरो निधाय जेतव्यः।
कृत्वा ज्वरमात्मीयं जिगाय वाणं रणे क्षयः ॥ ४५१
पिब मधुप बकुलकलिकां दूरे रसनाग्रमाधाय।
अधरविलेपसमाप्ये मधुनि सुधा वदनमर्पयसि ॥ ४५२
प्रायेणैव ज्ञानामलिनानामाश्रयत्वमुपायान्ति।
कालिन्दीपुटभेदः कालियपुटभेदनं भवति ॥ ४५३
पश्य प्रियतनुविघटनभयेन शशिमौलि देहसंलग्ना।
सुभगैकदेवतसुमा शिरसा भागीरथीं वहति ॥ ४५४
पथिकवधूजनलोचनवाष्पनदीमातृकेषु देशेषु।
घनमण्डलमाखण्डलधनुषा कृष्णलिखितमिव विधिना ॥ ४५५
प्रतिवेश्मविप्रबन्धुषु दूरात् क्षुच्छ्वागतोपि गेहिन्याः।
अतिकेलिलम्पटतया दिनमेकमगोपि गेहपतिः। ४५६
परपट इव रजकौभि र्मलिनो भुक्त्वापि निर्दयं ताभिः।
द्रव्यग्रहेण न विना जघन्य मुक्तोऽसि कुलटाभिः ॥ ४५७
सुयोषिति लाक्षारुणशिरसि वयस्येन दयित उपहसिते।
तत्कालकलितलज्जा पिशुनयति सखीषु सौभाग्यं ॥ ४५८

Digitized by Google

बन्धनभाजोः सुधा चिकुरकलापस्य सुन्नमालस्य ।
सिन्दूरितसीमन्तच्छलेन हृदयं विदीर्णमिव ॥ ४५९
बलमपि वसति मयीति श्रेष्ठिनि गुरुगर्वगह्वरं वदति ।
तज्जायया जनानां सुखमीक्षितमावृतस्मितया ॥ ४६०
बलवदनिलोपनीतस्फुटितनवाम्भोजसौरभो मधुपः ।
आक्रम्यते मलिन्या नासानिश्चिप्तरज्जुरिव ॥ ४६१
वाणं हरिरिव कुरुते स्वजनो बहुदोषमप्यदोषमिव ।
यावद्दोषं जायति मलिम्लुचादृव पुनः पिशुनाः ॥ ४६२
बीडस्येव क्षणिको यद्यपि बहुवल्लभस्य तव भावः ।
भग्ना भग्ना भूरिव न तु तस्या विघटते मैत्री ॥ ४६३
भ्रमसि प्रकटयसि रदं करं प्रसारयसि क्षणमपि श्रयसि ।
धिङ्मानं तव कुञ्जर जीवनं जहासि जठराग्नौ ॥ ४६४
भूतिमयं कुरुतेऽग्निः क्षणमपि संलग्नमेनमपि भजतः ।
सैव सुवर्णं दग्धा ते शङ्के गरिमापराधेन ॥ ४६५
भवति निदाघे दीर्घं यथेह यमुनेव यामिनी तन्वी ।
द्वीपादृव दिवसा अपि तथा क्रमेण पृथीयांसः ॥ ४६६
भवता महति स्नेहानले ऽर्पिता पथिक हेमगुटिकेव ।
तन्वी हस्तेनापि पृष्टुमशक्या न सा शक्या ॥ ४६७
भूतिस्खलितैक कुण्डलमुक्तं सितकाण्डघटमियं मुग्धा ।
पश्यन्ती निश्वासैः क्षिपति मनो रेणुपूरमिव ॥ ४६८
भवतालिङ्गि भुजङ्गी जातः किल भोगिचक्रवर्त्ती त्वं ।
कथुकवनेश्वरीस्तनमभिलषतः स्फुरति ते खधिमा ॥ ४६९

Digitized by Google

भैक्षभुजो पक्षीपति रितिस्तुत खलधूखदृष्टे न ।
रक्षक जयसि यदेका शून्येश्वरसर्दसि सुखमस्मि ॥ ४७०
भोगाक्षमस्य रक्षां दृढ्मावेण कुर्वतोपि सुग्धस्य ।
हृदस्य प्रमदापि श्रीरपि भूत्योपभोगाय ॥ ४७१
भवितासि रक्षनीयेत्यध्वश्रमशान्तये पदं दधतीं ।
स बलाद् बलयितजङ्घां रुदां मां रहसि पातयति ॥ ४७२
भूक्षणतां भजतः सखि कषणविशुद्धस्य जातरूपस्य ।
पुरुषस्य च कनकस्य च मुल्ो गरिमा सरागस्य ॥ ४७३
भस्मपरषेऽपि गिरिशे स्नेहमयी त्वमुचितेन सुभगासि ।
मोघस्त्वयि जनवादो यदोषधिप्रस्थदुहितेति ॥ ४७४
भयपिहितं बालायाः पीवरमुरुद्वयं स्मरोद्विद्धः ।
निद्रायां प्रेमार्द्रः पश्यति निश्वस्य निश्वस्य ॥ ४७५
भ्रमरीव केशगर्भे गन्धलुता कुसुममनुसरन्ती त्वां ।
अव्यक्ता कूजन्ती सङ्केतं तमसि सा भ्रमति ॥ ४७६
भ्रामं भ्रामं स्थितया स्नेहेतरपथसि तत्र तत्रैव ।
आवर्त्तपतितनौकायितमनषा विनयमुपनीय ॥ ४७७
भ्रमयसि गुणमयि करुणग्रहयोग्यान् स्वमन्दिरोपेतान् ते ।
हालिकनन्दिनि तरुणान् कर्कशिनो मेधिरज्जुरिव ॥ ४७८
भालनयनेऽग्निरिन्दु र्मौलौ गात्रे भुजङ्गमधिदीपाः ।
तदपि तमोमय एव त्वमीश्वरः पङ्क्तिमतिशेतुम् ॥ ४७९
मधुमदवीतव्रीड़ा यथा लपति सत्यमूढं बाला ।
तन्मूढमजातद्वसि स्वधा तथा वल्लभः पिबति ॥ ४८१

Digitized by Google

मित्रैरालोच्य समं गुरु कृत्वा वदनमपि समारब्धः ।
अर्थः सतामिव हतो मुखवैलक्ष्येण मानोऽयं ॥ ४८२
मम रागिणो मनस्विनि करमर्पयतो ददासि पृष्ठमपि ।
यदि तदपि कमलवन्धोरिव मन्ये खस्य सौभाग्यं ॥ ४८३
मा स्पृश मानिनि सकुपितमिव भणितं व्यञ्जितानुव्रीड़ा ।
आलिङ्गितया सस्मितमुक्तमनाचार किं कुरुषे ॥ ४८४
मूलानि च निधुलानाम् हृदयानि च कुलवतीकुलटानां ।
मदिरमदिराप्रमत्ता बोदावरि किं विदारयसि ॥ ४८५
मलयद्रुमसाराणामिव धीराणां गुणप्रकर्षोऽपि ।
जड़समयनिपतितानामनादरायैव न गुणाय ॥ ४८६
मधुमथनमौलिमाले सखि तुलयसि किं सुधाजना राधां ।
यत्तव पदमदसीयं सुरभयितुं सौरभोज्झितः ॥ ४८७
मयि यास्यति कृत्वावधिदिनसङ्ख्यं चुम्बनं तथाश्लेषं ।
प्रियया नुशोचिता सा तावत् सुरताक्षमा रजनी ॥ ४८८
मृगमदनिदानमटवीकुङ्ग ममपि कृषकवाटिका वहति ।
हट्टविलासिनि भवती परमेका पौरसर्वस्वं ॥ ४८९
मधुदिवसेषु भ्राम्यन् यथा यथा विशति मानसं भ्रमरः ।
सखि लौहकण्टकनिभ स्तथा तथा मदनविग्रहोऽपि ॥ ४९०
मयि चलिते तव मुक्ता दृशः सुतारा: प्रिये सपानीया: ।
सत्वममूलाः सद्यः प्रयान्ति मम हृदयहारत्वं ॥ ४९१
मुग्धे मम मनसि शराः स्मरस्य पञ्चापि सततं विलग्नाः ।
शङ्के स्तनगुटिकाद्वयमपितमेतेन तव हृदये ॥ ४९२

Digitized by Google

मधुमथनवदनविनिहितवंशीसुधिरानुसारिणो रागाः ।
हन्त हरन्ति मनो मम कलिकाविग्रिखाः स्मरस्येव ॥ ४९२
महतोः सुहृत्तयोः सखि हृदयग्रहयोग्ययोः समुच्छ्रितयोः
सज्जनयोः स्तनयोरपि निरन्तरं सङ्गतं भवति ॥ ४९३
मम वारितस्य बहुभि र्भूयोभूयः स्वयञ्च भावयतः ।
जातो दिशैव तस्यां सखे न निवर्त्तते मोहः ॥ ४९४
मन्मो नमद्वारसे हृतोसि वीचिलोचनक्षेपैस्त्वं ।
यदुराचसे तरुवरभ्रष्टो भ्रंशोपि ते श्लाघ्यः ॥ ४९५
मेनामुल्लासयति स्मेरयति हरिं गिरिञ्च विमुखयति ।
क्षतकरवन्ध्यबिलम्बः परिणयने गिरिशकरकम्पः ॥ ४९६
मधुगन्धि घर्मतिलकं स्खलदुक्ति घूर्णदरुणविलोकनञ्च ।
तस्याः कदाधरासृतमाननमवधूय पास्यामि ॥ ४९७
मेदिन्यां तव निपतति नैव पदं बहुवल्लभेति गर्व्वेण ।
आश्लिष्य कै र्न तरुणै स्तरीव वसनै र्विमुल्लासि ॥ ४९८
मूले निसर्गचतुरं समर्पयन्तो रसं पुरो विरसाः ।
इक्षव इव परपुरुषा विविधेषु रसेषु विनिधेयाः ॥ ४९९
महति स्नेहे निहितः कुसुमं बहुदत्तमर्चितो बहुशः ।
वक्र स्तदपि शनैश्चरग्रह इव दुष्टग्रहो दयितः ॥ ५००
मा शवरतरुणि पीवरवक्षोरुहयो र्भरेण भञ्ज गर्व्वं ।
निर्मोकैरुपशोभा यथो भुजङ्गीभिरुन्नतैः ॥ ५०१
मम हृषितायां शय्यां भूमावालिङ्ग्य सखि मिलितपुलकः
सेहमधरमनाकृष्य करोति किं नैष मामपरुषं ॥ ५०२

Digitized by Google

सुप्तिमिव क्षणविरहे रिपुरिव कुसुमेषुकेलिसंग्रामे ।
दास इव श्रमसमये भजन्नताङ्गीं न तृप्यामि ॥ ५०३
मुञ्चसि किं मानवतीं व्यवसायद्विगुणरोषवेगेति ।
स्नेहभवः पयसाग्निः सान्त्वेन च रोष उच्छ्वसति ॥ ५०४
मलयजमपसार्थ घनं वीजनविघ्नं विहाय बाहुभ्याम् ।
स्वरसन्तापादगणितनिदाघमालिङ्गते मिथुनं ॥ ५०५
महतोपि विश्वासान् महाशया दधति नाल्पमपि खलवः ।
स तृणे ऽद्रीनुदधि र्दिवसनयो न भेकमपि ॥ ५०६
मधुधारेव न मुञ्चसि मानिनि रुक्षापि माधुरीं सहजां ।
कृतमुखभङ्गापि रसं ददासि मम सरिदिववाब्धेः ॥ ५०७
मदनाकृष्टधनुर्ज्यास्वनैरिव गृहिणी पथिकतरुणानां ।
वीणातन्त्रीक्वाणैः केषां न विकल्पते चेतः ॥ ५०८
मम भयमस्याः कोपो निर्दोषस्या ममापि मन्दाक्षम् ।
यातं क्व चान्तरिक्षे स्मितसम्भृतिनमितकन्धरयोः ॥ ५०९
मुक्ताम्बरैव धावतु निपततु भुवि सा सखे विपथगास्तु ।
दृषदेव नर्मदा मम वंशप्रभवानुरूपरसा ॥ ५१०
मृगमदलेपनमेतत् नीलनिचोलैरनिशि निषेवस्व ।
कालिन्दीमिन्दीवरमिन्दिन्दिसुन्दरीव सखि ॥ ५११
मम सख्या यत्नपथे मिलितः शक्तो न कश्चिदपि चलितुम् ।
पतितोसि पथिक विषमे घट्टकुटीयं कुसुमकेतोः ॥ ५१२
महता प्रियेण निश्चितमप्रियमपि सुभग सङ्गतां याति ।
सुतसम्भवेन यौवनविनाशनं न खलु भेदाय ॥ ५१३

Digitized by Google

मानग्रहकोपादनु सा दयितान्येव रोचते क्षमं ।
काञ्चनमयी विभूषा दाहाङ्कितशुद्धभावेव ॥ ५१४
यूनः कण्टकिविटपानिवाञ्चलग्राहिणस्त्यजन्ती सा ।
वन इव पुरेपि विचरति पुरुषं त्वामेव जानन्ती ॥ ५१५
मुग्धासूपगताः स्त्रीः विबुधा वाङ्मात्रपाटवेन वयं ।
अन्तर्भवति भवत्स्वपि नाभक्ता स्तत्र विज्ञातं ॥ ५१६
यत्र न दूती यत्र स्निग्धा न दृशोपि निपुणया निहिताः ।
न गिरोऽद्यापि व्यक्तीकृतः स भावोऽनुरागेण ॥ ५१७
या नीयते सपत्न्या प्रविश्य यां वर्जिता भुजङ्गेन ।
यमुनाया इव तस्याः सखि मलिनं जीवनं मन्ये ॥ ५१८
यस्मिन्नयशोपि यशो स्त्रीणां मानएव दीः शौर्यं ।
लघुता गुणज्ञता किं नवो युवा न सखि तेऽद्य दृष्टः ॥ ५१९
यद् वीक्ष्यते खलानां महाभां क्वापि दैवयोगेन ।
काकानामिव शौक्ल्यं तदपि न चिरादनर्थाय ॥ ५२०
यत् खलु खलमुखहुतवहविनिहितमपि शुद्धिमेव परमेति ।
तदनलशौचमिवांशुकमिह लोके दुर्लभं प्रेम ॥ ५२१
यन्नावधिमर्थयते पाथेयार्थं ददाति सर्वस्वं ।
तेनाऽनयातिदारुणशङ्कामारोपितं चेतः ॥ ५२२
यूनामीर्ष्यावैरं वितन्वता तरुणि चक्रुरुचिरेण ।
तव जघनेनाकुलिता निखिला पल्ली खलेनेव ॥ ५२३
यावज्जीवनभावी तुल्यावयवो निताम्तनिर्भेदः ।
नद्योरिवैष यूनोः सङ्गो रसमधिकमावहतु ॥ ५२४

Digitized by Google

यान्निहितां शेखरयसि मालां सा पातु शठ भवन्तमिति ।
प्रहरन्तीं शिरसि पदा स्मरामि तां सर्वगुणकोपां ॥ ५२५
यौवनगुप्तिं पत्यौ बन्धुषु सुग्धत्वमार्जवं गुरुषु ।
कुर्वाणा हलिबधूः प्रणम्यते व्याजतो युवभिः ॥ ५२६
यो गुरुभिर्न न मित्रैर्न विवेकैरेव नापि रिपुहसितैः ।
नियमितभूः सुन्दरि स विनीतत्वं त्वयानीतः ॥ ५२७
यन्मूलमार्द्रमुदकैः कुसुमं प्रतिपर्व फलभरः परितः ।
द्रुम तन्माद्यसि वीचीपरिचयपरिणाममविचिन्त्य ॥ ५२८
यस्याङ्के स्मरसङ्गरविश्रान्तिप्रोञ्छना सखी स्वपिति ।
स वहतु सुभगाभिमानं मदनधनुर्वल्लिचोलइव ॥ ५२९
यदि दानगन्धमात्राद् वसन्ति सप्तच्छदेपि दन्तिन्यः ।
किं मदकलङ्कमलिनां करी कपोलस्थलीं वहति ॥ ५३०
यदवधिविह्वलसान्द्रा विकासितकुसुमोत्करा शरश्रेणी ।
पीतांशुकप्रियेयं तदवधि पल्लीपतेः पुत्री ॥ ५३१
यमुना तत्कङ्कतरलं न कुवलयं कुसुमहेले न सुलभं ।
यदि सौरभानुसारी झङ्कारी भ्रमति न भ्रमरः ॥ ५३२
ये शिरसि विनिहिता अपि भवन्ति न सखे समानसुखदुःखाः ।
चिकुरा इव ते बाला एव जरायां पाण्डुभावेपि ॥ ५३३
यन्नियतं निर्गुणं यन् न वंशजं यस्य नित्यनिर्वाणं ।
किं कुर्म स्तन्निहितं धनुस्यदे देवराजेन ॥ ५३४
या दाक्षिणा तुमस्यामदक्षिणो दक्षिण स्तदितरस्यां ।
जलधि र्मध्यस्थः सन्नवेलयोः सदृशमाचरति ॥ ५३५

Digitized by Google

युगपज्जघनोरस्तनपिधानमधुरे चपाक्षिताद्रिमुखि ।
लोलाचि नैष पवनो विरमति तव वसनपरिवर्त्ती ॥ ५३६
यद्यपि बद्धः शैलै र्यद्यपि गिरिमथनमुषितसर्वस्वः ।
तदपि परिभीतभूधररक्षायां दीक्षितो जलधिः ॥ ५३७
यस्यां दिशि यस्य तरी र्यामेत्य शिखां यतोन्नतग्रीवं ।
दृष्ट्वा सुधांशुलेखा निशां चकोरस्तथा नयति ॥ ५३८
यत्रार्ज्जवेन लघुता गरिमाणं यत्र वक्रिमा तनुते ।
छन्दःशास्त्र इवास्मिन् लोके सरलः सले किमसि ॥ ५३९
यन्नोपकारकं यन् न भूषणं यत् प्रकोपमातनुते ।
गुरुणापि तेन कार्य्यं पटेन किं स्त्रीपटेनेव ॥ ५४०
यूथपते तव कस्मिन् न हि मानस्यानुरूप इह विटपी ।
प्रेरय दिशं निदाघद्राघीयः क्व खलु ते छाया ॥ ५४१
यद्यपि चन्दनविटपी फलपुष्पविवर्ज्जितो विधिना ।
निजवपुषैव तथापि स हरते सन्तापमपरेषां ॥ ५४२
राज्याभिषेकसलिलक्षालितमौलेः कथासु लक्ष्मण्य ।
गर्व्वभरमन्थराक्षी पश्यति पद्मपङ्कजं राधा ॥ ५४३
रतिकलहकुपितकान्ता करविकुराकर्षमुदितदहनार्थं ।
भवति भवनं तदन्य प्रागुंशः पर्णशाला वा ॥ ५४४
रोगी राजायत इति जनवादं सत्यमद्य कलयामि ।
आरोग्यपूर्व्वकं त्वयि तल्लोपान्तागते सुभग ॥ ५४५
रुक्षरसप्रसरस्यालिभिरग्रेसरं प्रियं प्रति मे ।
विस्रोतस इव निम्नं प्रति रागस्य द्विगुण आवेगः ॥ ५४६

Digitized by Google

रूपमिदं कान्तिरसावयसुत्कर्षः सुवर्णरचनेयं ।
दुर्गतमिलिता खलिते भ्रमसि प्रतिमन्दिरद्वारं ॥ ५४७
रचिते निशुम्भपत्रे भिक्षुकपात्रे ददाति सावज्ञं ।
पर्य्युषितमपि सुतीक्ष्णक्षारकदुष्टं वधूरत्नं ॥ ५४८
रचयति न सखि निजस्खितिमलघुः स्खापयति नायकः स यथा।
तिष्ठति तथैव तद्गुणविद्वेषं हारयष्टिरिव ॥ ५४९
राजसि क्षणाङ्गि मङ्गलकलशो सहकारपल्लवेनेव ।
तेनैव चुम्बितमुखी प्रथमाविर्भूतरागेण ॥ ५५०
रूपगुणहीनभार्य्या भवति लघुधूलिरनिलचपलेव ।
प्रथयति पृथुगुणने या तरुणी तरणीव गरिमाणं ॥ ५५१
रागे नवे विजृम्भति विरहक्रममन्दमन्दाक्षे ।
सस्मितसलज्जमीक्षितमिदमिष्टं स्निग्धमाचष्टे ॥ ५५२
रोषोऽपि रसवतीनां न कर्कशो नो चिरानुबन्धी वा ।
वर्षाणामुपलोऽपि हि सुस्निग्धः क्षणिककल्पश्च ॥ ५५३
रोदनमेतद्धन्यं सखि किं बहुरपि ममार्घः ।
स्वप्नेनेव हि विहितो नयनमनोहारिणा तेन ॥ ५५४
रोषेणैव मया सखि वक्रोग्रश्लिष्टोऽपि कठिनोऽपि ।
ऋजुतामानीतोऽसौ सद्यः स्वेदेन वंशइव ॥ ५५५
रजनीमियमुपनेतुं पिप्रस्रुः प्रथममुपतस्थे ।
रञ्जयति स्वयमिन्दुं कुनायकं दुष्टदूतीव ॥ ५५६
लग्नापि कृष्णवर्त्मनि सुस्निग्धवर्त्तिर्हन्त दग्धासि ।
अयमखिलनयनसुभगे न भुक्तमुक्तां पुनः स्पृशति ॥ ५५७

Digitized by Google

लक्ष्मीः शिक्षयति गुणानमून् पुनर्दुर्गतिं विधूनयति ।
पूर्णो भवति सुहृत्तस्तुषारशिरपचये वक्त्रः ॥ ५५८
लतातन्तुनिरुद्धद्वारः शून्यालयः पतत्पतगः ।
पथिके तस्मिन्नञ्चलपिहितमुखो रोदितीव सखि ॥ ५५९
लग्नं जघने तस्याः सुविशाले कलितकरिकरक्रीड़ं ।
वप्रे शक्रं द्विपमिव शृङ्गारस्त्वां विभूषयति ॥ ५६०
चित्तं न सुखं नायं न पश्यती न चरणाः परागेण ।
अस्पृश्यतेव मलिन्या विदग्धमधुपेन मधु पीतं ॥ ५६१
लग्नं जघने तस्याः शुष्यति नखलक्ष मानसं मम च ।
भुक्तमविषदमवेदनमिदमधिकसरागसावाधं ॥ ५६२
लज्जयितुमखिलगोपी निर्पीतमनसं मधुद्विषं राधा ।
अग्रे व पृच्छति कथां शम्भो र्दयितार्हतुष्टस्य ॥ ५६३
लक्ष्मीनिःश्वासानिलपिण्डीकृतदुग्धजलधिसारभुजः ।
क्षीरनिधितीरसदो यशांसि गायन्ति राधायाः ॥ ५६४
लीलागारस्य बहिः सखि चरणातिथौ मयि प्रियया ।
प्रकटीकृतः प्रसादो दत्त्वा वातायने व्यजनं ॥ ५६५
वर्णधृतिर्न ललाटे न लुलितमङ्गं न चाधरे दंशः ।
उत्पलमहारि वारिचर न स्पृष्टमुपायचतुरेण ॥ ५६६
व्यालम्बिचूर्णकुन्तलबुम्बितनयनाञ्चले मुखे तस्याः ।
बाष्पजलबिन्दवोऽलकमुक्ता इव पान्थ निपतन्ति ॥ ५६७
विहितबहुमानमौना सखीप्रबोधे श्यदप्रभा तनुते ।
रागार्त्तिका कुयाच्चा लघुवीथ्या हरसि पुनरेषा ॥ ५६८

Digitized by Google

विनयविनता दिनेऽसौ निशि मदनकलाविलासललसङ्गी ।
निर्वाणज्वलितौषधिरिव निपुणप्रत्यभिज्ञेया ॥ ५६८
विषमशरविशिखभिन्ना पत्नीशरणं यदेकमभिलषसि ।
तस्य तव च्छायेव स्त्रीया जायाऽपि भयहेतुः ॥ ५७०
विविधायुधव्रणार्बुदविषये वक्षःस्थले प्रियतमस्य ।
श्रीरपि वीरबधूरपि गर्वोत्पुलका सुखं स्वपिति ॥ ५७१
वैमुख्येऽपि विमुक्ताः शरा इवान्यायबोधिनो वितनोः ।
भिन्दन्ति पृष्ठपतिताः प्रियहृदयं मम खरश्वासाः ॥ ५७२
व्यक्तमधुना समेतः खेदो मदिराक्षि दशनवसने ते ।
तत्र वसुधैकसारं स्तोभिनि यत् किमपि नाद्राक्षं ॥ ५७३
बालाविलासबन्धादग्रभवन् मनसि चिन्तयन् पूर्वं ।
सख्यावर्णितांश्च तां गृहिणीभिर्वासुयोचामि ॥ ५७४
वीजयतीरन्योन्यं यूनो विद्युतानि सकलगात्राणि ।
सन्नद्धीव श्रोणी परं निदाघेऽपि न विघटिता ॥ ५७५
व्यावोषं मानिन्या स्तमो दिवः कासरं कलमभूमेः ।
रुद्धमलिच्च नलिन्याः प्रभातसन्ध्याऽपसारयति ॥ ५७६
वक्षसि विजृम्भमाणे स्तनभित्तं त्रूटति कञ्चुकं तस्याः ।
पूर्वदयितानुरागस्तव हृदि न मनागपि त्रूटति ॥ ५७७
व्यक्तिमवेक्ष्य तदन्यां तस्यामेवेति विदिताधुना सा ।
हर्म्ये हरिमुखमिव त्वामुभयोः साधारणं वेत्ति ॥ ५७८
व्यजनस्येव समीपे गतागतैस्तापहारिणी भवतः ।
अञ्चलमिव चञ्चलतां मम सख्याः प्रापितं चेतः ॥ ५७९

Digitized by Google

वितरन्ती रसमन्तर्मनाद्रभावं तनोषि तनुगात्रि।
अन्तःसलिला सरदिव निवसति हृदि वहिरदृश्यासि ॥ ५८०
विहितविविधानुबन्धो मानोन्नतयावधीरितो मानी।
लभते कृतः प्रबोधं स जागरित्वेव निद्राणः ॥ ५८१
व्रीड़ाविमुखीं वीतस्नेहामाशङ्क्य काकुवाङ्मधुरे।
प्रेमार्द्रं सापराधं दिशति दिशं वत्स बाला ॥ ५८२
वाष्पाकुलं प्रलपतो गृहिणि निवर्त्तस्व कान्त गच्छेति।
यातं दम्पत्योर्दिनमनुगमनावधि सरस्तीरे ॥ ५८३
वक्षःशायिनि सान्द्रश्वासे वाङ्मात्रसुभटे घनघर्म्मे।
सुतनु ललाटनिवेशितललाटिके तिष्ठ विजितासि ॥ ५८४
विचरति परितः कृष्णे राधायां रागचपलनयनायां।
दशदिग्वेधविशुद्धं विशिखं विदधाति कुसुमधनुः ॥ ५८५
वीक्ष्यैव वेत्ति पथिकः पीवरबहुवायसं निजारामं।
सौन्दर्य्यैकनिधेरपि दयितायाश्चरितमविचलितं ॥ ५८६
विमुखे चतुर्म्मुखे श्रितवति चानीशभावमीशेऽपि।
मग्नमहीनिस्तारे हरिः परं स्तब्धरोमाभूत् ॥ ५८७
वापीकच्छे वासः कण्टकवृतयः सजागरा भ्रमराः।
केतकविटप किमेतै र्ननु वारय मज्जरीगन्धं ॥ ५८८
विचलसि मुग्धे विधृता यथा विशसि हृदयमदयस्मे।
प्रकृतिः प्रसूनधनुषः प्रकम्पलक्ष्यं स्पृशन्तीव ॥ ५८९
विहितासमशरसमरो जितगङ्गेयच्छविः कृताटोपः।
पुरुषायितो विराजति देह स्तव सखि शिखण्डीव ॥ ५९०

Digitized by Google

हृतिविवरनिर्गतस्य प्रमदाविम्बाधरस्य मधु पिबते ।
अवधीरितपीयूषः सुहृति देवाधिराजोऽपि ॥ ५८१
वासितमधुनि बधूनामवतंसे मौलिमण्डने यूनां ।
विलसति सा पुरकुसुमे मधुमेपीव वनप्रसूनेऽपि ॥ ५८२
व्रीड़ाप्रसरः प्रथमं तदनु सरसभावपुष्टचेष्टयें ।
रजनीविनिर्गमादनु तटीव दयिता गनो हरति ॥ ५८३
वाससि हरिद्रयेव त्वयि गौराङ्गया निवेशितोरागः ।
पिशुनेन सोऽपनीतः सहसा पतता जलेनेव ॥ ५८४
विस्रग्विसारिसौरभरागान्धव्याधबाधनीयस्य ।
क्वचिदपि कुरङ्ग भवतो नाभीमादाय न स्थानं ॥ ५८५
वटकुटजशालशाल्मलिरसालबहुवारसिन्धुवाराणां ।
अस्ति भिदा मलयाचलसम्भवसौरभ्यसाम्येपि ॥ ५८६
विनिहितकपर्दकोटिं चापलदोषेण शङ्करं त्यक्त्वा ।
वटमेकमनुसरन्ती जाह्नवि लुठसि प्रयागतटे ॥ ५८७
वेद रजनी चतुर्णां प्रहराणां सङ्गमं वियोगञ्च ।
चरणानामिव कूर्म्मी सङ्कोचमपि प्रसारमपि ॥ ५८८
हृतिविवरेण सरन्ती सुभग त्वामीक्षितुम् सखीदृष्टिः ।
हरति युवहृदयपञ्जरमध्यस्था मन्मथेषुरिव ॥ ५८९
विपणितुलासामान्ये मा गणयेनं निरूपणं निपुणं ।
धर्म्मधरोऽसावधरीकरोति गुरुमुपरि नयति लघुं ॥ ६००
वासरगम्यमनूरोरम्बरमवनी च वामनैकपदं ।
जलधिरपि पोतलङ्घ्यः सतां मनः केन कलयामि ॥ ६०१

Digitized by Google

विततततमोबसिलेखालचोत्सङ्गस्फुटाः कुरङ्गाक्षि ।
पत्राक्षरनिकरा इव ताराप्रकरा विराजन्ति ॥ ६०२
वपुषा भुजङ्गसङ्गमसहेन तव तरुणि गुरुनितम्बेन ।
न क्षुभ्यति गम्भीरः को जलनिधि र्मन्दरेणेव ॥ ६०३
त्रिवलिभङ्गभङ्गिषु गुरु र्नूतनशिष्यां मनोभवाचार्यः ।
वेत्रलतयेव बालां तस्मे नर्त्तयति रतरोला ॥ ६०४
विपरीतमपि रतं ते स्रोतो नद्या इवानुकूलमिदं ।
तटतरुमिव मम हृदयं समूलमावेगतो हरति ॥ ६०५
वैभवभाजां दुर्गुणमपि भूषणपक्ष एव निक्षिप्तं ।
गुणमात्मनामधर्म्मं द्वेषश्च मृगयन्ति काणादाः ॥ ६०६
वक्राः कपटस्निग्धा मलिनाः कर्णान्तिकं प्रसज्जन्तः ।
कं वञ्चयन्ति न सखे खलाश्च गणिकाकटाक्षाश्च ॥ ६०७
विद्युज्ज्वालावलयितजलधरपिठरोदराद्विनिर्याति ।
विषदौदनदुर्गतिभुजः प्रेयसि पयसा समं करकाः ॥ ६०८
व्यजनादिभिरुपचारैः किं मरुपथिकस्य गृहिणि विहितैर्मे ।
तापस्त्वदूरुकदलीहृदयमधे शान्तिमयमेति ॥ ६०९
विन्ध्याचल इव देह स्तव विविधावर्त्तनर्मदनितम्ब ।
स्थगयति गतिं मुनेरपि संभावित रविरथस्तम्भः ॥ ६१०
वैगुण्यमपि हि महतां विनिर्मितं भवति कर्म शोभायै ।
दुर्व्वहनितम्बमन्थरमपि हरति नितम्बिनीनृत्यं ॥ ६११
वीक्ष्य सतीनां गणने रेखामेकां तया स्वनामाङ्कां ।
सन्तु युवानो हसितुम् स्वयमेवापारि नाचरितुम् ॥ ६१२

Digitized by Google

द्वतिभञ्जनगञ्जनसह निकामसुहाम लक्षितारामं ।
परवाटीशतलम्पट दुष्टहय स्मरसि गेहमपि ॥ ६१३
वंशावलम्बनं यद् यो विस्तारो गुणस्य याऽवनतिः ।
यज्जालस्य खलस्य च निजाङ्गसुप्तप्रणाशाय ॥ ६१४
वक्षःस्थलसुप्ते मम सुखमुपधातुम् न मौलिमभिलषसे ।
पीनोत्तुङ्गस्तनभरदूरीभूतं रतश्रान्तं ॥ ६१५
वदनव्यापारान्त भावादनुरक्तमालयन्ती त्वं ।
दूति सतीनां सार्थं तस्य भुजङ्गस्य दंष्ट्रासि ॥ ६१६
श्रीरपि भुजङ्गभोगे मोहेन विन्नेन शायिता येन ।
सोऽपि हरिः पुरुषो यदि पुरुषा इतरेऽपि किं कुर्मः ॥ ६१७
शङ्के या स्थैर्यमयी श्लथयति बाहू मनोभवस्यापि ।
दर्शमिलामिव भवतीं कातर स्तरुणी विचालयति ॥ ६१८
श्यामे नखरभङ्गुरकठोरतरजातरूपवचनोसि ।
बालानामपि बाला सा हस्या त्वमपि हृदि वससि ॥ ६१९
श्रुतएव श्रुतिहारिणि रागोत्कर्षेण कण्ठमधिवसति ।
गीत इव त्वयि मधुरे करोति नार्थग्रहं सुतनुः ॥ ६२०
श्रीयौफलेन राज्यं लवणराजेनाल्पसाम्यतः प्राप्तं ।
त्वत्कुचयोः सम्यक्ः साम्याद् गतो घट चक्रवर्त्तित्वं ॥ ६२१
श्रोणी भूमावङ्के सुतो भयं मनसि भूजे मौलिश्च ।
गूढश्वासो वदने सुरतमिदञ्च लवणं त्रिदिवं ॥ ३२२
श्लिष्ट इव चुम्बन्निव पश्यन्निव चोल्लिखन्निवाटतः ।
दधि[illegible] सखि जघनं ॥ ३२३

Digitized by Google

शिरसि च चण्डप्रहारं प्रदाय निःसंशयं सा ते तदपि ।
चक्राङ्कितो भुजङ्गः कालिय इव सुमुखि कालिन्द्याः ॥ ६२४
शोचैव सा कथाङ्गी भूतिमयी प्रभवतु शुचमयी वापि ।
स्नेहैकव्ययिमवता मुक्ता दीपेन वर्त्तिरिव ॥ ६२५
शुक इव दारुशलाकापञ्जरमनुदिवसमङ्गमानो मे ।
क्रन्दति दयिताहृदयं शोकः स्मरविशिखतीव्रमुखः ॥ ६२६
श्रुत्वाकस्मिकमरणं शुकयूनः सकलकौतुकैकनिधेः ।
श्रातो गृहिणीविनयश्चय आगत्यैव पथिकेन ॥ ६२७
शोलितभुजङ्गभोगा क्रीड़ेनाभुग्नतापि कृष्णेन ।
अचलेव कीर्त्यते भूः किमशक्यं नाम वसुमत्याः ॥ ६२८
श्यामा विलोचनहरा बालेयं मनसि हन्त सञ्जन्ती ।
लुम्पति पूर्वकलत्रं धूमलता भित्तिचित्रमिव ॥ ६२९
शतशो मतिमाहर्त्तुं शतशः कृष्णावलम्बनं शतशः ।
शतशो यामीति वचः स्मरामि तस्य प्रवासदिने ॥ ६३०
श्रुतपरुषैरवाभिः पृष्टो गोपीभिरभिमतं कृष्णः ।
शंसति वंशस्तनितैः स्तनविनिहितलोचनोऽभिमतं ॥ ६३१
शङ्करशिरसि निवेशितपदोऽहमिति मा मुदं वहेन्दुकले ।
फलमेतस्य भविष्यति तव चण्डीचरणरेणुहृजा ॥ ६३२
शाखिशिखरे समीरणदोलायितनीड़निर्वृतं वसति ।
कर्म्मैकशरणमगणितभयमखिलकेलि खगमिथुनं ॥ ६३३
शुक सुरतसमरनीरद हृदयरहस्यैकसारसर्वज्ञ ।
गुरुजनसमचमूक प्रसीद जन्मूफलं हृदय ॥ ६३४

Digitized by Google

शिरसा वहसि कपर्दं रुद्र वदित्वैव रजतगर्जयसि ।
अस्थाप्युदरस्थार्थं भजतस्तव वेत्ति कस्तत्त्वं ॥ ६३५
स्रोतस्येव सुधेव श्वेताभ्रकलेव दूरदृश्यासि ।
दुष्टभुजङ्गपरीता त्वं श्वेतकि न खलु नः स्मृता ॥ ६३६
अवधीपनीतसुरया समर्पयन्त्या प्रणम्य कुसुमानि ।
अदनभनुर्खतयैव त्वया वयं दूति नीतास्मि ॥ ६३७
शाकोटका शकोटज वैखानसकरटपूज्य रट सुचिरं ।
नादरपदमिह गच्छ: प्रमाणपुरुषो भवानेक: ॥ ६३८
शशिरेखोपमकान्ते स्तवान्यपाणिग्रहं प्रयातायाः ।
मदनाग्निपुत्रिकाया इवाङ्गशोभा कदर्थयति ॥ ६३९
ग्रैवेयकेन कृता अपि भर्तुः कार्यं त्यजन्ति न सुकृताः ।
बलिनाकृष्टे बाहौ वलयाः कूजन्ति धावन्ति ॥ ६४०
वट्टरवकोटसुष्टं परावसुकोर्धमायुधं त्वत्तः ।
त्वां मुष्टिनियमश्यामसुना मस्तिं स्मरो वहति ॥ ६४१
सा द्विरसत्वयोग्यव्यपदेशास्तस्य केवलं गृहिणी ।
द्वितिये द्विरसं परा तिथिरिव सेव्या निशि त्वमसि ॥ ६४२
स्तननूतननखलेखालक्ष्मी तव घर्मबिन्दुसन्दोहः ।
आभाति वदनचन्द्रे प्रविगलिव मौक्तिकप्रसरः ॥ ६४३
सौभाग्यगर्वमेका करोतु यूनस्य भूषणं कस्मिन् ।
युवतिर्मनतो या मदान्धयो मध्यमधिवसति ॥ ६४४
स्वरक्षणीढानुमितत्वशौलिरुजाऽपनीतमात्सर्या ।
कपटाद्रा सुभग त्वां स्वयमियमनुनेतुमायाता ॥ ६४५

Digitized by Google

सौहमवान् पीड़यतः किं चक्रेणापि तैलकारस्य।
चालयति पार्थिवानपि यः स कुलालः परं चक्री ॥ ६४६
सरले न वेद भवती बहुभङ्गां बहुरसां बहुविवर्त्ताम्।
गतिमसतीनेत्राणां प्रेक्षां स्रोतस्वतीनाञ्च ॥ ६४७
सखि मध्याह्नद्विगुणद्युमणिकरश्रेणीपीड़िता छाया।
अन्वितुमिवात्मवाले परित स्वदमूलमाश्रयति ॥ ६४८
सखि मृषु मम प्रियोऽयं मेहं येनैव वर्त्मनायाति।
तत्तमरग्रामनदीः पृच्छति स ममागतानन्यान् ॥ ६४९
सायं रविरनलमसौ मदनशरं स च वियोगिनीचेतः।
इदमपि तमःसमूहं खोऽपि नभो निर्भरं विषति ॥ ६५०
स्मरसमरमयपूरितकम्बुनिभद्विगुणपीनगलगोलः।
गीर्णप्रासादोपरि जिगेदुरिव कलरवः क्वणति ॥ ६५१
क्षुरदधरमविरताश्रुनिरोधोत्कम्पिकुचमिदं रुदितं।
जानूपनिहितहस्तन्यस्तमुखं दयितप्रवृत्तेः ॥ ६५२
स्वयमुपनीतैरग्रनैः पुष्पन्ती नीड़निर्वृत्तं दयितं।
सहजप्रेमरसज्ञा सुभगा गर्वं वधी वहतु ॥ ६५३
खरसेन वल्गतां करमादाने कण्ठोत्करै खुदतां।
पिशुनानां पनसानां क्रोधीभोगोऽथ परिणामः ॥ ६५४
सौभाग्यं दाक्षिण्यान् नेत्युपदिष्टं हरेण तरुणीनां।
वामार्द्धमेव देव्याः स्ववपुः शिल्पे निवेशयता ॥ ६५५
स्खलकमलकोलाक्षता क्रोड़स्थितैकचरणेन सा।
विश्वासयति नलिन्याः कुले विकण्ठीका सफरं ॥ ६५६

Digitized by Google

सनखपदव्रतिमीरं नाभीमूलं निरंशुकं कृत्वा ।
अनया सेवितपोवन त्वं किं कृतमलयशुगघातः ॥ ६५७
सर्वाङ्गमर्पयन्ती लीलां सुमं श्रमेण गच्छायां ।
अलसमपि भाग्यवन्तं भजते पुरुषायितेव श्रीः ॥ ६५८
सुभग स्वभवनभित्तौ भवता सन्मदा पोड़िता सुतनुः ।
सा पोड़शैव जीवति दधती वैद्येषु विद्वेषं ॥ ६५९
सा गुणमयी स्वभावस्वच्छा सुतनुः करग्रहायत्ता ।
भ्रमिता ब्रह्मन्त्रविदा भवता काश्मीरमालेव ॥ ६६०
सव्रीड़स्मितसुभगे स्पृष्टास्पृष्टेव किञ्चिदपयान्ती ।
अपसरसि सुन्दरि यथा तथातथा स्पृशसि मम हृदयं ॥ ६६१
सखि सुखयत्यवकाशप्राप्तः प्रेयान् यथा तथा न गृही ।
वातादवारितादपि भवति गवाक्षानिलः शीतः ॥ ६६२
सन्ततमरुग्रमुखी सखि निगिरन्ती गरलमिव गिरां गुम्फं ।
अविगणितौषधिमन्त्रा भुजङ्गि रक्षां विरच्नयसि ॥ ६६३
सुदिनं तदेव यत्र स्मारंस्मारं वियोगदुःखानि ।
आलिङ्गिता सा गाढ़ं पुनः पुनर्यामिनीप्रथमे ॥ ६६४
सान्तर्भयं भुजिष्या यथा यथा चरति समधिकां सेवां ।
साग्रह्यसेवसभया तथा तथा गेहिनी तस्याः ॥ ६६५
सुन्दरि दर्शयति यथा भवद्विपक्षस्य तत्सखी क्रान्तिं ।
पतति तथा मम दृष्टिः स्वदेकदासस्य सासूया ॥ ६६६
स्वाधीनैरधरव्रणनखाङ्क एवावलो यदि न शयनैः ।
सुभगा सुभगेत्यनया सखि निखिला मुखरिता पल्ली ॥ ६६७

Digitized by Google

सरित इव यस्य गेहे गृह्यन्ति विशालशीला नार्यः ।
चारावेव स तृप्यति जलनिधिलहरीषु जलद इव ॥ ६६८
सकलकटकैकमस्तिनि कठिनीभूतायते गिरिरिदन्ति ।
गिरिभुव इव तव मन्ये मनःशिला समभवच्चरित्रं ॥ ६६९
सखि दुरवगाहगहनो विदधानो विप्रियं प्रियेऽपि जने ।
खल इव दुर्लक्ष्य स्तव विनयमुखोपस्थितः कोपः ॥ ६७०
खेदसचेलस्नाता सप्तपदीं सप्तमण्डलीं याता ।
समदनदहनविकारा मनोहरा व्रीडिता नमति ॥ ६७१
सुरसप्रवर्त्तमानः सङ्घातोऽयं समानवृत्तानां ।
एत्वैव धर्मवृत्तैर्भङ्गुरितः काव्यसर्ग इव ॥ ६७२
सर्वासामेव सखे पयो गवामिव मनोहारि तस्याः ।
पुनः पुनरावृत्तौच दुग्धमिव सुरतमेव मधुरं ॥ ६७३
स्वप्नेऽपि यां न मुञ्चसि या तेऽनुग्राहिणी हृदि स्थिता च ।
दुष्टां न बुद्धिमिव तां गूढव्यभिचारिणीं वेत्सि ॥ ६७४
सपरावृत्ति चलन्ती वाल्येव हृणं मनोऽनवद्याङ्गि ।
हरसि तरलयसि वहसि भ्रमयसि लोलयसि पातयसि ॥ ६७५
सा बहुलक्षणभावा स्त्रीमात्रं वेति कितव तव तुल्यं ।
कोटे वैराटिका वा द्यूतविधेः सर्वस्व पणः ॥ ६७६
सा विरहदहनदूना मृत्वा मृत्वापि जीवति वराकी ।
सारीव कितव भवता अनुकूलिता पातिताऽक्षेण ॥ ६७७
स्मर्गादेव खेदं जनयति नच मे ददाति निद्रातुम् ।
प्रेय इव जघनांशुकमपि न निदाघः क्षणमपि क्षमते ॥ ६७८

Digitized by Google

सा भवती भावनया समयविरुद्धं मनोभवं बाला ।
नूतनलतेव सुन्दर दोहदशक्ता फलं वहति ॥ ६७९

स्पृशति नखरैर्न विलिखति सिचयं गृह्णाति न च विमोचयति ।
नच मुञ्चति नच रमयति नयति निशां सा च न निद्राति ॥६८०

स्तनजघनसुच्चमस्या लक्षितमध्यं सखे मम कटाक्षः ।
नोज्झति रोधश्चत्यास्तटद्वयं तीर्थकाक इव ॥ ६८१

सव्रीडस्मितमन्दश्वसितं मा मां स्पृशेति शंसन्त्या ।
आकोपमेत्य वातायनं पिधाय स्थितं प्रियया ॥ ६८२

सकचग्रहं सरुदितं साक्षेपं सनखमुष्टि सजिगीषं ।
तस्याः सुरतं सुरतं प्राजापत्यः क्रतुरतोन्यः ॥ ६८३

स्खल्या इति राघवबलै र्ये न्यस्ता आशये पयोराशेः ।
शैला स्ते स्थितिमन्तो हन्त लघिम्नैव बहुमानः ॥ ६८४

सखि न खलु निर्मलानां विदधत्यभिधानमपि मुखे मलिनाः ।
केनाप्याखि पिकानां कुहुं विहायेतरः शब्दः ॥ ६८५

सा श्यामा तन्वङ्गी दहता शीतोपचारतीव्रेण ।
विरहेण पाण्डिमानं नीता तुहिनेन दूर्वेव ॥ ६८६

सुनिरीक्षितनिश्चलकरवक्त्रभधाराजलोक्षिता न तथा ।
सोत्कम्पेन मया सखि सिक्ता सा मादृति स्म यथा ॥ ६८७

सखि मोघीकृतमदने पतिव्रते क स्त्वादरं तनुते ।
नाश्रौषी र्भगवानपि स कामविडो हरः पूज्यः ॥ ६८८

सा मयि न दासबुद्धि र्न रतिं न त्रपा न वा विश्वासः ।
हन्त निरीक्ष्य नवोढां मन्ये वयमप्रिया जाताः ॥ ६८९

Digitized by Google

सुचिरायाते गृहिणी निशि भक्ता दिनसुखे विदग्धेयं ।
वदनलक्ष्मं निजवपुरकुङ्कुमाक्तं न दर्शयति ॥ ९९०
स्तनजघनोरुप्रणयी गात्रविलग्नो निवेशितस्नेहः ।
प्रिय कालपरिणतिरियं विरज्यसे यन्नलक्ष्म इव ॥ ९९१
सा विच्छाया निशि निशि सुतनु बहुतुहिनशीतले तल्पे ।
ज्वलति त्वदीयविरहादोषधिरिव हिमवतः पृष्ठे ॥ ९९२
सा नीरसे तव हृदि प्रविशति निर्याति न लभते स्थैर्यं ।
सुन्दर सरसा दिनकरबिम्बे तुहिनांशुरेखेव ॥ ९९३
सुकुमारत्वं कान्ति र्नितान्तसरलत्वमान्तराश्च गुणाः ।
किन्नाम नेन्दुलेखे शशग्रहेणैव ते कथितं ॥ ९९४
सौरभ्यमात्रमनसामास्तां मलयद्रुमेण हि विशेषः ।
धर्मार्थिनां तथापि स सेव्यः पूजार्थमन्यत्यः ॥ ९९५
संवाहयति शयनं यथोपवीजयति गृहपतिं गृहिणी ।
गृहवृतिविवरनिवेशितदृशस्तथाऽऽसनं यूनः ॥ ९९६
सत्यं खलगुणेषु स्तब्धा सदृशे पुनर्भुजङ्गे सा ।
अर्पितकोटिः प्रणमति सुन्दर हरचापयष्टिरिव ॥ ९९७
सर्वंसहां महीमिव विधाय तां वाष्पवारिपरिपूर्णां ।
भवनान्तरमयमधुना संक्रान्तस्ते गुरुः प्रेयान् ॥ ९९८
सम्भवति न खलु रक्षा सरसानां प्रकृतिचपलचरितानां ।
अनुभवति हरशिरस्यपि भुजङ्गपरिशीलनं गङ्गा ॥ ९९९
सुलभेषु कमलकेशरकेतकमाकन्दकुन्दकुसुमेषु ।
वाञ्छति मनोरथान्धा मधुपो स्मरधनुषि गुणभावं ॥ १०००

Digitized by Google

सा भवती भावनया समयविरुद्धं मनोभवं बाला ।
नूतनलतेव सुन्दर दोहदशक्ता फलं वहति ॥ ६७९
स्पृशति नखरैर्न विलिखति सिचयं गृह्णाति न च विमोचयति ।
नच मुञ्चति नच रमयति नयति निशां सा च न निद्राति ॥६८०
स्तनजघनसुषमया लक्षितमध्यं सखे मम कटाक्षः ।
नोज्झति रोधश्चत्यास्तटद्वयं तीर्थकाक इव ॥ ६८१
सव्रीडस्मितमन्दश्वसितं मा मां स्पृशेति शंसन्ती ।
आकोपमेत्य वातायनं पिधाय स्थितं प्रियया ॥ ६८२
सकचग्रहं सरुदितं साक्षेपं सनखमुष्टि सजिगीषं ।
तस्याः सुरतं सुरतं प्राजापत्यः क्रतुरतोन्यः ॥ ६८३
स्वप्ना इति राघवबलैर्ये न्यस्ता आशये पयोराशेः ।
शैला स्ते स्थितिमन्तो हन्त लघिम्नैव बहुमानः ॥ ६८४
सखि न खलु निर्मलानां विदधत्यभिधानमपि सुखे मलिनाः ।
केनाप्याधि पिकानां कुहुं विहायेतरः शब्दः ॥ ६८५
सा श्यामा तन्वङ्गी दहता शीतोपचारतीव्रेण ।
शिरहेण पाण्डिमानं नीता तुहिनेन दूर्वेव ॥ ६८६
मुनिरीक्षितनिश्चलकरवक्त्रभधाराजलोक्षिता न तथा ।
सोत्कम्पेन मया सखि सिक्ता सा मादृति स्म यथा ॥ ६८७
सखि मोघीकृतमदने पतिव्रते का स्ववादरं तनुते ।
नाप्योषी भगवानपि स कामविडो हरः पूज्यः ॥ ६८८
सा मयि न दासबुद्धिर्न रतिर्न त्रपा न वा विश्वासः ।
हन्त निरीक्ष्य नवोढां मन्ये वयमप्रिया जाताः ॥ ६८९

Digitized by Google

सुचिरायाते गृहिणी निशि भर्त्रा दिनसुखे विदग्धेयं ।
वदनलक्ष्माङ्कं निजवपुरकुरु मास्मं न दर्शयति ॥ ९९०
स्तनजघनोरुप्रणयी गात्रविलग्नो निवेशितस्नेहः ।
प्रिय कालपरिणतिरियं विरज्यसे यन्नलाङ्क इव ॥ ९९१
सा विच्छाया निशि निशि सुतनु बहुतुहिनशीतले तल्पे ।
ज्वलति त्वदीयविरहादीपधिरिव हिमवतः पृष्ठे ॥ ९९२
सा नीरसे तव हृदि प्रविशति निर्याति न लभते स्थैर्यं ।
सुन्दर सरसा दिनकरबिम्बे तुहिनांशुरेखेव ॥ ९९३
सुकुमारत्वं कान्ति र्नितान्तसरलत्वमान्तरास्य गुणाः ।
किन्नाम नेन्दुलेखे शशयहेणैव ते कथितं ॥ ९९४
सौरभ्यमात्रमनसामास्तां मलयद्रुमेण हि विशेषः ।
धर्म्मार्थिनां तथापि स सृग्यः पूजार्थमश्वत्थः ॥ ९९५
संवाहयति शयनं यथोपवीजयति गृहपतिं गृहिणी ।
गृहहतिविवरनिवेशितदृशस्तथाश्वासनं यूनः ॥ ९९६
सत्यं खलगुणेषु स्तब्धा सदृशे पुनर्भुजङ्गे सा ।
अर्पितकोटिः प्रणमति सुन्दर हरचापयष्टिरिव ॥ ९९७
सर्वंसहां महीमिव विधाय तां वाष्पवारिपरिपूर्णां ।
भवनान्तरमयमधुना संक्रान्तस्ते गुरुः प्रेयान् ॥ ९९८
सम्भवति न खलु रक्षा सरसानां प्रकृतिचपलचरितानां ।
अनुभवति हरशिरस्यपि भुजङ्गपरिशीलनं गङ्गा ॥ ९९९
सुलभेषु कमलकेशरकेतकमाकन्दकुन्दकुसुमेषु ।
वाञ्छति मनोरथान्धा मधुपी स्मरधनुषि गुणभावं ॥ १००

सा लज्जिता सपत्नी कुपिता भीतः प्रियः सखीः सुखिता ।
बालायाः पीड़ायां निदानिते जागरे वैद्यैः ॥ ७०१
सुचिरागतस्य संवाहनच्छलेनाङ्गमङ्गमालिङ्ग्य ।
पृच्छति न मानचर्य्या गृहिणी सफलयति चोत्कलिकां ॥ ७०२
सा सर्वथैव रक्ता रागं गुप्तेव नतु मुखे वहति ।
वचनपटो स्तव रागः केवलमास्ये शुकस्येव ॥ ७०३
सायं कान्तभुजान्तःपतिता रतिनीतनिखिलरजनी सा ।
उषसि ददती प्रदीपं सखीभिरुपहस्यते बाला ॥ ७०४
सा तीक्ष्णमानदहना महतः स्नेहस्य दुर्लभः पाकः ।
त्वां दर्वीमिव दूति प्रयासयन्नाक्षि विस्रस्तः ॥ ७०५
स्नेहः क्षति जिगीषा समरः प्राणव्ययावधिः करिणां ।
न वितनुते कमनर्थं दन्तिनि तव यौवनोद्भेदः ॥ ७०६
सहनादपैति दयितो हसति सखी विगति बालमिव बाला ।
ज्वलति सपत्नी कोरे जल्पति मुग्धे प्रसीदेति ॥ ७०७
सङ्कुचिताचीं द्विगुणांशुकां मनोभावविस्रंसदनां ।
दयितां भजामि बाला मिव तुहिन त्वत्प्रसादेन ॥ ७०८
सखी मानेव वसन्ती सदाशये महति रसमये तस्य ।
वाड़वशिखेव सिन्धो र्न मानप्यार्द्रतां भजसि ॥ ७०९
सखि मिहिरोद्गमनादिप्रमोदमपिधाय सोऽयमवसाने ।
वन्ध्यावधिवासर इव तुषारो दिवसं कदर्थयति ॥ ७१०
सुरभवने तरुणाभ्यां परस्पराकृष्टदृष्टिहृदयाभ्यां ।
देवार्चनार्थमुद्यतमन्योन्यस्यार्पितं कुसुमं ॥ ७११

Digitized by Google

सायं कुशेशयान्तर्मधुपालीनां विनिर्यतां नादः ।
मित्रव्यसनविषण्णैः कमलैराक्रन्द इव मुक्तः ॥ ३१२
सुमहति मन्युनिमित्ते मयैव विहितेऽपि वेपमानोरुः ।
न सखीनामपि रुदती ममैव वक्षःस्थले पतिता ॥ ३१३
सुभग व्यजनविचालनशिथिलभुजाऽभूदियं वयस्यापि ।
उद्वर्तनं न सख्याः समाप्यते किञ्चिदवगच्छ ॥ ३१४
सव्रीड़ा नखदशनार्पणेषु कुपिता कुटुम्बिनी दयिता ।
बहुयाच्ञाचरणग्रहसाध्या रोषेण जातेयं ॥ ३१५
सैंग्टहीतमलिनपक्षा लघवः परभेदिनः परं तीक्ष्णा ।
पुरुषा अपि विशिखा अपि गुणच्युताः कस्य न भयाय ॥ ३१६
स्वकपोलेन प्रकटीकृतं प्रमत्तदुःखकारणं किमपि ।
द्विरदस्य दुर्जनस्य च मदं चकारैव दानमपि ॥ ३१७
सत्यं पतिरविदग्धः सा तु स्वधियैव निधुवने निपुणा ।
मार्ष्टिकमादाय गुरुं धनुरधिगतमेकलव्येन ॥ ३१८
सौभाग्यमानवान् स त्वयाऽवधीर्यापमानतां नीतः ।
स्वविरहपाण्डिमानं भस्मच्छातोपमं तनुते ॥ ३१९
क्षत्वा तटिनि तरङ्गै र्भ्रमितचक्रेषुणाशये निहितः ।
फलदलधनरहित स त्वयान्तरिक्षे तरुस्त्राक्षः ॥ ३२०
हृतकाञ्चिप्रतिबन्धोत्तरजघनादपरभोगभुक्तायाः ।
उल्लसिता रोमाली गरलविलेखेव वामिन्याः ॥ ३२१
क्षीणस्य दयितदुर्नयतापप्रशान्तोपचारमासाद्य ।
अङ्गान्यानमयति शनैः प्रेम्नः शेषो ज्वरस्येव ॥ ३२२

Digitized by Google

आत्तमपकारितो यच्चरचावुपधाय सुत सुहासि ।
उद्घाटयसि किमूरू निश्वासैः पुलकयद्भूभ्यैः ॥ ३२३
मुद्रोद्गवस्य कटुतां प्रकटयतो विदधतश्च मदमुचैः ।
मधुनोऽधमपुरुषस्य गरिमा लघिमा च भेदाय ॥ ३२४
पूर्वं विभिन्नवृत्तां गुणाढ्यभवभूतिबाणराजकारैः ।
वाग्देवीं भजतो मम सन्तः पक्षन्तु को दोषः ॥ ३२५
सत्पात्रोपनयोचितसत्प्रतिविम्बाभिनववस्तु ।
कस्य जनयति न हर्षं सत्काव्यं मधुरवचनञ्च ॥ ३२६
सत्सूत्रसंविधानं सदलङ्कारं सुहृत्तमच्छिद्रं ।
को धारयति न कण्ठे सत्काव्यं माल्यमनर्घञ्च ॥ ३२७
एका ध्वनिहितीया त्रिभुवनसारा स्फुटोल्लिखातुर्या ।
पञ्चेषुवट्पदहिता भूषा श्रवसश्च सप्तशती ॥ ३२८
कविसमरसिंहनादः स्वरानुवादः सुधैकसम्वादः ।
त्रिदशद्विजोदकन्दः सन्दर्भोऽयं मया विहितः ॥ ३२९
उदयनवत्सभट्टाभ्यां सप्तशती त्रिष्वलोदराभ्यां नः ।
द्यौरिव रविचन्द्राभ्यां प्रकाशितानिर्मलीकृत्यः ॥ ३३०
विरचन् वामनशीलां वामन इव कविपदं त्रिष्णुः ।
अकृतार्थां सप्तशतीमेतां गोवर्द्धनाचार्यः ॥ ३३१

श्रीगोवर्द्धनाचार्य-विरचिता आर्या-सप्तशती
समाप्ता ।

—:०:—

Digitized by Google

विदग्धमुखमण्डनम् ।

सिद्धौषधानि भवदुःखमहागदानां
पुण्यात्मनां परमकर्णरसायनानि ।
प्रक्षालनैकसलिलानि मनोमलानां
श्रीद्रोह्नेः प्रवचनानि चिरं जयन्ति ॥ १ ॥

जयन्ति सन्तः सुकृतैकभाजनं परार्थसम्पादनसद्व्रतस्थिताः ।
करस्थनीरोपमविश्वदर्शिनो जयन्ति वैदग्ध्यभुवः कवेर्गिरः॥२॥

आक्रान्तेव महोपलेन मुनिना शप्तेव दुर्वाससा
सातत्यं वत मुद्रितेव जतुना नीतेव मूर्च्छां विषैः ।
बद्धेवातगुरज्जुभिः परगुणान्वक्तुं न शक्ता सती
जिह्वा लोहशलाकया खलमुखे विद्धेव संलक्ष्यते ॥ ३ ॥

दृष्टानेके सत्यं सततमुपकारिष्णुपकृतिं
कृतज्ञाः कुर्वन्तो जगति निवसन्त्येव सुधियः ।
कियन्तस्ते सन्तः सुकृतपरिपाकप्रणयिनो
विना स्वार्थं येषां भवति परकृत्यव्यसनिता ॥ ४ ॥

बध्वाञ्जलिं सममसज्जनसज्जनौ तौ
वन्दे नितान्तकुटिलप्रगुणस्वभावौ ।
एकं भियाऽभिनवसंहितवैरिभावं
प्रीत्या परं परमनिर्वृतिपात्रभूतम् ॥ ५ ॥

Digitized by Google

किम्बेऽथवा हृतखलप्रथतावपि स्यात्
स स्वीकरोति सुजनो यदि मां गुणज्ञः ।
चन्द्रेण चारुचरितेन विकासितं सत्
सङ्कोचितं भवति किं कुमुदन्तमोभिः ॥ ६ ॥
प्रीत्यै सतान्तदनुभावगतावसादः
सन्त्यज्य गूढरचनां प्रतिभानुरूपम् ।
क्षिप्रावबोधकरणक्षममीप्सितार्थं
वक्ष्ये विदग्धमुखमण्डनमप्रपञ्चम् ॥ ७ ॥
यद्यस्ति सभामध्ये स्थातुं वक्तुं मनस्तदा सुधियः ।
ताम्बूलमिव गृह्णीत्वा विदग्धमुखमण्डनं विशत ॥ ८ ॥
प्राहुर्व्यस्तं समस्तं च द्विर्व्यस्तं द्विःसमस्तकम् ।
तथा व्यस्तसमस्तं च द्विर्व्यस्तं द्विःसमस्तकम् ॥ ९ ॥
सद्विःसमस्तकव्यस्तमेकालापं प्रभिन्नकम् ।
भेद्यभेदकमोजस्वि सालङ्कारं सकौतुकम् ॥ १० ॥
प्रश्नोत्तरसमं पृष्टं प्रश्नं भग्नोत्तरं तथा ।
आदिमध्योत्तराख्ये द्वे अन्त्योत्तरमतःपरम् ॥ ११ ॥
कथितापह्नुतिश्चैव विषमं हृत्तनामकम् ।
नामाख्यातं च तार्क्यं च सौम्यं शाब्दीयशास्त्रजे ॥ १२ ॥
वर्णवाक्योत्तरे तद्वत् श्लोकोत्तरमतः परम् ।
खण्डपादोत्तरे चक्रं पद्मं काकपदं तथा ॥ १३ ॥
गोमूत्रीं सर्व्वतोभद्रं गतप्रत्यागतं बहु ।
वर्द्धमानाक्षरं तद्वद्धीयमानाक्षरं तथा ॥ १४ ॥

Digitized by Google

गूढचतुर्थं नागपाशं च चित्रं संशुद्धमेव च ।
प्रहेलिकान्तथा हृद्यं कालसारादि वर्णितम् ॥ १५ ॥
अजमारादिकं गूढं पदपादार्थगूढकम् ।
स्तुतिनिन्दान्तथा ह्यर्थं सहापह्नुति विन्दुमत् ॥ १६ ॥
क्रियाकारकसंबन्धगुम्फान्यामन्वितस्य च ।
गुम्फन्तथा समासस्य लिङ्गस्य वचनस्य च ॥ १७ ॥
मात्राविन्दुविसर्गाणां च्युतकान्यक्षरस्य च ।
स्थानव्यञ्जनयोरापि च्युतदत्ताक्षरन्तथा ॥ १८ ॥

इत्युद्देशकम् ।

गृष्टम्यदविभागेन केवलेनैव यद्भवेत् ।
विदुर्व्यस्तं समस्तं यत्समुदायेन पृच्छति ॥ १९ ॥
पूजायां किं पदं प्रोक्तमस्तनं को बिभर्त्युरः ।
क आयुधतयाख्यातः प्रलंबासुरविद्विषः ॥ २० ॥
सुनासीरः, इति व्यस्तसमस्तजातिः ।
को दुराव्यस्य मोहाय का प्रिया सुरविद्विषः ।
पदं प्रश्नवितर्के किं को दन्तच्छदभूषणम् ॥ २१ ॥
रामानुरागः । इति व्यस्तजातिः ।
अपिसेविता द्विजिह्वैः कदापि केन यान्ति विकारम् ।
विच्छिद्यमानतनवः स्वगुणैरधिकं विराजन्ते ॥ २२ ॥
मलयतरवः ।
अनिभृतकोकिलनिःस्वनमुखरितसहकारकाननःपुंसाम् ।
को भवति हृदयहारी मधुकरझङ्कारिकंकेलिः ॥ २३ ॥

Digitized by Google

मधुसमय, इति समस्तजातिः ।

व्यस्तं समस्तमथवा समासपदभङ्गतः ।
द्विःपृष्टं यत्तदेव स्याद् द्विर्व्यस्तं द्विःसमस्तकम् ॥ २४ ॥

वर्षासु का भवति निर्मधु कौट्टगव्जम्
शेषं बिभर्त्ति वसुधासहितं क एकः ।
आमन्त्रयस्व धरणीधरनाथपुत्रीम्
कोवाऽस्ति भक्तमि चिताङ्गजनाश्रयः स्यात् ॥२५॥

कालिकापालिकमठः ।

कौट्टगं वद मरुस्थलं मतं हारि कुत्र सति भूषणं भवेत् ।
ब्रूहि कांत ! सुभटः सकार्मुकः कौट्टगो भवति कुत्र विद्विषाम्॥२६॥

अवारितो रणे, इति द्विर्व्यस्तजातिः ।

पक्षिश्रेष्ठसखीबभ्रू सुरावाच्याः कथं वद ।
ज्येष्ठे मासि गताः शेषं कौट्टगोऽल्पजला भुवः ॥ २७ ॥

विवरालीनकुलीराः ।

विश्वम्भराप्रलम्बघ्नव्रीहिमानुषसंयतः ।
कथं वाच्याः भवन्तेता दिनादौ विकसन्ति काः ॥ २८॥

कुवलयवनराजयः, इतिद्विःसमस्तजातिः ।

पृष्टं पदविभागेन समुदायेन यद्भवेत् ।
विदुर्व्यस्तसमस्तं तदुभयार्थप्रदर्शनात् ॥ २९ ॥

का प्रियेण रहिता वराङ्गना धात्रि केन तनयेन नन्दिता ।
कौट्टगेन पुरुषेण पक्षिणां बन्धनं समभिलष्यते सदा ॥ ३० ॥

शकुन्तला भरतेन

Digitized by Google

कौट्टग्यं हृदयहारि कूजितं कः सखा यशसि भूपतेर्मतः ।
कस्तवास्ति विपिने भयाकुलः कौट्टग्यश्च न भवेद्विभाकरः॥३१॥

कलङ्कविरहितः, इति व्यस्तसमस्तजातिः ।
द्विर्व्यस्तमेव यत् दृष्टं समुदायेन यद्भवेत् ।
विधाभिन्नं तदेवोक्तं द्विर्व्यस्तकसमस्तकम् ॥ ३२ ॥

को यक्षरस्य वलयावपयोधरः कः
कौट्टक् परस्य नियतं वशमेति भूपः ।
संबोधयोरगपतिं विजयी च कौट्टग्
दुर्योधनो न हि भवेद्दद कौट्टग्यश्च ॥३३॥ अहीनाद्यतनयः ।

को मोहाय दुरीश्वरस्य विहितः सम्बोधनीयो गुरुः
कोधात्रां विरलः कलौ नवघनः किंवन्नं कौट्टग् द्विजः ।
किं लेखावचनं भवेदतिशयन्दुःखाय कौट्टक् खलः
को विघ्नाधिपतिर्मनोभवसमो मूर्त्या भवन् कौट्टग्यः ॥३४॥

राजीवसन्निभवदनः, इति द्विर्व्यस्तसमस्तजातिः ।
द्विःसमस्तं यदा दृष्टं व्यस्तकेन पुनर्भवेत् ।
तद् द्विःसमस्तकव्यस्तं कथितं प्रश्नपण्डितैः ॥ ३५ ॥

कौट्टच्यः सकलजनो भवेत्सुराज्ञः
कः कालो विदित इहान्धकारहेतुः ।
कः प्रेयान् कुमुदवनस्य को निहन्ति
भ्राष्टव्यं वद शिरसा जितस्त्वया कः ॥ ३६ ॥

विधुरविरहितः ।
संग्रामे स्फुरदसिना हतास्त्वया के

Digitized by Google

के दुःखं वत निरये नरस्य कुर्युः ।
कस्मिन् उन्नवति कदापि नैव लोभ
ख्याताः के जगति महालघुत्वभाजः ॥ ३७ ॥
नरकरिपवः, इति हिःसमस्तकव्यस्तजातिः ।
एकश्रुत्या वचो यत्र भिन्नार्थप्रतिपादकम् ।
प्रभेदं हिःसमस्तस्य तमेकालापकं विदुः ॥ ३८ ॥

कौट्टग्यो निरयभूरनेकधा सेव्यते परमपापकर्मभिः ।
प्रेतराक्षसपिशाचसेविता कौट्टग्यीच पिटकाननस्थली ॥३९॥

नरकपालरचिता ।

केसरद्रुमतलेषु संस्थितः कौट्टग्यो भवति मत्तकुञ्जरः ।
तत्वतः शिवमपेक्ष्य लक्षणैः अर्जुनः समिति कौट्टग्यो भवेत् ।४०॥

दानवकुलभ्रमरहितः, इत्थे कालापकजातिः ।
शब्दार्थलिङ्गवचनैर्व्यस्तैर्यद्वा समस्तकैः ।
विभक्तया च प्रभिन्नं यत् तत् प्रभिन्नकमुच्यते ॥ ४१ ॥

निर्जितसकलारातिः पृच्छति को नैको मृत्योर्भयमृच्छति ।
मेघात्ययजलदरुचिरायायाः किं तिमिरक्षयकारि निशायाः॥४२॥

विधुतारातेजः ।

विहगपतिः कं हृतवानहितं कौट्टक् भवति पुरं जनसहितम् ।
किं कठिनं विदितं वद धीमृद् ! यादःपतिरपि कौट्टग् भयजत्४३

अहिमकरमयः, इति शब्दार्थलिङ्गप्रभिन्नकम् ।

अनुकूलविधायिदैवतो विजयी सग्राम तु कौट्टग्यो नृपः ।
विरहिष्यपि जानकी वने निवसन्ती मुदमादधौ कुतः ॥४४॥

Digitized by Google

कुशलवर्णितः ।

कुसुमं पतदेत्यनाकतो वद कस्मै स्पृहयन्ति भोगिनः ।
अधिगम्य रतं वराङ्गना क्व नु यत्नं कुरुते सुशिक्षिता ॥४५॥

सुरतरवे, इति शब्दार्थमिश्रम् ।

कामुज्जहार हरिरम्बुधिमध्यमग्नां
कौट्टक् श्रुतं भवति निर्मलमागमानाम् ।
आमन्त्रयस्व वनमग्निशिखावलीढम्
तत्रापि को दहति के मदयन्ति शृङ्गान् ॥ ४६ ॥

कुन्दमकरन्दविन्दवः ।

वसति कुत्र सरोरुहसन्ततिः
दिनकृतो ननु के तिमिरच्छिदः ।
पवनभक्षसपन्नरणोत्सुकं
पुरुषमाश्रय को जगति प्रियः ॥ ४७ ॥

केकिरणोत्करा: । इति शब्दार्थवचनमिश्रम् ।

कौट्टग् गृहं याम्यगृहङ्गतस्य
काक्षाणमभ्यस्तरणे जनानाम् ।
भूषा कथं कण्ठ न ते नु पृष्टे
मुक्ताकलापैरिति चोत्तरं किम् ॥४८॥ हारावितावः ।

कवयो वद कुत्र कौट्टशाः कठिनं किं विदितं समन्ततः ।
अधुना तव वैरियोषितां हृदि तापः प्रबलो विहाय काः॥४९॥

गिरिसारसुधाः । इति शब्दार्थलिङ्गवचनविभक्तिभिन्नम् ।

मेघात्यये भवति किं सुभगावगाहं

का वा विडम्बयति चारचमत्रवेश्याः ।
दुर्व्वारवीर्य्यविभवस्य रवेः भवेत् कः
काः क्षेरवन्नसुभगास्तरणिप्रभाभिः ॥५०॥ सरोजराजयः ।

पृच्छति शिरोरुहो मधुमथनं
मधुमथनस्तं शिरोरुहञ्च ।
कः खलु चपलतया भुवि विदितः
का ननु यानतया गवि विदिताः ॥ ५१ ॥

केशवनीकाः । इति शब्दार्थलिङ्गवचनभिन्नम् ।

न भवति मलयस्य कीट्टशी भूः
क्व नु कुचं न विभर्त्ति कं गता श्रीः ।
भवदरिनिवहेषु कास्ति नित्यं
वलमथनेन विपद् व्यधायि केषाम् ॥५२॥ विपन्नगानाम् ।
समयमिह वदन्ति कं निशीथं
शमयति कान् वद वारिवाहवृन्दम् ।
वितरति जगतां मनःसु कीट्टङ्
मुदमतिमात्रमयं महातड़ागः ॥ ५३ ॥ अरविन्दवान् ।

इति शब्दार्थविभक्तिवचनभिन्नम् ।

कीट्टशं समिति बलं निहन्ति शत्रं
विष्णोः का मनसि मुदं सदा तनोति ।
तुच्छं सच्छरधिमुखं निगद्यते किं
पद्मवैः समममपमान एव केषु ॥ ५४ ॥ अभिमानिषु ।
घनसमये शिखिषु स्वाभृत्यं कीट्टशु किं घनात् पतति ।

Digitized by Google

प्रावृषि कस्य न गमनं मानसगमनाय कौटजा हंसाः ॥५५॥

समुत्सुकमनसः ।

इति शब्दार्थलिङ्गवचनभिन्नम् । इति प्रभिन्नकजातिः ।

अर्थमात्रैकभेदेन भिन्नं वदन्ति केचन ।

सुकुमाराधिरूढञ्च विदग्धैर्नाद्दतं यथा ॥ ५६ ॥

आनन्दयति कोत्यर्थं सज्जनानेव भूतले ।

प्रबोधयति पद्मानि तमांसि च निहन्ति कः ॥ ५७ ॥

मित्रोदयः ।

अटवी कौटजी प्रायो दुर्गमा भवति प्रिये ।

प्रियस्य कौटजी कान्ता तनोति सुरतोत्सवम् ॥ ५८ ॥

मदनवती ।

भिन्नावश्यं कर्त्तव्यौ शब्दार्थौ प्रश्नकोविदैः ।

लिङ्गादिषु यथा शक्तिभेदमाहुर्विपश्चितः ॥ ५९ ॥

इति श्रीधर्मदासविरचिते विदग्धमुखमण्डने

प्रथमः परिच्छेदः ।

विशेषणं विशेष्यञ्च यत्र प्रश्ने विधीयते ।

भेद्यभेदकमाहुस्तं प्रश्नं प्रश्नविदो यथा ॥ १ ॥

कौटजं किं स्यान्न मत्तानां हितं स्वेच्छाविहारिणाम् ।

गुणैःपरेषामत्यर्थं मोदते कौटजः पुमान् ॥ २ ॥ विमत्सरः ।

अगस्त्येन पयोराशेः कियत् किं पीतमुज्झितम् ।

Digitized by Google

त्वया वैरिकुलं वीर! समरे कौट्टयं कृतम् ॥ ३ ॥

सकलङ्कम् । इति भेद्यभेदकजातिः ।

दीर्घवृत्तेन यत् पृष्टमुत्तरं कियदन्तरम् ।

तदोजस्वीति विख्यातमूर्जितं चेति के चन ॥ ४ ॥

कामिन्यास्तनभारमन्थरगतेर्लीलाचलच्चक्षुषः
कन्दर्पैकविलासनित्यवसतेः कौट्टक् पुमान्वल्लभः ।
हेलाक्षुण्णशिलापाटितगजानीकात् कुतस्तेऽरयः
श्वासायासविशुष्ककण्ठकुहरा निर्यान्ति जीवार्थिनः ॥ ५ ॥

समरतः ।

दैत्यारातिरसौ वराहवपुषा कामुक्तहाराम्बुधेः
का रूपं विनिहन्ति को मधुवधूवैधव्यदीक्षागुरुः ।
स्वच्छन्दं नवशल्लकीकवलनैः पम्यासरोमज्जनैः ।
के विन्ध्याद्रिवने वसन्त्यभिमतक्रीड़ाभिरामस्थिताः ॥ ६ ॥

कुञ्जराः इत्योजस्विजातिः ।

उपमादिरलङ्कारो बहुधा परिकीर्त्तितः ।
यत्नेन कथ्यते सार्द्धं सालङ्कारं तदुच्यते ॥ ७ ॥

कल्याणवाक् त्वमिव किं पदमत्र कान्तं
सद्भूपतेस्त्वमिव कः परितोषकारी ।
कः सर्वदा हृषगतिस्त्वमिवातिमात्रं
भूत्वाश्रितः कथय पालितसर्वभूतः ॥ ८ ॥ शङ्करः ।
सूर्यस्य का तिमिरकुञ्जरदृन्दसिंही
सत्यस्य का सुकृतवारिधिचन्द्रलेखा ।

Digitized by Google

पार्थस्य कौट्टगरिदावडुताग्रनोऽभूत्
का मालतीकुसुमदाम हरस्य मूर्द्धि ॥ ९ ॥

भागीरथी । रूपकं सालङ्कारजातिः ।

लघुवृत्तेन यत् पृष्टं प्रभूताक्षरमुत्तरम् ।
सकौतुकमितीच्छन्ति तद्विदस्तदिदं यथा ॥ १० ॥
के स्थिराः के प्रियाः स्त्रीणां कोऽप्रियोनक्तमाह्वय ।
नृत्यभूः कौट्टशी रम्या नदी कौट्टग्घनागमे ॥ ११ ॥

अगाधवारिपूरजनिततरङ्गः ।

का क्षता विष्णुना कौट्टग्योषितां कः प्रशस्यते ।
असेव्यः कौट्टशः स्वामी को निहन्ति निशातमः ॥ १२ ॥

कुमुदवनवान्धवोदयः । इति सकौतुकजातिः ।

प्रश्नवर्णश्रुतेस्तुल्यं यत्र स्यादुत्तरं वरम् ।
प्रश्नोत्तरसमन्तज्ज्ञास्तदाहुः श्रयतां यथा ॥ १३ ॥
कन्दर्पं मदजनकं प्राहुः काचघटी गदिताच्छतमेह ।
इत्यादि प्रश्ने युक्तं यद्भूत तदुत्तरमाशु विचिन्त्य ॥ १४ ॥
पथिकस्तिष्ठति कष्टं विरहो नाविक आस्ते तत्क्षतरक्षः ।
इत्यादि प्रश्ने युक्तं यद्भूहि तदुत्तरमुत्तमपूरुष ! ॥ १५ ॥

इति प्रश्नोत्तरसमजातिः ।

यस्मिन्नुत्तरमुच्चार्य्य प्रश्नस्तस्यैव पृच्छ्यते ।
पृष्टप्रश्नं तदिच्छन्ति प्रश्नोत्तरविदो यथा ॥ १६ ॥
लक्ष्मणेत्युत्तरं यत्र प्रश्नः स्यात्तत्र कौट्टशः ।
योषे द्विरदद्वन्द्वाय वनाली कौट्टशी हिता ॥ १७ ॥

Digitized by Google

काव्यारसहिता ।

चादय इति यत्र स्यादुत्तरमथ तत्र कौटजयः प्रश्नः ।
कथय त्वरितं के स्युर्नौकाया वाहनोपायाः ॥ १८ ॥

केनिपाताः । इति पृष्टप्रश्नजातिः ।

क्षयायामुकमित्यादि भंक्त्वा यत्रोत्तरं भवेत् ।
भग्नोत्तरं तदिच्छन्ति काकुमात्रेण गोपितम् ॥ १९ ॥

भवत इवातिस्वच्छं कस्याभ्यन्तरमगाधमतिशिशिरम् ।
काव्यामृतरसमग्नस्वमिव सदा कः कथय सरसः ॥ २० ॥
वीरे सदधि रिपूणां नियतं का हृदयशालिनी भवति ।
नभसि प्रस्खितजलदे का राजति देव ! वद तारा ॥ २१ ॥

इति भग्नोत्तरजातिः ।

यत् पृष्टं प्रश्नवाक्ये स्यादादिमध्यान्तसंस्थितम् ।
उत्तरं तत् त्रिधा प्रोक्तमादिमध्यान्तसंज्ञितम् ॥ २२ ॥

भ्रमरहितः कौटज्यो भवतितरां विकसितः पद्मः ।
ज्योतिषि कः कौटज्यः प्रायो भुवि पूज्यते लोकैः ॥ २३ ॥
प्रभवः को गङ्गाया नगपतिरतिसुभगशृङ्गधरः ।
के सेव्यन्ते सेवकसार्थैरत्यर्थमर्थरतैः ॥२४॥ आद्युत्तरजाति ।

अयमुदितो हिमरश्मिर्वनितावदनस्य कौटज्यः सदृशः ।
नीलादिकोपलभ्यः स्फुरति प्रत्यक्षतः कस्य ॥ २५ ॥
गैरिकमनःशिलादिः प्रायेणोत्पद्यते क्षितौ न गतः ।
यः खलु न चलति पुरुषः स्थानादुक्तः स कौटज्यः ॥ २६ ॥

इति मध्योत्तरजातिः ।

Digitized by Google

कस्मिन्वसन्ति वद मीनगणा विकल्पं
किं वा पदं वदति किं कुरुते विवस्वान् ।
विद्युल्लतावलयवान् पथिकाङ्गनानाम्
उद्वेजको भवति कः खलु वारिवाहः ॥ २७ ॥

शब्दः प्रभूगत इति प्रचुराभिधायी
कीदृग् भवेदुदत शब्दविदो विचिन्त्य ।
कीदृग् बृहस्पतिमते विदिताभियोगः
प्रायः पुमान् भवति नास्तिकवर्त्मनध्यः ॥ २८ ॥

इत्यन्तोत्तरजातिः ।

पदान्तरादिसम्बन्धात् प्रश्नवाक्येऽपि संस्थितम् ।
कथितापङ्क्तिः सा ज्ञास्यते यत्र नोत्तरम् ॥ २९ ॥

पृथ्वीसम्बोधनं कीदृक् कविना परिकीर्त्तितम् ।
केनेदं मोहितं विश्वं प्रायः केनाप्यते यशः ॥ ३० ॥
कस्य मरौ दुरधिगमः कमले कः कथय विरचितावासः ।
कैस्तुथति चामुण्डा रिपवस्ते वद कुतो भ्रष्टाः ॥ ३१ ॥

इति कथितापङ्क्तिजातिः ।

यत्र भङ्गस्य वैषम्यं विषमन्तन्निगद्यते ।
दत्तं नामोत्तरं यत्र प्रश्नं तद्दत्तनामकम् ॥ ३२ ॥
कीदृग्वनं स्यान्न भयाय पृष्टे यदुत्तरं तस्य च कीदृशस्य ।
वाच्यं भवेदीक्षणजातमम्बु कं चाधिशेते गवि कोऽर्चनीयः ॥ ३३ ॥

अहिंस्रमहिमः ।

प्रायः कार्य्यं न मुञ्चन्ति नराः सर्वत्र कीदृशाः ।

Digitized by Google

नाधा इति भवेच्छब्दो नौवाची वद कीदृशः ॥ २४ ॥

सावधानाः । इति विषमजातिः ।

गतक्लेशायासाः विमलमनसः कुत्र मुनयः
तपस्यन्ति स्वस्थाः सुररिपुरिपोः का च दयिता !
कविप्रेयः किं स्याद्भवलघुयुतैरष्टगुरुभिः
बुधाद्यत्तं वर्णैः स्फुटघटितबन्धं कथयत ॥ २५ ॥

शिखरिणी ।

उरसि मुरभिदः का गाढमालिङ्गितास्ते
सरसिजमकरन्दामोदिता नन्दने का ।
गिरिसमलघुवर्णैरर्णवाख्यातिसंख्यैः
गुरुभिरपि छता का छन्दसां वृत्तिरम्या ॥ २६ ॥

मालिनी । इति वृत्तनामजातिः ।

एकमेवोत्तरं यत्र सुश्लिष्टत्वाद्द्विधा भवेत् ।
सुप्तिङन्तप्रभेदेन नामाख्यातन्तदुच्यते ॥ २७ ॥

समरशिरसि सैन्यं कीटशं दुर्निवारं
विगतघननिशीथे कीदृशे व्योम्नि शोभा ।
कमपि विधिवशेन प्राप्य योग्याभिमानं
जगदखिलमनिन्द्यन्दुर्जनः किं करोति ॥ २८ ॥

अभिभवति ।

पदमनन्तरवाचि किमिष्यते कपिपतिर्विजयी ननु कीदृशः ।
परगुणं गदितुं गतमत्सराः कुरुत किं सततं भुवि सज्जनाः ॥ २९ ॥

अनुसरामः । लट् ।

Digitized by Google

वदति राममुख जघन्यजो
वसति कुत्र सदालसमानसः ।
अपि च मक्रसुतेन तिरस्कृतो
रविसुतः किमसौ विदधे त्वया ॥ ४० ॥ अनुजगर्हे ।
भवति गमनयोग्या कीदृशी भूरथानां
किमतिमधुरमन्नभोजनान्ते प्रदेयम् ।
प्रियतम ! वद नीचामन्त्रणे किं पदं स्यात्
कुमतिभृतविवादास्वक्रिरे किं समर्थैः ॥ ४१ ॥
समादधिरे । लिट् ।
वदतानुत्तमवचनं ध्वनिरूपैरुच्यते स कीदृशः ।
तव सुहृदो गुणनिवहैरिपुनिवहं किं नु कर्त्तारः ॥ ४२ ॥
अवमन्तारः ।
कीदृशोऽयं दुस्तरं स्यात्तितीर्षोः
का पूज्यास्मिन् खड्गमामन्त्रयस्व ।
दृष्ट्वा धूमं दूरतो मानविज्ञाः
किं कर्त्तास्मि प्रातरेवाश्रयाग्रम् ॥ ४३ ॥
अनुमातासे । लुट्लकारः ।
कामुकाःस्युः कया नीचाः सर्वः कस्मिन् प्रमोदते ।
अर्थिनः प्राप्य पुष्पाहं करिष्यध्वे वसूनि किम् ॥ ४४ ॥
दास्यामहे ।
को दुःखी सर्वकार्येषु किं भृशार्थस्य वाचकम् ।
यो यत्र विरतो नित्यन्ततः किं स करिष्यति ॥ ४५ ॥

Digitized by Google

प्रयास्यति । लृट् ।

विद्यन्त इति समानार्थः शब्दः कोऽचिरयति मुद्रां किम् ।
कथमपि यदि कोपः स्यात्त्वां सुजनः किं करोतु वद ॥ ४६ ॥

सन्त्यजतु ।

मेघालयेऽपि भवति का सुभगावगाहा
दृप्तं वसन्ततिलकं कियदक्षराणाम् ।
भो भोः कदर्थपुरुषा विषुवद्दिने च
वित्तस्य नः सुवसु तत् क्रियतां किमेतत् ॥ ४७ ॥

नदीयतां । लोट् ।

का माद्यति मकरन्दैः तनयं कमसूत जनकराजसुता ।
कथय क्षपीवल ! सख्यं पक्षं किमचीकरस्त्वमपि ॥ ४८ ॥

अलीलवम् ।

पृच्छति पुरुषः कोऽस्यां समभूवन्व्यक्तपक्षतयः ।
बहुभयदेशं जिगमिषुरे काकी वार्यते च कथम् ॥ ४९ ॥

मानवनगाः कथम् । लुङ् ।

किमकरवमहं हरिमंहीयुं
स्वभुजबलेन गवां हितं विधित्सुः ।
प्रियतम वदने न पीयते कः
परिणतबिम्बफलोपमः प्रियायाः ॥ ५० ॥ अधरः ।
परिहरति भयात्तवाहितः किं
कमथ कदापि न विन्दतीह भीतः ।

Digitized by Google

कथय किमकरोरिमां धरित्रीं
कृपतिगुणैर्नृपते ! स्वयं त्वमेकः ॥ ५१ ॥

समरञ्जयम् । लङ् ।

कीदृक् सेना भवति रणे दुर्वारा
वीरः कस्मै स्पृहयति लक्ष्मीमिच्छन् ।
का सम्बुद्धिर्भवति भुवः संग्रामे
किं कुर्वीध्वं सुभटजना भ्राट्यान् ॥ ५२ ॥

पराजयेमहि ।

कंसारातेर्वद गमनं केन स्यात्
कस्मिन् दृष्टिं लभते स्वल्पेच्छुः ।
कं सर्वेषां शुभकरमूचुर्वीराः
किं कुर्य्यास्त्वं सुजन ! सशोकं लोकम् ॥ ५३ ॥

विनोदयेयम् । लिङ् ।

वारणेन्द्रो भवेत् कीदृक् प्रीतये भृङ्गसंहतेः ।
यद्यवश्यं तदाऽस्मै किमकरिष्यमहं धनम् ॥ ५४ ॥

समदाखः ।

काले देशे यथा युक्तं नरः कुर्वन्नुपैति काम् ।
भुक्तवन्तावलसेतां किमन्नमकरिष्यताम् ॥ ५५ ॥

अहास्यताम् । लङ् । इति नामाख्यातजातिः ।

ज्ञेयस्तार्क्ष्यदृशा तार्क्ष्यं सौत्रं सूत्रोत्तरैस्तथा ।
शाब्दीयं शब्दसंज्ञाभिः शास्त्रजं शास्त्रभाषया ॥५६॥

हिमानीखगिरौ स्यातां कीदृशौ शशिभास्करौ ।

Digitized by Google

कः पूज्यः कः प्रमाणेभ्यो न प्रभाकरसन्मतः ॥ ५७ ॥

अभावः ।

के प्रवीणाः कुतो हीनं जीर्णं वासोऽशुभांश्च कः ।
निराकरिष्णवो वाच्यं योगाचारास्च कीदृशाः ॥ ५८ ॥

विज्ञानवादिनः । तार्क्यजातिः ।

को नयति जगदग्रेषं क्षयमथ बिभराम्बभूव कं विष्णुः ।
नीचः कुत्र सगर्वः पाणिनिसूत्रस्च कीदृक्षम् ॥ ५९ ॥

यमोगन्धने ।

किं स्यादिग्रेष्यनिष्ठं का संख्या वदत पूरणी भवति ।
नीचः केन सवर्गः सूत्रं चन्द्रस्य कीदृक्षम् ॥ ६० ॥

विग्रेषणमेकार्थेन । इति सौत्रजातिः ।

न श्राघते खलः कस्मै सुप्तिङन्तं किमुच्यते ।
स्वादेशानां नवानास्च तिङां किं नाम कथ्यताम् ॥ ६१ ॥

परस्मैपदम् ।

सततं श्राघते कस्मै नीचोभुवि किमुत्तमम् ।
कर्त्तर्य्यपि रुचादीनां धातूनां किं पदं भवेत् ॥ ६२ ॥

आत्मनेपदम् ।

किमव्ययतया ख्यातं कस्य लोपो विधीयते ।
ब्रूत शब्दविदो ज्ञात्वा समाहारः क उच्यते ॥ ६३ ॥

स्वरितः । इति शाब्दीयजातिः ।

अलदात्मये भवति कः समदः
सुभगस्च किं कमधरस्मुरजित् ।

Digitized by Google

कटुतैलमिश्रितोगुड़ो नियतं
विनिहन्ति कं त्रिगुणसप्तदिनैः ॥६४॥ श्वासरोगम् ।
कीदृक् प्रातर्दीपवर्त्तेः शिखा स्याद्
दृष्टः पृच्छत्याभजन्ते मृगाः किम् ।
देवामात्ये किं गते प्रायशोऽस्मिन्
लोकः कुर्य्यान्नो विवाहं विविक्तः ॥ ६५ ॥

विभाकरभवनम् ।

वर्णएवोत्तरं यत्र तद्वर्णोत्तरमुच्यते
वाक्यं यत्रोत्तरं तत्तु वाक्योत्तरमिति स्मृतम् ॥ ६६ ॥
को यत्नू भुवि विख्यातो शोकं वदति किं पदम् ।
कोऽभीष्टोऽत्र दरिद्रस्य सेवन्ते के च भिक्षुभिः ॥ ६७ ॥

विहासः ।

किं सुश्वन्ति पयोवाहाः कीदृशी हरिवल्लभा ।
पूजायां किं पदं कोऽग्निः कः कृष्णेन हतो रिपुः ॥६८॥

कंसासुरः । इति वर्णोत्तरजातिः ।

दधौ हरिः कं शुचि कीदृगभ्रं
पृच्छत्यकः किं कुरुते सशोकः ।
शोकं विधायापि किमित्युदारः
कविर्न तोषं समुपैति भूयः ॥ ६९ ॥

आगमकमकरोदिति ।

लक्ष्मीधरः पृच्छति कीदृशः स्यात्
नृपः सपत्नैरपि दुर्निवारः ।

Digitized by Google

अकारि किं ब्रूहि नरेण सम्यक्
पिष्टत्वमारोपयितुं स्वकीयम् ॥ ६८ ॥

समजनितनयः । इति वाक्योत्तरजातिः ।

इति श्रीधर्मदासविरचिते विदग्धमुखमण्डने
द्वितीयः परिच्छेदः ।

श्लोक एवोत्तरं यत्र तत् श्लोकोत्तरमुच्यते ।
खण्डोत्तरं भवेदर्द्धं श्लोकात् पादात्तदुत्तरम् ॥ १ ॥
कन्देवङ्गेऽर्चयन्ति स्फुटरुचि निशि किं कौट्टशी दुःखिनी स्त्री
कौटक् चक्रं सदास्ते क्व च तव विजयी प्राट्टषं कौट्टशं खम् ।
कामाहुः प्रेतयोग्यां कथय सुकृतिनः क्रौट्टशाः स्युः पुमांसः
कं धत्ते कश्च धत्ते गगनतलमलं प्रेक्षणीयं जनानाम् ॥ २ ॥
प्रश्नः कौटक् चकास्ति स्फुटनवकुसुमाग्र्योकमासाद्य कालं
किं मुञ्चत्यम्बुवाहः भवदरिनिवहे संज्वरः किं भवश्च ।
किं नेत्रप्राट्टतिःस्यादतिशयलघवः के च को व्रीहिभेदः
प्रायेण प्राट्टषेण्याः प्रियतमदिवसाः कौट्टशाः कौट्टशास्युः ॥ ३ ॥
अम्भोनाभमहावारिवाहौघनिचिताम्बराः ।
कदम्बकन्दलीकन्दरजः पल्वलवायवः ॥ ४ ॥
कुर्य्यादुद्दे गवन्तं कमपि निशि सरः कौट्टशं कास्ति वक्षे
वक्षानिम्बःकयास्यात् परिषदिनियतं मन्दसम्बोधनं किम् ।

Digitized by Google

वर्णोपान्त्यङ्कमूचुः किमसुररिपुणा नन्दगोपालयेऽस्तं
कः प्रालेयाद्रिपुत्रीकुचकलशलुठत्पाणिरेणाङ्कमौलिः ॥ ५ ॥
कौट्टक् कस्येह बन्धुः सुकृतमपहरत् प्रेयसी का लयाग्ते
कौट्टग् भीतिं विधत्ते धनुरवनिरुहां कश्चिदामन्त्रयस्व ।
दैत्यः कंसद्विषा कः कथय विनिहतो गन्नदः कः प्रतीतः
कौट्टक्कौट्टम्बसन्तः प्रियतम ! भवतः प्रीतये नित्यमस्तु ॥ ६ ॥

कोकिलालापवाचालसहकारमनोहरः ।
अशोकस्तवकालीनमत्तालिमधुरस्वनः ॥ ७ ॥

इति श्लोकोत्तरजातिः ।

का चक्रे हरिणा धने कृपणधीः कौट्टग् भुजङ्गेऽस्ति किं
कौट्टक् कुम्भसमुद्भवस्य जठरं कौट्टग् यियासुर्वधूः ।
श्लाकः काट्टगभाषितः सुकृतना काट्टङ् नभा निर्मल
द्यौणीमाह्वय सर्वगं किमुदितं रात्रौ सरः कौट्टयम् ॥ ८ ॥
कुमुदवनपरागरञ्जिताभो विहितगमागमकोकमुग्धरेखम् ।
वन्धः पृच्छति किं मुरारिशयनं का हन्ति रूपं कृणां
कौट्टग्वीरजनश्च कोऽतिगहनः सम्बोधयावञ्चितम् ।
का धात्री जगतो बृहस्पतिवधूः कौट्टक् कविः क्षाट्टतः
कोऽर्थः किं भवता कृतं रिपुकुलं कौट्टक् सरो वासरे ॥ ९ ॥
विकचवारिजराजिसमुद्भवोच्छलितभूरिपरागविराजितम् ।

इति खण्डोत्तरजातिः ।

बिभर्त्ति वदनेन किं क इह सत्वपीड़ाकरं
कुलं भवति कौट्टशं गलितयौवनं योषिताम् ।

Digitized by Google

बभार हरिरम्बुधेरुपरि काश्च केन स्तुते
हृतः कथय कस्त्वया नगपते भयं कौट्टगात् ॥ १० ॥

विषमपादनिकुञ्जगताहितः ।

हरिर्वहति कान्त्यवास्त्वरिषु का गता कश्चका
कमर्चयति रोगवान् धनवती पुरी कौट्टगी ।
हरिः कमधरद्बलिप्रभृतयो धरां किं व्यधुः
कया सदसि कस्त्वया वद जितोऽम्बुधिः कौट्टगः ॥ ११ ॥

कुम्भीरमीनमकरागमदुर्गवारिः । इति पादोत्तरजातिः ।

चत्वार्थ्यराणि पादाभ्यां नेमिं पादद्वयेन च ।
लिखित्वा दक्षिणावर्त्तं चक्रं प्रश्नमवेहि मे ॥ १२ ॥

कंचौरस्य च्छिनत्ति क्षितिपतिरनघः किं पदं वक्ति कुक्षां
क्षोणीसम्बोधनं किं वदति कमलभूः काच विश्वं बिभर्त्ति ।
चक्राङ्गमन्त्रणं किं कथमपि सुजनः किं न कुर्यादनार्यं
कीदृग्भोक्तुः पुरं स्यात्पयसि वद कुतोमीनपंक्तिर्बिभेति ॥ १३ ॥

किं स्वच्छं शारदं स्याद्दति द्वषगतिः कोंऽशुमालीपवित्रः
कोऽस्मिन् किं जीवनं कां विरचयति कविर्वङ्किसम्बोधनं किम् ।
माकांक्षन्ति स्त्रियः कन्तनुरसुररिपोः कीदृशी कश्च मूकः
सम्यक्प्रीतिन्तडागः प्रियतम ! तनुते कौट्टगः कौट्टगस्ते ॥ १४ ॥

करंकुकोककुररकलहंसकरम्बितः ।
सरोजकोमलोद्गारनीरसंसक्तमारुतः ॥ १५ ॥

इति चक्रजातिः ।

Digitized by Google

वर्णद्वयद्वयैकैकदलभूतदलाष्टकम् ।
सर्वोत्तराद्यवर्णेन पद्मं स्यात् कृतकर्णिकं ॥ १६ ॥
मुखात्मा वद कीदृशः सरसिजैः के मोदिताः कीदृशः
तद्वैरीगतचक्षुषः कुलमभूत् कीदृक् त्वया के जिताः ।
बद्धालिः सलिलाशयः कथय भोः कीदृक् च आक्षेपवाक्
शब्दः क्वत्र न तस्करादिकभयं दत्ते भवेन्नायशः ॥ १७ ॥
अप्यित्तं गवि कीदृशं निगदितो मुक्तः पुमान् कीदृशः
कस्माद्बिभ्यति कौशिका भुवि कृतः कीदृक् त्वया तस्करः ।
हस्ती स्यान्नु कीदृशो वहुमतः श्रोत्रोरणः कीदृशः
कीदृक्षः पुरुषः पराप्रतिहतः कीदृक् भवेद्दासुकिः ॥१८॥
अलयः अपक्षत् अबन्धः अहस्तः अगजः अहीनः
इति पद्मोत्तरजातिः ।

Digitized by Google

काकस्थे व पदं त्रास्त्रं यत्तत्काकपदं मतम्।
तिर्यगन्योन्यरेखाभिर्गोमूत्री द्विपदीहये ॥ १८ ॥

कुतः कः सदृक्षोदृक् कथय विषवैद्य स्फुटमिदं
रिपोः कः कीदृक्षो भवति वशगः कश्च करभः।
प्रवीणः सम्बोध्यः सुभग! वद को रत्नवचनौ
सुरूपे विख्यातिं जगति महती का गतवती ॥ २० ॥

नागदत्तः। नागतनयः। नागरमणी। इति काकपदजातिः।

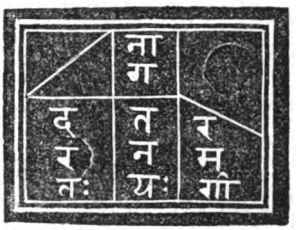

कामाङ्गुर्युवतीममङ्गलवती कीदृग्ग्रहाणां गतिः
सम्बोध्या वत मत्सवेधनपरः कीदृग्भवेत्पामरः।

Digitized by Google

कौट्टम्बाख्योकिवेश्म वोस्तनमुरोधत्ते सुरैरुच्यते
गौः कौट्टङ्न कदापि कम्बु रहितं वाञ्छन्ति कं योषितः ॥२१॥
कौट्टक् पान्थकुलन्तमोहरति का किञ्चक्रसम्बोधनं
रम्या चम्पकशाखिनां कथय का कस्याटजर्थे भवेत् ।
किं चित्रं वलिवैरिणा मुररिपोः काङ्का श्लथानेस्ति का
क्ष्मा कौट्टग् भवति स्म पूर्वमधुना कौट्टक् पुनर्वर्त्तते ॥ २२ ॥

अजरामशुभाचारवलिशीलविनोदिता ।
भुजङ्गमनिभासारकलिकालजनोचिता ॥ २३ ॥

गोमूत्रजातिः ।

अ ज रा म शु भा चा र व लि शी ल वि नो दि ता
भु ज ङ्ग म नि भा सा र क लि का ल ज नो चि ता

इति गोमूत्रिकाबन्धः ।

वर्णैनैकेन वा द्वाभ्यां सर्वैर्वा सर्वदिग्गतैः ।
उत्तरैः सर्वतोभद्रं दुष्करं तदिदं यथा ॥ २४ ॥

कस्त्यागे धातुरत्नस्तव रिपुहृदि का भूषणं के स्तनानां
को दुःखी कस्य शब्दो वदति वद शुचङ्गोरिपू ख्यातवीर्यौ ।
शृङ्गारी कौट्टशः का रणशिरसि भयाद्भङ्गमाप्नोति सेना
को दानार्थाभिधायी शिर सिशिरसि कौ युध्यतः संप्रहृत्य॥२५॥
कौट्टलोयार्थिनो स्त्री भवति मदकरः प्रायशः को दुराध्ये
कस्मिन्मन्दायतेऽसौ नियतमुडुपतिः प्रेयसी का मुरारेः ।
विख्यातौ वाहनौ को द्रुहिणमुरभिदोः कौट्टगाखेटकस्त्री
कौट्टम्मैवाचिराभा समिति गतभयाः के गतौकस्य धातुः॥२६॥

Digitized by Google

हारावी । इति सर्वतोभद्रजातिः ।

प्रतिलोमानुलोमाभ्यामुत्तरेण गतागतम् ।
मध्यवर्णविलोपेन तच्चानेकप्रकारकम् ॥ २७ ॥
वद वल्लभ सर्वत्र साधुर्भवति कौट्टग्यः भोविन्दे ।
नानासिद्धिसे नन्दवेश्मनि काभवत् ॥ २८ ॥ दीनरक्ष ।
यत्नादन्विष्य का ग्राह्या लेखकैर्मसिमल्लिका ।
घनान्धकारनिःशङ्कं मोदते केन बन्धकी ॥ २९ ॥ नारिकेरज ।
असुरसुरनरेन्द्ररुह्यते का शिरोभिः
तनुरपि शुचिवस्त्रे कोऽतिविस्तारमेति ।
वदति कमलयोनिः सेव्यते केन पुष्पं
मधुरमसृणमृद्वी का भवेदुत्पलस्य ॥ ३० ॥

	ना	
मा	लि	का
	का	

हिमांशुखण्डं कुटिलोज्ज्वलप्रभं
भवेद्वराहप्रवरस्य कौट्टग्यम् ।
विहाय वर्णं पदमध्यसंस्थितं
न किं करोत्येव जिनः करोति किम् ॥ ३१ ॥ दंष्ट्राभम् ।

Digitized by Google

वसन्तमासाद्य वनेषु कीदृशाः
पिकेन राजन्ति रसालभूरुहाः।
निरस्य वर्णद्वयमत्र मध्यमं
तव द्विषां कान्त्यतमा तिथिश्च का ॥ ३२ ॥
कान्तगिरा। गतप्रत्यागतजातिः।
आदौ मध्ये तथान्ते वा वर्द्धन्ते वर्णजातयः।
एकद्वित्र्यादयो यत्र वर्द्धमानाक्षरं हि तत् ॥ ३३ ॥
किमनन्ततया ख्यातं पादेन व्यङ्गमाश्रय।
जनानां लोचनानन्दं तन्वन्ति घनात्यये ॥३४॥ खञ्जनाः।
उरःस्थलं कीऽत्र विना पयोधरं
बिभर्त्ति सम्बोधय मारुताशनम्।
वदन्ति कं पत्तनसम्भवं जनाः
फलञ्च किं गौडवधूकुचोपमम् ॥ ३५ ॥ नागरङ्गम्।
प्रायेण नीचलोकस्य कः करोतीह गर्वताम्।
आदौ वर्णद्वयं दत्त्वा ब्रूहि के वनवासिनः ॥ ३६ ॥ शवराः।
सानुजः काननङ्गत्वा नैकपेयान् जघान कः।
मध्ये वर्णत्रयं दत्त्वा रावणः कीदृशो वद ॥३७॥ राक्षसोत्तमः।
धत्ते वियोगिनी गण्डस्थलपाण्डुफलानि का।
वद वर्णौ विधायान्ते शीता कृष्टा कयाभवत् ॥ ३८ ॥
विष्णोः का वल्लभा देवी लोकत्रितयपावनी। लवलीलया
वर्णमाद्यं तयोर्दत्त्वा कः शब्दस्तुल्यवाग्वद ॥ ३९ ॥
समानः। इति वर्द्धमानाक्षरजातिः।

Digitized by Google

आदितो मध्यतोन्ताद्वा हीयन्ते वर्णजातयः।
एकद्वित्रादयो यत्र हीयमानाक्षरं हि तत् ॥ ४० ॥

वसन्तमासाद्य विकासि राजते
वनेषु किं वल्लभ पुष्पमुच्यताम्।
विहङ्गमं काञ्च परिस्फुटाक्षरं
वदन्ति काम्यङ्गजसम्भवं विदुः ॥ ४१ ॥ किं शुकम्।

समुद्यते कुत्र न याति पांशुलाः
समुद्यते कुत्र भवं भवेज्जलात्।
समुद्यते कुत्र तवापयात्यरिः
प्रहीनसम्बोधनवाचि किं पदम् ॥ ४२ ॥ हिमकरे।

तपस्विनोऽत्यन्तमहासुखाशया
वनेषु कस्मै स्पृहयन्ति सत्तमाः।
द्वयाद्यवर्णद्वितयं निरस्य भोः
सदा स्थितं कुत्र च सत्त्वमुच्यताम् ॥ ४३ ॥ तपसे।

पुरुषः कोट्टशो वेत्ति प्रायेण सकलाः कलाः।
मध्यवर्णद्वयं त्यक्त्वा ब्रूहि कः स्यात्सुरालयः ॥ ४४ ॥
नागरिकः।

यजमानेन कः स्वर्गहेतुः सम्यग्विचार्यते।
विहायाद्यन्तयोर्वर्णौ गोत्वं कुत्रस्थितं वद ॥ ४५ ॥
यागविधिः। हीयमानाक्षरजातिः।

अन्योन्याक्षरवर्त्तिन्या चैकान्तरितयाऽथवा।
शृङ्खलाबन्धः स्रग्वृत्तो ग्रन्थिमान्नागपाशकः ॥ ४६ ॥

Digitized by Google

पवित्रमतिलिप्तिकात् किमिह किं भटा मेन्नणं
ब्रवीति धरणीधरस्तु किमजीर्णसम्बोधनम् ।
हरिर्वदति को जितो मदनवैरिणा संयुगे
तनोति ननु कः शिखण्डिकुलताण्डवाडम्बरम् ॥ ४७ ॥

पयोधरसमयः ।

भवति जयिनी काजी सेनाह्वयाधरभूषणं
वहति किमहिः पुष्पं कौट्टक् कुसुम्भसमुद्भवम् ।
महति समरे वैरी वीर त्वया वद किं हतः
कमलमुकुले भृङ्गः कौट्टक् पिबन्मधु राजते ॥ ४८ ॥

परागरञ्जितः । शृङ्खलाजातिः ।

आह्वानं किं भवति हि तरोः कस्यचित् प्रश्नविघ्नाः
प्रायः कार्यं किमपि न कली कुर्वते के परेषाम् ।
पूर्णं चन्द्रं वहति ननु का पृच्छति ह्लानचक्षुः
केनोद्दन्या जनितमसमं कष्टमाप्नोति लोकः ॥ ४९ ॥

नीरापकारेण ।

का संबुद्धिः सुभट भवतो ब्रूहि पृच्छामि सम्यक्
प्रातः कौट्टग् भवति विपिनं संप्रहृष्टैर्विहङ्गैः ।
लोकः कस्मिन् प्रथयति मुदं का त्वदीया च जैत्री
प्रायो लोके स्थितमिह सुखं जन्तुना कौट्टशेन ॥ ५० ॥

विहारसेविना । एकान्तरितशृङ्खलाजातिः ।

गोष्ठी विदग्धजनवत्यपि शोचनीया
कौट्टग् भवेत्तरणिरश्मिषु का सदास्ति ।

Digitized by Google

दुर्वारदर्पदलितामरनायकापि
कौट्टग्यकारि सुरशत्रुचमूग्रहेन ॥ ५१ ॥
तारकविरहिता ।

	क	
वि	र	हि
	ता	

कौट्टक् परैरुपहतो भवति क्षितीशः
पृच्छत्यनुच्च इह किं विदितं पवित्रम् ।
विच्छिन्नपाणिचरणो जनको यदीयः
कौट्टक् परैरभिहितः स पुमान् पुनः स्यात् ॥ ५२ ॥
व्यङ्गतनयः । नागपाशजातिः ।
भाषाभिश्चित्रितं यत् स्यात्संस्कृतप्राकृतादिभिः ।
सन्तश्चित्रन्तदिच्छन्ति संशुद्धंत्वेकभाषया ॥ ५३ ॥
किं न स्यात्कौट्टगत्वं महतोपि च तादृशस्य जलराशेः ।
दिनभरक्किरणध्वंसण पड़िउद्दं होइ किं गोसे ॥ ५४ ॥
कमलवणम् ।
मत्स्यहितमम्बु कौट्टक् पृच्छति रोगी निशासु किं भाति ।
कोऽनङ्गो वदति मृगः खे गच्छद् केरिसा रइणा ॥ ५५ ॥
अविसामभमिरेण । संस्कृतप्राकृतजातिः ।

Digitized by Google

प्रायो बिभ्यति कौट्टग्या दरिगजाहन्तप्रहीणा गजाः
पृथ्वी सम्प्रति कौट्टग्यी नृपतिना राजन्वती राजते ।
प्रायः प्रावृषि कौट्टग्यी गिरितटी धत्ते च कः काङ्क्षले
मज्जणेवलिये घणच्चयदिणे जादं सरो केरिसम् ॥ ५६ ॥

सरदादवताविद्वाहिरम् ।

क्षत्तं कौट्टग्यमङ्गं दन्तभवं कं वदन्ति विद्वांसः ।
अतिलघुवाचि पदं किं केरिसुः सुअणेसु होइ जणो ॥ ५७ ॥

विस्रब्धमणु । इति संस्कृतापभ्रंशजातिः ।

किं सुखमाहुः प्रायः केशविकारश्च का हरेर्दयिता ।
कथमाभा कस्मिन्निग्धि वो लुब्ध इवीरपुलिसाणम् ॥ ५८ ॥

शमलकम्मालम्बे ।

कस्तम्बेरमसुत इति विख्यातः पृच्छति स्फुटं हरिणः ।
अहिणवणअलीरणो असाहुणो केण उज्जलइ ॥ ५९ ॥

कलभएण । संस्कृतमागधिकम् ।

कोपारुणं किमरुणाग्रसरस्य पूर्वं
काष्ठाग्रनिष्ठिततनोरुपमानपात्रम् ।
पत्तं खणेण मरणं सअरः सरणं
पुत्तेहि किं पविसिउण तुरङ्गमत्थम् ॥ ६० ॥

कपिलपणम् ।

कं प्रीणयन्ति जलदाः सैन्यं कौट्टक् पलायते समरात् ।
धत्ते शिरोधरा किं रुद्दसिरं केरिसभोदि ॥ ६१ ॥

घातकं कातरं कम् । संस्कृतपैशाचिकम् ।

Digitized by Google

को वर्णाद्यः क्व च जलधिसुतः क्व च दोर्वादिसंज्ञं
प्राहुर्बुद्धाः कमजयदसौ तार्किकैः के क्रियन्ते ।
आमन्त्र्यो विः कथय विदितं किं पदं हेतुवाचि
जाणन्तेऽहं महइ महिला सांविवोल्लेइ कीसे ॥ ६२ ॥

अरोचम्भारं वादावेहि ।

शब्दः कः स्यात्पुरुषवचनं कुण्डली कौ मुरारेः
कामभ्योधेर्हरिरुदहरद्दीवधः पृच्छतीदम् ।
हण्डी कुण्डी अणसिणधरे कीस अम्हार अत्थं
थे पुच्छिल्ला सउण परिहारुत्तरं कीसदेइ ॥ ६३ ॥

नाहीकुम्भार। संस्कृतलौकिकं इति चित्रजातिः ।

को निवसइ खच्छन्दं सुन्दरि गिरिगहकुच्छमज्झम्मि ।
सह अज्जुणेण योत्तुं सिहि ममणो केरिसो होइ ॥ ६४ ॥

सरहससवाराहवग्गो ।

काहरइ मणं पइणो गुणगणजीवण सलाहणिगास्स ।
कअ चढ़चड़ेति सद्दाहुआ सना केरिसाहोन्ति ॥ ६५ ॥

सरिसवछआ । इति शुद्धप्राकृतम् ।

पाणिगाहणणि अंसणसोहइ केहिं मण्डिअम् ।
साहसु बहुवीर पइणो रिइबलं केहिं खण्डिअम् ॥ ६६ ॥

समरङ्गणेहिम् ।

रसिअइ केण उच्चाड़ण किज्जइ
सुअइ भाणसु केण उविज्जइ ।
तिसि अलोअ खणु केण सुहिगाइ

एहु पहु मम भुअणे गिग्धद ॥ ६७ ॥

णीरसराइण । शुद्धापभ्रंशम् ।

सुअलो मेहं पुच्छइ पुच्छइमेहोवि तन्तहा सुअलम् ।
केणह आसअलसुआ केण जणो विसइ पाआलम् ॥ ६८ ॥

बलाहकविलेन ।

धवलुज्जलेहिं केहि सीहइ धलणी मसाण देसस्स ।
णिलअस्सरकवणाला केहिं पलिवेटि आहोन्ति ॥ ६९ ॥

णलकलकेहिम् । शुद्धमागधिकम् ।

वैरी पृच्छइ ककणे रोचइ कसणो घणो केहिम् ।
सच्चाइणकेहिं समत्थन्ति सच्चंणि हितं कता दम्मि ॥ ७० ॥

अहितपकवेहिम् ।

पत्तूण किं भड़ अणो णिधणे हताणं
अद्दासण फचति चम्फणि सूअणस्य भोत्तूण ।
खोरतर तुक्खस आइ पावामोहं
धआकरणं लप किं लहन्ति ॥ ७१ ॥

विसमरणम् । शुद्धपैशाचिकम् ।

जाणी आणइ णिं भेदे भलि
साकिस वुचइ वोल्लरे सभरि ।
जोतिलसरीस वपीड़यि जाणी
कीस भणीज्जइ सोविस्माणी ॥ ७२ ॥

सुतेल्लीशुद्धलौकिकम् । इति संशुद्धजातिः ।

Digitized by Google

एतावतापि दिङ्मात्रं प्रश्नानां दर्शितं मया ।
येन येन हि माद्यन्ति तद्विधस्तत्तदूह्यताम् ॥ ७३ ॥

इति श्रीधर्मदासविरचिते विदग्धमुखमण्डने
तृतीयः परिच्छेदः ।

व्यक्तीकृत्य कमप्यर्थं स्वरूपार्थस्य गोपनात् ।
यत्र वाह्यान्तरावर्थौ कथ्येते सा प्रहेलिका ॥ १ ॥
सा द्विधार्थी च शाब्दी च विख्याता प्रश्नशासने ।
आर्थी स्यादर्थविज्ञानाच्छाब्दी शब्दविभागतः ॥ २ ॥
तरुण्यालिङ्गितः कण्ठे नितम्बस्थलमाश्रितः ।
गुरूणां सन्निधानेऽपि कः कूजति मुहुर्मुहुः ॥ ३ ॥

पानीयकुम्भः ।

आपाण्डु पीनकठिनं वर्तुलं सुमनोहरम् ।
करैराक्रम्यतेऽत्यर्थं किं ह्रस्वैरपि सस्पृहम् ॥ ४ ॥

पक्वविल्वफलम् । इत्यार्थीजातिः ।

दुर्वारवीर्यं सरुषि त्वयि का प्रसुप्ता
श्यामा सपत्नहृदये सुपयोधरा च ।
तुष्टे पुनः प्रणतशत्रुसरोजसूर्ये
सैवाद्य वर्णरहिता वद नाम का स्यात् ॥ ५ ॥ शस्त्री ।
सदारिमध्यापि न वैरियुक्ता नितान्तरक्तापि सितैव नित्यम् ।

Digitized by Google

यथोक्तवादिन्यपि नैव दूतिका का नाम कान्तेति निवेदयाश्च ॥६॥

सारिका । ग्रन्थीजातिः ।

नीरस आउण सो बहुगुणवन्तउ भमइ
निरन्तर णीच्चलहोन्तउ ।
तरुगिज्जइ णउण फलुपत्तु ससु
योपरि आणइ पावइ सोविजसु ॥ ७ ॥ गुणरुकेवा ।

घर घर चल्लइ सअलपि आरी
जीवन्ति होइ वैरिणीः णारी ।
खाबन्धइ खन मुच्चइ खण एकल्ली
तह जाणह जह जाइ णपेल्ली ॥ ८ ॥

पाशासारी । इति प्रहेलिकाजातिः ।

कालसारादिकं हृद्यमजमरादिगूढ़कम् ।
विदग्धा दुर्विदग्धानां कुर्वते दर्पशान्तये ॥ ९ ॥
अनुनेतुं मानिन्या दयितश्चरणे सरागचरणायाः ।
यावत् पतितः स तया तत्क्षणमवधीरितः कस्मात् ॥१०॥

रजखला यतः ।

अवलोक्य स्तनौ वध्वा गुञ्जाफलविभूषितौ ।
निःश्वस्य रोदितुं लग्ना कुतो व्याधकुटुम्बिनी ॥ ११ ॥

असारस्तनयो यतः । कालसार जातिः ।

दरदिवुचू अमडलं पिच्छि असहि आरा विरहिणीं सहियम् ।
चमिओकं केलितरु चूओचलणाह ओकतो ॥ १२ ॥
पिच्छन्तमणिमिसच्छ पिच्छि अबहुआए भत्तिभिरुक् वअंरम् ।

Digitized by Google

दंसिअकअग्गह सीसे कतोदोजाइ कुसुमाइ ॥ १३ ॥

इतिकालसारादिगूढ़जातिः ।

रविसुतकृतगोकर्णः श्रुतिविषयगुणांवरो वनाभधरः ।
नरकरिपो जगदखिलश्चिरमव्यादसमरुक्पाणिः ॥ १४ ॥
कुम्भेन सुप्रीनयनाश्रयास दग्धोन्मदादर्दुरहर्षकाले ।
खजन्मभच्चप्रियभोजनाया नृत्यन्ति भौमानुजगोजभाजः।१५॥

इत्यजमारादिगूढ़जातिः ।

वाताच्छीतिररिप्रोरं बोहरताम्रहासुरोदयितः ।
वीड्ब्राह्मानीकावार्वाहाभोसमस्तानाः ॥ १६ ॥

इति पदगूढ़जातिः ।

दयावान् प्रयतः शुद्धः प्रबुद्धकमलेक्षणः ।
पापापहस्त्रिभुवनं बुद्धः पायादपायतः ॥ १७ ॥
न सज्जति क्वचिद्दोषे प्रीणाति जगतां मनः ।
य एकः स परं श्रीमांश्चिरं जयति सज्जनः ॥ १८ ॥

इति पादगूढ़जातिः ।

दृष्टो मया सखि ब्रूहि रोदयित्वा गतोद्य माम् ।
भद्रे कल्याणिनी भूयाः प्राचीं पश्चातिनिर्मलाम् ॥ १९ ॥
डाहिणपवणु विग्गासं मीलइ लोअणाइ पहि अवड्ढ ।
णिउण सही उणतीएकस्से विवरे ढक्के इठ ॥ २० ॥

अर्थगूढ़जातिः ।

स्तुतिनिन्दा तदर्थत्वाद्यर्थमर्थद्वयोदयात् ।
निह्नवात्कथितस्यापि शब्दव्याजादपह्नुतिः ॥ २१ ॥

Digitized by Google

बहुदोषो गुणध्वंसी गोहन्ता जनपीड़कः ।
करोतु विरथो लोकमस्तमात्तमहोदयम् ॥ २२ ॥

विष्णोःस्तुतिनिन्दे ।

सततमहितजनवत्सलबहुभयपापक्रियापरिभ्रष्टः ।
इह कलिकाले कुपतिर्जगतस्त्वं परमदुःखकरः ॥ २३ ॥

राज्ञः स्तुतिनिन्दे । इति स्तुतिनिन्दाजातिः ।

प्रसन्नवदनः श्रीमानयं लब्धगुणोदयः ।
करप्रचारसुभगो राजा नन्दयति प्रजाः ॥ २४ ॥

चन्द्रभूपती ।

विनायकाहितप्रीतिर्देवो गङ्गां बभार यः ।
सर्वदो माधवः स त्वामव्यादव्यर्थविक्रमः ॥ २५ ॥

शङ्करवासुदेवौ । द्व्यर्थजातिः ।

शीत्कारं जनयति व्रणयत्यधरं तनोति रोमाञ्चम् ।
नागरिकः किमु मिलितो नहि नहि सखि हैमनः पवनः॥२६॥

रुचिरस्वरवर्णपदा रसभाववती जगन्मनो हरति ।
तत्किं तरुणी नहि नहि वाणी वाणस्य मधुरशीलस्य ॥२७॥

अपभ्रुतिजातिः ।

स्वरेषु विन्दुयुक्तेषु हलां यदवबोधनम् ।
तद्विन्दुमदिति प्राहुः केचिद्विन्दुमतीमिति ॥ २८ ॥

मनसी नाभसीत्याद्याः बुद्ध्यादौ न्यासतो हि याः ।
बाहुल्येनाप्रयोगात्तु नेह तासां प्रदर्शनम् ॥ २९ ॥

विनयनचूड़ारत्नं मित्रं सिन्धोः कुमुदतीदयितः ।

Digitized by Google

अयमुदयति पुरुषाक्षरमणीवदनोपमश्चन्द्रः ॥ ३० ॥

इति विन्दुमज्जातिः ।

क्रियादिकं पदे यत्र पदसाधनकौशलात् ।
स्फुटं न लक्ष्यते तत्स्यात् क्रियागुप्तादिकं यथा ॥ ३१ ॥
राजन् ! नव घनश्याम निस्त्रिंशाकर्षदुर्जय ।
आक्रम्यं वसुधामेतां विद्विषोऽद्य रणे बहून् ॥ ३२ ॥
पुंस्कोकिलकुलस्यैते मिताक्षं मधुरारवैः ।
सहकारद्रुमारम्यां वसन्ते कामपि श्रियम् ॥ ३३ ॥

इति क्रियागुप्तजातिः ।

न करोतु नाम रोषं न वदतु परुषं न हन्तु वा शत्रून् ।
रञ्जयति महीमखिलां तथापि धीरस्य वीरस्य ॥ ३४ ॥
शरदिन्दुकुन्दधवलं नगनिलयरतं मनोहरन्देवम् ।
यैः सुकृतं कृतमनिशन्तेषामेव प्रसादयति ॥ ३५ ॥

कर्त्रगुप्तम् ।

शीत्कारासारसंवाही सरोजवनमारुतः ।
प्रद्योभयति पान्थस्त्री निस्त्रासैरिव मांसलः ॥ ३६ ॥
सुभग ! तवाननप्रङ्गजदर्शनसञ्जातनिर्भरप्रीतेः ।
शमयति कुर्वन् दिवसः पुण्यवतः कस्य रमणीयः ॥ ३७ ॥

कर्मगुप्तम् ।

पूतिपङ्कमयेऽत्यर्थं कासारे दुःखिता अमी ।
दुर्वारा मानसं हंसाः गमिष्यन्ति घनागमे ॥ ३८ ॥

Digitized by Google

अहं महानसायातः कल्पितो नरकस्तव ।
मया मांसादिकं भुक्तं भीमं जानीहि मां वक ॥३९॥

करणगुप्तम् ।

अम्भोरुहमये स्नात्वा वापीपयसि कामिनी ।
ददाति भक्तिसम्पन्ना पुष्पं सौभाग्यकामया ॥ ४० ॥
प्रशस्त्यायुक्तमार्गस्य तव सन्मानिताश्रिताः ।
मुहयन्ति न के नाम गुणरत्नालय प्रभो ! ॥ ४१ ॥

सम्प्रदानगुप्तम् ।

अलीमुखैस्त्वया वीर ! दुर्वारैर्निर्जितो रिपुः ।
बिभेत्यत्यन्तमलिनोः वनेऽपि कुसुमाकुले ॥ ४२ ॥
सरसीतोयमुद्धृत्य जनः कन्दर्पकारकम् ।
पिबत्यम्भोजसुरभिस्वच्छमेकान्तशीतलम् ॥ ४३ ॥

अपादानगुप्तम् ।

या कटाक्षच्छटापातैः पवित्रयति मानवम् ।
एकान्तरोपितप्रीतिरस्ति सा कमलालया ॥ ४४ ॥
विपद्यमानता सिद्धा सर्वस्यैव निरक्षणः ।
तथाहि भक्तपादाभ्यां निर्वाणं हन्त्ययं जनः ॥ ४५ ॥

अधिकरणगुप्तम् । कारकगुप्तजातिः ।

तूणीव मधुमासेऽस्मिन् रसालद्रुममञ्जरी ।
दृश्यमुद्भिन्नमुकुलैः भाति न्यस्तअलीमुखा ॥ ४६ ॥
ग्राम्यमदो मधुमासः प्रवलारुक् प्रियतमो विदूरस्थः ।

Digitized by Google

असतीयं संनिहिता हा हतशीला सखी नियतम् ॥४७॥

सम्बन्धगुप्तजातिः ।

सर्वज्ञेन त्वया किञ्चिन्नास्त्यविज्ञातमीदृशम् ।
मिथ्या वचस्तथा हि त्वमसत्यं वेत्सि न क्वचित् ॥ ४८ ॥
कमले कमले नित्यं मधूनि पिबतस्तव ।
भविष्यति न सन्देहः कष्टं दोषाकरोदये ॥ ४९ ॥

आमन्त्रितगुप्तजातिः ।

विषादौ भैक्ष्यमश्नाति सदारोगं न मुञ्चति ।
कष्टेनापि त्वया वीर ! शम्भुनारिः समः कृतः ॥ ५० ॥
नित्यमाराधिता देवैः कंसस्य द्विषतस्तनुः ।
मण्डलाग्रं गदां शङ्खं चक्रं जयति बिभ्रती ॥ ५१ ॥

समासगुप्तजातिः ।

नितान्तस्वच्छहृदयं सखि ! प्रेयान् समागतः ।
त्वां चिरादर्शनप्रीत्या यः समालिङ्ग्य रंस्यते ॥ ५२ ॥
कलिकालमियन्तावद्गमस्यस्य मुनेरपि ।
मानसं खण्डयत्यत्र शशिखण्डानुकारिणी ॥ ५३ ॥

लिङ्गगुप्तजातिः ।

प्रमोदं जनयन्त्येव सदाराः गृहमेधिनः ।
यदि धर्मस्य कामस्य भवेतां सङ्गतावुभौ ॥ ५४ ॥

सुव्यचनगुप्तम् ।

कस्मात्त्वं दुर्बलासीति सख्यस्तां परिपृच्छति ।
त्वयि सन्निहिते तासु दद्यात् किं कथयोत्तरम् ॥ ५५ ॥

Digitized by Google

लिङ्गवचनगुप्तम् । वचनगुप्तजातिः ।

अन्योऽप्यर्थः स्फुटो यत्र मात्रादिच्युतकेष्वपि ।
प्रतीयते विदुस्तज्ज्ञास्तन्मात्राच्युतकादिकम् ॥ ५६ ॥
महाशयमतिस्वच्छं नीरं सन्तापशान्तये ।
खलावासादतिश्रान्ताः समाश्रयत हे जनाः ॥ ५७ ॥
तुषारधवल स्फूर्जन्महामणिधरोऽनघः ।
नागराजो जयत्येकः पृथिवीवरणक्षमा ॥ ५८ ॥

मात्राच्युतजातिः ।

सुश्यामा चन्दनवती कान्ता तिलकभूषिता ।
कस्यैषा नगभूः प्रीतिं भुजङ्गस्य करोति न ॥ ५९ ॥
यथा सत्प्रसवः स्निग्धः सन्मार्गविहितस्थितः ।
तथा सर्वाश्रयः सत्यमयमेव कुलद्रुमः ॥ ६० ॥

विन्दुच्युतकजातिः ।

महीरुहो विहङ्गानामेते हृद्यैः कलापिनाम् ।
विरुतैः स्वागतानीव नीरवाहाय कुर्वते ॥ ६१ ॥
अगस्त्यमुनेः शापाद्ब्रह्मस्यन्दनमाश्रितः ।
महासुखात् परिभ्रष्टो नहुषः सर्पतां गतः ॥ ६२ ॥

विसर्गच्युतकजातिः ।

महानपि सुधीरोऽपि बहुरत्नयुतोऽपि सन् ।
विरसः कुपरीवारः नदीनः केन सेव्यते ॥ ६३ ॥
सुशीलः स्वर्णगौराभः पूर्णचन्द्रनिभाननः ।
सुगतः कस्य न प्रीतिं तनोति हृदि संस्थितः ॥ ६४ ॥

Digitized by Google

असतीयं संनिहिता हा हृतशीला सखी नियतम् ॥४७॥

सम्बन्धगुप्तजातिः ।

सर्वज्ञेन त्वया किञ्चिन्नास्त्यविज्ञातमीदृशम् ।
मिथ्या वचस्तथा हि त्वमसत्यं वेत्सि न क्वचित् ॥ ४८ ॥
कमले कमले नित्यं मधूनि पिबतस्तव ।
भविष्यति न सन्देहः कष्टं दोषाकरोदये ॥ ४९ ॥

आमन्त्रितगुप्तजातिः ।

विषादौ भैक्ष्यमश्नाति सदारोगं न मुञ्चति ।
कृष्टेनापि त्वया वीर ! शम्भुनारिः समः कृतः ॥ ५० ॥
नित्यमाराधिता देवैः कंसस्य द्विषतस्तनुः ।
मण्डलाग्रं गदां शङ्खं चक्रं जयति बिभ्रती ॥ ५१ ॥

समासगुप्तजातिः ।

नितान्तस्वच्छहृदयं सखि ! प्रेयान् समागतः ।
त्वां चिरादर्शनप्रीत्या यः समालिङ्ग्य रंस्यते ॥ ५२ ॥
कलिकालमियन्तावद्गस्त्यस्य मुनेरपि ।
मानसं खण्डयत्यत्र शशिखण्डानुकारिणी ॥ ५३ ॥

लिङ्गगुप्तजातिः ।

प्रमोदं जनयन्त्येव सदाराः गृहमेधिनः ।
यदि धर्मश्च कामश्च भवेतां सङ्गतावुभौ ॥ ५४ ॥

सुव्वचनगुप्तम् ।

कस्मात्त्वं दुर्बलासीति सख्यस्तां परिपृच्छति ।
त्वयि सन्निहिते तासु दद्यात् किं कथयोत्तरम् ॥ ५५ ॥

Digitized by Google

लिङ्गवचनगुप्तम् । वचनगुप्तजातिः ।

अन्योऽप्यर्थः स्फुटो यत्र मात्रादिच्युतकेष्वपि ।
प्रतीयते विदुस्तज्ज्ञास्तन्मात्राच्युतकादिकम् ॥ ५६ ॥
महाशयमतिस्वच्छं नीरं सन्तापशान्तये ।
खलावासादतिश्रान्ताः समाश्रयत हे जनाः ॥ ५७ ॥
तुषारधवल स्फूर्जन्महामणिधरोऽनघः ।
नागराजो जयत्येकः पृथिवीवरणक्षमा ॥ ५८ ॥

मात्राच्युतजातिः ।

सुश्यामा चन्दनवती कान्ता तिलकभूषिता ।
कस्यैषा नगभूः प्रीतिं भुजङ्गस्य करोति न ॥ ५९ ॥
यथा सत्प्रसवः स्निग्धः सन्मार्गविहितस्थितः ।
तथा सर्वाश्रयः सत्यमयमेव कुलद्रुमः ॥ ६० ॥

विन्दुच्युतकजातिः ।

महीरुहो विहङ्गानामेते हृद्यैः कलापिनाम् ।
विरुतैः स्वागतानीव नीरवाहाय कुर्वते ॥ ६१ ॥
अगस्त्यमुनेः शापाद्ब्रह्मस्यन्दनमाश्रितः ।
महासुखात् परिभ्रष्टो नहुषः सर्पतां गतः ॥ ६२ ॥

विसर्गच्युतकजातिः ।

महानपि सुधीरोऽपि बहुरत्नयुतोऽपि सन् ।
विरसः कुपरीवारः नदीनः केन सेव्यते ॥ ६३ ॥
सुशीलः स्वर्णगौराभः पूर्णचन्द्रनिभाननः ।
सुगतः कस्य न प्रीतिं तनोति हृदि संस्थितः ॥ ६४ ॥

Digitized by Google

अक्षरच्युतकजातिः ।

तनोतु ते यस्य फणी गरुत्मान् पाणौ मुरारिर्दयिता च शय्या ।
नाभ्यां स्फुरन् भद्र दमशुभ्रदेहः पद्मा गतिश्चक्रमसौविरिञ्चिः ।६५॥
हरः क्षयी तापकरः सुरेशःशान्तो हरिर्गोत्ररिपुर्विवस्वान् ।
चन्द्रोद्विजिह्वाश्रित इत्युपेक्ष्य लक्ष्मा हृतः पातु विधिर्जगन्ति ।६६॥

स्थानच्युतकजातिः ।

भिक्षवो रुचिराः सर्वे सुरसाश्च जनप्रियाः ।
क्षमायामतिसम्पन्ना दृश्यन्ते मगधे परम् ॥ ६७ ॥
सत्यशीलो दयोपेतो दाता शुचिरमत्सरः ।
जिनः सर्वात्मना सेव्यः पदमुच्चैरभीप्सिता ॥ ६८ ॥

व्यञ्जनच्युतजातिः ।

स्फोटयित्वाक्षरं किञ्चित् पुनरन्यस्य दानतः ।
यत्रापरो भवेदर्थस्तुतदक्षाक्षरं हि तत् ॥ ६९ ॥
सदागतिहतोच्छ्वायस्तमसो वश्यताम् गतः ।
अस्तमेत्यति दीनोऽयं विधुरेकः शिवंस्थितः ॥ ७० ॥
पूर्णचन्द्रमुखी रम्या कामिनी निर्मलाम्बरा ।
करोति कस्य न स्वान्तमेकान्तमदनोत्तरम् ॥ ७१ ॥

इति च्युतदक्षाक्षरजातिः ।

इति श्रीधर्मदासविरचिते विदग्धमुखमण्डने
चतुर्थः परिच्छेदः ।

समाप्तः ।

Digitized by Google

रतिमञ्जरी ।

नत्वा सदाशिवं देवं नागराणां मनोहरम् ।
रचिता जयदेवेन सुबोधा रतिमञ्जरी ॥ १ ॥
रतिशास्त्रं कामशास्त्रं तस्य सारं समाहृतम् ।
सुप्रबन्धं सुसंचिप्तं जयदेवेन भण्यते ॥ २ ॥
पद्मिनी चित्रिणी चैव शङ्खिनी हस्तिनी तथा ।
शशो मृगोवृषोऽश्वश्चस्त्रीपुंसोर्जातिलक्षणम् ॥ ३ ॥

भवति कमलनेत्रा नासिकाक्षुद्ररन्ध्रा
अविरलकुचयुग्मा चारुकेशी कृशाङ्गी ।
मृदुवचनसुशीला गीतवाद्यानुरक्ता
सकलतनुसुवेशा पद्मिनी पद्मगन्धा ॥ ४ ॥
भवति रतिरसज्ञा नातिखर्वा न दीर्घा
तिलकुसुमसुनासा स्निग्धनीलोत्पलाक्षी ।
घनकठिनकुचाढ्या सुन्दरी बद्धशीला
सकलगुणसमेता चित्रिणी चित्रवक्त्रा ॥ ५ ॥
दीर्घातिदीर्घनयना वरसुन्दरी या
कामोपभोगरसिका गुणशीलयुक्ता ।
रेखात्रयेण च विभूषितकण्ठदेशा
सम्भोगकेलिरसिका किल शङ्खिनी सा ॥ ६ ॥

स्थूलाधरा स्थूलनितम्बभागा स्थलाङ्गुली स्थूलकुचा सुशीला ।
कामोत्सुका गाढरतिप्रियाया नितान्तभोक्त्री करिणी मता सा ॥
शशके पद्मिनीतुष्टा चित्रिणी रमते मृगम् ।

Digitized by Google

हृषभे शङ्खिनी तुष्टा हस्तिनी रमते हयम् ॥ ८ ॥
पद्मिनी पद्मगन्धा च मीनगन्धा च चित्रिणी ।
शङ्खिनी चारगन्धा च मदगन्धा च हस्तिनी ॥ ९ ॥
बाला च तरुणी प्रौढ़ा वृद्धा भवति नायिका ।
गुणयोगेन रन्तव्या नारी वश्या भवेत्तदा ॥ १० ॥
आ षोड़शाद् भवेद्बाला तरुणी त्रिंशका मता ।
पञ्चपञ्चाशका प्रौढ़ा भवेद्वृद्धा ततः परम् ॥ ११ ॥
फलमूलादिभिर्बाला तरुणी रतियोगतः ।
प्रेमदानादिभिः प्रौढ़ा वृद्धा च दृढ़ताड़नात् ॥ १२ ॥
बाला तु प्राणदा प्रोक्ता तरुणी प्राणहारिणी ।
प्रौढ़ा करोति वृद्धत्वं वृद्धा मरणादिशेत् ॥ १३ ॥
अङ्गुष्ठे चरणे च गुल्फनिलये जानुद्वये वस्तिके
नाभौ वक्षसि जङ्घयोर्निगदिता कण्ठे कपोलेऽधरे ।
नेत्रे कर्णयुगे ललाटफलके मौलौ च वामभ्रुवा
मूर्धाधश्चलनक्रमेण कथिता चान्द्री कला पक्षयोः ॥ १४ ॥
सीमन्ते नयनेऽधरे च गलके कक्षस्तटे चूचुके
नाभौ श्रोणितटे मनोभवगृहे जङ्घातटे गण्डके ।
गुल्फे पादतले तदङ्गुलितटेऽङ्गुष्ठे च तिष्ठत्यसौ
दृष्टिर्वीक्षतया समं ग्रथिकला पक्षद्वयोर्योषिताम् ॥ १५ ॥
शुक्लपक्षे वसेद्वामे पादाङ्गुलिकनिष्ठके ।
शुक्लप्रतिपदादौ च कृष्णे चाधः प्रलम्बते ॥ १६ ॥
पुंसः सव्ये स्त्रियो वामे शुक्ले कृष्णे विपर्ययः ।

Digitized by Google

एतानि कामस्थानानि ज्ञेयानि नागरैः सदा ॥ १७ ॥
बलयुक्ता यदा नारी विपरीतरतिर्भवेत् ।
सम्बाध्य तु कलास्थानं रन्तव्या कामिनी तदा ॥ १८ ॥
नेत्रे कण्ठे कपोले च हृदि पार्श्वद्वयेऽपि च ।
ग्रीवायां नाभिदेशे च कामी चुम्बति कामिनीम् ॥ १९ ॥
मुखे जङ्घे नितम्बे च जघने मदनालये ।
स्तनयुग्मे सदाप्रीतिः कामी चुम्बति कामिनीम् ॥ २० ॥
प्रेम्णा स्त्रियं समालिङ्ग्य श्रीत्कारं मुखचुम्बनम् ।
कण्ठासक्तं पुनः कृत्वा गाढ़मालिङ्गनमाचरेत् ॥ २१ ॥
विधृत्य हस्तौ जघनोपपिष्टः श्रीत्कृत्य वक्त्रे च मुदा प्रचुम्ब्य ।
भगे च लिङ्गं स्तनमर्दनञ्चदत्त्वापि कृत्वा प्ररमेच्च कामी ॥२२॥
केतक्यग्रनखं कृत्वा नखांस्त्रीन् पञ्चचैव वा ।
पृष्ठे च जघने योनौ दत्त्वा कामी रमेत् स्त्रियम् ॥ २३ ॥
नखरोमाञ्चितं कृत्वा दन्तेनाधरपीड़नम् ।
ग्रीवामाकृष्य यत्नेन योनौ लिङ्गेन ताड़नम् ॥ २४ ॥
लिङ्गप्रवेशनं कृत्वा धृत्वा गाढ़प्रयोगतः ।
पार्श्वद्वयेन सम्मोह्य निस्पृहं ताड़येद्भगम् ॥ २५ ॥
समालिंग्य स्त्रियं गाढ़ं स्तनयुग्मे च मर्दनम् ।
योनौ नाभौ च संमर्द्य निष्ठुरं लिङ्गताडनम् ॥ २६ ॥
केशं करेण संगृह्य दृढ़ं सन्ताडयेद्भगम् ।
वदने चुम्बनं कृत्वा भगं हस्तेन मर्दयेत् ॥ २७ ॥
कुचं करेण संमर्द्य पीड्येदधरं दृढ़म् ।

Digitized by Google

रमनं पद्मबन्धेन पद्मिनीरतिमादिशेत् ॥ २८ ॥
शीत्कारं चुम्बनं पीडा गले हस्ते च चुम्बनम् ।
क्षणे क्षणे स्तने हस्तं चित्रिणीरतिमादिशेत् ॥ २९ ॥
स्त्रीपुंसयो स्तथान्योन्यं भगे लिङ्गे च चुम्बनम् ।
रमणन्तु तथा गाढं शङ्खिनीरतिमादिशेतम् ॥ ३० ॥
केशं करेण संगृह्य सुदृढं गजबन्धनम् ।
भगं करेण संताड्य हस्तिनीरतिमादिशेत् ॥ ३१ ॥
कूर्मपृष्ठं गजस्कन्धं गन्धगन्धं सुगन्धि यत् ।
अलोमकं सुविस्तीर्णं पद्मैतद् भगमुत्तमम् ॥ ३२ ॥
शीतलं निम्नमत्युच्चं गोजिह्वासदृशं परम् ।
इत्यक्तं कामशास्त्रज्ञै र्भगदोषचतुष्टयम् ॥ ३३ ॥
मुसलं वंशकं वीरं द्विविधं लिङ्गलक्षणम् ।
स्थूलं मुसलमित्युक्तं दीर्घं वंशकवीरकम् ॥ ३४ ॥
स्त्रीजितो गायकश्चैव नारीसत्यपरः सुखी ।
षडङ्गुलशरीरश्च स श्रीमान् शशको मतः ॥ ३५ ॥
श्रेष्ठस्तु धार्मिकः श्रीमान् सत्यवादी प्रियम्वदः ।
अष्टाङ्गुलशरीरश्च रूपयुक्तो मृगो मतः ॥ ३६ ॥
उपकारपरो नित्यं स्त्रीजितः श्लेष्मणः सुखी ।
दशाङ्गुलशरीरश्च मनस्वी वृषभो मतः ॥ ३७ ॥
काष्ठतुल्यवपुर्धृष्टो मिथ्यावाक्यश्च निर्भयः ।
द्वादशाङ्गुलविस्तीर्णश्च हयो मतः ॥ ३८ ॥
न रमन्ते यदा नार्य्यस्तृप्ता वा रमते च या ।

Digitized by Google

नानाबन्धां स्तथा वक्ष्ये रन्तव्या कामिभिः स्त्रियः ॥३९॥
पद्मासनो नागपादो लतावेष्टोर्द्धसंपुटः ।
कुलिशः सुन्दरश्चैव तथा केशर एव च ॥ ४० ॥
हिल्लोलो नरसिंहोऽपि विपरीतस्तथापरः ।
चुम्बारी धेनुकश्चैव उत्कण्ठश्च ततः परः ।
सिंहासनो रतिर्नागो विद्याधरस्तु षोडशः ॥ ४१ ॥
चस्ताभ्याञ्च समालिङ्ग्य नारीं पद्मासनोपरि ।
रमेद्गाढं समाक्रम्य बन्धोऽयं पद्मसंज्ञकः ॥ ४२ ॥
पादौ स्कन्धयुगे हस्तौ क्षिपेल्लिङ्गं भगे लघु ।
प्ररमेत्कामुको नारीं बन्धो नागपदो मतः ॥ ४३ ॥
बाहुभ्यां पादयुग्माभ्यां वेष्टयित्वा रमेत् स्त्रियम् ।
लघु लिङ्गं ताडयेद्योनौ लतावेष्टोऽयमुच्यते ॥ ४४ ॥
स्त्रीपादावन्तरीक्षे तु किञ्चिद्भूमौ च जानुनि ।
स्तनयोर्मर्दनं पीड़ा बन्धोममर्द्धसंपुटः ॥ ४५ ॥
स्त्रीपादद्वयमास्फाल्य हटालिङ्गस्य ताडनं ।
योनिमापीड़येत्कामी बन्धः कुलिशसंज्ञकः ॥ ४६ ॥
नारीपादद्वयं स्वामी धारयेदूर्द्धदेशतः ।
कुची धृत्वा पीवेद्वक्त्रं बन्धोऽयं रतिसुन्दरः ॥ ४७ ॥
स्त्रीयो जङ्घे समापीड्य दोर्भ्यां गात्रस्य मर्दनं
पुनः प्रपीड़येद्योनिं बन्धः केशरसंज्ञकः ।
हृदि कृत्वा स्त्रियः पादौ कराभ्यां धारयेत् करौ
यथेष्टं ताड़येद् योनिं बन्धो हिल्लोलसंज्ञकः ॥ ४८ ॥

Digitized by Google

पादौ संपीड्य योनौ च हठाल्लिङ्गप्रवेशनम् ।
हस्तयो वेष्टनं गाढं बन्धो नृसिंहसंज्ञकः ॥ ५० ॥
पादमेकमुरौ कृत्वा द्वितीयं कटिसंस्थितम् ।
नारीञ्च सुरमेत्कामी विपरीतस्तु बन्धकः ॥ ५१ ॥
पार्श्वोपरि पदौ कृत्वा योनौ लिङ्गेन ताड़येत् ।
बाहुभ्यां तायेद्गाढं क्षुद्वारो बन्ध एव सः ॥ ५२ ॥
सुप्तां स्त्रियं समालिङ्ग्य स्वयं सुप्तो रमेत् पुनः ।
यल्लिङ्गं चालयेद् योनौ बन्धोऽयं धेनुकः स्मृतः ॥५३ ॥
नारीपादौ च हस्तेन धारयेद् गलके पुनः ।
स्तनार्पितकरो कामी बन्धश्चोत्कण्ठसंज्ञकः ॥ ५४ ॥
स्वयं जङ्घाद्वयं बाहौ कृत्वा योषित्पदद्वयम् ।
स्तनौ धृत्वा रमेत् कामी बन्धः सिंहासनो मतः ॥५५॥
पीड़येदुरुयुग्मेन कामुकः कामिनीं यदि ।
रतिर्नागः समाख्यातः कामिनीनां मनोहरः ॥५६॥
नार्याश्चोरुयुगं धृत्वा कराभ्यां ताडयेत्पुनः ।
रमयेन्निर्भरं कामी बन्धो विद्याधरो मतः ॥ ५७ ॥
क्षोयमाणीय यत्नेन विधृत्य चरणद्वयम् ।
वशं नयति यः कामी रतिशास्त्रविचक्षणः ॥ ५८ ॥
रतिशास्त्रं समाकर्ण्य बन्धान् पद्मादिषोड़श ।
नानाविधरतिं कुर्य्यात् कामिनीं कामुको जनः ॥ ५९ ॥
सर्वशास्त्रार्थवक्त्रेण जयदेवेन धीमता ।
मञ्जरी रतिशास्त्रस्य कृता नीता समाप्तताम् ॥ ६० ॥
इति श्रीजयदेवेन विरचिता रतिमञ्जरी समाप्ता ।

Digitized by Google

नलोदयः ।

प्रथमोच्छ्वासः ।

हृदय सदायादवतः प्रापाट्या दुरासदायादवतः ।
अरिसमुदायादवतस्त्रिजगन्मा गाः स्मरेणदायादवतः ॥१॥
योऽजनि नागोपीतस्त्रचार यो वल्लावांगनागोपीतः ।
भूर्येनागोपीतः कंसाद्यो द्वेषमेव नागोपीतः ॥ २ ॥
यदरिषु सन्नामानस्त्रितयो यन्नुन्नमुदलसन्नामानः ।
यच्च ससन्नामानस्त्यर्भवभाजस्त्र पठितसन्नामानः ॥ ३ ॥
समनिन्दानवनाश्रञ्जनतालिकुलंयथैवदानवनाश्रम् ।
द्विरदाहानवनाग्रं जगच्च लभते यतः स दानवनाश्रम् ॥ ४ ॥
अस्ति सराजा नीते रामाख्यो यो गतीः परा जानीते ।
यस्य रराजानीते रत्नानि जनः कुले धराजानीते ॥ ५ ॥
यः सेनानावारिप्रकरनदीः शरमयं धुनानावारि ।
अतरन्नानावारि व्यसनैर्यद्भुवि वनस्त्र नानावारि ॥ ६
अपि यो दायादाय क्षयप्रदोऽभवसि सतां यदायादायः ।
करमादायादाय श्रियोऽब्धिरधिराजमसिगदायादायः ॥७॥
अविदूराजादित्या कृतास्त्रभेदैव भूः सराजादित्या ।
येन सराजादित्यात् चिदिवात्मंयुक्तश्रुराजादित्या ॥ ८ ॥
खलसेना नावेद्यः स्तोद्यौ भुवि च यस्य नानावेद्यः ।

Digitized by Google

स्निग्धजनानाबेद्य प्रयतेऽस्य सुकाव्यविरचनानावेद्य ॥ ९ ॥
अथ निजराज्यन्तेन प्राशासि नलेन शत्रुराज्यन्तेन ।
येनाराज्यन्तेनश्रिया दिशो यस्य विच्छतिराज्यन्तेन ॥ १० ॥
मूर्त्तिं मारसमानां योऽदधदायुः सहस्रमारसमानाम् ।
रुद्रकुमारसमानामजयद् द्विषतामंक्तिमारसमानाम् ॥ ११ ॥
साश्वनियामानयतः श्रेष्ठाविद्यास्तदाश्रयामानयतः ।
अधिकायामानयतः शत्रावपि यस्य धीर्दयामानयतः ॥ १२ ॥
अहितानामायस्य त्राता यः शरणागमिनामायस्य ।
गतनानामायस्य श्रुतः पिता वीरसेननामायस्य ॥ १३ ॥
भुव्यतनोदन्तेन द्विषतां सयशांसि शोभनोदन्तेन ।
नीतानोदन्तेन क्षितिमभजन्नहितदन्तिनोदन्तेन ॥ १४ ॥
सचिवगिरागोपायन्नलः सपृथिवीं निरस्तरागोपायम् ।
शत्रोरागोपायं नीत्वा नेमुर्महत्तरागोपायम् ॥ १५ ॥
योऽदभ्रीमान्यायादधिकोऽथ रिपुर्यमेत्य भीमान्यायात् ।
वैदर्भीमान्यायाच्चिजगति कन्या बभूव भीमान्यायात् ॥ १६ ॥
महिततमारम्भाभिर्दमयन्ती सद्गुमारमारम्भाभिः ।
दधती मारम्भाभिर्वव्रधे सोरुद्वये समारम्भाभिः ॥ १७ ॥
सारत्नंनारीणां नलः श्रियामजनि निलयनंनारीणाम् ।
यस्यानन्नारीणां मरुभुवमापद्यटावनं नारीणाम् ॥ १८ ॥
चक्रमे साराजन्यश्रेष्ठन्तन्तां स तेजसाराजन्यः ।
आत्तविसाराजन्यश्रियोऽधितयायाजिताः ससाराजन्यः ॥ १९ ॥

Digitized by Google

नार्त्तिर्नोद्यानेन प्रभाविहीनेन श्रीमनोद्यानेन ।
स्मरजानोद्यानेन स्फुटमितिगमिच्छनलोतनोद्यानेन ॥२०॥
सोऽहंचितचन्तापततः कांश्चिदपश्यद्धिताय चन्तापततः ।
सखेचन्तापततस्तान्यदभी तोषमावचन्तापततः ॥ २१ ॥
तन्तरसारसमानः सविचंगगणोऽब्रवीत्ससारसमानः ।
गतचिंसारसमानस्तुदलभ्योनिष्क्रयः स्वसारसमानः ॥ २२॥
त्वं भूषकेत्वङ्गत्वादधिको भैम्यास्तुमोन्तिकेत्वङ्गत्वा ।
सातेऽङ्केत्वङ्गत्वासक्ता लल तत्सकाशकेत्वङ्गत्वा ॥ २३ ॥
इति हंसारामाया निकटंयामयक्षतेव सारामाया ।
जग्मुः सारामाया जगदुत्त्वालीभिरभिससारामाया ॥ २४ ॥
श्रीसंकाशास्यस्य त्वं भैमि नलस्य शशिनिकाशास्यस्य ।
अरिलोकाशास्यस्य यदि भार्यासाः कुमारिकाशास्यस्य ॥२५॥
इति हंसेनोदितया गणेन भैम्या मुदारसेनोदितया ।
नभसेनोदितया स्मरेण सपुननलौकसेनोदितया ॥ २६ ॥
ता बद्धधावायस्य श्रेष्ठः पुनरस्य सन्निधावायस्य ।
ताश्चनिधावायस्य व्यनुवंस्तुलनाय न विबुधावायस्य ॥२७॥
इति सविनामानितया जह्रे भैम्यानलोऽपि नामानितया ।
स्वास्थ्यं नामानितया शिश्ये च विचिन्त्यतस्यनामानितया ॥२८
अथ ससमुद्रागस्य क्लान्तस्यालङ्कृतेः समुद्रागस्य ।
यौवनमुद्रागस्य स्वसुतारत्नस्य सादमुद्रागस्य ॥ २९ ॥
दृष्ट्वा राजातनुत स्वयंवरं विधिवदिन्दिराजातनुतः ।
यस्य जराजातनुतः श्रुत्वव्यथासौजनाद्राजातनुतः ॥ ३० ॥

Digitized by Google

तं हासेनापालिः स्वयंवरं क्षितिभुजां सखेनापालिः।
न बभासेनापालिः स्वर्गेषु यैः श्रियमिव या रसेनापालि ॥ २१ ॥
तां गां सेनाराजिः स्वर्गसदां यैः सदारसेनाराजि।
आयासेनाराजिच्यवितरिपौ चलति विबुधसेनाराजि ॥ २२ ॥
सोऽथ परमहस्तेन प्रापि नलेनोत्सवः परमहस्तेनः।
स्फुरितपरमहस्तेन प्रबभौरविणेवतत्पुरं परमहस्तेन ॥ २३
क्षिप्तलसन्नालीकानक्षितेषु मुखेन्दुतुलितसन्नालीकान्।
राज्ञः सन्नालीकान् कान्तिर्विबुधांश्चनाहसन्नालीकान् ॥ २४
अजनिकलापास्यन्तं स्वयशोऽनिजकंमहः कलापास्यन्तम्।
शत्रुकलापास्यन्तम्प्रेक्ष्य नलं सुरततिः कलापास्यन्तम् ॥ २५ ॥
स्वर्निलयानामनलंक्षतमपि जेतुन्नतिः श्रियानामनलम्।
यमजेयानामनलम्प्रोचे शक्रस्तमरिचयानामनलम् ॥ २६ ॥
वद कामायामन्नस्वभैम्ये यदृगुणाः श्रमायासन्नः।
श्रेष्ठतमायासन्नस्वान्द्रष्टा नतु जनः स्वमायासन्नः ॥ २७ ॥
इति सरवंकेहास्तन्नस्य समुकुलं सुरप्रवेकेहास्त।
तामविवेकेहास्तः श्रयति स्वीतच पार्थिवेकेहास्त ॥ २८ ॥
हरिपवमानयमानान्द्रतीऽस्मिनलोमहारमानयमानान्।
भवतीं मानयमानान्भैमिसुरान्विद्विमहमिमानयमानान् ॥ २९
तुल्येऽसरमादेहिप्रभवो मग्नाः स्मर प्रसरसादेहि।
तानभिसरसादेहि स्वजस्वनाकात्सुखस्वमरसादेहि ॥ ४० ॥
इति स्तुतसामारवतः सुरलोकात्तन्मुखेन सामारवतः।
नरिरंसामारवतस्थलादिव नलोत्कमानसामारवतः ॥ ४१ ॥

Digitized by Google

सावित्रराजायतया वीक्ष्य दृशा तं स्मरातुराजायतया ।
स्थितिरत्राजायतया द्यसदाश्वाभाषिनिषधराजायतया ॥ ४१ ॥
तस्या देवाद्यस्य प्रणम्य च नलेन धीः पदेवाद्यस्य ।
यति निनदेवाद्यस्य स्वयं प्रियायाः पदं मुदेवाद्यस्य ॥ ४३ ॥
अथ तरसारं गेयन्नृपतिगणोऽस्थित पदेषु सारंगेयं ।
चञ्चलसारंगेयन्दमयन्ती चाचितुलितसारंगेयं ॥ ४४ ॥
व्यधुरवनामान्येषु प्रजा नृपेष्वथनिवेद्य नामान्येषु ।
सुतैर्नामान्येषु प्रकीर्त्तमानेषु शोभनामान्येषु ॥ ४५ ॥
सांगेननलसमानाननलसमानानसुतकतिचित्पुरुषान् ।
प्रैक्षत ननलसमानाननलसमानानभून्न तेषाभेदः ॥ ४६ ॥
रुचिलतनासत्यागाः स्फुरतु नलोयदिचवर्त्मनासत्यागाः ।
अपि दीनासत्यागाग्रायद्युतेनैव वर्त्मनासत्यागा ॥ ४७ ॥
यदि वाभावन्नास्य स्थितास्मि नल एव नरविभावन्यस्य ।
देवसभावन्यस्य द्विपस्य वपुषो भवेद्विभावन्यस्य ॥ ४८ ॥
कृतभावासावनितानितिभुवमैक्षत्सुरान्सुवासावनिता ।
स्वपतिं वासावनितावित्रं धार्म्मिकजने भुवासावनिता ॥४९॥
स्वरिरंसादेवाख्याकुलया दृष्ट्यार्थितापि सादेवाख्या ।
वपुषि ससादेवाख्यादृत्तनलमुपस्थितं रसादेवाख्या ॥ ५० ॥
सत्सदसोमाननया रुद्रसमोयः स्वतेजसोमाननया ।
प्रकृतः सोमाननया नलोबभौ भक्तिगुणेन सोमाननया ॥ ५१ ॥
मदद्भावरमस्यज्ञात्वाथमनोगुरुप्रभावरमस्य ।
सुरवृषभावरमस्य प्रदिश्य जग्मुर्गतप्रभावरमस्य ॥५२ ॥

Digitized by Google

गुरुमहिमापरमायास्तभ्यो नलएवसतिमापरमायाः।
प्रियया मापरमायाः स्वपुरमरुर्यत्र तं त्वमापरमायाः ॥५३॥
ग्रिनाथ समहासमहानगरेजनतासमहासमहास्तमुदम्।
अतिभासुरयासुरयाव्यहरद्वपतनोत्सुरयासुरयागमपि ॥५४॥

इति श्रीकालिदासकृते नलोदये सत्काव्ये
प्रथमः सर्गः।

द्वितीयः सर्गः।

अथ रतिरेकान्तेन प्रापि नलेनात्र मन्दिरेकान्तेन।
ताम्रनरेकान्तेन प्राप्तवता रिपुमदातिरेकान्तेन ॥ १ ॥
बभौ ससारसागरश्चकासससारसार्द्रधीः।
मधः ससारसारवस्तदा ससारसार्त्तवः ॥ २ ॥
समुदधिताशालीनां करेण कणिशाग्रचिजिताशालीनाम्।
दिनभर्त्तीशालीनामिव नलिनीमथ समुत्थिताशालीनाम् ॥३॥
कुरवापचसारसकाकुरवान् कुरवाख्यनगोपितदांकुरवान्।
कमलं ललवङ्गतपङ्कमलं कमलं नविलोभयितुङ्कमलम् ॥४॥
अगुरतिमहिमानीतस्तोरविमहांसिगुरुतमहिमानीतः।
भवनं महिमानीतः स्मरेण परितः शराख्यमहिमानीतः ॥५॥
स्मरसूचितयाजगतः चितिसूचितयाभवद्विचम्पकमुकुलम्।
तदसूचितया व्यथया निरसूचितया ययाद्वियुग्दम्पतिकौ॥ ५

चिरलोचपलाशस्य प्रचुरम्मुष्यं बभूव चपलाशस्य।
स्मरनीचपलाशस्य प्राप्ताध्वगपिशितचारुचपलाशस्य ॥ ७ ॥
चटतो बभुर्निशाङ्कया विभा विभा विभा विभाः।
कलाश्च तेषु सत्यतेरदा रदा रदा रदाः ॥ ८ ॥
दृहस्खलनाशोकालिप्रदेन येनात्ममदविनाशोकालि।
कामनाशीकालिस्वनङ्कृतिभिः सदिच्छनाशोकालि ॥ ९ ॥
स्मरस्य युद्धरङ्गतां रसा रसा रसा रसा।
जिता वियोगिनः समुन्नते नते नते नते ॥ १० ॥
नुन्नमनामधुनानाअथतिन्तुतिङ्कोविनाङ्गनामधनाना।
इति खलनामधुनानाविधमधयल्किलतदर्थनामधनाना ॥११॥
पिको पिको पिको पिको वियोगिनीरभर्त्सयत्।
वचांसि भङ्गमालपन्निता निता निता निताः ॥ १२ ॥
श्रीरापिकजापेन प्रवृद्धमाम्रावलिषु पिकलापेन।
न कलापिकलापेन प्रणर्त्तनमकारि वागपिकलापेन ॥ १३ ॥
सहकारवृते समये सहकारद्रुमस्य के न सस्मार पदम्।
सहकारमुपरिकान्तैः सहकारमणीपुरः सकलवर्णमपि ॥१४
अधिगतकामधरागात् अगमेत्यभ्रमरपटलिकामधुरागात्।
पीत्वीत्कामधरागात्द्रुतमकृततत:श्रियोधिकामधरागात्॥१५
नसमा नसमा नसमा नसमा गममाप समीक्ष्य वसन्तनभः।
भ्रमद् भ्रमद् भ्रमद् भ्रमद् भ्रमरच्छलतः खलु कामिजनः॥१६
गतमत्र चयेन गृहादसमुत्तरतान्तरतान्तरतान्तरताम्।
परएव विकार दयाय वृहत्तमसन्तमसन्तमसन्तमसन् ॥ १६ ॥

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

अतिविश्रब्धनवोढा यथा ।

प्रेङ्खणप्रेक्षणालापान् कुर्वन्त्याः सस्मितचपम् ।
नवीनायाः प्रवीणायाः स्वप्नं स्मररञ्जनम् ॥१०॥

अस्याश्चेष्टा रागसि प्रेयसि धैर्ये वक्रोक्तिः; अधैर्ये परुषवाक् । यथा

स्वापे प्रियाननविलोकनहानिरेव
स्वापच्युतौ प्रियकरग्रहणप्रसङ्गः ।
इत्थं सरोरुहमुखी परिचिन्तयन्ती
स्वापं विधातुमपि हातुमपि प्रपेदे ॥११॥

पतिमात्रविषयकेलिकलापकोविदा प्रगल्भा ।

वेश्यायाश्च पतिमात्रविषयकत्वाभावान्नातिव्याप्तिः ॥

अस्याश्चेष्टा रतिप्रीतिः आनन्दात् सम्मोहः ।

प्रथमं यथा ।

संस्पृश्य स्तनमाकलय्य वदनं संश्लिष्य कण्ठस्थलं
निष्पीड्याधरबिम्बमम्बरमपाकृत्य व्युदस्यालकम् ।
देवस्याब्जिनीपतेः समुदयं जिज्ञासमाने प्रिये
वामाक्षीवसनाञ्चलैः श्रवणयोर्नीलोत्पलं निह्नुते ॥१२॥

द्वितीयं यथा ।

नखक्षतमुरस्थले ऽधरदले रदस्य क्षतं
च्युता वकुलमालिका विगलिता च मुक्तावली ।
रतान्तसमये मया सकलमेतदालोकितं
स्मृतिः क्व च रतिः क्व च क्व च तवालि शिक्षाविधिः ॥१३

Digitized by Google

मध्याप्रगल्भे मानावस्थायां प्रत्येकं त्रिविधे धीरा अधीरा धीराधीरा च।

व्यङ्ग्यकोपप्रकाशिका धीरा। अव्यङ्ग्यकोपप्रकाशिका अधीरा। व्यङ्ग्याव्यङ्ग्यकोपप्रकाशिका धीराधीरा। दृष्यन्त विशेषः।

मध्याधीरायाः कोपस्य गोत्रस्खलिका। अधीरायाः परुषवाक्। धीराधीरायास्तु वचनरुदिते कोपप्रकाशके।

प्रौढ़ाधीरायास्तु रत्यौदास्यम्। अधीरायास्तु तर्जनताड़नादिः। धीराधीरायास्तु रत्यौदास्यं तर्जनताड़नादि च कोपस्य प्रकाशकमिति।

यत्तु धीराभेदः स्वीयायामेव न तु परकीयायामिति प्राचीनलिखनम् तदाज्ञामात्रं धीरत्वमधीरत्वं तदुभयं वा माननियतं, परकीयाया अपि मानस्योत्तासामर्थ्यावश्यकत्वम्। मानश्च स्वीयायामेव न तु परकीयाया इति वक्तुं न शक्यते।

मध्याधीरा यथा।

लोलालिपुञ्जव्रजतोनिकुञ्जे
स्फारा बभूवुः श्रमवारिधाराः।
देहे समीहे भवतो विधातुं
धीरं समीरं नलिनीदलेन ॥ १४ ॥

मध्यमा अधीरा यथा।

आतस्ते निशिजागरो मम पुनर्नेत्राम्बुजे श्रेयिमा

Digitized by Google

निर्व्यीतं भवता मधु प्रवितं व्याघूर्णितं मे मनः ।
भ्राम्यद्भृङ्गगणे निकुञ्जभवने लब्धं त्वया श्रीफलं
पश्चेषुः पुनरेव मां क्षतवहक्रूरैः शरैः क्षन्तति ॥१५॥

मध्याधीराधीरा यथा ॥

कान्तानुरागचतुरोऽसि मनोहरोऽसि
नाथोऽसि किञ्च नवयौवनभूषितोऽसि ।
इत्थं निगद्य सुदृशा वदने प्रियस्य
निश्वस्य बाष्पकुलिता निहिता दृगन्ताः ॥१६॥

प्रगल्भाधीरा यथा ॥

नो तल्पं भजसे न जल्पसि सुधाधारानुकारा गिरो
दृक्पातं कुरुषे नवा परिजनक्रोधप्रकाशच्छलात् ।
इत्थं केतकगर्भगौरिदयिते कोपस्य सङ्गोपनं
ते स्यादेव न चेत् पुनः सहचरी कुर्वीत साचिस्मितम् ॥१७

प्रगल्भाधीरा यथा ।

प्रतिफलमवलोक्य स्वीयमिन्दोः कलायां
हरशिरसि परस्त्रीवासमाशङ्कमाना ।
गिरिशमचलकन्या तर्जयामास कम्प-
प्रचलवलयवल्गत्कान्तिभाजा करेण ॥१८॥

प्रगल्भाधीराधीरा यथा ।

तल्पोपान्तमुपेयुषि प्रियतमे वक्रीकृतग्रीवया
काकुव्याकुलवाचि साचिहसितस्निग्धं मुखं चुम्बितम् ।

हस्तन्यस्तकरे पुनर्मुहुरहो साभ्यारसम्भालित-
प्रोद्दीप्तस्मरधूसरालसदृशो विस्फारिता दृष्टयः ॥१९॥

धीरादि त्रय एते द्विधा । ज्येष्ठा कनिष्ठा च । अधीरा ज्येष्ठा कनिष्ठा च । धीराधीरा ज्येष्ठा कनिष्ठा च । परिक्षीणालंकारे सति भर्त्तरधिकस्नेहा ज्येष्ठा । परिक्षीणालंकारे सति भर्तुर्न्यूनस्नेहा कनिष्ठा । अधिकस्नेहासु न्यूनस्नेहासु सामान्यवनितासु नातिव्याप्तिः । परिक्षीणपदेन व्यावर्त्तनात् नापि परकीयायां भर्तृपदव्यावृत्तेः ।

धीरा ज्येष्ठाकनिष्ठा यथा ।

एकस्मिन् यतने सरोरुहदृशोर्विन्यस्य निद्रार्त्तयो-
रेकां पक्ष्मविलासगुण्ठनवतीमुत्कन्धरो दृष्टवान् ।
अन्यस्याः सविधं समेत्य निभृतं व्यालोलहस्ताङ्गुलि-
व्यापारैर्वसनाञ्चलं चपलयन् स्वापच्युतिं कृतवान् ॥२०॥

अधीरा ज्येष्ठाकनिष्ठा यथा ।

अन्तःकोपकषायिते प्रियतमे पश्यन् घने कानने
पुष्पस्तावकमाय नम्रवदनामेकां समायोजयन् ।
अर्द्धोन्मीलितलोचनाञ्चलचमत्कारामिरामाननां
क्षीराभोधरपक्ष्मलां नवबधूमन्यां समालिङ्गति ॥२१॥

धीराधीरा ज्येष्ठाकनिष्ठा यथा ।

धैर्य्याधैर्य्यपरिग्रहग्रहिनयोरेतद्वयः प्रीतये
रत्नद्वन्द्वमनन्तकान्तिरुचिरं मुष्टिद्वये न्यरूपयत् ।

एकस्याः कनयन् करे प्रथमतो रत्नं परस्याः प्रियो
हस्ताङ्गुष्ठिमिषात् स्पृशन् कुचतटीमानन्दमाविन्दति ॥२२

अप्रकटितपरपुरुषानुरागा परकीया । सा च द्विविधा परोढ़ा कन्यका चेति । कन्यायाः पित्राद्यधीनत्वात् परकीया अस्या गुणा एव सर्व्वा चेष्टा ।

परोढ़ा यथा ।

अयं रेवाकुञ्जः कुसुमशरसेवासमुचितः
समीरोऽयं वेलादरविदलदेलापरिमलः ।
इयं प्राविट् धन्या नवजलदविन्यासरुचिरा
पराधीनं चेतः सखि किमपि कर्तुं मृगयते ।२३॥

गुप्ताविदग्धालक्षिताकुलटानुशयानामुदिताप्रवृतीनां परकीयायामेवान्तर्भावः ।

गुप्ता त्रिविधा वृत्तसुरतगोपना वर्त्तिष्यमाणसुरतगोपना वर्त्तमानसुरतगोपना च इति ।

त्रितयमपि यथा ।

श्वश्रूः क्रुध्यतु निर्दिशन्तु सुहृदो निन्दन्तु वा यांतर-
स्तस्मिन्नद्य मन्दिरे सखि पुनः स्वापोविधेयो मया ।
आखीराक्रमणाय कोणकुहरादुत्कालमातन्वती
मार्जारीनखरैः खरैः क्षतवती कां कां न मे दुर्दशाम् ॥२४॥

विदग्धा यथा ।

निविड़तमतमालमल्लिवल्ली-
विवकिलराजिविराजितोपकण्ठे ।

Digitized by Google

पथिक समुचितवाञ्छतीव्रे
सवितरि तत्वमरिक्षटे निवारः ॥२४॥

विदग्धा द्विविधा। वाग्विदग्धा, क्रियाविदग्धा।

क्रियाविदग्धा यथा।

दासाय भवननाथे वदरीमपनेतुमादिशति।
हेमन्ते हरिणाक्षी पयसि कुठारं विनिःक्षिपति ॥२५॥

लक्षिता यथा।

यदभूतं तदभूतं यदभूयात्तदपि वा भूयात्।
यद्भवति तद्भवतु वा विफलस्तव कोपगोपनोपायः ॥२६॥

कुलटा यथा।

एते वारिकणान् किरन्ति पुरुषान् वर्षन्ति नाम्भोधराः
शैलाः साद्रसमुद्वहन्ति न सृज्यन्तेऽते पुनर्नायकान्।
त्रैलोक्ये तरवः फलानि सुवते नैवारभन्ते जनान्
धातः कातरमालयामि कुलटाहेतोस्त्वया किं कृतम् ॥२७

ब्रह्मैव सर्व्वमितरं न हि वस्तु किञ्चित्
जारे यथा गृहपतौ च रुचिस्तथा मे।
तस्मादहो न हि परापरभेदबुद्धिः
मूढाः किमर्थमसतीति कदर्थयन्ति ॥

एष्वो तावच्चिकोणा विपुलनदनदीग्रावरुद्धं तदर्द्धं
तत्राप्यर्द्धं युवत्यः शिशुगतवयसो रोगिणो योगिनश्च।
त्यज्यास्तत्रापि मान्याः स्वगुरुपितृमुखाः सन्ति शेषाः कियन्तो
मिथ्यावादो ममायं मुखरमुखरवः पुंश्चली पुंश्चलीति ॥

Digitized by Google

ग्रन्थान्तरे अनुशयाना यथा । वृत्तस्थानविघटनेन भाविस्थानाभावशङ्कया स्वानधिष्ठितशङ्कितस्थाने भर्तुर्गमनानुमानेन चानुशयाना भवति । प्रत्येकमुदाहरणानि । प्रथमं यथा ।—

समुपागतवति चैत्रे निपतति पत्रे लवङ्गलतिकायाः ।
मुहुरुत्पतति कपोतः कपाली झिटिति झिटिति तालीद्यूतिं धत्ते ॥२८॥

निद्रालुकेकिमिथुनानि कपोतपोत-
व्याधूतनूतनमहीरुहपल्लवानि ।
तत्रापि तन्वि न वनानि कियन्ति सन्ति
खेद्यत्स्वनप्रियतमस्य गृहं प्रयाति ॥२९॥

कर्णकल्पितरसालमञ्जरी पिञ्जरीकृतकपोलमण्डलः ।
निष्पतन्नयनवारिधारया राधया मधुरिपुर्निरीक्ष्यते ॥

मुदिता यथा ।

गोष्ठेषु तिष्ठति पतिर्बधिरो न नन्दो
नेत्रद्वयस्य न च पाटवमस्ति यातुः ।
इत्थं निगद्य तरुणी कुचकुम्भशोभि
रोमाञ्चकञ्चुकमुदञ्चितमातनोति ॥३०॥

कन्यका यथा ।

किञ्चित् कुञ्चितहारयष्टिमरलभ्रूवल्लिसाचिस्मितं
प्रान्तभ्रान्तविलोचनद्युति-भुजा पर्यन्तकर्णोत्पलम् ।
अङ्गुल्याङ्कुरदङ्गुलीयकरुचांगण्डस्य कण्डूयनं
कुर्व्वाणा नृपकन्यका सुललितं सव्याजमालोकते ॥३१॥

Digitized by Google

वित्तमात्रोपाधिकसकलगुरुघाभिनया सामान्यवनितेति। नन्वग्निमित्रे क्षितिपतावनुरक्तायामैरावत्यामप्राप्तिः। तत्र वित्तमात्रोपाधेरभावादि चेत् मैवम्। सापि काश्मीरक्षीर-कादिदातरि महाराजेऽनुरक्ता न तु महाहर्षितेनावगम्यते। तत्र वित्तमात्रोपाधिरिति सामन्यवनिता यथा।

दृष्ट्वा प्राङ्मणसन्निधौ बहुधनं दातारमभ्यागतं
वक्षोजौ तनुतः परस्परमिवाश्लेषं कुरङ्गीदृशः।
आनन्दाश्रुपयांसि मुञ्चति मुखं मौलामिषात् कुन्तलो
हृष्टिः किञ्च धनागमं कथयितुं कर्णान्तिकं गच्छति ॥३२

अन्यसम्भोगदुःखिता यथा।

त्वं दूति निरगाः कुञ्जं न तु पापीयसो गृहम्।
किंशुकाभरणो देहो दह्यते कथमन्यथा ॥३३॥

वक्रोक्तिगर्विता द्विविधा। प्रेमगर्विता सौन्दर्यगर्विता चेति।

प्रेमगर्विता यथा।

वपुषि तव तनोति रत्नभूषां
प्रभुरिति धन्यतमासि ब्रवीमि।
सखि तनुनयनान्तरालभोरः
कलयति मे न भूषणानि कान्तः ॥३४॥

सौन्दर्यगर्विता यथा।

कलयति कमलोपमान मग्ने
प्रथयति वाचि सुधारसस्य साम्यम्।

Digitized by Google

सखि कथय किमाचरामि कान्ते
सभजनि तत्र सहिष्णुतैव दोषः ॥३५॥

मानवती यथा । प्रियापराधसूचको मानः । स च लघुर्मध्यमो गुरुः । अल्पापनेयो लघुः । कष्टतरापनेयो मध्यमः, कष्टतरापनेयो गुरुः ॥ असाध्यस्तु रसाभासः । अन्यस्त्रीदर्शनादिजन्मा लघुः । गोत्रस्खलनादिजन्मा मध्यमः । अपरस्त्रीसम्भोगादिजन्मा गुरुः । अन्यथा सिद्धकुट्टनीलाद्यपनेयो लघुः । अन्यथावादशपथाद्यपनेयो मध्यमः अन्यस्त्रीदर्शनादिजन्मा । चरणपातभूषणदानाद्यपनेयो गुरुः ।

परस्त्रीदर्शनादिजन्मा यथा ।

स्वेदाम्बुभिः क्व च न पिच्छलमङ्गमूमौ
मालोदरि क्व च न कण्ठकितं विभाति ।
अन्यां विलोकयति भाषयति प्रियेऽपि
मानः क्व दास्यति पदं तव तत्र विद्मः ॥३६॥

गोत्रस्खलादिजन्मा यथा ।

यद्गोत्रस्खलनं तत्र भ्रमो यदि न मन्यसे ।
रोमालिव्यालसंस्पर्शं शपथं तन्वि कारय ॥

अपराङ्गनासङ्गादिजन्मा यथा ।

दयितस्य निरीक्ष्य भालदेशं
चरणालक्तकपिञ्जरं सपत्न्याः ।
सुहृदो नयनस्य कोणभागः
श्रुतिमुक्ताशिखरोपमा बभूवुः ॥ ३७ ॥

Digitized by Google

एताः षोड़शापि अष्टाभिरवस्थाभिः प्रत्येकमष्टविधाः। प्रोषितभर्तृका खण्डिता कलहान्तरिता विप्रलब्धा उत्कण्ठिता वासकसज्जा स्वाधीनपतिका अभिसारिका चेति गणनया अष्टाविंशत्यधिकशतं भेदा भवन्ति ॥१२८॥ तासामप्युत्तमाधममध्यमागणनया चतुरशीतियुतं शतत्रयं भेदा भवन्ति ॥ ३८४॥ यत्तु तासां दिव्या अदिव्या दिव्यादिव्यादित्रयगणनया द्विपञ्चाशदधिकशतयुतसहस्रभेदा भवन्ति ॥११५२॥ तत्र दिव्या शच्यादयः। अदिव्या मालत्यादयः। दिव्यादिव्या द्रौपद्यादयः इति। तत्र अवस्थायां भेदेनैव नायिकानामपि भेदात्। जातिभेदेन भेदस्वीकारे नायकानामप्येवमानन्त्यं स्यात्।

तथाहि दिव्यादिभेदाः नायकानामपि सन्ति यथा। दिव्या इन्द्रादयः, अदिव्या माधवादयः, दिव्यादिव्या अर्जुनादयः। यद्यपि मुग्धायां यथा धीरादिभेदाभावस्तथाविधप्रज्ञासामग्र्यभावात् तथा अष्टविधत्वाभावो भवितुमर्हति। तथापि प्राचीनलिखनानुरोधेन नवोढामप्यवलम्ब्य ते भेदा अवगन्तव्याः। देशान्तरगते प्रेयसि मन्तापव्याकुला प्रोषितभर्तृका। उत्कण्ठिता कलहान्तरिता विप्रलब्धानां पतिर्देशान्तरगतो न भवतीति तत्रातिव्याप्तिः। अस्याश्चेष्टा दशावस्था।

मुग्धा प्रोषितभर्तृका यथा।

दुःखं दीर्घतमं वहन्त्यपि सखी वर्गाय नो भाषते
ग्रैवालैः ग्रथनं सृजन्त्यपि पुनः शेते न वा लज्जया।

Digitized by Google

कण्ठे गद्गदवाचमञ्चति दृशा धत्ते न बाष्पोदकं
सन्तापं सहते यदम्बुजमुखी तद्वेद चेतोभवः ॥३८॥

मध्या प्रोषितभर्तृका यथा ।

वासस्तदेव वपुषो वलयस्तदेव
हस्तस्य सैव जघनस्य च रत्नकाञ्ची ।
वाचालमङ्गसुभगे सुरभौ समस्त-
मभ्याधिकं भवति तत् सखि किं निदानम् ॥३९॥

प्रौढप्रोषितभर्तृका यथा ।

माला बालाम्बुजदलमयी मौक्तिकी हारयष्टिः
काञ्ची किञ्च त्वयि यदुपते प्रस्थिते प्रस्थितैव ।
अन्यद्ब्रूमः किमिह धमनी वर्त्तते वा नवेति
ज्ञातुं बाह्वोरहह बलयं पाणिमूलं प्रयाति ॥४०॥

परकीया प्रोषितभर्तृका यथा ।

श्वश्रूः पद्मदलं ददाति तदपि भ्रूसंज्ञया गृह्यते
सद्योमर्म्मरणक्षया न च तया संस्पृश्यते पाणिना ।
यातुर्वाचि सुहृद्गणस्य वचसि प्रत्युत्तरं दीयते
श्वासः किन्तु न मुच्यते क्षतवहक्रूरः कुरङ्गीदृशा ॥४१॥

सामान्यवनिता प्रोषितभर्तृका यथा ।

विरहविदितमन्तः प्रेम विज्ञाय कान्तः
पुनरपि वसु तस्मादेत्य मे दास्यतीति ।
मरिचनिचयमक्ष्णोर्न्यस्य बाष्पोदबिन्दून्
विसृजति पुरयोषिद्द्वारदेशोपविष्टा ॥

Digitized by Google

अन्योपभोगचिह्नितः प्रातरागच्छति पतिर्यस्या सा खण्डिता । प्रातरित्युपलक्षणम्, अस्याश्चेष्टा, अस्रुटालाप-चित्त-सन्ताप-निश्वास-तुष्णीम्भावाश्रुपातादयः ।

मुग्धा खण्डिता यथा ।

वक्षः किमु कलसाङ्कितमिति किमपि द्रष्टुमिच्छन्त्याः ।
नयनं नवोढसुहृदः प्राणेशः पाणिना पिधत्ते ॥

मध्या खण्डिता यथा ।

वक्षोजचिह्नितमुरो दयितस्य वीक्ष्य
दीर्घं न निःश्वसिति जल्पति नैव किञ्चित् ।
प्रातर्जलेन वदनं परिमार्जयन्ती
बाला विलोचनजलानि तिरोदधाति ॥४२॥

प्रौढ़ा खण्डिता यथा ।

कान्तं वीक्ष्य विपक्षपक्ष्मलदृशः पादाम्बुजालक्तकै-
रालिप्तानननामनीक्षतमुखी चित्रार्पितेवाभवत् ।
व्यक्तं नोक्षवती न वा क्षतवती निश्वासकोष्णा दृशः
प्रातर्मङ्गलमङ्गनाकरतलादादर्शमादर्शयत् ॥४७॥

नवनखपदमङ्कं गोपयस्यंशुकेन
स्थगयसि पुनरोष्ठं पाणिना दन्तदष्टम् ।
प्रतिदिशमपरस्त्रीसङ्गसंशी विसर्पन्
नवपरिमलगन्धः केन शक्यो वरीतुम् ॥
सखे दशनक्षतमधरं किमिति गोपयसे प्रयत्नेन ।

Digitized by Google

संप्रति रजनिरहस्यं नयनालस्यं निवेदयति ॥

ग्रन्थान्तरम् ।

परकीया खण्डिता यथा ।

कान्तं निरीक्ष्य वलयाङ्कितकण्ठदेशम्
उक्ता तया परभिया परुषा न वाचः ।
दूतीमुखे मृगदृशा स्खलदश्रुपूरा
दूरात् परं निदधिरे नयनान्तपाताः ॥४४॥

सामान्यवनिता खण्डिता यथा ।

उरस्तव पयोधराङ्कितमिदं कुतो मे क्षमा
ततो मयि निधीयतां वसु पुरा यदङ्गीकृतम् ।
इति प्रचलचेतसः प्रियतमस्य वारस्त्रिया
क्वणत्क्वणककङ्कणं करतलात् समाकृष्यते ॥४५॥

अग्रे अवमत्य पतिं पश्चात् परितप्ता कलाहान्तरिता ।
अस्याश्चेष्टा भ्रान्तिसंमोहसन्तापसन्ततिश्वासजरप्रलापाद्यः।

मुग्धा कलहान्तरिता यथा ।

अनुनयति पतिं न लज्जमाना
कथयति नापि सखीजनाय किञ्चित् ।
प्रसरति मलयानिलेन वोढा
वहति परन्तु चिराय दुर्भगान्तः ॥

मध्या कलहान्तरिता यथा ।

विरमति कथनं विना न खेदः
सति कथने समुपैति कापि लज्जा ।

Digitized by Google

इति कलहमधोमुखी सखीभ्यो
लपितु मनालपितुं समाचकांक्षे ॥४६॥

प्रौढाकलहान्तरिता यथा ।

अकरोः किं नु नेत्रयोर्निमानं
किमकार्षीः करपल्लवावरोधम् ।
कलहं किमधाः क्रुधा रसज्ञे
हितमर्थं न विदन्ति दैवदृष्टाः ॥४७॥

परकीया कलहान्तरिता यथा ।

भर्तुर्यस्य कृते गुरुर्लघुरभूद् गोष्ठी कनिष्ठीकृता
धैर्यं कोषधनं गतं सहचरी नीतिः कृता दूरतः ।
निर्मूला तृणवत् त्वया परिचिता स्रोतस्वती विन्दुवत्
स क्रोधादवधीरितो हतधिया मातर्बलीयान् विधिः ॥४८

सामान्यवनिता कलहान्तरिता यथा ।

यत्पङ्केरुहलक्ष्मपार्थिकमले भाग्यालये यद्गुरु
न्यस्तं काममयं ललाटफलके भाग्याक्षरं वेधसा ।
तत् सर्व्वं सखि यो यथार्थमकरोत् तस्मिन् प्रकोपः कृतो
धिङ् मां धिङ् मम जीवितं धिगतनुं धिक्चेष्टितं दिग्वयः॥४९

सङ्केतनिकेतने प्रियतममनवलोक्य समाकुलहृदया विप्रलब्धा ।

अस्वास्थ्येष्टा निर्वेदनिःश्वाससखीजनोपालम्भ-
सलापालापमयचिन्तामुगतमूर्च्छहृदयः ॥५०॥

Digitized by Google

मुग्धा विप्रलब्धा यथा।

आलीभिः सपथैरनेककपटैः कुञ्जोदरं नीतया
शून्यं तच्च निरीक्ष्य विप्लुभितया न प्रस्थितं न स्थितम्।
व्यक्ता किन्तु नवोढ़नीरजदृशा कुञ्जोपकण्ठे रुषा
भ्राम्यद्भृङ्गकदम्बडम्बरचमत्कारस्तृणो दृश्यः ॥५१॥

किमुत्तीर्णः पन्थाः कुपितभुजगीभोगविषमो
विषोढ़ा भूयस्यः किमपि कुलपालीकटुगिरः।
इति स्मारं स्मारं दरदलितशीतद्युतिरुचौ
सरोजाक्षी शोणं दिशि नयनकोणं विकिरति ॥५२॥

मध्यमा विप्रलब्धा यथा।

सङ्केतकेलिगृहमेत्य निरीक्ष्य शून्यम्
एनीदृशो निभृतनिःश्वसिताधरायाः।
अर्द्धोत्तरं वचनमत्र विकाशिनेत्रं
ताम्बूलमर्द्धकवलीकृतमेव तस्थौ ॥५३॥

प्रौढ़ा विप्रलब्धा यथा।

शून्यं केलिगृहं निरीक्ष्य कुटिलं विज्ञाय चेतोभवं
दूती नापि निवेदिता सहचरी दृष्टापि नो वा तया।
अम्भो! शङ्कर! चन्द्रशेखर! हर! श्रीकण्ठ! शूलिन्! शिव!
त्रायस्वेति परन्तु पङ्कजदृशा भर्गस्य चक्रे स्तुतिः ॥५४॥

परकीया विप्रलब्धा यथा।

दत्त्वा धैर्यभुजङ्गमुद्धि चरणावुल्लङ्घ्य लज्जानदी-
मुल्लङ्घ्येत्य घनान्धकारपटलं तत्रा न दृष्टः प्रियः।

Digitized by Google

सन्तापाकुलया तया च परितः पाथोधरे गर्जति
क्रोधक्रान्तशताल्तमत्तमहिषभ्रान्त्या दृशौ योजिते ॥५५॥

सामान्यवनिता विप्रलब्धा यथा।

कपटवचनभाजा केनचिद्वारयोषा
सकलरसिकगोष्ठीरञ्जिका वञ्चितासौ।
इति विहसति रिक्तदृष्टङ्कविच्छिन्नवल्ली-
विकचकुसुमकान्तिच्छद्मना केलिकुञ्जः ॥५६॥

सङ्केतस्थलं प्रति भर्त्तुरनागमनकारणं या चिन्तयति सा उत्कण्ठिता। अवधिदिवसानागतप्रेयसि प्रोषितपतिकायां नातिव्याप्तिः। तस्या भर्त्तुरवधिदिवसे भवनागमनानियम इति सङ्केतपदेन व्यावर्त्तनात्।

अस्याश्चेष्टा।

अरतिसन्ताप-जृम्भनाङ्गास्फोटिकश्रमजलरुदितश्वासावस्थाकथनादयः।

मुग्धा उत्कण्ठिता यथा।

यन्नाद्यापि समागतः पतिरिति प्रायः प्रपेदे परां
दूरं चेतसि चिन्तयन्यपि सखीं न व्रीड़िता पृच्छति।
दीर्घं न श्वसितं दधाति चकितं न प्रेक्षते केवलं
किञ्चित्पक्वपलाण्डु पाण्डुरुचिं धत्ते कपोलस्थलीम् ॥५५॥

मध्या उत्कण्ठिता यथा।

आमेतुं नगता किमु प्रियसखी भीता भुजङ्गात् किमु

Digitized by Google

क्रीडो वा प्रतिमेऽथवाचि किमसौ प्राणेश्वरो वर्त्तते ।
इत्थं कर्णसुकर्णकेतकरजःपालीपवित्रच्छलात्
अच्योः कापि नवोढ़नीरजमुखी वास्योदकं मुञ्चति ॥५६॥

प्रौढ़ा उत्कण्ठिता यथा ।

भ्रातर्निकुञ्ज सखि यूथि रसाल बन्धो
मातस्तमस्विनि पितस्तिमिर प्रमीद ।
पृच्छामि किञ्चिदिह नीरधराभिरामो
दामोदरः कथय किन्न समाजगाम ॥५७॥

परकीया उत्कण्ठिता यथा ।

स्नातं वारिदवारिभिर्व्विरचितो वासो घने कानने
प्रीतैश्चन्दनवारिभिर्म्मनसिजो देवः समाराधितः ।
नीता जागरणव्रतेन रजनी व्रीड़ा कृता दक्षिणा
तप्तं किन्न तपस्तथापि स कथं नाद्यापि नेत्रातिथिः ॥५८॥

सामान्यवनिता उत्कण्ठिता यथा ।

कथं न कान्तः समुपैति कुञ्जम्
इत्थं चिरं चेतसि चिन्तयन्ती ।
अचालयन्निष्पतिताश्रुधारां
वाराङ्गना कापि धनाभिलाषात् ॥५९॥

अद्य मे प्रियवासक इति अभिप्रेत्य या सुरतसामग्रीं सज्जीकरोति, सा वासकसज्जा । वासको वासरः ।

Digitized by Google

अस्याश्चेष्टा मनोरथसखीपरीहासदूतीप्रश्नसामग्रीसम्पादनमार्गविलोकनादयः।

मुग्धा वासकसज्जा यथा।

हारं गुम्फति तारकान्तरचिरं ग्रथ्नाति काञ्चीगुणां
दीपं न्यस्यति किन्तु तत्र बकुलं स्नेहं न दत्ते पुनः।
आलीनामिति वासकस्य रजनौ कामानुरूपां क्रियां
याचिन्वोर नवोढ़नीरजमुखी दूरात् समुद्वीक्षते ॥६०॥

मध्या वासकसज्जा यथा।

शिल्पं दर्शयितुं करोति कुतुकात् कङ्कारहारस्रजं
चित्रप्रेक्षणकैतवेन किमपि द्वारं समुद्वीक्षते।
गृह्णात्याभरणं नवं सहचरीभूषाजिगीषामिषा-
दित्थं पक्षहृशः प्रतीक्ष्य चरितं स्मेराननोऽभूत् स्मरः ॥६१

प्रगल्भा वासकसज्जा यथा।

कृतं वपुषि भूषणं चिकुरधोरणी धूपिता
कृताग्रयनसन्निधौ क्रमुकवीटिकासम्भृतिः।
अकारि हरिणीदृशा भवनमेत्य देहश्रिया
स्फुरत्कनककेतकी कुसुमकान्तिभिर्दीपितम् ॥६२॥

मनोरथो यथा।

आवयोरङ्गयोर्द्वित्वे भूयो विरहविक्लवः।
अद्वैते च स्मितं गीतं तस्मादन्योन्यवीक्षणम् ॥६३॥

Digitized by Google

परकीया वासकसज्जा यथा ।

श्मश्रूं स्नापयति च्छलेन च तिरोधत्ते प्रदीपाङ्करान्
धत्ते सौधकपोतपोतनिनदैः साङ्केतिकं चेष्टितम् ।
यच्छत्पार्श्वविवर्त्तिताङ्गलतिकं लोलत्कपोलद्युति
क्वापि क्वापि कराम्बुजं प्रियधिया तल्पान्तिके न्यस्यति ॥६४

सामान्यवनिता वासकसज्जा यथा ।

चोलं नीविनिचोलकर्षणविधौ चूड़ामणिं चुम्बने
याचित्ये कुचयोः करार्पणविधौ काञ्चीं पुनः काञ्चनीम् ।
इत्थं चन्दनचर्चितैर्भृगमदैरङ्गानि संस्कुर्वती
तत् किं यन्न मनोरथं वितनुते वारेषु वाराङ्गना ॥६५॥

सदा कृताज्ञापरा प्रियतमा स्वाधीनपतिका । अस्या-श्चेष्टा वनविहारादिमदनमहोत्सवमदाहङ्कारमनोरथाव्याप्तिप्रभृतयः ।

मुग्धा स्वाधीनपतिका यथा ।

मध्ये नो क्षमिमा स्तने न गरिमा देहे न वा कान्तिमा
श्रोणौ न प्रथिमा गतो न जड़िमा नेत्रे न वारक्रिया ।
लास्ये न दृढ़िमा न वाचि पटिमा हास्ये न वा स्फीतिमा ।
प्राणेशस्य तथापि मज्जति मनो मध्येव किं कारणम् ॥६६॥

मध्या स्वाधीनपतिका यथा ।

यदपि रतिमहोत्सवे नकारो
यदपि करेण च नीविधारणानि ।
प्रियसखि ! पतिरेष पार्श्वदग्धं
तदपि न मुञ्चति चेत् किमाचरामि ॥६७॥

Digitized by Google

प्रौढ़ा स्वाधीनपतिका यथा ।

रक्तस्याधरपल्लवस्य वचसो हास्यस्य लास्यस्य वा
धन्यानामरविन्दसुन्दरदृशां कान्तस्तनोति स्तुतिम् ।
स्वप्नेनापि न गच्छति स्मृतिपथं चेतः कथं दृक्पथं
काप्यन्या दयितस्य मे सखि ! कथं तस्यास्तु भेदग्रहः ॥६८

परकीया स्वाधीनपतिका यथा ।

स्वीयाः सन्ति गृहे सरोरुहदृशो, यासां विलासक्वणत्-
काञ्चीकुण्डलहेमकङ्कणझणत्कारो न विश्राम्यति ।
को हेतुः सखि ! कानने पुरपथे सौधे सखीसन्निधौ
भ्राम्यन्तीमपि वल्लभस्य परितो दृष्टिर्न मां मुञ्चति ॥६९॥

सामान्यवनिता स्वाधीनपतिका यथा ।

सन्त्येवं प्रतिमन्दिरं मृगदृशो यासां सुधासागर-
स्रोतःसूतसरोजसुन्दरचमत्कारा दृशो विभ्रमाः ।
चित्रं किन्तु विचित्रमन्मथकलाकौशल्यहेतोः पुन-
र्वित्तं चित्तहरं प्रयच्छतियुवा मय्येव किं कारणम् ॥७०॥

स्वयमभिसरति प्रियमभिसारयति सा अभिसारिका । अस्या-
श्चेष्टा समयानुरूपमितभूषणप्रक्षालनप्रसाधनपुष्पकपटहासादयः ।
इति परकीयायाः, स्वीयायास्तु प्रकृतएव विभ्रमः ।

मुग्धाभिसारिका यथा ।

दूती विद्युदुपागता सहचरी रात्रिश्चिरस्थायिनी
दैवज्ञो जलदः स्वनेन दिशति प्रस्थानवेलां शुभाम् ।

Digitized by Google

वाचं माङ्गलिकीं तनोति तिमिरस्तोमोऽपि भिल्लीकरै-
र्भीतोऽयं दयिताभिसारमनयो मुग्धे विमुञ्च त्वया ॥७१

मध्याभिसारिका यथा ।

भीतासि नैव भुजगात् पथि मद्भुजस्थ
सङ्गात् पुनः किमपि भीतिमुरीकरोषि ।
अम्भोधरध्वनिभिरुज्झितासि तन्वि !
मद्वाचि साचिवदनासि किमाचरामि ॥७२॥

प्रौढ़ाभिसारिका यथा ।

स्फुरदुरसिजभारभङ्गुराङ्गी
किशलयकोमलकान्तिना पदेन ।
अथ कथय कथं सहेत गन्तुं
यदि न निशासु मनोरथो रथः स्यात् ॥७३॥

परकीयाभिसारिका यथा ।

रभसादभिसर्त्तुमुद्यतानां
वनितानां सखि वारिदो विवस्वान् ।
रजनी दिवसोऽन्धकारमेचिः
विपिनं वेश्म विमार्ग एव मार्गः ॥७४॥

कृष्णाभिसारिका यथा ।

नाम्बुजै र्न कुमुदैरुपमेयं स्वैरिणीजनविलोचनयुग्मम् ।
नोदये दिनकरस्य न चेन्दोः केवले तमसि यस्य विकाशः ॥७५

ज्योत्स्नाभिसारिका यथा ।

चन्द्रोदये चन्दनपङ्कलेषु विच्छस्य विन्यस्य विनिर्गतायाः ।
मनोनिरूढं मदनोऽपि वाणान् करेण कोपादिभराबभूव ॥६६

दिवसाभिसारिका यथा ।

पक्षीनामधिपस्य पङ्कजदृशां पर्वोत्सवामन्त्रणे
जाते सङ्गजना मिथः कृतमहोत्साहं पुरः प्रस्थिताः ।
सव्याजं स्थितयोर्विरूक्ष गतयोः शुद्धान्तमत्यादरे
मूनोः खिन्नकपोलयोर्विजयते कोऽयेष कण्ठग्रहः ॥७७॥

सामान्यवनिताभिसारिका यथा ।

लोलच्चोलचमत्कृति प्रविचलत्काञ्चीलता झङ्कृति
न्यञ्चत्कञ्चुकबन्धबन्धुरचलद्धोजकुम्भोन्नति ।
स्फुर्ज्जद्धोधितिविस्फुरत्कृतिचलत् चामीकरालङ्कृति
क्रीडाकुञ्जगृहं प्रयाति कृतिनः कस्यापि वाराङ्गना ॥७८

मुग्धाया लज्जाप्राधान्येन, मध्याया लज्जामदनप्राधान्येन, प्रगल्भायाः कोपप्रकाशप्राधान्येन, धीराया धैर्य्यप्राधान्येन, अधीराया अधैर्य्यप्राधान्येन, नवोढ़ायाः संगुप्तिप्राधान्येन, मुग्धाया इव कन्यायाः । सामान्य वनिताया धनप्राप्तिप्राधान्येन, अष्टविधनायिकावर्णनमिति शेषः ।

प्रस्थानं वलयैः कृतं प्रियसखैरश्रैरजस्रं गतं
धृत्या न क्षणमासितं व्यवसितं चित्तेन गन्तुं पुरः ।
यातुं निश्चितचेतसि प्रियतमे सर्वे समं प्रस्थिता
गन्तव्येषति जीवित ! प्रियसुहृत्सार्थं किमु त्यज्यताम् ॥७९

Digitized by Google

इत्यादि प्राचीनग्रन्थकारलिखनात् ।

अग्रिमक्षणे देशान्तरनिश्चितगमने प्रेयसि प्रोष्यपतिकापि नवमी नायिका भवितुमर्हति । तथाहि

एतस्याः प्रोषितपतिकाविप्रलब्धोत्कण्ठितासु नान्तर्भावः, भर्तुः सन्निधिवर्त्तित्वात् । नापि कलहान्तरितामेवान्तर्भावः, कलहाभावात् अनवमानितपतित्वाच्च । नापि खण्डितायामन्तर्भावः प्रियस्यान्योपभोगचिह्नितस्यागमनाभावात् प्रियायाः कोपाभावात् । काकुवचनकातरप्रेक्षणादिसूचितान्तःपक्षपातदर्शनाच्च । न वासकसज्जान्तर्भावः । वासकसज्जाया वासरनियमाभावात् । सुरतसामग्री सज्जीकरणाद्यभावत् निर्वेददर्शनाच्च । न स्वाधीनपतिकान्तर्भावः अग्रिमक्षण एव सङ्गस्य विच्छेददर्शनात् । नहि स्वाधीनपतिकाया कदाचिदपि सङ्गस्य विच्छेद इति सम्प्रदायकाः । व्रजन्नपि पतिः स्वाधीनपतिकया निरुध्यते । अन्यथा भर्त्तरि स्वाधीनत्वमेव न स्यात्, नेह तथा सर्वथा अग्रिमक्षणे विच्छेददर्शनात् । किञ्च निर्वेदाश्रुपातनिश्वासवनविहारादिमदनमहोत्सवाभावदर्शनाच्च । नाप्यभिसारिकान्तर्भावः अभिसारोत्सवाभावात् अन्तस्तापदर्शनाच्चेति युक्तमुपपत्त्यामः लक्षयन्तु वयः पतिरग्रिमक्षणे देशान्तरं यास्यति एव सा प्रोष्यत्पतिका । अस्याश्चेष्टा । काकुवचनकातरप्रेक्षणागमनविघ्नोपदर्शननिर्वेदसन्तापसम्मोहनिश्वास बाष्पादयः । मुग्धाप्रोष्यत्पतिका यथा ।

Digitized by Google

प्राणेश्वरे किमपि जल्पति निर्गमाय
श्यामोदरी वदनमानमयाञ्चकार।
आली पुनर्निभृतमेत्य लतानिकुञ्ज-
मुन्मत्तकोकिलकलध्वनिमाततान ॥८०॥

मध्या प्रोष्यत्पतिका यथा।

गन्तुं प्रिये वदति निश्वसितं न दीर्घ-
मासीन्न वा नयनयोर्जलमाविरासीत्।
आयुर्लिपिं पठितुमेनदृशः परन्तु
भालस्थलीं किमु करः समुपाजगाम ॥८१॥

प्रौढ़ा प्रोष्यत्पतिका यथा।

नाथं मुञ्चति सुभ्रु वामपि तनुत्यागे वियोगज्वरः
तेनाहं विहिताञ्जलिर्यदुपते! पृच्छामि सत्यं वद।
ताम्बूलं कुसुमं पटीरमुदकं यद्बन्धुभिर्दीयते
स्यादत्रैव परत्र तत्किमु विषज्वालावलीदुःसहम् ॥८२॥

परकीया प्रोष्यत्पतिका यथा।

न्यस्तं पन्नगमूर्ध्नि पादयुगलं भक्तिर्विमुक्ता गुरौ
त्यक्ता नीतिरकारि किं न भवतो हेतोर्मया दुष्कृतम्।
अङ्गानां शतयातना नयनयोः कोपक्रमो रौरवः
कुम्भीपाकपराभवश्च मनसोमुक्तं त्वयि प्रस्थिते ॥८३॥

सामान्यवनिता प्रोषितपतिका यथा।

मुद्रां प्रदेहि वलयाय भवद्वियोगम्
आसाद्य यास्यति वहिःसहसा यदेतत्।

Digitized by Google

दूत्यं निगद्य विगलन्नयनाम्बुधारा
वाराङ्गना प्रियतमं करयोर्बभार ॥८४॥

अहितकारिण्यपि प्रिये हितकारिणी या सा उत्तमा। अस्या उत्तमैव चेष्टा। यथा

पतिः शयनमागतः कुचविचित्रितोरस्थलः
प्रसन्न वचनाम्बुनैरयमतर्पि वामभ्रुवा।
अचर्चि सुभगस्मितद्युतिपटीरपङ्कद्रवै-
रपूजि विलसद्विलोचनचमत्कृतैरम्बुजैः ॥८४॥

हिताहितकारिणि प्रिये हिताहितकारिणी या सा मध्यमा। व्यवहारानुसारिणी चेष्टा। यथा

कान्ते सागसि कञ्चुकस्य शिथिता साचीकृतग्रीवया
मुक्ताः कोपकषायमन्मथशरक्रूराः कटाक्षाङ्कराः।
साकूते दरहासपेशलवचोमाध्वीकधारालसा-
प्रीतिः कल्पलता च का चन महादानीकृत सुभ्रुवा ॥८५

हिताहितकारिण्यपि प्रियतमे अहितकारिणी या सा अधमा। एषैव निर्निमित्तकोपना चण्डीत्युच्यते। अस्या निर्निमित्तकोपत्वादधमैव चेष्टा। यथा

प्रस्थाने तव यः करोति कमलच्छायां मुखाम्भोरुहे
श्रीखण्डद्रवधारया शिशिरया मार्गे पुरः सिञ्चति।
तस्मिन् प्रेयसि विद्रुमद्रुवनदीरिङ्गत्तुरङ्गभ्रमि-
भ्रान्ताक्रान्तसरोजपत्रसदृशा भूयोदृशा क्रुध्यति ॥८६॥

Digitized by Google

विस्तरभिया प्रत्येकमेतासामुत्तममध्यमाधमभेदा भेदाहता दूति। विश्वासविश्रामकारिणी पार्श्वचारिणी सखी। तस्या मण्डनोपालम्भशिक्षापरिहासप्रभृतीनि कर्माणि। मण्डनं यथा।

स्तनकलशकमहीधरोपकण्ठे
प्रियकरपल्लवमुल्लसत्प्रमोदम्।
रहसि मकरिकामिषाङ्गिसन्तीं
कमलमुखी कमलैः सखीं जघान ॥८७॥

उपालम्भो यथा।

अभ्रध्वानैर्मुखरितदिशः श्रेणयस्तोयदानां
धारासारैर्धरणिवलयं सर्वतः प्लावयन्ति।
तेन स्नेहं वहति विपुलं मत्सखी युक्तमेतत्
त्वं निःस्नेहो यदसि तदिदं नाथ मे विस्मयाय ॥८८॥

शिक्षा यथा।

सानन्दमालि वनमालिविलोकनाय
निर्गच्छ कुञ्जमिति किन्तु विचारयेथाः।
झङ्कारिणो मधुलिहो दिवसे भ्रमन्ति
रात्रौ पुनश्चपलचञ्चपुटाश्चकोराः ॥८९॥

परिहासो यथा।

आगारभित्तिलिखितासु निवेदयस्व
कः सप्तमो दशसु मृत्तिषु लोकभर्त्तुः।

Digitized by Google

दूत्यं सखीजनवचः प्रतिपद्य सद्यः
सीता स्मितद्युतिभिरुत्तरयाञ्चकार ॥९०॥

सख्याः परिहास इव प्रियस्य परिहासः। यथा

भ्रूभङ्गभा दिशसि तन्वि! सखीं न वाभि-
रित्थं विहस्य सुरवैरिणि भाषमाणे।
राधा विराय दशनव्रणदूयमान-
बिम्बाधरावदनमानमयाञ्चकार ॥९१॥

प्रियस्य परिहासवत्प्रियाया अपि परिहासः, यथा।

दिव्यं वारि कथं यतः सुरधुनी मौलौ कथं पावकी
दिव्य तद्धि विलोचनं कथमहो दिव्यं सचाङ्के तव।
तस्मादूतविधौ त्वयाद्य मुषितो हारः परित्यज्यता-
मित्थं शैलजया विहस्य लपितः शम्भुः शिवायास्तवः ॥९२

दूतव्यापारङ्गता दूती। तस्याः सङ्कटनविरहनिवेदनादीनि कर्माणि। सङ्कटनं यथा।

अश्वति रजनिरुदश्वति तिमिरमिदं प्रादुर्भवति मनोभूः।
उक्तं न त्यज युक्तं विरचय रक्तं मनस्तस्मिन् ॥९३॥

विरहनिवेदनं यथा।

चक्रे चन्द्रमुखी प्रदीपकलिका धात्वा धरामण्डले
तस्या दैवयशादृदिशापि चरमा प्रायः समुन्मीलति।
तद्ब्रूमः सहसा न तेन शिरसा श्रीखण्ड निक्षिप्यतां
स्वेहस्तत्र तथा यथा न भवति त्रैलोक्यमन्धन्तमः ॥९४॥

इति नायिकाप्रकरणम्।

Digitized by Google

अथ शृङ्गारस्य उभयसाधनत्वान्नायकोऽपि निरूप्यते। स च त्रिविधः। पतिरूपपतिर्वैशिकश्चेति।

विधिवत्पाणिग्राहकः पतिर्यथा।

त्वं पीयूषमयूख! मुञ्चसि शिलास्निग्धान् सुधाशीकरान्
त्वं भोगीन्द्र! विलम्बसे किमु फणाभोगैः श्रमैर्वीजय।
त्वं स्वर्वाहिनि! किञ्च सिञ्च सलिलैरङ्गैः शिरीषोपमैः
सेयं शैलसुता कठोरमहसः कान्त्या पथिक्लाम्यति ॥९५॥

अनुकूलदक्षिणधृष्टशठभेदात् पतिश्चतुर्विधः। सार्वकालिकपराङ्गनापराङ्मुखत्वे सति सर्वकालमनुरक्तोऽनुकूलः यथा।

धृष्टः! त्वं भव कोमला दिनमणे! त्वं शैत्यमङ्गीकुरु
त्वं वर्त्मन्! लघुतां प्रयाहि पवन! त्वं स्वेदमुत्सारय।
सान्निध्यं कुरु दण्डकाननगिरे! निर्गच्छ मार्गादितः
सीतासौ विपिनं मया सह यतो गन्तुं समुत्कण्ठते ॥९६॥

सकलनायिकाविषय सहजानुरागो दक्षिणः यथा।

अन्तःपुरे स्फुरति पद्मदृशां सहस्र-
मच्चित्तयं कथय कुत्र निवेशयामि।
इत्याकलय्य नयनाम्बुरुहे निमील्य
रोमाञ्चितेन वपुषा स्थितमच्युतेन ॥९७॥

भूयोनिःशङ्कृतदोषोऽपि भूयोनिवारितोऽपि भूयः-प्रश्रयपरायणो धृष्टः। स यथा।

Digitized by Google

यद्वो हारैः करकमलबोर्दारतो वारितोऽपि
खापं बुद्ध्वा पुनरुपगतो दूरतो दत्तदृष्टिः।
तल्पोपान्ते कनकवलयं मुक्तमन्वेषयन्त्या
दृष्टो दृष्टः पुनरपि मया पार्श्व एव प्रसुप्तः ॥९८॥

कामिनीविषयक कपटपटुः शठः। स यथा।

मौलौ दाम विधाय भालफलके व्यालिख्य पत्रावलीं
केयूरं भुजयोर्विधाय कुचयोर्विन्यस्य मुक्ताखजम्।
विश्रामं समुपार्जयन् मृगदृशः काञ्ची निवेशच्छलात्
नीविग्रन्थिमपाकरोति मृदुना हस्तेन वामभ्रुवः ॥९९॥

आचारहानिहेतुः पतिरुपपतिः। स यथा।

अक्ष्णान्तर्मुखलक्षितेन यत्र नयनप्रान्तेन न प्रेक्ष्यते
केयूरध्वनिभिर्विभेति चकितं नो यत्र वाक्षिप्यते।
नो वा यत्र नखैरलङ्घदशनं विम्बाधरः पीयते
नो वा यत्र विधीयते चमकितं तत् किं रतं कामिनोः ॥१००

उपपतिरपि चतुर्धा। परन्तु तत्र शठत्वं नियतम् अनियतमित्यपरे। वल्लभेश्वोपभोगरसिको वैशिकः। यथा

काञ्चीकणत्कलितकोमलनाभिकान्तिं
पारावतध्वनिविचित्रितकण्ठपालिम्।
उद्भ्रान्तलोचनचकोरमनङ्गरङ्ग-
माशास्महे किमपि वारविलासवत्याः ॥१०१॥

वैशिकस्तु उत्तमाधममध्यमभेदात्त्रिविधः। दक्षिणायाः भृयः प्रकोपेऽपि उपचारपरायश्च उत्तमः। यथ।

Digitized by Google

चक्षुःप्रान्तमुदीक्ष्य पक्ष्मलदृशः शोणारविन्दश्रियं
नोच्चैर्जल्पति न स्मितं वितनुते गृह्णाति वीटिं न वा।
तस्योपान्तमुपेत्य किन्तु पुलकभ्राजत्कपोलद्युतिः
कान्तः केवलमानतेन शिरसा मक्कास्रजं गुम्फति ॥१०२॥

प्रियायाः प्रकोपे यः प्रकोपमनुरागं वा न प्रकटयति चेष्टया मनोभावं गृह्णाति स मध्यमः। यथा।

आस्यं यद्यपि हास्यवर्जितमदं लास्येन हीनं वचो
नेत्रे शोणसरोजकान्तिरुचिरे क्वापि क्षणं स्थीयताम्।
मालायाः करणोद्यमो मकरिकारम्भः कुचाम्भोधरो
धूपः कुन्तलधोरणीषु सुतनोः सायन्तनो दृश्यते ॥१०३॥

भयकृपालज्जाशून्यः कामक्रीड़ायां अकृतकृत्याविचारोऽधमः। स यथा।

उदयति हृदि नैव तस्य लज्जा
न च करुणा न च कोऽपि भीतिलेशः।
वकुलमुकुलकोमलां मां
पुनरपि तस्य करे न पातयेथाः ॥१०४॥

मानी यथा।

वाच्याकृतपरायणं तव वचो वज्रोपमेयं मनः
श्रुत्वा वाचमिमामपास्य विनयं व्याजादहिं प्रस्थिते।
प्रातर्वीतविलोकने परिहतालापे विवृत्ताननेः
प्राणेशे निपतन्ति हन्त कृपणा वामभ्रुवो दृष्टयः ॥१०५॥

वाक्चेष्टाव्यङ्गसमागमश्चतुरः। चेष्टाव्यङ्गसमागमो यथा।

Digitized by Google

कान्ते कनकजम्बीरं करे किमपि कुर्वति ।
आमारलिखिते भानौ विन्दुमिन्दुमुखी ददौ ॥१०६॥

वचनव्यङ्गसमागमो यथा ।

तमोजटाले हरिदन्तराले
काले निशायां तव निर्गतायाः ।
तटे नदीनां निकटे वनानां
घटेत भीतोदरि कः सहायः ॥१०७॥

प्रोषितपतिरुपपतिः वैश्यिकश्च भवति । क्रमेणोदाहरणानि यथा ।

ऊरू रम्भा दृगपि कमलं गैवलं केशपाशो
वक्त्रं चन्द्रो लपितममृतं मध्यदेशो मृणालम् ।
नाभिः कूपो वलिरपि सरित् पल्लवः किञ्च पार्श्वि-
र्यस्याः सा चेदुरसि न कथं हन्त ! तापस्य शान्तिः ॥१०८॥
यान्त्याः सरः सजलकेलिकुतूहलाय
व्याजादुपेत्य मयि वर्त्मनि वर्त्तमाने ।
अन्तःस्मितद्युतिचमत्कृतदृक्कृतरङ्गै-
रङ्गीकृतं किमपि वामदृशः स्मरामि ॥१०९॥
अश्रुतपरिपतन्निचोलबन्धं
मुषितनकारमवक्रदृष्टिपातम् ।
प्रकटितहसितमुन्नताक्ष्यपाङ्गं
पुरमुदृशः स्मरचेष्टितं स्मरामि ॥११०॥

अनभिज्ञनायकी नायिकाभासो यथा ।

Digitized by Google

शून्ये सद्मनि योजिता बहुविधा भङ्गी वने निर्जने
पुष्पव्याजमुपेत्य निर्गतमथ स्तारीकृता दृष्टयः ।
ताम्बूलाहरणच्छलेन विहितौ व्यक्तौ च वक्षोरुहा-
वेतेनापि न वेत्ति दूति कियता यत्नेन संग्रास्यति ॥१११

न च नायिकाया इव नायकस्यापि ते ते भेदाः सन्तीति न वाच्यं अस्या अवस्थाभेदेन भेदाः । अस्य च स्वभावभेदेन भेदा इति विशेषात् । अनुकूलत्वं, दक्षिणत्वं धृष्टत्वं शठत्वमिति चत्वार एव नायकानां स्वभावाः । अन्यच्च अवस्थाभेदेन यदि नायकानां भेदः स्यात् तदा उक्तविप्रलब्धखण्डिताद्योऽपि नायकाः स्वीकर्त्तव्या । तथाच सङ्केतव्यवस्थायां स्त्रीणामनागमने अन्यसम्भोगाङ्कावियत्वे अन्यसम्भोगचिह्नितत्वं वा नायकानामपि स्यात् नतु नायिकानां, ताः प्रति तदुद्भावे रसाभासतापत्तिरिति । तेषाञ्च पीठमर्दविटचेटकविदूषक-भेदाच्चतुर्विधाः । कुपितस्त्रीप्रसादकः पीठमर्दकः । स यथा

कोऽयं कोपविधिः प्रयच्छ करुणागर्भैर्वचो जायतां
पीयूषद्रवदीर्घिकापरिमलैरामोदिता मेदिनी ।
आस्तां वा रुषदश्रु लोचनमिदं व्यावर्त्तयन्ती मुख-
वर्म्मै कुप्यसि तस्य चैव सुतपोवृन्दानि वन्दामहे ॥११२॥

नर्मसचिवोऽप्ययमेव । कामतन्त्रकलाकोविदो विटः । स यथा

आयातः कुसुमेश्वरोऽपि जयते सर्वेश्वरो मारुतो
भङ्गः स्फूर्जति भैरवो न निकटं प्राणेश्वरो मुञ्चति ।
एते सिद्धरसाः प्रसन्नविशिखो वैद्योऽद्य वैद्योत्सवो
मानव्याधिरसौ कृशोदरि ! कथं त्वच्चेतसि स्थास्यति॥११३

Digitized by Google

सन्धानचतुरश्चेटकः यथा ।

सा चन्द्रसुन्दरमुखी सच नन्दसुनु-
र्दैवात् निकुञ्जभवनं समुपाजगाम ।
तत्रान्तरे सहचरस्तरुणौ कठोरे
पानीयपानकपटेन सरः प्रतस्थे ॥११४॥

अङ्गादिचेष्टयैर्हास्यपरो विदूषकः यथा

आनीय नीरजमुखीं शयनोपकण्ठ-
मुत्कण्ठितोऽस्मि कुचकञ्चुकमोचनाय ।
तत्रान्तरे मुखरकारि विदूषकेण
प्रातः स्तनस्तरुणकुक्कुटचूटनादः ॥११५॥

स्वेदस्तम्भोऽथ रोमाञ्चो स्वरभङ्गोऽथ वेपथुः ।
वैवर्ण्यमश्रुप्रलयावित्यष्टौ सात्विका गुणाः । यथा ।

भेदो बाहि हशोर्जलं कुचतटे स्वेदप्रकम्पोऽधरे
पाण्डुर्गण्डतटी तनुः पुलकितं क्षीणं मनस्तिष्ठति ।
आलस्यं नयनाश्रयं चरणयोः स्तम्भः समुज्जृम्भते
तत् किं राजपथे कृशोदरि हशोर्ज्ञातोऽतिथिः केशवः ॥११६

रतिस्थायिभावः शृङ्गारः, स च द्विविधः, सम्भोगो विप्रलम्भश्च । सम्भोगो यथा ।

वियति विलोलितजलदः स्फारति कूजति कपोतः ।
निपतति तारकाश्च समान्दोलयति वीचिरमरवाहिन्याः ॥११७

विप्रलम्भो यथा ॥

प्रादुर्भूते नवजलधरे तत्पथं द्रष्टुकामाः

Digitized by Google

प्राणाः पञ्चेरुहदलदृशः कण्ठदेशं प्रयान्ति।
अन्यद्ब्रूमस्तव मुखविधुं द्रष्टुमुड्डीय गन्तुं
वक्त्रःपक्षं सृजति विधिना पल्लवस्य च्छलेन ॥११८॥

अभिलाषस्तथा चिन्ता स्मृतिश्च गुणकीर्त्तनम्।
उद्वेगश्च विलापश्च उन्मादो व्याधिरेव च।
जड़तानि धनाद्येता दशास्थाः प्रकीर्त्तिताः॥

सङ्गमेच्छाभिलाषो यथा।

तस्यां सुतनुसरस्यां चेतो नयनञ्च निष्पतितम्।
चेतो गुरु निमग्नं लघु नयनं सर्वतो भ्रमति॥

दर्शनसम्भोगयोः प्रकारभावना चिन्ता। यथा

मया विधेयो मुकुरश्च तस्मिन् कुञ्जोपकण्ठे कलकण्ठनादः।
राधा मधौ विभ्रममावहन्ती कुर्वीत नेत्रोत्पलतोरणानि॥११९

प्रियायाः चेष्टाद्यबोधसंस्कारजन्यं ज्ञानं स्मृतिः। यथा

रामो लक्ष्मणदीर्घदुःखचकितो नाविष्करोति व्यथां
श्यामं नोष्णतरं जहाति सलिलं धत्ते न वा चक्षुषि।
बातावर्तविवर्त्तमानदहनक्रूरैरनङ्गज्वरैः
श्यामः किन्तु विदेहराजतनयां भूयः स्मरन् वर्त्तते॥१२०॥

विरहकालीनकान्ताविषयकप्रशंसाप्रतिपादनं गुणकीर्त्तनम्। यथा

संस्पर्शः स्तनसंस्पर्शो वीक्षणं रत्नवीक्षणम्।
तस्याः केलिकलालापसमयः समयः सखे!॥

विषयजन्यदुःखकामक्लेशजनितसकलविषयकहेयताज्ञानम् उद्वेगः। यथा

गरलद्रुमकन्दमिन्दुबिम्बं क्रीड़ावारिजवारणो वसन्तः ।
रजनी स्मरभूपतेः छपाणी करणीयं किमतःपरं विधातः ॥१२१

प्रियाश्रितकाव्यनिकव्यवहारः प्रलापः । यथा । कल्पनायाः कारणमन्तःकरणविक्षेपः । तस्य च निदानमुत्कण्ठा ।

अर्द्धमुद्दीक्षणं चक्षुरर्द्धं सम्मीलनं मनः ।
अर्द्धं संस्पर्शनं पाणिरद्य मे किं भविष्यति ॥

औत्सुक्यसन्तापादिकारितमनोविपर्य्यास समुत्थितप्रियाश्रितवृथाव्यापार उन्मादः । व्यापारः कायिको वाचिकश्चेति ।

कायिको यथा ।

प्रतिफलमसृतांशोः प्रेक्ष्य कान्तो ममाच्छा
वुखमिति परिहासं कर्त्तुमभ्युद्यतोऽभूत् ।
अथ शिथिलितलज्जो मानमाशङ्क्य तस्याः
स्पृशति पुलकभाजा पाणिपद्मेन वक्षः ॥१२२॥

वाचिको यथा ।

किं रे विधो मृगदृशो मुखमद्वितीयं
कन्दर्पदर्पसिद्दगम्बुजमम्बुदेव ।
भृङ्गारभावहसि भङ्गतनू न तादृक्
किं कर्म्म किञ्च पुनरीदृशमीक्षणीयम् ॥१२३॥

मदनवेदना समुत्थसन्तापकार्श्यादिदोषो व्याधिरुच्यते ।

कोदण्डं विशिखो मनो निविशते कामस्य तस्या अपि
भ्रूवल्लीनयनाञ्चलं मनसिजो वासः समुन्मीलति ।

Digitized by Google

दृत्यं साम्यविधौ तयोः प्रभवति स्वामी तथा विद्वतां
तन्मानस्तनुतां क्रमादतनुतां नैषा यथा गच्छति ॥१२४॥

विरहव्यथा निष्कारणप्रत्ये बन्धजीवनावस्था जड़ता।
पाणिर्नीरवकङ्कणस्तनतटी निष्कम्पमानांशुकी
दृष्टिर्निश्चलतारका समभवद्ध्वस्तांशुकं कुण्डलम्।
कश्चित्तापितया समं मृगदृशोर्भेदो वदन्यो यहि
त्वन्नामस्मरणेन कोऽपि पुलकारम्भः समुज्जृम्भते ॥१२५॥

स्वप्नचित्रसाक्षाद्भेदात् दर्शनं त्रिधा। स्वप्नदर्शनं यथा—

मुक्ताहारं नच कुचगिरेः कङ्कणं नैव हस्तात्
कर्णात् स्वर्णाभरणमपि वा नीतवानेव भागात्।
आहो स्वप्ने वकुलकुसुमं भूषणं सन्दधानः
कोऽयं चौरो हृदयमहरत् तन्वि तत्र प्रतीमः ॥१२६॥

चित्रदर्शनं यथा।

नीवी हरेदुरसिजं विलिखेन्न केन
दन्तच्छदञ्च दशनेन दशेदकस्मात्।
दृत्यं पटे विलिखितं प्रविलोक्य कान्तं
बाला पुरे वनजहारविहारशङ्का ॥१२७॥

साक्षाद्दर्शनं यथा।

चेतस्त्वं चलतां त्यज प्रियसखि व्रीड़े न मां पीड़य
भ्रातर्मुञ्च दृशो निमेष भगवन् काम क्षणं क्षम्यताम्।
बर्हं मूर्ध्नि च कर्णयोः कुवलयं धेनुं दधानः करे
सोऽयं लोचनगोचरी भवतु मे दामोदरः सुन्दरः॥१२८॥१६

Digitized by Google

माध्वीकस्यन्दसन्दोहसुन्दरीं रसमञ्जरीम्।
कुर्वन्तु कवयः कर्णभूषणं कृपया मम॥
तातो यस्य जनेश्वरः कविकुलालङ्कारचूड़ामणि-
र्देवो यस्य विदेहनूः सुरसरित्कन्दो न कस्मैरिता।
पद्मेनात्मकृतेन तेन कविना श्रीभानुना बोधिता
वाग्देवी श्रुतिपारिजातकुसुमं स्वर्द्धाकरी मञ्जरी॥१२८॥

इति श्रीमहामहोपाध्यायभानुदत्तमिश्रविरचिता

रसमञ्जरी समाप्ता॥

राजप्रशस्तिः।

स्वस्ति श्रीमन्महाराजाधिराजेषु निवेदनम्।
तारानाथद्विजस्वेदमाग्नीराग्निपुरस्सरम्॥
कमला कमलालयालये लसतात्तेऽचपला निरन्तरम्।
वदने वचनाधिपालिका समरे तेऽग्रसरास्तु कालिका॥
चिरसद्मनि तवास्तु सन्ततं वासुदेवपदवाच्यधाम तत्।
येन सर्व्वमिदमाततं ततं पालितं तदनु संहृतं क्रमात्॥
योगमार्गनिहितेन चेतसा विश्वरूपमनघं विभावय।
तेन लभ्यपुरुषार्थसार्थकं सार्थकं जननमस्तु भूप! ते॥
सबीजा हृदृत्तिः क्रममनुगता बीजरहिता
परे तत्त्वे सम्यग् लयमुपगता जन्मशमनी।

Digitized by Google

त्रयाणां तापानामनिशमयमुन्मूलनकरी
प्रगाढं ते भूयात् प्रकृतिपुरुषव्यक्तिजननी ॥
संप्रज्ञातसमाधिधूतनिरये चित्ते क्रमादुद्गता-
संप्रज्ञातसमाधिना नरपते! भूयात् विवेकोदयः।
अत्यन्तः पुरुषार्थलाभ इह ते भूयाच्च भूमीपते!
येनाश्रान्तभवेन तेन न भवे भूयात् पुनः सम्भवः॥
चित्तप्रसादनकरी परिकर्म्मरूपा
ज्योतिष्मती मधुमती च तथा विशोका।
आनन्दया च सहिता सततं चकास्तु
भूपालवर्य्य! सततं तव चित्तवृत्तिः॥
मैत्री साधुषु दुःखितेषु करुणोपेक्षा च पापात्मसु
वृत्तिः सा हृदयस्य भूप! मुदिता सौख्यान्वितेष्वस्तु ते।
एतासां परिशुद्धभावबलतः स्थैर्य्यान्वितं मानसं
सर्व्वानर्थनिवर्हणाय नृप! ते शान्तिं परामृच्छतु॥
योगोक्तलक्षणयमादिभिरष्टसंख्यै-
र्योगानुशीलनमनुक्षणमातनुष्व।
तुष्टीः सदा नवविधा नृपते! लभस्व
लसन्तु योगजनितास्तव सिद्धयोऽष्टौ॥
क्लेशजन्मपरिहीण ईश्वरो
वासनारहित एष भूपते!।
कर्म्मपाकपरिमुक्त आदिम-
श्चेतसि प्रणिहितः सदास्तु ते॥

Digitized by Google

सारूप्यं विषयेषु सन्ततमनुस्यूतं विहायान्तरं
योगं वृत्तिनिरोधलक्षणमयो चित्तस्य भूपाप्नुहि।
येन स्यात् परनिर्वृतिर्न च पुनर्जन्मादिकं भूपते!
जायेतापि भवार्णवे न च गतिः संसारमूलत्वात्॥
शान्तो दान्तेन्द्रियः सन्नुपरतिसहितो दुःखसौख्ये सहिष्णु-
र्विश्वासी गुरुवाक्ये गुरुवचसि तथा, श्रद्धया संयतश्च।
आत्मन्येवात्मबोधानियतनिरतिमत् सर्व्वयोगाङ्गयुक्तो
भूया भूपाल! भूयो भवभवनसमुच्छेदबोधोद्यतार्थम्।
आपाततो ज्ञातवेदवेदाङ्गार्थोऽपकल्मषः।
नित्यनैमित्तिकप्रायश्चित्तोपास्तिपरोऽभि यत्॥
नित्यानित्यविवेकिता तव सदा मोक्षे च तीव्रस्पृहा
वैराग्यं विषये तवास्ति सततं शान्त्यादि षट्कं तथा।
तेन ब्रह्मविचारणे नरपते! मन्येऽधिकारी भवान्
तस्मात् सद्गुरुसेवनेन सततं तत्रैव यत्नं क्रियाः॥ युग्मम्
वेदार्थानुभवेन यज्ञविधिना दानैस्तपश्चर्य्यया
प्रायश्चित्तविधानतो विविदिषा जातेति मन्ये तव।
यस्या ब्रह्मविचारणाय यतसे वित्तादिमुक्तैषण!
भयात् ते नृप! वेदवाक्यजनिता ब्रह्मात्मसाक्षात्कृतिः॥
यया शक्या सम्यक् प्रसृतमपि चैतन्यममलं
गुहास्थं सद्रत्नं तिमिरनिकरेणावृतमिव।
जहि त्वं विक्षेपाङ्गयपरमशक्त्या पुनरमुं
ततस्ते चैतन्यं हृदयमदने संस्कुरतु तत्॥

Digitized by Google

दोषानशेषानपहाय सम्यगबोधेन जीवन्नपि मक्त एव ।
प्रारब्धकर्म्मक्षयतः परस्मादिदेहकैवल्यमवाप्नुहि त्वम् ॥
याथार्थ्यबोधेन निवृत्तमिथ्याज्ञानस्य दोषादिविवर्जितस्य ।
यज्जन्मनस्ते क्रमशोऽप्रवृत्तेरात्यन्तिकी दुःखनिवृत्तिरास्ताम् ॥
भ्रान्ते स्वान्ते निभ्रान्ते तव वसतुतरां सर्व्वलोकैकसाक्षी
भूयोभूयोऽभिभूया रिपुकुलनिवहं सर्व्वधामैकधामन् ! ।
प्रत्यूहव्यूहराशिस्तव विलयमितो युद्धयात्रासु भूयात्
भूपेभूपेऽनुरूपे भवतु च नितरां तेऽनुकम्पा सदैव ॥
सर्व्वप्रत्ययसङ्गता निगदिता सत्साधनैरन्विता
लिङ्गालिङ्गयुता विभक्तिवचनैर्नित्यं समुल्लासिनी ।
स्फोटात्मा प्रकृतिस्वदीयहृदये नित्यं जरीजृम्भताम्
नित्या ब्रह्ममयी विवर्त्तजगतामर्थात्मनामाश्रयः ॥
प्रजाः प्रजापाल ! पितेव पाया घोरादपायात् जगदेकमान्य ।
समस्तविज्ञानविवर्द्धनार्थं लोकानशेषानिह शिक्षय त्वम् ॥
धर्मेषु चित्तं रमतां निरन्तरं कुकर्मवृत्तेश्च निवर्त्ततां तव ।
प्रजासु कल्याणकरी हृदन्तरे वृत्तिस्वदीया सततं विराजताम् ॥
माधुर्य्यादिगुणैर्जुषां सुवचसां रीत्यादिसंशोभिनां
सर्व्वालङ्कृतिशालिनां कलयसे सम्यक् रसास्वादनम् ।
सत्काव्यार्थविभावनैकनिपुणः प्राज्ञोऽसि तेनाद्यहम्
कीर्त्तिस्यूतगुणादिवर्णनविधौ जातस्त्वयोत्कण्ठितः ॥
यावद्यस्य मतिर्विधावति परं तावद्धि तेनोद्यते
निःसीमे भवतीगुणार्णव इह प्रान्तं कथं प्राप्नुयाम् ।

Digitized by Google

यावन्तस्तु गुणा मम श्रुतिगतास्तावन्त एवोदिताः
वक्तव्यं क्षितिपाल! चापलमिदं सोढुः क्षमैवोचिता॥
अहो विधातुः करुणा प्रजासु यया चराणीह समुत्ससर्ज।
येभ्योऽचरेभ्यो हृदयस्य भावः प्रकाशतेऽन्यस्य विबोधनार्थम्॥
भावं स्वात्मगुहाशयं न परथा वेद्यं परैर्व्यञ्जयन्
वर्णस्तोममहानिधिर्विधिकृतो लोकोपकाराय यत्।
तेनैव व्यवहारिणो वयमहो वर्णेषु सर्व्वे वशा
वर्णाद्यस्त्वमतश्च वर्णतुलया राजन् पुरो वर्ण्यसे॥
वर्ण्यन्ते विषया यैस्ते लोके वर्णा इतीरिताः।
ज्ञातेषु तेषु वर्णेषु सर्व्वज्ञत्वात् लब्धवर्णता॥
आरात्यकं दुःखमितीह लोके विष्णुर्यथाकारपदाभिधेयः।
नाशाय दुःखग्रहणात्तथैव राजंस्त्वमाकारपदेन वाच्यः॥
कं सुखं हि कुरुते प्रजापतिस्तेन तस्य विदिता ककारता।
सर्व्वलोकसुखकारता यतस्त्वय्यतस्तव ककारता मता।
अतोऽसि वर्णादिरनाद्यवर्णो वर्गोत्तमश्चादिमवर्गरूपः।
ततोहि लोके मनुजेन्द्र! चित्रं सर्व्वे विरोधास्त्वयि नाशमाप्ताः॥
प्रणयसे येन समस्तलोकैस्तेनैव लोके प्रणवोऽसि राजन्!।
धर्मार्थकामत्रयतत्परत्वात् त्रयीव मूर्त्तिर्भवतश्चकास्ति॥
शासनात् सर्व्वलोकानां शास्त्ररूपोऽसि भूपते!।
सर्व्वस्थितेर्धारणाच्च धर्म्म इत्यभिधीयसे॥
सर्व्वलोके राजमानः प्रकृतीश्चापि रञ्जयन्।
संगतार्थं राजशब्दं बिभ्रत् लोकेषु विश्रुतः॥

Digitized by Google

यशःस्तोमे सोमे तव समुदिते भूमिवलये
तमोवृन्दं ध्वान्तं क्वचिदपि यदा नाप नृपते ! ।
तदा भ्रामं भ्रामं वियति छललब्धं गतमद-
स्तमोरूपेणैव स्थितमिति मुधा ज्योतिष्कथा ॥
सत्कीर्त्तिपूर्णिमिवरुचेन धरातलं ते
वर्णान्तरापहरणात् धवलीकृतेऽस्मिन् ।
वर्णेषु भेदरहिता इह सर्व्वलोकाः
चित्रं त्वदीयविषये नृप ! वर्णभेदः ॥
त्वदीयकीर्त्त्या सितया कृपाल ! सर्व्वेषु वर्णेषु निवारितेषु ।
चित्रं त्वदीये विषये समन्तात् सर्व्वेऽपि लोकाः किल लब्धवर्णाः ॥
कुन्देन्दुसुन्दरतया तव कीर्त्तिपूर्त्या
ध्वस्तं गुहास्थमपि यत् तम एतदैत्य ।
व्योमापि तद्भवशात् किल कीर्त्तिबन्धुं
चन्द्रं समाश्रितमहो न विधौ कलङ्कः ॥
भूमण्डलादपहृता यशसेन्दुना या
तस्यापकारकरणाय कृतोद्यमा ते ।
तद्बन्धुचन्द्रमनघं ग्रसतीव रोषात्
राहुच्छलेन किल भूप ! तमस्ततिः सा ॥
विश्वरूपपरिचिन्तयानिशं विश्वरूपधरतामुपेयिवान् ।
योहि यत्र मन आदधे चिरं तेन तस्य किल रूपमाप्यते ॥
विश्वात्मकोऽपि यतसे कमलोदयार्थं
लोकेषु धर्म्मजननात् तमसो निरासात् ।

Digitized by Google

तेजःसहस्रनिलयो जगतां पतिश्च
भास्वांश्च नो खरकरः प्रथितः पृथिव्याम् ॥
कलयन् सकलाः कलाः सदा रचयन् कौमुदमुद्विजृम्भणम् ।
द्विजराजोऽसि कलङ्कभागितां न च दोषाकरतां च नाश्रितः ॥
भूमिनन्दनतां बिभ्रत् रक्ताङ्गत्वं च धारयन् ।
मङ्गलोऽपि महीपाल ! वक्रत्वं न समाश्रितः ॥
द्विजवरगणराजं नन्दयन् सौम्यमूर्त्तिः
प्रथितबुधसमाख्यो रोहिणीनन्दनश्च ।
नरपतितिलकस्त्वं राजपुत्रत्वमाप्तः
खरतरकरयोगं नाश्रितस्त्वं कदाचित् ॥
गिरांपतिर्जिष्णु मतः कचान्वितस्तारापतिश्चित्रशिखण्डिभूषितः ।
गुरुर्नियन्ताश्रमवृत्तिशिक्षणात् परं न चार्व्वाकमतप्रवर्त्तकः ॥
कविश्च काव्यप्रणयात् सदा त्वं नीत्यादिशास्त्रेषु च पारदृश्वा
सदोदयस्ते भुवि तीव्रतेजःसम्पर्कता नास्ति मनाक् कदाचित् ॥
प्राणिहिंसाभयेनेव पद्भ्यां मन्दं चरन् भुवि ।
शनैश्चरोऽसि मित्रस्त्वं नन्दनात् क्रूरता न ते ॥
छायया भूमिमाश्रित्य चन्द्रार्कौ तेजसा ग्रसन् ।
राहुत्वं प्राप्तवान् राजन् न चागुत्वमवाप्तवान् ॥
वैरिव्यूहविनाशनाय जगतामुत्पातकेतुर्भवान्
क्रान्तौ खेचरगास्त्वदीयवशगास्तेनासि पाती मतः ।
चित्रास्ते शतशः शिखाः समुदिता बुद्धेश्च वीर्य्यस्य च
जाने नासुरयोनिरद्भुतमिदं लोकेषु तद् विश्रुतम् ॥

Digitized by Google

विज्ञानां वारणालोके गजराजत्वमागतः ।
तव नो रामवैरित्वं दाने न वारणास्यता ॥
भवान् शक्तिधरः साक्षात् सेनानीत्वमुपागतः ।
सुकुमारो महीपाल ! न च प्राप्तः कुमारताम् ॥
विभूतिभूषितो भूप ! तारानाथद्युतेश्चयः ।
गामाश्रित्य शिवो भूत्वा न प्राप्तः कामवैरिताम् ॥
विद्वन्मानसहंसवासनिरतो बाह्वा च कण्ठे श्रितो
हस्ते याचकमण्डलुर्नरपते ! सूत्रं च बिभ्रत् गले ।
वेदानध्ययनादिभिर्बहुलयज्ञैश्चतुर्भिर्मुखैः
त्वं ब्रह्मत्वमुपागतोऽपि रजसा नाक्रान्त इत्यद्भुतम् ॥
नित्यं सत्वसमाश्रितो द्विजगतिर्लक्ष्मीपतिर्भूपते !
देवानां हितकृत्मतां गतिरहो वैकुण्ठधामाश्रितः ।
गोलोकैकविभूषणं च शरणं भक्तस्य कामप्रद-
र्विष्णुस्त्वं बलिहासतां न च गतो जाने ऽतिचित्रं महत् ॥
धर्म्मेण राजसे यस्मात् ततस्त्वं धर्म्मराजता ।
प्रजासु दण्डधरता संमता न तु कालता ॥
श्रीदः पुण्यजनेश्वरश्च नृपते ! भूतेशबन्धुस्तथा
जातोऽपि प्रथितः कुबेरपदभाक् नैवासि चित्रं हि तत् ।
पाशाढ्यो नृप ! वाहिनीपतिरथो पक्षाद्विगीशोऽपि यत्
तच्चित्रं न च वारुणीमधिगतो नो वा जडेशोऽभवान् ॥
जाने मूढमतङ्गजाधिपतितां जीवे च ते गौरवं
स्वर्गेवासिसलोकतां नरपते ! लोकाधिपत्वं तथा ।

Digitized by Google

शास्त्रेषु प्रथितं सहस्रवदनत्वेनेति सत्यं चयात्
पौरस्त्येषु समादरो न च तवेत्येतद्धि चित्रं महत् ॥
मित्रोदयाय यतसे सततं पुरस्तात्
तत्रस्थलोकनिवहस्त्वयि रागयुक्तम् ।
मुक्त्वान्यदेवनिकरेषु वसुप्रदोऽभूः
पौरस्त्यवासिषु कथं न वसुप्रसारः ॥
गिरीशसेवनान् मूर्ध्ना वर्त्मत्वविभूषणात् ।
मङ्गल्यमाश्रितो भूप ! निःश्रमत्वं न चाश्रितः ॥
रामलक्ष्मणसेवनेन मङ्गलसङ्गमनेन च ।
क्लिन्नप्रियत्वात् यमुनाभवेऽपि त्वं शुद्धता ॥
सुगुप्तिर्न तु सर्वभक्षको द्विजराजो न कलङ्कभूषितः ।
धनदोऽपि हुवेर्नो त्यजन् कमलेशोऽपि न वा जनार्दनः ॥
कुशासनरतोऽपि त्वं कुशासनविवर्जितः
क्षत्रवारिषेकोऽपि क्षात्रद्वारिविवर्जकः ॥
कलयसि कलिमलनाशं भजसि च जगद्वासम् ।
चलयसि विकलत्वासं रचयसि भूप ! सुरवासम् ॥
नानातीर्थसमाश्रयोद्विजकुलेनाराधितोभूयसा
ग्रस्यत् सौरभशालिनां सुमनसामुल्लासहेतुस्तथा ।
गम्भीरोऽतिदुरासदोऽस्थितजुषां पद्मैकभूमिर्भवान्
सत्ये वेऽपि जलाशयोऽसि महतां तापस्य संशान्तये ॥
शङ्खचक्रपरिचिह्नितः करे पादयोर्ध्वजमुखादिलाञ्छितः ।
मालया वनजया च शोभितो वैष्णव कुलखिलं त्वमाश्रितः ॥

Digitized by Google

सर्व्वेषां तापनाशाय दक्षिणो मलयाचलः ।
कथं न मयि दाक्षिण्यं कुर्य्यादाश्रयिणं मम ॥
त्वं दानवारिपरिसेवनमात्रकर्म्मा
नित्यादिकर्म्मसु तथा कृत्यदानधर्म्मा ।
लोकादिरक्षणविधौ कृतधर्म्मवर्म्मा
दानादिनाश्रितजने कृतदेवशर्म्मा ॥
उज्जृम्भते हि सरसां कमलोदयार्थं
भास्वान् द्विवेति विदितं नृप ! लोकमध्ये ।
त्वं सर्व्वदा तु जगतां किल सर्व्वदाना-
दुज्जृम्भसे नरपते ! कमलोदयार्थम् ॥
उदेयेनैव सविता जगद्धर्म्मप्रवर्त्तकः ।
अद्यैवोदयेऽसि नृपते ! सर्व्वधर्म्मप्रवर्त्तकः ॥
शश्वत् श्रुतोऽसि मनसा परिशोलितोऽसि
ध्यानेन मुद्रितदृशा च विलोकितोऽसि ॥
तस्मात्तु ते परिचयो मयि वर्त्ततेऽद्य
त्वय्येव मे परिचयाय ममैष यत्नः ।
तव गुणनिकरान्तं नैव गन्तुं समर्थाः
वयमिति विरताः स्म श्रान्तियोगाच्च राजन् ! ।
कलयसि गुणलेशं दोषजालं जहासि
गुणिगणगुणलेशादाप्लुतोषो भवान् यत् ॥
गुणानामाधारे गुणिजनगुणग्राहकवरे
दयासारे पारेवचन मनुवर्णैकनिलये ।

Digitized by Google

ममैषा विश्वप्ति र्नयनपदवीमेत्य सहसा
सदा सानन्दं तं विरचयतु नित्यं रमयतु ॥
प्रशस्तिपत्रिका चलात् श्रीतारानाथवर्म्मणा ।
द्विजेन रचिता तुष्यै पृथ्वीस्थात्तु चिरं शिवम् ॥

इति श्रीतारानाथतर्कवाचस्पतिभट्टाचार्य्यविरचिता राजप्रशस्तिः समाप्ता ।

वृन्दावनयमकं ।

वरदाय नमो हरये पतति जनो यं स्मरन्नपि न मोहरये ।
वज्रशचक्रं दहता मनसि दितिर्येन दैत्यचक्रं दहता ॥१॥
खमिव भुजं गवि शेषं व्युपधाय स्वपिति यो भुजङ्गविशेषम् ।
नवपुष्करसमकरया श्रीयोर्मि पंक्त्या च सेवितः समकरया ॥२॥
येन च वलिरसुरोधः समवस्थापितः क्षितेरसुरोधः ।
पृथुकः सन्निभवदनः क्षिप्तेप च यः सरोजसन्निभवदनः ॥३॥

विशेषकम् ।

स्तौमि च लाङ्गलवन्तं देवं यः संयुगे च लाङ्गलवन्तम् ।
कपिमकरीदसुरहितं द्विविदं दृढ़मुच्चिताड़नादसुरहितम् ॥४॥
आपानपरम्परया भेजे यं रेवती जितपरं परया ।
बिभ्रतमालानाभौ बाहुमग्रकुसुमाञ्च माला नाभौ ॥५॥
यो रूढ़मदारुणया तस्या प्रणतं प्रतिद्विषमदारुणया ।
कर्षितदानवकुलया विभवौ गन्धविजितेभदानवकुलया ॥६॥

Digitized by Google

ग्रहपतिरिव हिमहीनः कान्त्याभूदुग्रसेन इति हि महीनः।
प्रकृतिभिरहितेहेतीह स्वयं हृतः संहताभिरहितेहेतीहः ॥७॥
बलभिदरीभागानां जेताविन्ध्यार्ष्यवदरीभागानाम्।
श्रीकृष्ण इति हरार्हस्य प्रभवो यशसः नमश्च हरार्हस्य ॥८॥
यो मोक्षेव सुधाया: वर्षकविः श्रमिता च वसुधायाः।
यस्य परासुरुधीनां तटेषु दत्तिं प्रचक्षते मुरुधीनाम् ॥९॥
भरत इव विभावसवः सर्वेषां प्राणिनामथ विभावसवः।
यस्मिन्वसुधामवति स्थिरा बभूवुः समाश्च वसुधामवति ॥१०॥
अनुजस्य रघो राज्ञः प्रत्याख्याताग्रजः प्रभुरघो राज्ञः।
योगिभिरित्यस्तमितः क्षेत्रमाप्नोमि नाथमस्तमितः ॥११॥
तस्येयमकार्यैभ्यः च्युतेन तनयेन रचितयमकार्यैभ्यः।
दत्ता वाक् स्वाकृतिना मानाङ्केन हरिसंज्ञया स्वाकृतिना ॥१२
अथ जग्मतुरुरुमत्तौ वयसा वृन्दावनान्तरं रुरुमत्तौ।
हरिराहितकुमुदधितःस्निग्धतराङ्गरुचा हली कुमुदसितः१३
उदधिपयोनिर्घोषं तत्र निवेद्याच्युतोऽपयोनिर्घोषम्।
अविचिन्तितकं सबलः चचार भेजे च यामुनकं सबलः ॥१४॥
प्रियसुहृदामोदरयोः लसतो रथरोहिणेयदामोदरयोः।
क्लमपङ्गुवृन्दावनयोः घर्मः क्षयमापदर्थितवृन्दावनयोः ॥१५॥
क्षोभमगादभ्राणां स्तनितैर्विद्युतामगादभ्राणाम्।
मुनिरपि नीरागमनाः सरितश्चासंप्रवृत्तनीरागमनाः ॥१६॥
रौद्रं कन्दर्पस्य प्रथमो हेतु र्बभूव कन्दर्पस्य।
स्त्रीहृदयान्यभिदनतःमग्नैः प्राप्य सुहृदो घनानभिदनतः ॥१७

Digitized by Google

विद्युद्गौरी हावान् अकृतेव घनेष्वभूच्च गौरीहावान्।
सुलभबलाकायेषु स्वपितचिरप्रोषितबलाकायेषु ॥१८॥
जात्या सञ्जालकया यूथिकया चाप्तयुवतिसञ्जालकया।
कमलानि ससर्जाभ्यां भ्रमरः क्षणी बलादिव ससर्जाभ्याम्॥१९
व्याप्य दिशो दश निभृतः क्षणमपि तस्थौ शासनाद्दशनिभृतः।
संसमिताग्रबलस्य ध्वनत् घनौघसमप्रभोगबलस्य ॥२०॥
भ्रमर दश कदम्बरजः स्वमितीव वदन् स्वनाद्दशकदम्बरजः।
हन्तुं विभ्रमरहितां नलिनीं पथिकाङ्गनाश्च विभ्रमरहिताम्२१
ज्योत्स्नां घनमलिना न बभौ क्रियते स्म कुटजलक्षनमलिना
बलवानवपूरोहन् हृद्यास नदीतटांश्च नवपूरोऽहन् ॥२२॥
शिखिषु समुत्सु कमनसः
गतिहरमुच्चति च खे समुत्सुकमनसः।
व्यमुञ्चन्नपवनजवना
वापीर्हिंसाश्च न पवनजवनाः ॥२३॥
ग्रन्थो नादेयानां कलुषतया नो ग्रथाम नादेयानाम्।
फेनो वा नीराणां आक्षुष्टोभयतटान्तवानीराणाम् ॥२४॥
प्राप्य सखद्योतायां निशि विद्युज्जितमरुत्सखद्योतायाम्।
प्रियतमसदनं गेहा दवला भयमुत्ससर्ज सदनक्लेहा ॥२५॥
पर्वतकटकेशानां नीपरजः कपिलकुम्भकटकेशानाम्।
कुञ्जनदीनगजानां हर्षो जज्ञे महान्नदीनगजनाम् ॥२६॥
विविधोपलराशिस्थरं पिदधे गोवर्द्धनं तृणैराशिस्थरम्।
कालोऽगन्धारावान् अकरोत्कुजटशिखिनाश्च गन्धारावान् ॥२७

Digitized by Google

कणिकाभिरमां सुखरा वृन्दावनमाश्रिता बबुरपांसुखरा ।
यमुना नवमुदकघटं भेजे व्रजलोकमाश्रिता मुदकपटम् ॥२८॥
अतपनवसुदे वसुतौ व्रजस्य शाके ततोऽद्रि वसुदेवसुतौ ।
अमृतसमधुनीपवनं वृन्दावनमाविशतां समधुनीपवनम् ॥२९॥
शिखिसर्वस्वधरस्य हे प्रियतां जगन्मनुर्हरेः स्वधरस्य ।
भ्रमरकदम्बकरम्बा वेणुः प्राहृट तथा कदम्बकरम्बा ॥३०॥
अंशादामोदस्य स्थानमवभ्रंशि नीपहामोदस्य ।
श्रीललितमयो व्रजतः कानि बभूवाश्च मुष्टिकमयो व्रजतः ३१

हृतकामधुरैः मधुरैः
घनरेखो मुहितबलकुलैर्मुकुलैः ।
ततकेशिशिरः शिशिरः
स्वकीयुक्ताः प्राथसोऽसुरभीः सुरभीः ॥३२॥

ता कृष्णभरणाभरणा स्वेनयुताः स्वयमिवांघ्रिनभसा नभसा ।
रेजुः मुतरां मुतरां वसुनामभितः सवज्रकुलता खलता ॥३३॥
श्रेष्ठपदारोहिण्याः सुतोऽथ लंघ्यमहिमा पदारोहिण्याः ।
प्राप्य शरीरं तूष्णीं द्यतिश्च सदागतः शरीरं तूष्णीम् ॥३४॥

निचुलवतीं ककुभानां
समो मतिच्छान्तिकान्तिभिः ककुभानाम् ।
अंशेन स्वनवद्यां
व्रजं बहन्नपिबदरिकुलं स्वनवद्याम् ॥३५॥

दृश्यो द्रजाधितया लिम्पन्निव दिङ्मुखानि धवलाधितया ।
बहुधा पवनेच्छायां प्रावृषि मेघानुयातपवनेच्छायाम् ॥३६॥

Digitized by Google

अथ स वलक्षोभायां पतिरिव कर्तारमरिवलक्षोभायाम्।
मुखलीदं तुरगहनं वीक्ष्य गिरिं प्राह कुटजदन्तुरगहनम् ॥३७
विद्धच्छन्नः छन्नः कुटजैः चरति प्रगीतगोपो गोपः।
प्रस्खनदभ्रो दभ्रः सृष्टिविशेषो यमतुलधातुः धातुः ॥३८॥
पश्य श्यामा श्यामा वनस्थली भाति वलवदृहश्या दृश्या
प्रदरा धारा धारा धुन्वन्ति मेघाश्च शिरसि हन्ते हन्ते ॥३९॥
अस्मासु कन्दलदग्रनैः कवमति दरीमुखेश्च कन्दलदग्रनैः।
दीयतोच्युत हेममयः तव च रवीन्दोरिवाचलो हेममयः ॥४०॥
शकुनिपताकाग्रवलं घनस्पन्दचक्षुषा पताकाग्रवलम्।
रूपं हारीतानां श्रियं वनानां च मत्तहारीतानाम् ॥४१॥
पूर्वं स्म हरे ग्रेषे यान्मेघान् वीक्ष्य भूश्रमहरे ग्रेषे।
जनितरतिरसावसितैः आदाय तडिद्गुणार्थवरसावसितैः॥४२
कार्मुकवलयमनूनं दिशसि यत्तोषितोसि वलयमनूनम्।
इत्याम्रासुखरतया घनराज्या हरिरिवीच्यते सुखरतया ॥४३॥
नतवोपरिवर्हेण ग्रथिताभरणस्य गोपपरिवर्हेण।
छायामसितापघनः सुरचापाङ्कः परैरकसितापघनः ॥४४॥
हतगिरिधातुरसङ्गा रुध्वा तव भुजसमोर्मिधातुरसङ्गा।
कुलानि खनद्यमुना वहति जलमसौ विसर्पति खनद्यमुना ४५
पवनैरजसा ध्वस्तं विधायां नीपमात्मरजसा ध्वस्तम्।
पश्यैकान्ततरलतां स्थलीमितां वर्हियोगकान्ततरलताम् ॥४६॥
वसने संस्तवन नवा जेतुमलममोघ संस्तवन नवा।
मधुकरविश्वसितानि स्मितमिहकुटजानि जनितविश्वसितानि४७

Digitized by Google

मारुतवेगादुद्गुरुवज्रवपुग्रिखण्डानां
मुक्तापाङ्गविडम्बितनवपुग्रिखण्डानाम् ।
संघाः शिखिनां प्राप्ताः शङ्के कायन्ते
स्थलचनमिति मन्वानाः शङ्के कायन्ते ॥४८॥
पश्य शिला. शैलेस्मिन्नुद्यानवनानौ
यान्त्युद्गुखवर्हिणतानां यानवनानौ ।
श्रमना शमितरिपुस्त्रीशृंगारोद्वित्वं
याचितदवाम्बुनादैः शृङ्गारोद्वित्वम् ॥४९॥
नदति जलदैर्निदाघे सारङ्गोपास्ते
बिभृति केतकमवनेः सारङ्गोपास्ते ।
संप्रत्यद्यमकालो न वाहिनीपानां
त्वन्मुखसुरभीनां च श्रीर्नवा हि नीपानाम् ॥५०॥
दृत्वाह पीतवासमायतनेत्रस्तं
कंसासुरात्यद्भुतमामायतनेत्रस्तम् ।
हसितातां विमलतया स हली लाजानां
छायां विकिरन्दशनैः सह लीलाजानाम् ॥५१॥

इति श्रीवृन्दावनं नाम यमककाव्यं
मानाङ्कृतं समाप्तम् ।

Digitized by Google

विद्यासुन्दरम्।

कालिन्दीतटसन्निधावुपवनं गोपाङ्गनालिङ्गन-
क्रीड़ाकर्षण चुम्बनादिरचितः संमूर्च्छितो वेणुना।
स्थित्वा कल्पमहीरुहाश्रितलतावासे सुपुष्पान्विते
नानाभूषणभूषितो विहसितः कृष्णः प्रसन्नोऽस्तु ते ॥ १ ॥
राजात्मजे कामकलाकलापे संगीतविद्यारसिकेऽम्बुजाक्षि।
हेमप्रभे पीननितम्बबिम्बे बिम्बोष्ठि रम्भोरु मयि प्रसीद ॥२॥
गिरौ समाकर्ण्य मयूरनादं जगाद विद्या वचसा कुमारम्॥
पद्येन कोऽयं वद रौति शैले शब्दुस्वरं प्राज्ञवरो यदि स्याः ॥३
गोमध्यमध्ये मृगगोधरे हे सङ्खगोभूषणकिङ्कराणाम्।
नादेन गोभच्छिखरेषु मत्ता नदन्ति गोकर्णशरीरभाजः ॥४॥
खयोनिभच्चध्वजसम्भवानां श्रुत्वा निनादं गिरिगह्वरस्थः।
तमोऽरिबिम्बप्रतिबिम्बधारी रराव कान्ते पवनाशनाभः ॥५॥
बालेऽबलारत्नदयार्द्रचित्ते
प्राणेश्वरि श्रीमति सुप्रसन्ने।
दासोऽस्मि ते सुन्दरि राजपुत्रि
प्राणानि रक्षस्व हि मे मृगाक्षि ॥ ६ ॥
हे पान्थ चिन्ताकुलितातिमूढः
संस्तौषि किं मामबलां कृशाङ्गीम्।
अर्थं यदि प्रार्थयसे भजेथं
मोक्षञ्च लक्ष्मीपतिमम्बुजाक्षम् ॥७॥

Digitized by Google

धनं त्वमेवात्र सुवर्णवर्णे ! स्त्रीरत्नभूते ! मम रत्नभूषा ।
सेवापि ते भूपतिजे ! प्रसन्ने ! सौख्यप्रदे ! मोक्षदवासुदेवः ॥८॥
प्रिये ! सदा पूर्णतरं मनोहरं ते निष्कलङ्कं मुखचन्द्रमण्डलम् ॥
विलोक्य व्रीड़तया निशापतिर्गतः प्रतप्तोजलधेर्जलान्तरम् ॥९॥

किं केतकीपरिमलोल्लसितगन्धलुब्धो
गुञ्जन् भ्रमन् भ्रमर वाञ्छसि रन्तुमेताम् ।
यत् कण्टकैः परिवृतामतुलामगम्यां
संरक्षितां व्रज निकुञ्जलतां सपुष्पाम् ॥१०॥

यत् केतकीकुसुमसौरभगन्धलुब्धो
भृङ्गस्तदर्पितरसोदितचित्तवृत्तिः ।
किं कण्टकैर्भवतु दुर्गम एव किंवा
जानाति मुग्ध ! वरकुञ्जलतां न चैच्छत् ॥ ११ ॥

लब्ध्वा तुल स्थलसुवर्णकान्ति रम्यस्तनश्रीफलयुग्ममेतत् ।
दृष्ट्वा वने श्रीफलसङ्कलं किं लज्जाभिरालम्बितमेव वृक्षे ॥१२

हे कोकिलाखिललतासु फलानि सन्ति
संत्यज्य तानि ननु चूतलतां सपुष्पाम् ।
किं काङ्क्षसीह रमितुं फलभोक्तुकामः
न ज्ञायसे नृपतिसेवकभीषणीयाम् ॥ १३॥

यद्यातकोऽन्यानि जलानि हित्वा
धाराजले प्राप्तमतिं करोति ।
तथा पिकश्चूतफलानि तानि
रम्याणि दृष्ट्वान्यफलं जहाति ॥ १४ ॥

Digitized by Google

विचक्षणे ! पद्मिनि ! पद्मगन्धे !
प्रमत्तमातङ्गगतेऽनुरक्ते !
कृपालजे ! जीवय मां मनोज्ञे !
मनोजबाणव्रणखिन्नगात्रम् ॥ १५ ॥
मृदादिपात्रे सलिलं यथा स्यात्
तत्ताहरं स्वादु सुशीतलञ्च ।
सुवर्णरत्नैरपि निर्म्मिते तु
गतं सुपात्रेऽम्बु तथा न किं स्यात् ॥ १६ ॥
सद्रत्नरत्नचयनिर्म्मितवारिपात्रे
गाङ्गं सुनिर्म्मलहिमं परमं सुरम्यम् ।
कर्पूरवासितजलं सुखदं यथा स्यात्
कौपं पयः किमु भवेच्च तथाविधानम् ॥ १७ ॥
बलिचयाबद्धसुसूक्ष्ममध्ये !
विषापहार्य्यौषधमत्तरूपे ! ।
मनोजबाणौघविषार्त्तगात्र-
मनुग्रहं मां कुरु सम्प्रति त्वम् ॥ १८ ॥
कन्दर्पबाणावशचित्तवृत्ते !
किमर्थमेवं वदसि स्मरार्त्ते ! ।
ज्ञातव्यमेवं यदि मे च पित्रा
कथं त्वया कामुक ! जीवितव्यम् ॥ १९ ॥
जघान बाणैर्दशभिर्हशास्य-शिरांसि सीताहरणे स रामः ।
त्वदङ्गसङ्गाय सदानुरक्ते प्रयातु मे मस्तकमेकमेव ॥ २० ॥

Digitized by Google

स्वरूपसन्दर्शनमेव देहि चक्षुर्द्वयं मे सफलीकुरुष्व ।
तपःकृतं येन नरोत्तमेन तेनाङ्गसङ्गः स्तव लभ्यते च ॥२१॥
प्रपूर्व्यते किं ननु दर्शनेन विनापि कुचिर्वरभोजनेन ।
सखण्डमारीचपयोभवेन रसान्वितस्वादुसुधोपमेन ॥ २२ ॥
भो देवि ! सुभ्रु, कृशगीतलकोमलाङ्गि !
नानाविभूषणविभूषितचारुगात्रि ।
आज्ञां विधेहि किमहं करवाणि हृद्ये
प्राणप्रदेऽद्य परिपूरय मेऽभिलाषम् ॥ २३ ॥
विद्याविनोदरसिके ! सुरतैकपात्रे !
सर्व्वाङ्गसुन्दरि ! धराधिपतिप्रसूते ।
यद्यस्ति मेऽद्य सदये न दया तवैव
त्वत्प्राप्तये सुरसरित्सु तनुं त्यजामि ॥ २४ ॥
सुरत्नकैरेष विनोदसौधः
सुदुर्गमोऽन्तःपुरचारिभिश्च ।
सखीजनैरिङ्गितहेत्वभिज्ञैः
कथं हि ते वाञ्छितसिद्धिरस्तु ॥ २५
प्रसन्नतायां त्वयि राजकन्ये !
भवेत् सुसिद्धिर्मम वाञ्छितस्य ।
अभीष्टदा कल्पलतेव भासि
सुकेशि ! चिन्तामणिरेव किं त्वम् ॥ २६ ॥
मृदुलकनककान्ति श्वाससौरभ्यरम्यं
वदनकमलमेतन्नेत्रमत्तद्विरेफम् ।

Digitized by Google

तव किमु सुसमीक्ष्य व्रीड़या पद्मवृन्दम्
सरसि सलिलपूर्णे मर्त्तुकामं विवेश ॥ २७ ॥
ज्योत्स्ना दिवं गच्छति वाञ्छितस्य
सिद्धिर्भवेत् कर्म्मबलेन पुंसाम्।
पुनः पुनर्व्याकथमिदं सुलभम्
बुभुक्षितः किं दिकरेण भुङ्क्ते ॥ २८ ॥
प्राणाधिके ! प्रियतमे ! तव रूपरज्जु-
बद्धोऽस्मि संप्रति कथं भवने वसामि।
राजात्मजे ! त्वमसि सुन्दरि कर्म्मरूपा
त्वत्प्रीतिरम्यसुरतैर्म्मम कार्य्यसिद्धिः ॥ २९ ॥
चन्द्रानने ! श्रीफलपीनतुङ्ग-
रम्यस्तनि ! क्षीरसुधांशुवक्त्रे !
विद्याविनोदे ! सुविचक्षणा त्वं
स्त्रीरत्नभूते ! मयि भोः प्रसीद ॥ ३० ॥
कामाभिराम कामार्त्त प्रीतिविश्रम्भभाजनम्।
साकं सखा समागच्छ त्यक्तमार्गोऽन्यरूपधृक् ॥ ३१ ॥
अद्यैव पुण्यदिवसो मम देवि ! बाले !
तत्पादपङ्कजयुगं ह्यवलोक्यते यत्।
रम्यातिपीनजघनस्तनि ! सेवकं मां
मुग्धे ! विधेहि ! सदयेऽधरसीधुलुब्धम् ॥ ३२ ॥
गुणाक्षरस्येव विधानमत्र
त्वं निर्म्मिता देवि ! तथा विधात्रा।

Digitized by Google

विधेस्तु जानामि सुकौशलत्वं
त्वद्रूपकल्पा यदि दृश्यतेऽन्या ॥२३॥
उक्तं त्वया मदनसुन्दर ! पूर्वमस्मात्-
सन्दर्शनाय ननु साम्प्रतमेव दृष्टम् ।
गच्छ स्वकीयभवनं त्वरितञ्च पश्य
प्राणेश्वरीं तव मनोरथसिद्धिरस्तु ॥२४॥
त्वमेव मे भूपतिजे ! निवास-
स्त्वमेव जीवेश्वरि ! नास्ति मेऽन्या ।
प्रसन्नता ते सकलेष्टसिद्धि-
र्मनोजसम्मोहिनि ! मामव त्वम् ॥२५॥
तव नयनकटाक्षविप्लवाग्रव्रणार्त्तां
मम तनुमनुरक्ते ! जीवय स्त्रौषधेन ।
त्वदधरमधुपानं क्षेममेकं परन्तु
स्तनजघनविलग्नालिङ्गनं गात्रलेपः ॥२६॥
क्रीड़ार्थं मदनातुरा प्रियतमा सञ्जातलज्जादरा
कान्तं केलिनिकेतनं नृपसुता नीत्वात्मशय्योपरि ।
संस्थाप्यागुरुचन्दनं सुकुसुमं कर्पूरपूगं पुरो-
दत्वा प्रीतिसखीजनैः प्रहसिता कान्तेन सम्मानिता ॥२७॥
सव्रीड़ां हि विनिर्गतां प्रियसखीं दृष्ट्वा स कामातुर-
स्तस्याः पीनघनस्तनोरुयुगलादाकृष्य चेलांशुकम् ।
कृत्वालिङ्गनचुम्बनं नृपसुतां पीत्वाधरं ताड़नं
मन्दं दन्तनखक्षतानि कुरुते क्षोभञ्च नीव्यास्ततः ॥२८॥

Digitized by Google

दृष्टं तच्चघनस्थलं स्तनयुगं लज्जाभरव्याकुला
बाला सत्कवरीसुपुष्पविलसन्मालाहते दीपके।
चञ्चद्रत्नसुतेजसा समभवद्दीपोपमेन स्फुटं
दृष्ट्वाकान्तिगुणाधिकं स्मितमुखी सा त्यक्तलज्जाभवत् ॥३९॥
सत्यानं सुमनः स्रजश्च मधुरालापश्च पादद्वये
सौवर्णध्वनि नूपुरद्वयमिदं कर्पूरपर्णानि च।
कर्पूरागुरुचन्दनादिरचनाशीत्कारनादाः कथा
एतान्याभरणानि किं निधुवने प्रोल्लाहयन्ति स्मरम् ४०

शृङ्गारमेतद्विपरीतमस्त्रा:
समाचरन्त्या नृप राजपुत्र्याः।
कर्णे मणी कुण्डलङ्ग्नरूपो
गण्डस्थलीं चुम्बति किं स कामी ॥४१॥

उत्तुङ्गस्तनयुग्मनिर्दयदृढाश्लेषेण ते.द्य प्रिये!
दन्ताघात नखक्षतैः सुमधुरालापैस्तथा चुम्बनैः।
नानागन्धविनोदिताधिकरसेनैतत् कृतं सार्थकं
गातं मे पुरुषायितेन श्रमिता कन्दर्पबाणव्यथा ॥४२॥
यद्वक्त्रं सुखरञ्च कुण्डलयुगं लोलायमानं प्रिये!
निःशब्दं वहतीह नूपुरयुगं यद्यत्कृतं भाविनि!।
निःशब्दा कटिमेखला घनरवं विज्ञापयन्ती स्मरं
कुर्वन्ती जयडिण्डिमध्वनिमसौ शृङ्गारसत्ताण्डवे ॥४३॥
त्वद्वक्त्रं रुचिराननें! त्वदधरादिव्यामृतं स्वादितं
याभ्यां ते नयने निचोलरहितं सर्व्वाङ्गमालोकितम्।

Digitized by Google

तौ हस्तौ जघनस्थलं स्तनयुगं ते सन्दधानौ च यौ
तद्गात्रं तपसार्जितं रतिसुखं प्राप्नाङ्गसङ्गश्च यत् ॥४४॥

त्वद्दिव्यपीनस्तनयुग्ममास्यं
त्वद्गात्ररूपं जघनस्थलञ्च ।
त्वत्पीवरं रम्यनितम्बबिम्बं
मच्जीवनं जीवयतिस्म कान्ते ! ॥४५॥

निश्चावशेषे रमणाभिलाष-
विश्लिष्टवासीत् किमतःपरन्तु ।
यथा न जानाति जनोऽपि कश्चित्
तथा तथा याहि पुनस्त्वमेहि ॥४६॥

तवास्तु मेऽनुग्रह एष देवि !
त्वदङ्गसङ्गात् सफलं हि जन्म ।
न च प्रिये मां विजहासि नूनं
मनोव्यथाभैषजमत्र नास्ति ॥४७॥

न स्नानं नच भोजनं न पठनं नान्यत्र सौख्यं धृति-
र्नान्यस्त्रीजनसेवनं नच कथा निद्राविलासोद्यमः ।
किन्तु त्वां परिचिन्तयामि सततं ध्यानेन चेतःस्थितां
स्वप्नालोकनकामकेलिविधिना जीवामि कान्ते ! तव ॥४८॥

रात्रिः कालयुगोपमा मलयजो गन्धानिलः किं विषं
सोमः सूर्य इवाभवन्मलयजालेपः स्फुलिङ्गोपमः ।
तिक्तः सुस्वरगीतवाद्यपरभृत्मारावतादिध्वनि—
र्वज्रस्याहतिरेव कर्णयुगले विच्छेदतो मे तव ॥४९॥

Digitized by Google

चन्द्रो द्वादशभास्करः समभवद्रात्रिर्युगानां शतं
मिष्टं तिक्तरसं विलेपनमहो दोग्धानलो मे तव।
विच्छेदाम्बलयानिलः प्रियतमे! किं कालकूटः श्रुतौ
गीतादिध्वनिरेव वज्रसदृशोऽरण्यं विचित्रं गृहम् ॥५०॥
मानं मानिनि! मुञ्च देवि! दयिते! मिथ्या वचः श्रूयते
किं कोपो निजसेवके यदि वचः सत्यं त्वया गृह्यते।
दोर्भ्यां बन्धनमाशु दन्तदलनं पीनस्तनास्फालनं
दोषश्चेन्मम ते कटाक्षविशिखैः शक्रैः प्रहारं कुरु ॥५१॥
नानाकथा कौतुककेलिभिः सा सार्द्धं तु तेनैव रमेत नित्यम्।
हर्म्ये सुरम्ये रमणेन युक्ता वरासखीभिः परमप्रियाभिः ॥५२॥
कामार्त्तो नवयौवनः कविवरो भूपालपुत्र्या समं
नानाबन्धविनोदनिर्भररतिक्रीड़ारसानन्दितः।
गत्वान्तःपुरतो बहिर्विलसितो राजाग्रतो नीयते
चौरो राजनियोजितैःसुपुरुषैस्वारैरुपायज्ञकैः ॥५३॥
राजा तानपि सेवकान् सुवसनालङ्कारभूषीकृतान्
कृत्वा प्रत्युपविष्टकं खरतरं खड्गं समानीय ते।
नीत्वा तं भवनाद्बहिर्विलसितं राजात्मजं साहसं
दृष्ट्वा संस्मर देवतामिति तदाप्यचुः स चौरोऽवदत् ॥५४॥

इति विद्यासुन्दरं समाप्तम्।

सम्पूर्णम्।

Digitized by Google

सामोद्दामोदरः ।

मेघैर्मेदुरमम्बरं वनभुवः श्यामास्तमालद्रुमै-
र्नक्तं भीरुरयं त्वमेव तदिमं राधे ! गृहं प्रापय ।
इत्थं नन्दनिदेशतश्चलितयोः प्रत्यध्वकुञ्जद्रुमं
राधामाधवयोर्जयन्ति यमुनाकूले रहः केलयः ॥१॥

वाग्देवताचरितचित्रितचित्तसद्मा
पद्मावतीचरणचारणचक्रवर्त्ती ।
श्रीवासुदेवरतिकेलिकथासमेतम्
एतं करोति जयदेवकविः प्रबन्धम् ॥ २ ॥

यदि हरिस्मरणे सरसं मनो यदि विलासकलासु कुतूहलम् ।
मधुरकोमलकान्तपदावलीं शृणु तदा जयदेवसरस्वतीम् ॥३॥

वाचः पल्लवयत्युमापतिधरः सन्दर्भशुद्धिं गिरां
जानीते जयदेव एव शरणः श्लाघ्यो दुरूहद्रुते ।
शृङ्गारोत्तरसत्प्रमेयरचनैराचार्य्यगोवर्द्धनः
स्पर्द्धी कोऽपि न विश्रुतः श्रुतिधरो धोयी कविःक्ष्मापतिः ॥४॥

माधवगौड़रागेण रूपकतालेन गीयते ।

प्रलयपयोधिजले धृतवानसि वेदम् ।
विहितवहित्रचरित्रमखेदं
केशव ! धृतमीनशरीर जय 'जगदीश ! हरे' ध्रुवम् ॥१॥

Digitized by Google

क्षितिरतिविपुलतरे तव तिष्ठति पृष्ठे
धरणिधरणकिणचक्रगरिष्ठे ।
केशव ! धृतकच्छपरूप ! 'जय जगदीश हरे' ॥२॥
वसति दशनशिखरे धरणी तव लग्ना
शशिनि कलङ्ककलेव निमग्ना ।
केशव ! धृतशूकररूप ! 'जय जगदीश हरे' ॥३॥
तव करकमलवरे नखमद्भुतशृङ्गं
दलितहिरण्यकशिपुतनुभृङ्गम् ।
केशव ! धृतनरहरिरूप 'जय जगदीश हरे' ॥४॥
छलयसि विक्रमणे बलिमद्भुतवामन-
पदनखनीरजनितजनपावन !
केशव ! धृतवामनरूप ! 'जय जगदीश हरे' ॥५॥
क्षत्रियरुधिरमये जगदपगतपापं
स्नपयसि पयसि शमितभवतापम् ।
केशव ! धृतभृगुपतिरूप ! 'जय जगदीश हरे' ॥६॥
वितरसि दिक्षु रणे दिक्पतिकमनीयं
दशमुखमौलिबलिं रमणीयम् ।
केशव ! धृतरामशरीर ! 'जय जगदीश हरे' ॥७॥
वहसि वपुषि विशदे वसनं जलदाभं
हलहतिभीतिमिलितयमुनाभम् ।
केशव ! धृतहलधररूप ! 'जय जगदीश हरे' ॥ ८ ॥
निन्दसि यज्ञविधेरहह ! श्रुतिजातं

Digitized by Google

सदयहृदयदर्शितपशुघातम् ।
केशव ! धृतबुद्धशरीर ! 'जय जगदीश हरे' ॥९॥
म्लेच्छनिवहनिधने कलयसि करवालं
धूमकेतुमिव किमपि करालम् ।
केशव ! धृतकल्किशरीर ! 'जय जगदीश हरे' ॥१०॥
श्रीजयदेवकवेरिदमुदितमुदारं, शृणु शुभदं सुखदं भवसारम् ।
केशव ! धृतदशविधरूप ! 'जय जगदीश हरे' ॥ ११ ॥
वेदानुद्धरते जगन्निवहते भूगोलमुद्बिभ्रते
दैत्यान्दारयते बलिं छलयते क्षत्रक्षयं कुर्वते ।
पौलस्त्यं जयते हलं कलयते कारुण्यमातन्वते
म्लेच्छान्मूर्च्छयते दशाकृतिकृते कृष्णाय तुभ्यं नमः ॥१२॥

गुर्जरीरागनिःसारतालाभ्यां गीयते ।

श्रितकमलाकुचमण्डल ! धृतकुण्डल ए
कलितललितनवमाल ! 'जय जय देव ! हरे ध्रुवम्' ॥१॥
दिनमणिमण्डलमण्डन ! भवखण्डन ए
मुनिजनमानसहंस ! 'जय जय देव हरे' ॥ २ ॥
कालियविषधरगञ्जन ! जनरञ्जन ए
यदुकुलनलिनदिनेश ! 'जय जय देव हरे' ॥ ३ ॥
मधुमुरनरकविनाशन ! गरुडासन ए
सुरकुलकेलिनिदान ! 'जय जय देव हरे' ॥४॥
अमलकमलदललोचन ! भवमोचन ए
त्रिभुवनभवननिधान ! 'जय जय देव हरे' ॥५ ॥

Digitized by Google

जनकसुताकृतभूषण ! जितदूषण ए
समरशमितदशकण्ठ ! 'जय जय देव हरे' ॥ ६ ॥
अभिनवजलधरसुन्दर ! धृतमन्दर ए
श्रीमुखचन्द्रचकोर ! 'जय जय देव हरे' ॥ ७ ॥
तव चरणे प्रणता वयमिति भावय ए
कुरु कुशलं प्रणतेषु 'जय जय देव हरे' ॥ ८ ॥
श्रीजयदेवकवेरिदं कुरुते मुदम् ए
मङ्गलमुज्ज्वलगीति 'जय जय देव हरे' ॥ ९ ॥
पद्मापयोधरतटीपरिरम्भलग्न-
काश्मीरमुद्रितमुरो मधुसूदनस्य ।
व्यक्तानुरागमिव खेलदनङ्गखेद-
स्वेदाम्बुपूरमनुपूरयतु प्रियं वः ॥ १० ॥

वसन्तरागयतितालाभ्यां गीयते ।

वसन्ते वासन्ती कुसुमसुकुमारैरवयवै-
र्भ्रमन्तीं कान्तारे बहुविहितकृष्णानुसरणाम् ।
अमन्दं कन्दर्पज्वरजनितचिन्ताकुलतया
वलद्राधां राधां सरसमिदमूचे सहचरी ॥ १ ॥
ललितलवङ्गलतापरिशीलनकोमलमलयसमीरे
मधुकरनिकरकरम्बितकोकिलकूजितकुञ्जकुटीरे ।
'विहरति हरिरिह सरसवसन्ते
नृत्यति युवतिजनेन समं सखि ! विरहिजनस्य दुरन्ते ध्रुवम्' ॥ २ ॥

Digitized by Google

उन्मदमदनमनोरथपथिक-
वधूजनजनितविलापे ।
अलिकुलसङ्कुलकुसुमसमूह-
निराकुलवकुलकलापे 'विहरति' ॥ ३ ॥
मृगमदसौरभरभसवशम्वद्-
नवदलमालतमाले ।
युवजनहृदयविदारणमनसिज-
नखरुचिकिंशुकजाले 'विहरति' ॥ ४ ॥
मदनमहीपतिकनकदण्ड-
रुचिकेशरकुसुमविकासे ।
मिलितशिलीमुखपाटलिपटल
कृतस्मरतूणविलासे 'विहरति' ॥५॥
विगलितलज्जितजगदवलोकन
तरुणकरुणकृतहासे ।
विरहिनिकृन्तनकुन्तमुखाकृति-
केतकिदन्तुरिताशे 'विहरति' ॥ ६ ॥
माधविकापरिमललललिते नवमालतियातिसुगन्धौ ।
मुनिमनसामपि मोहनकारिणि तरुणाकारणबन्धौ 'विहरति' ॥७
स्फुरदतिमुक्तलतापरिरम्भणमुकुलितपुलकितचूते ।
वृन्दावनविपिने परिसरपरिगतयमुनाजलपूते 'विहरति' ॥८॥
श्रीजयदेवभणितमिदमुदयति हरिचरणस्मृतिसारं
सरसवसन्तसमयवनवर्णनमनुगतमदनविकारं 'विहरति' ॥९॥

Digitized by Google

दरविदलितवल्लीवल्लिचञ्चत्पराग-
प्रकटितपटवासैर्वासयन् काननानि ।
इह हि दहति चेतः केतकीगन्धबन्धुः
प्रसरदसमबाणप्राणवन्मन्दवाहः ॥ १० ॥

उन्मीलन्मधुगन्धलुब्धमधुपव्याधूतचूताङ्कुर-
क्रीड़त्कोकिलकाकलीकलकलैरुद्गीर्णकर्णज्वराः ।
नीयन्ते पथिकैः कथं कथमपि ध्यानावधानक्षण-
प्राप्तप्राणसमासमागमरसोल्लासैरमी वासराः ॥ ११ ॥

अनेकनारीपरिरम्भसम्भ्रमस्फुरन्मनोहारिविलासलालसम् ।
मुरारिमारादुपदर्शयन्त्यसौ सखी समक्षं पुनराह राधिकाम् ॥ १ ॥

रामकिरीरागयतितालाभ्यां गीयते ।

चन्दनचर्चितनीलकलेवरपीतवसनवनमाली
केलिचलन्मणिकुण्डलमण्डितगण्ड-
युगस्मितशाली 'हरिरिह मुग्धबधूनिकरे'
विलासिनि विलसति केलिपरे ध्रुवम् ॥ २ ॥

पीनपयोधरभारभरेण हरिं परिरभ्य सरागं
गोपबधूरनुगायति काचिदुदञ्चितपञ्चमरागं 'हरिरिह' ॥ ३ ॥

कापि विलासविलोलविलोचनखेलनजनितमनोजम् ।
ध्यायति मुग्धबधूरधिकं मधुसूदनवदनसरोजं 'हरिरिह' ॥ ४ ॥

कापि कपोलतले मिलिता लपितुं किमपि श्रुतिमूले ।
चारु चुचुम्ब नितम्बवती दयितं पुलकैरनुकूले 'हरिरिह' ॥ ५ ॥

Digitized by Google

केलिकलाकुतुकेन च काचिदमुं यमुनाजलकूले
मञ्जुलवञ्जलकुञ्जगतं विचकर्ष करेण दुकूले 'हरिरिह' ॥ ६ ॥
करतलतालतरलबलयावलिकलितकलस्वनवंशे।
रासरसे सह नृत्यपरा हरिणा युवतिः प्रशशंसे 'हरिरिह'॥७॥
श्लिष्यति कामपि चुम्बति कामपि कामपि रमयति रामाम्।
पश्यति सस्मितचारुपरामपरामनुगच्छति वामां 'हरिरिह'॥८॥
श्रीजयदेवभणितमिदमद्भुतकेशवकेलिरहस्यम्।
वृन्दावनविपिने ललितं वितनोतु शुभानि यशस्यं 'हरिरिह' ॥ ९॥
विश्वेषामनुरञ्जनेन जनयन्नानन्दमिन्दीवर-
श्रेणीश्यामलकोमलैरुपनयन्नङ्गैरनङ्गोत्सवम्।
स्वच्छन्दं व्रजसुन्दरीभिरभितः प्रत्यङ्गमालिङ्गितः
शृङ्गारः सखि! मूर्त्तिमानिव मधौ मुग्धो हरिः क्रीड़ति ॥१०॥
अद्योत्सङ्गवसद्भुजङ्गकवलक्लेशादिवेशाचलं
प्रालेयप्लवनेच्छयानुसरति श्रीखण्डशैलानिलः।
किञ्च स्निग्धरसालमौलिमुकुलान्यालोक्य हर्षोदया-
दुन्मीलन्ति कुहूः कुहूरितिकलोत्तालाः पिकानां गिरः ॥११॥
रासोल्लासभरेण विभ्रमभृतामाभीरवामभ्रुवा-
मभ्यर्णे परिरभ्य निर्भरमुरःप्रेमान्धया राधया।
साधु त्वदनं सुधामयमिति व्याहृत्य गीतस्तुति-
व्याजादुच्चटचुम्बितस्मितमनोहारी हरिः पातु वः ॥१२॥

इति श्रीगीतगोविन्दे साधोददामोदरो नाम प्रथमः सर्गः।

———

Digitized by Google

अष्टपदीगीतयः।

विहरति वने राधा साधारणप्रणये हरौ
विगलितनिजोत्कर्षादीर्ष्यावशेन गतान्यतः।
क्वचिदपि लताकुञ्जगुञ्जन्मधुव्रतमण्डली
मुखरशिखरे लीना दीनाप्युवाच रहः सखीम् ॥१॥

गुर्जरीरागेण यतितालेन च गीयते।

सञ्चरदधरसुधामधुरध्वनिमुखरितमोहनवंशं
चलितदृगञ्चलचञ्चलमौलिकपोलविलोलवतंसम्।
"रासे हरिमिह विहितविलासं
स्मरति मनो मम कृतपरिहासं 'ध्रुवम्' ॥२॥
चन्द्रकचारुमयूरशिखण्डकमण्डलवलयितकेशं
प्रचुरपुरन्दरधनुरनुरञ्जितमेदुरमुदिरसुवेशं "रासे" ॥३॥
गोपकदम्बनितम्बवतीमुखचुम्बनलम्बितलोभम्।
बन्धुजीवमधुराधरपल्लवमुल्लसितस्मितशोभं "रासे" ॥४॥
विपुलपुलकभुजपल्लववलयितबल्लवयुवतिसहस्रम्।
करचरणोरसि मणिगणभूषणकिरणविभिन्नतमिस्रं "रासे" ॥५॥
जलदपटलचलदिन्दुविनिन्दकचन्दनतिलकललाटम्।
पीनपयोधरपरिसरमर्दननिर्दयहृदयकपाटं "रासे" ॥६॥
मणिमयमकरमनोहरकुण्डलमण्डितगण्डमुदारम्।
पीतवसनमनुगतमुनिमनुजसुरासुरवरपरिवारं "रासे" ॥७॥

Digitized by Google

विगलद्वकदम्बतले मिलितं कलिकलुषभयं शमयन्तम् ।
मामपि किमपि तरङ्गदनङ्गदृशा मनसा रमयन्तं 'राधे' ॥८॥
श्रीजयदेवभणितमतिसुन्दरमोहनमधुरिपुरूपम् ।
हरिचरणस्मरणं प्रति सम्मति पुण्यवतामनुरूपम् 'राधे' ॥९॥

गणयति गुणग्रामं भ्रामं भ्रमादपि नेहते
वहति च परितोषं दोषं विमुञ्चति दूरतः ।
युवतिषु चलतृष्णे कृष्णे विहारिणि मां विना
पुनरपि मनो वामं कामं करोति करोमि किम् ॥१॥

मालवगौड़रागेण एकतालीतालेन च गीयते ।

निभृतनिकुञ्जगृहं गतया निशि रहसि निलीय वसन्तं
चकितविलोकितसकलदिशा रतिरभसभरेण हसन्तं ।
"सखि हे केशिमथनमुदारं रमय मया सह
मदनमनोरथभावितया सविकारं" ध्रुवम् ॥२॥
प्रथमसमागमलज्जितया पटुचाटुशतैरनुकूलम् ।
मृदुमधुरस्मितभाषितया शिथिलीकृतजघनदुकूलं 'सखि हे' ॥३॥
किशलयशयननिवेशितया चिरमुरसि ममैव शयानम् ।
कृतपरिरम्भणचुम्बनया परिरभ्य कृताधरपानं 'सखि हे' ॥४॥
अलसनिमीलितलोचनया पुलकावलिललितकपोलम् ।
श्रमजलसिक्तकलेवरया वरमदनमदादतिलोलम् 'सखिहे' ॥५॥
कोकिलकलरवकूजितया जितमनसिजतन्त्रविचारम् ।
श्रथकुसुमाकुलकुन्तलया नखलिखितघनस्तनभारम् 'सखिहे' ॥६॥

Digitized by Google

चरणरणितमणिनूपुरया परिपूरितसुरतवितानम् ।
मुखरविशृङ्खलमेखलया सकचग्रहचुम्बनदानम् 'सखिहे'॥७॥
रितिसुखसमयरसालसया दरमुकुलितनयनसरोजम् ।
मः सहनिपततनुलतया मधुसूदनमुदितमनोजम् 'सखिहे'।८
श्रीजयदेवभणितमिदमतिशयमधुरिपुनिधुवनशीलम् ।
सुखमुत्कण्ठितगोपवधूकथितं वितनोतु सलीलम् 'सखिहे' ।९॥
हस्तस्रस्तविलासवंशमनुजभ्रूवल्लिमद्भुवो
हृन्दोत्सारिदृगन्तवीक्षितमतिखेदार्द्रगण्डस्थलम् ।
मामुद्दीक्ष्य विलक्षितस्मितसुधामुग्धाननं कानने
गोविन्दं व्रजसुन्दरीगणवृतं पश्यामि हृष्यामि च ॥ १० ॥
दुरालोकस्तोकस्तवकनवकाशोकलतिका-
विकाशः काशारोपवनपवनोऽपि व्यथयति ।
अपि भ्राम्यद्भृङ्गीरणितरमणीया न मुकुल-
प्रसूतिस्चूतानां सखि ! शिखरिणीयं सुखयति ॥ ११ ॥
साकूतस्मितमाकुलाकुलगलद्वल्गित्थमुल्लासित-
भ्रूवल्लीकमलीकदर्शितभुजामूलार्द्रदृष्टस्तनम् ।
गोपीनां निभृतं निरीक्ष्य दयिताकाङ्क्षस्थिरं चिन्तयन्
अन्तर्मुग्धमनोहरं हरतु वः क्लेशं नवः केशवः ॥१२॥

इति श्रीकेशवो नाम द्वितीयः सर्गः ।

Digitized by Google

तृतीय सर्गः ।

सुग्ध मधुसूदनः ।

कंसारिरपि संसारवासनाबद्धशृङ्खलाम् ।
राधामाधाय हृदये तत्याज व्रजसुन्दरीः ॥ १ ॥
इतस्ततस्तामनुसृत्य राधिकामनङ्गबाणव्रणखिन्नमानसः ।
कृतानुतापः स कलिन्दनन्दिनीतटान्तकुञ्जे निषसाद माधवः॥२॥

गुर्ज्जरीरागयतितालाभ्यां गीयते ।

मामियं चलिता विलोक्य वृतं बधूनिचयेन
सापराधतया मयापि न वारितातिभयेन ।
"हरिहरि हतादरतया गता सा कुपितेव" ध्रुवम् ॥३॥
किं करिष्यति किं वदिष्यति सा चिरं विरहेण ।
किं धनेन जनेन किं मम जीवितेन गृहेण 'हरिहरि' ॥४
चिन्तयामि तदाननं कुटिलभ्रु कोपभरेण ।
शोणपद्ममिवोपरि भ्रमताकुलं भ्रमरेण 'हरिहरि' ॥५ ॥
तामहं हृदि सङ्गतामनिशं भृशं रमयामि ।
किं वनेऽनुसरामि तामिह किं वृथा विलपामि 'हरिहरि' ॥६॥
तन्वि ! खिन्नमसूयया हृदयं तवाकलयामि ।
तत्र वेद्मि कुतो गतासि न तेन तेऽनुनयामि 'हरिहरि' ॥ ७ ॥
दृश्यसे पुरतो गतागतमेव मे विदधासि ।
किं पुरेव ससम्भ्रमं परिरम्भणं न ददासि 'हरिहरि' ॥८॥

Digitized by Google

चम्यतामपरं कदापि तवेदृशं न करोमि ।
देहि सुन्दरि ! रमणं मम मन्मथेन दुनोमि 'हरिहरि' ॥९॥
वर्णितं जयदेवकेन हरेरिदं प्रवणेन ।
केन्दुविल्वसमुद्रसम्भवरोहिणीरमणेन 'हरिहरि' ॥ १० ॥
हृदि विषलताहारो नायं भुजङ्गमनायकः
कुवलयदलश्रेणी कण्ठे न सा गरलद्युतिः ।
मलयजरजो नेदं भस्म प्रियारहिते मयि
प्रहर न हरभ्रान्त्यानङ्ग ! क्रुधा किमु धावसि ॥११ ॥
पाणौ मा कुरु चूतसायकममुं मा चापमारोपय
क्रीड़ानिर्जितविश्व ! मूर्च्छितजनाघातेन किं पौरुषम् ।
तस्या एव मृगीदृशो मनसिजप्रेङ्खत्कटाक्षाशुग
श्रेणीजर्जरितं मनागपि मनो नाद्यापि सम्भूयते ॥ १२ ॥
भूपल्लवं धनुरपाङ्गतरङ्गितानि
वाणा गुणः श्रवणपालिरिति स्मरेण ।
तस्यामनङ्गजयजङ्गमदेवताया-
मस्त्राणि निर्जितजगन्ति किमर्पितानि ॥ १३ ॥
भ्रूचापे निहितः कटाक्षविशिखो निर्मातु मर्मव्यथां
श्यामाभा कुटिलः करोतु कबरीभारोऽपि मारोद्यमम् ।
मोहं तावदयञ्च तन्वि ! तनुतां बिम्बाधरो रागवान्
सदृत्तस्तनमण्डलस्तव कथं प्राणैर्मम क्रीड़ति ॥ १४ ॥
तानि स्पर्शसुखानि ते च तरुणाः स्निग्धादृशो-
र्बिम्बमास्यसहस्राम्बुजसौरभं स च सुधास्यन्दी गिरां वह्निमा ।

Digitized by Google

सा बिम्बाधरमाधुरीति विषयासङ्गेऽपि चेन्मानसम् ।
तस्यां लग्नसमाधि हन्त विरहव्याधिः कथं वर्त्तते ॥ १५ ॥
तिर्य्यक्कण्ठविलोलमौलितरलोत्तंसस्य वंश्योच्चरद्
गीतस्थानकृतावधानललनालक्षैर्न संलक्षिताः ।
संमुग्धं मधुसूदनस्य मधुरे राधामुखेन्दौ मृदु-
स्यन्दं कन्दलिताश्चिरं दधतु वः क्षेमं कटाक्षोर्मयः ॥ १६ ॥
इति श्रीगीतगोविन्दे मुग्धमधुसूदनो नाम तृतीय सर्गः ।

स्निग्धमधुसूदनः ।

यमुनातीरवानीरनिकुञ्जे मन्दमास्थितम् ।
प्राह प्रेमभरोभ्रान्तं माधवं राधिकासखी ॥ १ ॥
कर्णाटरागैकतालीतालाभ्यां गीयते ॥
निन्दति चन्दनमिन्दुकिरणमनुविन्दति खेदमधीरं
व्यालनिलयमिलनेन गरलमिव कलयति मलयसमीरं
"सा विरहे तव दीना ।
माधव मनसिजविशिखभयादिव भावनया त्वयि लीना" "ध्रुवम्"
अविरलनिपतितमदनशरादिव भवदवनाय विशालम् ।
स्वहृदयमर्मणि वर्म करोति सजलनलिनीदलजालं "सा विरहे"
कुसुमविशिखशरतल्पमनल्पविलासकलाकमनीयम् ।
व्रतमिव तव परिरम्भसुखाय करोति कुसुमशयनीयं "सा वि रहे"

Digitized by Google

वहति च वलितविलोचनजलधरमाननकमलमुदारम् ।
विधुमिव विकटविधुन्तुददन्तदलनगलिताऽमृतधारं "सा विरहे"
विलिखति रहसि कुरङ्गमदेन भवन्तमसमशरभूतम् ।
प्रणमति मकरमधो विनिधाय करे च शरं नवचूतं "सा विरहे"
प्रतिपदमिदमपि निगदति माधव तव चरणे पतिताहम् ।
त्वयि विमुखे मयि सपदि सुधानिधिरपि तनुते तनुदाहं "सा विरहे

ध्यानलयेन पुरः परिकल्प्य
भवन्तमतीव दुरापम् ।
विलपति हसति विषीदति रोदिति
चञ्चति मुञ्चति तापं "सा विरहे" ॥ ८ ॥

श्रीजयदेवभणितमिदमधिकं यदि मनसा नटनीयम् ।
हरिविरहाकुलबल्लवयुवतिसखीवचनं पठनीयं "सा विरहे" ॥
आवासो विपिनायते प्रियसखीमालापि जालायते
तापोऽपि श्वसितेन दावदहनज्वाला कलापायते ।
सापि त्वद्विरहेण हन्त हरिणीरूपायते हा कथं
कन्दर्पोऽपि यमायते विरचयन् शार्दूलविक्रीडितम् ॥ १० ॥

देशाखरागैकतालीतालाभ्यां गीयते ॥

स्तनविनिहितमपि हारमुदारम् ।
सा मनुते कृशतनुरिव भारम् ।
"राधिका तव विरहे केशव" भ्रुवम् ॥ ११ ॥
सरसमसृणमपि मलयजपङ्कम् ।
पश्यति विषमिव वपुषि सशङ्कं "राधिका" ॥ १२ ॥

Digitized by Google

स्खलितपवनमनुपमपरिणाहम् ।
मदनदहनमिव वहति सदाहं "राधिका" ॥ १३ ॥
दिशि दिशि किरति सजलकणजालम् ।
नयननलिनमिव विगलितनालं "राधिका" ॥१४॥
नयनविषयमपि किशलयतल्पम् ।
गणयति विहितहुताशविकल्पं "राधिका" ॥ १५ ॥
त्यजति न पाणितलेन कपोलम् ।
बालशशिनमिव सायमलोलं "राधिका" ॥ १६ ॥
हरिरिति हरिरिति जपति सकामम् ।
विरहविहितमरणेव निकामं "राधिका" ॥ १७ ॥
श्रीजयदेवभणितमिति गीतम् ।
सुखयतु केशवपदमुपनीतं "राधिका" ॥ १८ ॥

सा रोमाञ्चति सीत्करोति विलपत्युत्कम्पते ताम्यति
ध्यायत्युद्भ्रमति प्रमीलति पतत्युद्याति मूर्च्छत्यपि ।
एतावत्यतनुज्वरे वरतनुर्जीवेन्न किं ते रसात्
स्वर्वैद्यप्रतिम प्रसीदसि यदि त्वन्नोऽन्यथा हस्तकः ॥१९॥

स्मरातुरां दैवतवैद्यहृद्य
त्वदङ्गसङ्गामृतमात्रसाध्याम् ।
विमुक्तबाधां कुरुषे न राधाम्
उपेन्द्रवज्रादपि दारुणोऽसि ॥ २० ॥

कन्दर्पज्वरसंज्वरातुरतनोराश्वर्थमस्याश्चिरं
चेतश्चन्दनचन्द्रमः कमलिनीचिन्तासु सन्ताम्यति ।

Digitized by Google

किन्तु भ्रान्तिवशेन शीतलतनुं त्वामेकमेव प्रियं
ध्यायन्ती रहसि स्थिता कथमपि क्षीणाक्षणं प्राणिति॥२१॥

क्षणमपि विरहः पुरा न सेहे
नयननिमीलनखिन्नया यया ते ।
स्खसिति कथमसौ रसालशाखां
चिरविरहेण विलोक्य पुष्पिताग्राम् ॥ २२ ॥

दृष्ट्वाकुलगोकुलावनवशादुद्धृत्य गोवर्द्धनं
बिभ्रद्गोपवधूसहस्रभाभिरधिकानन्दाच्चिरं चुम्बितः ।
दर्पेणेव तदर्पिताधरतटीसिन्दूरमुद्राङ्कितो
बाहुर्गोपतनोस्तनोतु भवतां श्रेयांसि कंसद्विषः ॥ २३ ॥

इति श्रीगीतगोविन्दे स्निग्धमधुसूदनो
नाम चतुर्थः सर्गः ॥ ४ ॥

साकांक्षपुण्डरीकाक्षः ।

अहमिह निवसामि याहि राधां
अनुनय मद्वचनेन चानयेथाः ।
इति मधुरिपुणा सखी नियुक्ता
स्वयमिदमेत्य पुनर्जगाद राधां ॥ १ ॥

देशीवराड़ीरागेण रूपकतालेन गीयते ।

वहतिमलयसमीरे मदनमुपनिधाय

Digitized by Google

स्फुटति कुसुमनिकरे विरहिहृदयदलनाय
"तव विरहे वनमाली सखि ! सीदति" ध्रुवम् ॥ २ ॥
दहति शिशिरमयूखे मरणमनुकरोति
पतति मदनविशिखे विलपति विकलतरोऽति "तव विरहे" ॥३॥
ध्वनति मधुपसमूहे श्रवणमपिदधाति ।
मनसि बलितविरहे निशि निशि रुजमुपयाति "तव विरहे" ४
वसति विपिनवितानें त्यजति ललितधाम ।
लुठति धरणिशयने बहु विलपति तव नाम "तव विरहे" ॥५॥
भणति कविजयदेवे विरहिविलसितेन ।
मनसि रभसविभवे हरिरुदयतु सुकृतेन "तव विरहे" ॥६॥
पूर्वं यत्र समं त्वया रतिपतेरासादिताः सिद्धय-
स्तस्मिन्नेव निकुञ्जमन्मथमहातीर्थे पुनर्माधवः ।
ध्यायंस्त्वामनिशं जपन्नपि तवैवालापमन्त्रावलीं
भूयस्त्वत्कुचकुम्भनिर्भरपरीरम्भामृतं वाञ्छति ॥ ७ ॥
गुर्जरीरागेण एकतालीतालेन गीयते ।
रतिसुखसारे गतमभिसारे मदनमनोहरवेशम् ।
न कुरु नितम्बिनि ! गमनविलम्बनमनुसर तं हृदयेशम् ।
"धीरसमीरे यमुनातीरे वसति वने वनमाली" ध्रुम् ॥ ८ ॥
नामसमेतं कृतसङ्केतं वादयते मृदु वेणुम् ।
बहु मनुते ननुते तनुसङ्गतपवनचलितमपि रेणुं "धीरसमीरे" ९
पतति पतत्रे विचलति पत्रे शङ्कितभवदुपयानम् ।
रचयति शयनं सचकितनयनं पश्यति तव पन्थानं "धीरसमीरे"

Digitized by Google

मुखरमधीरं त्यज मञ्जीरं रिपुमिव केलिसुलोलम् ।
चल सखि कुञ्जं सतिमिरपुञ्जं शीलय नीलनिचोलं "धीरसमीरे"
उरसि मुरारेरुपहितहारे घन इव तरलबलाके ।
तडिदिव पीते रतिविपरीते राजसि सुकृतविपाके "धीरसमीरे"
विगलितवसनं परिहृतरसनं घटय जघनमपिधानम् ।
किसलयशयने पङ्कजनयने निधिमिव हर्षनिधानं "धीरसमीरे"
हरिरभिमानी रजनिरिदानीमियमपि याति विरामम् ।
कुरु मम वचनं सत्वररचनं पूरय मधुरिपुकामं "धीरसमीरे"
श्रीजयदेवे कृतहरिसेवे भणति परमरमणीयम् ।
प्रमुदितहृदयं हरिमतिसदयं नमत सुकृतकमनीयं "धीरसमीरे"

विकिरति मुहुःश्वासानाशाः पुरो मुहुरीक्षते
प्रविशति मुहुः कुञ्जं गुञ्जन्मुहुर्बहु ताम्यति ।
रचयति मुहुः शय्यां पर्य्याकुलं मुहुरीक्षते
मदनकदनक्लान्तः कान्ते प्रियस्तव वर्त्तते ॥ १६ ॥
त्वद्वाक्येन समं समग्रमधुना तिग्मांशुरस्तं गतो
गोविन्दस्य मनोरथेन च समं प्राप्तं तमः सान्द्रताम् ।
कोकानां करुणस्वनेन सदृशी दीर्घा मदभ्यर्थना
तन्मुग्धे विफलं विलम्बनमसौ रम्योऽभिसारक्षणः ॥१७॥
आश्लेषादनु चुम्बनादनु नखोल्लेखादनु स्वान्तज-
प्रोद्बोधादनु सम्भ्रमादनु रतारम्भादनु प्रीतयोः ।
अन्योन्यं गतयोर्भ्रमान्मिलितयोः सम्भाषणैर्जानतो-
र्दम्पत्योरिह को न को न तमसि व्रीड़ाविमिश्रो रसः १८

Digitized by Google

सभयचकितं विन्यस्यन्तीं दृशौ तिमिरे पथि
प्रतितरु मुहुः स्थित्वा मन्दं पदानि वितन्वतीम् ।
कथमपि रहः प्राप्तामङ्गैरनङ्गतरङ्गिभिः
सुमुखिसुभगः पश्यन् स त्वामुपैतु कृतार्थताम् ॥ १९ ॥
राधामुग्धमुखारविन्दमधुपस्त्रैलोक्यमौलिस्थली
नेपथ्योचितनीलरत्नमवनीभारावतारान्तकः ।
स्वच्छन्दं व्रज सुन्दरीजनमनस्तोषप्रदोषश्चिरं
कंसध्वंसनधूमकेतुरवतु त्वां देवकीनन्दनः ॥ २० ॥
इति श्रीगीतगोविन्देऽभिसारिकावर्णने साकाङ्क्ष
पुण्डरीकाक्षो नाम पञ्चमः सर्गः ॥ ५ ॥

धृष्टवैकुण्ठः ।

अथ तां गन्तुमाशक्तां चिरमनुरक्तां लतागृहे दृष्ट्वा
तच्चरितं गोविन्दे मनसिजमन्दे सखी प्राह ॥ १ ॥
गोण्डकिरीरागेण रूपकतालेन गीयते
पश्यति दिशि दिशि रहसि भवन्तम् ।
तदधरमधुरमधूनि पिबन्तं
"नाथ हरे सीदति राधा वासगृहे" । ध्रुवम् ॥ २ ॥
त्वदभिसरणरभसेन वलन्ती
पतति पदानि कियन्ति चलन्ती "नाथ हरे" ॥ ३ ॥

Digitized by Google

विहितविशदविशिकिशलयवलया ।
जीवति परमिह तव रतिकलया । "नाथ हरे" ॥ ४ ॥
मुहुरवलोकितमण्डललीला ।
मधुरिपुरहमिति भावनशीला । "नाथ हरे" ॥ ५ ॥
त्वरितमुपैति न कथमभिसारम् ।
हरिरिति वदति सखीमनुवारम् । "नाथ हरे" ॥ ६ ॥
स्निष्यति चुम्बति जलधरकल्पम् ।
हरिरुपगत इति तिमिरमनल्पम् । "नाथ हरे" ॥ ७ ॥
भवति विलम्बिनि विगलितलज्जा ।
विलपति रोदिति वासकसज्जा । "नाथ हरे" ॥ ८ ॥
श्रीजयदेवकवेरिदमुदितम् ।
रसिकजनं तनुतामतिमुदितम् "नाथ हरे" ॥ ९ ॥

विपुलपुलकपालिः स्फीतसीत्कारमन्त
र्जनितजडिम काकुव्याकुलं व्याहरन्ती ।
तव कितव विधायामन्दकन्दर्पचिन्तां
रसजलधिनिमग्ना ध्यानलग्ना मृगाक्षी ॥ १० ॥

अङ्गेष्वाभरणं करोति बहुशः पत्रेऽपि सञ्चारिणि
प्राप्तं त्वां परिशङ्कते वितनुते शय्यां चिरं ध्यायति ।
दृत्याकल्पविकल्पतल्पर चनासङ्कल्पलीलाशत
व्यासक्तापि विना त्वया वरतनुर्नैषा निशां नेष्यति ॥ ११ ॥

किं विश्राम्यसि क्षणभोगिभवने भाण्डीरभूमीरुहि
भ्रातर्याहि न दृष्टिगोचरमितः सानन्दनन्दास्पदम् ।

Digitized by Google

राधाया वचनं तदध्वगमुखान्नन्दान्तिके गोपतो
गोविन्दस्य जयन्ति सायमतिथेः सुस्निग्धगर्भा गिरः ॥१२॥
इति श्रीगीतगोविन्दे वासकसज्जावर्णने धृष्टवैकुण्ठो
नाम षष्ठः सर्गः ॥ ६ ॥

नागरनारायणः ।

अथान्तरे च कुलटाकुलवर्त्मपात
सञ्जातपातक इव स्फुटलाञ्छनश्रीः ।
वृन्दावनान्तरमदीपयदंशुजालै
र्दिक्सुन्दरीवदनचन्दनबिन्दुरिन्दुः ॥ १ ॥
प्रसरति शशधरबिम्बे विहितविलम्बे च माधव विधुरा
विरचित विविधविलापं सा परिपापं चकारोच्चैः ॥ २ ॥
मालवरागयतितालाभ्यां गीयते ।
कथितसमयेऽपि हरिरहह ! न ययौ वनं
मम विफलमिदममलरूपमपि यौवनम् ।
"यामि हे कमिह शरणं
सखीजनवचनवञ्चिता" । ध्रुवं ॥ २ ॥
यदनुगमनाय निशि गहनमपि शीलितं
तेन मम हृदयमिदमसमशरकीलितं "यामि हे" ॥ ४ ॥
मम मरणमेव वरमतिविततकेतना

Digitized by Google

किमिह विषहामि विरहानलमचेतना "यामि हे" ॥५॥
मामहह विधुरयति मधुरमधुयामिनी
कापि हरिमनुभवति सुतसुकृतकामिनी "यामि हे" ॥६॥
अहह ! कलयामि वलयादिमणिभूषणम् ।
हरिविरहदहनवहनेन बहुदूषणं "यामि हे" ॥ ७ ॥
कुसुमसुकुमारतनुमतनुशरलीलया ।
स्मरगपि हृदि हन्ति मामतिविषमशीलया "यामि हे" ॥८॥
अहमिह निवसामि नगणितवनवेतसा ।
स्मरति मधुसूदनो मामपि न चेतसा "यामि हे" ॥९॥
हरिचरणशरणजयदेवकविभारती
वसतु हृदि युवतिरिव कोमलकलावती "यामि हे" ॥१०॥
तत् किं कामपि कामिनीमभिसृतः किंवा कलाकेलिभि
र्बन्धो बन्धुभिरन्धकारिणि वनाभ्यर्णे किमुद्भ्राम्यति ।
कान्तः क्लान्तमना मनागपि पथि प्रस्थातुमेवाक्षमः
सङ्केतीकृतमञ्जुवञ्जुललताकुञ्जेऽपि यन्नागतः ॥ ११ ॥
अथागतां माधवमन्तरेण सखीमियंवीक्ष्य विषादमूकाम् ।
विशङ्कमाना रमितं कयापि जनार्दनं दृष्टवदेतदाह ॥१२॥

वसन्तरागयतितालाभ्यां गीयते ।

स्मरसमरोचितविरचितवेशा गलितकुसुमदरविलुलितकेशा ।
कापि मधुरिपुणा विलसति युवतिरधिकगुणा ॥ १३ ॥
हरिपरिरम्भणवलितविकारा
कुचकलशोपरितरलितहारा । "कापि" ॥ १४ ॥

Digitized by Google

विगलदलकललितानननचन्द्रा ।
तदधरपानरभसकृततन्द्रा । "कापि" ॥ १५ ॥
चञ्चलकुण्डलदलितकपोला ।
मुखरितरसनजघनगतिलोला । "कापि" ॥ १६ ॥
दयितविलोकितलज्जितहसिता ।
बहुविधकूजितरतिरसरसिता । "कापि" ॥ १७ ॥
विपुलपुलकपृथुवेपथुभङ्गा ।
श्वसितनिमीलितविकसदनङ्गा । "कापि" ॥ १८ ॥
श्रमजलकणभरसुभगशरीरा ।
परिपतितोरसि रतिरणधीरा । "कापि" ॥ १९ ॥
श्रीजयदेवभणितहरिरमितम् ।
कलिकलुषं जनयतु परिशमितं । "कापि" ॥ २० ॥
विरहपाण्डुमुरारिमुखाम्बुज द्युतिरयं तिरयन्नपिवेदनाम् ।
विधुरतीव तनोतिमनोभुवः सुहृदये हृदये मदनव्यथाम् ॥२१॥
गुर्जरीरागैकतालीतालेन गीयते ।
समुदितमदने रमणीवदने चुम्बनवलिताधरे ।
मृगमदतिलकं लिखति सपुलकं मृगमिव रजनीकरे ।
"रमते यमुनापुलिनवने विजयी मुरारिरधुना" । "ध्रुवं" ॥२२॥
घनचयरुचिरे रचयति चिकुरे तरलिततरुणानने ।
कुरवककुसुमं चपलासुषमं रतिपतिमृगकानने 'रमते' २३
घटयति सुघने कुचयुगगगने मृगमदरुचिरूषिते ।
मणिसरममलं तारकपटलं नखपदशशिभूषिते "रमते" ॥२४॥

Digitized by Google

जितविसशकले मृदुभुजयुगले करतलनलिनीदले ।
मरकतवलयं मधुकरनिचयं वितरति हिमशीतले "रमते" २५
रतिगृहजघने विपुलापघने मनसिजकनकासने ।
मणिमयरसनं तोरणहसनं विकिरति कृतवासने "रमते" २६
चरणकिशलये कमलानिलये नखमणिगणपूजिते ।
बहिरपवरणं यावकभरणं जनयति हृदि योजिते "रमते" २७
रमयतिसुदृशं कामपिसुभृशं खलहलधरसोदरे ।
किमफलमवसं चिरमिह विरस वद सखि ! विटपोदरे "रमते"
हर रसभणने कृतहरिगुणने मधुरिपुपदसेवके ।
कलियुगचरितं न वसतु दुरितं कविनृपजयदेवके "रमते" २८
नायातः सखि ! निर्दयो यदि शठस्त्वं दूति ! किं दूयसे
स्वच्छन्दं बहु वल्लभः स रमते किं तत्र ते दूषणम् ।
पश्चाद्य प्रियसङ्गमाय दयितस्याकथ्यमाणं गुणै-
रुत्कण्ठार्तिभरादिव स्फुटदिदं चेतः स्वयं यास्यति ॥ ३० ॥

देशवराड़ीरागेण रूपकतालेन गीयते ।

अनिलतरलकुवलयनयनेन तपति न सा किशलयशयनेन ।
"सखि या रमिता वनमालिना" । ध्रुवम् ॥ ३१ ॥

विकसितसरसिजललितमुखेन ।
स्फुटति न सा मनसिज विशिखेन । "सखि या" ३२
अमृतमधुरमृदुतरवचनेन ।
ज्वलति न सा मलयजपवनेन । "सखि या" ॥३३॥
स्थलजलरुहरुचिकरचरणेन ।

Digitized by Google

मुञ्चति न सा हिमकरकिरणेन । 'सखि सा' ॥२४॥
नवजलजलसमुदयरुचिरेण ।
दलति न सा हृदि विरहभरेण । 'सखि सा' ॥२५॥
कनकनिकषरुचिशुचिवसनेन ।
ग्रसति न सा परिजनवचनेन । 'सखि या' ॥२६॥
सकलभुवनजनवरतरुणेन ।
वहति न सा रतिमतिकरुणेन । 'सखि या'॥ २७॥
श्रीजयदेवभणितवचनेन ।
प्रविशतु हरिरपि हृदयमनेन । 'सखि या' ॥ २८ ॥
मनोभवानन्दनचन्दनानिल
प्रसीद रे दक्षिण मुञ्च वामताम् ।
क्षणं जगत्प्राण विधाय माधवं
पुरो मम प्राणहरो भविष्यसि ॥ २९ ॥
रिपुरिव सखीसम्भाषोऽयं शिखीव हिमानिलो
विषमिव सुधारश्मिर्यस्मिन् दुनोति मनोभवे ।
हृदयमदयेतस्मिन्नेवं पुनर्वलते बलात्
कुवलयदृशां वामः कामो निकामनिरङ्कुशः ॥ ४० ॥
बाधां विधेहि मलयानिल पञ्चबाण
प्राणान् गृहाण न गृहं पुनराश्रयिष्ये ।
किं ते कृताब्धभगिनि क्षमया तरङ्गै-
रङ्गानि सिञ्च मम शाम्यतु देहदाहः ॥ ४१ ॥
साम्राज्यनन्दपुरन्दरादिदिविषद्वृन्दैरमन्दादराद्

Digitized by Google

आनम्रसुमुकुटेन्द्रनीलमणिभिः सन्दर्शितेन्दीवरम् ।
स्वच्छन्दं मकरन्दसुन्दरगलन्मन्दाकिनीमेदुरम्
श्रीगोविन्दपदारविन्दमधुभस्कन्दाय वन्दामहे ॥ ४२ ॥
इति श्रीगीतगोविन्दे विप्रलम्भवर्णने नागरनारायणो
नाम सप्तमः सर्गः ॥ ७ ॥

विलक्षलक्ष्मीपतिः ।

अथ कथमपि यामिनीं विनीय स्मरशरजर्जरितापि सा प्रभाते ।
अनुनयवचनं वदन्तमग्रे प्रणतमपि प्रियमाह साभ्यसूयम् ॥ १ ॥

भैरवीरागयतितालाभ्यां गीयते ।

रजनिजनितगुरुजागररागकषायितमलसनिमेषं
वहति नयनमनुरागमिव स्फुटमुदितरसाभिनिवेशम् ।
हरिहरि याहि माधव याहि केशव मा वद कैतववादं
तामनुसर सरसीरुहलोचन या तव हरति विषादम् ॥ २ ॥
काजलमलिनविलोचनचुम्बनविरचितनीलिमरूपम् ।
दशनवसनमरुणं तव कृष्ण तनोति तनोरनुरूपम् ॥
'हरिहरि याहि' ॥ ३ ॥
वपुरनुहरति तव स्मरसङ्गरखरनखरक्षतरेखम् ।
मरकतसकलकलितकलधौतलिपेरिव रतिजयलेखम् ॥
'हरिहरि याहि' ॥ ४ ॥

Digitized by Google

चरणकमलगलदलक्तकसिक्तमिदं तव हृदयमुदारं।
दर्शयतीव बहिर्मदनद्रुमनवकिंशुकलयपरिवारम्।
'हरिहरि याहि' ॥ ५ ॥

दशनपदं भवदधरगतं मम जनयति चेतसि खेदम्।
कथयति कथमधुनापि मया सह तववपुरेतदभेदम् ॥
'हरिहरि याहि' ॥ ६ ॥

बहिरिव मलिनतरं तव कृष्ण मनोऽपि भविष्यति नूनम्।
कथमथ वञ्चयसे जनमनुगतमसमशरज्वरदूनम्।
'हरिहरि याहि' ॥ ७ ॥

भ्रमति भवानबलाकबलाय वनेषु किमत्र विचित्रम्।
प्रथयति पूतनिकैव बधूबधनिर्दयबालचरित्रम्।
'हरिहरि याहि' ॥ ८ ॥

श्रीजयदेवभणितरतिवञ्चितखण्डितयुवतिविलापम्।
शृणुत सुधामधुरं विबुधा विबुधालयतोऽपि दुरापम्।
'हरिहरि याहि' ॥ ९ ॥

तवेदं पश्यन्त्याः प्रसरदनुरागं बहिरिव
प्रियापादालक्तच्छुरितमरुणच्छायहृदयम्।
ममाद्य प्रख्यातप्रणयभरभङ्गेन कितव
त्वदालोकः शोकादपि किमपि लज्जां जनयति ॥ १० ॥
प्रातर्नीलनिचोलमच्युतमुरः सम्बीतपीतांशुकं
राधायाश्चकितं विलोक्य हसति स्वैरं सखीमण्डले।

Digitized by Google

व्रीडांचञ्चलमञ्चलं नयनयोराधाय राधानने
क्षेरः क्षेरमुखोऽयमस्तु जगदानन्दाय नन्दात्मजः ॥११॥
इति श्रीगीतगोविन्दे सुखिताविर्भावे विलक्ष-
लक्ष्मीपतिर्नाम अष्टमः सर्गः ॥ ८ ॥

मुग्धमुकुन्दः ।

अथ तां मन्मथखिन्नां रतिरसभिन्नां विषादसम्पन्नां
अनुचिन्तितहरिचरितां कलहान्तरितामुवाच रहः सखी ॥१॥
रामकिरीरागयतितालाभ्यां गीयते ।
हरिरभिसरति वहति मधुपवने
किमपरमधिकसुखं सखि भवने ।
'माधवे मा कुरु मानिनि मानमये' । ध्रुवं ॥ २ ॥
तालफलादपि गुरुमतिसरसम् ।
किं विफलीकुरुषे कुचकलसम् । 'माधवे' ॥ ३ ॥
कति न कथितमिदमनुपदमचिरम् ।
मा परिहर हरिमतिशयरुचिरम् । 'माधवे' ॥ ४ ॥
किमिति विषीदसि रोदिषि विकला
विहसति युवतिसभा तव सकला । 'माधवे' ॥ ५ ॥
सजलनलिनीदलशीतलशयने ।
हरिमवलोकय सफलय नयने । 'माधवे' ॥ ६ ॥

Digitized by Google

जनयसि मनसि किमिति गुरुखेदम् ।
शृण मम वचनमनीहितभेदम् । 'माधवे' ॥ ७ ॥
हरिरुपयातु वदतु बह्वमधुरम् ।
किमिति करोषि हृदयमतिविधुरम् । 'माधवे' ॥८॥
श्रीजयदेवभणितमतिललितं
सुखयतु रसिकजनं हरिचरितम् । 'माधवे' ॥९॥

स्निग्धयत्परुषासि यत्प्रणमसि स्तब्धासि यद्रागिणि
द्वेषस्थासि यदुन्मुखे विमुखतां यातासि तस्मिन् प्रिये ।
तद्युक्तं विपरीतकारिणि तव श्रीखण्डचर्चा विषं
शीतांशुस्तपनो हिमं हुतवहः क्रीडामुदो यातनाः ॥ १० ॥

अन्तर्मोहनमौलिघूर्णनचलन्मन्दारविस्रंसन
स्तब्धाकर्षणदृष्टिहर्षणमहामन्त्रः कुरङ्गीदृशाम् ।
दृप्यद्दानवदूयमानदिविषद्दुर्वारदुःखापदां
भङ्गः कंसरिपोर्व्यपोहतु स वोऽश्रेयांसि वंशीरवः ॥ ११ ॥

इति श्रीगीतगोविन्दे कलहान्तरितावर्णने ।
मुग्धमुकुन्दो नाम नवमः सर्गः ॥ ९ ॥

चतुरचतुर्भुजः ।

अत्रान्तरे मदनरोषवशंवदेन
निश्वासनिःसहसुखीं सुमुखीमुपेत्य ।

Digitized by Google

सव्रीडमीक्षितसखीवदनां दिनान्ते
सानन्दमग्रदपदं हरिरित्युवाच ॥ १ ॥

देशवराडीरागाष्टतालाभ्यां गीयते ।

वदसि यदि किञ्चिदपि दन्तरुचिकौमुदी
हरति दरतिमिरमतिघोरम् ।
स्फुरदधरसीधवे तव वदनचन्द्रमा
रोचयति लोचनचकोरम् ।
'प्रिये चारुशीले मुञ्च मयि मानमनिदानं
सपदि मदनानलो दहति मम मानसम् ।
देहि मुखकमलमधुपानम्' । ध्रुवम् ॥ २ ॥
सत्यमेवासि यदि सुदति मयि कोपिनी
देहि खरनयनशरघातम् ।
घटय भुजबन्धनं जनय रदखण्डनं
येन वा भवति सुखजातम् । 'प्रिये' ॥ ३ ॥
त्वमसि मम भूषणं त्वमसि मम जीवनं
त्वमसि मम भवजलधिरत्नम् ।
भवतु भवतीह मयि सततमनुरोधिनी
तत्र मम हृदयमतियत्नम् । "प्रिये" ॥ ४ ॥
नीलनलिनाभमपि तन्वि तव लोचनं
धारयति कोकनदरूपम् ।
कुसुमशरवाणभावेन यदि रञ्जयसि
कृष्णमिदमेतदनुरूपम् । "प्रिये" ॥ ५ ॥

Digitized by Google

स्फुरतु कुचकुम्भयोरुपरि मणिमञ्जरी
रञ्जयतु तव हृदयदेशम् ।
रसतु रसनापि तव घनजघनमण्डले
घोषयतु मन्मथनिदेशम् । "प्रिये" ॥ ६ ॥
स्थलकमलगञ्जनं मम हृदयरञ्जनं
जनितरतिरङ्गपरभागम् ।
भण मसृणवाणि करवाणि चरणद्वयं
सरसलसदलक्तकरागम् । "प्रिये" ॥ ७ ॥
स्मरगरलखण्डनं मम शिरसि मण्डनं
देहि पदपल्लवमुदारम् ।
ज्वलति मयि दारुणो मदनकदनानलो
हरतु तदुपाहितविकारम् । "प्रिये" ॥ ८ ॥
इति चटुलचाटुपटुचारु मुरवैरिणो
राधिकामधिवचनजातम् ।
जयति पद्मावतीरमणकविभारती
जयदेवभणितमतिशातम् । "प्रिये" ॥ ९ ॥
परिहर कृतातङ्के शङ्कां त्वया सततं घन-
स्तनजघनयाक्रान्ते क्लान्ते परानवकाशिनि ।
विशति वितनोरन्यो धन्यो न कोऽपि ममान्तरं
स्तनभरपरीरम्भारम्भे विधेहि विधेयताम् ॥ १० ॥
मुग्धे विधेहि मयि निर्दयदन्तदंशं
दोर्वल्लिबन्धनिविड़स्तनपीडनानि ।

Digitized by Google

चण्डि त्वमेवं मुदमञ्चय पञ्चबाण
चाण्डालकाण्डदलनादसवः प्रयान्ति ॥ ११ ॥
अग्निमुखि तव भाति भङ्गुरभ्रूर्युवजनमोहकरालकालसर्पः ।
तदुदितभयभञ्जनाय यूनां त्वदधरसीधुसुधैव सिद्धमन्त्रः ॥१२॥
व्यथयति वृथा मौनं तन्वि प्रपञ्चय पञ्चमं
तरुणि मधुरालापैस्तापं विनोदय दृष्टिभिः ।
सुमुखि विमुखीभावं तावद्विमुञ्च न मुञ्च मां
स्वयमतिशयस्निग्धे मुग्धे प्रियोऽहमुपस्थितः ॥ १३ ॥
बन्धूकद्युतिबान्धवोऽयमधरः स्निग्धो मधूकच्छवि
र्गण्डश्चण्डि चकास्ति नीलनलिनश्रीमोचनं लोचनम् ।
नासाभ्येति तिलप्रसूनपदवीं कुन्दाभदन्ति प्रिये
प्रायस्त्वन्मुखसेवया विजयते विश्वं स पुष्पायुधः ॥ १४ ॥
दृग्यौ तव मदालसे वदनमिन्दुसन्दीपकं
गतिर्जनमनोरमा विजितरम्भमूरुद्वयम् ।
रतिस्तव कलावती रुचिरचित्रलेखे भ्रुवौ
अहो विबुधयौवतं वहसि तन्वि पृथ्वीगता ॥ १५ ॥
प्रोतिं वस्तनुतां हरिः कुवलयापीडेन सार्द्धं रणे
राधापीनपयोधरस्मरणकृत्कुम्भेन सम्भेदवान् ।
यत्र स्विद्यति मीलति क्षणमथ क्षिप्ते क्षिपे तत्क्षणात्
कंसस्यालमभूज्जितं जितमिति व्यामोहकोलाहलः ॥ १६ ॥
इति श्रीगीतगोविन्दे मानिनीवर्णने चतुरचतुर्भुजो
नाम दशमः सर्गः ॥ १० ॥

Digitized by Google

सानन्ददामोदरः ।

सुचिरमनुनयेन प्रीणयित्वा मृगाक्षीं
गतवती कृतवेषे केशवे कुञ्जशय्याम् ।
रचितरुचिरभूषां दृष्टिमोषे प्रदोषे
स्फुरति निरवसादां कापि राधां जगाद ॥ १ ॥

वसन्तरागयतितालाभ्यां गीयते ।

विरचितचाटुवचनरचनं चरणे रचितप्रणिपातम् ।
संप्रति मंजुलबंजुलशीलनि केलिशयनमनुयातम् ।
"मुग्धे मधुनधनमनुगतमनुसर राधिके" । ध्रुवम् ॥ २ ॥
घनजघनस्तनभारभरे दरमन्थरचरणविहारम् ।
मुखरितमणिमञ्जीरमुपैहि विधेहि मरालविकारम् "मुग्धे" ३
शृण रमणीयतरं तरुणीजनमोहनमधुरिपुरावम् ।
कुसुमशरासनशासनवन्दिनि पिकनिकरे भज भावं "मुग्धे" ४
अनिलतरलकिशलयनिकरेण करेण लतानिकुरुम्बं
प्रेरणमिव करभोरु करोति गतिं प्रतिमुञ्च विलम्बं "मुग्धे" ५
स्फुरितमनङ्गतरङ्गवशादिव सूचितहरिपरिरम्भम् ।
पृच्छ मनोहरहारविमलजलधारमयं कुचकुम्भम् "मुग्धे" ॥ ६ ॥
अधिगतमखिलसखीभिरिदं तव वपुरपि रतिरणसज्जम् ।
चण्डि रणितरसनारवडिण्डिममभिसर सरसमलज्जम् "मुग्धे"
स्मरशरसुभगनखेन करेण सखीमवलम्ब्य सलीलम् ।
चलवलयक्वणितैरवबोधय हरिमपि निजगतिशीलम् 'मुग्धे' । ८ ॥

Digitized by Google

श्रीजयदेवभणितमधरीकृतहारमुदासितवामम् ।
हरिविनिहित मनसामधितिष्ठतु कण्ठतटीमविरामम् 'मुग्धे'
सा मां द्रक्ष्यति वक्ष्यति स्मरकथां प्रत्यङ्गमालिङ्गनैः
प्रीतिं यास्यति रंस्यते सखि समागत्येति चिन्ताकुलः ।
स त्वां पश्यति कम्पते पुलकयत्यानन्दति खिद्यति
प्रत्युज्जीवति मूर्च्छति स्थिरतमः पुञ्जे निकुञ्जे प्रियः ॥ १० ॥
अक्ष्णोर्निक्षिपदं जनं श्रवणयोस्तापिच्छगुच्छावलीं
मूर्ध्नि श्यामसरोजदाम कुचयोः कस्तूरिकापत्रकम् ।
धूर्तानामभिसारसत्वरहृदां विष्वङ्निकुञ्जे सखि
ध्वान्तं नीलनिचोलचारु सुदृशां प्रत्यङ्गमालिङ्गति ॥ ११ ॥

काश्मीरगौरवपुषामभिसारिकाणां
आबद्धरेखमभितो रुचिमञ्जरीभिः ।
एतत्तमालदलनीलतमं तमिस्रं
तत्प्रेमहेमनिकषोपलतां तनोति ॥ १२ ॥

हाराबलीतरलकाञ्चनकाञ्चिदाम
केयूरकङ्कणमणिद्युतिदीपितस्य ।
द्वारे निकुञ्जनिलयस्य हरिं निरीक्ष्य
व्रीड़ावतीमथ सखी निजगाद राधाम् ॥ १३ ॥

वराड़ीरागरूपकतालाभ्यां गीयते ।

मञ्जुतरकुञ्जतलकेलिसदने ।
'प्रविश राधे माधवसमीपमिह' ।
विलस रतिरभसहसितवदने ॥ १४ ॥

Digitized by Google

नवभवदशोकदलशयननारे ।
'प्रविश राधे माधवसमीपमिह' ।
विलस कुचकलसतरलहारे ॥ १५ ॥
कुसुमचयरचितशुचिवासगेहे ।
'प्रविश राधे माधवसमीपमिह' ।
विलस कुसुमसुकुमारदेहे ॥ १६ ॥
चलमलयवनपवनसुरभिशीते ।
'प्रविश राधे माधवसमीपमिह' ।
विलस रतिवलितललितगीते ॥ १७ ॥
विततबहुवल्लिनवपल्लवघने ।
'प्रविश राधे माधवसमीपमिह' ।
विलस चिरमलसपीनजघने ॥ १८ ॥
मधुमुदितमधुपकुलकलितरावे ।
'प्रविश राधे माधवसमीपमिह' ।
विलस मदनरभसरसभावे ॥ १९ ॥
मधुतरलपिकनिकरनिनदमुखरे ।
'प्रविश राधे माधवसमीपमिह'
विलस दशनरुचिरुचिरशिखरे ॥ २० ॥
विहितपद्मावतीसुखसमाजे ।
कुरु मुरारे मङ्गलशतानि ।
भणति जयदेवकविराजराजे ॥ २१ ॥

त्वां चिन्तेन चिरं वहन्नयमिति भ्रान्तो भृशं तापितः

Digitized by Google

कन्दर्पेण च पातुमिच्छति सुधावापीकमिन्दाधरम् ।
अस्याङ्गं तदलं कुरु त्वमिह भ्रूविभ्रमैर्भीरव-
इत्येते दासडम्बोपदेशविधयस्तोषे कुतः सम्भ्रमः ॥ २२ ॥
सा ससाध्वससानन्दं गोविन्दे लोललोचना ।
सिञ्चाना मंजु मंजीरं प्रविवेश निकेतनम् ॥ २३ ॥

वराड़ीरागयतितालाभ्यां गीयते ॥

राधावदनविलोकनविकसितविविधविकारविभङ्गं
जलनिधिमिव विधुमण्डलदर्शनतरलिततुङ्गतरङ्गम् ।
हरिमेकरसं चिरमभिलषितविलासं
'सा ददर्श गुरुहर्षवशम्वदवदनमनङ्गविकाशम्' ध्रुवं २४॥
हारममलतरतारमुरसि दधतं परिलम्ब्य विदूरम् ।
स्फुटतरफेनकदम्बकरम्बितमिव यमुनाजलपूरं 'हरिमेकरसं'
श्यामलमृदुलकलेवरमण्डलमधिगतगौरदुकूलम् ।
नीलनलिनमिव पीतपरागपटलभरवलयितमूलं 'हरिमेकरसं'
तरलदृगञ्चलचलनमनोहरवदनजनितरतिरागम् ।
स्फुटकमलोदरखेलितखञ्जनयुगमिव शरदि तड़ागम् ।
'हरिमेकरसं' ॥ २७ ॥
वदनकमलपरिशीलनमिलितमिहिरसमकुण्डलशोभम् ।
स्मितरुचिरुचिरसमुल्लसिताधरपल्लवकृतरतिलोभं 'हरिमेकरसं'
मणिकिरणच्छुरितोदरजलधरसुन्दरमुक्तसुमकेशम् ।
तिमिरोदितविधुमण्डलनिर्मलमकरयजलिलकनिवेशम् ।
'हरिमेकरसम्' । २९ ॥

Digitized by Google

विपुलपुलकभरदन्तुरितं रतिकेलिकलाभिरधीरम् ।
मणिगणकिरणसमूहसमुज्ज्वलभूषणसुभगशरीरम् ।
'हरिमेकरसम्' ॥ ३० ॥

श्रीजयदेवभणितविभवद्विगुणीकृतभूषणभारम् ।
प्रणमत हृदि विनिधाय हरिं सुचिरं सुकृतोदयसारम् ।
'हरिमेकरसम्' ॥ ३१ ॥

अतिक्रम्यापाङ्गं श्रवणपथपर्य्यन्तगमन-
प्रयासेनेवाक्ष्णोस्तरलतरतारं पतितयोः ।
इदानीं राधायाः प्रियतमसमालोकसमये
पपात स्वेदाम्बुप्रसर इव हर्षाश्रुनिकरः ॥ ३२ ॥
भजन्त्यास्तल्पान्तं कृतकपटकण्डूतिपिहित
स्मिते याते गेहादहिरवहितालीपरिजने ।
प्रियास्यं पश्यन्त्याः स्मरशरवशाकूतसुभगं
सलज्जा लज्जापि व्यगमदिव दूरं मृगदृशः ॥ ३३ ॥
जयश्रीविन्यस्तैर्महित इव मन्दारकुसुमैः
स्वयंसिन्दूरेण द्विपरणमुदा मुद्रित इव ।
भुजापीड़क्रीड़ाहृतकुवलयापीड़करिणः
प्रकीर्णाश्रृङ्गिन्द जयति भुजदण्डो मुरजितः ॥ ३४ ॥

इति श्रीगीतगोविन्दे राधिकामिलने सानन्ददामोदरो
नाम एकादशः सर्गः ॥ ११ ॥

Digitized by Google

सुप्रीतपीताम्बरः ।

गतवति सखीवृन्दे मन्दत्रपाभरनिर्भर-
स्मरशरवशाकूतस्फीतस्मितस्नपिताधराम् ।
सरसमनसां दृष्ट्वा राधां मुहुर्नवपल्लव
प्रसवशयने निश्विप्ताक्षीमुवाच हरिः प्रियाम् ॥ १ ॥

विभासरागैकतालीतालाभ्यां गीयते ।

किशलयशयनतले कुरु कामिनि चरणनलिनविनिवेशम् ।
तव पदपल्लववैरिपराभवमिदमनुभवतु सुवेशम् ।
'क्षणमधुना नारायणमनुगतमनुसर राधिके' । ध्रुवं ॥ २ ॥
करकमलेन करोमि चरणमहमागमितासि विदूरम् ।
क्षणमुपकुरु शयनोपरि मामिव नूपुरमनुगतिशूरं 'क्षणमधुना'
वदनसुधानिधिगलितममृतमिव रचय वचनमनुकूलम् ।
विरहमिवापनयामि पयोधररोधकमुरसि दुकूलं 'क्षणमधुना'
प्रियपरिरम्भणरभसवलितमिव पुलकितमतिदुरवापम् ।
मदुरसि कुचकलशं विनिवेशय शोषय मनसिजतापं 'क्षणमधुना'
अधरसुधारसमुपनय भामिनि जीवय मृतमिव दासम् ।
त्वयि विनिहितमनसं विरहानलदग्धवपुषमविलासम् ।
'क्षणमधुना' ॥ ६ ॥
शशिमुखि मुखरयमणिरसनागुणमनुगुणकण्ठनिनादम् ।
श्रुतियुगले पिकरुतविकले मम शमय चिरादवसादम् ।
'क्षणमधुना' ॥ ७ ॥

Digitized by Google

मामतिविफलरुषा विकलीकृतमवलोकितुमधुनेदम् ।
मीलितलज्जितमिव नयनं तव विरम विसृज रतिखेदम् ।
'क्षणमधुना' ॥ ८ ॥

श्रीजयदेवभणितमिदमनुपदनिगदितमधुरिपुमोदम् ।
जनयतु रसिकजनेषु मनोरमरतिरसभावविनोदम् ।
'क्षणमधुना' ॥ ९ ॥

प्रत्यूहः पुलकाङ्कुरेण निविड़ाश्लेषे निमेषेण च
क्रीड़ाकूतविलोकितेऽधरसुधापाने कथाकेलिभिः ।
आनन्दाधिगमेन मन्मथकलायुद्धेऽपि यस्मिन्नभूत्
उद्भूतः स तयोर्बभूव सुरतारम्भः प्रियम्भावुक ॥ १० ॥

दोर्भ्यां संयमितः पयोधरभरेणापीड़ितः पाणिजै
राविद्धो दशनैः क्षताधरपुटः श्रोणीतटेनाहतः ।
हस्तेनानमितः कचेऽधरमधुस्यन्देन सम्मोहितः
कान्त कामपि तृप्तिमाप तदहो कामस्य वामा गतिः ॥ ११ ॥

मारङ्के रतिकेलिसङ्कुलरणा रम्भे तया साहस
प्रायं कान्तजयाय किञ्चिदुपरि प्रारम्भि यत्सम्भ्रमात् ।
निष्पन्दा जघनस्थली शिथिलिता दोर्वल्लिरुत्कम्पितं
वक्षो मीलितमक्षि पौरुषरसः स्त्रीणां कुतः सिद्ध्यति ॥१२॥

तस्याः पाटलपाणिजाङ्कितमुरो निद्राकषाये दृशौ
निर्धूतोऽधरशोणिमा विलुलितस्रस्तस्रजो मूर्धजाः ।
काञ्चीदाम दरस्खलत्तदलमिति प्रातर्निखातैर्दृशोः
एभिः कामशरैरस्तदद्भुतमभूत्पत्युर्मनः कीलितम् ॥ १३ ॥

Digitized by Google

त्वामप्राप्य मयि स्वयंवरपरां क्षीरोदतीरोदरे
शङ्के सुन्दरिकालकूटमपिबन्मूढो मृडानीपतिः ।
इत्थं पूर्व्वकथाभिरन्यमनसो निक्षिप्य वामाञ्चलं
राधायाः स्तनकोरकोपरिचलन्नेत्रो हरिः पातु वः ॥ १४ ॥
व्यालोलः केशपाशस्खलितमलकैः स्वेदलोली कपोली
स्रष्टा दृष्टाधरश्रीः कुचकलशरुचा हारिता हारयष्टिः ।
काञ्ची काञ्चिन्नितम्बांस्तनजघनपदं पाणिनाच्छाद्य सद्यः
पश्यन्तीयाभरूपंतदपिविलुलितस्रन्धरेयंधिनोति ॥ १५ ॥
ईषन्मीलितदृष्टि मुग्धहसितं श्रीत्कारधारावशाद्
अव्यक्ताकुलकेलिकाकुविकसद्दन्तांशुधौताधरम् ।
श्वासोन्नम्रपयोधरः परिपरिष्वङ्गात् कुरङ्गीदृशो
हर्षोत्कर्षविसृत्वरैः सहतनोर्धन्यो धयत्याननम् ॥ १६ ॥
अथ सहसा सन्तुष्टं सुरतान्ते सा नितान्तखिन्नाङ्गी
राधा जगाद सादरमिदमानन्देन गोविन्दम् ॥ १७ ॥

रामकिरीरागयतितालाभ्यां गीयते ।

कुरु यदुनन्दन चन्दनशिशिरतरेण करेण पयोधरे
मृगमदपत्रकमत्र मनोभवमण्डलकलससहोदरे ।
निजगाद सा यदुनन्दने क्रीडति हृदयानन्दने ॥ १८ ॥
अलिकुलगञ्जनमञ्जनकं रतिनायकशायकमोचने
त्वदधरचुम्बनलञ्छितकज्जलमुज्ज्वलय प्रिय लोचने ।
'निजगाद सा' ॥ १८ ॥
नयन कुरङ्गतरङ्गविकाशनिरासकरे श्रुतिमण्डले ।

Digitized by Google

मनसिजपाशविलासधरे शुभवेशनिवेशय कुण्डले ॥
'निजगाद सा' ॥ २० ॥

भ्रमरचयं रचयन्तमुपरि रुचिरं सुचिरं मम सन्मुखे ।
जितकमले विमले परिकर्मय नर्मजनकमलकं मुखे ॥
'निजगाद सा' ॥ २१ ॥

मृगमदरसवलितं ललितं कुरु तिलकमलिकरजनीकरे ।
विहितकलङ्ककलं कमलानन विश्रमितश्रमगीकरे ॥
'निजगाद सा' ॥ २२ ॥

मम रुचिरे चिकुरे कुरु मानद मानसजध्वजचामरे ।
रतिगलिते ललिते कुसुमानि शिखण्डिशिखण्डकडामरे ॥
'निजगाद सा' ॥ २३ ॥

सरसघने जघने मम शम्बरदारणवारणकन्दरे ।
मणिरसनावसनाभरणानि शुभाशय वासय सुन्दरे
"निजगाद सा" ॥ २३ ॥

श्रीजयदेववचसि जयदे हृदयं सदयं कुरु मण्डने ।
हरिचरणस्मरणामृतकृतकलिकलुषज्वरखण्डने
"निजगाद सा" ॥ २४ ॥

रचय कुचयोः पत्रं चित्रं कुरुष्व कपोलयो
र्घटय जघने काञ्चीमञ्च स्रजा कवरीभरम् ।
कलयवलयश्रेणीं पाणौ पदे कुरु नूपुरौ
इति निगदितः प्रीतः पीताम्बरोऽपि तथाकरोत् ॥२५॥
पर्य्यङ्कीकृतनागनायकफणाश्रेणीमणीनाङ्गणे

Digitized by Google

संक्रान्तप्रतिबिम्बसंवलनया विभ्रद्विभुप्रक्रियाम् ।
पादाम्भोरुहधारिवारिधिसुतामध्यां दिदृक्षुः श्रुतैः
कायव्यूहमिवाधरत्नुपचितीभूतो हरिः पातु वः ॥ २६ ॥
यद्गान्धर्वकलासु कौशलमनुध्यानञ्च यद्वैष्णवं
यच्छृङ्गारविवेकतत्त्वमपि यत् काव्येषु लीलायितम् ।
तत्सर्व्वं जयदेवपण्डितकवेः कृष्णैकतानात्मनः
सानन्दाः परिशोधयन्तु सुधियः श्रीगीतगोविन्दतः ॥२७॥
श्रीभोजदेवप्रभवस्य रामादेवीसुतश्रीजयदेवकस्य ।
पराशरादिप्रियवर्गकण्ठे श्रीगीतगोविन्दकवित्वमस्तु॥२८॥

इति श्रीगीतगोविन्दे स्वाधीनभर्त्तृकावर्णने सुप्रीत
पीताम्बरो नाम द्वादश सर्गः ॥ १२ ॥

सम्पूर्णम् ।

Digitized by Google

२४	कुमारसम्भव—उत्तरखण्ड	...	॥
२५	अष्टकम् पाणिनीयम्	...	॥
२६	वाचस्पत्यम् [संस्कृत-बृहदभिधान]	...	६०
२७	कादम्बरी—सटीक	...	४
२८	राजप्रशस्ति	...	=
२९	अनुमानचिन्तामणि तथा अनुमानदीधिति		४
३०	सर्वदर्शनसंग्रह	...	२
३१	भामिनीविलास—सटीक	...	१
३२	हितोपदेश—सटीक	...	१
३३	भाषापरिच्छेद मुक्तावलीसहित	...	१
३४	बहुविवाहवाद	...	।
३५	दशकुमारचरित—सटीक	...	१॥
३६	परिभाषेन्दुशेखर	...	१॥
३७	कविकल्पद्रुम (बोपदेवकृत धातुपाठ)	...	॥
३८	चक्रदत्त (वैद्यक)	...	२॥
३९	उणादिसूत्र—सटीक	...	२
४०	मेदिनी कोष	...	२॥
४१	पञ्चतन्त्रम् [श्रीविष्णु-शर्म्म-सङ्कलितम्]	...	२॥
४२	विद्वन्मोदतरङ्गिणी (चम्पूकाव्य)	...	॥
४३	माधवचम्पू	...	।=
४४	तर्कसंग्रह (इंराजी अनुवाद सहित)	...	॥
४५	प्रसन्नराघवनाटक (श्रीजयदेवकविरचित)		१॥
४६	विवेकचूड़ामणि [श्रीमत्शङ्कराचार्य्य विरचित]		।=
४७	काव्यसंग्रह [सम्पूर्ण]	...	५
४८	लिङ्गानुशासन (सटीक)	...	।
४९	ऋतुसंहार—सटीक	...	।=

Digitized by Google

५०	विक्रमोर्वशी- -सटीक	...	१॥
५१	वसन्ततिलक भाण	...	।=
५२	गायत्री [वङ्गाक्षरैः]	...	
५३	सांख्यदर्शन (भाष्यसहित) सांख्यप्रवचन भाष्य		२
५४	भोजप्रबन्ध	...	॥
५५	नलोदय—सटीक	...	॥=
५६	ईश केन कठ, प्रश्न, मुण्ड, माण्डुक्य, (उपनिषद्) [शाङ्करभाष्य तथा आनन्दगिरिकृत टीका सहित]	...	५
५७	छान्दोग्य (उपनिषद्) [शाङ्करभाष्य तथा आनन्दगिरिकृतटीका सहित]	...	५
५८	तैत्तिरीय ऐतरेय (उपनिषद्) [शाङ्करभाष्य तथा आनन्दगिरिकृतटीका सहित]	...	२
५९	बृहदारण्यक (उपनिषद्) [भाष्यसहित]		१०
६०	सुश्रुत	...	४
६१	शार्ङ्गधर [वैद्यक]	...	२॥
६२	वेतालपञ्चविंशति [जम्भलदत्त विरचिता] तथा सिंहासन द्वात्रिंशत् कथा	...	१॥
६३	पातञ्जलदर्शन [महर्षि वेदव्यासकृत भाष्यसहित]		४
६४	आत्मतत्त्वविवेक [बौद्धाधिकार]	...	२
६५	मुक्तिकोपनिषद्	...	=
६६	उपमानचिन्तामणि	...	।

कलिकातासंस्कृतविद्यामन्दिरे—वि, ए, उपाधिधारिणः श्रीजीवानन्द-विद्यासागर-भट्टाचार्य्यस्य सकाशात् लभ्यानि।

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

This book should be returned to the Library on or before the last date stamped below.

A fine of five cents a day is incurred by retaining it beyond the specified time.

Please return promptly.

DEC 3- '64 H

416-177

WIDENER

WIDENER

DEC 17 2002

FEB 10 2003

CANCELLED

3 2044 058 258 955

Digitized by Google

Digitized by Google